

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING
DER BOUWKUNST. BOND VAN NEDER-
▣ LANDSCHE ARCHITECTEN ▣

40^E JAARGANG
1919

'S-GRAVENHAGE
▣ MOUTON & Co. ▣

REGISTER

	Blz.
Aanteekeningen omtrent dwarsprofielen van straten en wegen in verband met beplanting door JOS. TH. J. CUYPERS	217
Aanteekeningen over Bouwkundonderwijs door J. B.	319
Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage	145
Adviescommissie voor Bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland	197
Alkmaar. Het Schermerhek te — door L.	147
Alkmaarsche Victorie. De — door J. L.	124
Architectendag. De Duitse-	233
Ambtenaar-Architect door A. H. VAN ROOD	270, 287
Ambtenaar-Architect door H. H. VAN ZEGGEREN	275
Ambtenaar-Architecten in den Bond door JOS. TH. J. CUYPERS	288
Amsterdamsche Questies. Vondelpark en Leidsestraat door H. G. JANSEN	127
Amsterdamsche Schoonheidscommissie. De — door D. F. SLOTHOUWER	274
Amsterdamsche Schoonheidscommissie. De — door PAUL J. DE JONGH	281
Anonieme Architecten en het Grondwerk in Watergraafsmeer. De —	126
ANROOY, H. A. VAN — Jaarbeursstand. Maatschappij tot Exploitatie van Zeepfabrieken	91
Arbeitsrat für Kunst te Berlijn	32, 35
Architectenberoep. Veranderingen in het — door J. P. M.	285, 293, 309, 314
Architectuurtentoonstelling. Een — door J. DE BIE LEUVELING TJEENK	187
Bennebroek. Landhuis te — door IR. J. GRATAMA	247
BERG, PL. VAN DEN — Knikformules van Euler en Tetmajer.	63
Bergen aan Zee. Ontwerp voor de Bebouwing van het „Dorpje“ te — door IR. J. B. VAN LOGHEM	89
Beschrijving Kantoorgebouw door JAC. VAN GILS	169
BIE LEUVELING TJEENK, IR. J. DE — Een Architectuurtentoonstelling	187
Boekwerken. De volgende boekwerken zijn besproken of aangekondigd:	
Bijdragen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1918 I—V	8
Ons mooi Nederland. Gelderland. door D. J. V. D. VEN	8
Handboek der Burgerlijke Bouwkunde. Deel II. Steenconstructies door L. Zwiens en J. P. Mieras	34
Bouwkundig Vademecum voor sterkte berekeningen door Pl. van den Berg	49
The Architecture of Ancient Egypt. by Edward Bell	54
Nederlandsche Bouwkunst langs de Oostzee door A. A. Kok	55
Bouwkundig Vragenboek door C. Visser	56
Gewapend Beton voorschriften 1911 door A. A. v. d. Vooren	88
Het maken van Bestekken en Begrotingen. door A. N. Wind	88
Uitgewerkte Examenopgaven voor Bouwkundig Opzichter	88
Ons mooi Nederland. Utrecht. door D. J. v. d. Ven	100
Ken ons land en heb het lief,	112
Het Stadswoonhuis. afl. 3, door IR. J. K. W. Leliman	168
Praktisch Werktuigkunde Handboek. Deel II. Niet Metallieke materialen, door Ir. A. Vosmaer	180
Burgerlijke Bouwkunde. Deel I afl. 8—10, door M. Sirag	201
De berekening der woningbehoefte, door A. J. A. Rikkert	202
Microscopisch Onderzoek van Hout, door Ir. M. E. H. Tjaden	215
Vlakke Driehoekmeting. door W. J. Heydeman	215
Inleiding tot de vastheidsleer door F. Wind	216
Zakboekje voor Landmeten en Waterpassen. door Prof. Ir. H. K. J. Heuvelink	216
Leerboek der Beschrijvende Meetkunde. door K. H. W. Visser	282
Beknopt Leerboek der Hoogere Wiskunde, door C. Wafelbakker	282
Zwaarte van Houten en Ijeren Balken door F. N. Scheephorst en G. J. Tak	282
De Inrichting van de bedrijfsgebouwen voor akkerbouw en Veeveelt in Nederland, door Ir. A. M. Kuysten	282
Grondlagen der Baukunst, door Fritz Schumacher	290
Elementaire berekeningen van Bouwkundige Constructies, deel III. Waterbouwkundige teekeningen. door P. W. Scharroo en C. A. Hoogterp	299
Het Gewapend Beton en zijn eigenschappen. door Prof. Ir. J. A. Bakker	300
Nederlandsch Ambachts- en Nijverheidskunst Jaarboek 1919	300
Bouw van Middenstandswoningen door A. H. WEGERIF	316
De kloostergang van St. Marie te Utrecht door IR. S. F. LOEB	318
Bouwkundig Opzichter. Een	145
Bouwkunst. Over — door JAN STUYT	211, 213
Bouwkunst. Over — door A. J. KROPHOLLER	37, 45, 66
Bouwkunst. Over — door THEO RUETER	57
Bouwkunst. Ware, door W. DE JONG	151
BREMER, IR. G. C. Het nieuwe Post en Telegraafgebouw te Rotterdam	113, 121
Brussel. Tentoonstelling van den Wederopbouw te — door D. F. S.	278
BYVOET, J. DUIKER en B., Maquette Rijksacademie van Beeldende Kunsten	106
Cementmisbruik. Eentypisch voorbeeld van — door P. J. WILLEKES MACDONALD	246
Centrale Verwarming en de aesthetiek van het Interieur door L. H. E. VAN HYLCKAMA Vlieg	117

	Blz.		Blz.
CLERCQ S. DE, Haagsche verkeersverbetering in de omgeving der Staatsspoor	19	Groot-Parijs door S.	309
CUYPERS JOS. TH. J., J. P. v. d. Pek †	73	H. B. S. voor meisjes aan de Beeklaan te 's-Gravenhage, Hulpgebouw 2e — door A. SCHADEE. Haagsche Museum en Raadhuisplannen door C. N. VAN GOOR	137
Aanteekeningen omtrent dwarsprofielen van straten en wegen in verband met beplanting	217	Haagsche Staatsspoorprijsvraag door P. J. WILLEKES MACDONALD b. i.	30
Het aanvaarden van Commissarisschappen door Architecten	288	Haagsche verkeersverbetering in de omgeving der Staatsspoor door S. DE CLERCQ	19
Ambtenaar-Architecten in den Bond	288	Helsingfors. Indrukken uit het Noorden. Groot-door J. B.	262, 267
De Engelsche architectenhonoraria verhoogd	171	HENNY, H. C. A., J. E. van der Pek †	80
Engelsche en Nederlandsche Architectenhonoraria	149	Het goed recht van de toepassing van het platte en flauwhellende dak in Nederland door W. J. M. V. D. WYNPERSE	255
Bij drie kerkontwerpen van architect A. J. KROPHOLLER	156, 160	Hofplein en de Delftsche poort te Rotterdam. Het —	153, 167
Dalmatie. Ontwerpen voor Hotels in — door J. P. M.	273	Honorariumtabel voor uitbreidingsplannen	67
Denemarken. In — Beter Bouwen door S.	260	HOSTE, HUIB. Schetsen uit verwoest Vlaanderen	27
DOESBURG, THEO VAN, Moderne Tuinplastiek (Bloemenvaas)	313	Houten huizen en woningnood door W. J. M. V. D. WYNPERSE	295
Dom te Utrecht. Ontdekkingen in de	265	Houten Kapspanten op de E. L. T. A. door W. J. M. V. D. WYNPERSE	231
DOMINICUS J., Straatbeplanting	251	Hulpremise van de Gemeentetram aan de Amsteldijk door A. A. KOK	107
DOORMAN W. H. C., Verbinding Vondelkwartier Binnenstad	141	HYLCKAMA Vlieg, L. H. E., Centrale verwarming en de aesthetiek van het Interieur	117
Drukkerij v. d. Firma Mouton & Co. te 's-Gravenhage. De — door J. P. M.	2	HYLCKAMA Vlieg, L. H. E., Het gebouw voor den Handel te Vlaardingen	191
Duitsche Architectendag. De	233	Ideal Home Exhibition. De, door H. FELS	312
Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling Amsterdam „E. L. T. A.” De, door IR. D. ROOSENBERG	203	Indrukken van het Stedenbouwkundig Congres te Parijs door D. F. SLOTHOUWER	159
Eigenaardige opvattingen door X.	195	Indrukken uit het Noorden. Zweden, door J. B.	237
Engelsche en Nederlandsche Architectenhonoraria door JOS. TH. J. CUYPERS	159	Idem Groot Helsingfors door J. B.	262, 267
Engelsche architectenhonoraria verhoogd. De door JOS. TH. J. CUYPERS	171	Ingezonden door G. DE GRAAF	125
Exploitatie van den Woningnood	140	„ door G. DE GRAAF	139
Factoren in het Woningvraagstuk 229, 234, 244, 248		„ door J. A. Biermasz	146
FELS H. De Ideal Home Exhibition	312	„ door Joh. Hoogenboom	164
GILS, JAC. VAN, Beschrijving Kantoorgebouw	169	„ Uit de geschiedenis van een minder gelukkige Raadszitting door J. S. M.	185
GIMBERG J., Oude gevel te Zutphen	123	„ Uit de geschiedenis van een geslaagde prijsvraag door Pauw en v. Hardeveld	185
Goed recht van de toepassing van het Platte en flauwhellende dak in Nederland door W. J. M. V. D. WYNPERSE	255	„ door Aug. J. M. Sevenhuizen	226
GOOR C. N. VAN, De Haagsche Museum en Raadhuisplannen	137	„ C. J. DE HAAS	250
GRANPRE MOLIERE IR. M. J., Brieven uit Rotterdam. Ons Postkantoor	18	Instituut voor Landbouwwerktuigen en gebouwen te Wageningen. Het — door W. J. GERRITSEN	261
GRATAMA J., Landhuis te Bennebroek	247	Interieurkunst, door D. F. SLOTHOUWER	253
's-Gravenhage. Museum en Raadhuisplannen te, door J. D. LOOYEN	121	Jaarboek Ambachts en Nijverheidskunst	119
GROOY W. J. DE, De aesthetische aansprakelijkheid voor de bouwwerken door den dienst der Publieke Werken Amsterdam in de laatste jaren uitgevoerd	151	JANSEN, H. G. Amsterdamsche Questies	157
		JONG, W. DE, De verhouding en het verband tusschen architect en teekenaar	156
		JONG, W. DE, Ware Bouwkunst	151
		JONG, PAUL J. DE, De Amsterdamsche Schoonheidscommissie	281

	Blz.		Blz.
KEPLER, A., Woningbouw in Engeland	144	Nieuwe Post- en Telegraafkantoor te Rotterdam door Ir. G. C. BREMER	113, 121
Kerkgebouw te Tilburg, door JAN VAN DER VALK	101	Nieuwenhuis Ferdinand Jacob, door C. MUYSKEN	79
Knikformules van Euler en Tetmajer door PL. VAN DEN BERG	63	Nog eens Woningnood door P. J. WILLEKES MACDONALD	152
KOK, A. A., Hulpremise voor de Gemeentetram aan den Amsteldijk	107	Noodkreet door A. A. KOK	166
KOK, A. A., Noodkreet	166	Normalisatie van Woningen. Twee ontwerpen van — door J. B.	291
KOK, A. A., Staalstraat hoek Groenburgwal te Amsterdam	15	Ontdekkingen in den Dom te Utrecht	265
KROPHOLLER, A. J., Over Bouwkunst	37, 45, 66	Ontwerpen voor een Hotel Restaurant op de Veluwe en een Hotel Restaurant aan een der Meren door IR. A. VAN DER STEUR	95
Kropholler A. J. Bij drie kerkontwerpen van architect — door JOS. TH. J. CUYPERS	156, 160	Ontwerpen voor Hotels in Dalmatie door J. P. M.	273
Kunstmatige afkoeling van woningen en werkplaatsen	81, 83	OS, W. VAN — Oude Kunstwaardering	64
Landhuis te Bennebroek door IR. JAN GRATAMA	247	Parijs. Groot- door S.	309
Landhuizen door J. L.	254	Parijs. Indrukken van het Stedenbouwkundig Congres te — door D. E. SLOTHOUWER	161
Laren. Een tweetal Landhuisjes te — door H. F. SMIT	10	Parijs. Naar aanleiding van het Stedenbouwkundig Congres te — door D. F. SLOTHOUWER	225
LENSVELT, W. A., Jan F. Groll †	289	Paskwil. Een — door P. J. DE J.	130
LOGHEM, IR. J. B. V., Ontwerp voor de bebouwing van het „Dorpje” te Bergen aan Zee	89	Personalia.	
LOOYEN, JOH. D., Jac. van Gils †	258	M. Mouton. Uitgever van het Bouwkundig Weekblad 1894 1919	1
LOOYEN JOH. D. Museum en Raadhuisplannen te 's-Gravenhage	121	S. F. Loeb †, door D. R.	35
LOOYEN JOH. D. „Het Weekblad”	116	J. E. van der Pek †, door JOS. TH. J. CUYPERS	73
MACDONALD P. J. WILLEKES. Een typisch voorbeeld van Cementmisbruik	246	J. E. van der Pek †, door H. C. A. HENNY	80
MACDONALD P. J. WILLEKES. De Haagsche Staatsspoorwegprijsvraag	30	Ferdinand Jacob Nieuwenhuis †, door C. MUYSKEN	79
MACDONALD P. J. WILLEKES. Nog eens Woningnood	125	J. P. A. Antoniette	120
MIERAS J. P. De Drukkerij van de Firma Mouton & Co. te 's-Gravenhage 1918 1919	2, 3	J. Jurriaan Kok †, door J. D. L.	156
„ Een belangrijke circulaire	9	Jac. van Gils †, JOH. D. LOOYEN	258
„ Manifest van „de Stijl” 1918	17	Jan F. GROLL †, door W. A. LENSVELT	289
„ De prijskamp in de Schoone Bouwkunst 1918	41	Plagiaat door J. P. M.	225
„ Bij de afbeelding van de Kathedraal van Reims	165	Prov. Geldersche Archeologische Commissie (Jaarverslag 1918)	173
„ Bouwkundige Publicaties	181	Prijskamp in de Schoone Bouwkunst 1918. De — door J. P. MIERAS	41
Misschien was hij die jongen wel door Ir. W. F. C. SCHAAP	147	Prijsvragen.	
Monumenten (door W. KROMHOUT)	60	Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap” te Rotterdam. 1918. Junirapport	5, 10, 15
Morteltechniek door W. J. M. VAN DE WYNPERSE	23	Wedstrijd voor de inrichting van het Stadsge-deelte begrepen tusschen de Meierbrug, de Schoenmarkt, de Groenplaats en de Eierenmarkt te Antwerpen	71
M. U. L. O. school aan de Wormerveerstraat	31	Programma	86
Museum en Raadhuisplannen te 's-Gravenhage door JOH. D. LOOYEN	121	Opmerking door C. N. VAN GOOR	86
MUYSKEN C. Ferdinand Jacob Nieuwenhuis	79	Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen „De Volharding” te Rotterdam. Prijsvraag voor de bebouwing van het perceel Coolingsel hoek Kruiskade te Rotterdam.	66
Naar aanleiding van de afbeeldingen uit het verslag van de adviescommissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland door J. P. M.	206	Programma	100, 106
Nationale Woningraad	173	Vragen en Antwoorden	161
Natuurmonumenten door van H.	10	Ingekomen Motto's	167
		Bekroningen	V

	Blz.		Blz.
Prijsvragen.		SMIT H. F. Een tweetal Landhuisjes te Laren.	10
Junirapport.	175, 183, 188	Staalstraat hoek Groenburgwal te Amsterdam door A. A. KOK.	15
Nationale Prijsvragen, uitgeschreven door de Pers en Reclame Commissie voor het Uitvoerend Comité voor het Vaderlandsche Historisch Volksfeest. Programma.	92	Stadhuis- en Museumplannen te 's-Gravenhage door.	163
Vragen en Antwoorden.	112	Stedenbouw. De bekoring in, door M. H. BAILLIE SCOTT.	202, 209
Prijsvraag door de Vereniging „Bouwkunst en Vriendschap” te Rotterdam uitgeschreven in 1919. Programma.	163, 167	Stedenbouwkundig Congres te Parijs. Indrukken van het — door D. F. SLOTHOUWER.	159
Beantwoording der vragen.	172, 180, 184	Stedenbouwkundig Congres te Parijs. Naar aanleiding van het — door D. F. SLOTHOUWER.	225
Ingekomen Motto's.	290	Stedeschoon van Delft en de Delftsche Grachten. Lezing door M. J. Brusse.	131, 134, 142
Raadhuisplannen te 's-Gravenhage. Museum en door JOH. D. LOOYEN.	121	STEUR. IR. A. V. D. Ontwerpen voor een Hotel-Restaurant op de Veluwe en een Hotel-Restaurant aan een der Meren.	95
Rechtspositie van den architect. De Rapport van de Commissie tot afwikkeling van punt 14 van het Werkprogramma.	301	Straatbeplanting door J. DOMINICUS.	251
ROOD. A. H. VAN, Ambtenaar-Architect.	270	STUIVINGAJ, M.U.L.O. School Gemeente Veendam.	57
Ambtenaar-Architect.	287	STUYT JAN. Over Bouwkunst.	211
ROOD. BURGERS H. S. E. van. De Verande (Bespiegeling van een leek).	174, 179	Tentoonstelling Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht door J. P. M.	289
Roodenburgh, Architect. Werk v. J. door J.P.M.		Tentoonstelling van den wederopbouw te Brussel door D. F. S.	278
ROOSENBURG IR. D., De Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling Amsterdam. E.L.T.A.	203	Tilburg, Kerkgebouw te — door JAN VANDER VALK.	101
Rotterdam. Brieven uit, Ons Postkantoor door IR. M. J. GRANPRE MOLIERE.	18	Tropenadel.	271
Rotterdam. Het Nieuwe Post- en Telegraafkantoor te, door IR. G. C. BREMER.	113, 121	VALK JAN VAN DER, Kerkgebouw te Tilburg.	101
Rotterdam. Het Hofplein en Delftsche poort te, door C. N. VAN GOOR.	153	Van Bestuurderen die weten te besturen, door H. F.	299
REUTER THEO. Over Bouwkunst.	57	Veendam, M. U. L. O. School te, door JAN STUIVINGA.	57
Rijksacademie van Beeldende Kunsten. Maquette door B. BYVOET en J. DUIKER.	106	Veranda (Bespiegeling van een Leek) door H. S. E. v. ROOD-BURGERS.	173, 199
Ryvangen in Denemarken. Een huis te — (arch. Poul Baumann) door J. P. M.	195, 197	Veranderingen in het Architectenberoep door J. P. M.	285, 293, 309, 314
SCHAAP. IR. W. F. C., Misschien was ik die jongen wel.	147	Verbinding Vondelkwartier en Binnenstad door W. H. C. DOORMAN.	141
SCHADEE A. Hulpgebouw 2e H.B.S. voor Meisjes aan de Beeklaan te 's-Gravenhage.	70	Vereeniging van Gemeentelijke Bouwtechnische Hoofdambtenaren door J. P. M.	214
Het Schermerhek.	163	Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.	290
Schermerhek te Alkmaar, Het — door L.	147	Verhouding en het verband tusschen architect en teekenaar W. DE JONG.	156, 162
Schoonheidscommissie. De Amsterdamsche — door IR. D. F. SLOTHOUWER.	274	VERSTEEG G. Woningbouw te Zierikzee.	109
Schoonheidscommissie. De Amsterdamsche — door PAUL J. DE JONGH.	281	Vlaardingen. Het Gebouw van den Handel door L. H. E. HYLCKAMA Vlieg.	191
SCOTT M. H. BAILLIE SCOT. De bekoring van Stedenbouw.	202, 209	Vlaanderen. Schetsen uit verwoest Dixmuiden door HUIB HOSTE.	27
Slecht Bouwen door C. J. DE HAAS.	168	„Volkshuisvesting” door J. P. M.	276
SLOTHOUWER D. F. Stands der Delftsche fabrieken.	92	Vijzelstraatbebouwing. De — door Paul J. DE J.	133
Zonderlinge begrippen.	158	door L.	145
Indrukken v. het Stedenbouwkundig Congres te Parijs.	159	te Amsterdam door J. P. M.	175
Interieurkunst.	253	Wederopbouw. Tentoonstelling v. d. — te Brussel door D. F. S.	278
De Amsterdamsche Schoonheidscommissie.	274	Weekrapport der Directie. Het —	272

	Blz.		Blz.
Werk van de afdeling gebouwen van den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam M. U. L. O. aan de Wormerveerstraat.	31	2. U. L. O. Scholen aan de Nic. Maesstraat te Amsterdam.	83, 84, 85
2 U. L. O. scholen aan de Nicolaas Maesstraat.	83	Ontwerp voor de bebouwing van het „Dorpje” te Bergen aan Zee, door Maurits Plate, architect B. N. A.	89
Woningblok te Amsterdam. Arch. C. F. la Croix.	283	Jaarbeursstand. Maatschappij tot Exploitatie van Zeepfabrieken, door H. A. v. Anrooy, Architect B. N. A.	90, 91
Woningcomplex Staatsliedenbuurt te Amsterdam J. C. van Epen door J. P. M.	223	Jaarbeurs. Stand. Delftsche fabrieken, door Ir. D. F. Slothouwer, Architect B. N. A.	92, 93
Woningbouw in Engeland door A. KEPPLER.	144	Ontwerp voor een Hotel-Restaurant op de Veluwe door Ir. A. van der Steur, architect.	95, 96
te Zierikzee.	132	Ontwerp voor een Hotel-Restaurant aan een der Meren, door Ir. A. van der Steur, architect.	97, 98, 99
door G. VERSTEEG.	138	Kerkgebouw te Tilburg, door Jan v. d. Valk, architect B. N. A.	101, 102, 103, 104
WIJNPERSE W. J. M. v. D. Het goed recht van de toepassing van het platte en flauwhellende dan in Nederland.	255	Hulpemise voor de Gemeentetram aan den Amsteldijk te Amsterdam.	107, 108, 109
Houten huizen en woningnood.	295	Woningbouw te Zierikzee.	109, 110
Houten kapspanten op de E. L. T. A.	231	Stadhuis.	110
Morteltechniek.	23	St. Lievens Monster toren Zierikzee.	111
Over den wiskundigen grondslag in de levende natuur.	73	Het Nieuwe Postkantoor te Rotterdam.	113, 114, 115, 116, 122
Zeeuwsch Vlaanderen. Van dorpen in — door J. P. M.	216	Plaatradiator.	118
ZEGGEREN H. H. v. Ambtenaar architect.	275	Gegoten Radiator.	119
Zierikzee. Woningbouw te — door G. VERSTEEG.	109	Beeldhouwwerk aan het Nieuwe Postkantoor te Rotterdam door van Lunteren.	122, 123
Zonderlinge begrippen door D. F. SLOTHOUWER.	158	Plan voor een nieuwe verkeersweg naar het Park- en Museumkwartier te Amsterdam.	128, 129
Zutphen. Oude Gevel te — door J. GIMBERG.	123	Oostpoort, Oosteinde te Delft.	135
Zweden. Indrukken uit het Noorden door J. B.	237	Oude Delft.	136, 143
Voorts treft men nog aan korte mededeelingen en berichten.		Achterom.	142

ILLUSTRATIES IN DEN TEKST.

Drukkerij Mouton en Co. te 's-Gravenhage.	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
Landhuis „Prunishof” te Laren. arch. H. F. Smit.	9, 10
„Heidebroek” te Laren.	9, 10, 11
Huis Staalstraat hoek Groenburgwal te Amsterdam.	15
Situatieplan van een gedeelte Bezuïdenhoutkwartier en wijk VII te 's-Gravenhage.	19
Korreltypes van zand.	23
Ontwerp Blokbouw, door B. v. d. Lecq b.i.	27, 36, 37
M. U. L. O. School aan de Wormerveerstraat te Amsterdam.	31, 32, 33, 34
Ontwerp Blokbouw, door IR. A. van der Steur.	38
Representatiegebouw van Nederland in den vreemde, door H. P. J. de Vries. Prix de Rome 1918.	41, 42, 43, 44
Representatiegebouw van Nederland in den vreemde door J. M. v. Hardeveld.	45
Ontwerp Blokbouw, door J. Boterenbrood.	49, 50, 55
M. U. L. O. School te Veendam, door Jan Stuivinga. Architect.	57, 58, 59
Walbaashuisje door G. v. Gaast te Utrecht.	65
Hulpgebouw 2e H. B. S. voor meisjes aan de Beeklaan te 's-Gravenhage.	70, 71
Meetkundige constructies.	74, 75, 76
Sassanidengewelf te Ktesiphon.	76
Portret van Ferdinand Jacob Nieuwenhuis.	79

	Biz.		Biz.
en Ir. S. F. Loeb †	210	Landhuizen te Bussum. J. Roodenburgh, arch.	277, 278
Profielen van wegen en straten door Jos. Th. J. Cuypers	218, 220, 221, 222	Winkelpui te Amsterdam. J. Roodenburgh, arch.	279
Woningbouw. Schaepmanstraat te Amsterdam door J. C. van Epen, Architect	223, 224, 227, 228	Woningblok te Amsterdam. Architect G. F. la Croix	283, 284, 285
Landhuis te Bergen, door architect C. J. Blaauw	225	„Das Laubenhauſ". Ontwerp Prof. Bruno Möhring	291
„Ginneken, door „architect"	225	Woningbouwontwerp, door H. de Fries	292
J. Vermeulen	225	Houten huizen bij Engelberg, Zwitserland	295
Overkapping van het Paleis op den Dam te Amsterdam	232	Moderne Tuinplastic (Bloemenvaas)	313
Gård Hoeve in Skåne	237, 238	Studieontwerp v. e. gebouw van de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan het Binnenhof te 's-Gravenhage. Situatie door J. Coenraad Meischke	317
Stuga in Dalarne	239		
Stuga te Ornäs	240		
Kerhstallen in Dalarne	241		
Härbre uit Härjedalen, nu op Skansen	242		
Laugård Stal voor vee	242		
Kevelsapel te Alvestra	239		
Rundloge-västerbotten	243		
Landhuis te Bennebroek. Architect Ir. Jan Gratama B. N. A.	247, 248, 249, 250		
Tentoonstellingsruimte van Oost-Aziatische Kunst	253		
Landhuis „Hertenkamp" te Wassenaar door W. A. Lensvelt, arch. B. N. A.	254, 255, 256, 257		
Landhuis „De Molenbeek" te Heerde, door W. A. Lensvelt. Arch. B. N. A.	259		
Herr Cigarmager P. R. Elzings Hus I Hoidoore	260, 261		
Plan van de Uitbreiding ten N.W. van Helsingfors „Munknäs en Haga"	263		
Bredviksbergen	265		
Stadsdeel met hoogte aan het einde van Bredviksvägen	267		
Stadsdeel met hoogte aan het einde van de Promenade	268		
Open Bebouwing in het Noordelijke stadsdeel	269		
Palast-Hotel te Spalato. Architect Alfred Keller	273		
Curhotel te Cannosa	274		
Hotel te Ragusa	275		
		LOSSE PLATEN.	tegenover pag.
		Verkeersverbetering in de omgeving van de Staatspoor. Den Haag	
		Motto: „Groot-Den Haag". Ir. J. Ph. Thyſse en van de Steur	18
		„Centralisatie" Ant. Pet en G. v. d. Gaast	19
		M. U. L. O. School aan de Wormerveerstraat te Amsterdam, tekening door M. de Klerk	34
		Prix-de-Rome 1918. Representatie gebouw van Nederland in den vreemde, door H. F. J. de Vries	41
		M. U. L. O. School te Veendam, Jan Stuiſinga, architect	57
		U. L. O. Scholen aan de Nic. Maesstraat te Amsterdam, tekening door M. de Klerk	83
		Ontwerp voor de bebouwing van het „Dorpje" te Bergen aan Zee. Maurits Plate, architect B. N. A.	89
		Maquette van de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, architecten Ir. B. Bijvoet en J. Duiker	
		Ruine der Cathedraal te Rheims. Studie voor een monumentaal verkeers- en verfraaiingsplan in het centrum der stad Rhèims. P. Bouchette en R. H. Expert, architecten	159
		Winkel- en Magazijnbouw, Motto „Evolutie" Perspectief, P. J. Determan, architect	189

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

M. B. V. A.

VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
 Redacteur: J. P. MIERAS
 Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
 Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buiteni. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 4 JAN. 1919. = No. 1.
 INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. M. Mouton. — De drukkerij van de Firma Mouton & Co. te 's-Gravenhage, door J. P. M. — 1918—1919, door J. P. Mieras. — Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1918. — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING
DER BOUWKUNST, BOND VAN NEDERLANDSCHE
ARCHITECTEN,
B. N. A.

op ZATERDAG 11 JANUARI 1919, te AMSTERDAM, IN HET VEREENIGINGSGEBOUW, Marnixstraat 402.

Samenkomst 11 uur v. m.

1. Openingsrede van den Voorzitter, den heer Paul J. de Jongh.
2. Verkiezing van het Bestuur.
3. „ „ den Voorzitter.
4. „ „ de Commissie van Onderzoek.
5. „ „ de Commissie voor het Huishoudelijk Reglement.
6. Bespreking van de lijst van den Nationalen Woningraad.

Na de vergadering zal er een **gemeenschappelijke lunch** plaats vinden in het American-Hotel. Heeren deelnemers aan deze lunch worden verzocht zich zo **spoedig mogelijk** op te geven, **uiterlijk** vóór Woensdag 8 Jan. aan het bureau der M. B. V. A., Marnixstraat 402, te Amsterdam. De prijs per convert is f 3.50. (Heeren deelnemers gelieven te denken aan brood- en velkaarten.

De Alg. Secretaris,
MIERAS.

Arti et Industriae.
 In d. Artizaal van het Zuid-Hollandsch koffiehuis te 's-Gravenhage heeft de vereeniging *Arti Industriae* gisteravond eene vergadering gehouden.

Na behandeling van het huishoudelijk gedeelte, was het woord aan den heer H. Fels, architect. Hij had de twee volgende stellingen opgeworpen. 1. Het stadsplan legt de eerste gedachte der te stichten gebouwen vast, evenals het stadsbeeld de architectuur behoort te bieden. 2. Het gemeentebestuur dient evenals iedere bouw met gemeentesteun in deskundige handen te worden gesteld. Een verhooging van het aesthetisch aanzien der gemeente is dringend noodig, aldus spr., en het was zijn doel de middelen daartoe aan te wijzen.

De oude stedenbouw was verreweg mooier dan de hedendaagsche, getuige het aanzien der oude steden en stads gedeelten die men heden overal nog zien kan. Hij schreef dit toe aan het ontbreken van het begrip van ambachtskunst van onze hedendaagsche eigenbouwers, die vooral de aanleggers onzer nieuwe stadswijken zijn, in tegenstelling met de rust en schoonheidszin die de middeleeuwſche bouwmeesters kenmerkte en die uitstraalt in elk hunner werken, al is het dan ook in het een meer dan het andere.

Zeker er zijn gunstige uitzonderingen, ook hier in den Haag. Men ziet echter dikwijls hier een gedeelte door een kunstlievend bouwer ineengezet, verknoid; of er wordt een smakeloze serie huizen door een ander zonder eenigen schoonheidszin daarnaast gebouwd. Dit is volgens spreker alleen te verhelpen door een wettelijke regeling, waarin het stadsplan de eerste gedachte der te stichten gebouwen legt. In den winkelhuisbouw, die toch zeker een grooten invloed oefent op het stadsplan, heerscht volslagen anarchie, ofschoon ook deze bouw langzamerhand in betere banen wordt geleid. Als voorbeeld noemde spr. den nieuwen winkel van Meddens.

Ook de bouw van arbeiderswoningen, die thans met rijkssteun in grooten getale gebouwd worden, waardoor beele stadswijken in den geest van één bouwmeester ingericht worden, moet verbeterd worden. Het parool moet hier wezen: „Geen rijkssteun der overheid aan die bouwplannen die den schoonheidszin niet bevorderen." Als middel daartoe ried spr. een commissie van onafhankelijke kunstlievende mannen, die het gemeentebestuur kunnen adviseeren in het verleenen van steun, maar ook in het stichten harer eigen gebouwen. Spr. wil op

heffing van alle gemeentelijke bouw bureaux. Ook de bindende bepalingen der bouwverordening wil spr. ruimer stellen. Resumeerende, komt de heer H. Fels tot zijn vier boven aangegeven stellingen. Tot besluit drong spr. aan op verbetering van het ambachtsonderwijs in den geest van schoonheidszin. Na uitvoerige discussie werd besloten de redactie van de stellingen van den heer Fels aan het bestuur in samenwerking met den heer Fels over te laten. (N. R. Ct.)

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1919 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERL. ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den 24^{en} Februari 1919 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriële beschikking. Zij, die op 1 Maart 1919 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den 24^{en} Maart 1919 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriële beschikking. Zij, die op 1 Maart 1919 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen vóór 15 Januari 1919 aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook vóór dien datum moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van onderdom;
2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, geen afschriften, zie art. 15 en 16, of 14 van de respectieve programma's.

Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtscholen worden niet verlangd.

3e. het verschuldigde bedrag van f 15.— voor één, of f 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad, en kan, in dit geval inzending van de in sub 1 en 2 genoemde stukken achterwege blijven.

(Wanneer dit bij de aangifte niet wordt vermeld, geven, bij latere mededeeling, de bij vorige examens behaalde waardecijfers voor „goed” geen vrijstelling.)

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld: aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o.a. de data waarop en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1919 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1919 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1919 wel plaats hebben. In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouw-

kundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen, toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed” vastgesteld, heeft behaald.**

De overgangsbepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1919, luidende: „De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1919 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden”, **vervalt, aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen.** De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1919 luidt: „**De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken praktisch (als timmerman onderbaas of opzichter) werkzaam is geweest.**”

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„**De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekensbureaux werkzaam is geweest.**”

Waar de bepaling in de programma's, dat een candidaat niet meer dan drie keer aan hetzelfde Examen mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan.”

In 1919 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor examen van Bouwkundig Opzichter) wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1919 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt**, waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht: **De Programma's van eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen**:

Bouwkundig Opzichter 1918, 1917, 1915, à f 0.95 per jaargang.
Bouwkundig Teekenaar 1918, 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.95 per jaargang.

Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, à f 0.95.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs.
De Secretaris, J. P. MIERAS.

M. MOUTON.

UITGEVER VAN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD

1894—1919.

Den 6^{en} Januari 1894 kwam het eerste nummer van het Bouwkundig Weekblad uit, waarvan het drukken aan de zorg van den heer M. Mouton, als Directeur van de firma Mouton & Co., werd toevertrouwd. Sinds dien heeft de uitgave van het blad door deze zelfde firma plaats gevonden en thans herdenkt de heer Mouton zijn 25-jarig jubileum als uitgever van het Bouwkundig Weekblad.

De heer Mouton heeft er steeds een eer in gesteld, de periodieken van de Maatschappij, wat het gedeelte betreft, dat aan zijn zorgen en smaak was toevertrouwd, zoo goed mogelijk te doen zijn, en z'n bemoeiingen hebben er niet weinig toe bijgedragen om de uitgaven een goede reputatie te bezorgen. Zelfs in de laatste moeilijke jaren, is de typographische verzorging van het Bouwkundig Weekblad dezelfde kunnen blijven als vroeger; dit

beteekent in dezen tijd van papierschaarste, materialengebrek, loonstijging enz. bijzondere toewijding en offers.

Meer nog dan in een ander blad, reflecteeren in een vakblad de schommelingen en stroomingen, waarvan het de directe uiting is. Zoo heeft het Bouwkundig Weekblad de reflex gegeven van al de denkbeelden, die in de Nederlandsche Bouwkunst en de Maatschappij van Bouwkunst elkander gedurende 25 jaren het terrein bestreden. En vooral in de laatste tien jaren waren de veranderingen van inzichten, die van invloed op het weekblad waren, vrij veelvuldig! Doch zoo veelvuldig konden ze niet zijn, of de Redactie heeft in den heer Mouton steeds een hoffelijk medewerker en bovendien een hulpvaardig raadgever gevonden, op wiens welwillenden steun zij ten allen tijde kon rekenen. Alle leden kennen min of meer de geschiedenis van het weekblad en kunnen daarin den band voelen die den heer Mouton bindt aan de Maatschappij. Die band is een tweeledige eenheid, omdat de moreele band de grondslag is geweest voor de zakelijke verbintenis: het contract. En het is juist die twee-

Zetterijlokaal, waar het Bouwkundig Weekblad wordt gezet.

ledigheid van het contract, waarmede de uitgever in de moeilijke oorlogsjaren, waarin de exploitatie van het blad en hem en de Maatschappij zooveel moeilijkheden gaven, zijn bijzondere genegenheid voor de M.B.V.A. toonde.

Het jubileum, dat de heer Mouton thans viert, vervult de Maatschappij zeker met dank en erkentelijkheid voor alles, waarmede de jubilaris zich jegens haar verdienstelijk heeft gemaakt.

En onder de huidige omstandigheden, waarin en de Maatschappij en de heer Mouton als uitgever van het Bouwkundig Weekblad, verkeerden, krijgt deze dank nog een bijzonder karakter, zooals wel allen zullen beseffen, die hetzij in het Bestuur, hetzij in een der Commissies, de verhouding tusschen beide nader kennen. Moge het den Jubilaris gegeven zijn nog vele jaren zijn bloeiende zaak, die in den lande als daarbuiten zulk een goede reputatie geniet, te leiden.

Het Bestuur der M.B.V.A.

A. BROESE VAN GROENOU,
Voorzitter.

J. P. MIERAS,
Secretaris.

DE DRUKKERIJ VAN DE FIRMA MOUTON & CO. 'S-GRAVENHAGE

De hierbij gaande illustraties geven een beeld van het bedrijf, waar het weekblad wordt vervaardigd. De drukkerij werd in 1884 in de Herderstraat te 's-Gravenhage gevestigd en kort daarna nam de heer Mouton het beheer in handen. Ze werd geleidelijk uitgebreid en beslaat thans een uitgestrekt complex van gebouwen, waarin een tal-

rijk personeel werkzaam is. Het aantal snelpersen bedraagt 30, behalve deze zijn er nog een groot aantal handpersen en andere machines. Een tweetal groote Crossley Gasmotoren benevens 29 electromotoren leveren de drijfkracht tot een gezamenlijke capaciteit van 125 P.K.

In de voor verschillend werk ingerichte zetterijlokalen werken ongeveer 100 handzetteren en 9 zetmachines. Van het lokaal waarin het Bouwkundig Weekblad gezet wordt geven wij hierbij eene afbeelding, alsmede van twee der grootste zetmachines, wonderen van technisch vernuft. De capaciteit van deze machines is zeer groot; één machine kan vier handzetteren vervangen, terwijl vier verschillende lettertypen in eenzelfde regel kunnen gezet worden. Door evenals bij eene schrijfmachine op de toetsen van het toetsenbord te drukken worden de matrijzen (negatieve lettervormen) uit de magazijnen in volgorde tot op de gewenschte regellengte, naar de gietkast gebracht, waar ze in lood worden afgedrukt. Is de regel gegoten, dan worden de matrijzen weder automatisch naar de magazijnen teruggevoerd.

Op de afbeelding van een der drukkerijlokalen ziet men eenige snelpersen voor het gewone werk, terwijl eene andere afbeelding een drukkerijlokaal voor speciaal werk toont.

Behalve haar hoofdafdeeling „Boekdrukkerij” heeft de Firma eene afdeeling „Steen- en Aluminiumdrukkerij”, eene afdeeling „Plaatdrukkerij”, waar de etsen van voornamelijk Hollandsche artisten als Bauer, Dupont, Israels, Graadt van Roggen, Witsen, e. a. worden gedrukt. Ook is er een afdeeling voor muziekgravure, terwijl de drukkerij bovendien ook voor reliëfdruk is ingericht.

De overige afbeeldingen toonen voorts nog eenige van de voornaamste lokaliteiten, als de expeditieruimte, en een hoekje van het papiermagazijn.

Ingang.

Kantoor.

Behalve de uitgaven van de Maatschappij verschijnen bij de firma Mouton & Co. de uitgaven van de Ned. Vereeniging voor Economische Geographie, de Vereeniging „Het Nederlandsche Zeewezen”, de Vereeniging „Die Haghe” van „Het Geologisch Mijnbouwkundig Genootschap” en verschillende van Regeeringswege en door particulieren uitgegeven boekwerken en publicaties.

J. P. M.

1918-1919.

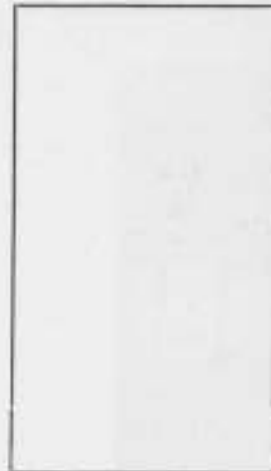
Bij den aanvang van dit nieuwe jaar stellen we veel meer belang in hetgeen komen moet, dan in dat, wat nog zeer versch achter ons ligt. Want we staan thans voor een nieuwe aëra, zoowel wat betreft het algemeene maatschappelijke leven, waarin door den afgelopen wereldstrijd ingrijpende veranderingen zullen plaats vinden, als wat meer in engeren zin de belangen betreft van hen, die op een of andere manier bij de bouwnijverheid betrokken zijn. De samenvoeging van de twee architecten-vakvereeningen is thans een voldongen feit geworden, en de eerstvolgende jaren zullen moeten bewijzen, of in de thans bereikte eenheid van organisatie werkelijk de kracht ligt om te kunnen komen tot een opheffing van den architectenstand tegenover het publiek, en daardoor als vanzelf tot een bevordering van de bouwkunst. Dit causaal verband wordt door velen betwijfeld, op grond dat een goede organisatie ten eerste geen kunstenaars kweekt en ten tweede, dat de kunstenaars met de kunstbelangen, die zij voorstaan, in strijd kunnen en zullen komen met de algemeene vak- of liever organisatiebelangen. Deze botsing is in 1918 niet uitgebleven, toen de Nationale Woningraad, ter wille van een

verbetering van arbeiderswoningbouw, een regeling wilde treffen om den bouw van arbeiderswoningen alleen toe te vertrouwen aan architecten, die het gebied van volkswoningbouw, behalve sociaal-technisch, ook aesthetisch volkomen beheerschen.

De Woningraad meende niet alle leden van de vakvereeningen daartoe geschikt te moeten achten.

Hier kwam een bijzonder belang in strijd met het algemeene vakbelang. Het verloop van deze zaak is voor ingewijden te zeer bekend dan dat het noodig zou zijn, het hier te releveeren. Het conflict was te verwachten en door hen, die uit liefde voor de schoonheid een selectie noodzakelijk achten, werd dit punt het voornaamste geacht, dat in de organisatie onder de oogen moet worden gezien.

Echter is het ook denkbaar, dat er binnen korten tijd een bijzondere drang zou kunnen komen b.v. naar een technische volmaking in een voor de nieuwe bouwtechniek zeer geschikte constructiemethode, waarvoor men, evenals voor schoonheid, een zeker gevoel, een zekere begaafdheid zou noodig hebben. Met de snelle vorderingen der technologie kan iets dergelijks zeer zeker te verwachten zijn. Alsdan zal er een drang komen naar een specialeering op het gebied van die bepaalde technische geschooldheid, terwijl de selectie tusschen voor schoonheid begaafden en niet-begaafden ook nog aan de orde kan zijn. Voorts is het niet ondenkbaar, dat de maatschappij zich in de toekomst zoo zal hervormen, dat b.v. alle arbeid wordt geleid door een geperfectioneerd systeem van concentratie, waarbij van leidende personen een zuiver wetenschappelijk inzicht in economische bedrijfsorganisatie als volstrekt onontbeerlijk zal worden geacht. Het gevolg zal zijn een verlangen naar die krachten, welke in 't bijzonder dat zuiver wetenschappelijk inzicht hebben; mocht dit op bouwtechnisch gebied worden verlangd, dan zal ook dit leiden tot selectie.

Een der drukkerijzalen.

Onder den drang van bijzondere verlangens zou er dus langzamerhand een specialiseeringsmanie ontstaan, die wel tot ingewikkelde maar waarschijnlijk niet tot praktische posities aanleiding zou geven.

Hieruit volgt ten eerste, dat het niet alleen de schoonheidseischen zijn, die de vakorganisatie der architecten parten kunnen spelen, en haar bedreigen met scheuring, en ten tweede, dat het niet noodwendig is ter wille van de schoonheid de splitszwam in de organisatie te gaan kweken, aangezien men dan in de toekomst met evenveel recht zal moeten specialiseeren ter wille van factoren, die dan eveneens intrinsiek belang voor het leven zijn geworden.

De gebeurtenissen van het afgelopen jaar hebben de aandacht op deze vraagstukken gevestigd en vrijwel de richting aangewezen, in welke zij moeten worden opgelost. Niettemin dient de houding van de vakvereniging zoo zuiver mogelijk bepaald te worden, omdat de selectie-methode aantrekkelijk is en daardoor onbewust doorwerkt. Overigens is kunstenaarschap voornog geen bezwaar om als lid toe te treden en zullen de kunstenaars onder de architecten — deze, etymologisch beschouwd als samenstellers van gebouwen — zeker grooter kans hebben de scheppingen van hun geest te verwerklijken, wanneer een goede organisatie, (die een goede vakbeoefening insluit), de erkenning van de noodzakelijkheid van hun arbeid bevordert. Want deze erkenning is betrekkelijk nog zeer gering. Tegenover de bouwwerken, die onder de leiding van een architect tot stand komen, is het aantal van de zonder deskundige leiding gewrochte bouwsels, nog enorm groot. In een artikeltje van den vorigen jaargang heb ik de geringschatting voor den architectenarbeid aangestipt. Die geringschatting is diep ingeworteld en vindt haar grond in de ongelukkige wijze, waarop en in de tweede helft der vorige eeuw het meerendeel der architecten hun vak beoefenden. De uitroeiing van dit kwaad, dat thans den architectenstand, steeds meer onverdiend, nadeel blijft berokkenen, zal een der meest moeilijke vraagstukken in de vakorganisatie blijven, omdat alle maatschappelijke factoren daar min of meer verband mee houden.

Het is een gelukkig en bovendien teeknend verschijnsel, dat tal van jongere architecten zich reeds bij de vakorganisaties hebben aangesloten. Het beteekent, dat de gedachte van de belangrijkheid van eenheid in de organisatie veld wint en wijkt voor de suprematie van veler persoonlijke meeningen, die toen ze hoogtij vierde, tegen de bedoeling in, de vernietiging werd van de eerbiediging van het vak. Ontegenzeggelijk zijn in de gevormde vakvereniging de touwtjes weer wat strakker gespannen, maar naar hetgeen de laatste jaren hebben bewezen, behoeft dit geen reden te zijn om een geringere toetreding als lid te verwachten.

Nu de architecten zich vereenigd hebben tot een zuivere vakorganisatie, waarvan andere groepen buitengesloten zijn, rijst de vraag, of de belangstellende leek hiermede niet in 't achterchip is gekomen. Groote zorg moet dat voorhands niet geven. Het opdringen van de bouwkunst aan het publiek heeft iets reclameachtigs en al is het nog zoo goed bedoeld, het is in strijd met de aristocratie van de bouwkunst. De verhouding van de menschen tot de kunst is van zeer ingewikkelde psychologische aard en mede door de tegenwoordige inzichten en gevoelens betreffende kunst en schoonheid, te gecompliceerd om kunstmatig — en dan nog wel geforceerd — in een bepaalde richting veranderd te worden.

Wanneer de leeken behoefte gevoelen aan contact met de bouwkunstenaars, zullen ze dat zelf wel doen blijken; het is overbodig hen tot contact uit te noodigen. Dat dit niets geeft, bewijzen die lichamen, waarin vakmensen en leeken broederlijk van de bouwkunst wenschen te genieten; de geestdrift van de laatsten voor de bouwkunst is verre van opgetogen gebleken.

En wat er nu voor de architecten te wachten staat? In het afgelopen jaar was de bouwbedrijvigheid niet zeer gunstig, en dientengevolge het persoonlijke aandeel van de architecten daarbij slechts matig.

Wel gaf een gehouden enquête tot uitkomst, dat de toestand niet zoo bijzonder slecht was, maar uit de gegevens, was het ook niet mogelijk het tegendeel

Drukkerij voor speciaal werk.

te concludeeren! De volkswoningbouw vormde een groot arbeidsveld, waarop echter maar een beperkt aantal architecten kon werken. Het vraagstuk om hierin verandering te brengen, is ten deele bekeken; het nieuwe jaar zal de middelen tot definitieve oplossing moeten geven. Slechts weinige bouwwerken van beteekenis werden voltooid; wel werden eenige groote plannen in voorbereiding genomen, o.a. die voor een vast Jaarbeursgebouw te Utrecht, de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, terwijl in deze stad en in de Residentie opnieuw verlangens zijn gewekt naar den bouw van een nieuw Raadhuis. Nu de wereld aan den vooravond staat van groote hervormingen, van nieuw leven, in welke richting dan ook, staan er in ons land dus groote plannen voor de deur. De volvoering van die plannen hangt nog af van de conjunctuur der naaste toekomst. Zal die conjunctuur leiden tot een economischen vooruitgang van ons land — hetgeen nog door de eigenaardige, niet verwachte resultaten van den wereldkrijg helaas zeer onzeker is — dan zal in de eerste plaats de bouwnijverheid het gunstige gevolg daarvan ondervinden. Of daarin de architecten de leidende figuren zullen kunnen zijn? Dit zal van hen zelven afhangen. Maar zeker is het, dat zij slechts dan alleen een leidende plaats zullen kunnen innemen, wanneer zij door hun eenheid van organisatie, hun handel en wandel, onwrikbaar vertrouwen hebben gevestigd. Vertrouwen is voor het maatschappelijk leven de categorische imperatief, en in het maatschappelijk leven zullen de architecten de opgaven voor hun intellectueelen en artistieke arbeid moeten vinden, alsook den impuls, om dien arbeid tot zijn hoogste kracht op te voeren.

J. P. MIERAS.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM. JURYRAPPORT OVER DE PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1918.

Aan het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

WelEd.geb. Heeren,

De ondergeteekenden door U benoemd tot leden der jury voor de in 1918 door uwe Vereeniging uitgeschreven prijsvragen hebben de eer U het navolgende als resultaat van hun onderzoek der ingekomen ontwerpen aan te bieden. Ingekomen zijn:

- a. voor een ontwerp voor een Blokbouw: 19 ontwerpen onder de motto's: Home sweet home, Blokbouw, Rythme, Oogst, 5—11—18, Straatwand, Sober, Z., „C“, Rust, Rotterdam, Trouvé, Cirkel in ster (geteekend), Parkwijk, R. B., Onder één dak, Arbeid adelt, Omnia mutantur, nos et mutamur in illis, Struo.
- b. voor een huisje voor een Walbaas: 28 ontwerpen onder de motto's: 'n type, Maas, Hermes, Anu, Amen, drie kwadraten door elkander (geteekend), Havenbedrijf, Walhuisje, Anne, Wanda, Pax, Walbaas, Derby 1918, R. M., in Kleur, Scheepvaart, Scheepvaart I, Libel I, Twee cirkels met driehoek (geteekend), Mobiel, A. en B., Concordia, Batavier, Triton, Arbeid adelt, Hoogzicht, C. E. in cirkel (geteekend), Ruit.
- c. voor een Getuigschrift der Vereeniging B. en V.: 22 ontwerpen onder de motto's: Idealen, Loon naar werken, A. B. C, B', Vief, Ster, Drie cirkels dooreen (geteekend), Finis coronat opus, Diana, Hoofdstad, Johanna, Recht, Eenvoud, Zwart, Dragon, Bekroning, H, A', N. S.

De algemeene indruk, die de ingekomen ontwerpen, zowel wat kwantiteit als wat kwaliteit aangaat, maken, wettigen de uitspraak dat de prijsvragen als zeer geslaagd mogen beschouwd worden. Wordt hierbij in 't oog gehouden dat deze prijsvragen als studie-prijsvragen zijn te beschouwen en dus in hoofdzaak

Expeditielokaal.

bestemd zijn om beantwoord te worden door de jongeren, dan blijkt uit het ingeleverde werk, dat onder die jongeren, menige reeds gevorderde kracht schuilt die voor de toekomstige kunstontwikkeling een hoopvol uitzicht opent.

In 't bijzonder geldt dit voor de hoofdprijsvraag: *Het ontwerp van een bouwblok.*

De omvangrijke arbeid die voor eene behoorlijke uitwerking van het niet gemakkelijke onderwerp van de mededingers blijkt te zijn gevorderd is door de meeste inzenders op buitengewoon loffelijke wijze en met groote liefde en toewijding volbracht.

Dit uit zich niet alleen in de gedetailleerde studie die van het onderwerp werd gemaakt, doch ook in de zorgvuldige wijze waarop de teekeningen als zoodanig zijn uitgevoerd en door velen door opzetten op carton tot een aantrekkelijk expositiemateriaal zijn verwerkt. Hoewel de conceptie der elementen, waaruit het bouwblok bestaat: *Het heerenhuis in verschillende afmetingen*, op zich zelve niet tot zoo groote moeilijkheden aanleiding geeft, gezien de talloze daarvoor reeds bestaande oplossingen, kan toch het vraagstuk der samenvoeging van een aantal dergelijke elementen, tot één geheel blok, zoo niet als een geheel nieuw dan toch ook zeker niet als een, in al zijn onderdeelen gepeild, probleem beschouwd worden, en geeft, in casu, de groote vrijheid in de samenvoeging der elementen, van zelf aanleiding tot groote verscheidenheid in de oplossing van dat probleem. In 't bijzonder openbaart zich deze verscheidenheid in de hoekpartijen van het blok, die dan ook, vooral in de plattegronden de zwakkere punten in verscheidene plannen vormen.

Even onderscheiden als de planoplossingen zijn is de architectonische vormgeving der verschillende ontwerpen.

Naast navolging van een vormenspraak uit voorbijgegangene perioden, die zelve op imitatie gegrond, een gezonde basis voor ontwikkeling missen, worden meer moderne opvattingen aangetroffen, waarbij de ontwerpers, door een overigens, op zich zelf te waardeeren streven naar originaliteit somwijlen in het

tegenovergestelde uiterste vervallend, de logica in het gebruik der materialen en in de toepassing der vormen, op andere wijze dan vroeger, evenzeer geweld aandoen, en waarbij hun architectonisch kunnen vaak niet opgewassen blijkt tegen het probleem, dat zij zich ter oplossing stelden.

Het is dan ook niet te ontkennen dat naast het vele goede en zelfs zeer goede, dat in verschillende richtingen de ontwerpen te zien geven, toch ook veel wordt aangetroffen dat niet als rationeel uit de plattegrond voortgekomen, of door aard en bestemming van het betreffend onderdeel van den bouw verantwoord, als louter architectonische fantasie en overbodigheid moet worden gekwalificeerd.

Het is dan ook voor een jury geen gemakkelijke taak alle stroomingen die zich bij een prijsvraag als de onderhavige in de tegenwoordige periode der kunstevolutie openbaren, op de juiste waarde te schatten, en bij de onmogelijkheid om bij de onderlinge vergelijking der plannen met juistheid hun betrekkelijke waarde te bepalen, en daarbij een belangrijke plaats aan subjectieve overwegingen moet worden ingeruimd, was een herhaald wikken en wegen om tot overeenstemming te komen, geboden.

Waar in deze prijsvraag minder de plattegrondoplossingen der huizen als zoodanig maar wél de samenvoeging daarvan tot een architectonisch geheel als de kern van het vraagstuk is te beschouwen, meende de jury bij hare beoordeeling dan ook een overwegende betekenis aan het laatste te mogen toekennen, in dien zin evenwel, dat, voor eene mogelijke bekroning, ook de planindefiniteit aan redelijke eischen behoorde te voldoen.

Na de voorloopige bezichtiging der plannen, waarbij de jury tot bovenstaande beschouwingen kwam, maakte zij eene schifting der ontwerpen, waarbij ter zijde werden gelegd de, bij iedere prijsvraag in grooter of kleiner aantal voorkomende ontwerpen, welke auteurs, ondanks hun ijver en goeden wil er niet in geslaagd zijn te bewijzen dat zij de opgave, in algemeenen zin genomen, behoorlijk beheerscht hadden

of in staat waren haar eenigszins voldoende op te lossen.

Dit waren de ontwerpen onder de motto's: *Arbeid adelt, ster in cirkel* (geteekend), Sober, Rotterdam, Parkwyck en Oogst.

Bij een tweede schifting werden ter zijde gelegd de ontwerpen welke auteurs wel meerder begrip bleken te bezitten omtrent aard en strekking van het op te lossen vraagstuk doch waarbij de talenten om dit op zoodanige wijze te doen dat zij voor eene bekroning in aanmerking zouden kunnen komen, niet voldoende aanwezig bleken te zijn.

Dit waren de ontwerpen met de motto's: *Trouvé*, „C”, 15-11-18 en Rust.

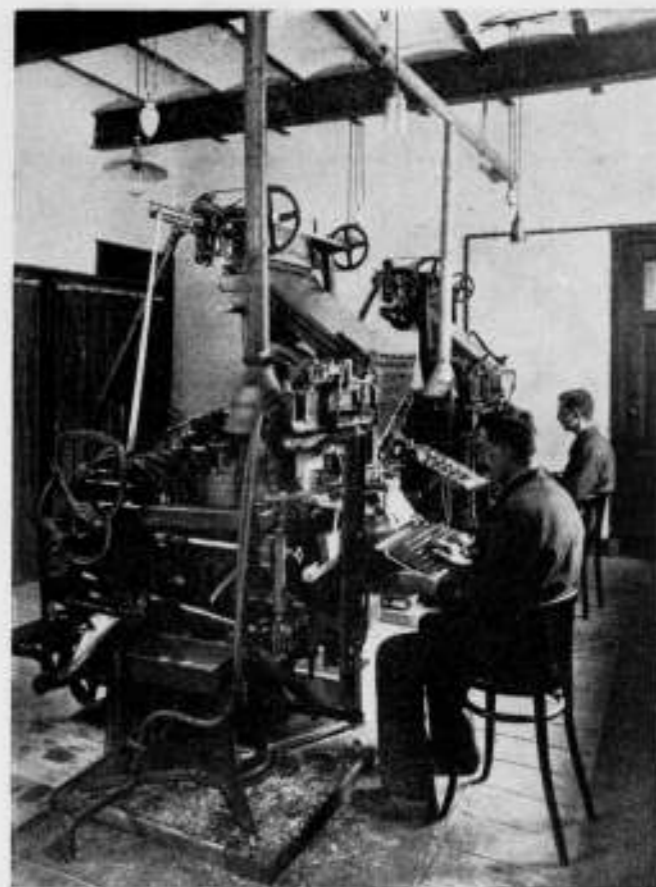
Alle overige ontwerpen bezaten in meerdere of mindere mate kwaliteiten die een meer grondig onderzoek en meer gedetailleerde vergelijking noodig maakte, om tot een derde schifting te komen, waarbij de minder geslaagden konden worden afgezonderd.

Bij deze schifting vielen af de ontwerpen met de motto's: *Blokhuis*, *Rythme*, *Straatwand* en *Z*.

Uit de overgebleven ontwerpen, zijnde die met de motto's: *Home sweet home*, *R. B.*, onder één dak, *Omnia mutantur nos et mutamur in illis*, en *Struo*, werden terzijde gelegd de motto's *R. B.* en onder één dak, terwijl aan de overigen werden toegekend respectievelijk de eerste prijs aan *Omnia mutantur nos et mutamur in illis*, de tweede prijs aan *Struo*, de derde prijs aan *Home sweet home*.

Omtrent de verschillende ontwerpen merkt de jury op: *Omnia mutantur, nos et mutamur in illis*. Het ontwerp in zijn geheel maakt den indruk van monumentaliteit, en getuigt van een grootschen opzet, die hoewel in zijn algemeenen opzet aan klassieke voorbeelden herinnerend, toch volkomen modern aanspreekt, en het karakter van een blok huizen voor zeer gegoeden nitmuntend weergeeft.

De horizontale strekking van het bouwblok als zoodanig is in de architectuur goed tot haar recht gebracht zonder het karakter van een aaneenschakeling van de op zich zelf staande elementen „de woonhuizen” te verliezen. Het platte dak paart zich zeer gelukkig aan deze architectuur. Enkele details zooals b.v. de breede kalven in de begane grondverdieping zijn aan bedenking onderhevig, hierbij is het streven om de horizontale strekking tot uiting te brengen, niet op de juiste wijze tot uiting gekomen. Even monumentaal als de architectuur is, is de opzet der plattegronden. Ruime vertrekken van behagelijken vorm zijn in elk der typen geprojecteerd. Een eigenaardigheid, die evenwel met dezen opzet samengaat is, dat in de vertrekken nergens vaste kasten zijn ontworpen, en alle berging in het voor de bewoning aan te brengen mobiliair zal moeten plaats hebben. Zeer goed is de hoekoplossing van het plan, uit een architectonisch oogpunt, in platten grond is echter de muurverdeling daarmede niet in overeenstemming en is met name de hoek in de hal

2 der groote Zetmachines.

met de toegangen tot de verschillende kamers niet gelukkig opgelost. De achtergevel heeft het zelfde monumentale cachet als de voorgevel, doch het meer intieme is hier door het doortrekken der scheidsmuren tusschen de veranda's en balcon tot uiting gebracht. Ook de terreinafsluitingen voor en achter, sluiten zich in karakter goed bij de architectuur van het vorige aan. Het materiaal waarin de bouw gedacht is, is blijkbaar baksteen. Het is evenwel te denken dat daarvoor gehouwen steen zou zijn te gebruiken.

Het tekenwerk is fraai en vlot gedaan.

Struo. Dit ontwerp is van een geheel ander karakter dan het vorige. Het monumentale heeft hier plaats gemaakt voor het meer intieme, speelsche en vriendelijke. In overeenstemming daarmede is het silhouet niet zoo rustig, en voor wat de hoekpartijen betreft zelfs wat onrustig. De hooger opgetrokken partijen in den gevel die noodig zijn om bij de overgangen van het eene gevelgedeelte in het andere een accent te hebben zijn als zoodanig niet geslaagd, en zijn ook blijkens de doorsneden, als volstrekt overbodige, toevoegsels, niet verantwoord. Het geheel heeft een Hollandsch-, en voor het Hollandsch klimaat passend karakter, en is een goed specimen van een aardigen baksteenbouw. De achtergevel is tengevolge van de vele elk afzonderlijk afgedekte uitbouwen wat onrustiger, dan den voorgevel.

De platte grond als geheel is goed opgelost, en in

Papiermagazijn.

't bijzonder de hoekpartijen zijn zeer verdienstelijk. Het is zeer goed gezien de tuin voor de hoekperceelen aan de voorzijde te leggen, karakteristiek zijn de toegang van de straat tot huis en tuin en de trappen-aanleg in aansluiting met den serre-uitbouw. De indeeling der woonhuizen op zich zelf sluit zich bij de gangbare oplossingen aan. Het is de vraag of er in type 2 voldoende hoogte boven den ondersten traparm, onder den verdiepingsvloer blijft; en of in de achterkamers der verschillende typen door de diepe daarachter liggende serre's voldoende licht zal vallen. De verlichting van de badkamers in type IV is gezocht en laat te wenschen over. De terreinafsluitingen sluiten zich goed bij het overige aan. Het teekenaarwerk is zeer aantrekkelijk en vooral dat van het voorgevel detail, verraadt een gevoelige en vaardige hand.

Home sweet home. De algemeene opzet van dit ontwerp is verdienstelijk. De architectuur vertoont een eenvoudigen goed begrijpelijken baksteenbouw. Het blok heeft een levendig silhouet en de onderlinge aansluiting der gevelpartijen van verschillende verdiepinghoogten is goed tot stand gebracht. De tuinafsluiting aan de achterzijde is wel zeer eenvoudig doch de kleine huisjes die daar geprojecteerd zijn onderbreken de lange lijn der afsluiting op gelukkige wijze. Het denkbeeld van een gemeenschappelijken tuin en van dito speelvelden is aantrekkelijk en goed

tot oplossing gebracht. Zeer goed is ook in dit plan de hoekoplossing met den voortuin.

In de indeeling der huizen is het „sweet home“ wel tot uitdrukking gebracht, doch hier en daar vervalt zij wel wat erg in het „hokkerige“. Bizondere oplossingen of details geeft zij niet te zien. Het teekenaarwerk, hoewel schetsmatig behandeld, is goed en vlot gedaan. (Wordt vervolgd).

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Bijdragen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. 1918 I—V.

Hierin komt o.a. voor een Beschrijving der Meierij van 's-Hertogenbosch door Philips Baron van Leeftael, na het werk Taxandria van 1610, de oudste bekende beschrijving daarvan. De inleiding is van Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt. Verder is voor ons architecten van belang de door denzelfden inleider gepubliceerde beschrijving van de kasteelen, staande of gestaan hebbende in het Hollandsche deel van Noord-Brabant, een uittreksel uit de latijnsche beschrijving van van Dorp uit de 17de eeuw.

Ons mooie Nederland. Gelderland Deel III De Veluwe door D. J. v. d. Ven (f 1,45).

Een nieuw deeltje uit de bekende serie, die terecht algemeene belangstelling wekt, waardoor de uitgave omvangrijker wordt dan oorspronkelijk in de bedoeling heeft gelegen. Ook de Rijksmonumenten-commissie heeft verschillende foto's afgestaan, o.a. de gerestaureerde Dijkpoort te Hattem. De beschrijving is weer enthousiast en levendig, een goede opwekking om bij de eerste de beste gelegenheid al dit schoons te gaan zien.

Wendingen No. 12. Tooropnummer.

Een zonderlinge omslag door Willem van Konijnenburg en een rijke inhoud, zoowel wat afbeeldingen als wat tekst betreft. De afgebeelde werken doen zeer goed in zwart en wit; Toorop is voor alles de groote teekenaar. Ziet De Doop van Christus en het gebaar van het kind; men denkt aan Egypte en aan Fra Angelico. De virtuoso M. de Klerk teekende den schepper van deze heerlijkheid; hoe durfde hij?

Met dit dubbelnummer is de eerste jaargang van *Wendingen* compleet; de energie, die uit dit blad spreekt, doet ons hopen, dat er nog vele zullen volgen.

S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

M. B. V. A.

VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIE: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 11 JAN. 1919. — NO. 2.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE
Een belangrijke circulaire, door J. P. M. — Een tweetal landhuisjes te Laren, door H. F. Smit. — Natuurmonumenten, door Van H. — Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1918.

OFFICIEEL GEDEELTE

LEDENLIJST.

Van den Bond hebben de volgende heeren zich bereid verklaard toe te treden tot den B. N. A.:

1. Dr. H. P. Berlage Nzn., Violonweg, 's-Gravenhage.
2. F. P. Bilsen, Boschstraat 7, Breda.
3. Jos. Th. J. Cuijpers, Bureau Arch. Rijksmuseumgebouw, Amsterdam.
4. J. A. van Dongen, Boschstraat 26a, Breda.
5. J. C. van Epen, Hilversum.
6. Herman Everts, Bussum.
7. H. Fels, Anna Paulownastraat 20, 's-Gravenhage.
8. C. J. de Haas, Hartingstraat 18, Utrecht.
9. D. Heineke, Pieter de Hoogstraat 44, Amsterdam.
10. D. J. Heusinkveld, Parkstraat 20, Utrecht.
11. P. J. Houtzagers, Wilhelminapark 24, Utrecht.
12. Jos. Ingenohl, Joh. Vermeerplein 18, Amsterdam.
13. H. G. Jansen, Joh. Verhuiststraat 17, Amsterdam.
14. A. J. Joling, P. C. Hoofstraat 172, Amsterdam.
15. P. J. de Jongh, Reguliersgracht 120, Amsterdam.
16. Foeke Kuipers, Gebouw „Industria“, Dam, Amsterdam.
17. E. J. Kuipers, Pieter de Hoogstraat 44, Amsterdam.
18. J. L. M. Lauweriks, Ceintuurbaan 183, Amsterdam.
19. Joh. D. Looijen, Bachmanstraat 34, 's-Gravenhage.
20. J. H. A. Minlaret, Maastricht.
21. Jan de Meijer, Emmastraat 27, Amsterdam.
22. Adr. Noen, Valeriusstraat 16, Amsterdam.
23. Nic. Molenaar, Statenlaan 21, 's-Gravenhage.
24. A. Mondt Jr., de Ruyterstraat 44, 's-Gravenhage.
25. P. A. J. Mooyen, Batavia.
26. M. A. van Nieukerken, van Speykstraat 38, 's-Gravenhage.
27. J. van Nieukerken, v. Kinsbergenstraat 106, 's-Gravenhage.
28. J. E. van der Pek, Weteringschans 231, Amsterdam.
29. H. A. Reus, Steegoversloot 84, Dordrecht.
30. W. te Riele, Korte Nieuwstraat 12, Utrecht.

31. A. P. Smits, Westerlaan 27, Oosterduinpoort, Overveen.
32. Jan Stuijvinga, Zeist.
33. Jan van der Valk, Tuinstraat 1143, Tilburg.
34. E. Verschuyl, Burgem, Schooklaan, Hilversum.
35. H. J. M. Walenkamp, Postbox 444, Hoofdkantoor, Amsterdam.
36. A. W. Weissman, Raamsingel 44, Haarlem.
37. J. C. Wentink, Maliebaan 7, Utrecht.
38. H. H. van Zeggeren, Gorinchem.
39. Herman van Eijden, Bussum.
40. J. Neisingh, Assen.

Jubiläum M. Mouton.

Naar aanleiding van het feit, dat de heer M. Mouton 25 jaren uitgever was van het Bouwkundig Weekblad, hebben het Bestuur en de Redactie den heer Mouton op 4 Januari j.l. gehuldigd. Namens het Bestuur en de Maatschappij bood de Voorzitter de heer Ir. A. Broese van Groenou, den heer Mouton met een toepasselijk woord een lauwerkrans aan. Hij dankte den jubilaris voor zijn toewijding aan de periodieken van de Maatschappij en uitte den wensch, dat de samenwerking tusschen de Maatschappij en de heer Mouton nog lang bestendig moge worden.

De heer Kruisweg sprak namens de Redactie. Hij wees er op dat de arbeid van den heer Mouton ook voor de Redactie van groote waarde was. Hij toch maakte het steeds verzorgde kleed, waarin alles werd gehuld, wat de Redactie meende wereldkundig te moeten maken. Zonder die uiterlijke verzorging zou het blad een deel van zijn aantrekkelijkheid gemist hebben.

Namens de Redactie bood spreker den jubilaris een bloemstuk aan.

De heer Mouton was aangenaam verrast en nam deze hulde gaarne in ontvangst. Hij uitte zijn bijzondere gevoelens jegens de Maatschappij en zocht de oorzaak van de aangename samenwerking in het feit, dat een architect, behalve dat hij een kunstzinnig mensch is, ook gevoel heeft voor het zakenleven. Deze beide factoren hebben gemaakt, dat de Maatschappij en hij elkaar steeds hebben begrepen in alles, wat voor het weekblad noodig was. Voorts herinnerde de heer Mouton aan den dag, waarop hij door het toenmalige Bestuur als uitgever van het Weekblad werd benoemd, zijn verbodding tot de verschillende redacteuren, en verklaarde nog gaarne eenige jaren aan het Bouwk. Weekblad verbonden te mogen blijven.

Bouwraad.

Door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen wordt thans voorgesteld het instellen van een Bouwraad, in wiens handen de plannen van den rijksbouwkundige voortaan zijn te stellen, alvorens tot uitvoering wordt besloten.

De minister erkent de verdiensten van den ambtenaar, wat de praktische bruikbaarheid der gebouwen, onder hem tot stand gebracht, aangaat, maar het is hem niet onbekend, dat tegen de aesthetische uitvoering, zoo wat het uitzwendig aspect als de behandeling van het interieur betreft, herhaaldelijk en van verschillende zijden bedenkingen zijn geopperd. Men betreurt, dat de moderne bouwkunst aan de talrijke en kostbare stichtingen die van rijkswege tot stand komen, vrijwel vreemd blijft. Zonder zich een oordeel aan te matigen over de al of niet gegrondheid van deze critiek, meent de minister, dat zij niet maar zonder meer mag worden terzijde gesteld.

Jaarbeurs-Utrecht. — Commissie van Voorlichting betreffende Bouwkundige en Decoratieve aangelegenheden inzake de Jaarbeurs.

Bovengenoemde Commissie heeft ten doel in alles, wat betrekking heeft op de Jaarbeurs, het aesthetisch element tot zijn recht te doen komen, en meent dit vooral te moeten nastreven door te bevorderen, dat alleen bevoegde krachten belast worden met de aankleding der monsterkamers.

Daartoe is in de eerste plaats noodig, dat de namen der voor zulk werk in aanmerking komende personen aan de deelnemers aan de Jaarbeurs bekend zijn. Dikwijls toch zijn dezen wel van goeden wil, maar weten zij niet tot wien zij zich moeten wenden om eene artistieke verzorging van hunne monsterkamers enz. te verkrijgen. De Commissie nu meent daarin te moeten helpen. Zij wil daarbij echter zoo objectief mogelijk te werk gaan en alles vermijden, wat den schijn zou kunnen wekken, dat zij een voorkeur heeft voor bepaalde personen.

Na rijp beraad meent zij het middel daartoe te hebben gevonden in het samenstellen van een lijst, waarop voorkomen de namen der leden van die vereenigingen, waarin uitsluitend architecten en sierkunstenaars zijn georganiseerd, voor zoover zij tot die plaatsing hun toestemming hebben gegeven.

Meer dan honderd personen uit alle streken van ons land, waaronder een groot aantal kunstenaars van naam, gaven zich voor deze lijst op. De Commissie wil allermint den indruk wekken, dat er buiten de namen, welke op deze lijst voorkomen, geen personen zijn, die daarvoor in aanmerking behoeven te komen. De bedoeling is alleen diegenen te helpen, die niet weten, tot wien zij zich moeten wenden.

Na schriftelijke aanvraag bij den secretaris, A. J. van Schaik, Willem-Barentzstraat 40, Utrecht, zendt deze de bedoelde lijst kosteloos toe, terwijl bij hem ook verdere inlichtingen inzake deze aangelegenheid te verkrijgen zijn.

De Commissie hoopt, dat alle deelnemers aan de Jaarbeurs, die niet persoonlijk met daarvoor geschikte kunstenaars bekend zijn, en niettemin prijs stellen op artistieke verzorging hunner monsterkamers enz., van deze gelegenheid gebruik zullen maken. Tevens wenscht zij nogmaals er op te wijzen, dat men zeer goed een aesthetisch bevredigend geheel kan verkrijgen zonder hooge kosten. Wanneer de opdracht aan bevoegde personen wordt gegeven, kan men ook met bescheiden middelen veel bereiken.

Om misverstand te voorkomen zij nog hieraan toegevoegd, dat deze Commissie werkt geheel onafhankelijk van den Raad van Beheer. Zij bestaat uit afgevaardigden van verschillende bouwkundige en andere vereenigingen te Utrecht.

Utrecht, December 1918.

Namens de Commissie
H. J. KOLK, Voorzitter.
A. J. VAN SCHAIK, Secretaris.

Ir. W. H. Kam Jzn. B.I.†

Adjunct-Rijksbouwmeester van de Justitie-gebouwen. Overleden te 's-Gravenhage 23 Dec. 1918, in den ouderdom van 55 jaren. Een enkel woord van nagedachtenis zij in dit blad gewijd,

aan dezen sympathieken en bescheiden persoonlijkheid, van wien voor ieder die hem meer van nabij kende een groote bekoring uitging.

Na omstreeks 1888 te zijn afgestudeerd, kwam hij in 1890 in dienst bij de Justitiegebouwen en verkreeg in 1902 den titel van Adjunct-Rijksbouwmeester. Hij was o.a. belast met de aankleding en meubilering van de nieuwe Justitiegebouwen, en met uitwerking van bouwk. projecten en leiding van den bouw. Als zoodanig had hij zijn deel aan de voltooide Tuchtsholen, Rijksopvoedingsgestichten en kantongerechtsgebouwen.

Ook de restauratie van het Gerechtsgebouw te Groningen (dateerende uit de 15e eeuw) beruste in zijn hand (1913-17). Met hoeveel belangstelling, bewijst het artikel aan dit onderwerp gewijd in de Groningsche Volksalmanak 1918.

Van de voormalige Haagsche Afdeeling van onze Maatschappij was hij een getrouw lid, en geruimen tijd secretaris.

Doch meer dan zijn prestaties herdenken wij het Hooger: den Mensch. S. D. CL.

Sociale voorzorg. Onder redactie van Dr. Ir. J. v. Hettinga Tromp, directeur van het arbeidsbureau der gemeente Amsterdam; L. Heyermans, directeur van den gem. geneeskundigen dienst te Amsterdam; K. Lindner, wiskundig adviseur der Rijksverzekeringsbank; Mr. M. J. A. Moltzer, directeur van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen en J. C. Schröder, referendaris bij de Rijksverzekeringsbank, zal bij P. N. van Kampen & Zoon te Amsterdam op 15 Januari het eerste nummer verschijnen van een nieuw maandblad, getiteld Sociale Voorzorg, dat voorloopig in hoofdzaak gewijd zal zijn aan de sociale verzekering, de sociale techniek en de volksgezondheid, doch ook voor andere onderwerpen van sociale voorzorg ruimte zal bieden.

Naar het oordeel der redactie wordt algemeen het gemis gevoeld van een tijdschrift, dat de vraagstukken inleidt, welke onder het begrip sociale voorzorg zijn te rangschikken. Wel zijn er tijdschriften, welke elk voor zich één dier vraagstukken tot onderwerp hebben gekozen en zich in 't bijzonder tot de deskundigen op zulk een terrein richten, maar een algemeen samenvattend tijdschrift, dat geschikt is ter oriëntering van belanghebbenden in de bovengenoemde onderwerpen, bestaat niet. Ten opzichte van de drie genoemde takken van sociale voorzorg wordt de behoefte aan een tijdschrift nog in 't kort aangetoond. Al de daarbij genoemde onderwerpen, hoe schijnbaar uiteenlopend van aard ook, vinden hun gemeenschappelijk uitgangspunt in het meer en meer doordringend besef, dat de ontwikkeling van de maatschappelijke krachten zooveel doenlijk aan een bewuste leiding dient te worden onderworpen; in het sociale besef alzoo, dat de gemeenschap tegenover haar leden een taak heeft te vervullen, niet slechts tot leniging van bestaande nooden, maar vooral ter voorkoming van toekomstige. Dit inzicht in de noodzakelijkheid van sociale voorzorg — hetzij deze al of niet door overheidsorganen wordt ingesteld en onderhouden — vormt den grondslag voor de bespreking van de vraagstukken in het tijdschrift.

De redactie zal het standpunt innemen, dat een ingezonden artikel niet wegens zijn zakelijke strekking zal worden geweigerd, doch dat integendeel alle richtingen in het maandblad tot uiting behooren te kunnen komen. Onder de vaste rubrieken worden opgenomen: 1°. een overzicht van belangrijke uitspraken en beslissingen uit de praktijk der onderwerpen, welke op het gebied van het tijdschrift liggen (te bewerken door Mr. L. Mortier Hijmans, voorz. v. d. Raad v. Beroep te 's-Gravenhage); 2°. een overzicht van maatregelen en gebeurtenissen op het terrein der sociale verzekering; 3°. een sociaal-technische kroniek (te bewerken door Ir. J. Goudriaan Jr., insp. v. d. arbeid); 4°. een sociaal-hygiënische kroniek; 5°. een parlementaire kroniek (te bewerken door den heer J. J. de Roode, red. van Het Volk); 6°. korte mededeelingen en berichten; enz.

Medewerking is toegezegd door verscheidene personen van uiteenlopende richting. (N. R. C.)

Landhuis „Prunishof” te Laren.

H. F. Smit, Arch.

EEN BELANGRIJKE CIRCULAIRE.

In de Middelburgsche Courant van 4 Januari 1919, is het volgende bericht opgenomen:

„Aan de colleges van Burgemeester en Wethouders in Zeeland is door Ged. Staten van Zeeland de volgende circulaire verzonden:

Gelijk Uw College wellicht bekend zal zijn, heeft zich in de provincie Noord-Holland na de overstroming in het jaar 1916 eene Commissie van advies gevormd, die zich ten doel stelde, daarvoor te waken, dat bij den wederopbouw van verwoeste woningen of gebouwen het uiterlijk schoon niet verloren zou gaan door onbevoegde handen vrij te laten in hetgeen zij zouden wenschen te scheppen.

Deze Commissie, die vruchtbaar arbeid leverde, heeft zich ten slotte vervormd tot eene gesubsidieerde Provinciale Advies-Commissie, die in het eerste jaar harer werkzaamheid reeds wijzen kan op niet-onbetekenende resultaten en in de provincie de gewenschte belangstelling voor haar streven heeft gewekt.

In afwachting nu, dat eene dergelijke Commissie, waarvan de instelling door ons wordt voorbereid, ook in ons gewest zij tot stand gekomen, zijn wij van oordeel, dat het reeds thans gewenscht is naar waarborgen te zoeken, opdat aan het uiterlijk aanzien van op te richten gebouwen en woningen de noodige aandacht worde besteed.

In Noord-Holland wordt op advies van de genoemde Provinciale Commissie in allengs meer gemeenten de volgende bepaling in de plaatselijke bouw- en woningverordening opgenomen:

„Het uiterlijk aanzien van een nieuw te maken gebouw met al wat daartoe behoort, zooals hekken, muren enz., moet zoodanig zijn, dat het nóch op zichzelf, nóch in verband met de omgeving, uit een oogpunt van welstand aanstoot kan geven.

„Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd, te dien aanzien nadere eischen te stellen”.

Het komt aan Ged. Staten van Zeeland voor, dat

het opnemen van eene dergelijke algemeene bepaling in het belang van het uiterlijk schoon ook in ons gewest wenschelijk zou zijn. Zoolang eene Provinciale Commissie zich nog niet heeft gevormd, verdient het aanbeveling, dat de gemeentebesturen trachten een deskundige aan te wijzen, die bereid is, in voorkomende gevallen van advies te dienen. Wel zal zulk een persoon in verschillende gemeenten niet te vinden zijn, maar in grotere plaatsen gevestigde deskundigen zullen wel bereid zijn, als adviseurs voor de omgeving op te treden.

Naar aanleiding van het bovenstaande verzoeken wij Uw college mitsdien, de bouw- en woningverordeningen aan te vullen met eene bepaling als is aangegeven en verder de maatregelen te treffen, die ter zake dienstig kunnen zijn.”

Deze circulaire zal zeker van verstrekkende gevolgen zijn. Een officieel overheidslichaam erkent hier openlijk de noodzakelijkheid om voor het uiterlijk schoon te waken en wijst den weg aan, die gevolgd zal moeten worden om tot resultaten te kunnen komen. Het advies, om in de plaatselijke bouw- en woningverordening een bepaling omtrent een eisch van uiterlijke welstand op te nemen, zal natuurlijk moeten leiden tot de instelling van een lichaam van advies, waardoor de naleving van die bepaling gewaarborgd zal zijn. In afwijking van het thans meestal gevolgde stelsel van het instellen van een plaatselijke schoonheidscommissie raden de Ged. Staten van Zeeland aan, een Provinciale Commissie aan te wijzen, die in voorkomende gevallen van advies zal dienen. Geheel op de zelfde manier als de Provinciale Commissie in Noord-Holland zulks doet. In de werkmethode van deze Commissie speelt echter de bauberatung een min of meer groote rol. Het is van belang voor de vakvereeniging thans definitief uit te maken, of dit stelsel, nu de resultaten, die het werk van de Noord-Hollandsche Advies Commissie heeft afgeworpen, beoordeeld kunnen worden, als juist en doeltreffend kan aangemerkt worden. Zoo niet, dan moet den autoriteiten op overtuigende manier ge-

Landhuis „Heidebroek” te Laren.

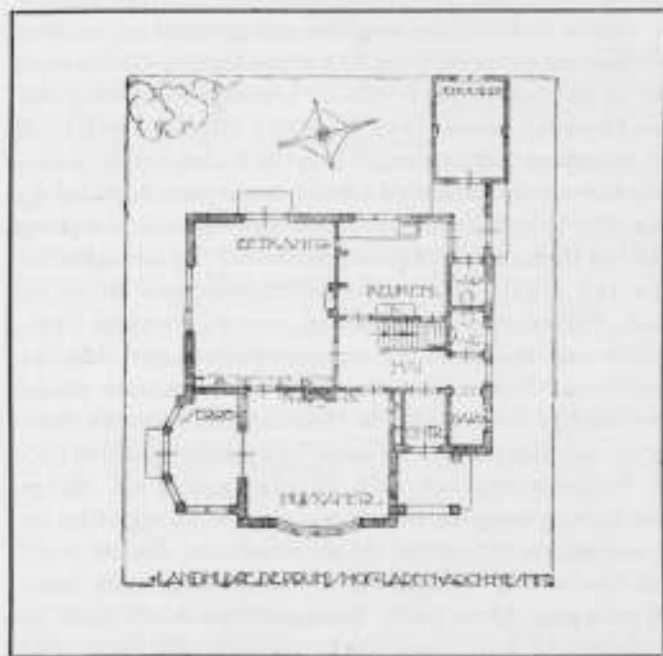
H. F. Smit, Arch.

wezen worden, op welke wijze het uiterlijk schoon van nieuwe bouwwerken wel gewaarborgd moet worden. Nu de overheidslichamen meer en meer het belang van schoonheidseischen gaan inzien, nu het hen duidelijk wordt, dat er ook op dit gebied wat geregeld moet worden, is het hoog tijd de veruitlopende meeningen te concentreren tot een regeling, die door allen als de meest doeltreffende kan worden aangevaard. J. P. M.

EEN TWEETAL LANDHUISJES TE LAREN.

De twee landhuisjes, hoofdzakelijk bestemd voor zomerverblijf, zijn gebouwd in het voorjaar van 1918 op hooggelegen punten van Laren met zeer fraai uitzicht.

De woonvertrekken en waranda's zijn met het oog

Landhuis „Prunthof” te Laren. Plan. H. F. Smit, Arch.

op deze hooge ligging en heerschende N.W.- en N.O.-winden, zooveel mogelijk tegengesteld aan deze richting geprojecteerd.

De gevels zijn gemetseld van mondsteen en platvol gevoegd. Het bovengedeelte van Huize „Prunthof” is gedeeltelijk van hout en bij „Heidehoek” bepleisterd met later uitgeborstelde grintspecie.

De daken zijn gedekt met ongeprepareerd riet. Laatst genoemd huis is gebouwd in een bestaand eikenboschje naast hooge dennen. Door het metselen van een terrasmuurtje en het sparen van eenige oude boompjes, is een goede aansluiting van huis en tuin verkregen.

H. F. SMIT, architect B. N. A.
Laren. (Gooi) Januari 1919.

NATUURMONUMENTEN.

Het schoone wandelbosch bij Emmen, de z.g.n. „Emmer Dennen”, is in eigendom overgegaan aan den Staat der Nederlanden voor de som van f 45.000. Hiermede is de zekerheid verkregen, dat het voor landelijk schoon bewaard zal blijven. Men verwacht, dat het thans door behoorlijk onderhoud, nog in schoonheid zal winnen.

Aan de voormalige aandeelhouders zal het hun toekomstig bedrag worden uitbetaald.

VAN H.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM. JURYPAPPORT OVER DE PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1918.

(Vervolg van pag. 5.)

Onder een dak Dit ontwerp zou eigenlijk buiten beoordeeling moeten blijven, daar de inzender geen blok geheele huizen, doch boven en benedenhuizen

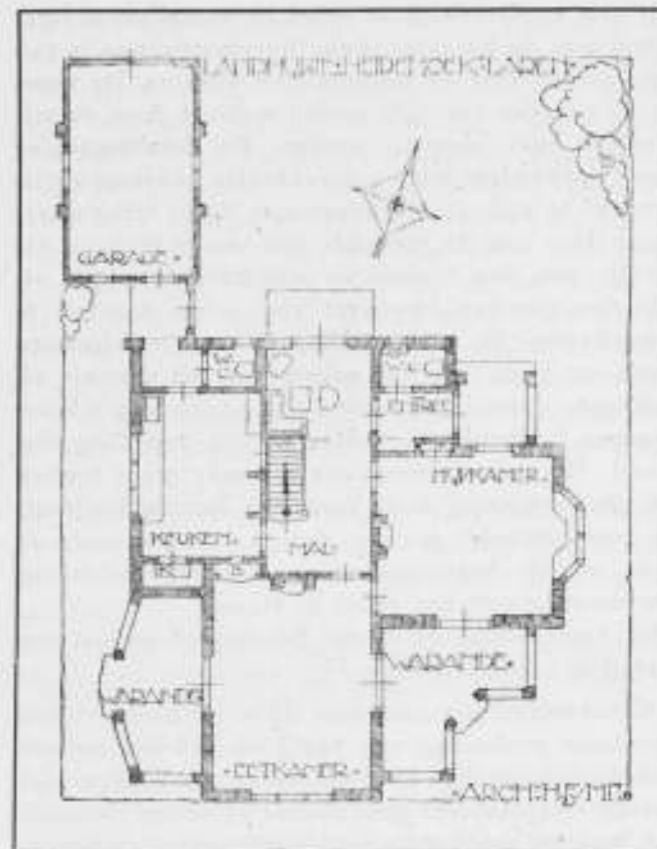
heeft geprojecteerd, en ware dit laatste gevraagd geweest, dan zou het ontwerp zeker een eerste plaats onder de inzendingen innemen. Door den aard der huizen heeft het blok niet zulk een voornaam cachet als de vorig beoordeelde. De architectuur vertoont in 't algemeen een groote eenvoud met weinige betrekkelijk zeer rijke details. De verdeling van den gevel in verschillende blokken, die de ontwerper blijkbaar wilde, is niet voldoende krachtig geaccentueerd. De toepassing van een minder groot aantal ongelijkvormige elementen in den gevel zou aan de eenheid daarvan ten goede komen, vooral de gezochte omlijsting der kleine trappenhuisraampjes boven de ingangen, werken, afgescheiden van hunne ontoereikendheid voor de verlichting, storend. De ietwat ongewone trapomsluitingen aan den voorgevel zijn wel origineel van conceptie en werking.

De achtergevel is rustiger en beter geslaagd dan de voorgevel. Waar de indeeling der huizen niet aan het het programma voldoet, kan deze buiten bespreking blijven.

Het tekenwerk is zeer goed en verraadt een uiterst vaste en vaardige hand.

R.B. De algemeene opzet van dit ontwerp is wel monumentaal, niettegenstaande de vele details en eene niet te miskennen grilligheid in de vormenspraak. Het silhouet van den bouw is aantrekkelijk. De overbouw van de ingangen is, hoewel origineel van opvatting niet zoo geslaagd te noemen, afgezien nog van de bedenking die daartegen uit een constructief oogpunt zou te maken zijn. De achtergevel is rustiger dan de voorgevel. De verkleining der loggiaopeningen van de bovenste verdieping, van het middengedeelte, heeft niet tot een geslaagd resultaat geleid, de bedoeling die daarbij voorgezeten schijnt te hebben om de muurmassa naar boven te vergrooten is er wel mede bereikt. De hoekoplossing is in plattegrond minder goed gelukt, de vorm der hoofdvertrekken is niet aangenaam. De overige plans zijn over 't algemeen goed ingedeeld doch de achtervertrekken konden beter verlicht zijn en in geen enkele slaapkamer zouden de ledikanten geplaatst kunnen worden, zonder met deuren, schoorsteen of kasten in conflict te komen. Daar de doorsneden ontbreken is over het interieur niet te oordeelen. Het tekenwerk van gevels en details is verdienstelijk.

Straatwand. Dit ontwerp mist monumentaliteit of voornaamheid, vooral de hoekpartijen die in tegenstelling met het middengedeelte een schuin dak hebben valt uit het algemeene kader. De achtergevel is in dit opzicht nog minder geslaagd dan de voorgevel, de architectuur vertoont geen belangrijke details, is in zijn geheel eenvoudig en hier en daar op het saaie af. De terreinafsluiting aan de achterzijde met de daarin aangebrachte kleine gebouwtjes is goed. Door het terugbouwen der hoekperceelen hebben deze aan de voorzijde een tuin met een karakteristieke terreinafsluiting verkregen, wat een goede oplossing is te achten.

Landhuis „Heidehoek” te Laren. Plan. H. F. Smit, Arch.

De indeeling dezer hoekperceelen is minder gelukkig, de betrekkelijk smalle en lange (op de verdieping zeer smalle en zeer lange gang) is in een huis van het gevraagde karakter niet op zijn plaats. De thinkamer is slechts vanuit de salon te bereiken.

Het tekenwerk is goed, dat van het detail zelfs zeer goed te noemen.

Rythme. Dit plan is niet voldoende uitgewerkt, zodat geen volledig beeld van het bedoelde wordt gegeven en het oordeel niet dan oppervlakkig kan zijn. Niettemin vertoont het ontwerp, in zijn algemeenen opzet, belangrijke kwaliteiten. Het geeft een fors silhouet, de verbinding tusschen de gedeelten met schuine en platte daken is wel verkregen, de horizontale strekking van den bouw is juist uitgedrukt, wat vooral in de details uitkomt. Blijkens de doorsneden is echter de constructie, om het beoogde doel te bereiken, wel wat geforceerd.

De planindeeling der hoekperceelen is wel goed, doch het ontbreken van een behoorlijken tuin daarbij is minder gelukkig te achten. Ook zijn de vertrekken wel wat klein en de trappen bekrompen. In meerder of mindere mate is dit ook het geval met de overige plans en blijkens de doorsneden is bij de trappen niet altijd op een behoorlijke hoogte onder de daarover heen gaande zolder of bordesbalken gerekend. Het is waarschijnlijk dat dit ontwerp bij betere uitwerking een hooger rangnummer zou gekregen hebben, dan er nu aan moest worden toegekend.

Blokbouw. Ook dit plan geeft wat de gevels betreft niet veel meer dan schema's, doch ook deze wijzen

op een verdienstelijken opzet en vooral de achtergevel met de karakteristieke terreinafsluiting is van een groote rust en harmonische werking. De voorgevel zou van ter zijde gezien wellicht door de uitbouwen wat onrustig werken. De detailteekening geeft eenvoudige doch aantrekkelijke baksteenarchitectuur te zien. De hoekperceelen liggen terug waardoor deze aan de voorzijde een tuin verkrijgen, die echter van den openbaren weg onvoldoende is afgesloten om den bewoners veel genot daarvan te verschaffen. De planindefining is over het algemeen goed en geeft ook wel enkele van het normale afwijkende oplossingen voor de plaatsing van schoorsteenen, ingangen en kasten in hun onderling verband. Het projecteeren van een zeer groot vertrek op de verdieping in de perceelen met de topgevels is goed gedacht, jammer dat in deze perceelen de trap wat te bekrompen is om in juiste verhouding tot dezen grootschen opzet te staan. Het tekenwerk als schets beschouwd en dat van detail is verdienstelijk.

Z. Dit ontwerp maakt door de te ver doorgevoerde verticale verdeeling van het gevelvlak een ramme-lenden indruk. Het hoog optrekken der hoekpartijen welke bestaan niet gemotiveerd en welke constructie niet uit den plattegrond voortkomen, versterken dezen indruk nog. Niettegenstaande dit vertoont de architectuur in haar details en zelfs die der hoekpartijen ondanks onmiskenbare gezochtheid wel goede kwaliteiten, die op een meer dan gewoon kunnen van den ontwerper wijzen. De afsluiting aan de achterzijde is verdienstelijk. De planindefiningen zijn buitengewoon gezocht zonder dat daarmede, in zijn opzicht ook, iets bereikt is dat als een verbetering van het bestaande zou kunnen worden beschouwd, vooral de oplossing der hoekperceelen met de kolommen midden in de kamers welke den koepelbouw moeten dragen, draagt hiervan den stempel.

Rust. De slechts in schema opgezette gevels getuigen van een zekere monumentaliteit, die blijkens het gevel-detail in al zijn eenvoud zijne werking niet zou missen. Het platte dak is bij de gevolgde architectuur, in zooverre geen direct uitloeijsel daarvan dat, in tegenstelling b.v. met het eerst bekroonde ontwerp, hier een schuin dak evengoed te denken ware. De plan-oplossing der hoekperceelen is niet zeer gelukkig te achten, er is wat veel ruimte door hal en trappenhuis ingenomen en de vorm der achterkamers is niet gunstig. Ook de overige perceelen vertoonen dergelijke gebreken.

Het tekenwerk is correct, dat van het gevel-detail is zeer verdienstelijk. Ook van de detailldoorsneden is veel werk gemaakt, zonder nochtans tot belangrijke resultaten te hebben geleid.

Trouvé. Hoewel de gevel, vooral blijkens de details zeer goede eigenschappen vertoont is toch het begrip „Blokbouw” niet voldoende tot zijn recht gekomen.

De indruk wordt meer gewekt van een rij huizen onder één dak, zonder dat deze met hun allen één geheel vormen.

Het ontwerp mist de voornaamheid die van een blok als het onderhavige gevorderd wordt.

De hoekoplossing met den ingebouwen tuin is niet geslaagd. In 't algemeen zijn de plannen te bekrompen opgezet, in de grootere plannen is het midden van den bouw is er door de centrale ligging van entree en hal geen directe verbinding tusschen de verschillende vertrekken. De bouw zou bij de gevolgde wijze van werken vermoedelijk wel exploitabel zijn maar draagt daarvan dan ook te veel de kenmerken.

Het tekenwerk van plannen en gevels is correct, dat van het ongekleurde detail zeer verdienstelijk.

„C.” Monumentaal bedoeld maar als zoodanig niet geslaagd, door gebrek aan beheersching van den vormenspraak, in 't bijzonder van de details daarvan. De ligging van een der hoofdvertrekken, de eetkamer in de dienstverdieping, (sonsterrain hoekperceel), is niet aanbevelenswaardig. De hal zal niet overvloedig verlicht worden vanuit het kleine binnenplaatsje. In de andere perceelen is de verbinding tusschen de hoofdvertrekken alleen mogelijk door het „zitje” in de hall en is eveneens de verlichting van die hall onvoldoende. Het tekenwerk van de plannen is goed dat van de gevels en van het detail is zwak.

15—11—18. Ontwerper heeft de vraag van het programma niet juist opgevat, door den bouw gedeeltelijk als z.g.n. etagebouw op te vatten en daarbij accessoires als autogarages, paardenstallen, portiersloge en woning enz. ontwerpen. Behalve dat hiermede niet aan het programma is voldaan is ook de oplossing als zoodanig niet geslaagd te noemen. De als monumentaal bedoelde architectuur heeft slechts het karakter van eentoonigheid. De groote ingangen zijn slecht van vorm en afmeting en vallen uit de schaal van het geheel.

De plannen der afzonderlijke huizen zijn op zich zelve gebrekkig van indeeling. De hal en entree begane grond nemen te veel ruimte in, die op de verdieping is verstoken van alle daglicht, en voor de trap zou in de salon der verdieping een koekoek van belangrijke afmeting gemaakt moeten worden, om die hal te kunnen bereiken. De indeeling der vertrekkenreeksen der 2e verdieping die langs de gemeenschappelijke trappenhuisen aan de hoeken en in het midden van den bouw bereikt worden is even gebrekkig; de aanleg van tuinen op deze hoogte boven de vertrekken der 1e verdieping is in ons regenachtige klimaat een vraagstuk waar niet licht over gedacht moet worden.

Het tekenwerk is middelmatig.

Oogst. Ook de ontwerper van dit plan voldeed niet aan het programma in zooverre hij niet één maar drie bouwblokken ontwierp. Daardoor ontging hij de moeilijke hoekoplossingen maar tevens de bedoeling die bij het programma heeft voorgezeten. Overigens

is de architectuur niet zonder verdienste en is met het groote blok wel een zekere monumentaliteit bereikt geworden. Bizardere details zijn niet aan te wijzen, ook de plattegronden geven het gewone en bekende type van dergelijke in speculatie gebouwde huizen.

Rotterdam. Een moeielijk te kwalificeeren ontwerp. Er is een niet te miskennen streven naar originaliteit waarbij een bepaald lijnen systeem als grondslag is gebezigd doch welk systeem door den ontwerper niet volledig wordt beheerscht. Kwaliteiten zijn aan het ontwerp niet te ontzeggen doch een resultaat van eenige belangrijke beteekenis is niet bereikt, ook de bestudeering der details geven geen anderen kijk op het ontwerp. De plattegronden vertoonen geen bijzondere eigenschappen. De hal begane grond zal niet overvloedig verlicht zijn, de trap ligt niet gunstig tusschen de beide hoofdvertrekken der Beléage.

Arbeid adelt. Een der minst geslaagde ontwerpen. De architectuur verheft zich niet boven die van den gewonen speculatie bouw. Er is geen sprake van eenig streven naar de uitdrukking van het begrip „Bouwblok”. De plattegronden sluiten zich bij de architectuur aan en vertoonen de gangbare speculatie-typen.

Het tekenwerk is zeer middelmatig.

Ster in cirkel (geteekend). Ook dit ontwerp mist alles wat het tot iets anders dan een rij speculatiehuizen zou stempelen, zoowel de gevels als de plattegronden zijn inferieur van conceptie en uitwerking. Het tekenwerk is zwak.

Sober. Met de twee vorige vormt dit ontwerp een waardig trio van ontwerpen zooals gehoopt zou mogen worden dat nooit meer tot uitvoering zou worden gebracht, wat hun architectuur aangaat. Konden bij de vorige projecten de platte gronden er nog gedeeltelijk mee door, bij dit project laten ook die alles te wenschen over.

Parkwijk. Ontwerper heeft zich beijverd de nieuwste nieuwigheden op het gebied van architectuur toe te passen bij zijn ontwerp, doch is er alleen in geslaagd te bewijzen, dat hij daarmede niets heeft kunnen bereiken; waarmede echter geenszins gezegd is dat dit hem op den duur niet zal kunnen gelukken: „Het streven reeds is schoon in 't worstelperk der eer”. Ook de plannen hebben niet veel goede eigenschappen; de hoekperceelen zijn in 't bijzonder minder goed geslaagd, de onaangename vorm van de hal die vooral op de verdieping goed uitkomt, de smalle verbindingsgangen verhoogen de waarde van het plan niet. Ook in de andere plannen is de indeeling in 't algemeen beneden het middelmatige.

HUISJE VOOR EEN WALBAAS.

Moge de opgaaf eenvoudig schijnen, toch blijkt uit de beantwoording ervan wel, hoe moeielijk het is aan

een eenvoudig gegeven een in allen deele behoorlijk verantwoorde architectonischen vorm te geven, zonder daarbij enerzijds in eene al te dorre of conventionele conceptie te vervallen, anderzijds aan een, met den aard van het onderwerp strijdige, decoratieve behandeling te veel ten offer te brengen.

Waar door sommigen, de vraag slechts als een constructieve zonder meer werd opgevat, en het daardoor verkregen stabiele karakter van het huisje in zekere mate in strijd is met het mobiele dat er een kenmerk van behoort te zijn, hebben anderen te weinig aandacht aan de constructie geschonken en den nadruk gelegd op het decoratieve element, waardoor hun ontwerp te veel aan tentoonstellings-architectuur doet denken.

Niettemin is ook aan deze prijsvraag met ernst door de mededingers gewerkt en is het meerendeel van het ingezonden werk van een zeer te waardeeren gehalte.

Ook bij deze prijsvraag heeft de jury eenige schiftingen bewerkstelligd om te komen tot een beperkte groep waaruit de te bekronen ontwerpen zouden kunnen gekozen worden.

Bij de eerste schifting werden ter zijde gelegd die ontwerpen waarvan de auteurs zich blijkbaar niet hebben kunnen verheffen boven het opnieuw in beeld brengen van wat tot nu toe, op dit gebied is te voorschijn gebracht, en dat niet aan eenigszins matig gestelde artistieke eischen voldoet.

Dit waren de ontwerpen onder de motto's: Ruit, C. E. in cirkel (geteekend), Pax, Derby 1918, Wanda, A. en B., Arbeid adelt, Driehoek met twee cirkels (geteekend).

Bij de tweede schifting vielen uit die ontwerpen welke auteurs, een beter inzicht in het met de prijsvraag beoogde bleken te bezitten, doch die toch niet die kwaliteiten bezaten om voor eene bekroning in aanmerking te komen.

Dit waren de ontwerpen onder motto's: In kleur, Libel I, R. M., Walbaas, 'n Type, Concordia, Triton, Scheepvaart, Drie kwadraten door elkander (geteekend), Hermes, Amen Anu, Hoogzicht en Anne.

Van de overblijvende ontwerpen werden:

de eerste prijs toegekend aan motto Mobiel, de tweede prijs toegekend aan motto Havenbedrijf, de derde prijs toegekend aan motto Maas, terwijl de jury de ontwerpen Batavier, en Walhuisje meende voor eene Eervolle vermelding te moeten voordragen.

Bij de beoordeeling der ontwerpen stelde de jury zich op het standpunt, dat 1o. het mobiele karakter van het huisje, voldoende tot uitdrukking wordt gebracht, 2o. dat een behoorlijk uitzicht vanuit het huisje over een veld van 180° gewaarborgd is, 3o. dat de constructie solide, redegevend en eenvoudig zij en geen aanleiding tot een kostbaar onderhoud geve. Omtrent de verschillende ontwerpen merkt de jury het navolgende op:

Mobiel. In dit ontwerp is het mobiele karakter juist tot uitdrukking gebracht, mede door het zichtbaar aanbrengen der wielen, die een beweging in twee richtingen mogelijk maken. De constructie vertoont een logische samenvoeging van een licht doch sterk ijzeren geraamte met eene bekleding van hout, eterniet en dergelijke materialen. Voor het uitzicht naar buiten zijn de ramen goed geplaatst. Het is zeer juist gezien de deur naar buiten te laten opendraaien. Ook de plaats van den lessenaar en het verdere mobiliair is goed. Het tekenwerk is correct en geeft duidelijk de constructie weer, het perspectiefje geeft een goed denkbeeld van het geheel.

Havenbedrijf. Dit ontwerp heeft zeer goede geplaatste ramen met het oog op het uitzicht naar buiten. De kast is wel wat diep en de lessenaar zou wat kleiner kunnen zijn, waardoor wat meer vrije ruimte in het huisje verkregen zou worden. Het overstekende dak, ofschoon niet noodzakelijk, heeft zijn nut tegen fellen zonnenschijn of regen. Het tekenwerk is correct, doch de wijze van voorstellen, geeft aan het huisje een massiever karakter dan het werkelijk bezit of ook wenschelijk zou zijn.

Maas. Ook bij dit ontwerp zijn de ramen goed geplaatst. De schikking van kast, kachel en overig mobiliair is praktisch. De architectuur drukt het mobiele karakter van het huisje niet zoo juist uit als dit bij het eerst bekreonde ontwerp het geval is, de wand met deur is de minst gelukkige en is wat rammelend. Het overstekende dak, hoewel niet noodzakelijk geeft aan het geheel aan aangenaam aspect.

Batavier. Dit is het beste van een drietal ontwerpen (Triton en Concordia zijn de andere) die blijkbaar van dezelfde hand zijn. Het heeft een goede platte grond, en is een der weinige die een schuin afwaterend dak zonder goten hebben, wat rationeel te achten is daar elke afwatering uit den aard der zaak toch op de straat zal moeten plaats hebben. De constructie is echter niet voldoende aangegeven. Het uitwendige is zeer decoratief behandeld en het mobiele karakter is daarbij wel tot uiting gekomen.

Walhuisje. Het portaal in het huisje is overbodig te achten, en verkleint onnoodig de ruimte, architectonisch vertoont het ontwerp goede kwaliteiten, ofschoon het minder gecompliceerd kon zijn. Het denkbeeld van de paal voor de telefoonaansluiting is wel aardig doch wel eenigszins in strijd met het mobiele karakter van het huisje. Ook is hij niet gelukkig aangebracht.

Scheepvaart. Dit ontwerp dat blijkbaar van dezelfde hand is als „Maas“ kan als een minder geslaagde editie hiervan gelden.

Anu. De portiek in het huisje is niet gemotiveerd, het verkleint de ruimte en een streven naar monumentaliteit is bij een onderwerp als het onderhavige niet op zijn plaats. Het is niet duidelijk uit welk materiaal het bovengedeelte van het huisje is samen-

gesteld. Ook de dekselvorm, die hieruit spreekt is niet in overeenstemming met de constructie die een plat dak met opstaande en oplopende boeiboorden aangeeft. Overigens is het op niet onaardige wijze decoratief bewerkt.

Hoogzicht. Het op eenige treden boven den grond aanbrengen van den vloer van het huisje heeft geen zin en is in het gebruik eer hinderlijk dan een voordeel. Het is niet duidelijk welk materiaal voor het huisje is gebruikt; het geheel getuigt weinig van mobiliteit.

Scheepvaart I. De op twee plaatsen doorbroken rondom loopende groote luifel heeft weinig doel en zal moeielijk geconstrueerd kunnen worden. Het dak is te gecompliceerd en de goot bovenaan heeft weinig zin.

Anne. De dubbele deur is niet gemotiveerd en een te wijsch element voor een klein huisje. Het ontwerp is architectonisch minder goed geslaagd, vooral de ruitverdeling is niet aangenaam.

Hermes. Dit ontwerp mist geheel een mobiel karakter, hoewel blijkbaar van hout samengesteld herinneren de vormen meer aan metselwerk of gewapend beton. Het is keurig geteekend.

Drie kwadraten dooreen (geteekend). Een gril, maar geen geniale.

Amen. De ramen zijn veel te klein om een behoorlijk uitzicht naar buiten te waarborgen. De dakvorm is zeer gecompliceerd, het geheel is het tegendeel van eene mobiele constructie.

Triton en Concordia, zijn beide minder geslaagde editie's van Batavier.

'n Type. Dit ontwerp herinnert in alle opzichten aan de bekende huisjes zonder daarvan eene verbetering te zijn.

R. M. Het mobiele karakter spreekt niet voldoende, het dak is te gecompliceerd, kostbaar en geeft aanleiding tot inwatering. Een groote technische teekenaardigheid, getuigende van een buitengewoon geduld en accuratesse is verspild aan eene niet gelukte voorstelling.

Libel I. De bloembakken zijn aan een huisje als het onderhavige niet op zijn plaats. De architectuur die echter wel wat veel aan die eener tentoonstelling doet denken is niet onverdienstelijk. Het fries is echter niet in overeenstemming met het overige en verre van fraai.

Walbaas Dit ontwerp vertoont verwantschap met Libel I, is niet onverdienstelijk doch wat onrustig. De gekleurde tekening doet beter dan die in lijnen.

Driehoek en twee cirkels (geteekend). Is een slechte copie van oude voorbeelden en veel te gecompliceerd van constructie die tot inwatering aanleiding geeft.

Arbeid Adell, heeft verwantschap met het Driehoek in twee cirkels en is iets beter gelukt.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BY** BOND VAN
TOT BEVORDERING NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buiteni. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 18 JAN. 1919. — NO. 3.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Staalstraat hoek Groenburgwal te Amsterdam, door A. A. Kok. — Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1918 (slot). — Manifest van „De Stijl“, 1918 door J. P. M. — Brieven uit Rotterdam. Ons Postkantoor door Ir. M. J. Granpré Molière. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Ledenvergadering op 11 Januari 1919.
De eerste vergadering van de Maatschappij, na de Fusie met den Bond onder de nieuwe statuten, had plaats op 11 Januari 1919.

De presentielijst vermeldde de volgende namen:
A. Mulder, W. de Jong, Albert H. van Rood, J. Coenraad Neischke, J. W. F. Hartkamp, J. C. van Epen, L. J. P. Kooiken, E. G. Wentink, Th. J. Lammers, A. R. Hulshoff, Karel Muller, G. C. Bremer, L. Zwiers, Joh. D. Looyen, A. v. d. Sandt, H. A. van Anrooy, G. Stapenséa, H. Fels, W. J. de Groot, Herman v. Eijden, H. G. Jansen, J. v. d. Valk, G. Verschuyt, J. van Nieukerken, A. A. Kok, E. M. Rood, Jan de Meijer, E. H. P. Rosenboom, A. Mondt Jr., B. J. Onëndag, R. Schöngel, Pl. v. d. Berg, B. v. Bilderbeck, M. A. van Nieukerken, H. A. Reus, M. E. Kuiler, A. Broese van Groenou, J. W. Hanrath, Foeke Kuipers, H. P. Berlage, Jaap Molenaar, M. Meijerink, P. A. Timmers, Paul J. de Jongh, A. J. Hekker, A. H. Wegerif Gzn., G. J. Postel Hzn., J. Herman de Roos, J. B. v. Loghem, D. F. Slothouwer, J. D. Gantvoort, Ph. J. Hamers, J. de Bie Leuveling Tjeenk, Jan Gratama, G. Versteeg, Jos. Th. J. Cuijpers, P. G. Buskens, A. P. Smits, S. de Clercq, Leen Tol, A. C. van Do. ssen, F. N. Nieuwerkerk, J. Th. v. Rossum, A. C. Lengkeek, A. J. van Doorn, A. K. Kruitthof, J. v. Teeffelen, A. W. Weissman, A. v. d. Lee, Alb. Otten, Jac. v. Gils, J. E. v. d. Pek, Maurits Plate, H. v. d. Vijgh, C. J. Kruisweg, H. v. d. Kloot Meijburg, W. de Vrind Jr., H. W. Valk en Aug. M. J. Sevenhuijsen, J. J. P. Moolenschot, Jon. Ingenohl en twee, die helaas niet te ontcijferen zijn. De tijdelijke Voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, opende de vergadering met de volgende rede:
M. H.,
De besturen van de Maatschappij en van den Bond noodigden

mij uit, in mijn kwaliteit van voorzitter der fusie-commissie, deze constituerende vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst — Bond van Nederlandsche Architecten, kortweg gezegd B.N.A., te presideeren, in afwachting van de verkiezing van een nieuw bestuur.

Dit bewijs van vertrouwen van beide besturen ten zeerste waardeerd, heb ik de mij opgedragen taak gaarne aanvaard, doordrongen van de groote beteekenis van dit moment, waarop bekrachtigd en bevestigd wordt de toenadering die, op basis der aangenomen, thans geldende statuten, is tot stand gekomen tusschen de twee architecten-vakverenigingen in ons land, die ruim tien jaren lang naast elkaar, maar meestal gescheiden, hebben gewerkt voor éénzelfde doel.

Want al moge in beider statuten de omschrijving van dat doel, en de middelen om daartoe te geraken, niet geheel eensluidend zijn geweest, geest en streven waren, goed gezien, ten slotte homogeen, en beoogden de verheffing van de bouwkunst, de behartiging van de belangen onzer professie.

Met dit schoone doel voor oogen, is door beide verenigingen al die jaren lang gewerkt met energie en met toewijding. Wij zijn hiervoor dank schuldig aan allen, die in de nu afgesloten periode van ons vakleven, hun werkkraft en tijd en invloed hebben dienstbaar gemaakt, om datgene te bereiken, wat het doel hunner vereeniging eischen mocht.

Gelukkig, het is op dit moment, nu de eenheid verkregen is, en wij in vriendschappelijken geest zijn te zamen gekomen, niet meer van overwegend belang, ons er in te verdiepen wie van tweeën wel in dien nobelen wedstrijd het hardste gewerkt, het meeste bereikt heeft; laten wij ons er toe bepalen te constateeren, dat er in beide vakkringen met wisselend succes gearbeid is, en laten wij ons gelukkig achten, dat ons hernieuwd vakleven in ruime mate zal kunnen profiteren van de resultaten van dien arbeid, die wij nu hebben voort te zetten met ernstigen wil en met alle kracht die in ons is, opdat daardoor voor de bouwkunst, en voor hen die haar eerlijk en met toewijding beoefenen, de meest gunstige moreele en materiele uitwerking verkregen zal worden.

Zoo beschouwd, M. H., kunnen wij op dezen dag in alle oprechtheid de nu verkregen eenheid als een weldaad begroeten, temeer waar ditmaal, duidelijker dan ooit te voren, gebleken is, dat in beide kringen de wensch naar eenheid in waarheid aanwezig was.

Het heeft geen zin hier te treden in retrospectieve beschouwingen over de verschillende pogingen in den loop der jaren aangewend, om tot een hechte en gezonde organisatie onzer kunst- en vakbroeders te komen; pogingen die wij als grondige voorbereiding tot wat nu bereikt is, hebben te waardeeren. Genoeg zij erop te wijzen, dat in dat pogen van vroeger onmiskenbaar het bewijs was te zien, dat de behoefte om tot eenheid te komen onder ons werd gevoeld, en de herhaling van die pogingen op gezette tijden een aanwijzing dat het denkbeeld groeiende was, dat éénmaal toch die eenheid komen moest onder de werkers van gevoeligen aard en praktischen geest, wier dagelijksche arbeid is: samenstemmen en opbouwen; en dat het feitelijk nog maar de vorm was waarnaar gezocht moest worden, om twee voor een gelijk doel zich inspannende corporaties, met elk voor zich een groote mate van zelfvertrouwen en rechtmatig gevoel van eigenwaarde, tot elkaar te brengen, en tot een soliede geheel om te zetten. Dat dit nu is mogen gelukken, is de niet geringe verdienste van de ledenvergaderingen beider vereenigingen, die, door een ernstig-willenden geest geleid, de fusie-voorstellen met de daarin vervatte statuten, gunstig hebben ontvangen, en het hebben mogelijk gemaakt dat die voorstellen, nadat in tweede lezing zooveel doenlijk rekening was gehouden met de wenken en wenschen van beide vereenigingen, met algemeene stemmen konden worden aangenomen.

Het is hier zeker wel de plaats, namens de fusiecommissie, de besturen en de leden van de Maatschappij en van den Bond, dank te zeggen voor de welmeenende en doeltreffende wijze, waarop zij het werk der commissie hebben gesteund; met daarbij een bijzonder woord van waardeering voor die leden der vereenigingen, die, hoewel niet geheel van harte instemmend met de strekking van sommige artikelen der aangenomen statuten, door onderteekening der U bekende verklaring, toch bereid werden bevonden tot het nemen van een loyale proef, die, naar we mogen vertrouwen, in alle opzichten bevredigend voor hen, zoowel als voor den nieuwen B. N. A., moge uitvallen.

En nu M. H., vergunt mij, hoewel Uw voorzitter van slechts enkele uren, U van deze plaats iets op het hart te drukken: Wanneer ge straks Uw bestuur zult gekozen hebben uit de nominaties, die daartoe door Maatschappij en Bond met zorg zijn opgemaakt, dan wacht dat bestuur, als representeerend en werkend orgaan van de vakvereening der Nederlandsche Architecten, een ongetwijfeld eervolle, maar ook buitengewoon omvangrijke taak, met een groote verantwoordelijkheid.

Van zijn eerste optreden af toch, zal dat bestuur de oogen op zich gevestigd weten van allen, die, in eenig verband, deel uitmaken van ons vakleven; het zal zich terstond reeds geplaatst zien voor de bestudeering van vele vraagstukken, o. m. die, welke in de conclusies van het fusie-rapport zijn genoemd, en waarvan de behandeling en oplossing als urgent zijn te beschouwen; het zal met wijsheid en tact leiding moeten geven aan onze organisatie; in eigen kring en daarbuiten moeten optreden, en ingrijpen telkenmale wanneer de omstandigheden dit noodig maken. Dat bestuur kortom zal moeten toonen, wat de nu verkregen eenheid waard is voor de bouwkunst in den meest uitgebreiden zin, en voor de belangen van het architectenberoep.

Maar M. H., en nu ga ik iets zeggen, wat in ons vereenigingsleven, (waarin, jammer genoeg, een bezielend enthousiasme zich zoo zelden openbaart) bij herhaling is verklaard: wij leden hebben het recht niet de volle kracht, de volle toewijding van ons bestuur te verlangen, indien wij zelf onze medewerking weigeren. (Instemming).

Wij toch zijn er niet mee klaar een fusie tot stand te hebben gebracht tusschen twee zelfstandige vakvereenigingen; wij zijn er niet mee klaar een bestuur te hebben gekozen uit de besten onzer leden; wij zijn er niet mee klaar, dat bestuur ons vertrouwen te geven met de opdracht: gaat nu maar hard aan 't werk, wij zullen afwachten, wat ge voor de bouwkunst en voor onze professie zult tot stand brengen.

M. H. De nu verkregen eenheid zou in haar uitwerking teleurstellend, voor ons vakleven vrijwel waardeloos zijn, indien het nieuwe bestuur met zulk een opdracht zijn functie moest aanvaarden. Neen, zoo moet het niet gaan; ons bestuur heeft recht op onze belangstelling en medewerking; het moet bij het begin van zijn arbeid er op kunnen rekenen, dat wij allen bereid zijn naar beste krachten mede te werken aan het gemeenschappelijk doel, dat wijzelf ons hebben gesteld in de door ons aangenomen statuten.

Wij zullen ons één moeten voelen met onzen vernieuwden vakbond, niet op de eerste plaats uit eigen belang, hoewel dit er feitelijk toch bij betrokken is, maar om, met een groote mate van onbaatzuchtigheid, hoogere en algemeene belangen te dienen. Wij zullen die belangen te verdedigen hebben, waar deze mochten worden bedreigd. Wij zullen stelling moeten nemen tegen pogingen, die verkorting onzer rechten, miskenning onzer aanspraken inhouden; tegen allerlei misbruiken, die zich voordoen, niet het minst bij hen, met wie wij door de buitenwereld, die niet te onderscheiden weet, als collega's worden gelijkgesteld, maar die voor onzen stand een voortdurende blamage zijn, waarvan wij ons zoo radicaal mogelijk dienen te bevrijden.

Wanneer wij in die richting werkende, voor de eer en de natuurlijke orde van ons vakleven opkomen; zoo met ons bestuur in collegialen geest mee arbeiden, dan voorzeker, maar dan ook alleen, kunnen door krachtige organisatie, doeltreffende methode, door toewijding en werkzaamheid van allen, groote dingen worden tot stand gebracht, die het vertrouwen en het aanzien, en daarmee den invloed van den architectenstand blijvend zullen verzekeren.

M. H. Met een welkom aan U allen, en met den hartgrondigen wensch, dat onze vereeniging geluk moge hebben in haar streven en werken, verklaar ik deze haar eerste ledenvergadering voor geopend. (Luid applaus).

Op voorstel van den Voorzitter wordt hierna besloten punt 6 der agenda, de behandeling van de lijst van den Nat. Woningraad, niet te bespreken.

Vervolgens waren verschillende verkiezingen aan de orde.

Vóór de tweede stemming der bestuursverkiezing deelde de heer Foeke Kuipers mede niet in aanmerking te willen komen voor lid van het Bestuur.

De heer Broese meende uit naam van de M.B.V.A. den heer Paul de Jongh ter aanvulling van de nominatie te mogen aanbevelen. Van de zijde van den Bond werd toen de heer de Jongh alsnog op de nominatie geplaatst.

Tot lid van het Bestuur werden gekozen de heeren A. Broese van Groenou, H. Fels, C. N. van Goor, Paul J. de Jongh, D. F. Slothouwer, J. van der Valk en G. Versteeg.

Tot Voorzitter werd gekozen de heer A. Broese van Groenou, die zich bereid verklaarde de eervolle plaats weer te mogen innemen, onder dankzegging aan de aanwezigen voor het in hem gestelde vertrouwen.

In de plaats van den heer de Jongh werd op de nominatie van den Bond voor de Commissie van Onderzoek geplaatst de heer H. A. Reus.

Tot leden dezer Commissie werden gekozen de heeren G. C. Bremer, S. de Clercq, Jos. Th. J. Cuyppers, J. W. Hanrath en H. A. Reus.

Vervolgens werd op voorstel van den tijdelijken voorzitter de Fusie-Commissie opgedragen het concept Huishoudelijk Reglement op te maken.

Hiermede was de agenda afgewerkt en dankte de Voorzitter de heeren die het stembureau hadden gevormd, en een zware taak achter den rug hadden.

De meeste der aanwezigen ter vergadering vereenigden zich hierna aan de gemeenschappelijke lunch in het American-Hotel, waar de Voorzitter de heer Broese van Groenou de leden nog eens opwekte om ieder een gedeelte van hun vrijen tijd aan de vakvereening te wijden; dan zal, afwijkend van hetgeen de puntdichter meende te moeten voorspellen, deze echt wel degelijk vruchten afwerpen!

J. P. MIERAS.

Vóór de herstelling.

Het huis Staalstraat hoek Groenburgwal te Amsterdam.

Na de herstelling.

STAALSTRAAT HOEK GROENBURGWAL TE AMSTERDAM.

Het huis op den hoek van de Staalstraat en den Groenburgwal is voor eenige jaren door de Gemeente aangekocht, omdat de belendende perceelen, zoowel aan de gracht- als aan de straatzijde reeds Gemeente-eigendom waren. Zij zijn in gebruik bij den Gemeentelijken gezondheidsdienst, die er zijn kantoren gehuisvest heeft. De groote belangen, verbonden aan het bezit van een belangrijk complex in de oude stad voor eventueel benodigde bouwwerken behoeft niet nader te worden toegelicht.

In het hoekhuis was sedert jaar en dag een kroeg gevestigd. Na den aankoop is het perceel drooggelegd. De versleten deurdrempel is gekeerd en daarmee slechts voor den meer scherp toeschouwer de vroegere bestemming te herkennen.

Na verloop van tijd bleek het perceel in niet al te besten staat te verkeeren; de voorgevel dreigde voorover te vallen. Bij onderzoek bleek de steen best, doch de mortel minderwaardig te zijn, zoodat de steenen als van elkander gleden.

Alhoewel het huis allerminst als een groot kunstwerk te beschouwen is en de voorgevel minstens een eeuw later is gemaakt dan de zijgevel, vormt het geheel een zoodanig belangrijk deel van het stadsbeeld, dat het behoud van het perceel als een noodzaak te beschouwen was.

De voorgevel is voorzichtig afgebroken, de steenen schoongebikt en de gevel weer opgemaakt, precies zooals hij vroeger was, natuurlijk met inbegrip van verschillende noodige herstellingen aan constructie-deelen. Van de gelegenheid is tevens gebruik gemaakt om de kozijnen van de eerste verdieping te voorzien van nieuwe ramen met meer passende roede-verdeeling en om het leelijke glasraam op het dak te doen verdwijnen.

De kosten hebben rond f 1000.— bedragen.

De restauratie is uitgevoerd onder leiding en toezicht van de Afdeling Gebouwen van den Dienst der Publieke Werken.

A. A. KOK.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM. JURYPAPPORT OVER DE PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1918.

(Vervolg en slot van pag. 14.)

A en B. Dit ontwerp heeft niet het gewenschte karakter. Het zou beter voldoen als tramwachthuisje, doch is ook als zoodanig niet zeer geslaagd te noemen.

Wanda. Het uitzicht naar buiten en zelfs de verlichting van het inwendige zijn door de te kleine ramen niet voldoende verzekerd. Het ontwerp is architectonisch als mislukt te beschouwen.

Pax. De erker aan een der wanden is niet op zijn plaats, het gebogen dak is te gecompliceerd.

In kleur. De architectonische behandeling herinnert te veel aan die eener tentoonstelling. De zijwand met het raam is goed van verhouding, die met de deur en vooral het gedeelte boven de deur is niet gelukt.

C. E. In cirkel (geteekend). Heeft weinig goede kwaliteiten en niet het karakter van verplaatsbaarheid.

Ruit. De verhoogde vloer en de treden voor den ingang zijn niet op hun plaats en in 't gebruik hinderlijk, de kap is veel te groot en het geheel heeft niet een karakter van mobiliteit.

Derby 1918. Dit aan een badkoetsje herinnerend ontwerp kon in geen enkel opzicht geslaagd genoemd worden.

GETUIGSCHRIFT DER VEREENIGING
- BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP. -

Hoe moeielijk het is het juiste karakter bij een ontwerp als dit te treffen, bewijst ook weder deze

prijsvraag. Van de twee en twintig ingezonden ontwerpen is er geen dat geheel ongewijzigd voor de uitvoering kan worden aanbevolen.

Een goede verhouding tusschen licht en donker, een juiste plaatsing of verdeling van de tekst, een goed decoratief karakter, een voldoende duidelijk spreken van wat als hoofzaak van het Getuigschrift moet worden geacht, zonder de harmonie van het geheel te storen, zijn eigenschappen, die in de meeste ontwerpen slechts ten deele met elkander gepaard gaan, doch elk op zich zelve in een deel ervan in meerdere of mindere mate tot hun recht zijn gebracht.

Dit neemt niet weg dat behoudens een zeker aantal beslist minderwaardige ontwerpen de meeste getuigen van een zekeren aanleg bij de ontwerpers die slechts ontwikkeld behoeft te worden om op den duur tot de gunstige resultaten te kunnen leiden. Bij de eerste schrijving werden uitgeschoten de navolgende motto's: Recht, Diana, Drie cirkels door een (geteekend), Finis coronat opus, Eenvoud, Vief, A, B, C en Dragon.

Bij de tweede schrijving vielen uit de motto's: Bekroning, Hoofdstad, Idealen en B'.

Bij de derde schrijving werden terzijde gelegd de motto's H, A', N, S en Johanna, zoodat overbleven zoodat overbleven de motto's: Ster, Loon naar Werken en Zwart, aan welke respectievelijk de eerste, tweede en derde prijs werden toegekend. Omtrent de verschillende ontwerpen merkt de Jury op: Ster. De algemeene opzet van dit ontwerp is geslaagd te noemen; er bestaat een goede verhouding tusschen licht en donker en het is van een goede decoratieve werking; de naam der Vereeniging komt behoorlijk tot haar recht.

De gedrukte tekst valt het daarvoor bestemde vak op de juiste wijze. Het is echter slordig geteekend en zou, voordat het gereproduceerd kon worden, in in dit opzicht herzien moeten worden, daarbij zou het wapen bovenaan met den gefigureerden ondergrond, wat verfijnd kunnen worden, terwijl in het ondergedeelte een grooter vak voor de handteekeningen van Bestuur en Jury behoort gereserveerd te worden. Behoudens deze correctie's beveelt de jury het ontwerp voor reproductie aan.

Loon naar werken. Is in hoofdzaak opgevat als voor typografische uitvoering geschikt, wat, in verband met den programmaeisch, ten deze als een verdienste is aan te merken. In het vak met den tekst is echter te weinig samenhang zoodat het dit vak niet tot een geheel maakt.

In totaal maakt het ontwerp een eenvoudigen doch beschaafden indruk.

Zwart. Een uiterst eenvoudig ontwerp van goede verhoudingen en voldoende decoratieve werking. Het vak met den tekst kon rustiger zijn.

Johanna. De algemeene opzet van dit ontwerp is goed en van decoratieve werking. Het bovengedeelte zou

iets minder hoog kunnen zijn, waardoor in het ondervak wat meerdere ruimte voor de onderteekeningen van Bestuur en Jury zou overblijven.

De letters in den kop zijn wat mager en het herhalen van den naam der Vereeniging, op zoo opvallende wijze, in het begin van den tekst, in het ondervak is niet juist, deze tekst kon ook beter het ondervak vullen.

H, A, N en S zijn vier ontwerpen van een zelfde karakter (en vermoedelijk ook wel van dezelfde hand) met onmiskenbaar decoratief talent opgezet, doch te onrustig. De letters zijn mede als onderdeel der versiering opgevat. In 't midden latende of dit meer of minder juist is te achten, werkt het niet mede tot de duidelijkheid daarvan en is deze niet langs typografischen weg uit te voeren, zooals het programma „bij voorkeur" vraagt. Het ontwerp: „H" komt den jury het best geslaagd voor.

Bij de ontwerpen N en S. moeten de handteekeningen van Bestuur en Jury met wit aangebracht worden, wat niet zoo gemakkelijk zou zijn te bewerkstelligen.

BI. Hoewel de geornementeerde rand knap is samengesteld is hij onrustig van werking. Het arceeren of stippen van het fond van den rand zou vermoedelijk de onrust temperen en het geheel aannemelijker maken. De verdeling van den tekst en de letters zijn goed.

Idealen. Dit is een keurig geteekend, maar niet belangrijk ontwerp. Het vak voor den tekst is goed gevuld, de afscheiding tusschen midden- en ondervak is echter niet juist gedacht, daar de onderteekeningen van Bestuur en Jury een geheel met den tekst behooren te vormen.

Hoofdstad. Dit ontwerp toont overeenkomst in behandeling met motto Johanna, doch is veel eenvoudiger. De zwarte hanger in het onderveld is wel van decoratieve werking, doch niet gemotiveerd en schaadt in hooge mate de duidelijkheid van den tekst. Ook hier werkt de zoo op den voorgrond tredende herhaling van den naam der Vereeniging storend. De tekst zou ook niet langs typografischen weg zijn uit te voeren.

Bekroning. Een niet van nuchterheid vrij te pleiten ontwerp. Het wapen van Rotterdam is te veel uit zijn normale verhouding gerukt. De letters zijn goed van vorm, doch er is te veel verscheidenheid in grootte wat aan de rust schaadt.

Dracon. Noch de versierende rand, noch de letters zijn fraai van conceptie en groepeerings; het geheel maakt geen aangename indruk.

A, B en C. Drie ontwerpen uit den ouden doos en dan in hun soort nog zeer middelmatig van ontwerp en uitvoering.

Vief. Een moeilijk te beoordeelen ontwerp. Mogelijk dat, indien de bewerking van het fond niet zoo overheerschend was, het van betere werking zou zijn. In zijn tegenwoordigen vorm is het te onduidelijk en niet geschikt voor het doel.

Eenvoud, is niet van eenige decoratieve werking en voldoet dus niet aan de bedoeling die bij het uitschrijven van de prijsvraag voorzat.

Finis Coronat Opas. Versiering en lettervorm hebben weinig karakter. De tekst vormt geen geheel.

Diana. Het gedeelte voor opschrift en tekst is onnoodig verkleind, versiering en lettervormen zijn zwak van conceptie en uitvoering. Het geheel is zonder samenhang.

Drie cirkels dooreen (geteekend) en *Recht* hebben weinig verdienste en geven geen aanleiding tot nadere bespreking.

Rotterdam, 16 December 1918.

De Jury: A. H. WEGERIF GZN.
W. VAN BOVEN. Ir. J. C. VAN DEN BERG.
Ir. M. PH. J. H. KLYNEN. C. N. VAN GOOR.

MANIFEST VAN „DE STIJL", 1918.

1. Er is een oud en een nieuw tijdsbewustzijn. Het oude richt zich op het individueele. Het nieuwe richt zich op het universeele. De strijd van het individueele tegen het universeele openbaart zich, zoowel in den wereldkamp als in de kunst van onzen tijd.
2. De oorlog destructieveert de oude wereld met haar inhoud: de individueele overheersching op elk gebied.
3. De nieuwe kunst heeft naar voren gebracht hetgeen het nieuwe tijdsbewustzijn inhoudt: evenwichtige verhouding van het universeele en het individueele.
4. Het nieuwe tijdsbewustzijn staat gereed zich in alles, ook in het uiterlijke leven te realiseeren.
5. Traditie, dogma's en de overheersching van het individueele (het natuurlijke) staan deze realiseering in den weg.
6. Daarom roepen de grondleggers der nieuwe beelding allen, die in de hervorming der kunst en kultuur gelooven op, deze hinderpalen der ontwikkeling teniet te doen, zóó als zij in de nieuwe beeldende kunst — door natuurlijke vorm op te heffen — hebben te niet gedaan, hetgeen de zuivere uitdrukking der kunst, de uiterste consequentie van alle kunstbegrip belemmert.
7. De kunstenaars van heden hebben, gedreven door éénzelfde bewustzijn over de geheele wereld, op geestelijk terrein deelgenomen aan den wereldkamp tegen de overheersching van het individualisme, de willekeur. Zij sympathiseeren daarom met allen, die, hetzij geestelijk of materieel, strijden voor de vorming van een internationale eenheid in Leven, Kunst en Kultuur.
8. Het orgaan „De Stijl", dat zij met dat doel hebben opgericht, tracht bij te dragen de nieuwe levensopvatting in het licht te stellen. Medewerking van allen is mogelijk door:

Dit manifest, in 4 talen opgesteld, zal, zoodra het verkeer met het buitenland weer hersteld is, afzonderlijk, in een groote oplage vanuit de verschillende kunstcentra in het buitenland worden verspreid.

9. I. Als blijk van instemming, toezending (ter Redactie van uw naam (volledig), adres, beroep.

II. Bijdragen in den uitgebreidsten zin (kritische, filosofische, architectonische, wetenschappelijke, literaire, muzikale enz. alsmede reproductieve) voor het maandblad „De Stijl".

III. Overzetting in andere talen en verspreiding van de denkbeelden gepubliceerd in „De Stijl".

Handteekeningen der medewerkers:

THEO VAN DOESBURG,	ANTHONY KOK,
ROBT. VAN 'T HOFF,	PIET MONDRIAN,
VILMOS HUSZAR,	G. VANTONGERLOO,
	JAN WILS.

Een manifest heeft ten doel beginselen bloot te leggen, en we kunnen dus vragen, wat komen we te weten omtrent de grondgedachte van het tijdschrift „De Stijl". We treffen deze aan in punt 3, waar het luidt, dat „het nieuwe tijdsbewustzijn evenwichtige verhouding van het universeele en het individueele inhoudt". Dat „dit nieuwe tijdsbewustzijn gereed staat zich in alles te realiseeren" raakt het beginsel niet, evenmin als dat „er een en ander die realiseering in den weg staat." Dit raakt de vraag „wat moet er zóoal gebeuren, om de beginselen te verwerkelijken?" „Dat de kunstenaars van heden strijden voor de vorming van een internationale eenheid in Leven, Kunst en Kultuur" mag loffelijk zijn, maar betreft weer meer het middel om een doel te bereiken, dan het doel zelf. Welbeschouwd bevat dus punt 3 de quintessence van het manifest, aangezien punt 1 en 2 historische feiten noemen, die geconstateerd worden. De nieuwe kunst wenscht dus: een evenwichtige verhouding van het universeele en het individueele. Als er een verhouding is, zijn er twee dingen: het universeele en het individueele; het eerste mag het laatste niet overtreffen en omgekeerd.

Hiermede is wel eenigszins in strijd wat punt 1 geeft, nl. „dat het nieuwe tijdsbewustzijn zich richt op het universeele"; is dat waar, dan is er geen verhouding. Volgens stelling 2 „destrueert de oorlog de individueele overheersching op elk gebied"; dus kan er van verhouding geen sprake meer zijn. Zegt nu verder: *evenwichtige verhouding* iets omtrent den aard der zaken, die tot elkander in verhouding staan? We vernemen alleen, dat de eene zaak gericht is op het individueele en de andere op het universeele. Er moet dus iets individueels en iets universeels in een kunstwerk zijn. Heeft nu de oude kunst ooit daaraan getwijfeld? Een kunst uitsluitend universeel wordt banaal, een kunst uitsluitend individueel, wordt niet nagevoeld en verliest dus alle werking.

Het is niet de nieuwe kunst, die de evenwichtige verhouding proclameert!

Het zou echter kunnen zijn, dat de woorden *individueel* en *universeel* iets anders beteekenden bij de onderteekenaars van het manifest, dan ik mij voorstel. Immers de heeren gebruiken meer andere woorden, waarbij men geneigd is te vragen: wat is, nauw-

keurig gezegd, de beteekenis er van? Zoo spreken ze van een „nieuw tijdsbewustzijn” en noemen dat in de Fransche tekst *connaissance des temps*, in de Engelsche tekst *consciousness of time*. Hier blijkt ons bewustzijn eenvoudig klakkeloos vertaald te zijn en is tijdsbewustzijn in het manifest hetzelfde als in den zin: Een zuigeling heeft nog geen tijdsbewustzijn. Kennen we nu aan *tijdsbewustzijn* de beteekenis toe: *geest des tijds*, dan vernemen we, dat (zeker tot 1918) men vroeger zich richtte op het individueele en onze oorlog was een openbaring van den strijd van het individueele tegen het universeele. „Du sprichst ein grosses Wort gelassen aus” — het schijnt mij toe, dat er veel moed noodig is, om een dergelijke stelling uit te spreken. Hoe moeten we nu: *individueel* en *universeel* opvatten? Precies zoals indien we van het *individueele* en *universeele* in de kunst spreken? Het Manifest mist in mijn oog de klaarheid, die in een dergelijk stuk in de eerste plaats gewenscht is. Het kan zijn, dat de gedachte van de Redactie van „de Stijl” niet tot volkomen uiting is gekomen. Misschien willen de heeren den welwillenden en nadenkenden lezer wel nader verduidelijken, wat hem duister is. Zij zullen er waarschijnlijk wel prijs op stellen, dat men *universeel* goed gevoelt, wat zij beoogen. J. P. M.

BRIEVEN UIT ROTTERDAM. ONS POSTKANTOOR.

Het verslag onder dit hoofd, dat ge vindt in de Rotterdammer van 14 Januari, avondblad, is een voorbeeld van zuivere kunst-beschouwing. Ik kan dus, wat de tentoonstelling van het postkantoor-ontwerp betreft, eigenlijk wel geheel volstaan met de overname van een deel uit dit stukje. Daar staat dan:

„Tweeërlei is tentoongesteld. Allereerst geven teekeningen en maquettes gezicht op het geheel. Door een straat ervan gescheiden, komt naast het stadhuis een postkantoor, dat 71.5 M. breed en 85 M. lang is. Het zal een voorgevel hebben van moezel kalksteen op granieten basement. Die kalksteen zal geen „mantel” zijn met iets als b.v. een betonbouwvlak erachter. Van de grèskleur, die de gevel zal hebben, krijgt men indrukken in de zaal. Er komt op de drie verdiepingen een fors-lijnend dak, dat rood zal zijn.

Door den hoofdingang komt men in een hal die 40 M. lang, 20 M. breed en 22 M. hoog zal zijn. „Central” uit Den Haag zou er in kunnen staan. De hal zal van gewapend beton zijn, de muren van donker grès waarop een kettingvormige lichtgele boog komt, een overkapping, vrijstaand van het gebouw. Links, achterin de Kringzaal is een duidelijke teekening van den voorgevel, de traveeën uitbeeldend, van welke het groote stucwerk aan den achterwand der zaal een beeld geeft.

Dat is de arbeid van den jongen kunstenaar Van

Lunteren. Hier laat hij nu, met een enkel werkelijk gebeeldhouwd beeld, doch erbij gezet om de realiteit van den beeldhouwersarbeid te toonen, voorbeelden in stuc zien van zijne sluitsteen en van groote figuren, welke hij in de middentraveeën te maken krijgt” enz.

Verder zal ik niet citeren; voor uw bevatting zal het bovenstaande al rijkelijk veel zijn. Liever vertel ik u iets van een aanstaande tentoonstelling, die in dezelfde Kunstkring zal worden gehouden.

Tweeërlei zal daar worden tentoongesteld. Allereerst zullen teekeningen en schilderijen gezicht geven op het geheel. Door tussenuitruimten gescheiden zullen de schilderijen aan de wand hangen. Ze zullen verschillend van afmeting zijn; ze hebben elk 4 rechte hoeken, elk dezer hoeken zal 90 graden Fahrenheit meten. De doeken zullen plat zijn; deze platten zullen afgedekt zijn met iets als b.v. houtcement. Om deze schilderijen komen lijsten; dit zijn de trekkingslijsten van de staats-loterij.

Van de kleuren, die de schilderijen hebben, zal men indrukken krijgen in de zaal.

De schilderijen zijn bedekt met verschillende kleurstoffen van Talens, afwisselend van dikte en gemengd met sla-olie en wijn-azijn, op linkrusta. De lijsten zijn van champagne-hout. Midden in de-zaal zal een zeer duidelijk schilderij hangen, het zal 1.50 M. lang en 1.93 M. breed zijn. Het „melkmeisje” van Vermeer zou er viermaal uit kunnen. Het is een werkelijk geschilderd schilderij, geschikt om de realiteit van de schildersarbeid te tonen. Het beeldt een fors-lijnend landschap uit, waarin rood en groen voorkomen. Het is het beeld van een beeldiger gebeeldhouwde brug, waarop een voorbeeldig gebeeldhouwd beeld een beeld van verbeeldingskracht moet verbeelden. Geachte lezer, ik laat het hierbij; ge begrijpt uit dit weinige, van hoeveel belang deze tentoonstelling ons voor de toekomst onzer beschaving zal zijn, en hoezeer ze de pen waard is van mijn kleine neefje, die dit alles aan mij schreef.

Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.

BERICHTEN.

Nieuw Hoofd Bouwkundig Weekblad.

Het veranderen van de initialen der Mij, maakte het noodzakelijk het binnenblad van een ander hoofd te voorzien. Het in dit nummer afgedrukte hoofd is vervaardigd door den heer P. L. Marnette, te Amsterdam, die het ontwerp en de teekening in één avond leverde. Dit hoofd zal zoolang worden gebruikt, totdat omtrent een eventueel gewijzigden vorm van het Bouwkundig Weekblad nader is beslist.

Commissie van Redactie.

De tegenwoordige Commissie van Redactie heeft zich bereid verklaard, de zorg van de redactie op zich te zullen blijven nemen, totdat de nieuwe Redactiecommissie, na de vaststelling van het gewijzigde Huishoud. Reglement zal zijn gekozen.

Advies-Commissie in Noord-Holland.

In de Advies-Commissie in Noord-Holland is in de plaats van den heer J. v. d. Waerden benoemd de heer Aug. J. M. Sevenhuijsen, arch. B. N. A. te Haarlem.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN
TOT BEVORDERING NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitend. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20, fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 25 JAN. 1919. = N°. 4.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Haagsche Verkeersverbeteringen in de omgeving der Staatspoor. door S. de Clercq.

OFFICIEEL GEDEELTE.

BESTUUR VAN DEN B.N.A.

Op zijn eerste vergadering op Dinsdag 21 Januari j.l. heeft het Bestuur zich als volgt geconstitueerd:

Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter.

Paul J. de Jongh, Vice Voorzitter.

Ir. D. F. Slothouwer, Secretaris.

J. van der Valk, Penningmeester.

H. Fels,

C. N. van Goor, leden zonder bepaalde functies.

G. Versteeg.

Het adres van den Secretaris is Marnixstraat 402, Amsterdam.

LEDENVERGADERING

(VOORLOOPIGE AANKONDIGING)

De eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden op **Zaterdag 15 Februari 1919, te Den Haag**, op nader te vermelden plaats en uur.

Verklaring Lidmaatschap.

Het Bestuur van den B. N. A. verzoekt dringend degenen, die de in de overgangsbepalingen (Art. 17 § 34) der Statuten genoemde verklaring nog niet hebben ingezonden, dit alsnog te willen doen **vóór 12 Februari a.s.**

Eereraad M. B. V. A.

De thans afgetreden Eereraad der M. B. V. A. verzoekt mij het volgende geval onder de aandacht der leden te willen brengen.

Door het Bestuur is aan den Eereraad een dossier overgelegd met een brief, door een der leden verzonden aan timmerlieden en aannemers in een plaats, waar eenigen tijd geleden een Schoonheidscommissie is ingesteld. In verband hiermee beveelt

het lid zich aan tot het maken van ontwerpen en het verbeteren van bouwplannen.

De Eereraad keurde deze handeling ten sterkste af, aangezien het instituut van de schoonheidscommissie daarmee benadeeld wordt; dit instituut zal zeker geen burgerrecht verkrijgen, indien het, door welke architecten ook, misbruikt wordt tot het lokken van cliëntèle.

De eereraad acht deze practijken niet oirbaar, en wenscht dit ter kennis te brengen van allen, die in dit geval niet weten, welke houding zij moeten aannemen.

Adres aan de Tweede Kamer.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Daar het ontwerp van wet tot regeling inzake vaststelling van een bouwverbod op gronden langs rijkswegen, ingediend bij Koninklijke Boodschap van 4 November 1915 (zie Handelingen der Staten-Generaal, Bijlage 1915—1916 no. 230) weldra in de afdelingen van Uw College zal worden behandeld, neemt het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting de vrijheid Uw College mede te deelen, dat het ernstige bedenkingen heeft tegen de wijze, waarop deze materie in het aanhangig ontwerp is bewerkt.

In het algemeen gesproken, juicht het Instituut het ten zeerste toe dat een regeling wordt getroffen, waarbij het mogelijk zal zijn ook op gronden langs rijkswegen, voor het geval die gronden in de naaste toekomst geheel of gedeeltelijk voor verbetering van een weg noodig zullen zijn, een bouwverbod te leggen.

Het Instituut is echter van oordeel, dat het niet gewenscht mag heeten dit voor het genoemde doeleinde afzonderlijk te doen, terwijl nog geenszins vaststaat, hoe in het vervolg de bepalingen omtrent het bouwverbod krachtens de woningwet zullen luiden. Hoe moeilijk het is om een goede regeling voor deze materie bij de wet vast te leggen, mag worden afgeleid uit het feit, dat in het wetsontwerp-Heemskerk tot wijziging van de Woningwet ingrijpende veranderingen in deze zijn voorgesteld, welke voorstellen echter in het onderwerp-Cort van der Linden wederom voor een groot gedeelte zijn omgewerkt. Is het Instituut goed ingelicht, dan zal de behandeling van deze stof bij een eventuele wijziging van de Woningwet door deze Regeering voorloopig worden uitgeschakeld. Doch dit zal dan stellig niet gebeuren, omdat de bestaande regeling voldoet, integendeel, de scheiding, welke in de Woningwet tusschen de voorschriften tot vaststelling van rooilijnen (art. 3

eerste lid a) en het bouwverbod (art. 27) is gemaakt, wordt terecht afgekeurd, wijl zij een bron is van begripsverwarringen. Ook in het voorloopige wetsontwerp is niet steeds het onderscheid tusschen deze beide goed in het oog gehouden. Het Instituut acht het daarom raadzaam met vaststellen van voorschriften betreffende het bouwverbod op gronden langs rijkswegen te wachten, totdat de algemeene lijnen zijn aangegeven, waarlangs deze materie zal worden geregeld. Of dit zal geschieden in een gewijzigde Woningwet of bij afzonderlijke wet kan hier gereedelijk in het midden worden gelaten. Geldt het genoemde bezwaar tegen elk wetsontwerp, dat het bouwverbod op gronden langs rijkswegen zou regelen, tegen het aanhangig gemaakte heeft het Instituut in het bijzonder ernstige bedenkingen.

Vooreerst zij er op gewezen, dat de voorgestelde regeling en die van de Woningwet niet parallel loopen. Om een paar voorbeelden te noemen:

a. Volgens art. 1 van het ontwerp worden onder bouwwerken, welke verboden kunnen worden o. m. ook verstaan schuttingen, heggen en andere afsluitingen. De vraag mag gesteld, of een gemeentelijk bouwverbod zich ooit tot schuttingen en heggen zou kunnen uitstrekken, zonder in strijd te komen met art. 629 B. W., hetwelk bepaalt, dat ieder eigenaar zijn erf mag afsluiten.

b. Krachtens Hoofdstuk II van het wetsontwerp zal aan de eigenaren van de gronden schadeloosstelling worden gegeven in verband met de waardevermindering, welke het perceel door het bouwverbod heeft ondergaan. Bij een gemeentelijk bouwverbod wordt geen schadeloosstelling gegeven. Alleen wanneer het verbod gelegd is op meer dan $\frac{1}{3}$ van de aan één eigenaar toebehoorende gronden, die in een uitbreidingsplan zijn begrepen, moeten de redenen worden medegedeeld waarom niet tot onteigening wordt overgegaan. Het verschil van behandeling in beide gevallen wordt niet opgeheven door het feit, dat bij een rijksverbod geen schadeloosstelling zal worden betaald, wanneer volgens gemeentelijke verordening geen bouwwerken op de gronden mogen worden geplaatst (art. 13 van het ontwerp).

Bovendien mag als een ernstig bezwaar worden aangemerkt dat er geen verband is gelegd tusschen het wetsontwerp en de Onteigeningswet. Het moet toch onmogelijk wezen, dat men eerst de schadeloosstelling geniet, welke krachtens dit ontwerp in uitzicht wordt gesteld en straks nog eens, wanneer tot onteigening wordt overgegaan. Het komt het Instituut voor dat de beide aangelegenheden tezamen moeten worden behandeld, waardoor tevens vermeden wordt, dat twee omslachtige procedures over eenzelfde zaak worden gevoerd. Voorts mag wel overwogen worden, of niet de redactie van Hoofdstuk II de verwachting opwekt, dat te allen tijde, wanneer een rijksbouwverbod op gronden wordt gelegd, schadeloosstelling zal worden betaald. Het spreekt echter vanzelf dat in tal van gevallen niet de minste schade tengevolge van het verbod wordt geleden, b.v. waar het geldt grond, verre buiten de kom der gemeente gelegen. Men lette ook op art. 13, tweede zin van het ontwerp, hetwelk bepaalt, dat in gemeenten waar geen verbodvoorschriften voor het plaatsen van bouwwerken langs wegen in de verordening zijn opgenomen, voor de bepaling der schadeloosstelling geen rekening wordt gehouden met grond, die gelegen is aan de wegzijde van eene lijn, getrokken op een afstand van drie meter evenwijdig aan de grens van den weg. Zal door deze bepaling niet de gedachte opgewekt worden, dat voor elk bouwverbod, dat zich verder dan de genoemde 3 M. uitstrekt, schadeloosstelling behoort te worden betaald en zal zich daardoor niet bij een toekomstige regeling een ongewenscht praecipitium in den aangegeven zin hebben gegrond.

Niet minder aandacht verdient de vraag of de gemeenteraden, wanneer dit ontwerp tot wet zal zijn verheven, ertoe zullen neigen met het vaststellen van rooilijnen te wachten om de eigenaars der betrokken percelen niet van de rijksschadeloosstelling te berooven.

Ten slotte zij nog gewezen op het groote gevaar, dat de gronden langs de Rijkswegen door deze regeling in waarde zullen stijgen, en grondspeculanten er zich dientengevolge van zullen meester maken in de hoop op schadeloosstelling na een opgelegd bouwverbod. Hiervan zal noodzakelijk voortspruiten dat de bouwterreinen onnoodig duurder worden, hetgeen zeker niet gewenscht mag heeten.

Het is om deze redenen, dat het Instituut meent bij Uw College erop te moeten aandringen genoemd wetsontwerp niet aan te nemen en tot den Minister van Waterstaat het verzoek te richten te willen bevorderen dat een algemeene regeling wordt getroffen voor het bouwverbod van Rijk en van gemeenten, waarbij ook de regeling voor de rooilijnen is opgenomen. Het Instituut hoopt ten zeerste, dat Uw College bij de behandeling van het ontwerp met dit schrijven ernstig zal willen rekening houden.

Het Bestuur van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting,
(w. g.) D. HUDIG,
Voorzitter,
(w. g.) M. J. A. HOLTZER,
Secretaris.

AMSTERDAM, 15 Januari '19. Prinsengracht 691.

Hardsteen-distributie.

Door het R. B. M. zijn de volgende prijzen als richt-prijzen voor den handel in onbewerkte hardsteen vastgesteld:

Aan 2 kanten gezaagde platen van normale afmetingen tot een dikte van 2 c.M.	onbepaald.
Van 3 tot en met 6 c.M. dikte	336.60
Van 7 tot en met 12 c.M. dikte	297.—
Van 13 c.M. en grooter dikte	252.45
Aan 1 kant gezaagde platen z.g. crouten van elke dikte voor normale afmetingen	237.60
Aan 3 of 4 kanten gezaagde zuilen met kopmaat tot en met 20/20 c.M. (400 M ² .)	316.80
Met kopmaat grooter dan 20/20 c.M. (400 M ² .)	262.35
Brute steen ook met draadzaankanten gewone maten	163.35

Onder deze laatste rubriek valt ook oud materiaal van groote afmetingen.

Door het R. B. M. zullen geen verkoopbevestigingen worden goedgekeurd, waarvan de prijzen hooger zijn dan de hier aangegevene.

Voor door steenhouders aan directe verbruikers af te leveren bewerkte steen zijn geen prijzen vastgesteld.

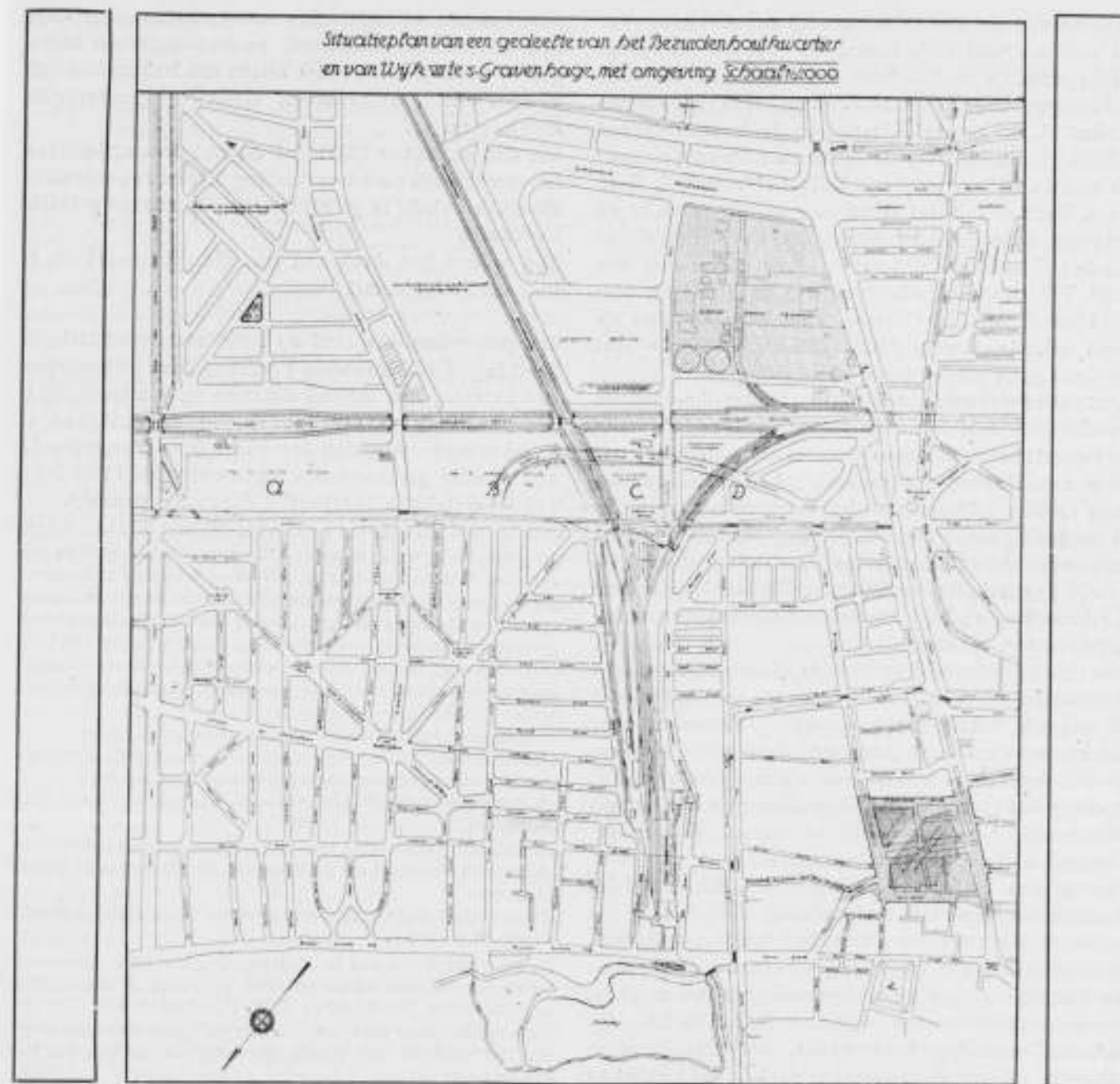
Verbruikers, die meenen, dat de hun in rekening gebrachte prijzen oogenschijnlijk te hoog zijn, worden derhalve uitgenoodigd zich in elk bijzonder geval tot het R. B. M. te wenden, hetwelk alsdan een onderzoek zal instellen en eventueel andere prijzen zal vaststellen, voor de uitvoering van het betrokken werk.

Nieuwe Engelse uitvindingen van den Huizenbouw.

De „Daily Chronicle" schrijft:

Nieuwe Britsche uitvindingen gaan een groote rol spelen in het werk van den nationalen wederopbouw. Onder de belangrijke en curieuse nieuwe uitvindingen bevindt zich een kleine hydraulische machine, welke steenblokken van 18 tot bijna 9 inch vervaardigt en wel 80 per minuut. Bij het bouwen worden de steenen zwalwstaarts-gewijs in elkaar gevoegd en met cement, dat uit een kroes wordt gegoten, vastgezet. Naar men zegt, zijn zij veel beter dan bakstenen, terwijl de fabricage de helft goedkoper is.

Ook is er een machine, die vensters, kozijnen en dakpannen met dezelfde snelheid maakt. Het materiaal is samengesteld uit metaalschuim, vermengd met cement en men zegt, dat het met behulp van deze machine mogelijk zal zijn arbeiderswoningen te bouwen tegen een prijs, die, ondanks de hoogere loonen en het duurder materiaal, niet hooger zal zijn dan vóór den oorlog. (H. Bl.)

Situatieplan van een gedeelte Bezuidenhoutkwartier en Wijk VII te 's-Gravenhage.

HAAGSCHE VERKEERSVERBETERINGEN IN DE OMGEVING DER STAATSSPOOR.

In een tweetal Gids-artikelen over „Opvoedend Volksrecht" heeft de heer R. P. J. Tutein Nolthenius, op de hem eigen frissche wijze, de beteekenis geschetst van het Zwitsersche Referendum. Hij haalt daarin, teneinde het succés van zulk een instituut te kenschetsen, een geval aan, waarbij een verkeersverbetering der Stad Genève tot stand kwam, tegen de zuinig, ondoeltreffende plannen der overheid in; dus deze laatste heeft moeten zwichten voor de zéér duidelijke uitspraak der burgers, iets beters te wenschen. Andere middelen leiden in Holland soms tot hetzelfde resultaat.

Als voorbeeld ligt nog versch in 't geheugen hoe er hier ter stede een serieus voorstel is gedaan de korte zijde van den Hofvijver, achter de Gevangenpoort om, te overbruggen. Het voert te ver den storm van verontwaardiging en het georganiseerde verzet daardoor opgewekt, te schilderen, welke binnen enkele jaren tot die betere oplossing hebben geleid, die door de protesteerenden zelf werd aangewezen. Een dergelijk geval doet zich nu wederom voor. Reeds langen tijd is de plaats van het Staatsspoorstation met emplacement een hinder voor de ongedwongen ontwikkeling van het verkeer in, en om den Haag. Wat betreft de binnenstad omdat alle verkeer van af het centrum genoopt is langs het Bezuidenhout te gaan en zich eerst dan te verspreiden, terwijl noch Korte Poten, Heerestraat, noch Heeregracht, zulk een verkeer kunnen opnemen. Wat betreft de

buitenwijken en voorsteden omdat een overgang over het emplacement S. S. buiten de city, slechts op één plaats mogelijk is. Die overweg, ingeklemd tusschen den hoogen spoordijk H. IJ. S. M. en het breede emplacement S. S. loopt à-niveau, en is bovendien een dubbele kruising; over de lijnen naar Utrecht en over die van de verbindingsbaan H. IJ. S. M. en S. S. Deze route, voor een 20-tal jaren nog weinig gebruikt en dus van ondergeschikt belang, is door uitbreiding van het Bezuidenhoutkwartier, door bebouwing van Wijk VII (tusschen Huijgensplein en S. S.) nu dermate overbelast, — hoewel eindeloos wachten de route inderdaad weinig aantrekkelijk maakt, — dat ingrijpen geen uitstel meer gedooft.

Dit temeer waar de voortgang der stadsuitbreiding de moeilijkheid van het vraagstuk in klimmende mate verzwaart: het stratenplan neemt onherroepelijk vaster vorm aan, daarbij geen rekening houdende met nog vage toekomstplannen; — het onbebouwde terrein in de omgeving nog geschikt voor stations-emplacement en haven- of industrieterrein vermindert steeds; — terwijl de geschetste verkeersmoeilijkheid bij klimmen der bevolking en bij intensiever treinverkeer onevenredig sterker toeneemt.

Ook zonder de acties van de Buurtverenigingen „Bezuidenhout“ en „Wijk VII“ was te verwachten dat de alziende overheid tot inzicht zou komen dat deze wantoestand snel en afdoende moet worden opgeheven, immers ook het uitbreidingsplan van Dr. Berlage doet groote middelen aan de hand om uit deze benaauwenis te geraken. Groote middelen!

Aux grands maux, de grands remèdes!

Pijnlijk was de ontgoocheling toen uitlekte, dat bij Gemeentewerken in voorbereiding zijn plannen tot overbrugging uitsluitend van de baan S.S.—Utrecht, dus met behoud der kruising à-niveau van de, sinds de toenadering der beide spoorweg-maatschappijen, steeds drukker verbindingsbaan H.Y.S.M./S.S. Als tijdelijke oplossing te kostbaar, als definitieve te benepen, — valt deze opzet te veel uit het kader van de meestal voorgebeeldige zorgen van Publieke Werken voor de Haagsche stedenbouwkundige belangen, om niet aan een onverklaarbare misvatting of misplaatste zuinigheid te gelooven, die bij eenigen aandrang van buiten gaarne worden vervangen voor een koene greep en gepaste royaliteit.

In April 1918 zenden de Buurtverenigingen „Wijk VII“ en „Bezuidenhout“ een adres aan den Raad waarin zij motiveeren van oordeel te zijn: „dat de „voorgestelde zeer kostbare overbrugging geen vol-doende verbetering zal brengen in de bestaande „verkeersbelemmering, ook omdat het ondoenlijk zal „zijn daarover een tram te laten loopen, en dus on-gewenscht geacht kan worden“ en dringend verzoeken: „de uitvoering van soortgelijke plannen niet te „bevorderen“.

Bovendien getroosten zich deze verenigingen belangrijke offers van moeiten en kosten, voor het houden van een prijsvraag, waarvan de welgeslaagde uit-

komsten uit 17 ingekomen antwoorden, dezer dage zijn beoordeeld, bekroond, en tentoongesteld onder groote belangstelling, niet alleen van leken doch ook van overheid, autoriteiten, spoorwegingenieurs, en architecten.

Uit een en ander blijkt dat terecht deze actie boven het persoonlijke en buurtbelang uit, tot een algemeen Haagsch belang is geworden, en als zoodanig gretig aanvaard.

Een woord van dank aan hen die dit bewerkten, is hier niet misplaatst!

De prijsvraag, die zich op reëel standpunt stelt, is goed ingericht. Er is weinig gevraagd aan teekeningen, des te meer aan inhoud daarvan en aan toelichting. Aan de hand van een door de jury verstrekte kaart van het onderwerpelijk deel van 's Gravenhage (fig. I.) zijn slechts gevraagd een algemeen plan 1:2000 en een isometrische perspectief daaruit opgehaald.

Een uittreksel uit opzet en beoordeeling luidt als volgt: „gevraagd is op welke wijze de ontwerper zich voorstelt de ver-binding tusschen beide stadsgedeelten tot stand te brengen; „hetzij door verplaatsingen samenvoegen van de stations Staats-spoor en Hollandsche Spoor, hetzij door algeheele of gedeel-telijke verplaatsing van het station Staatsspoor en emplace-ment, of met behoud van het station S.S. ten dienste van het „personenvervoer, hetzij door een andere mogelijke oplossing“ „waarbij rekening te houden:

- a. dat tusschen den Bezuidenhoutschen weg en de Hollandsche „IJzeren Spoorbaan, een afstand welke ± 1 KM. bedraagt, „meerdere verkeersverbindingen worden geprojecteerd;
 - b. dat deze verbindingen onbelemmerd zijn en geschikt voor „tramverkeer;
 - c. dat eene toelichting op het plan wordt gevraagd met een „financieel overzicht op de basis van de hieronder volgende „gegevens“.
- (Deze betreffen de eenheidsprijzen die ten grondslag aan dit overzicht dienen.)

De jury van dezen, aan de „Prijsvraagregelen 1914“ conformen wedkamp, bestond uit de HH. Em. Caron, E. F. Ehle, M. J. v. d. Schilden, Jan Stuyt en L. A. H. de Wolf.

De jury heeft voor hare beoordeeling acht punten aangenomen:

- 1e. Het voldoen der teekeningen aan de eischen van het programma;
- 2e. De wijze van uitvoering der teekeningen;
- 3e. De duidelijkheid der teekeningen;
- 4e. De indruk der begrooing en van de kosten voor uitvoering van het ontwerp;
- 5e. De verandering van den bestaanden toestand rondom het emplacement der Staatsspoor;
- 6e. De mogelijkheid voor uitvoering van het ontwerp;
- 7e. De kunstwaarde der teekeningen;
- 8e. De waarde van het ontwerp uit stedenbouwkundig oogpunt.

Met genoegen kan zij als hare meening uitspreken, dat naast practische ook aesthetische verbeteringen zijn aangegeven, die niet alleen belemmering van het verkeer tusschen de ten N.O. en Z.W. van de spoorbaan der Staatsspoorwegmaatschappij gelegen stadsgedeelten afdoende opheffen, maar ook aan dat stadsdeel schoonheid zellende bezorgen, die aanpast aan het natuurschoon der omgeving, zijne aantrekkelijkheid zal verhoogen en de gelegenheid zal openen aan 's-Gravenhage als Residentie, als Tuinstad, als toekomstige Wereldstad, ook in het stadsgedeelte waarvoor de prijsvraag is uitgeschreven, te geven wat haar toekomst.

Uit de becijferingen der kosten die de ontwerpers hebben gemaakt, valt bovendien onder aandacht, dat de verbeteringen

en verfraaiingen geen onoverkomelijke financiële offers zullen vragen, omdat een groote oppervlakte gronds als waardevolle bouwgrond terugkomt. De financiële opzet van de ontwerpers die het beste werk leverden, komt te dien opzichte vrijwel overeen, zoodat de mogelijkheid voor uitvoering eener verbetering van den tegenwoordigen benarden toestand, voor welke verbetering de prijsvraag is uitgeschreven, groot mag worden genoemd. Zulk een verbetering acht de Jury de daarvoor te maken kosten ruim waard. Rekent men daarbij, dat de bouw van een luchtbrug op 1 K.M. afstands van den Bezuidenhoutschen weg, welke bouw door de Gemeente wordt voorbereid, waardoor veel kostbare grond wordt ingenomen en eenige complexen bouwgrond in de omgeving in waarde zullen verminderen, ook een belangrijk bedrag zal kosten, waarmede geen verbetering wordt gebracht en die geen verfraaiing zal brengen, dan mag de vraag worden gesteld, of niet beter een toestand kan worden geschapen die het verkeer en het aanzien tot in verren toekomst ten goede komen zal, waarbij het algemeen belang zal zijn gebaat en die zal aanpassen aan de plannen die de Gemeente voorbereid met haar nieuw Stadhuis en zijne omgeving. Ontwerper van het motto *Centralisatie* geeft zeer goede en duidelijke teekeningen, waaraan veel arbeid is besteed en die buitengewoon goed zijn verzorgd. De verandering is reussachtig die hij maakt.

De ontwerper wenscht een centraalstation met goederen-emplacement voor alle spoorwegmaatschappijen aan de lijn der Hollandsche Spoorweg Maatschappij, bij de kruising der Staatsspoor. Hij ontwerpt ook een boulevard en vele nieuwe breed aangelegde wegen, waarvoor hij zooveel van den bestaanden toestand wil wegbreken, dat daardoor uitvoering van zijn plan buitengewoon kostbaar wordt en mitsdien de mogelijkheid daarvan niet groot kan worden geacht. Ontwerper geeft blijk het vraagstuk goed te beheerschen. Hij heeft het met buitengewone zorg behandeld en geeft in zake Stedenbouw wel een goede oplossing. De jury maakt echter bezwaar tegen zulk een kostbare doorbraak, die uitmondt op het terrein aan de achterzijde van het geprojecteerde nieuwe Stadhuis. De begrooing van kosten is zorgvuldig opgezet, doch komt de jury optimistisch berekend voor.

Motto *Groot den Haag II* is een ontwerp dat zich van de andere inzendingen bijzonder onderscheidt. De teekeningen zijn niet alleen duidelijk, maar zijn van bijzondere kunst-waarde, die bij dit plan in elk opzicht op den voorgrond treedt.

Ontwerper maakt een groote verandering. Hij verplaatst het station der Staatsspoor naar het kruispunt der Hollandsche Spoorweg Maatschappij, verlegt het goederen-emplacement in de richting Voorburg en stelt een groote ruimte op verhoogd niveau met tunnels daarvoor beschikbaar, ontwerpt op het tegenwoordig Staatsspoorterrein een boulevard met fraaie toegangswegen, waarbij ook een mooie verbinding met het nieuw geprojecteerde Stadhuisplein is verkregen. Het stadsschoon wordt door deze grootsche opvatting zeer bevorderd, enerzijds door verbinding van het nieuwe Stadhuisplein met het nieuwe station en den boulevard, anderzijds door den boulevard op den Bezuidenhoutschen weg aan te sluiten, zoodanig, dat het prachtig uitzicht op den Koekamp wordt vergroot.

Met eerbiediging van den bestaanden toestand heeft ontwerper ook rekening gehouden met verfraaiing, uitbreiding en toekomst. Bij dit ontwerp is recht gedaan enerzijds aan de praktijk, anderzijds aan hooge eischen der aesthetica. De uitvoerige memorie van toelichting geeft blijk, dat de ontwerper zich rekenschap heeft gegeven van alle met het vraagstuk in betrekking staande belangen, logisch is de gedachten-gang, duidelijk de conclusie.

De begrooing, betrouwbaar opgezet, geeft geen hoog kosten-

cijfer, waardoor de mogelijkheid voor uitvoering zeer groot wordt geacht.

In verband met het bovenstaande, heeft de jury met algemeene algemeene stemmen den *eersten prijs* toegekend aan Motto *Groot Den Haag II*, den *tweeden prijs* aan Motto *Centralisatie*, den *derden prijs* aan Motto *V. I. N.*

Bij opening der naambrieven bleken ontwerpers te zijn van Motto *Groot Den Haag II*:

Ir. J. Th. Thijsse (C. I.) en Ir. A. van der Steur (B. I.) te 's-Gravenhage.

Als ontwerpers van Motto *Centralisatie* hebben zich bekend gemaakt de Heeren Ant. Pet en G. van der Gaast, architecten te Utrecht.

Als ontwerper van Motto *V. I. N.* de Heer F. A. W. van der Togt, architect te 's-Gravenhage.

30 December 1918.

Wanneer men de moeite neemt de gedachten-gang van de jury, zooals deze door de 2 beste ontwerpen is opgewekt, na te gaan, dan kan men deze en daarmee de beslissing in hoofdzaak onderschrijven. Het zij mij echter vergund er nog enkele nadere stedenbouwkundige opmerkingen aan vast te knoopen.

Deze zullen niet gelden de meerdere ontwerpen, waarvan een of ander belangrijk onderdeel tot groote volmaking is gebracht, doch overigens de doorwerking van het geheel de aandacht minder boeit. Zoowel de derde prijs (goed plein achter monumentaal gebouw Bezuidenhout, ten opzichte van N. Havenstraat en overbouwde P. Both- en Speelmanstraat); als het daarna scherp in aanmerking komende ontwerp Langejan — de Groot (geestige behandeling van het Staatsspoorstation, ten opzichte van de er over passeerende H. IJ. S. M.); — en menige andere inzending zou hier dan niet onbesproken mogen blijven. Dus, zonder te kort te doen aan de waarde van die andere ontwerpen, ben ik van meening dat de engere keuze staat tusschen eersten en tweeden prijs, omdat elk een welomlijnd eigen type vertegenwoordigt. Zoó zelfs dat zich in de bekroningsvolgorde (kan 't haast anders!) óók de meeningsgesteldheid der jury-als-geheel spiegelt. Terecht nl. is de geheele opzet door de mannen van het initiatief, gesteld in het teeken der verwezenlijking. Het spreekt dus vanzelf dat, hoe meer een ontwerp nadert tot het praktisch uitvoerbare, hoe grooter de verdiensten er van zijn aangeslagen; een en ander natuurlijk zonder te kort te doen aan redelijke eischen van welstand, en zoo mogelijk nog daarboven uitgaande. Men heeft hier dus minder te doen met een zuiver aesthetische ideeën-prijsvraag, dan wel met een poging overtuigingsmateriaal te verzamelen voor de mogelijkheid van uitvoering van eenige gelijksoortige denkbeelden.

De tweede prijs grijpt hoog, en verkrijgt daardoor, naast een logisch gedacht ontwerp een stedenbouwkundig monumentalen opzet; — doch daardoor verminderen de kansen op verwezenlijking.

Is een centraal personenstation voor den Hagenaar wellicht ideaal; er bestaat twijfel of de spoorweg-maatschappijen, — gegeven de bekrompen plaatselijke terreintoestanden, ingrijpende wijzigingen ten spijt, — daarmede wel genoegen zullen nemen. Indien

het personenvervoer blijft klimmen als in de jongste 25 jaren zal voor de residentie decentralisatie toch niet kunnen uitblijven.

Is een verdeling van de wijk tusschen Bezuidenhout en Schenk door twee hoofdaders van verkeer op nagenoeg gelijke afstand, logisch; het is moeielijk aan te nemen dat de daarvoor te maken kosten binnen redelijke grenzen zullen blijven. Deze prachtige verkeerswegen, van Charl. de Bourbonplein naar Pletterijkade, van Jul. van Stolberglaan naar Schedeldoekshaven (achterzijde van het toekomstige Raadhuis) die gewis, met Bezuidenhout en Schenk, alle verkeer N.O.-Z.W. gemakkelijk zullen opnemen, eischen al te veel onteigenen en slopen.

Zijn stationsplein (een breedte-plein) en boulevard voortreffelijk van monumentaliteit; er is reden te vermoeden dat menig bouwblok van te groote bouwdiepte en dus onvoordeel in exploitatie is.

Toch heeft deze prijswinnaar terecht ingezien dat het ideaal voor een hoofdverkeersweg is de rechte lijn, en voor een hoofdplein de geometrische begrenzing. Rijtuigen, trams, auto's, allen verkiezen bij snel verkeer de rechte straat-traceering. — die bovendien volgens moderne aesthetische inzichten even fraai, zoo niet fraaier kan zijn, dan de flauw gebogene. Geslaagd, hoewel gedurfd, is de scheve monding van dien boulevard op de pleinen aan begin en einde; — minder overtuigend dien 25 M. breeden boulevard vóór 't Bezuidenhout te splitsen langs een monumentaal gebouw in twee straten van slechts 15 M., waardoor 't verkeer gebroken in plaats van geleid, en de stationsrichting niet voldoende onderstreep wordt.

Eind-indruk blijft dat visie en vormgeving hier het belangrijkste zijn van alle inzendingen, maar dat dit, tot op zekere hoogte gemakkelijk is, indien, als hier, de financiële en andere mogelijkheden luchtig zijn geteld. Daartegen zal de verwerkelijking zich verzetten. Ten slotte is dit plan in zijn grootsche opvatting wellicht geschikter voor een métropole dan voor een (men-vergeve-mij!) kleine residentie!

De eerste prijs is innemend en overschrijdt nimmer de grenzen van het bereikbare. Het station H.I.J.S.M. blijft intact; en uitsluitend het Staatsspoorstation wordt verlegd naar den verhoogden spoordijk der H.I.J.S.M. Het nieuwe stationsgebouw is voorzien van voorbouw en tunnels onder die baan H.I.J.S.M. door, naar de verhoogde perrons met toebehooren, daarachter. Dit verhoogde niveau zou desgewenscht tot Voorburg zijn te handhaven. Genoemde voorbouw S.S. is scheef gelegen ten opzichte van de baan H.I.J.S.M. een weinig aanbevelenswaardige oplossing, doch verklaarbaar uit de niet zeer gunstige ligging in stedenbouwkundig opzicht, die de spoorbanen aan het stationsgebouw opleggen, en door het buigende verloop van den boulevard. Het stationsplein (een diepte-plein) echter heeft door de omlegging van de Schenk een aantrekkelijken vorm verkregen.

Verbinding met de city geschiedt langs den flauw gebogen hoofdverkeersweg, waarbij parallel rechts

de Schenkweg en links de verlengde Lekstraat blijven bestaan, hetgeen onmiskenbare voordeelen heeft. Langs den middenweg echter komt menig half bouwblok voor, hetgeen ongunstig werken zal op de straatwanden dier secundaire wegen. De aanhechting van den hoofdweg met het Bezuidenhout mist merkwaaardigerwijze de noodzakelijke vormgeving, doch heeft het voordeel dat slechts één huis behoeft te worden onteigend, en de verkeersrichting duidelijk is geaccentueerd.

Dwars over het huidige emplacement komt slechts één hoofdverkeersader (met doorbraak) van betekenis voor, langs de verbrede Pieter Bothstraat, verlegde Rijnstraat, en de Muzenstraat leidende naar den voorgevel van het toekomstig Raadhuis aan het Spui. Hoewel economisch gedacht en grootendeels van bevredigend verloop, ligt deze weg als eenige nieuwe verkeersader te dicht bij het Bezuidenhout.

Dit plan heeft de bekoring, met liefde te hebben ontzien het bestaande, en met zorg de nieuwe gegevens te hebben aangepast aan wat den Haag doorgaans biedt aan typisch (doch mij persoonlijk weinig sympathieke) straatbelijning en straatprofielen. Daardoor is dit ontwerp, hoewel minder karaktervol dan de tweede prijs, voor onze Hofstad aannemelijker. Wat verwachten nu de Buurtverenigingen als resultaat van hare bemoeiingen? Dat de autoriteiten morgen een dezer ontwerpen zullen goedkeuren en overmorgen daarmee doen aanvangen?

Geenszins!

Heb ik mijn oor goed te luisteren gelegd, dan zijn zij zich volkomen bewust dat, — mede door de zelfbeperking die zij zich opzettelijk bij de gegevens voor de prijsvraag oplegden, — heel wat specialiteiten zich op dit vraagstuk moeten uitsloven, heel wat overleg en inzicht van noode is, heel wat conferenties gehouden, beginselen en details besproken en vastgelegd moeten worden. — in een woord nog heel wat nuchter werks verricht moet zijn alvorens verzenlijking van soortgelijke plannen mogelijk is.

Maar wel hebben zij gegronde hoop dat, in de eerste plaats geen bekrompen en voorloopige, doch een ruime en afdoende oplossing van dit belangrijke vraagstuk worde nagestreefd.

Bovendien dat geacht mag worden te zijn aangetoond hoe ongeveer de oplossing te vinden.

Tenslotte dat, waar de transactie in hoofdzaak slechts twee partijen aangaat, niet de Gemeente wachtte op Spoorwegmaatschappijen, en de Spoorwegmaatschappijen op de Gemeente; doch dat beiderzijds, in welbegrepen eigenbelang, worde ingezien dat de vrucht rijp is om geplukt te worden.

Welhaast óver-rijp en minder genietbaar!

Moge deze verwachtingen in vervulling gaan!

Jan. '19, den Haag.

S. DE CLERCQ.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY VV BOND VAN
TOT BEVORDERING NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herdersstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9. — 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11. — Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIEN: v. 1 — 5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 1 FEBR. 1919. = No. 5.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Morteltechniek, door W. J. M. van de Wijnperse. — Schetsen uit verwoest Vlaanderen, Dixmude, door Huib Hoste. — De Haagsche Staatsspoorprijsvraag, door P. J. Willekes Macdonald. Royal Academy.

stellen, waarmede elk der bestuursleden zich zal belasten, op een wijze, als in een bestuursreglement zal worden vastgesteld. Het Dagelijksch Bestuur zal de mogelijkheid hiervan nader bestudeeren en een eventueel voorstel voorbereiden.

ROOSTER VAN AFTREDING.

De aftreding der bestuursleden werd door loting als volgt bepaald: de heeren Slothouwer en van Goor in 1920, de heeren van der Valk en Versteeg in 1921, de heeren Broese en Fels in 1922, de heer Paul de Jongh (ten eventueel de heer van Goor) in 1923.

DAGELIJKSCH BESTUUR.

Tot leden van het Dagelijksch Bestuur werden benoemd de heeren Paul J. de Jongh, Ir. D. F. Slothouwer en G. Versteeg.

BESTUURSVERGADERINGEN.

De bestuursvergaderingen zullen voorloopig gehouden worden op den ten en den Dinsdag van iedere maand.

INGEKOMEN STUKKEN.

Verzoek van de Vereeniging: Het Nederlandsche Openlucht-museum om toe te treden als lid. Besloten werd als lid toe te treden.

Schrijven van de Commissie voor Plaatselijk Schoon te Voorburg over de instelling van gemeentewege van een schoonheidscommissie te Voorburg. Dit schrijven werd in handen gesteld van het Dagelijksch Bestuur ter behandeling.

AGENDA.

Er had een bespreking plaats over de houding, die in beginsel moet worden aangenomen bij verzoeken om advies, door openbare of particuliere lichamen en particulieren gevraagd bij de keuze van een architect. Er waren verschillende meeningen, waarvan er twee, n.l. de bevoegdheid tot het geven van advies in handen te leggen van het Bestuur of van een daartoe speciaal benoemde Commissie, op de eerstvolgende ledenvergadering aan een nadere discussie zullen worden onderworpen.

Het belangrijkste punt van de agenda vormde de bespreking over de lijst van tot woningbouw bevoegde architecten van den Nat. Woningraad. De verschillende leden van het Bestuur gaven hun meening te kennen over de waarde van de lijst, haar publicatie, de gedachten waarop de samenstelling der lijst steunde, alsook over de middelen om het effect ervan te verminderen, eventueel weg te nemen. Het resultaat

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING

De leden van den B. N. A. gelieven goede nota te nemen van den datum van de eerstvolgende ledenvergadering, die, in afwijking van hetgeen in het vorige nummer is medegedeeld, gehouden zal worden op

ZATERDAG 22 FEBRUARI 1919

te 's-Gravenhage, in de „Arti”-zaal van het Zuid-Hollandsche Koffiehuis.

De punten der Agenda zullen in het volgend nummer worden meegedeeld.

Verklaring Lidmaatschap.

Het Bestuur van den B. N. A. verzoekt dringend degenen, die de in de overgangsbepalingen (Art. 17 § 34) der Statuten genoemde verklaring nog niet hebben ingezonden, dit alsnog te willen doen **vóór 12 Februari a.s.**

Bestuursvergadering.

De eerstvolgende vergadering van het Bestuur van den B. N. A. zal plaats hebben op Dinsdag 4 Februari a.s. des n.m. 2 uur. Mededeelingen aan het Bestuur gelieve men vóór dien datum te doen toekomen aan de Directie, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Kort verslag van de Bestuursvergadering op 21 Febr. 1919.

Aanwezig waren de h. h.: Ir. A. Broese van Groenau, H. Fels, C. N. van Goor, Paul J. de Jongh, Ir. D. F. Slothouwer, J. van der Valk en G. Versteeg.

VERDELING DER FUNCTIES.

De in de statuten genoemde functies werden als volgt verdeeld: Ir. A. Broese van Groenau, Voorzitter, Paul J. de Jongh, Vice-Voorzitter, Ir. D. F. Slothouwer, Secretaris, J. v. d. Valk, Penningmeester.

Besproken werd nog enkele officieuz bestuursfuncties in te

van de bespreking was dat het Bestuur vooralsnog een actie gericht tegen die van den Woningraad, zal uitstellen, aangezien het betere resultaten verwacht, als de B.N.A. met den Woningraad tot een oplossing van het vraagstuk kon trachten te komen.

RONDVRAAG.

Naar aanleiding van eenige mededeelingen van een der leden omtrent plannen tot uitgave van een boekwerkje met afbeeldingen van de meest geslaagde interieurs op de gebonden Jaarbeurzen, besluit het Bestuur deze uitgave te steunen, door het benoemen van een Commissie, die op alles wat op deze uitgaaf betrekking heeft, het toezicht zal uitoefenen, de interieurs zal kiezen, enz.

In de Commissie worden benoemd de heeren H. Fels, J. L. M. Lauweriks en Ir. J. B. v. Loghem.

J. P. MERRAS, Directeur.

Plaatselijke Commissie van leden M. B. V. A. te Rotterdam. Jaarverslag over 1918. De Commissie hield dit jaar 3 vergaderingen.

In de vergadering van 23 Februari werd besproken de uiting van den Heer van Loghem in het Bouwkundig Weekblad, over de Reorganisatie en het Werkprogramma der M. B. V. A. Uit die bespreking blijkt dat de Commissie zich niet kan vereenigen met de inzichten van den Heer van Loghem, en er wordt een besluit genomen, daarvan in een ingezonden stuk in het Bouwkundig Weekblad te doen blijken, zonder af te zwaarwichtige beschouwingen over het punt in kwestie te houden. Verder wordt in deze vergadering besloten de leden der Plaatselijke Commissie op te wekken tot deelneming aan de Excursie naar de Jaarbeurs te Utrecht.

In de vergadering van 23 Maart werd het Huishoudelijk Reglement voor de Plaatselijke Commissie's, zooals dat door het Bestuur is voorgesteld, behandeld en aangenomen.

In deze vergadering werd van gedachten gewisseld over het bekende verzoek van den Nationalen Woningraad tot het samenstellen van een lijst van Architecten, die aanbevolen zouden kunnen worden voor het ontvangen van opdrachten voor Volkswoningbouw.

De vergadering keurt het samenstellen van zoodanige lijst af en besluit zich in dien zin tot het bestuur der M. B. V. A. te richten met een schrijven waarin de motieven voor hare afkeuring zullen worden ontwikkeld.

Verder werd besproken de houding, die de V. A. N. K. heeft aangenomen met betrekking tot het toetreden harer leden tot het Instituut voor Bouwkunst, waarbij blijkt dat de Plaatselijke Commissie van oordeel is, dat het vooralsnog verstandiger zal zijn geen wijziging te brengen in die houding, die de M. B. V. A. te dien aanzien heeft aanbevolen.

Nog werd besloten de candidaturen voor het bestuurslidmaatschap van de aftredende bestuursleden, de Heeren Broese van Groenou, Versteeg en van Loghem te steunen.

In de vergadering van 11 September werd besproken de vragenlijst door de Commissie voor de Bouwverordeningen van den B. N. A. vastgesteld. De aanwezigen zijn anoniem van oordeel, dat de vastgestelde vragen veel te vaag, oppervlakkig en niet voor doeltreffende beantwoording vatbaar zijn, en dat daaruit een volkomen gemis aan behoorlijke en zaakkundige voorbereiding van het vraagstuk blijkt, zoodat besloten wordt niet op deze vragenlijst te reageeren.

Verder werden in den vergadering de voorstellen der Fusiecommissie behandeld en besloten eenige wijzigingen daarin voor te stellen.

Door verschillende omstandigheden werden eenige der in het huishoudelijk reglement „als regel" twee maandelijks te houden vergaderingen niet gehouden.

Uit het resultaat dat de Pl. Commissie met hare bemoeiingen bereikte, mag echter de conclusie getrokken worden, dat eene periodieke gedachtenwisseling over de onderwerpen, die in de M. B. V. A. aan de orde gesteld worden, haar nut kan hebben en vruchten kan afwerpen, die het vakverenigingsleven ten

goede komen, wat zeker in nog hogere mate het geval zal kunnen zijn nu de zoo lang gewenschte Fusie tusschen M. B. V. A. en B. N. A. tot stand is gekomen.

Het Bureau der Commissie.
w.g. P. G. BUSKENS, Voorzitter,
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Architecten honorarium voor volkswoningbouw en uitbreidingsplannen in Engeland.

Het Bestuur van den B.N.A. ontving van den Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam, onderstaand "announcement."

Bij vergelijking met de hier gebruikelijke honoreering diene men niet uit het oog te verliezen, dat de positie van den architect, de toestanden, waaronder en de werkmethode volgens welke hij werkt, alsmede de verhouding tusschen architect en aannemer, geheel anders zijn dan die hier te land.

Architects Fees.

Scale sanctioned by the R.I.B.A.

The following announcement is made by the Royal Institute of British Architects:—

In fixing the scale of charges for the development of land, or for housing schemes, special arrangement will usually be required according to circumstances, but for ordinary cases the following are the charges:

Housing schemes and laying-out estates. For the preparation of a plan or scheme from existing maps, showing roads, building plots, and buildings in block, and including conferences with officials of local authorities, but not including surveying, levelling, contouring, or the preparation of detailed plans of buildings, the remuneration is as follows:

For the first 25 acres	£ 2 2 0
On the next 275 acres	1 1 0
On the remainder	0 5 0
	Per acre.

Minimum charge, 25 guineas.

Road and sewers. For preparing working drawings and specification of roads and sewers, obtaining tenders and advising on the same and in the preparation of contract, furnishing to the contractor one copy of the drawings and specification, general supervision as before defined, issuing certificates, and passing and certifying the accounts, the charge is 5 per cent. upon the cost of the works. Should the works not proceed after the preparation of the drawings and specification the charge is 3 per cent. upon the estimated cost.

Buildings in housing schemes. In housing schemes the charge is 5 per cent. on the first 12 houses, 2½ per cent. on the next 60, 1½ per cent. upon the remainder. This percentage covers the ordinary variations in type of house and such minor modifications as are made to avoid monotony in appearance.

When the local authority assumes responsibility for the supervision and carrying out of the work the above fees may be reduced by one-third.

This scale is not necessarily applicable if the carrying out of the work is effected in instalments and consequently deferred over a long period of years.

De woningbouw in Engeland.

Men zal onverwijld beginnen met het bouwen van de eerste huizen overeenkomstig het woningplan der regeering. Als voorbeeld van den snellen overgang van den oorlogs- in den vreedestijd, is het interessant op te merken, dat alle onderdeelen voor deze huizen, zooals vensters, deuren, grendels en sloten volgens een standaard-model vervaardigd worden en dat aan het departement van munitie opdracht is gegeven orders hiervoor bij de munitie-fabrieken te plaatsen, ten einde aan zooveel mogelijk munitie-arbeiders werk te verschaffen. De Local Government Board neemt maatregelen om in Londen een dorp van modelhuizen op te richten, waarvan elk als voorbeeld dienen voor de plaatselijke autoriteiten in den lande, zoowel wat betreft bouwstijl als inwendige inrichting. (Telegr.)

MORTELTECHNIEK.

Es ist eine alte Geschichte
Doch bleibt sie immer neu.

Bovenstaand motto, dat voor de liefde is bedacht, geldt ook voor de techniek der mortels, want veel is daarover geschreven en toch is er steeds behoefte opnieuw te schrijven.

Misschien is het wel juist omdat de litteratuur zoo groot is, dat er behoefte is om de stof te ordenen, — dat de verschijnselen kunnen worden herleid tot een gemeenschappelijke basis, — dat als 't ware de draden worden getoond, die door verschillende werkingen loopen. Daardoor alleen is het mogelijk een overzicht te verkrijgen en te behouden. Het gaat er niet om de onderdeelen uit te pluizen, — daarentegen moet worden getracht door vermindering van details de hoofdzaken in helderder beeld naar voren te brengen. Het is te doen om de groote lijnen te trekken, waarbinnen detailkennis zoo veel nodig kan worden ingelijst.

Nagenoeg alle mortels hebben een skelet van doode stof: zand in verschillende korrelgrootten; — de vastheid van het skelet wordt verkregen door middel van stoffen, die het vermogen hebben om te versteen. Het skelet is korrel voor korrel onveranderlijk, — het bindmiddel daarentegen „werkt", verandert van volume tijdens het chemische proces der versteening en ook nadien door wateropname en waterverlies. Om de volumebestendigheid te bevorderen moet de hoeveelheid bindmiddel beperkt worden.

Hier toe is het gewenscht, dat de zandkorrels zoo volledig mogelijk tegen elkaar steunen; ook moeten groote korrels worden verwerkt, want elke grootere korrel kan beschouwd worden als een complex van kleinere, die reeds aan elkaar verbonden zijn en geen bindmiddel behoeven. Vandaar dat het meest gewenschte skelet bestaat uit een mengsel van verschillende korrelgrootten, de fijnere om de holten tusschen de grovere op te vullen.

In dezen eisch is de oorzaak van de meerderwaardigheid van Lekzand boven duinzand gelegen; dit laatste toch is zeer gelijkmatig van korrelgrootte, het eerste daarentegen bevat zoowel groote als kleine korrels. Dit „grootte" is zeer betrekkelijk, fig. 1 geeft

Fig. 1.

een beeld van de korrelgrootte van duinzand, waarbij links de groote massa en rechts enkele grootere korrels; de cirkel heeft een diameter van 1 m.M.

Fig. 2.

Fig. 2 geeft 3 types van korrels uit Lekzand, voor zoover zij kleiner zijn dan 1 m.M., de zelfde vergrooing als bij fig. 1. In Lekzand bevindt zich een aanmerkelijk percentage van korrels ter grootte van duinzand, het groote voordeel is de ongelijkmatigheid. Op dezelfde vergrooing vertoonen de bindmiddelen: kalk, tras en cement nog slechts nietige stipjes; hierdoor zijn zij in staat zelfs zeer fijne openingen in het skelet te bereiken. Het is echter noodig, dat de menging in het droge zorgvuldig geschiede. Dit punt wordt dikwijls over het hoofd gezien. Het is van belang niet alleen voor de latere vastheid maar ook voor de gemakkelijheid van verwerking; hoe beter gevuld de holtten zijn, hetzij met fijne zandkorreltjes hetzij met bindmiddel, hoe smediger de mortel.

Tal van verschijnselen in de morteltechniek kunnen worden verklaard uit het versteeningproces van kalk alleen. Zooals bekend bestaat dat daarin, dat het kalkdeeg, vermengd met zand, koolzuur uit de lucht opneemt en overgaat in koolzure kalk, dat een vaste stof is.

Dit proces speelt zich weliswaar af in metselwerk, dat met kalkmortel is gemetseld, maar slechts zeer langzaam en tot geringe diepte in de voeg, en wel tot ten hoogste 3 à 4 c.M. gemeten vanaf het buitenmuurvlak, zoodat zelfs na meer dan 150 jaren het kalkdeeg in het inwendige van den muur nog steeds niet versteend is gebleken, bij een vochtigen muur in den vorm van pap en bij een drogen muur in den vorm van een rul poeder. Door de metselsteenen schijnt het koolzuur zoo goed als niet te kunnen doordringen. Aan den buitenkant der voeg daarentegen heeft de overgang tot koolzure kalk vrij volledig plaats, zoodat de voegspecie daar ter plaatse niet alleen vast, maar ook ondoordringbaar voor water kan worden, althans indien voor dit versteeningproces voldoende vochtigheid aanwezig is, overeenkomend met een gehalte van ten minste 5% water.

Het is duidelijk, dat bij een muur, waarin waterbeweging aanwezig is, — zooals b.v. in een bekledingsmuur het geval kan zijn, — het kalkdeeg aan het oppervlak kan komen, want de deeltjes kunnen mechanisch, en ook in oplossing, door het water worden medegenomen. Komen de kalkdeeltjes aan het buitenoppervlak, dan worden zij door het koolzuur der lucht aangegrepen en omgezet in koolzure kalk. Werkelijk zijn de uitgelopen muurkorsten en druipkegels, die ontstaan bij uitloging van metselwerk, gebleken uit koolzure kalk te bestaan.

De werking van tras berust op de aanwezigheid van kiezelzuur in het tras.

De eigenaardigheden van het kiezelzuur vormen een ander steunpunt bij de studie der mortels. Het eigenlijke kiezelzuur is een verbinding van een stof, die uit 1 atoom kiezel of silicium bestaat op 2 atomen zuurstof, siliciumdioxide, met de elementen van water. Wat men in de techniek onder kiezelzuur verstaat, zijn zouten, in hoofdzaak van aluminium en ijzer, met het eigenlijke kiezelzuur, dat op zichzelf nog in 2 variaties voorkomt. De stof siliciumdioxide zelf heet in kristallijne vorm „kwarts“, en levert in fijne of grovere afgeronde korrels verdeeld, het hoofdbestanddeel van metselzand. Dit laatste is zooals bekend een vrijwel doode stof: slechts bij zeer hooge temperatuur (in een glasoven) of bij een hoogen druk van oververhitte stoom (in den ketel van een kalkzandsteenfabriek) wordt het materiaal aangetast.

Het vorenbedoelde kiezelzuur is in kristallijne vorm eveneens een doode stof, maar bij amorphe constitutie is het dat niet; het heeft dan het vermogen zoowel kalkdeeg aan te fasten en om te zetten in een vaste onoplosbare stof, als zelf op te lossen in zoutzuur. Om deze laatste eigenschap maakt men de onderscheiding tusschen oplosbaar en onoplosbaar kiezelzuur. De oplosbaarheid wordt het kenmerk voor de bruikbaarheid als bindmiddel van kalk; wil men nagaan of een toeslag in staat zal zijn kalk te binden, dan moet hij gedeeltelijk oplosbaar zijn in zoutzuur, en hoe grooter de oplosbaarheid in zoutzuur, hoe grooter de waarde is als bindmiddel voor kalk. Er zijn in hoofdzaak twee processen, waarbij het oplosbare kiezelzuur kan ontstaan, die beide dáárin overeenstemmen, dat kiezelzuurhoudende stoffen tot hooge temperatuur worden verhit in gezelschap met aluinaarde en ijzeroxyde en vervolgens plotseling worden afgekoeld. Geschiedt de afkoeling niet plotseling, dan vormen zich kristallen van onoplosbaar kiezelzuur, dat een doode stof is.

Het eerste proces wordt verondersteld zich in de natuur te hebben afgespeeld bij de vulkanische uitbarstingen, die in den vóórtijd, o.a. in het Eifelgebirge, hebben plaats gegrepen; de gloeiende lava is denkkelijk door de gebruikelijke regenbuien plotseling afgekoeld. Dit strookt met het verschijnsel dat de onderste lagen het grootste gedeelte aan oplosbaar kiezelzuur aanwijken, aangezien de bovenste lagen minder snel moeten zijn afgekoeld, doordat zij rusten op de warmere onderlagen. Op deze wijze is de tufsteen ontstaan, waaruit het tras wordt gemalen. Het tweede proces heeft plaats bij het hoogovenbedrijf. Zooals men weet bevatten de ganggesteenten der ijzerertsen de elementen noodig voor de vorming der kiezelzure zouten; zij drijven in gloeienden toestand op het gesmolten ijzer. Aldus worden zij afgetapt, opgevangen in roteerende ijzeren trommels en met water bespoten. Zoodoende vervaardigt men het slakkenzand.

Dit materiaal is dus in zijn ontstaan na verwant aan het tras; het verschilt echter in zooverre van

het tras, dat het voor ongeveer de helft uit kalk bestaat, terwijl tras nagenoeg geen kalk bevat (slakkenzand: 43% oplosbaar kiezelzuur en aluinaarde op 50% kalk; — tras: 52% oplosbaar kiezelzuur en aluinaarde op 3% kalk).

De toevoeging van tras aan den kalkmortel heeft dus tengevolge dat de trage en zeer onvolledige koolzuurwerking wordt vervangen door een kiezelzuur-inwerking en dat kiezelzure kalk wordt verkregen in de plaats van een geringe hoeveelheid koolzure kalk + kalkdeeg.

Het versteeningsproces van portlandcement is veel minder eenvoudig. Deze stof, die verkregen wordt door innige vermenging van 75% fijngemalen koolzure kalk en 25% klei, gevolgd door verhitting en branding tot 1350 à 1500°, daarna snelle afkoeling en vermaling, heeft een niet geheel bekende samenstelling. Het heeft vanzelf niet aan pogingen tot onderzoek ontbroken, maar al deze pogingen hebben het bezwaar niet geheel kunnen overwinnen, dat de stof bij aanraking met water onmiddellijk hare constitutie wijzigt. Waarschijnlijk bestaat het hoofdbestanddeel, dat men alit noemt, uit rond 71% kalk (ongebleschte), 4% aluinaarde en 25% kiezelzuur, beide laatste stoffen afkomstig uit klei.

Als kenmerk van de fabricage geldt de uiterste zorg waarmede de grondstoffen worden gedoseerd en verhit. Bij de verhitting van het mengsel wordt eerst de koolzure kalk ontleed in ongebluschte kalk en koolzuur; dit geschiedt bij temperaturen gelegen tusschen 700 en 1000° C.; vervolgens heeft inwerking plaats van de kalk op de bestanddeelen der klei, n.l. kiezelzuur, aluinaarde en ijzeroxyde in onderlinge verbindingen; dit laatste geschiedt bij temperaturen van 1350° tot 1500° en is kenbaar aan de sintering der klei-kalksteenen. Aan dit verschijnsel der sintering wordt groote waarde gehecht; het wordt vermeld in elk keuringsvoorschrift, — omdat eerst bij die temperatuur de stoffen worden gevormd, die het portlandcement de buitengewone eigenschappen van vastheid en ongevoeligheid voor allerlei invloeden verleenen.

Bij toetreding van water treedt de versteening in; er ontstaat kristalvorming, waardoor geleidelijke verharding van het papje wordt teweeggebracht. De tijd, die er verloopt tusschen de toevoeging van water en dermate verstijving, dat de koek de proefnaald zonder indrukking kan dragen, heet bindtijd; deze wordt soms bij keuring onbepaald gelaten, soms op ten hoogste 4 uur bepaald. De afbinding wordt geacht te beginnen als het papje zoover is verstijfd, dat de naald niet meer tot op de plaat doordringt. Dit tijdstip wordt bij keuring meestal op minstens één uur, soms op minstens 2 uur na de watertoevoeging gesteld. Portlandcement zet bij zijne versteening vrije kalk af. Dit geschiedt vanzelf in den vorm van kalkdeeg; de hoeveelheid is aanzienlijk en bedraagt meestal 30% van het gewicht aan portlandcement.

Er zijn ook kalksteensoorten, geschikt voor kalkfa-

bricage, die reeds de grondstoffen voor de portlandcement-bereiding bevatten, n.l. 75 à 85% kalk en overigens leem en kiezelzuur. Deze kalksteensoorten geven bij branding een kalk die onder water kan versteen. Men noemt ze hydraulische kalk of waterkalk. Zij leveren — in tegenstelling met vette d.i. vrijwel zuivere kalk — nagenoeg niet uit bij blussching. Het versteeningsproces gaat slechts langzaam. Wat onder den naam van cementkalk in den handel wordt gebracht is in sommige gevallen een fijngemalen sterk-hydraulische kalk.

Bij grooter gehalte aan kiezelzuur en aluinaarde naderen de grondstoffen meer tot de verhouding, die noodig is voor portlandcement. Met dit laatste blijft echter het gewichtige verschil bestaan, dat de branding niet tot sinterens toe wordt voortgezet.

Onder ijzerportlandcement verstaat men een innig mengsel van gewone portlandcement en uiterst fijngemalen slakkenzand, in verhouding van ten minste 70 en ten hoogste 30 pct. Dit laatste is een bijproduct van de ijzerbereiding zooals hierboven is aangestipt. Het portlandcement is hoofdzaak, het gemalen slakkenzand is bijzaak.

Ten opzichte van de al of niet minderwaardigheid van het ijzerportlandcement bevat het Zentralblatt der Bauverwaltung van 13 Februari 1918 de resultaten van een vergelijkend onderzoek tusschen 5 ijzerportlandcementsoorten en 6 gewone portlandcementen. Dit onderzoek is zeer uitvoerig geweest en heeft aan de eerste den voorrang toegekend, speciaal ten opzichte van de volumebestendigheid. Dit is zeker de voornaamste eisch, waaraan het portlandcement heeft te voldoen. Ook ten opzichte van trek- en drukvastheid waren de resultaten met de ijzerportlandcementsoorten het gunstigst, hoewel het verschil gering was.

In Duitschland is het gebruik van ijzerportlandcement voor gewapend beton toegestaan. In ons Instituutsvoorschrift wordt het woord niet genoemd.

Onder hoogoven cement verstaat men — volgens *Büsing en Schumann* (4e druk 1912) — een mengsel van fijngemalen hoogovenslakken, die door hun kalkgehalte in verbinding met oplosbaar kiezelzuur in staat zijn onder toevoeging van water te versteen, met 10 à 20% portlandcement. Hierin is het gemalen slakkenzand hoofdzaak, het portlandcement bijzaak. Dit cement is in het Instituutsvoorschrift voor gewapend beton verboden. Vermoedelijk is onvoldoende vastheid bij schrale dosage de oorzaak hiervan, terwijl het voor de hand ligt dat de gevoeligheid voor de temperatuur, evenals bij tras, een achterstand vormt ten opzichte van portlandcement.

Na de bespreking van de mortelbestanddeelen komen we tot de kwaal, die muuruitslag en in een gevorderd stadium muurkanker veroorzaakt. Deze muuruitslag doet zich voor als een fijn wit poeder, dat zich tenminste éénmaal afzet op elk gebouw, dat met cement of tras in den mortel is gemetseld en bij

voorkeur in de maand Maart, wanneer de toestand der atmosfeer de sterkste droging teweeg brengt. Deze uitslag regent af en blijft daarna vrijwel achterwege. Bij voortgezette ontwikkeling ontstaat muurkanker. Het ontstaan van muurkanker doet zich uitsluitend voor bij kalkrijke mortels en het meest daar, waar afwisselende vochtigheid is; b.v. bij muren op het zuiden en westen, onder raamdorpels, nabij den grond, — in het algemeen waar zich water eenigen tijd verzamelen kan, hetzij door regenslag, hetzij door inwatering of opzuiging. De witte strepen zijn vaak een aanwijzing van lekkende goten of gescheurde afdekkingen.

Het komt zelden of nooit voor bij muren gemetseld in mortel van zand en kalk-alleen, — als regel geldt het, dat bij muuruitslag cement-, cement-kalk- of tras-kalkmortels in het metselwerk zijn toegepast. Het zoogenaamde stukvriezen van den steen komt voor in alle jaargetijden, ook na drogende warmte, dus bij temperaturen boven het vriespunt, zoodat de benaming „stukvriezen“ onjuist is. Achter de bladderende baksteenschilfers vindt men witte kristallen, die bij hun vorming zich tegelijk hebben uitgezet en daardoor den steen hebben doen springen. Eindelijk bevat het witte poeder — al even onrechtmatig „salpeter“ genoemd, — geen kalk of een hoofdbestanddeel daarvan, maar bestaat het doorgaans uit stoffen vreemd aan kalk. Het is toch aangetoond, dat het in den regel bestaat uit glauberzout (natriumsulfaat) en bij uitzondering uit natriumcarbonaat.

Het verschijnsel van afbrokkeling vertoont zich niet bij afwezigheid van baksteen. Weliswaar doet zich ook bij betonwerk een enkele maal afbladdering voor, maar dit is — voor zoover mij bekend — uitsluitend een gevolg van het bevriezen van kleikluitjes, waarmede het grind af en toe verontreinigd is.

Tot zoover de waargenomen verschijnselen.

Dat afzetting van glauberzout het gevolg kan zijn van de aanwezigheid van kalk, — hiervan kan men eene verklaring vinden in het zeer belangrijke artikel van den scheikundig-ingenieur P. F. van der Wallen in „de Ingenieur“ No. 23 van 1915. De zwavel uit het glauberzout zou afkomstig zijn van de steenkolen, waarmede de baksteenoven wordt gestookt. De verklaring wordt overigens gezocht in chemische werkingen, die buiten het kader van dit opstel vallen.

— Dat de afbladdering van den baksteen 's zomers geschiedt, is een gevolg van eene eigenschap van het glauberzout om reeds bij 33° — een temperatuur, die des zomers in metselwerk kan voorkomen, — de grootste oplosbaarheid te bezitten. Daalt daarna de temperatuur, dan kan uitkristallisatie plaats hebben, die bij het glauberzout gepaard gaat met belangrijke uitzetting. Deze verklaring strookt met de meestal abnormale vochtigheid der kankerende plekken.

Weliswaar wordt hierdoor de oudere verklaring, die de oorzaak van het afbladderen zoekt in het bevriezen van water, dat gelegenheid had gekregen binnen te dringen langs de krimpscheuren (I H.L. kalkdeeg

bevat 70 à 80 L. water; vandaar de krimpings bij geleidelijke wateronttrekking) der vette species, niet te niet gedaan, — maar toch zal menigeen zich op deze wijze beter kunnen vereenigen met het verband dat reeds lang geleden opgemerkt was tusschen den kalkrijkdom van den mortel en den muurkanker.

Het water, dat in de krimpingscheuren dringt, heeft toch slechts enkele dagen in het jaar gelegenheid tot bevrozing: — den overigen tijd heeft het gelegenheid de voor de uitkristallisatie van glauberzout vereischte vochtigheid te weeg te brengen.

Zooals bekend was het prof. J. A. van der Kloes, die daarop het eerst de aandacht heeft gevestigd. In den vóór enkele maanden verschenen 6den druk van zijne „Handleiding voor den Metselaar” schrijft hij — blz. 32 —: „de inwendige spanning die het metselwerk doet uiteenspatten, kan haar oorzaak hebben in vergroting van volume bij kristallisatie „zowel als in osmotischen druk en het is geen zins „onwaarschijnlijk, dat deze beide natuurkrachten „samenwerken tot vormen van spleten in het groot „en klein”.

Uit het feit dat bij toepassing van kalkmortel zonder toeslag geen muurkanker wordt geconstateerd, volgt, dat men slechts de toeslagen, portlandcement en tras zou behoeven achterwege te laten om muurkanker te vermijden.

Hiertegen verzetten zich praktische bezwaren. Mortel zonder tras of cement versteent toch te langzaam; een muur moet voor den verderen opbouw al spoedig zekere mate van stabiliteit bezitten, die niet verkregen kan worden bij gebruik van de lang-weekblijvende kalkmortels. Hoe dunner de muur, hoe meer deze eisch klemt. Men heeft een sneller versteenende mortel noodig en neemt tras of portlandcement.

Deze middelen zijn in hunne uitwerking principieel verschillend; portlandcement ontwikkelt kalk, zooals hierboven werd medegedeeld, — tras bindt kalk. Vanaf het oogenblik, dat als vaststaande is aangenomen, dat overmaat van kalk de aanleiding zou zijn tot muurkanker, heeft elk middel ter bestrijding als taak kalk vast te leggen of te ontberen; zoodat het zelfs zin heeft bij portlandcement tras toe te voegen. Zulks gebeurt ook werkelijk waar gevaar voor uitlooiing van vrije kalk aanwezig is, b.v. aan zee.

De toepassing van tras of slakkenzand heeft echter dit bezwaar, dat voor het proces een groote mate van vochtigheid wordt vereischt. Bij warm weer zal men de steenen zoo nat mogelijk moeten verwerken en zal men het metselwerk moeten beschermen tegen uitdroging. Ook zijn de trasmortels gevoelig voor de temperatuur; voor een krachtig versteeningsproces is een temperatuur van minstens 10° C. gewenscht, zoodat zij weinig aanbeveling verdienen in het koudere jaargetijde. Beide eigenschappen geven aan portlandcement een voorsprong.

Voor een intensieve scheikundige inwerking is een zaak noodig, waarop nog niet de aandacht is gevestigd; hiervan wordt gebruik gemaakt bij het sedert 1910 ingevoerde schelpkalktrasmeeel. Het is namelijk de eisch dat beide stoffen zoo fijn mogelijk verdeeld zijn. Immers: de chemische werking heeft slechts plaats bij aanraking en nu is het duidelijk, dat bij grove maling een grooter deel der moleculen in het inwendige van een brokje zijn geplaatst en dus niet met de andere stof zich vereenigen kunnen dan bij fijnere maling. Dit is o.a. aangetoond door een stuk portlandcement, dat 4 jaren in het water gelegen had, te malen tot een veel grootere fijnheid dan aanvankelijk was geschied. Dit uiterst fijne poeder vertoont, niettegenstaande het langdurig verblijf onder water, opnieuw hydraulische eigenschappen, die dus alleen aan het fijnere malen waren toe te schrijven, waardoor onaangetaste cementmoleculen aan de oppervlakte werden gebracht.

Bij het schelpkalktrasmeeel geschiedt het fijn malen van het gewone schelpkalkpoeder tegelijkertijd met een innige, machinale en daardoor zeer volkomen menging door het trasmeeel, en wel in zoodanige verhouding, dat een overmaat van tras aanwezig is. Deze overmaat van tras heeft ten doel alle vrije kalk om te zetten in vaste kiezelzure calcium- en aluminiumverbindingen. Tengevolge van deze verhoogde chemische werking wordt het verrassende resultaat verkregen, dat een mortel van 1 schelpkalktrasmeeel op 2 zand (d.i. 1 schelpkalk op 1½ tras en 4½ zand) reeds na 7 dagen een drukvastheid heeft van 22 K.G. c.M². en na 28 dagen idem 39 K.G. c.M². Tevens werkt de kalk tengevolge van de fijnere verdeling veel krachtiger als klefmiddel tot het verkrijgen van de noodige plasticiteit bij de verwerking, zoodat met een geringere hoeveelheid kan worden volstaan. De aldus samengestelde mortels zijn dan ook zeer kalkarm, overeenkomstig de meening, dat overmaat van kalk de oorzaak van muurkanker zou zijn. Aangezien het hier een betrekkelijk nieuw materiaal geldt, zal het niet ondienstig zijn te vermelden, op welke zaken de metselaar moet letten bij het verwerken van een schelpkalktrasmortel:

1e. Er moet worden gewaakt tegen ontmenging in de kuip. Doordien het schelpkalktrasmeeel zooveel lichter is dan zand, zal het neiging hebben om in een mortel, die veel zand bevat (b.v. 1 : 3), te gaan boven drijven, waarbij de onderlaag van den bak te veel zand gaat bevatten. De specie moet behoortijk van tijd tot tijd worden opgestoken en omgeroerd. 2e. Er moet worden gewaakt tegen ontijdig uitdrogen, waarvoor gevaar bestaat bij zomerhitte; in dit opzicht onderscheidt het zich van de portlandcementspecie, omdat het wel vlugger dan gewone kalkmortel, maar toch langzamer dan cementmortel versteent. Weliswaar blijft allicht voldoende water in den mortel over om de kalk met behulp van de lucht tot koolzure kalk te doen overgaan, maar op deze wijze bezien is de mortel veel te schraal, omdat alsdan

Dixmude: De puinhoop van de kerk.

hoopen groote opene vlakken te bezitten, en naast de tot pulver geslagen huizen enkele andere die zich nog geheel kunnen staande houden; men staat er onder den indruk van een spel van sterke contrasten. Dixmude is nog eens anders: een paar bogen van de kerk zijn recht gebleven, alsook enkele zeldzame binnengevels, waar de schoorsteenen den dienst van stut vervuld hebben; anders ligt alles plat; het is een puinhoop waartusschen hier en daar een verschroeiide boom zijn fantastische gedaante verheft. Van een paar straten is het puin opgeruimd, maar wie er een van doorliep heeft het tegenwoordige Dixmude heel en al gezien. Waar vroeger menschen met noeste vlijt werkten, zijn nu andere krachten aan den gang; de steenbrokken hebben zich met mos bedekt, van tusschen de spleten komen velerlei woekerplanten naar boven, en de ratten sleuren allerlei naar hun holen. Die puinhoopen zijn overgoten met een lugubere poezie.

Ik loop rond... hier en daar zie ik kelders, die in onderkomens herschapen werden, en al met eens sta ik op de Groote Markt. Het was vroeger het grootste plein van België, nu is het een smalle straat geworden, en men vraagt zich tevergeefs af hoe al dat puin op dit plein kon terecht komen!

En dan beleef ik nogmaals het verrassende: midden in dien puinhoop die zich in een totaal verwoeste streek bevindt, begint het leven zijn deel te eischen. Op de vroegere Groote Markt is een houten hokje opgetimmerd; met drie stukken glas is men het kleine raampje aan het dicht maken — glas kost ontzaglijk veel geld in een land waar niet een ruit meer geheel

is! — en daar hebt ge de herberg: *In het nieuw Dixmude*. Ik treed binnen, en een Belgische luitenant roept mij tegen: gij zijt de tweede cliënt. In een hoek liggen twee vaten bier nog onaangestoken. Het moet nog blijven liggen zegt de baas, en hij brengt mij een kop van iets, dat hij koffie noemt.

De officier gaat denzelfden weg op als ik, en wij vertrekken samen; aan den rand van de stad, langs de IJser ligt de bekende molen (la minaurerie zegden de communique's) waar de Duitschers zich bijzonder versterkt hadden; het ding is één klomp beton geworden, en er ligt zooveel puin boven dat de granaten en bommen er geen pak meer op hebben.

Vlak er naast, aan de andere zijde der rivier bevindt zich de eerste linie der Belgen, en men staat verstomd dat op een afstand van enkele meters beide legers zich zoodanig hebben kunnen versterken; de linies volgen elkaar op met ontelbare verbindingsgangen. Mijn reisgenoot voerde 't bevel over een batterij in het nabijgelegen Oostkerke en stelt voor er heen te fietsen. Een paar huizen van het dorp staan nog recht alsmede een stukje van een kerkmuur. Het geschut stond op het kerkhof; ik zie de bergplaats voor de ammunitie, ik beklim den uitkijkpost en zie wat er overblijft van de schuilplaats voor den generaal: het was een half ingegraven constructie van beton waarop een betonnen dekplaat van een zeventig duim dik. Een 320 had een treffer erop, het ding stortte ineen, en de zware dekplaat zakte in schuinen stand neer; het is gelijk het deksel van een kist dat men even op zij gezet heeft.

We gaan verder: *Voilà le Grand Cambron*, zegt de officier; 't was een groote boerderij die bestond uit lage langgerekte gebouwen met witte muren en roode daken. Zij onderstreepten zoo wonderwel de hoofdlijnen van de effene vlakke streek; zij staan er nog, er liggen zelfs nog geheele partijen pannen op; maar verder kijkt men door en door het dak, en het is zoo'n zielig gezicht, dat men zich hevig beklemd gevoelt. Te Tervijze zijn enkele huizen recht, maar doorzeefd met ontelbare gaten; van de kerk bestaat er zo goed of niets meer. Ik zie den luisterpost waar de Fransche telefonisten het monsterkanon bespieden dat Duinkerke beschoot, en van waar zij bij het losbranden van het geschut nog tijdig de inwoners der stad konden waarschuwen.

Een vrachtauto komt voorbij en ik wordt méegenomen in de richting van Brugge; ik werk mij bovenop om van het schouwspel te genieten, want het is droevig ja, het is afschuwelijk, maar het is ook buitengewoon grootsch. Het avondt en we zijn nu in het overstroomde gebied van waar het water reeds teruggetrokken werd. Onmetelijk verre zie ik nu; de kleigrond is overal bloot gekomen; nergens is er eenig spoor van groen te ontwaren; op de hoogste punten groeit er riet dat nu aan 't wiepen is in het avondwindje.

O 't ruischen van het ranke riet! Aan alle kanten kronkelen loopbruggetjes door de

vlakke; de meeuwen viereen hoort; vliegt de blauwvoet, storm op zee. En boven dit alles hangt de avondzon te bloeden en ontvlamt zij den heelen horizont zoo wijd als hij zich uitstrekt over Vlaanderen's vlakten. Tragisch verheft zich in dit midden de puinhoop van Schoore.

HUIB HOSTE.

DE HAAGSCHE STAATSSPOOR- PRIJSVRAAG.

Uaar in het B. W. van 25 Januari, bij eene bespreking der bekroonde ontwerpen, reeds vermeld werd, hoe deze prijsvraag voornamelijk nut kan stichten als voorlooper van bestudeering door gemeente en spoorweg-maatschappijen, daar schijnt mij een nadere toelichting van den stand van dit stedenbouwkundig probleem van direct belang.

Uit de opmerkingen der spoorwegautoriteiten kan wel als vaststaand worden aangenomen, dat een centraal station gewenscht wordt, dat dus de SS. bereid is de centrale ligging van haar station op te offeren. Verder staat vast, dat de verbindingsbaan naar de zijde der gasfabriek zal worden verlegd, met een tweede viaduct over de Binckhorstlaan. Ook schijnt algemeen mogelijk geacht te worden, zooals de prijsvraag veronderstelde, dat een deel der kosten door de opbrengst van nu niet of kwalijk in exploitatie te nemen bouwterrein zal worden gedekt.

Of het echter op grond van deze prijsvraag als uitgemaakt mag worden beschouwd, dat het centraalstation aan den kop der SS. moet komen, lijkt mij hoogst onwaarschijnlijk. Hiertoe behoort het vraagstuk uit een ruimer gezichtshoek bekeken te worden dan alleen de verkeersverbetering van Bezuidenhoutkwartier en Wijk VII. Deze, min of meer voorgeschreven, bekrompenheid was dan ook wel de oorzaak van een zwakke oplossing, ook door de bekroonden, van het verkeer naar de oude kern der stad: feitelijk is de verbinding alleen via Weteringkade-Pletterijstraat-Turfmartt verbeterd; want het maken van een boulevard naar de reeds overbelaste Bezuidenhoutbrug is meer een zaak van verfraaiing. Daarnaast schijnt het ontwerpen van een goederenaflering achter de gasfabriek, afgesloten door het dubbele viaduct van de Binckhorstlaan, of de eene helft van dat bij de Trekvlies, onbevredigend.

Is echter eenmaal aangenomen dat een centraalstation gemaakt wordt, dan ligt het voor de hand ook de goederenaflering te combineeren, althans geen onderling door havens gescheiden terreinen daarvoor te kiezen. Zoekt men tegelijkertijd naar de ruimste verkeerswegen naar de kern der stad, dan komt behalve het (gedempte) Spui zeker de (gedempte) Pavil-

joensgracht in aanmerking. Deze laatste route kan, door den aard der bebouwing aan de Poeldijksche straat zonder groote kosten tot het stationsplein op breedte gebracht worden, en zou door een viaduct zelfs, voor het abattoir langs, naar Rijswijk kunnen worden verlengd. Door dit viaduct en een te verwachten dito aan de Vaillantlaan zou de buitenzijde van het stationsemplacement op afdoende wijze met oude en nieuwe stad, Scheveningsche en Loosduinsche tram verbonden zijn. Hier is dus wel de aangewezen plaats voor de goederenaflering, al kan voor brandstoffen de plaats bij de gasfabriek gereserveerd blijven. Is hierdoor uitbreiding van het station der H. IJ. S. M. tot centraalstation aannemelijk gemaakt, deze uitbreiding zal verplaatsing van het rangeerterrein nog noodzakelijker maken dan nu de kleine omvang en het verkeer van Vaillantlaan naar Rijswijk dit reeds deed. Met het oog op den zeer grooten omvang van dit terrein schijnt een strook van de halte Rijswijk tot de toekomstige brug over de Laakhavens, het meest aangewezen, te meer waar op die hoogte waarschijnlijk een eventuele lijn naar den Hoek van Holland zou aftakken.

Wat de SS-tram naar Scheveningen betreft, deze zou gevoelig door de verbrede Lekstraat op de oude verbindingsbaan kunnen aansluiten, omdat die door de bebouwing daarnaast toch al geen nuttigen bouwgrond meer kan leveren. Het centraalstation zou dan op het 1e perron drie aansluitingen naar Scheveningen, op het tusschenperron de treinen via Pijnacker, op het 2e de hoofdlijnen Rotterdam-Haarlem of Utrecht, en zoo noodig op een 3e de locaalaansluitingen Voorschoten en Gouda, kunnen bevatten. De toegang tot de stad zou het karakter krijgen van een winkel-restauratie- en amusementsstraat voor voetgangers en tram, geflankeerd door twee wegen voor auto's en vrachtwagens, die beide tevens de verbinding met Rijswijk kunnen vormen.

Het leek mij gewenscht, door deze beschouwingen, de aandacht voor dit gewichtig probleem nog even vast te houden, meenende dat publieke discussie nog belangrijker vooruitgang kan opleveren dan de reeds zoo nuttige prijsvraag der buurtverenigingen.

P. J. WILLEKES MACDONALD, B. I.

Haarlem, 25 Januari 1919.

ROYAL ACADEMY.

De Engelsche Royal Academy heeft den architect Sir Aston Webb tot voorzitter gekozen; sedert de dagen van Joshua Reynolds was het altijd een schilder geweest.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20, fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1-5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : :

40STE JAARGANG. — 8 FEBR. 1919. — NO. 6.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Werk van de „Afdeling Gebouwen" van den dienst der Publieke Werken, Amsterdam. — Arbeitsrat für Kunst te Berlijn. Ontvangen Boekwerken, door Schb.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A. op Zaterdag 22 Februari 1919, des voormiddags 11½ uur, in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's-Gravenhage. In de vergaderzaal zal een expositie gehouden worden van een zestal ontwerpen, ingezonden op de prijsvraag voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het ten N. O. en ten Z. W. van den Staatspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's-Gravenhage.

Agenda.

1. Opening.
2. Notulen.
3. Mededeelingen.
4. Ingekomen stukken.
5. Advies van den B. N. A. bij de keuze van architecten. (Men leze in verband met dit agendapunt het verslag van de Bestuursvergadering op 22 Jan., onder mededeelingen, in het bijblad van het Bouwkundig Weekblad No. 5.)
6. Rondvraag.

Verklaring Lidmaatschap.

Het Bestuur van den B. N. A. verzoekt dringend degenen, die de in de overgangsbepalingen (Art. 17 § 34) der Statuten genoemde verklaring nog niet hebben ingezonden, dit alsnog te willen doen vóór 12 Februari a.s.

Tentoonstelling Prix de Rome voor Bouwkunst.

In het Gebouw der Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, Stadhouderskade 86, worden van Zondag 9 Februari tot en met Zondag 16 Februari op werkdagen van voorm. 9 tot nam. 4 uur en op Zondag van nam. 1 tot 4 uur, kosteloos ter bezichtiging gesteld de werken gemaakt in den wedstrijd voor de Schoone Bouwkunst, Prix de Rome 1918 en die vervaardigd zijn door den beeldhouwer C. H. M. Vos, in zijn eerste studie-jaar.

Hardsteendistributie.

Door het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen is een belangrijke vereenvoudiging in de distributieregeling voor hardsteen aangebracht.

Hierdoor werd het mogelijk het distributie-bedrijf der Vereeniging van Natuursteenhandelaren op te heffen, zoodat thans de handel in hardsteen wederom geheel in normale banen geleid is en de bemoeiingen van het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen zich in hoofdzaak tot een in het bijzonder door verbruikers-organisaties gewenschte controle op de prijzen bepaalt. Het ligt voorts in de bedoeling, om zoodra de Belgische carrières wederom direct hunne materialen in Nederland aanbieden, dan wel voldoende aanvoer uit Frankrijk plaats vindt, tot overwijde ophelling der geheele distributie-regeling over te gaan. Inmiddels was het mogelijk om de prijzen voorshands met 16% te verlagen.

Distributie van Bouwmaterialen.

In verband met de beperking en vereenvoudiging der bemoeiingen van het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen zijn alle administratierechten, welke ten bate van dit Kantoor geheven werden, belangrijk verlaagd.

Een administratierecht voor de distributie van steen is van f 0.25 per 1000 stuks, zijnde circa 0.8%, teruggebracht op f 0.10 per 1000 stuks, zijnde circa 0.3%, der waarde. Het administratierecht op den invoer van cement is teruggebracht van f 3.50 per ton (3.6%) op f 1.— per ton (1% der waarde). De administratierechten voor glas en hardsteen zijn teruggebracht van 2 op 1%, der factuurbedragen. Deze verlagingen zullen uitsluitend aan de verbruikers ten goede komen.

Centrale bouwmaterialen voorziening „C.B.V."

Door het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen wordt een uitgebreid onderzoek ingesteld om te komen tot een globale raming van de behoefte aan bouwmaterialen in het jaar 1919.

Deze gegevens zullen als grondslag dienen bij de bemoeiingen om vast te stellen in hoeverre en op welke wijze bemoeiing van de overheid met de verschillende bouwmaterialen noodzakelijk zal zijn.

In het bijzonder zal aan de hand dezer gegevens beoordeeld kunnen worden in hoeverre uitvoer van bouwmaterialen mogelijk zal zijn. Aangezien met zekerheid te verwachten is, dat ver-

schillende materialen nog in zeer onvoldoende mate beschikbaar zullen zijn, zal dit onderzoek het tevens mogelijk maken de vereischte maatregelen te treffen, om in de eerste plaats de materialen voor in het algemeen belang noodzakelijke werken, in het bijzonder volkswoning- en schoolbouw, te verzekeren.

Cementprijzen. Dezer dagen is eene nieuwe regeling voor den aanvoer en de prijzen voor cement in werking getreden. In verband met de sterk uiteenlopende en wisselende prijzen in de verschillende aanvoerlanden is door het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen een regeling ontworpen, welke eenerzijds beoogt, dat ten volle van de laagste aanbiedingen uit het buitenland gebruik gemaakt wordt en anderzijds van duurdere offerten alleen in zooverre gebruik gemaakt wordt als in het belang der behoeftevoorziening dringend noodig is. Importeurs zijn diensgevolge verplicht afvoers tot invoer uit het buitenland worde overgegaan, hiervoor van geval tot geval de toestemming van het Rijkskantoor te vragen. Deze vergunningen worden verleend in die hoeveelheden, die noodzakelijk zijn en wel zoo, dat de gunstigste aanbiedingen voorgaan.

In normale tijden zoude een dergelijk ingrijpen absoluut overbodig zijn, doch in de oogenblikkelijke onzekere tijden en hoogen prijsstand in ons land in vergelijking met het buitenland, is thans reeds in den korten tijd, dat de maatregel wordt toegepast, afdoende gebleken, dat deze maatregel nu dringend noodzakelijk is.

Al het voor aflevering door den handel aan de verbruikers bestemd cement moet worden ingebracht in het door de Vereniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland gestichte Centraal Verrekenkantoor voor cement. Dit Verrekenkantoor staat onder controle van het Rijkskantoor en werd gesticht met medewerking van het Rijkskantoor, hetwelk daartoe de machtiging van Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel ontving.

Het Verrekenkantoor bepaalt, in verband met de prijzen van de aanwezige voorraden en den te verwachten aanvoer van maand tot maand één uniformen middenprijs, waarvoor het in die maand af te leveren cement aan den handel in rekening gesteld wordt.

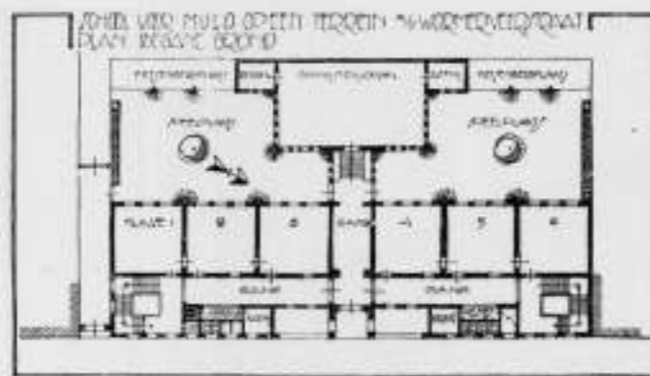
In verband met de nieuwe prijsbepaling van het Verrekenkantoor en de verlaging der administratierechten bij den invoer kon de prijs, waarvoor ten hoogste aan verbruikers mag worden afgeleverd voor de maand Februari door het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen van fl. 120.— per ton op fl. 105.— per ton worden teruggebracht.

De te verwachten aanvoer tegen lagere prijzen is nog niet voldoende om grooter invloed op den algemeenen prijsstand uit te oefenen.

Het is derhalve in het algemeen belang, dat er naar gestreefd wordt om zooveel mogelijk partijen tegen lager prijs aan te voeren en in het Verrekenkantoor in te brengen, om zoo spoedig mogelijk den algemeenen prijsstand in ons land te verlagen, en daardoor weder normale verhoudingen in het leven te roepen.

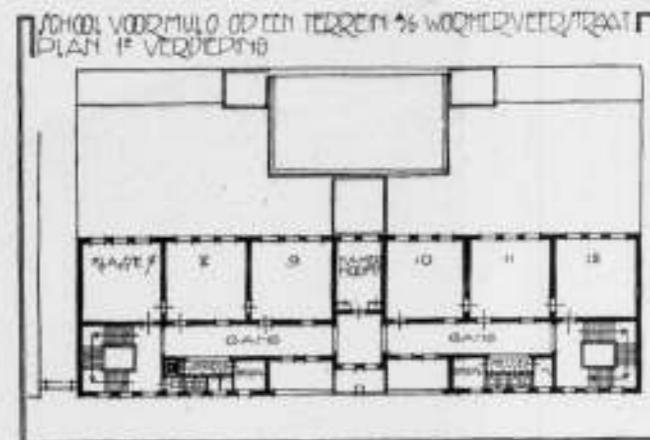
Personalia. — De heer H. H. van Zeggeren, architect B.N.A., Directeur van Gemeentewerken te Gorinchem, is benoemd tot architect bij de Gemeentewerken te 's-Gravenhage. — Tot Directeur van Gemeentewerken te Utrecht is benoemd de heer Ir. L. N. Holsboer, thans Directeur van Gemeentewerken te Leeuwarden.

Vereeniging van Directeuren van Middelbaar Technische Scholen. Op 1 Jan. 1919 is opgericht de Vereeniging van Directeuren van Middelbare Technische Scholen. Voorzitter van de Vereeniging is P. Lijdsman, Directeur der M. T. S. voor de Bouwkunde te Utrecht; Secretaris-penningsmeester is Ir. H. Enno van Gelder, Oud-Directeur der M. T. S. te Amsterdam, thans wonende te Dieren. (De Ing.)

M. U. L. O. School.

Plan begane grond.

M. U. L. O. School.

Plan Verdieping.

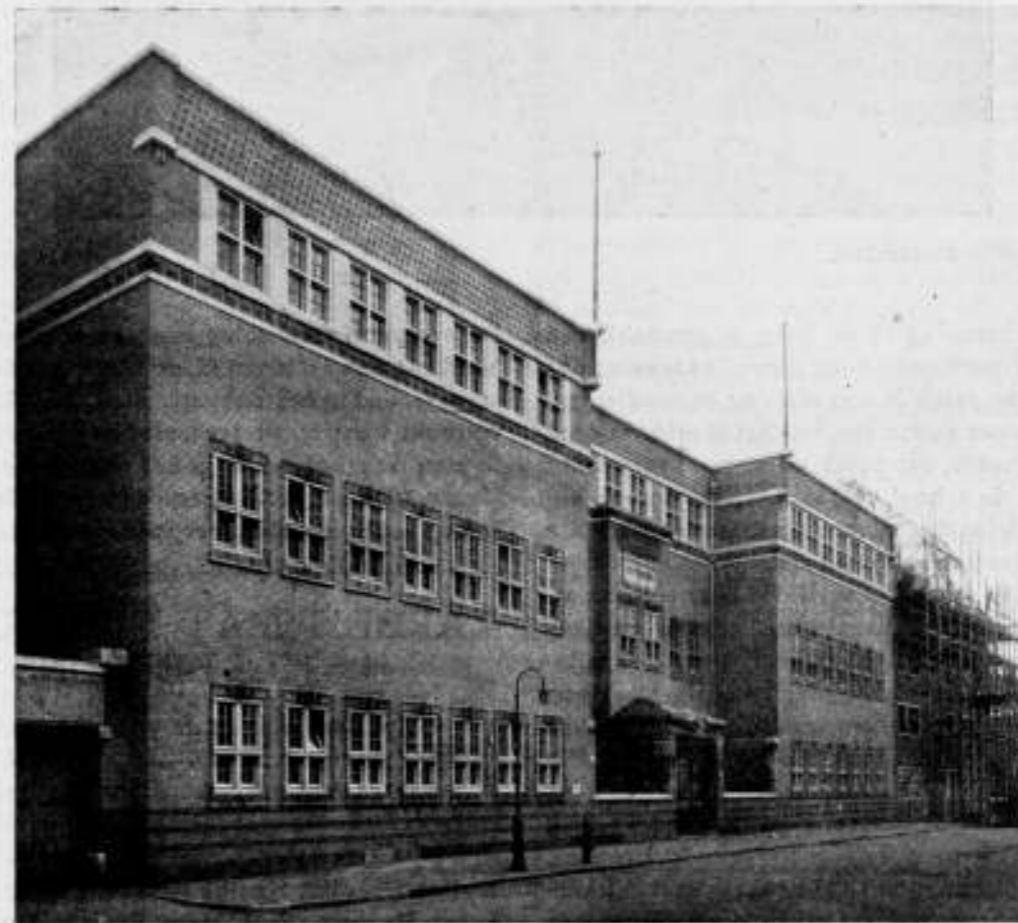
WERK VAN DE „AFDEELING GEBOUWEN” VAN DEN DIENST DER PUBLIEKE WERKEN. AMSTERDAM.

M. U. L. O. SCHOOL AAN DE WORMERVEERSTRAAT.

Deze school is gebouwd voor een 3-jarigen cursus Meer Uitgebreid Lager Onderwijs aan jongens en meisjes van ongeveer 12—16 jaar. In het algemeen leidt de school leerlingen op, die hun toekomst op handelskantoren willen maken. — Het programma voor de school was in 't kort: 18 klasselokalen en een gymnastieklokaal. Daar geen bijzondere lokalen, als voor teekenen, scheikunde, enz. gevraagd werden, daar de school tusschen huizen in een gewoon

bouwblok gebouwd moest worden en daar de ligging van het terrein t. o. van de noordzijde het noodig maakte alle klasselokalen aan den achtergevel te groepeeren, is een zeer eenvoudige plattegrond ontstaan: op elk der 3 verdiepingen 6 klasselokalen en het gymnastieklokaal op de plaats. Dit gymnastieklokaal is $\pm 1\frac{1}{2}$ M. lager gebouwd dan de begane grondvloer van het schoolgebouw, daar de Bouwverordening geen hoogere bebouwing dan 3 M. op de plaats toelaat en ook om geen licht te benemen aan klasse 3 en 4 op den beganen grond.

Ter toelichting van de plattegronden kan nog vermeld worden, dat tegenover de kamer van het Hoofd der

M. U. L. O. School te Amsterdam.

Voorgevel.

M. U. L. O. School te Amsterdam.

Middenpartij voorgevel.

School een verbreding in de gang is gemaakt, een soort wachthal vormende voor diens bezoekers; dat de 2e verdieping gelijk is aan die der 1e verdieping, doch dat de kamer boven die van het Hoofd voor het Personeel bestemd is; dat de school centraal verwarmd is en dat naast de school een toegang is voor een bestratingswerf en tot de 2 plaatsen van de school, waar de rijwielbergplaatsen gebouwd zijn.

De materialen, aan den gevel verwerkt, zijn: grijze waalsteen met aan het plint bazaltlava, daarboven banden met geteerden steen. Raamomlijstingen, tegeltableau (opschrift) en versierde gevelband zijn werk van Willem Brouwer naar aan hem verstrekte schetsmatige gegevens. Het beeldhouwwerk aan de portiek is werk van Hildo Krop. Het interieur leent zich nog niet tot reproductie; de school moet nog geschilderd worden. Een klasselokaal zal „af" ongeveer den indruk maken, die bijgaande tekening wil verwekken; met dit verschil, dat er geen kachel zal staan doch radiatoren onder de ramen; deze tekening is van L. H. Roos.

De perspectiefteekening van den voorgevel is van de hand van den architect M. de Klerk, die deze tekening maakte, nadat het ontwerp door de Afd. Gebouwen voltooid was; op de tekening is goed de aansluiting te zien aan het reeds in het Bouwkundig Weekblad (Jaarg. 1918, pag. 133) gereproduceerde 2e blok woningen op het Spaarndammerplein van M. de Klerk.

ARBEITSRAT FÜR KUNST TE BERLIJN.

Te Berlijn is in de maand November van het vorige jaar een „Arbeitsrat für Kunst" opgericht. Verscheidene bekende Deutsche kunstenaars en kunstgeleerden hebben er zich bij aangesloten, o. m. Prof. Dr. A. E. Brinckmann, Walter Gropius, Kaethe Kollwitz, Paul Mebes, Prof. Franz Metzner, Prof. Hans Poelzig, Bruno Taut. De raad is begonnen vlugschriften uit te geven ter

M. U. L. O. School te Amsterdam.

Achtergevel.

verspreiding van zijn gedachten omtrent het doel van de kunst en de in te stellen regelingen om eenmaal tot het doel te kunnen geraken.

Het eerste vlugschrift is uitgekomen omstreeks Kerstmis van het vorige jaar en bevat, behalve een korte uiteenzetting van het na te streven doel, een „Architectur-Programm", opgesteld door den architect Bruno Taut.

Al zijn de gedachten in beide stukken hier en daar wel wat te sterk doortrokken van de sociale lucht, die enkele maanden terug, de Deutsche atmosfeer verfrischte, toch zijn ze belangrijk genoeg hier te worden opgenomen. Gekunstelde stijl van het oorspronkelijke dwingt tot vrijer vertaling dan gewenscht ware. Het hier volgende betreft het doel en het streven van den „Arbeitsrat".

In de overtuiging, dat de politieke omzettingen moeten worden gebruikt ter bevrijding van de kunst van tientallen jaren van voogdij, — heeft zich te Berlijn een kring gevormd van gelijkgestemde kunstenaars en kunstvereëders. Deze tracht naar de vereeniging van alle verstrooide en verdeelde krachten, die besluiten, boven het handhaven van eenzijdige vakbelangen uit, mede te werken aan den wederopbouw van ons geheele kunstleven. De arbeidsraad voor kunst hoopt, in nauwe samenwerking met vereenigingen van dezelfde strekking in andere plaatsen van Duitschland, zijn naaste oogmerken, die in achterstaand verkort program zijn aangeduid, binnen niet te langen tijd te verwezenlijken. Aan het hoofd staat het beginsel:

Kunst en volk moeten één zijn. Kunst mag niet meer het genot van enkelen, doch moet het geluk en leven van de massa zijn. De kunstenaar alleen is voortaan als tolk van de volksgevoelens, verantwoordelijk voor

het zichtbare kleed van den nieuwen staat. Hij moet de vormgeving vastleggen, zoowel van stedenbouw, als van munt of postzegel.

Op deze basis worden in de eerste plaats zes eischen geformuleerd:

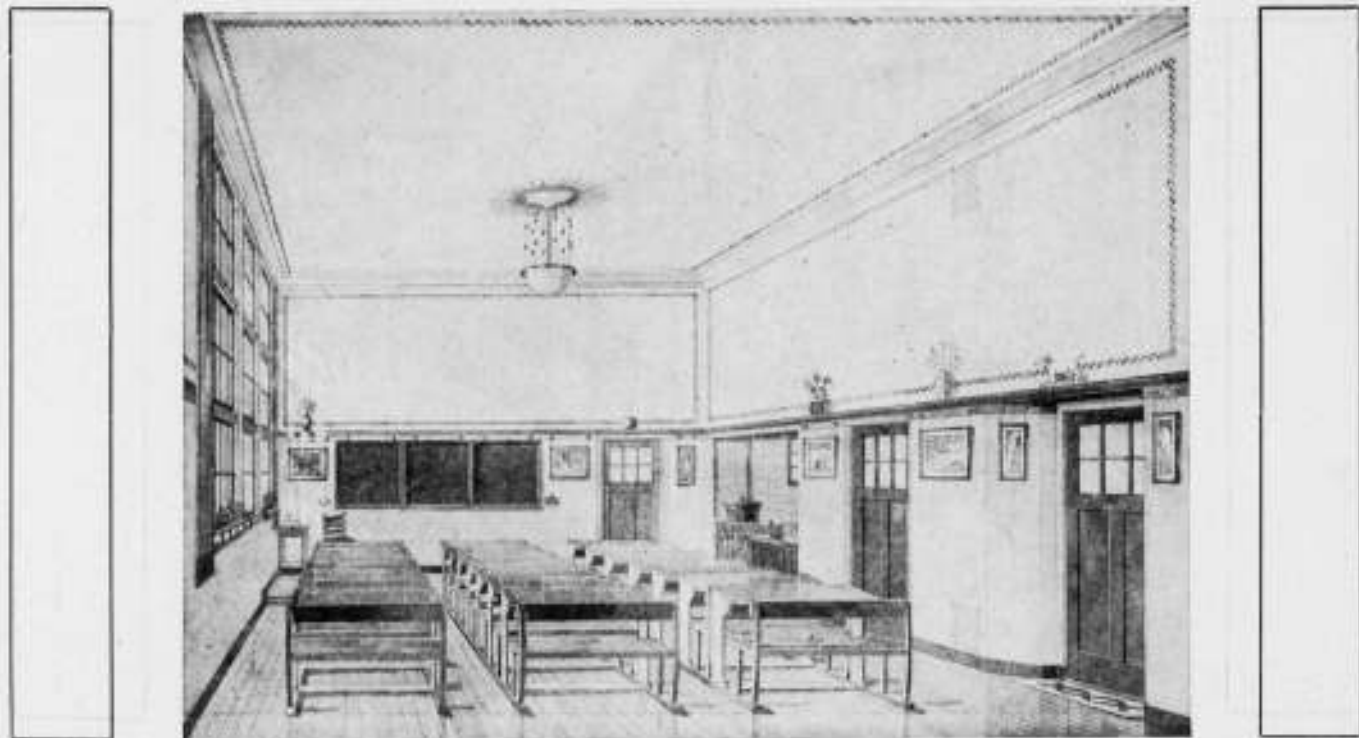
1) Erkenning van het algemeen belang aller bouwende werkzaamheid, zoowel van overheid, als van particulieren. Vervallen verklaring van alle voorrechten van de ambtenaren. Eenheid van leiding bij den bouw van stadswijken, van volkshuisvesting als geheel, bij den aanleg van straten zonder dat de vrijheid der behandeling van onderdeelen wordt belemmerd. Als nieuwe taak: volkshuizen ter bevordering van het contract van het volk met iedere kunst. Permanente terreinen ter proefneming en vervolmaking van nieuwe bouwkundige denkbeelden.

2) Opheffing van Academies, en Commissies voor Volkskunst in hare huidige samenstelling. Voor deze lichamen treden, onder wijziging van hun arbeidsveld, in de plaats andere, waarin de scheppende kunstenaars zitting hebben, zonder staatsbemoeïing daarbij. Wijziging van bevoorrechte Kunst-tentoonstellingen in vrije.

3) Bevrijding van staatsvoogdij van alle onderwijs in bouw- beeldhouw-, en schilderkunst en ambacht. Algeheele wijziging van kunst- en ambachts onderwijs. Rijks-steun daarbij; — en opleiding tot „Meester" in onderwijs-ateliers.

4) Nieuw leven in de musea, ten behoeve der volksverheffing. Organiseering van steeds wisselende tentoonstellingen, die door voordrachten en door rondgangen aan het geheele volk worden dienstbaar gemaakt.

Uitvoering van wetenschappelijk hulpmateriaal uit de musea, en opberging daarvan in speciale bergplaatsen.

M. U. L. O. School te Amsterdam.

Klasse-lokaal na voltooiing.

Afzonderlijke technisch gerangschikte studieverzamelingen voor kunstnijveraars. Eerlijke verdeling van rijks steun ter verkrijging van oude en nieuwe kunst. 2) Verwijdering van die gedenkteekeningen, die uit een oogpunt van kunst waardeloos zijn, en van al die bouwwerken, waarvan de kunstwaarde onevenredig klein is, ten opzichte van de waarde aan elders nog te gebruiken materiaal. Tegenkanting tegen voorbarig ontworpen oorlogsgedenkteekeningen, en oogenblikkelijk stopzetten van de werkzaamheden ten behoeve van oorlogsmusea, zooals die voor Berlijn en elders zijn gedacht.

6) Vorming van een rijksbureau voor monumentenzorg in het kader van de toekomstige wetgeving.

(Wordt vervolgd).

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Handboek der Burgerlijke Bouwkunde door L. Zwiens. Deel II, Steenconstructies door L. Zwiens en J. P. Mieras, architecten. 554 figuren en 28 platen. Prijs: gebonden f 12.—. Uitgever N.V. Uitgevers-Mij. voorheen Van Mantgem en De Does.

Van bovengenoemd Handboek zijn reeds verschenen: Houtconstructies, IJzerconstructies en Constructieleer; het hier aangeboden heeft met z'n collega's den breeden opzet gemeen.

„We hebben getracht, in dit werk de nieuwste constructies aan te geven, terwijl wij verouderde en in onbruik geraakte samenstellingen niet hebben opgenomen“, vermelden de schrijvers in het voorbericht en hoewel de plaats van de resultante in deze nooit

een ieder kan bevredigen, is hier toch vrijwel 't „politieke midden“ gehouden.

De stof is deductief behandeld; alvorens een analyse van een constructie te geven, laten de schrijvers een beknopt historisch overzicht voorafgaan, bespreken daarna haar technische of aesthetische functie, waarna aan de hand van vele keurig uitgevoerde figuren de constructie wordt verklaard.

Een aantal afbeeldingen van uitgevoerde werken van verschillende architecten, als: Dr. Berlage, Dr. Cuypers, Van der Mey, De Klerk, e.a. dienen ter verduidelijking van 't betoog of worden als uitgangspunt genomen.

De zorg aan 't teekwerk besteed, diene den a.s. constructeur als voorbeeld, waarmede een tweeledig doel wordt bereikt.

Het werk is zeer goed uitgevoerd en zal spoedig zijn plaats in de technische literatuur innemen.

Jaarlijksche periodieken.

Van Gendts Bouwkalender 1919 met Bijlage door D. H. Haverkamp herzien en aangevuld door Ir. B. A. Verhey.

Betonkalender voor 1919, samengesteld door Ir. B. A. Verhey, 7e jaargang, met Bijlage, uitgever L. J. Veen. *De Bussy's Bouw-Agenda voor het jaar 1919*, met afzonderlijken Zakkalender en Technisch gedeelte, bewerkt door J. H. Schulp.

Aanbestedings- en Bouwkalender 1919.

Samengesteld door Wouter Bettink, Uitgave H. E. Heikens, Den Haag.

SCHB.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN

MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN TOT BEVORDERING NEDERLANDSCHE DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buiteni. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr.p.p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 15 FEBR. 1919. — No. 7.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. S. F. Loeb †, door D. R. — Arbeitsrat für Kunst te Berlijn. — Over Bouwkunst.

OFFICIEEL GEDEELTE

LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A.

op Zaterdag 22 Februari 1919, des voormiddags 11½ uur, in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's-Gravenhage.

In de vergaderzaal zal een expositie gehouden worden van een zestal ontwerpen, ingezonden op de prijsvraag voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het ten N. O. en ten Z. W. van den Staatspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's-Gravenhage.

Agenda.

1. Opening.
2. Notulen.
3. Mededeelingen.

(Naar aanleiding van de Bestuursvergaderingen zullende verschillende mededeelingen worden gedaan o.m. over de lijst van architecten van den Nat. Woningraad, over de in het Fusierapport op pag. 7 genoemde punten van verschillenden aard.)

4. Ingekomen stukken.

5. Advies van den B. N. A. bij de keuze van architecten.

(Men leze in verband met dit agendapunt het verslag van de Bestuursvergadering op 22 Jan., onder: mededeelingen, in het bijblad van het Bouwkundig Weekblad No. 5.)

6. Rondvraag.

Bestuursvergadering.

De eerstvolgende vergadering van het Bestuur van de B. N. A. zal plaats hebben op Dinsdag 18 Febr. a.s. Mededeelingen aan het Bestuur gelieve men vóór dien datum te doen toekomen aan de Directie.

Behoud van natuurschoon Tilburg-Oisterwijk.

Het Dagelijksch Bestuur van den A. N. W. B. Toeristenbond voor Nederland, heeft aan de Koningin een adres gericht om zijn groot leedwezen te uiten over de plannen van het Gemeentebestuur van Tilburg. Deze plannen beoogen n.l. om,

ter afvoering van het afvalwater der gemeente, drainagevelden aan te leggen langs den provincialen weg van Tilburg naar Moergestel, en zich in het bezit van de daartoe noodige terreinen, hetzij in der minne, hetzij door onteigening, te verzekeren. De terreinen, welke het Gemeentebestuur voor dat doel wenscht te benutten, zijn gelegen in de onmiddellijke nabijheid van de beroemde Oisterwijksche Vennen en behooren tot de om haar natuurschoon zoo hoog gewaardeerde omgeving van het Baksvan en het Galgenven, die met de Oisterwijksche Vennen een organisch geheel vormen.

Aan de Koningin is nu verzocht hare goedkeuring te onthouden aan het verzoek van het Gemeentebestuur van Tilburg, om te verklaren, dat er grond bestaat tot afwijking van de onteigeningswet, ten behoeve van den aanleg van drainagevelden aan en nabij den provincialen weg van Tilburg naar Moergestel.

Er zij hier inmiddels aan herinnerd, dat vele steden reeds een dergelijke inrichting hebben alwaar de nuttige uitwerking aan de verwachting beantwoordt. Te Berlijn wordt o.a. het drainageveld met goed gevolg gebruikt tot Stadsboomkweekerij. Ook Hilversum bezit sinds eenigen tijd zoo'n stelsel. Deze gemeente heeft daarvoor echter een weinig vruchtbaar terrein gekozen met weinig natuurschoon. Het ware ook te wenschen, dat het Gemeentebestuur van Tilburg onverwijld op haar voornemen terugkomt, opdat de Oisterwijksche Vennen met de onmisbare bekoorlijke omgeving ongerept blijve.

Van H.

Permanente Prijsvraag Commissie. Jaarverslag over 1918.

(1 December 1917—1 December 1918).

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

De Permanente Prijsvraag Commissie heeft de eer U het navolgende als verslag harer werkzaamheden in het afgelopen jaar aan te bieden.

Aanleiding tot bijzondere algemeene beschouwingen heeft de Commissie niet. Zij meent te mogen constateeren dat, hoewel langzaam, toch meer en meer de invloed der A. R. zich doet gelden, en de tusschenkomst der P. P. C. bij de voorbereiding en afwikkeling van prijsvragen wordt ingeroepen. Dit geldt niet alleen voor de prijsvragen, die bedoeld zijn als voor-

berediging tot uitvoering, maar ook voor studieprijsvragen. Ofschoon de A. R. strikt genomen op deze laatste niet van toepassing zijn, is het toe te juichen, dat het streven wordt waargenomen om het uitschrijven daarvan aan zekere regelen te binden; die voor deelnemers en uitschrijvers goede waarborgen voor een juiste afwikkeling geven. Van de reeds in het vorig jaarverslag vermelde prijsvragen, werden dit jaar beëindigd.

1°. *Rijksacademie van Beeldende Kunsten.* Deze prijsvraag, die geheel volgens de A. R. en in overleg met de P. P. C. werd voorbereid en verliep, heeft geleid tot een volledig succes als zoodanig. De ruime mededinging bij den voorwedstrijd bewijst wel dat het instituut „prijsvragen“ ondanks de minder goede ervaring die er soms mede is opgedaan bij de mededingers nog in blakende gunst staat, en deze niet worden afgeschrikt, soms een zeer belangrijken arbeid te verrichten met een groote kans, dat deze voor hen toch niet tot het beoogde doel zal leiden.

De zoo vaak door de tegenstanders van het prijsvraagstelsel gewraakte *nutteloosheid* van den arbeid van het meerendeel der mededingers, komt hierdoor in een bijzonder licht te staan, dat het vermoeden wettigt, dat die mededingers zelve, ook al volgt op den arbeid geen bekroning, daarin nog wel iets anders zien, dan iets onnutigs of overbodigs, en er den ontwikkelenden invloed op hun kunnen niet aan ontzeggen. Moge de zoo goed gelukte prijsvraag, bij de uitvoering van het bouwwerk door een even groot succes worden gevolgd, en daardoor het aanzien van prijsvragen hier te lande verhoogd worden.

2°. *Paviljoen in het Stadspark te Groningen.* Ook deze prijsvraag is, blijkens het groot aantal inzendingen en wat daaromtrent in het juryrapport wordt gezegd als zeer geslaagd te beschouwen.

3°. *Verfraaiing van het Stationsplein te Leeuwarden.* Volgens het juryrapport was niet een der inzendingen direct voor uitvoering geschikt te achten, zoodat geen volledige bekroning kon worden toegekend en de beschikbare prijzen op andere wijze dan het programma vermeldde, werden verdeeld. Hieruit valt op te maken, dat de prijsvraag niet als geheel gelukt is te beschouwen.

4°. *Inzending van natuursteen ter jaarbeurs 1918.* Ook deze prijsvraag, die overigens geheel volgens de A. R. en in overleg met de P. P. C. werd uitgeschreven, is slechts gedeeltelijk gelukt te noemen, daar voor een der afdelingen van de prijsvraag geen volledige bekroning kan worden toegekend.

5°. *Raadhuis van een landelijke gemeente.* Het voornemen om zulk een prijsvraag uit te schrijven is door het desbetreffende gemeentebestuur niet uitgevoerd, de redenen daarvoor zijn de P. P. C. onbekend gebleven.

De Prijsvragen, waarbij de P. P. C. dit jaar adviseerde, waren: 1°. *Centraalpunt (ontspanningsplaats) in het IJbosch aan de overzijde van het IJ te Amsterdam.* Hoewel een studieprijsvraag en als zoodanig niet formeel aan de A. R. onderworpen werd hierbij toch het oordeel der P. P. C. over het programma gevraagd, en kon na goedkeuring daarvan tot medewerking geadviseerd worden.

Het resultaat der prijsvraag schijnt niet geheel aan de verwachting te hebben beantwoord, blijkens de onvolledige bekroningen.

Na het uitkomen van het juryrapport wendde een der inzenders zich (zonder mededeeling van het motto van zijn ontwerp) tot de P. P. C. om er opmerkzaam op te maken dat verzuimd was alle motto's te publiceren. Waar de P. P. C. niet uit kon maken of het ontwerp van den klager hierdoor in een ongunstige conditie was geraakt, verzocht zij hem bij bericht in het Bouwkundig Weekblad, zijn motto bekend te maken, waaraan door hem echter geen gevolg werd gegeven zoodat de P. P. C. moet aannemen dat, door het verzuim niet aan de rechten van den inzender is te kort gedaan.

2°. *Ontginningsboerderijen.* Ook deze prijsvraag was een studieprijsvraag. Het programma kon goedgekeurd en de medewerking aanbevolen worden. Het resultaat der prijsvraag was hoewel geen volledig toch een succes, zoodat de jury uit een groot aantal inzendingen een keuze voor de beschikbare bekroningen kon doen en in haar uitvoerig rapport bij vele ontwerpen belangrijke kwaliteiten mocht vermelden.

3°. *Verkeersverbetering tusschen de ten N.O. en ten Z.W. van den Staatspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's Gravenhage.* Eveneens als studieprijsvraag opgezet, heeft zij niettemin de bedoeling zoo mogelijk de oplossing aan de hand te doen voor een bepaald geval van verkeersverbetering. Na overleg met de P. P. C. werd het programma vastgesteld en werd de medewerking aanbevolen. Ofschoon de datum van inzending (1 November) is verstreken is het resultaat der prijsvraag nog niet bekend.

4°. *Stempel en Briefhoofd voor het Instituut voor Bouwkunst.* Eerst na uitgebreide correspondentie met het Bestuur van het Instituut kon de redactie van het programma goedgekeurd en de medewerking aanbevolen worden.

Hoewel een zeer groot aantal (89) ontwerpen inkwamen kon voor een der onderwerpen n.l. het Briefhoofd, geen volledige bekroning worden toegekend. De prijsvraag kon dus slechts als ten deele geslaagd worden beschouwd. Verder gaf de P. P. C. nog adviezen in een aantal, op prijsvragen betrekking hebbende, aangelegenheden, van min of meer belangrijken aard, waarvan sommige nog niet geheel zijn afgewikkeld.

De samenstelling der Commissie onderging wijziging door de periodieke aftreding van den Heer Paul J. de Jongh, in wiens plaats gekozen werd de Heer C. N. van Goor. De Commissie was in 1918 samengesteld als volgt:

P. J. Houtzagers Voorzitter aftr. in 1919.
P. G. Buskens „ „ 1920.
C. N. van Goor, Secr. Penningm. „ „ 1921.

Het rooster, volgens art. 8 van het huish. regtl. voor de Constitueerende Vereenigingen betreffende de verificatie der jaarrekening van de P. P. C. luidt:

in 1918 Mij. tot bev. der Bouwkunst *)
in 1919 het Gen. Architectura en Amicitia
in 1920 de Ver. Bouwkunst en Vriendschap

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE.

Rekening over 1918.

Ontvangsten.	Uitgaven.
Verk. exemplaren der Algemeene Regelen 52 stuks à f 0.40 =	Typewerk Jaarverslag over 1917 f 5.—
Restitutie onkost. voorbereiding prijsvraag Raadhuis Blaricum (zie uitgaven in 1917)	Div. porti Dec. 1917 2.17
Door de Constitueerende Vereenigingen aan te vullen tekort	Reiskosten der Commissieleden t. behoeve der vergaderingen 19.85
	Porti 1918 3.60
	f 30.62

De Secretaris-Penningmeester:
C. N. VAN GOOR.

De Verificatie Comm. namens de Maat. t. bev. d. Bouwkunst B.N.A.
w. g. A. BROESE VAN GROENOU.
w. g. JAN VAN DER VALK.

December 1918.

*) Nu gefuseerd met den Bond v. Ned. Architecten.

S. F. LOEB. †

ARCHITECT BIJ DE GEMEENTEWERKEN TE UTRECHT.

Van weinigen kunnen we zeggen: „Het was iemand, die op en top trouwhartig was, zijn goede trouw was boven bedenking“, en daardoor was hij als architect uitstekend boven anderen, want er zijn vraagstukken, waar een architect tegenover wordt gesteld, die den mensch eischen. Zoo was zijn standpunt bij den bouw der onderwijsgebouwen, die hij in de laatste jaren voor de Gemeente Utrecht bouwde. Hij heeft verder gedacht dan de zooveel leslokalen met wat daarbij behoort en wat haarfijn is omschreven in Koninklijk Besluit enz.; hij heeft zich op het standpunt geplaatst van het kind en het begrip, dat de school voor kinderen is en niet voor directeuren of onderwijzers; dat ging in al zijne gedachten voor. Voor zijn werk staan niet de aesthetici geschaard, geroerd door zooveel schoonheid, maar het zijn gullachende kinderen, die zich niet bewust van dezen arbeid, ze toch meer aanvaardden en met voller appreciatie, dan door wie ook mogelijk was. Het feest deze scholen gevuld te zien met dit blijde volkje, is hem slechts kort gegund.

Slechts op het gebied der scholen heeft hij zich kunnen toonen in de uitvoering; op zijne veelzijdigheid als artiest wijzen de vele schetsen, ontwerpen enz. die hij maakte voor allerlei dingen op het meest verscheiden gebied en bij het nazoeken en bekijken daarvan vindt ge steeds terug een diep gevoel van ernst en liefde voor den arbeid, zoowel voor de kleinste als de grootste onderwerpen.

Als we het resultaat zien van zijn werken en dan nagaan onder welke omstandigheden zulks tot stand kwam, dan kunnen wij niet anders dan vol eerbied daartegenover staan en er komt een gevoel van verzet tegen het heengaan van deze jonge kracht, die zoo veel beloofde.

D. R.

ARBEITSRAT FÜR KUNST
TE BERLIN.

(Slot).

Een „Architectur-Programm“ van Bruno Traut. (Eerste nummer der Flugschriften des Arbeitsrates für Kunst).

Is kunst eenmaal geboren, dan zal ze eenheid zijn. Tegenwoordig bestaat deze niet. De uiteengescheurde kunstrichtingen kunnen zich slechts vereenigen onder de vleugelen van een nieuwe bouwkunst, zoodanig dat iedere afzonderlijke kunstsoort mede zal bouwen. Dan zullen er geen grenzen meer zijn tusschen kunstnijverheid en beeldhouw- of schilderkunst; alles is één: Bouwen.

Deze bouwkunst is de directe drager der geestelijke krachten, de vormgever van de gevoelens der massa, — die heden sluimeren en morgen ontwaken. De vol-

ledige omwenteling op geestelijk gebied zal dezen bouw eerst kunnen verwezenlijken. Doch deze omwenteling en deze bouw komen niet vanzelf. Beide moeten gewild worden, — de hedendaagsche bouwmeesters moeten deze bouwkunst voorbereiden. Hun arbeid aan de toekomst moet in 't openbaar mogelijk worden gemaakt en worden ondersteund.

Vandaar:

I. Steun en Vereeniging der ideale krachten onder de bouwmeesters.

a) steun aan denkbeelden over bouwkunst, die boven het formeele uit, de vereeniging van alle volkskrachten in de kern van ieder bouwwerk nastreven, en het kosmisch karakter der architectuur aantoonen; zoogen. Utopieën. Toekennen van overheidssteun, in den vorm van beurzen, aan zéér-vooruitstrevende bouwmeesters voor dit soort werk, middelen tot verbreiding ervan door uitgaven, door vervaardiging van modellen, en b) door een goedgelegen proefferrein (in Berlijn het Tempelhofer-Feld), waar die bouwmeesters, groote modellen van hunne denkbeelden kunnen oprichten. Daar zullen tevens op ware grootte tijdelijke bouwwerken of onderdeelen van nieuwe bouwkundige uitdrukkingswijzen (b. v. het glas als bouw materiaal) beproefd, vervolmaakt, en aan het groote publiek getoond worden. De leek, de vrouw, het kind brengen de bouwmeesters verder dan de benepen vakman. Onkostenbestrijding geschiedt door het materiaal van gesmolten gedenkteekenen, afgebroken „Sieges alleén“, enz., zoowel als door de medewerking van die bedrijven, die bij de proefgebouwen belang hebben.

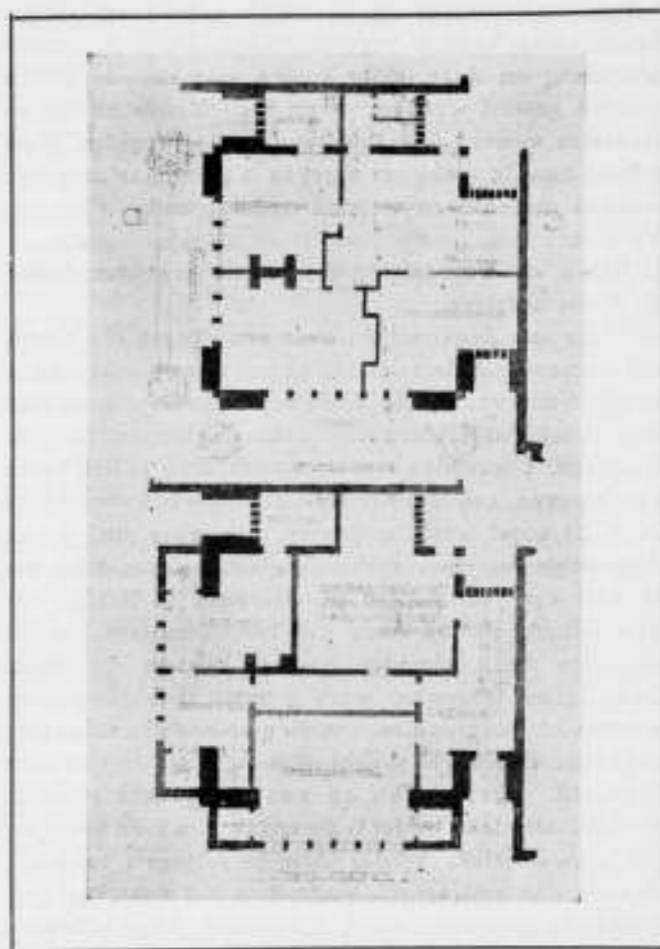
c) beslissing over de verdeling der inkomsten door een kleinen raad, samengesteld half uit scheppende Kunstenaars, half uit zeer vooruitstrevende leeken. Kan daar geen overeenstemmig worden verkregen, dan beslist een der leeken daartoe door en uit dien raad gekozen.

II. Volkshuizen.

a) aanvang met den bouw van groote volkshuizen, niet in de steden, doch op het vrije land, in aansluiting met kolonie-woning. Groepen van openbare gebouwen als schouwburgen, concertgebouwen, stichtingen en derg. Vrij waarschijnlijk vooruitzicht van langdurigen bouwtijd, beginnen met weinig middelen naar een grootsch plan.

b) Keus der bouwmeesters volgens Ic, en niet door prijskamp.

c) Hapert de bouw, dan tusschentijdsche bevordering der verwezenlijking door nieuwe prikkels, b. v. voltooiings-ontwerpen, nieuwe denkbeelden volgens I a-c. De trotsch van de sociale republiek moet als symbool in deze gebouwen belichaming vinden. Zij zullen de eerste proeve van éénwording zijn van volkskrachten en kunstenaars. Zij zullen niet in de wereldstad worden opgericht, omdat deze, in zichzelf voos, straks verdwijnen zal, zooals de oude macht verdween. De toekomst ligt op het opnieuw ontsloten platteland, dat zijn kracht uit zich zelf moet putten, (niet „auf dem Wasser“).

Omnia mutantur, nos et mutamur in illis. Plan hoekperceelen.

III. Kolonie-woning.

a) Eenheid in leiding, zoodanig dat een bouwmeester ruim gedachte beginselen opstelt, en dien overeenkomstig alle plannen beoordeelt, zonder daarmede in

détail de persoonlijke vrijheid te belemmeren. Veto-recht van dien bouwmeester.

b) — als in II. b.

c) In beginsel treedt het formeele op den achtergrond ten bate van de practijk en de oeconomische eischen, geen schroom voor het allereenvoudigste, maar ook niet voor — de kleur.

IV. Andere gebouwen.

a) voor straatwanden, en naar omstandigheden stads-wijken, geldt hetzelfde als voor III a en b.

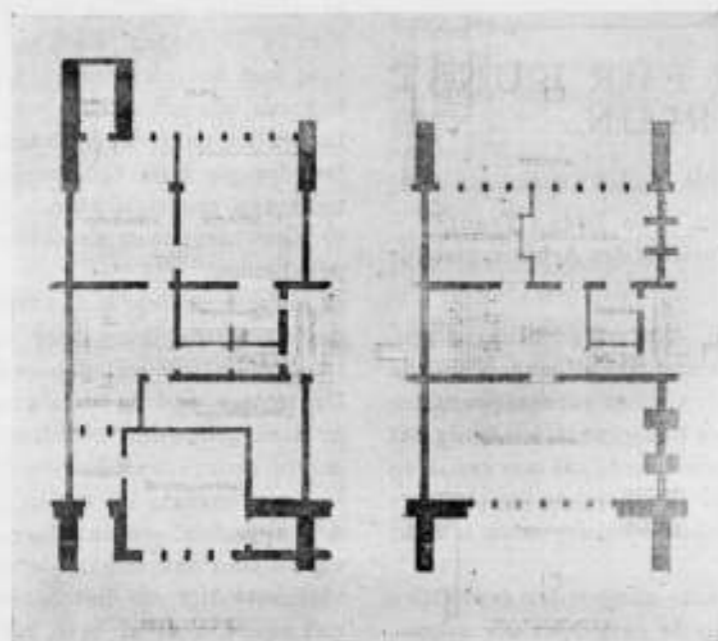
b) Geen onderscheid tusschen overheids- en particuliere gebouwen. Zoolang er vrije bouwmeesters zijn, zijn er uitsluitend vrije bouwmeesters. Zoolang er geen rijkspottebakker is, behoeft er ook geen rijksbouwmeester te zijn. Openbare of particuliere gebouwen kan ieder bouwen, opdrachten daartoe als aangegeven in IIc of door prijskampen, die niet anonym zijn, waarvan de mededingers door een raad (als in IIc) uitgenoodigd en bekroond worden; geen onbetaalde ontwerpen. Onbekende bouwmeesters wenden zich, om uitgenoodigd te worden tot den raad. De anonymiteit is wegens den karaktervollen tekenstijl van de bekende deelnemers immers steeds te onthullen en dus waardeloos.

c) Ambtenaar-bouwmeesters, zooals gemeente-architecten en derg. uitsluitend voor plaatselijke leiding van den bouw, bouwtoezicht, en afrekening, met slechts technische werkkring. In de tusschengebieden van techniek en kunst b.v. stedenbouw een toegevoegde commissie van bouwmeesters.

d) Geen titels of waardigheden voor bouwmeesters (Doctor, Professor, Baurat, „Geheimer“, „Wirklicher“, Excellenz enz.).

e) Steeds voorkeur voor het scheppende element, en geen voorgedij, wanneer de bouwmeester eenmaal gekozen is.

PRIJSVRAGEN 1918, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP“.

Omnia mutantur, nos et mutamur in illis.

Plan middenperceel.

Ontwerp Blokkbouw 1e prijs, B. v. d. Lecq, b. i. Den Haag.

Omnia mutantur, nos et mutamur in illis.

Situatie.

Ontwerp blokkbouw, 1e prijs, B. van der Lecq, den Haag.

f) Alleen die architecten-bond heeft daarbij, of in 't algemeen, rechten, en wordt door den Staat erkend, — die het beginsel van wederkerige hulp onder de leden handhaaft. Daarvan ook invloed op het Bouwen Woningtoezicht. Slechts het wederkeerig hulpbetoon maakt een gemeenschap vruchtdragend en werkzaam. Het is beduidender dan het stemmen-aantal, dat niets beduidt zonder de sociale saamgehoorigheid. Zij sluit den kunstloozen en daardoor onzuiveren wedkamp uit.

V. Architecten-opleiding.

a) Vereenigen volgens IVg hebben de beslissing over het oprichten, inrichten en toezicht van technische scholen, de keuze van leeraren samen met de leerlingen. Practisch werk aan den bouw zelf.

b) In de vakscholen geen kunstonderwijs, doch uitsluitend technische lessen. Technische eenheidsscholen.

c) De kunstopleiding op architectenbureaux, naar keuze der jongeren, en de, ook deze jongeren kiezende, bouwmeesters.

d) Algemeene ontwikkeling naar eigen roeping; — en voorbereidend onderwijs op volkshoogescholen en hoogescholen.

VI. Bouwkunst en de andere kunsten.

a) Inrichting der tentoonstellingen door bouwmeesters in vroolijke vormgeving; gebouwen van lichte constructie op openbare pleinen en in plantsoenen der drukke stadsgedeelten, in volkskarakter opgetrokken en van het type jaarbeurs.

b) Veelvuldige medewerking van schilders en beeldhouwers bij alle bouwwerken, ten einde hen van de salonkunst af te brengen; wederkeerig opwekken van belangstelling tusschen bouwmeesters en „kunstenaars“.

c) Inwijding van bouwkunst-jongeren in de scheppende „nieuwe kunst.“ Slechts die bouwmeester is van betekenis, die het geheele gebied der kunst overziet en de zeer-voortstrevende werkzaamheid van schilder- en beeldhouwkunst begrijpt. Slechts hij zal de eenheid van het geheele kunstleven helpen verwezenlijken.

Het versterkte aanzien van den bouwmeester in het openbare leven, bij de bekleeding van gewichtige ambten en dergelijken, zal zich vanzelf ontwikkelen uit de doorvoering van dit programma.

d. C.

OVER BOUWKUNST.

De heer A. J. Kropholler, heeft in een reeks artikelen in „de Beiaard“ zijn gedachten over bouwen neergeschreven. Deze kunstenaar, die met zoo'n groote overtuiging zijn goede gedachten tracht te verwerkelijken, schrijft o.m. het volgende:

Zuivere doelmatigheidsvormen geven aan een gebouw het ongekunstelde, dat de eerste voorwaarde is voor de schoonheid. Doch al is hiermede aan de eerste voorwaarde voldaan, er zijn nog andere dingen, waar de schoonheid van een gebouw op berust, waarin zij zelfs in vroegere kunstperioden dikwijls te uitsluitend werd gezocht. Deze zijn:

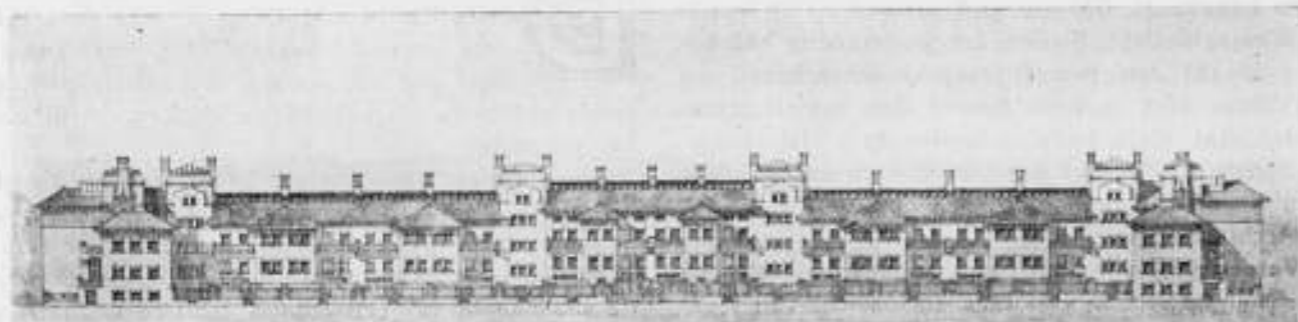
1e. de uitdrukking van *kracht* en 2e. het *schilderachtige*, waaronder ik ook de *kleuren* versta.

De uitdrukking van *kracht* is de voornaamste bron van schoonheid in de bouwkunst, in zoover men van haar verlangt, dat zij imponeert. Zij is dus vereischte voor monumentale bouwkunst en wordt veroorzaakt, doordien een gebouw zulke vormen vertoont, als alleen mogelijk zijn bij een intensieve kracht van het bouw materiaal. Van welke vormen sprake is zullen wij hier nagaan.

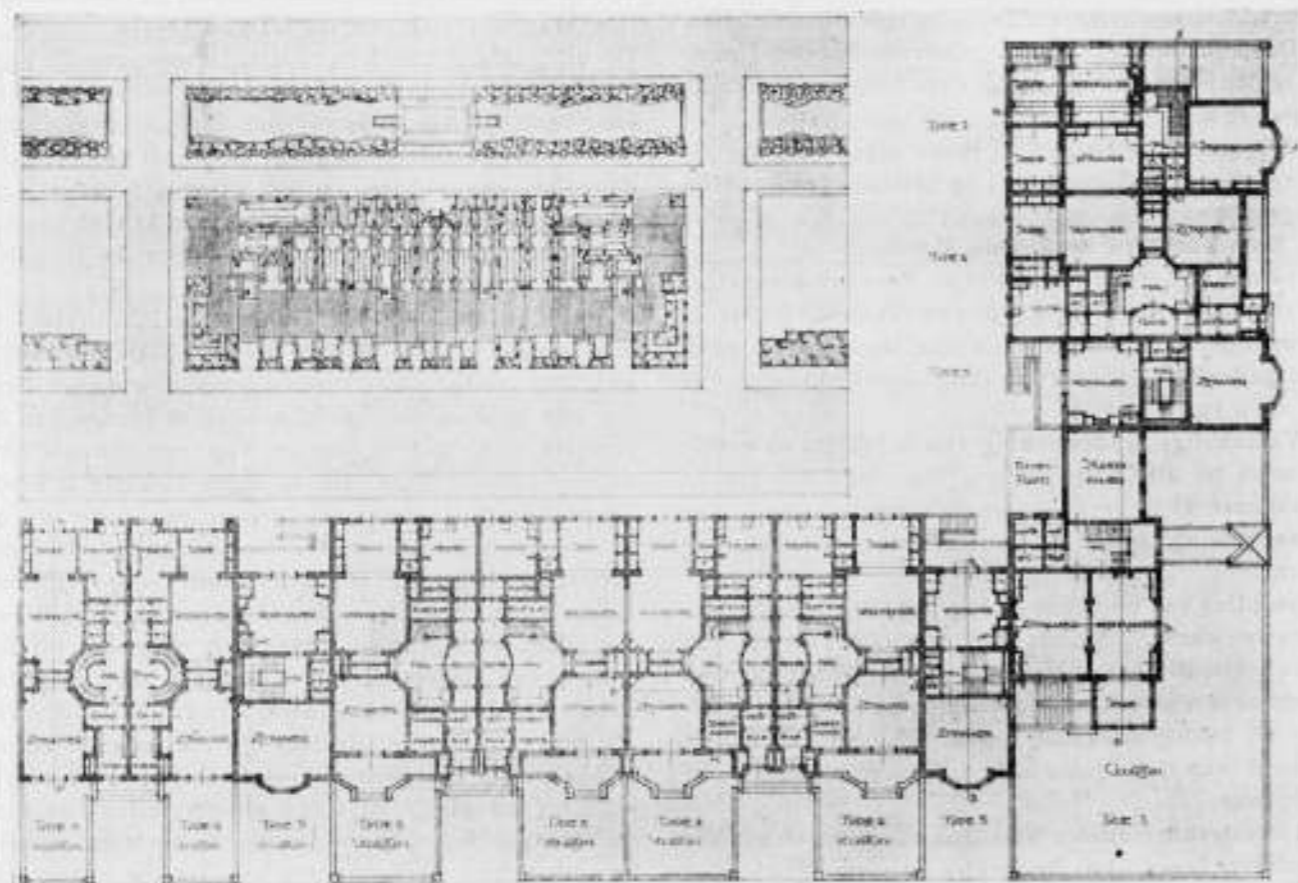
De *kracht*, die bij ieder bouw materiaal bestaat in den samenhang, wordt het meest op de proef gesteld bij *slanke* bouwvormen, vooral wanneer deze nog een zekeren weerstand hebben te bieden aan de zwaarte van andere deelen van het gebouw, die daarop rusten. Maar ook de eigen zwaarte is reeds bij voldoende slanke bouwvormen een proef op de kracht van het materiaal. Zoo wordt er b.v. een sterk materiaal vereischt, om vrijstaande hoogoprijzende versieringsvormen te maken en evenzeer wordt een materiaal van grooten samenhang vereischt tot het maken van overstekende deelen aan een gebouw. Beide, vrijstaande slank-oprijzende, zoowel als overstekende deelen zijn dan ook de eerste middelen om een gebouw te doen imponeren, vooral wanneer zij niet uitsluitend als versiering zijn aangebracht en dus ook een praktische bestemming hebben, als schoorsteenen, goten e.d. De *kracht* van vrijstaande slanke deelen wordt nog sterker op de proef gesteld, wanneer zij behalve hun eigen gewicht ook andere deelen van het gebouw dragen, waarvan zuilen, consoles en lateien de meest gewone voorbeelden

Voorgevel.

Achtergevel.

Situatie en Plattegronden.

Motto „Struo“.

Ontwerp Blokbouw 2e prijs. A. van der Steur b.i. Den Haag.

zijn. Deze moeten verder een bepaalde noodzakelijkheid hebben voor het bestand van 't gebouw en ook moeten er deelen op rusten, die een praktische bestemming hebben. Het nutteloos aanbrengen van zuiltjes en consoles is b.v. vooral aan vele 19de eeuwse gebouwen de oorzaak van een gekunsteld en allesbehalve artistiek aandoend uiterlijk.

Verder is het bij al de hier besproken vormen een zaak van gewicht, dat zij *werkelijk* en niet bij wijze van *voorstelling* zijn aangebracht en dat men kan zien, dat zij geheel *zelfstandig* dragen. Ook op dit punt wemelt het van verkeerde toepassingen, die oorzaak zijn van een minder beduidend effect.

Zijn slank-oprijzende en overhellende bouwvormen middelen om een gebouw te doen imponeeren, achteroverhellende bouwvormen werken het tegendeel uit. De oorzaak hiervan is, dat deze vormen eigen zijn aan stoffen zonder intensieve kracht of samenhang; wij behoeven slechts te denken aan de vormen van zand- of aardhoopen en in het klein aan puddingvormen. Steil oplopende of overhellende vormen zijn in al deze stoffen zoo goed als onmogelijk. Toch zijn achterover hellende vlakken in de bouwkunst soms praktisch noodzakelijk zooals bij daken; zij zullen hier, omdat hun doel dadelijk spreekt, het schoon van het gebouw niet verstoren; aan imponeerends zal het gebouw echter winnen, wanneer de terugwijkende vlakken van het dak niet *overwegend van grootte*, noch *rondom op het gebouw* zijn aangebracht. In den aanblik van een gebouw, wil dit een monumentalen indruk maken, moeten de gevels dus meer opvallen dan de dakvlakken en aan de einden van het dak steil zijn opgetrokken tot topgevels. Verder kunnen de gevels naar voren toe zijn overgebouwd; achterover hellende gevels geven geen indruk van intensieve materiaalkracht en zijn alleen in zekere gevallen mooi, n.l. als hun doel of noodzakelijkheid voor den beschouwer duidelijk blijkt, zooals bij windmolens.

Behalve rankheid en opgerichtheid is ook een zekere mate van scherpte en kantigheid uitdrukking van de kracht der stof. Ook deze hoedanigheden van den vorm zijn onbereikbaar in stoffen zonder intensieve kracht of samenhang, waarvan wij zooveel enkele voorbeelden hebben genoemd. De aanwezigheid van onbeschadigde scherpe en kantige vormen aan een bouwwerk, dat toch altijd eenigen weerstand heeft te bieden aan beschadiging en weersinvloeden, geeft een naïeve, maar voor den beschouwer afdoende proef op den samenhang van het materiaal. Afrondingen en stompe hoeken zal men dus aan een gebouw, waarvan men wil dat het imponeert, heel zuinig aanbrengen en niet dan bij de uiterste noodzakelijkheid. Integendeel op de ronde zuil maakt men, door het inhakken van zoogenaamde cannelures, een aantal scherpe kanten. Hetzelfde in het klein doet men door de oppervlakte van den hardsteen of zandsteen aan onze gebouwen te frijnen. Verder maakt men torens bij voorkeur vierkant,

zelden stomphoekig en aan monumentale gebouwen bijna nooit rond.

Een voorbeeld, hoe onaesthetisch achteroverhellende, gladronde begrenzingsvlakken aan bouwwerken zijn, vindt men aan fabrieksschoorsteenen. De Egyptische obelisk en ook de torens van Bologna leveren het bewijs, dat een dergelijke vorm, maar hoekig en met wat scherpe lijnen, al dadelijk een beter effect maakt. Ook andere voorbeelden kunnen ons overtuigen, dat een gebouw, aan welks vormen alle scherpte ontbreekt, een loggen, krachtelozen indruk maakt, die tot het zeer leelijke kan dalen, wanneer daarbij de begrenzingsvlakken naar boven toe terugwijken.

Ook de geheele makelij, de wijze van samenstelling van een bouwwerk, heeft grooten invloed op het imponeerende. Deze is immers afhankelijk van de bepaalde kracht, die het toegepaste materiaal heeft; de wijze van samenstelling geeft er ons ook een beeld van, waar het materiaal zich toe leent en wat het aan kracht bezit. Daarom verhoogt het den indruk, dien een bouwwerk maakt, wanneer men de eigenlijke samenstelling kan onderscheiden en deze niet door pleister- of schilderwerk aan het oog is onttrokken.

Wij zullen hierop nog een weinig verder ingaan en eenige voorbeelden geven van de uitdrukking van kracht door de samenstelling van het bouwwerk.

In betrekking tot de samenstelling kan men de verschillende gebruikelijke bouwwijzen in twee groepen verdeelen. Bij de eerste vindt men de materialen toegepast in massieve stukken, die genoegzame kracht hebben om zelf het gebouw te vormen. Bij de tweede daarentegen bestaat het gebouw uit bekledingsstoffen, versterkt door een inwendige kern. De eerste bouwwijze wordt gevolgd bij gemetselde muren; de tweede bij onze gewone dakbedekkingen, die op een inwendig houten of ijzeren geraamte rusten. De toepassing van massieve stukken, welke geen steunende kern behoeven, moet beschouwd worden als eene aanvulling en vervolmaking van de uitdrukking van de kracht der stof door staande en overhellende of belaste bouwdeelen. Daarentegen treedt bij toepassing van bekledingsmateriaal aan een bouwwerk, het praktisch nut (hier de beschuttende functie) op den voorgrond.

De muren van een gebouw, van massief materiaal opgetrokken, kunnen daarin het beste uitdrukking geven aan de kracht der stof; de daken echter, die als achterwaarts hellende vlakken hiertoe ongeschikt zijn, kunnen in den regel evengoed uit bekledingsmateriaal bestaan en slechts spreken als een doelmatige beschutting der binnenruimte.

Waar geen sprake is van eigenlijken nuttigheidsbouw maar wel van een bouwwerk, dat ook een zekeren indruk moet maken, is het dus aan te bevelen, althans voor de gevels geen bekledingsmateriaal toe te passen, doch massieve stukken, die in zichzelf de noodige kracht bezitten om het gebouw te vormen.

Van hoe groot belang dit voor het uiterlijk van een gebouw is, bewijst de veel grootere indruk, dien een massief-steenentoren gewoonlijk maakt, vergeleken bij een, die geheel met leien bekleed is. In de landelijke bouwkunst kan men dezelfde tegenstelling opmerken bij molens, waarvan de wanden geheel van steen gemetseld zijn, en andere, die bestaan uit een inwendige houtconstructie, met riet bedekt: hoewel beide soorten gewoonlijk aan typisch effect niets te wenschen overlaten, zien de steenen molens er veel imposanter uit; waar bij beide de kracht van den molenromp spreekt uit den blijkbaaren weerstand, dien deze biedt aan de zwaarte van het beweeglijk wiekenstel, is het slechts bij de laatste, dat de kracht-aanbrengende bouwdeelen in het uiterlijk meespreken.

De uitdrukking der vastheid van den loodrecht opstaanden muur kan als gezegd versterkt worden door overstekende deelen. Een ongezochte toepassing hiervan kan men vinden in het aanbrengen van uitspringende dakgoten of overstekende daken en soms van erkers, balcon, op consoles uitgebouwde verdiepingen enz.

Verder spreekt de vastheid der stof uit de draagzuilen of tusschenstijlen en de overspanningen der muuropeningen. Bij een geschikte toepassing is er niets zoozeer in staat, uitdrukking aan den wand te verleen als openingen (galerijen en loggia's), die door zuilen, of wel vensters die door slanke tusschenstijlen van elkander zijn gescheiden. De tusschenstijlen der vensters zijn geen zuilen, doch muurpananten (daar zij mede tot afsluiting van de binnenruimte dienen) en moeten daarom bij voorkeur uit hetzelfde materiaal als de muur zelf worden genomen, terwijl de zuil, als drager in den muur geplaatst, van ander materiaal kan worden genomen.

Vooral wanneer de kozijnen aan de binnenzijde van de muren zijn geplaatst en dus de vensternissen aan de buitenzijde van den gevel voorkomen, is de overspanning van de vensternissen of vensteropeningen van gewicht voor het aspect van den gevel.

Twee gevallen zijn hier in hoofdzaak mogelijk: eerstens het leggen van één groot blok steen, latei genoemd, over de opening en tweedens het maken van een boog over de opening.

Wanneer een recht stuk steen over de muuropening ligt spreekt door het dragen van den muur erop, de vastheid van dezen steen en moet enerzijds om de kwalitatieve kracht te toonen, een te groote dikte worden vermeden. Anderzijds moet het stuk steen niet te dun zijn, daar zeer langwerpige vormen op zichzelf voor den steen niet passen en de belasting door het muurgedeelte boven het venster aan een dergelijk stuk bijzondere eischen stelt. Dikwijls ziet men zulke steenen lateien te dun gemaakt, waarbij in den muur verborgen ijzerwerk het te kort aan kracht van den te dun genomen steen moet aanvullen. Ook de diepte van zulk een blok mag niet te gering zijn, daar het anders den vorm van een op-haar-kant-staande plaat krijgt. Voorts mag de steen niet te ver op den muur dragen, daar dit

door de hardheid van den steen overbodig moet zijn en om zijn broosheid zelfs geheel afkeuring verdient; terwijl b.v. zonder gevaar voor een slecht effect de houten balk een eind in het muurwerk kan worden ingeklemd, mag de steenen latei maar weinig over de kanten der opening in den muur steken.

Om een te langwerpigen en daarom breekbaren vorm van het over de opening gelegen stuk steen te vermijden, is het aan te bevelen (en al van oudsher b.v. bij ons oud-Hollandsch kruisraam in zwang) om het venster in staande parten te verdeelen door tusschenstijlen. Deze verlevendigen het venster o.a. doordat zij in hun slanken opstaanden vorm weer op andere wijze als de latei uitdrukking geven aan de vastheid der stof. Een aanmerkelijke hoogte van de vensterparten levert voor de rechte overspanning niet zulke bezwaren op als een groote breedte. Een merklijk grotere hoogte dan breedte van het raam is daarom karakteristiek voor den rechthoekigen venstervorm — of wanneer deze door tusschenstijlen in parten is verdeeld, voor de afzonderlijke venstergedeelten.

De zorg van den bouwmeester bij het vaststellen der bovenste vormen van een gebouw moet zijn, om de deelen, die om praktische redenen toch op het gebouw moeten omhoogsteken, zooals torenspitsen, topgevels, schoorsteenen, windwijzers, kruisen e. d. allereerst een juisten vorm te geven, die hun uitdrukking verleent. In de meeste gevallen toch kan men hiermede volstaan, daar een groote menigte opsteeksels op een gebouw in 't geheel geen vereischte voor een goed effect is.

De schoorsteenen zijn in dit opzicht door hun veelvuldige noodzakelijkheid van bijzonder belang voor het aspect van een gebouw, waarom zij een nadere bespreking verdienen. Zoo weinig men misschien tot heden bij het geven van een vorm aan den schoorsteen heeft nagedacht over de uitdrukking die hij verleent aan de vastheid, de kracht van de stof, zoo duidelijk moet het voor den opmerkzamen beschouwer van ons oude stadsschoon na de hier gegeven uiteenzetting zijn, dat de goede intuïtie der vroegere bouwers hen deze uitdrukking gewoonlijk nochtans heeft doen vinden. Wij zullen hier de verschillende eischen aangeven, waaraan de schoorsteen uit dit aesthetisch oogpunt moet voldoen.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY
TOT BEVORDERING
DER BOUWKUNST

BOND VAN
NEDERLANDSCHE
ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20, fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 22 FEBR. 1919. = No. 8.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE.
De prijskamp in de schoone bouwkunst 1918. — Over Bouwkunst (vervolg en slot). — Ontvangen boekwerken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Personalia.

F. J. Nieuwenhuis. † Op 16 Februari is te Utrecht overwacht overleden de heer F. J. Nieuwenhuis, Oud-Directeur van Gemeentewerken, Dom- en Museumbouwmeester, Eerlid van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Ned. Architecten, in den ouderdom van ruim 70 jaar. In het nummer van het Bouwkundig Weekblad van 3 Augustus 1918 zijn bij den 70en verjaardag van den heer Nieuwenhuis zijn verdiensten jegens de stad Utrecht uitvoerig geschetst. Thans is ook deze figuur, die nog vol van actieve belangstelling was voor de bouwkunst, heengegaan. Zijn nagedachtenis zal de Maatschappij in eere blijven houden.

Aanbesteding met gesplitste bestekken.

In „De Aannemer” van 11 Febr. schrijft de heer W. v. Leeuwen het volgende:

„Nu ondergeteekende de handelingen der vergadering der 2e Kamer, op 21 Jan. l.l. gehouden, voor zich heeft en het gesprokene door het kamerlid de heer De Groot juist kan beoordeelen, acht ik het een algemeen belang een waarschuwend stem te doen hooren, tegen de nieuwe richting welke de heer de Groot voorstaat ten opzichte van de uitvoering van werken uitgaande van het Departement van Waterstaat, ook in verband met de toezegging tot overweging door den Minister in zijn antwoord gegeven.

Resumeerende komt het pleidooi van den heer de Groot in hoofdzaak hierop neer dat de verschillende vakken bij aanbesteding met gesplitste bestekken beter tot hun recht zullen komen en de vakpatroons de vruchten van hunne opleiding meer aan hen zelf zullen komen dan aan den man die het massale werk heeft aangenomen. Dat daardoor beter prijzen zullen kunnen worden bedongen door de onderaannemers en dientengevolge beter werk kan worden geleverd.

Hoewel de heer de Groot ook wel erkent, dat bij aanbesteding met gesplitste bestekken de arbeid van de Directie omvang-

rijker wordt, heeft hij zich al te weinig ingedacht, dat juist deze factor de meest belangrijke is, waardoor de aanbesteding met gesplitste bestekken in de praktijk zal blijken niet mogelijk te zijn zonder enorme vergrooting der uitgaven en duur van het werk, gepaard gaande met groote kans op geschillen, doordat geen enkele Directie in staat zal blijken te zijn in bestekken van belangrijke werken de juiste scheidingslijn van de in elkander ingrijpende werkzaamheden van metselaar, timmerman, grondwerker, steenhouwer, smid, schilder, behanger en stucadoor zoodanig te omschrijven, dat daardoor geen geschillen zullen ontstaan bij de uitvoering.

Ik behoeft daartoe slechts te verwijzen naar de uitvoering van de Effectenbeurs te Amsterdam, welk belangrijk bouwwerk met gesplitste bestekken werd aanbesteed en daardoor niet alleen belangrijk werd vertraagd, doch ook tal van geschillen opleverde, gepaard gaande met belangrijk grotere bedragen aan uitgaven.

Wij zijn heusch niet bevreesd dat de Minister, na grondig ingesteld onderzoek, tot dat systeem zal overgaan, want zou het al, ten koste van enorm grotere uitgaven uit 's lands kas, bij gewonen huizenbouw mogelijk zijn, zeker staat het vast dat het bij sluisbouwwerken, bruggenbouw, etc. tot de onmogelijkheid zal behooren.

Het moge waar zijn, dat er onder de hoofdaannemers menschen zijn, die trachten gedeelten van hun werk door toepassing van mind-rwaardige praktijken van de hand te doen, het staat bij mij vast, dat men afwijkingen onder alle soort van menschen aantreft, dus ook onder de onderaannemers en dat die menschen ook zeker niet bij verandering van systeem van aanbesteding hun vroegere toegepaste slechte praktijken zullen loslaten, waardoor het nieuwe systeem ten koste van 's lands kas wel ten goede komt aan de beurs van den onderaannemer doch niet aan de verbetering van het uit te voeren werk.

Als afschrikwekkend voorbeeld wat de gevolgen zullen zijn bij aanbesteding met gesplitste bestekken heb ik momenteel een geschil ter berechtting tusschen een woningbouwvereniging en een schildersfirma (dit werk werd met gesplitste bestekken aanbesteed), waarbij de laatste van de eerste op een aannemingssom groot f 14.000 ruim f 7700 schadevergoeding eischt en dat alleen, omdat de Directie hem niet in de gelegenheid heeft kunnen stellen het aangenomen werk in de overeengekomen tijdruimte te kunnen afwerken.

Dat somtijds met enkele hoofdaannemers treurige ervaringen worden opgedaan is niet een gevolg van het massaal aanbesteden van werken, doch moet meer gezocht worden in het systeem van borgstelling.

De heer de Groot zegt het zelf: „het werk wordt aan hem gegund, indien hij door een paar behoorlijke borggen wordt geflankeerd. Met andere woorden niet de eventuele hoofdaannemer, doch zij die zich als borg stellen zijn de hoofdfactoren voor de gunning.

Dit nu is uit den booze, wat de Ned. Aannemersbond reeds zoo lang gevoeld heeft en ik verwijs daartoe naar de Algemeene Administratieve Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van Besturen en particulieren, samengesteld door eene Commissie uit de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs te 's-Hage, de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst en den Ned. Aannemersbond, waarin een nieuw systeem van gunning werd ontworpen, welk systeem bij toepassing zeer zeker ten goede moet komen aan het bestaande systeem van massale aanbestedingen daar alsdan en de soliditeit en de reputatie van den hoofdaannemer zelf meer op den voorgrond zal treden.

Hoogachtend, W. VAN LEEUWEN Jr.

Een nieuw dorp in Limburg.

Ongeveer drie K.M. ten Noorden van het gehucht Beringen, liggende in de gemeente Helden aan het dood loopende einde van de Noordervaart werd, midden in de heide, door 't gemeentebestuur van Helden een paar jaar geleden een nieuwe school gebouwd, opdat de kinderen van de in de omgeving wonende boeren niet meer elken dag den verren tocht naar de school van het dorp Panningen zouden behoeven te maken. Ontstond er daardoor een groote verbetering, omdat voorheen verschillende kinderen een afstand van anderhalf uur moesten afleggen, eer ze ter school waren, terwijl bovendien in den wintertijd de wegen dikwijls slecht begaanbaar waren, thans is ook voor de volwassenen de gelegenheid geschapen om dicht bij huis hun kerkelijke plichten te kunnen vervullen. Nabij de school n.l. zijn er nu een kerk en een pastorie gebouwd, terwijl er een nieuwe parochie onder den naam Grashoek is ingesteld.

Zeer waarschijnlijk zullen, daar genoemde school en kerk liggen in een gebied dat zich uitstekend leent voor ontginning, spoedig in de buurt van genoemde gebouwen nieuwe woningen verrijzen, en nieuwe, thans nog woestliggende gebieden voor land- of tuinbouw bestemd worden. Bovendien ligt het terrein, waar thans de kern van een nieuw dorp gelegd is, in de buurt van de plaats, waar eenige jaren geleden ontginbare kolenlagen zijn aangeboord, zoodat Grashoek zeer zeker spoedig tot bloei zal komen, wanneer eenmaal met het delven van kolen in de buurt daarvan wordt begonnen.

(Hbl.)

Heropbouw van Leuven.

Men seint ons uit Brussel:

Tusschen de stad Leuven, vertegenwoordigd door den burgemeester Claes, en een groep philanthropische financiers, vertegenwoordigd door den heer Brunard Peltzer, is een acte

gepasseerd, waarbij vastgesteld wordt, dat Leuven heropgebouwd zal worden. Meer dan 1500 huizen zijn verbrand, afgezien nog van de openbare gebouwen. De Koninklijke commissie van monumenten en natuurschoon heeft eenstemmig haar goedkeuring gehecht aan het plan, dat het werk is van den architect Janlet. Het breekt de eentonigheid van de Stationstraat door het plaatsen van huizen, bij wijze van scherm, tusschen de splitsing van deze straat en de Grootte Markt. De stad Leuven verbindt zich haar best te doen om zoo gauw mogelijk na het sluiten van den vrede eigenares te worden van het terrein, waarop het blok huizen, hetwelk aldus een scherm zal worden, gebouwd zal worden (ongeveer 1450 M²), evenals ook van het terrein, noodig voor den heropbouw der aangrenzende straten. Indien de stad Leuven eenige winst zou maken op den koop of verkoop der terreinen, zal die winst moeten dienen voor het stichten van een fonds voor weldadige doeleinden, voor kunst-verbreding of voor vaderlandlievende herdenking. De beroemde „Ronde Tafel" zal op de plaats, waar zij in 1482 oprees, in den stijl van den tijd heropgebouwd worden.

Het herstel van de Universiteit van Leuven en van haar bibliotheek is niet begrepen in het plan van de philanthropische groep.

(N. R. Ct.)

Sociaal Hygiënische Commissie van Zuid-Limburg.

Bij Ministerieel besluit van 28 Maart 1918 werd ingesteld de Sociaal Hygiënische Commissie voor Zuid-Limburg. Dit orgaan onder voorzitterschap van den Commissaris der Koningin in de Provincie Limburg heeft blijkbaar ten doel die vraagstukken te onderzoeken en de daarnit voortvloeiende regelingen voor te stellen, welke in andere gewesten door de Gemeenten afzonderlijk of in overleg met de Provincie geregeld worden, maar waartoe hier door de ruim drie dozijn gemeenten welke het Mijngedebied verdeelen bezwaarlijk vlugge en krachtige samenwerking te verwachten is.

Zowel de verschillende autoriteit's vertegenwoordiging als die van particuliere economie, als sociaal leven zijn in deze commissie tezamen gebracht.

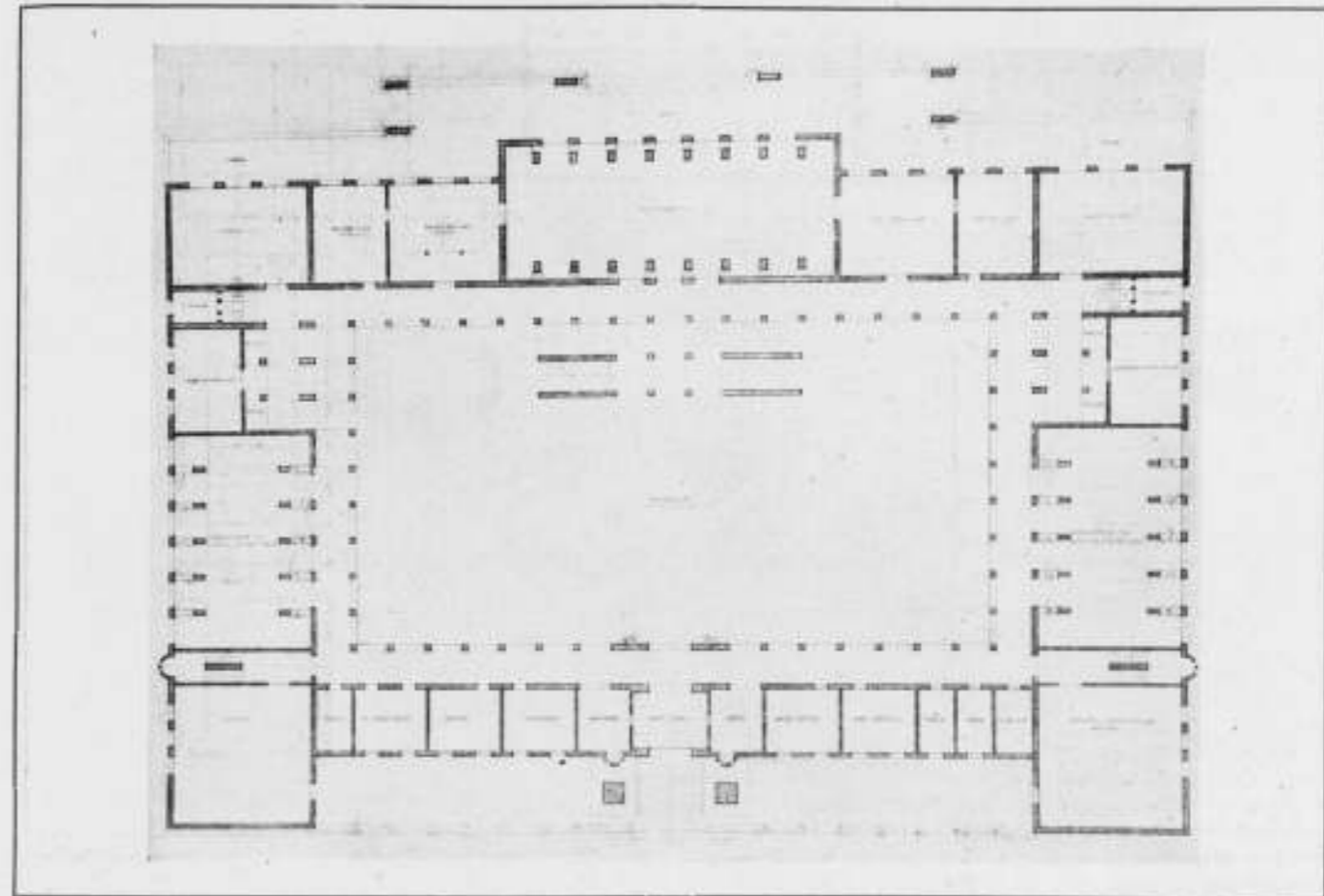
Een der vele vraagstukken waaraan deze Commissie haar aandacht voortdurend moet wijden is de Volkshuisvesting.

Met het doel om de voorziening in den woningnood voortaan op stelselmatigen grondslag te ontwikkelen tot deelen van een geërdend en samenhangend geheel, dat niet te bereiken is door de enkele uitbreidingsplannen, welke slechts in weinige kleinere Gemeente van dit gebied werden bewerkt, werd door de Sociaal Hygiënische Commissie de opdracht gedaan aan Ir. Joseph Th. J. Cuypers een schetsplan voor de bebouwing der Mijnstreek te maken.

Aan de hand daarvan wordt binnenkort verwacht een rapport ontrent de thans in voorbereiding verkeerende bouwplannen ten opzichte van de wenschelijkheid der uitvoering in verband met de behoeften en een toekomstig goed geheel.

Moge deze maatregel, die van steden bouwkundig standpunt reeds zoo langen tijd als noodzakelijk werd gevoeld, in handen der jonge Commissie tot zegenrijke gevolgen voeren voor dit schoone land waar thans zooveel kracht wordt ontwikkeld op industrieel gebied.

PRIX-DE-ROME 1918. REPRESENTATIEGEBOUW VAN NEDERLAND IN DEN VREEMDE.

Bekroond ontwerp door H. P. J. de Vries.

Plan begane grond.

DE PRIJSKAMP IN DE SCOOONE BOUWKUNST 1918.

Aan dezen prijskamp zijn tal van verheugende bijzonderheden verbonden. Want niet alleen heeft hij een talentvolle jonge kracht gelegenheid gegeven zich op den voorgrond te plaatsen en met een smaakvol ontwerp de aandacht op zich te vestigen, ook het instituut van de Prix de Rome, dat door allerlei minder gelukkige omstandigheden langzamerhand door velen reeds vergeten was, is door dezen geslaagden prijskamp weer in eere hersteld. Bovendien is door de opgaaf op sympathieke wijze de aandacht gevestigd op een belang, dat in de toekomst actueel kan worden. De betrekkingen tusschen Nederland en Rome vermeederen steeds, vooral door de toenemende overtuiging, dat de vertegenwoordiging van Nederlandsche geleerden en kunsthistorici in Rome, — thans nog Orbis in Urbe — een algemeen Nederlandsch belang wordt.

Zeker zal Dr. Gisbert Brom in zijn klachten over de slechte huisvesting van het Ned. Historisch Instituut te Rome, niet aan een zoo'n waardig gebouw hebben gedacht als dat, wat de Jury in haar programma heeft omschreven. Hoe zou hij zich verheugd hebben in de belichaming — al is zij slecht ideëel — van zijn wensch: een mooi gebouw voor den intellectueelen en kunst-

zinnigen kring, waarvan hij zich zoozeer de bezielende leider wist.

In de opgaaf voor den prijskamp is het kunst en kunst-historisch representatie gebouw verbonden aan een idem voor handel en nijverheid.

Het programma luidde als volgt:

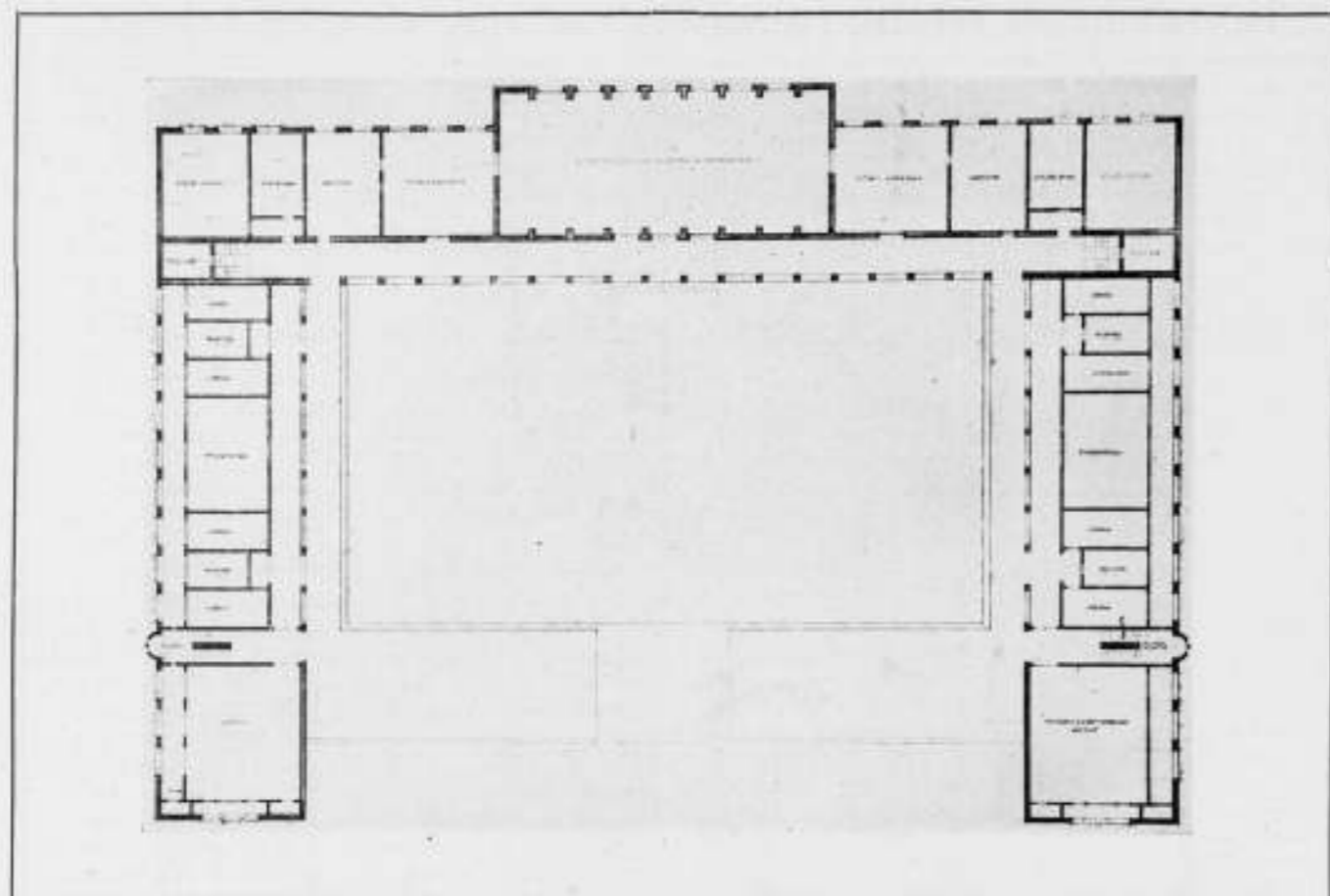
Gevraagd wordt een representatief gebouw van Nederland te Rome met het doel, kunsten en wetenschappen, handel en nijverheid een waardig onderkomen te verzekeren. Waar het hier geldt een studie-wedstrijd wordt niet verlangd dat het gebouw architectonisch zal aansluiten bij de omgeving, wel moet eenigszins rekening gehouden worden, voor zoover licht en klimaat betreft, dat het in een zuidelijk land gedacht wordt.

Men denkt zich het gebouw op een vrij liggend terrein groot 80 bij 80 M., gelegen aan 4 straten volgens bijgaande situatie-teekening en wel zoo, dat de hoofdgevel gezet moet worden in de rooilijn van de hoofdstraat, terwijl gewenscht wordt een rustige voorhof als overgang van het drukke straatverkeer naar het representatieve hoofdgedeelte van het gebouw.

In groote trekken bestaat het gebouw uit een Groep a. het algemeen representatief gedeelte.

Groep b. een representatief gedeelte voor Handel en Nijverheid.

Groep C. een representatief gedeelte voor Kunsten en Wetenschappen.

Bekroond ontwerp.

Plan verdieping.

In het onder groep a bedoelde denkt men zich *begane grond*:

Hoofdingang met portiersloge, groote vestibule met hoofdtrap, onmiddellijk hierbij aansluitend de groote leeszaal (300 M².) met terras, op den tuin aansluitend. Ter weerszijden hiervan later te noemen bibliotheken.

Verdieping. Een representatiezaal voor congressen en feestelijkheden groot 300 M², waar aansluiten eenige ruimten voor ontvang- en rooksalons.

Groep b zal bevatten: *Begane grond*.

1°. Het consulaat bestaande uit 1 kamer voor den consul, eenige kantoren en een inlichtings-bureau.

2°. Bibliotheek met archief.

3°. Representatie- en expositie-ruimten voor handel en nijverheid. Vergaderkamer van kamer voor koophandel. Clublokaal met terras op den tuin uitkomend.

Verdieping. Kantoren en logeer-gelegenheden.

Groep c. *Begane grond*.

1°. Historisch en kunsthistorisch instituut, kamer voor den Directeur, voor den Secretaris en eenige werkkamers.

2°. Bibliotheek met archief.

3°. Representatie- en expositieruimten voor kunsten en wetenschappen.

Vergaderkamer voor kunsten en wetenschappen en clublokaal met terras op den tuin uitkomende.

Verdieping. Ateliers, studeervertrekken en logeer-gelegenheden.

In het souterrain wordt gedacht de woning voor den

conciërge waarbij tevens keuken voor de clublokale leeszaal, enz.

Voorts diverse kelders en bergplaatsen.

Er zij aan gedacht de noodige toiletten, badkamers garderobes enz. te maken. Waar de afmetingen der vertrekken niet genoemd wordt, heeft de ontwerper de vrije keus te maken wat hij goed dunkt in verband met de bestemming van het gebouw. Het geldt hier toch niet de uitwerking van een concreet-programma, doch de belichaming van een ideeële gedachte.

Het gebouw wordt verondersteld als middel- en aantrekkingspunt van de, zij het ook met verschillende belangen komende **Hollanders**, wier onderling verkeer zich zal concentreeren in een groep a. In groep b zal in 't bijzonder ten dienste zijn voor die **Hollanders**, welke voor commercieele belangen in den vreemde vertoeven, terwijl groep c, meer in het bijzonder ten dienste van wetenschappelijke kunsten, en bovendien tot herberging van **Prix-de-Rome** kunstenaars. Gevraagd worden:

Maandag 29 en Dinsdag 30 Juli,

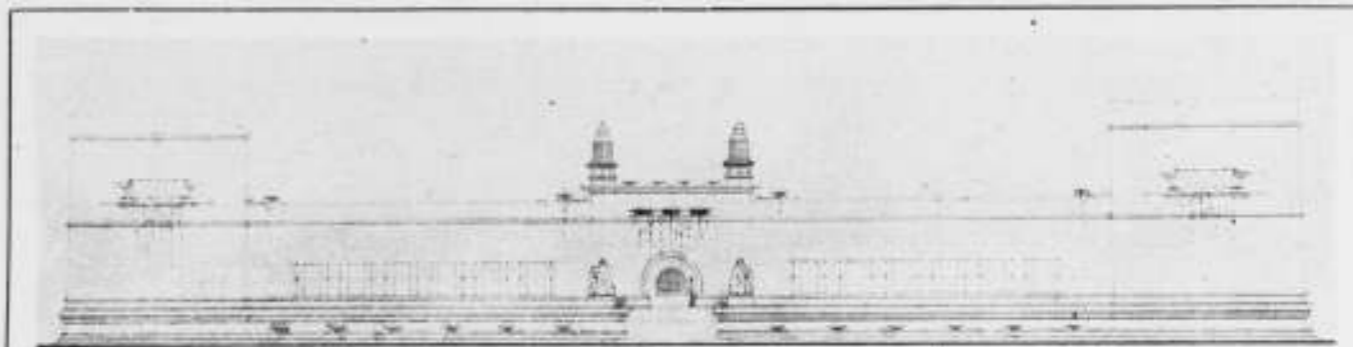
de schetsen op schaal à 1 à 100 van:

plattegronden, doorsnede, hoofdgevel en een der ondergevels.

Voor het definitieve ontwerp:

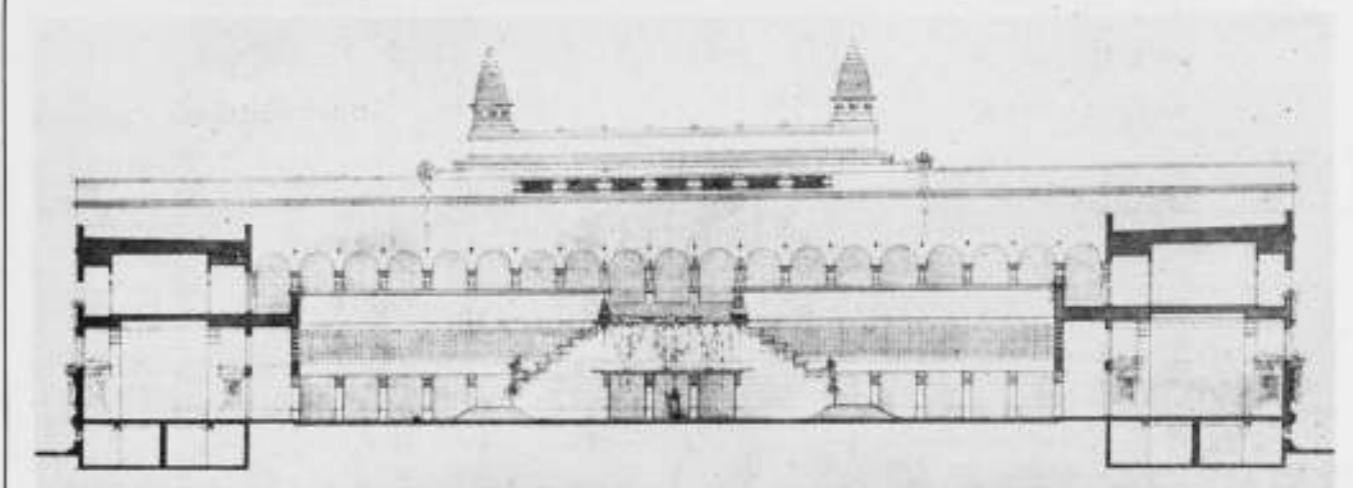
a. de platte gronden der verschillende verdiepingen, op de schaal van 1 à 100.

b. de tekening van vóór en achtergevel en van een der zijgevels op dezelfde schaal.

Bekroond ontwerp.

Voorgevel.

Bekroond ontwerp.

Binnenplaats gevel.

c. een doorsnede op dezelfde schaal.

d. twee detailteekeningen tot verklaring van de constructie op dezelfde schaal.

e. Minstens twee detailteekeningen van voornamelijk decoratieve onderdelen op de schaal van 1 à 20.

f. Een perspectieftekening in aquarel uitgevoerd.

g. Een beknopte technische beschrijving van het gebouw en van de te bezigen materialen.

De heer H. P. I. de Vries, de prijswinner, heeft een gelukkige gedachte gehad, toen hij het gevraagde gebouw ontwierp. Bekend met de planvormen van de groote Italiaansche paleizen, heeft hij op de enkele aanwijzingen van het programma — waar het spreekt over licht en klimaat in een zuidelijk land — de gevraagde groote vestibule ontworpen als een open binnenplaats, die hij tot een imposante, sierlijke binnenhof verwerkte. De hoofdtrap is in zijn ontwerp een buitentrapp geworden, zooals in vele paleizen (het Dogepaleis e. a.) het geval is. Met dezen greep kwam de heer de Vries al spoedig tot een eenvoudige en gemakkelijke groepeerings-vertrekken, die ter linkerzijde van de middenas voor het Handel- en Nijverheid-gedeelte, ter rechterzijde voor het kunst en kunsthistorisch en wetenschappelijk gedeelte bestemd zijn. Beide gedeelten komen samen in de gemeenschappelijke groote leeszaal in de as van het gebouw, aan de tuinzijde.

De heer J. M. v. Hardeveld, de tweede mededinger, de vestibule met de hoofdtrap als binnenruimte kiezend, is hiermee op moeilijkheden gestuit, die, al heeft hij ze met kennelijke bekwaamheid trachten te overwinnen, toch fnuikend werden voor de klaarheid van zijn plan, dat te wijdoopig werd.

De compositie van den heer de Vries is er een van groote soberheid. Het getuigt van de bewondering voor sommige oostersche architectuur en het drukt het gevoel uit van den ontwerper, die de maatschappelijke en geestelijke bewegingen van dezen tijd ziet als een nivelleeringsproces, dat hij door sterk horizontalisme tracht weer te geven. Uit alle teekeningen spreekt hier de begaafde, gevoelige hand van den maker, die zich een goed aquarellist toont bovendien. Vooral de beide details — van den ingang en de hoofdtrap — geven een even sierlijk als duidelijk bewijs van het talent van dezen jongen artist.

De heer van Hardeveld heeft hooger willen grijpen dan de heer de Vries. In zooverre is zijn ontwerp interessanter. Het is hem echter niet mogen gelukken zijn hoogere gedachte in zijn ontwerp te benaderen. Als massa en als silhouet is het levendig en eigenaardig, maar ondanks de geestige vondsten in de details, is het te gewoon.

Beiden ontwerpen kleven fouten aan, maar hoe zal dit niet, gezien het korte tijdsbestek voor de vervaardiging.

Bekroond ontwerp.

Detail Hoofdtrep.

Bekroond ontwerp.

Detail Hoofdingang.

Het is ook niet de bedoeling op deze fouten als zoodanig te wijzen, dan wel op het gebrek aan de „ficelles académiques”. Waar beide ontwerpers behorende tot de meest uitstekende leerlingen van twee onderwijsinrichtingen in ons land, waar de bouwkunst volledig wordt onderwezen, wijst dit gebrek dan niet op een verwaarloozing van die, zij het kleine factoren, die een ontwerp opvoeren tot een compositie, tot een stijlvolle compositie?

Of moet de nuchterheid van beider plattegronden maar als „Hollandsch” worden gekwalificeerd, die wacht, totdat wij als broeders in den aanstaanden volkerenbond van onze burenen eindelijk iets mee zullen krijgen, dat ons wat sanguinisch zal maken?

De heer de Vries gaat thans reizen en zal kennis maken met groote, nobele architectuur. Daar zal hij vinden wat zijn ontwerp nog mist: de kracht, de diepte de grootheid, die terecht overdrachtelijk „architectonisch” wordt genoemd. En hij zal het alles in zich opnemen, want uit zijn Prix-de-Rome werk spreekt genoeg kunstzin, dat hem de ware kern van de bouwkunst niet zal ontgaan.

J. P. MIERAS.

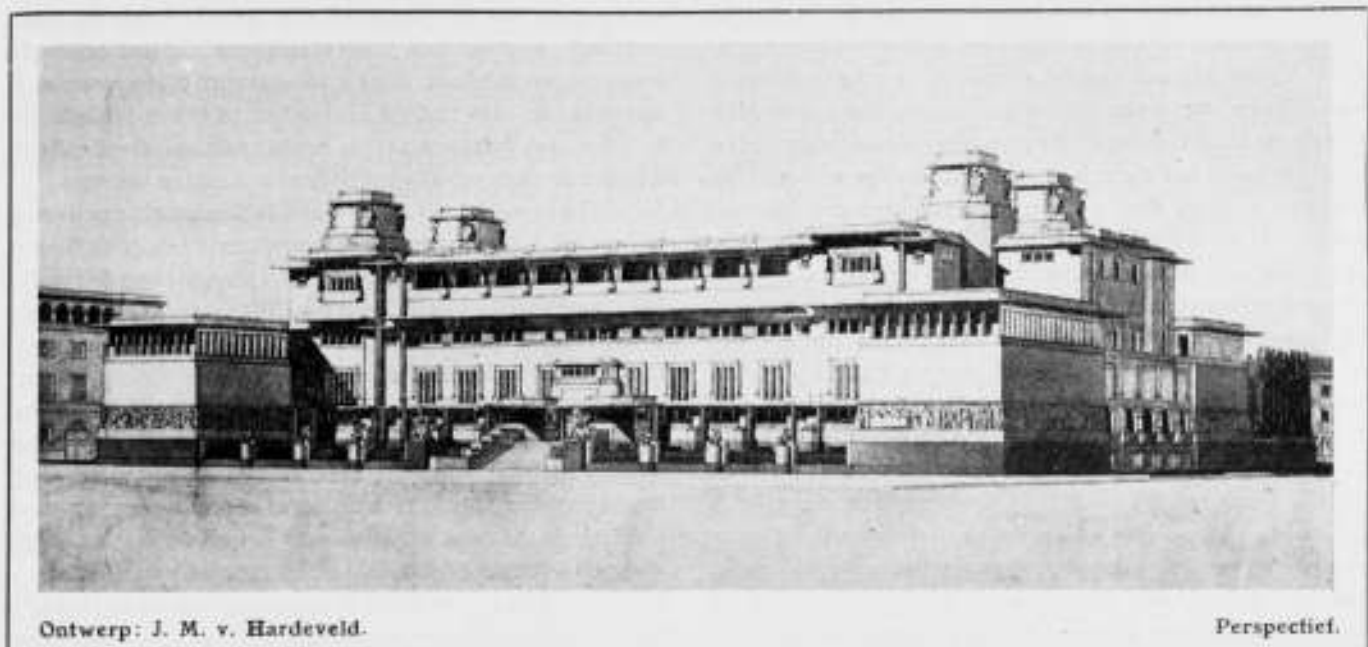
De heer de Vries gaf de volgende toelichting bij zijn ontwerp:

Door den voornaamsten eisch, waaraan het ontwerp moet voldoen, n.m. de verkrijging van een rustige ligging van het representatief gedeelte, was de ligging daarvan als vanzelf aan den achtergevel aangewezen, temeer daar de leeszaal en clubzalen aan den tuin moesten uitkomen.

Ter bevordering van de rust van het gebouw zijn de vertrekken voor consulaat, informatiebureau, directeur en historisch en kunsthistorisch instituut in het laag gehouden voorgebouw gelegd, welk voorgebouw met de zijgevels, waarin de tentoonstellingszalen zijn ondergebracht, een binnenplaats vormt die de gevraagde rustige overgang daarstelt tot het achtergelegen hoofdgebouw, terwijl tevens het klimaat van Italië aanleiding geeft tot het vormen van een met open galerijen omgeven binnenplaats.

Geheel in het karakter van gebouw en land zijn vlakke daken toegepast.

Getracht is de juiste architectonische uitdrukking te verkrijgen van de gevraagde ruimten in hun onder-

Ontwerp: J. M. v. Hardeveld.

Perspectief.

ling verband; de hoogste partijen geven de ligging weer van de voornaamste deelen van het gebouw; terwijl eenvoud in hoofdpunten en sculpturale versieringen op de juiste plaatsen de bedoeling van het gebouw nader toelichten, het verlevendigen en er het karakter van groote rust, eenvoud en praktische bruikbaarheid aan geven.

De afmetingen van het geheel geven aanleiding de horizontale lijn te doen domineeren.

Decoratieve torentjes, aanduidende de trappen, helpen het silhouet van 't geheel verlevendigen.

Als constructie-materiaal zijn gedacht een zware betonplaat als fundeering op zandbodem, met zoo veel mogelijk voor het verband, doorgaande muren in de kelder-verdieping. De opgaande muren, zoowel in als uitwendig, zijn van baksteenbouw bedoeld,

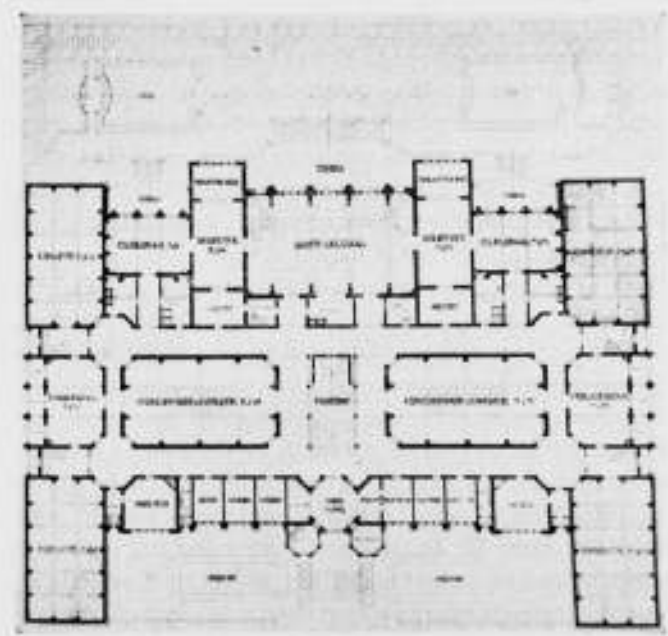
uitwendig opgetrokken in zoogenaamde tichelsteenen; terwijl de horizontale inwendige constructie-deelen van gewapend beton zijn ontworpen. Het geheele plan is bedoeld in travertijne steen en de banden, torentjes en beelden in lichtgele kalksteen.

OVER BOUWKUNST.

(Vervolg en slot van pag. 40.)

Allereerst moet worden onderscheiden, of de schoorsteen aan of op een gebouw is aangebracht, of wel geheel vrij staat. In het eerste geval moet hij worden beschouwd als opstrevend deel van het gebouw, zoodat het materiaal waaruit (b. v. de soort van steenen) en de schaal waarop het gebouw is uitgevoerd, ook voor hem worden aangehouden, terwijl ook zijn plaatsing en verhouding tot andere opstrevende bouwdeelen in acht moeten worden genomen. Zoo zal men hem b. v. zoover mogelijk van een toren verwijderd houden (omdat hij door zijn geringen omvang slechts een zwakker krachtbeeld geeft) en daarnaar, indien mogelijk, den aanleg van het gebouw eenigszins regelen, tenzij men hem van dien toren als onderdeel wil laten fungeren.

De op de thans gebruikelijke wijze vrijstaand gebouwde fabrieksschoorsteen kan in de onmiddellijke nabijheid van een gebouw een dissonant geven, daar hij met het gebouw een bijelkaar behoorende bouwgroep vormt, waarin het oog, evengoed als ware hij vastgebouwd, een zekere eenheid vordert. Alleen in zeer enkele gevallen kan men hem als geheel apart, nergens bij behoorend bouwwerk beschouwen. Het komt daarom bijna altijd het geheel ten goede, als hij deel van een gebouw uitmaakt. Hierdoor toch wordt hem, bijzonderlijk voor het oog, de stabiliteit gegeven, die hij door zijn smallen vorm mist; bij kleinere schoorsteenen is dit zeer zeker niet alleen voor het oog, maar ook in werke-

Ontwerp: J. M. van Hardeveld.

Plan Beg. Grond.

Huis en Hof. Proefnummer.

Een nieuw weekblad, gewijd aan de bouwkunst, tuinkunst, interieur-, nijverheids- en sierkunst. Blijkens het voorwoord onder leiding van G. J. Rutgers met medewerking van C. Spaan en Prof. Willem van der Pluym. Behalve de bovengenoemde kunsten wil het ook de decoratieve schilderkunst en de beeldhouwkunst wekelijks in populairere vorm onder de aandacht van het publiek brengen. In dit proefnummer vinden wij, wat architectuur betreft, een villa te Noordwijk door Kromhout, landhuizen van Smits en Fels en van de Gebr. Baanders en de uitmunten school aan de Haarlemmer Houttuinen van den dienst der P. W. te Amsterdam. Verder een en ander over Nijverheids- en Tuinkunst.

De Stijl.

Er zij hier nog gewezen op een goed artikel door Jan Wils in No. 11 van den eersten jaargang, over het werk van Lloyd Wright. Deze kunst, die door hare koelheid en gereserveerdheid zoo voornaam aandoet, is in waarheid gezond democratisch, waar hier zoo veel mogelijk gebruik is gemaakt van de machine. In No. 3 van den tweeden jaargang is goed werk van Rob. van 't Hoff te vinden. De moderne monumentaliteit, waarin Amerika is voorgegaan; de vlakke wanden, die als achtergrond der moderne dansen voortreffelijk zijn; de kunst, waarbij onze kleeding en onze vervoermiddelen geheel passen; met een enkel woord: claen. V. Huszár geeft een beschouwing over deze inderdaad moderne kunst tegenover de barokke willekeur van een huis uit het park Meerwijk te Bergen.

S.

Bouwkundig Vragenboek: bevattende vragen, opgaven en mededeelingen, betreffende het mondeling examen, ingesteld door de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, tevens te gebruiken als leidraad bij 't geven van bouwkundig onderwijs voor B. K. Opzichter en B. K. Teekenaar, enz. door C. Visser, 2e druk herzien en bijgewerkt. Uitgever: A. E. Kluwer te Deventer. Prijs f 2.—.

De indeeling van dit vragenboek correspondeert met die van 't programma voor B. K. opzichter; van dit laatste ontleedt de samensteller elke paragraaf en formuleert z'n vragen, waarvan ook een deel door geëxamineerde kandidaten zijn méegedeeld.

Het beantwoorden dezer vragen is 'n uitstekende hersengymnastiek, zij 't, in 't algemeen, 'n vrij lastige waarvan de oorzaak wel zal zijn, dat de kandidaten voor bovengenoemde examens uit de praktijk voortkomen en deze niet vraagt naar weten, maar naar kunnen, niet naar inzicht, maar naar macht, waarom zij zich met de toepassing der wetenschappen (en bij voorkeur nog met een handige) tevreden stelt. Wanneer dan nog, zooals in dit geval, een behoorlijk opleidingsinstituut ontbreekt, zoekt men hulp bij officieuze gelegenheden en omdat men daar, door om-

standigheden gedwongen, als regel meer afriicht dan opleidt, kom 't voor, dat men eerst op 't examen naar 't waarom van reeds herhaalde malen verrichte handelingen gevraagd wordt, welke operatie dan meer-malen bij den kandidaat, kortsluiting veroorzaakt, enz. Dit ongeval te voorkomen bedoelt de samensteller: de 2e druk bewijst dat de behandeling voldoet.

Gewapend Beton. Februari-nummer 1919.

P. W. Scharroo schrijft over een belangrijk verplaatsbaar gebouw in Hol-Gewapend Beton. Dit blijkt te zijn het tijdelijk gebouw aan de Nieuwe Verkeersweg te 's-Gravenhage. „Reeds nu, tijdens den bouw kan worden opgemerkt, dat het gebouw, ook uit een architectonisch oogpunt beter zal bevredigen dan een houten gebouw” zegt de schrijver, die aan zijn artikel o. m. een gevelteekening toevoegt, waaruit de bevrediging, die het bouwsel zal geven, alleszins duidelijk te proeven is.

Ir. C. Wolterbeek behandelt de constructie van den afsluitdijk van de Zuiderzee en het gebruik van gewapend-beton daarbij. SCHB.

RECTIFICATIE.

In 't laatste gedeelte van het voorgaande nummer zijn eenige zelfouten blijven staan.

Bladz. 50., linksche kolom:

14e regel van onderen staat *Nasier* moet zijn *Navier*.

Rechtsche kolom:

7e regel van boven staat *verdient* moet zijn *Het verdient*.

13e „ „ te lezen: *Waarom als voorbeelden voor gew: betondaken alleen die vermeld welke steunen op ijzeren liggers?*

21e regel van boven te lezen: (scheuren // a.d. hoofdwapening).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN
TOT BEVORDERING NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIEN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG, = 8 MAART 1919, = NO. 10.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. M. U. L. O. School voor de Gemeente Veendam, door Jan Stuiivenga. — Over Bouwkunst, door Theo Reuter. — Monumenten, door W. Kromhout.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Middenstandswoningbouw.

Het Bestuur van den B. N. A. heeft het volgende adres gezonden aan den Minister van Arbeid.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Arbeid, Geven met verschuldigde gevoelens van eerbied te kennen ondergeteekenden, Ir. A. Broese van Groenou en Ir. D. F. Slothouwer, respectievelijk voorzitter en secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, te Amsterdam, Marnixstraat 402, dat zij met belangstelling hebben kennis genomen van den door de Regeering voorgenomen geldelijken steun voor den bouw van middenstandswoningen,

dat hun echter is gebleken dat er omtrent de wijze waarop de Regeering dezen steun zal verleenen, nog geen scherp omliggende voorstellen zijn gedaan, tengevolge waarvan de autoriteiten te dien aanzien thans nog geen beslister inlichtingen kunnen verstrekken,

dat zij het in het belang van den bouw van middenstandswoningen achten dat alle daarbij betrokkenen volledig omtrent de door de Regeering getroffen maatregelen kunnen worden ingelicht, redenen waarom zij Uwe Excellentie beledigd verzoeken, nadere verklaringen af te leggen omtrent de wijze, waarop de bedoelde steun zal worden verleend.

't Welk doende,

Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter.
Ir. D. F. Slothouwer, Secretaris.

19 Februari 1919.

Nationaal Congres voor Vakonderwijs. Dit Congres zal gehouden worden te 's-Gravenhage op Woensdag 11, Donderdag 12, Vrijdag 13 en Zaterdag 14 Juni in de groote zaal van den Dierentuin. Behandeld zullen worden de volgende vraagpunten:

I. Door welke maatregelen kan het vakonderwijs onder het bereik worden gebracht van alle lagen van de maatschappij, zoowel op het platteland als in de steden?

II. Dient in beginsel het vakonderwijs uit te gaan van particuliere vereenigingen dan wel van het Rijk of de gemeenten. Praeadviseurs: H. de Wilde en J. D. F. van Zadelhoff.

III. Wat kan gedaan worden ter bevordering van een goede beroepskeuze?

Praeadviseurs: H. A. Gerhard en J. B. Wolthuis.

IV. Naar welke beginselen behoort het vakonderwijs volgens het leerlingstelsel in Nederland te worden ingericht?

Praeadviseurs: Mej. Marie Heinen en mr. H. Smeenge.

V. Moet al dan niet geëischt worden, dat aan opleiding in de fabriek vakschoolonderwijs voorafgaat?

Praeadviseurs: Ir. F. C. Dufour, mej. dr. E. Kleerekoper en Ir. H. Stekete.

VI. Hoe moeten het zeevaart- en het zeevisscherijonderwijs georganiseerd worden en welke plaats behooren zij in te nemen in het vakschoolonderwijs in 't algemeen.

Praeadviseur: P. L. de Vries.

VII. a. Op welke wijze moet in de opleiding van de leerkrachten voor de verschillende vakscholen worden voorzien?

b. Welke middelen kunnen worden aangewend om de leerkrachten bij het vakonderwijs op de hoogte te doen blijven van de eischen der praktijk?

Praeadviseurs: Ir. A. W. C. Dwars, F. H. Jacobs, mej. G. N. Bader, en mevr. A. S. Tydeman-Verschoor.

VIII. Welke behooren het doel en de omvang te zijn:

a. van het ambachtsonderwijs,

b. van het middelbaar technisch onderwijs?

Praeadviseurs: P. E. Pomes, Ir. H. de Groot en G. Versteeg.

IX. Op welke wijze kan en behoort het aesthetisch element in het vakonderwijs te worden bevorderd?

Praeadviseurs: K. P. C. de Bazel, H. Ellens en W. Kromhout Cz.

X. Wat behoort het doel te zijn van het kunstnijverheids- en op welke wijze dient dat onderwijs te worden georganiseerd?

Praeadviseurs: Huib Luns en prof. W. Vogelsang.

XI. Op welke wijze behoort het toezicht op het vakonderwijs te worden geregeld?

Praeadviseur: Th. M. Ketelaar.

XII. In hoeverre moet het algemeen vormend onderwijs als deel van het vakonderwijs een bijzonder karakter dragen? Praeadviseurs: Dr. J. H. Gunning Wz. en mej. Ida Heijermans.

XIII. Welke plaats behoort de lichamelijke opvoeding in te nemen in het onderwijs aan vakscholen?

Praeadviseur: Dr. R. J. Th. Meurer.

Eerevoorzitters van het Congres zijn dr. J. Th. de Visser, minister van Onderwijs, Kunsten en Wetensch. en mr. P. W. A. Cort van der Linden, minister van staat, oud-minister van Binnenl. Zaken. Een eere-comité bestaande uit acht commissarissen der Koningin en burgemeesters van verschillende groote steden is aan het congres toegevoegd.

Leden van het congresbestuur zijn aangewezen door besturen van vakscholen enz.

Het uitvoerend comité wordt gevormd door: Mr. L. N. Roodenburg, voorzitter, Den Haag; G. van Dorsten, secretaris, Den Haag; Ir. P. J. van Voorst Vader, penningmeester, Den Haag; K. P. C. de Bazel, architect te Bussum; H. G. Burgers, directeur van de Ambachtsschool te Nijmegen; mej. M. A. Faddegon, directrice van de Vakschool voor Vrouwen- en Kinderkleding te Amsterdam; Ir. H. de Groot, directeur van de Middelbare technische school te Dordrecht; H. J. de Groot, inspecteur M. O. Den Haag; mevr. M. E. Leliman-Bosch, inspectrice M. O. te Baarn; C. Menke, leeraar aan de Ambachtsschool te Utrecht; mevr. A. S. Tydeman-Verschoor, ond-directrice der Huishoudschool Den Haag; C. Zander, directeur der 2e Ambachtsschool te Amsterdam.

Plaatselijke Commissie der M. B. V. A. te 's-Gravenhage. Jaarverslag over 1918. De leden werden zeven malen ter vergadering opgeroepen. De bijeenkomsten hadden plaats in de Bestuurskamer van den Haagschen Kunstkring en werden in verband met de Algemeene Ledenvergadering der M. B. V. A. eenigen tijd daarvoor uitgeschreven ter bespreking der agenda's dier vergaderingen.

De eerste vergadering in 1918 had plaats op 9 Januari.

Het werven van nieuwe leden werd besproken, doch besloten daarmede te wachten in verband met de totstandkoming der fusie met den B. N. A.

Naar aanleiding van mededeelingen van een der leden uit Delft zou het Bestuur verzocht worden zich tot B. en W. dier gemeente te wenden met het verzoek een schoonheidscommissie in te stellen.

Eenige discussie had plaats over het lidmaatschap van den ambtenaar-architect eener vakvereniging.

De agenda der ledenvergadering op 23 Januari gaf geen stof tot bijzondere bespreking.

In de vergadering van 19 Maart werd een schrijven behandeld van het Comité Neerland-Beige d'Art Civique, waarin de Pl. Comm. verzocht werd haar meening uit te spreken over wat men zal te doen hebben met de Hal te Yperen, wederopbouwen of anderszins. Uit een bijgaande foto bleek, dat er vrijwel niets van het gebouw behouden is gebleven, men achtte daarom een wederbouw niet gemotiveerd, omdat men feitelijk slechts een copie van een historisch monument als resultaat zou bereiken.

Verder werd op wensch van het Bestuur het verzoek van het Dagelijksch Bestuur van den Nationalen Woningraad behandeld. De Pl. Comm. was van meening, de M. B. V. A. in dezen heeft mede te werken, waarbij rekening dient gehouden te worden met het maximum bedrag, wat aan een architect zal worden opgedragen.

De aftredende leden van het Bestuur der M. B. V. A. werden candidaat gesteld bij de komende Bestuursverkiezing.

Besloten werd het Bestuur te verzoeken bij B. en W. van 's-Gravenhage voorstellen te doen een zoodanige regeling te treffen, dat de Pl. Comm. der M. B. V. A. een tweede lid mag aanwijzen om zitting te nemen in de schoonheidscommissie. Vervolgens hadden besprekingen plaats omtrent het houden van lezingen, waarbij de Voorzitter zich bereid verklaarde Dr. Berlage te verzoeken een lezing te willen houden over de plaatsing van het nieuwe stadhuis.

Alsnog werd in die vergadering medegedeeld, dat de Heer Dammerman zijn functie van secretaris-penningmeester wenschte neer te leggen.

In de vergadering van 24 Mei werd de heer Mulder als zijn opvolger gekozen.

De agenda der Algem. Verg. M. B. V. A. gaf geen reden tot bijzondere opmerkingen. Alleen punt 10. Het heffen van een hoofdelijken omslag werd meer breedvoerig besproken, en men kwam tot de conclusie, dat een heffing over het zuiver inkomen van den architect de meest billijke contributie was. Door één der leden werd gevraagd of men te voldoen had aan de Voorlichtingsgeschriften van den Directeur v. h. Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, waarvan het eerste stel aan de architecten is verzonden in Februari 1918. Besloten wordt deze kwestie op een volgende vergadering nader te behandelen.

In de vergadering van 15 Juli had deze bespreking plaats. Besloten werd een juridisch advies te vragen.

In verband met dit onderwerp kwam ook de in bewerking zijnde nieuwe verordening ter sprake. Een commissie werd benoemd, bestaande uit de Heeren Anema, Dammerman en van Dorssen, die deze verordening aan een nader onderzoek zouden onderwerpen en hiervan aan de Pl. Comm. verslag zouden uitbrengen.

Ook werd besloten na te gaan in hoeverre de klacht waarheid bevatte, dat men over het algemeen lang moet wachten tot het verkrijgen der bouwvergunning. Een rondschriften zou aan de leden gezonden worden om hun ondervinding daaromtrent mede te deelen.

In de vergadering van 12 September kwam punt 4 der agenda Algem. Verg. der M. B. V. A. ter sprake, n.l. Behandeling van het rapport der Fusiecommissie.

Het rondschriften aan de architecten om opgaaf te willen doen van hun ondervinding bij het aanvragen om bouwvergunning en den duur, die deze vereischt, was slechts door weinigen beantwoord, waaruit niet bleek, dat men over het algemeen zich hier omtrent had te beklagen.

Het hierboven vermelde juridisch advies werd in handen gesteld van de Commissie Bouwverordening, eveneens een concept schrijven aan den gemeenteraad van 's-Gravenhage, waarin één der leden zijn bezwaren tegen deze nieuwe verordening oppert.

De wijzigingen in het rapport der Fusiecommissie werden behandeld in de vergadering van 7 November. De aanwezige leden konden zich over het algemeen met deze vereenigen. Als candidaten voor de Bestuursverkiezing van den nieuwen B. N. A. werden op deze vergadering gesteld de Heeren Broese van Groenou, Versteeg, Van Goor, Kruisweg, Rood (Utrecht) en Roos. Met de instelling van een aesthetische commissie kon men zich vereenigen, wenschelijk achtte men het echter hiermede te wachten tot dat de fusie tot stand was gekomen.

Op 13 November was een vergadering belegd speciaal voor het uitbrengen van een rapport door de Commissie belast met de bestudeering van de nieuwe Bouw- en Woonverordening.

Evenals deze vergadering werden de meeste maar matig bezocht, zij waren er echter niet minder succesvol om, de te behandelen onderwerpen werden zakelijk overwogen en de resultaten hiermede beoogd, namelijk betere overeenstemming te verkrijgen omtrent dikwijls uiteenlopende meeningen de vakbelangen betreffende, werden bereikt.

Veelal bleef men na het sluiten der vergadering nog een tijdlang gezellig bijeen, waardoor nadere kennismaking bevorderd werd, wat toch ongetwijfeld de vakvereniging ten goede komt.

Het Bureau der Pl. Commissie.

Voorzitter,

H. V. D. KLOOT-MEIJBURG.

Secretaris-Penningmeester,

MULDER.

's-Gravenhage, 17 Februari 1919.

M.U.L.O. SCHOOL TE VEENDAM.

ZIJGEVEL.

HAL.

JAN STUIVINGA, ARCH.

M.U.L.O. SCHOOL TE VEENDAM.

ACHTERGEVEL.

JAN STUIVINGA, ARCH.

M. U. L. O. School te Veendam.

Voorgevel.

Jan Stuiyinga, Architect.

M. U. L. O. SCHOOL VOOR DE GEMEENTE VEENDAM.

Deze school, in 1914-1915 gebouwd, is opgetrokken van Utrechtsche handvormsteen als voorwerkers; kapiteelen, basementen en lichtroosters voor de radiatoren zijn van grès gebakken door den Heer Martin te Zeist. Omlijsting en bekroning van den hoofdingang vond plaats in Muschel-kalksteen, verrijkt met een 2-tal kinderfiguurtjes en het wapen der Gemeente Veendam door den beeldhouwer Joh. H. Schröder te Amsterdam, door wien mede het model voor de gebakken kapiteelen werd ontworpen.

Wordt nog vermeld, dat het dak met blauwe Nederlandsche pannen is gedekt en bekleeding van torentje en ventilatiekokers met koper geschiedde, dan zijn hiermede de inlichtingen omtrent de voornaamste materialen, gebruikt bij den opbouw, verstrekt.

Hoe dit verder geschiedde, mogen de foto's verduidelijken, die het gebouw van alle zijden doen zien.

De planteekeningen behoeven wel geen verklaring, alleen zij opgemerkt, dat in de lokalen 7 en 8 op beganen grond en lokaal 16 op de verdieping een huishoudschool werd ondergebracht met afzonderlijken zijingang en trap.

De foto der hal op beganen grond doet de behandeling van het inwendige zien. Met dubbel hardbakken tegels, zwart en wit, is in een groote patroonverdeling de vloer der gangen bedekt, in materiaal van Thooft & Labouchère vond een warm gele tegelbekleeding der wanden plaats, terwijl mede door deze firma een bron in de hal werd uitgevoerd.

Het houtwerk is in den geheelen bouw in een krach-

tig groen afgeschilderd. De gangen zijn in verhouding tot haar breedte lager gehouden dan de overige ruimten en met een tongewelf afgesloten.

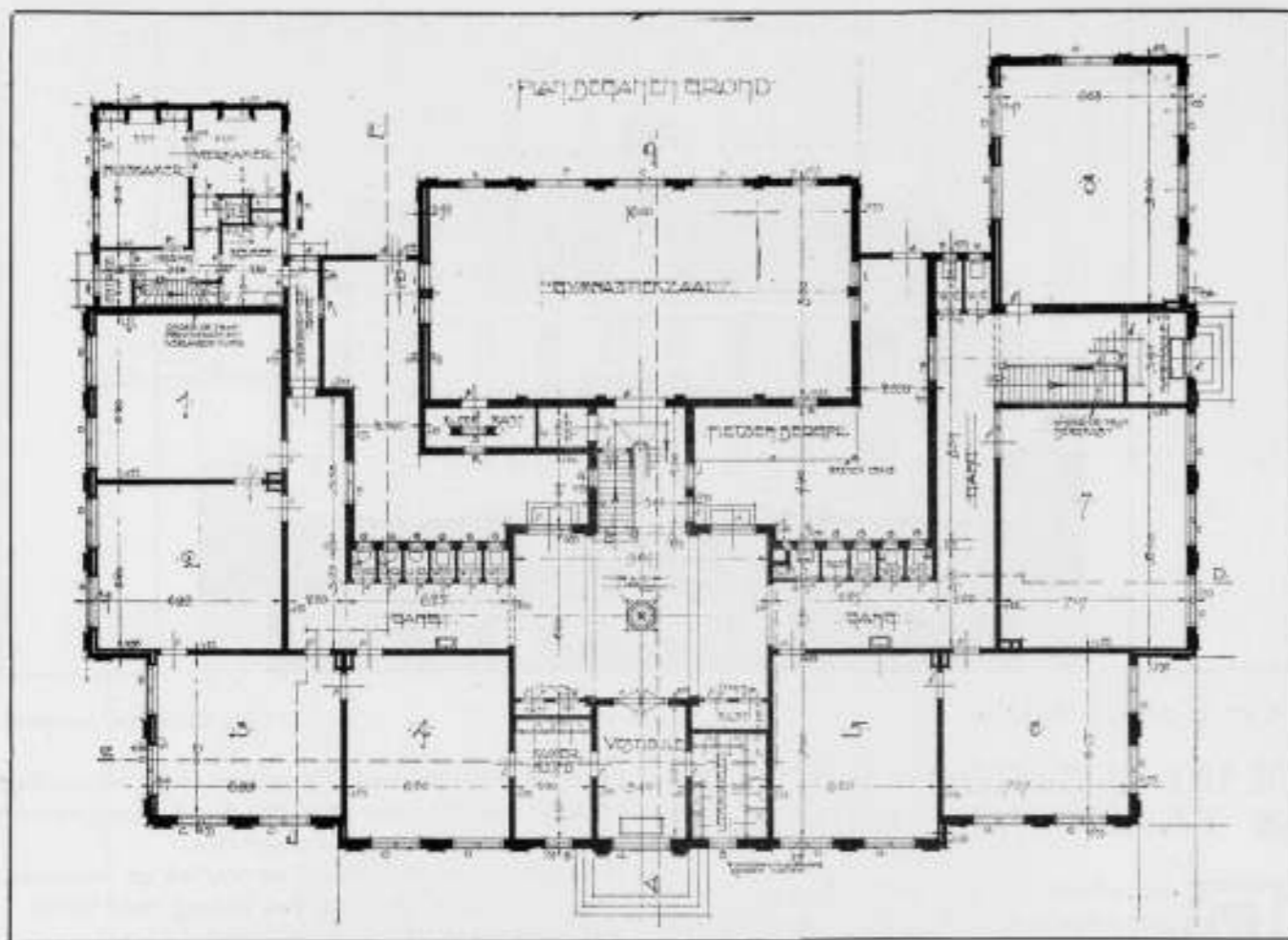
Het gebouw werd centraal verwarmd en vorderde, alles inbegrepen, in totaal een bedrag van f 94000.— aan bouwkosten.

JAN STUIVINGA.

OVER BOUWKUNST.

Met het plaatsen van 't artikel van den Heer Kropholler in 't Bouwkundig Weekblad geeft de Redactie dit aan 't oordeel der lezers prijs. Vergun mij op bedoeld artikel eenige opmerkingen te mogen maken.

't Is een gewaagde onderneming om voor Kunst algemeen regelen te willen aangeven. Bij het onderwijs zijn deze nog eenigszins op zijn plaats; maar legt men ze aan vakbroeders voor, dan wete men dat kritiek kan volgen. De heer Kr. sta mij dus toe 't in sommige punten niet met hem eens te zijn. Veel van wat hij schrijft is een zaak van persoonlijk inzicht en persoonlijke smaak, die hij niet voor vaststaand mag aangeven. B.v. dat „vrijstaande slankoprijzende, zoowel als overstekende bouwdeelen in de eerste plaats middelen zijn om te doen imponeeren”, hiertegen zou kunnen worden aangevoerd dat ook bouwdeelen met tegenovergestelde richtingen, met uitgesproken horizontale richtingen en terugspringende vormen, middelen kunnen zijn om te doen imponeeren. Ik denk hier b.v. aan de Boeroe Boedoer op Java, en aan de vele monumenten in Engelsch-Indië, waar de horizontale lijn en het terugvallen der bouwdeelen domineeren. De heer Kr. kijke er de laatste aflevering van „Wendingen” maar

M. U. L. O. School te Veendam. Plan Begane Grond.

Jan Stuijvinga, Architect.

eens op na. Zijn dat geen „imponerende monumenten?”

Maar 't volgende is bepaald voor wederlegging vatbaar: n.l. dat „achteroverhellende bouwvormen het tegendeel (van imponeren) uitwerken, omdat deze vormen eigen zijn aan stoffen zonder intensieve kracht b.v. zandhoopen en puddingen.” Mij dunkt, deze stelling is te kras. Zouden dus de Pyramiden en dergelijke monumenten, niet imponeren? Ik herinner mij nog heel goed, hoe een twintigtal jaren geleden, toen ik de eer had een cursus van de heeren de Bazel en Lauweriks te volgen, de heer L. ons dicteerde „dat driehoekige vormen, juist door hun samenstelling, het idee kracht en vastheid uitdrukken” en dit toelichtte met de Pyramiden en de topgevel en driehoekige dakvormen.

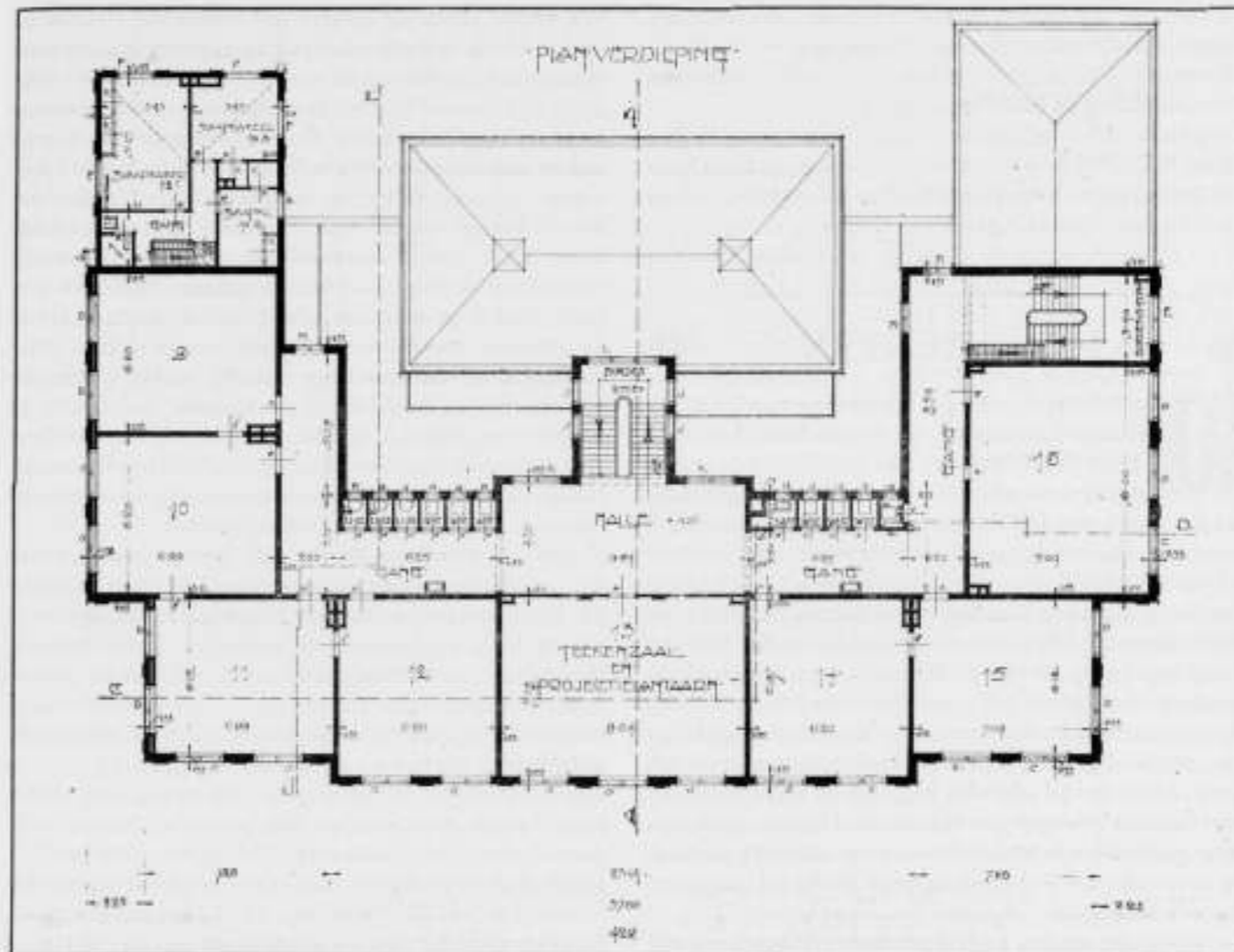
En dat (voor) „overhellende bouwvormen een uitdrukking van kracht gaven”, mij dunkt, juist 't tegenovergestelde is waar. (De heer Kr. gelieve de scheeve toren in Pisa maar eens te bekijken!) Voor on-inge-wijden, die de samenstelling, constructie niet weten, maken zulke vormen juist de indruk van bouwvalligheid, van voor over vallen, omdat de wet van de zwaartekracht hier veronachtzaamd is — terwijl bij naar achteroverhellende bouwvormen, zooals bij schuin gemetselde plinten, contreforten, luchtbogen enz. het duidelijk blijkt dat hier vastgesteund wordt. Het ontwerp van Bauer, voor een Volksgebouw, waar de

naar achtervallende schuine lijn is toegepast, en onze vele torens, die ook allen dat beginsel van terug-springen vertoonen, bewijzen genoeg dat deze stelling van den Heer Kr. onhoudbaar is.

Het doet me genoeg dat de heer Kr. althans de „achteroverhellende vlakken in de bouwkunst soms praktisch noodzakelijk” acht, zooals bij daken. Dat is dus geoorloofd? Maar kan de heer Kr. mij bewijzen wààrom „de einden van het dak stijl moeten worden opgetrokken tot topgevels, wil een gebouw een monumentale indruk maken”.

Is het aanbrengen van dakschilden rondom het gebouw een beletsel om dit monumentaal te maken, zooals bij het oude Raadhuis op den Dam, het Mauritshuis, het hoekgebouw van het Haarlemsche stadhuis en zoo vele, vele andere indrukwekkende gebouwen meer? zijn deze nu plotseling geen monumenten?

En als de terug wijkende dakvlakken overwegend van grootte zijn, dus meer opvallen dan de gevels, kan daarom een gebouw niet imponeren? b.v. zooals de Vleeschhal te Haarlem, waar de dakvlakken zeker groter zijn dan de gevels daaronder, en zoovele andere gebouwen, b.v. onze mooie Noord-Hollandsche boerderijen? En torenspitsen? „Scherpte en kantigheid is ook uitdrukking van kracht der stof”, leeraart de heer Kr. verder. „Afrondingen en stompe hoeken zal men dus aan een gebouw, waarvan men wil dat

M. U. L. O. School te Veendam. Plan Verdieping

Jan Stuijvinga, Architect.

het imponeert, heel zuinig aanbrengen en niet dan bij uiterste noodzakelijkheid”.

Ook dit lijkt een „frase” zonder meer. Ronde zuilen kunnen wel degelijk kracht uitdrukken. Dat men ze dikwijls van canelures voorzag, was meer om de loodrechte richting te versterken. Stomphoekige bouwvormen kunnen wel degelijk imponeren, denk b.v. aan het Baptisterium te Florence, aan acht- of zes-hoekige torens; aan ronde torens, aan oude kasteelen en stadspoorten geven daar 't duidelijkste bewijs van. Dat glad-ronde bouwdeelen, zooals fabriekschoorsteen- „zeer leelijk zouden zijn omdat ze glad-rond zijn en naar boven terugwijken”, lijkt me ook onjuist. B.v. de minaretten aan de Indische moskee's zijn toch niet „zeer leelijk”? Dat fabriekschoorsteen dikwijls leelijk zijn, komt m.i. meer omdat ze niet door kunstenaars ontworpen zijn — en omdat ze meestal niet harmonieeren met de omgeving en de gebouwen waartoe ze behooren. Ze zijn meestal niet in proportie met de fabrieken; waar ze dit wel zijn, en door artisten gebouwd, daar zijn ze ook niet leelijk, noch storend. Maar het feit, dat ze glad-rond zijn en naar boven toe terugwijken, is geen reden dat ze leelijk moeten zijn. Het komt mij voor dat de heer Kr. te veel ideeën

tracht aan te geven; ideeën zijn de vrucht van ons verstand. En 't verstand is niet in staat kunst voort te brengen. Reeds vroeger las ik wel eens iets van den heer Kr. wat me verwonderde, i.l. zomer b.v., toen hij in ons blad schreef „dat het een „fout” was, als men aan een gebouw met zadeldak, dus topgevels voor en achter, ook nog op een der andere gevels een topgevel aanbrengt.”

Toevallig kwam toen 'n paar weken later een afbeelding in 't zelfde blad van 't mooie huis hoek Prinsengracht—Brouwersgracht, waaraan deze zelfde fout voorkomt. En ook 't Raadhuis in den Haag, 't Huis aan de drie grachten en zoovele andere hoekhuizen toonen deze „fouten”? Kan de heer Kr. bewijzen waarin de „fout” schuilt?

Mij lijkt hij te schoolmeesterachtig, te veel beginselruiter. Zeker is 't noodzakelijk dat ook de architect in de eerste plaats nadenkt, natuurlijk. Maar — het denken is niet in staat kunst voort te brengen, omdat kunst is de vertolking van het gevoel, zooals de taal is de vertolking van onze gedachten. De voorbeelden wijzen 't uit dat gebouwen die alleen door „verstandsmenschen” zijn ontworpen, nog lang geen kunstwerken zijn, terwijl omgekeerd, gebouwen door kunstenaars

gesticht, — zij mogen dan al sommige „fouten“ vertoonen, die de rationalist als zoodanig brandmerkt — ten eeuwige dagen kunstwerken zullen blijven vanwaar leven, stichting en bezieling uitgaat.

Trouwens, de allerjongste uitingen van onze collega's geven blijk, dat de kunstenaarsgeest zich niet aan banden laat leggen door voorschriften of „wetten voor de bouwkunst“. En dat is gelukkig.

THEO REUTER.

MONUMENTEN.

Den verband met de oprichting van een „de Jongh-monument“ te Rotterdam, heeft de heer W. Kromhout zijn gedachten over monumenten neergeschreven in een artikel in het Jaarboek van de Handelsvereniging „Rotterdam“, waarvan wij het volgende overnemen: „Het was in '87 dat ik te Parijs kennismaakte met den beeldhouwer Leenhof, die toen aan het modelleren was van de Gebroeders de Witt, waarvoor ergens in Holland een standbeeld zou verrijzen. Het zien van een werk in wording noodigt uit tot sympathiek begripen en eene uiting daaraan beantwoordend. Welnu, ik voelde me zoo onmachtig een greintje oordeel te vormen over het werk, dat ik in klei vóór me zag, dat ik niets zeide en ongetwijfeld een stupiden indruk moet hebben gemaakt, voor zooverre een beeldhouwer van Leenhof's postuur de oorzaak van dat zwijgen niet reeds bij voorbaat verontschuldigde.

Verscheidene musea had ik reeds doorlopen, ook die van Parijs, maar och, hoe ongelukkig gevoelde ik me tegenover die talloze vrijstaande sculpturen, zelfs de Venus van Milo vermocht niet dat eigenaardige artistieke contact tot stand te brengen, dat eerst heel, heel langzaam, door het vele zien van zelf zou ontstaan. Hoe ik later bij het terugzien van dat prachtmarmer te Parijs, er met eerbiedige aandacht voorgestaan heb, me schamende vroeger zoo koud, zoo onhartelijk zoo véél majesteit en schoonheid te hebben aangestaard zonder te begrijpen! Si jeunesse savait! Gaat het in ieders jeugd niet evenzoo, dikwijls zelfs met levend schoon?

Als ik op een „Salon“ die geweldige serie marmers en gipsen zag van Venus dit, Femme dat, Gaulois zus, Victoire zoo: al dat naakt dat mooi heette en mooi geroemd werd, m'n hemel, hoe aartsdom voelde ik me, dat ik er dat mooi niet aan zag!

Die ellendige vragen: wát is er mooi aan, waarom is het mooi?

Er waren toen geen volksuniversiteiten, geen cursussen over esthetiek (daargelaten of dat je op weg helpt!) en wie zou je terechtwijzen in dien chaos van peinture en sculptuur, waar je overal tegenaan botste, als er niet eindelijk een critische opklaring kwam, eene classificatie door het gevoel ingegeven, welke scheiding bracht tusschen de voluptueuse, de vleesch-sculptuur, die naturalistisch is met doorgaans picturale bedoe-

ling en als zoodanig op zich zelf beziën wil worden als de schilderij in gouden lijst, en de verwerkte sculptuur, die iets te zeggen heeft en van eene conventionele allegorie opklimmen kan tot de hoogten der zuivere monumentale beeldhouwkunst. En hoe vele jaren zijn daarna nog noodig voor de verbreding — en geen kleine voorwaar! — die het begrip monumentaliteit onder het bereik brengt zoowel van de bouw- als van de beeldhouw- en schilderkunst en niet starweg b.v. alle monumentaliteit ontzegt aan het beeldhouwwerk van picturale huize of aan het schilderwerk, dat niet tot de decoratieve sfeer behoort? Dan — ten slotte — het oordeel over de geweldige rubriek werken, die aan de kunstpoort kloppen, doch nimmer behoorden te worden toegelaten? Zijn het niet de werken van deze groep, die het meest verwarring stichten bij den kunststudent en bij voortduring een ontwrichtenden invloed behouden op het groote leeken-publiek?

Mogen in den loop der laatste dertig jaren andere en betere begrippen zich gevormd hebben omtrent de beteekenis van de beeldhouwkunst en van haar plaats in het algemeen en onderling kunstverband, toen bestond in de beeldhouwerswereld hieromtrent al zeer weinig inzicht. Dit bleek o.a. uit Leenhof's vraag of ik een voetstuk voor zijn Gebroeders de Witt wilde ontwerpen. Niets van de groep begrijpen en er toch een voetstuk voor ontwerpen? De vraag was teeknend, maar niet minder het antwoord, want... ik deed het en zond hem eenigen tijd later uit de Provincie een ontwerp in... Civiel-Gothischen stijl! Het kon niet erger. Zóó ontstaan tot heden nog alle voetstukken voor busten en standbeelden! Dat het ding niet gemaakt werd, was gelukkig. Er zou een voetstuk meer geweest zijn, dat niet deugde, want nu moge men al zeer zelden inderdaad mooie beeldhouwkunst zien, 'n mooi voetstuk ziet men nooit! En dat kan ook bezwaarlijk anders, wijl het voetstuk iets apart is geworden en niet meer de beteekenis heeft van de voeting van het beeld, de buste, of de groep.

Dat er beeldhouwers zijn, die het irriterende, het afzonderlijke, het afsnijdende van een voetstuk beseffen, bewees Lambeau met zijn Brabo-groep voor het stadhuis van Antwerpen, dat hij als uit den grond laat opstijgen, en in eens zich aanbiedt als één stuk sculpturaal werk. Men stelle zich Rodin's Balsac voor op een voetstuk, d.w.z. op een ding met een plint, een lijst, etc.!

Wil men eenige voetstukken uit den laatsten tijd? Te Alkmaar staat een bronzen buste van wijlen Mevr. Bosboom-Toussaint op een verschrikkelijk piedestal. De profileering — zoo iets behoort er bij — is van een onzegbare gevoelloosheid. Het Johan de Witt-standbeeld in Den Haag is er nog slechter afgekomen, want het staat op een druk, bewegelijk, ongesloten massa, die geen enkele lijnvoortzetting of — zoo men wil lijncontrast te zien geeft met het beeld daarboven. Ook de Van 't Hoff-beeldengroep te Rotterdam heeft beter lot verdiend dan bevoetstukt te worden op eene wijze, die de achteloosheid van den beeldhouwer

voor dit voltooiend deel van zijn werk even sterk afficheert, als de gevoelloosheid van den bouwkundige aan wien het werk is opgedragen. Ware het slechts achteloosheid in zulke gevallen! Doch het is erger.

Het is niet meer of minder dan onvoldoende kennis van het vak dat zij zeggen te beoefenen, doch welks volle uitgestrektheid hen te machtig is. Vraag den Quattro-Centisten of zij het monument splitsten in een architectonisch en een sculpturaal gedeelte? Het was alles een en ondeelbaar en moge van af de Renaissance reeds te zeer een neiging bestaan hebben tot het afzonderlijk uitspreken dier twee deelen, zij althans beheerschen nog in vollen omvang beide. En dit gaat door tot de Lodewijken. Men zie de groote tuinvazen van Versailles en Fontainebleau om te beseffen, dat toen de man de vrije sculptuur nog geenszins machteloos stond tegenover eene beeldhouwkunst, die hem tot decoratieveering van zijn eigen kunnen voerde.

Gelukkig dat er in de laatste tientallen jaren — ook in ons land — naast de officieele beeldhouwers der (doorgaans al-te-) vrije sculptuur, kunstenaars zijn opgetreden, die als de werkman-artiesten van weleer, zich wijden aan de bouw-beeldhouwkunst en aan de kunstnijverheid. Zij begrijpen de moderne bouwkunst in hare bedoelingen en één zijnde met het groote gilde der kunstnijveren van moderne richting, die alle de saamhoorigheid der kunsten doorvoelen, scheppen zij reeds werken, die onze gebouwen tot hoogere bezieling opvoeren, die het tot een lust maken ze in de handen te nemen en te bewonderen, als ze in ebben of brons op schoorsteen en etagère eene plaats hebben gekregen, of, als zij in meer gebonden vorm deel uitmaken van het nog te weinig voorkomend sier-vaatwerk, meubel- of ander kunsthandwerkstuk. Het zijn deze artiesten, die bestemd zijn poëzie te brengen op binnenplaats en tuin, op plein en vijver; die ook aan de monumenten zullen medewerken in nauwe gedachtenwisseling met den architect, de een voor den algemeenen architectonischen opzet, de andere voor de sculpturale en decoratief-beeldhouwkunstige voltooiing.

Doch wat verstaan wij eigenlijk onder monumenten? Is de juiste beteekenis niet reeds sedert lang verloren gegaan? 'n Monument! Een huivering grijpt me aan bij het uitspreken van dat woord, zoo mooi, zoo ontzagwekkend vind ik een monument. En wat is het geworden? Een onduldbare profanatie, iets gemeens bijna, zoo gemeen als alles dat verburgerlijkt wordt of omlaag gehaald door dagelijksche beduimeling. Als eene commissie gevormd wordt om voor een groot man een monument op te richten, wat zien wij dan doorgaans gebeuren? Tien tegen één wordt het een buste op 'n piedestal, of een fonteintje; tot een standbeeld brengt men het hoogstzelden. Dit behoort ook niet. Toch heet het „'n monument“. Men spreekt van een Caland-monument zooals men sprak van het monument van den volksgeest in 1830 te Amsterdam. Een andere volksgeest, de ware, maakt er „Naatje“ van en een nog frisschere geest deed haar ten slotte ver-

dwijnen, een lot dat onafwendbaar ook het Rotterdamsche sieraad en talloze andere zal treffen, omdat men eindelijk beu zal worden van al het kleine gedoe, dat zoo weinig zegt en zeker niet meer behoort in onzen tijd.

Wie onzer heeft niet met een gevoel van tegenzin gewandeld door een begraafplaats? Zelfs Père Lachaise en de lanen van het Crematorium te Milaan zijn niet bij machte ons maar voor een oogenblik op te voeren tot het bescheiden, doch billijke niveau eener stille ontroering. Ongetwijfeld zijn er hier en daar mooie sculpturen en groepen, doch de afwezigheid van een algemeene architectonische opzet, waarvan de beeldhouwwerken de steunende en medewerkende factoren moesten zijn tot één grootsch indrukwekkend geheel, is oorzaak dat de afzonderlijk opgestelde praal-groeven, beelden, busten, allegoriën, enz. den jammerlijken indruk maken van een tegelijk pratende en harts-tochtelijk gesticuleerende menigte, zonder gehoorzaamheid. Ziedaar wellicht den eisch van alle monumentaliteit: de gehoorzaamheid van elk onderdeel aan het geheel. En wij in onzen tijd der groote muziekuitvoeringen, wij beseffen toch wel iets van deze monumentale gehoorzaamheid, als wij daar luisterend, vol emotie genieten van een orkest, dat „hangt“ aan den dirigent! En zou een militaire revue op grootsche schaal (mogen zij spoedig tot het verleden behoren) niet daardoor grandioos zijn, omdat een opperste wil aanwezig is, die tot monumentale regelmaat dwingt, waar we te voren duizenden poilus zonder verband langs de stralen zagen wandelen?

Waar dus de samenbrengende, ordenende geest tot monumentaliteit in verschillende vorm leidt, zou het monument er dan niet de vrucht van kunnen zijn? Doch dan moet er inderdaad geordend worden!

In onze miljoenen-maatschappij — in tegenstelling met die der duizenden van eeuwen terug — staan alle problemen in een zekere vergrootingsschaal; het aantal knappe mannen, talenten, geleerden, kunstenaars is legio en willen we als voorheen al deze knappe mannen en vrouwen monumenten oprichten, dan dient ook hierin systeem te komen, wil niet, als bij de zoo-even besproken begraafplaatsen, een bont gewoel ontstaan van bronzen en marmers, verloren in de ruimte, zonder collectieve, indrukwekkende schoonheid.

Er moet geordend worden en op breder schaal aangevat. Reeds verdwijnen vele z.g. monumenten in Duitschland. Les canons ont soif. Dit verdwijnen gaat daar niet zonder artistieke voorlichting, want in dat land der volprezen organisatie is men sedert jaren in gaan zien, dat monumenten, willen zij zeggen wat zij te zeggen hebben, van een andere opvatting moeten getuigen dan de tot dusverre bij duizenden gemaakte, en hoezeer ik er verre van af sta alles toe te juichen wat onze Oostelijke burens tot stand brengen, moet erkend, dat hunne kunstenaars, meer dan bij eenige andere natie, in het representatief weergeven van onzen tijd, wél op weg zijn de formule te vinden, welke daartoe kan leiden. Reeds zouden zij verder

zijn, indien ook dáár de achternaheimende publieke opinie met haren aanhang van officieel — acceptabele — kunstenaars, niet te zeer vastzaten aan persoons- en heldenvereering, waardoor het gangbare type, ruiter te paard (het paard snuivend, pooten trappelend, de held er bovenop in paradehouding), denkende geleerde (hand onder de kin, blik naar beneden of „begeisterd” naar boven, aan het voetstuk een bijna naakte juffrouw, die, onbehaaglijk tegen de scherpe profielen leunende, „trotzdem” aan het inspireeren blijft), of beroemd kunstenaar (staand of zittend, in de eene hand een portefeuille, in de andere een stift, aan zijne voeten een of meer muzen, die van af het oude Griekenland niet moede worden worden — al-maar-door tot geestesproductie aan te zetten) nog geruimen tijd zal blijven voortleven.

De wind, die sedert 'n twintig jaren over Europa waait en nu tot een storm is aangewakkerd zal veel wegvagen, dat tot een leugenachtige, ziekelijke rhetoriek behoorde. In de eerste wereld werd dit vóórgevoeld, sedert jaren, nu zal het werkelijkheid worden. Wij moeten ordenen en samenvatten. Het getuigt ontegenzeggelijk van groote piëteit en strekt ons tot eere dat er monumentjes gemaakt zijn voor Israëls, Maris en anderen, mooier ware het indien *het* Monument gemaakt werd voor de artiest van Nederland, een architectonisch decoratief geheel van eene rustige samenvatting ergens buiten, in de vrije natuur, waaraan beeldhouwers en sierkunstenaars zouden kunnen arbeiden aan de succesieve voltooiing.

Te Rotterdam wil men een „De Jongh-monument” oprichten. Hiertoe werd eene Commissie benoemd door den gemeenteraad. Als medelid richtte ik een schrijven aan den sympathieken Voorzitter dier Commissie, den Heer Nolst Trenité, waarvan ik hier een gedeelte wil citeeren, dat als eene verduidelijk en andere omschrijving mag gelden van het hierboven behandelde. Het ontheft me van de taak hetzelfde te zeggen met andere woorden: „Over persoonsvereering, zoo schreef ik, zijn de meeningen doorgaans zeer verdeeld, doch bij eene plastische representatie hebben zij reeds vrijwel geleid tot het samentrekkend begrip van tijd en omstandigheden waaronder een beduidend mensch leefde, waarin hij een samenvatter, somtijds een leider werd. Een monument, ter eere van zoo'n persoonlijkheid, kan dus worden opgevat als te zijn de aanschouwelijke styleering van het tijdvak, waarin hij leefde. Nu heeft alle kunst iets vooruitgevoelends en als de meest vooruit-gevoelende uitdrukkingskunsten bewegen de architectuur, sculptuur en vlakke schildering zich meer en meer in de richting eener denkbeelden-styleering. De persoon alleen of zijne daden afzonderlijk zijn haar niet voldoende, deze styleering vraagt vooral naar den geweldigen achtergrond, waartegen de figuur zich afteekent, zij vraagt naar de oorzaken, de aspiraties, de gedachten daaruit geboren en dan naar de dadenrijke gevolgen. De plastische kunst wil dus niet alleen de daad verheerliken, doch ook en vooral de heroïsche tijd, welke de daad

voorafging en het geheele terrein met zijne reliefs. Aan de plastische kunsten is het dan ook weggelegd, een geheel nieuwe serie van monumenten te scheppen, geen monumenten met denkende, biddende, contemplatieve en andere figuren eener banale allegorie, ook geene met gedrukte opschriften ter vermindering van de — zooveel duurdere — sculpturale voorstellingen, doch complexen van architectuur en sculptuur, gesteund door de schilderkunst met hare vele methoden om te geven het geheel van den tijd, dien men herdenken wil.

Episodisch-realistisch zullen die kunst-mededeelingen zijn voor de volbrachte daden, symbolisch en van zoekend lijn- en kleurbeweg de aspiratiën en gedachten, die haar voorafgingen.

Persoonsvoorsellingen, hetzij als stand- of borstbeelden zullen daarbij, als zijnde te directe aanduidingen, slechts een tweede of zelfs een lageren rang innemen en vermoedelijk geheel verdwijnen. In gestyleerd-decoratieve vorm, dus als onderdeel, zullen zij daarentegen een blijvende plaats verkrijgen.

De tijd der kleine monumenten is m.i. dan ook voorbij. Gelukkig! Slechts die werken zullen blijven, die de expressie zijn van onzen, in zijn wezen zoo grooten tijd en reeds de poging daartoe zal bij het nageslacht de waardeering vinden, welke het voortbestaan dier werken waarborgt.

Het „De Jongh-monument” kan dan ook niet anders beteekenen dan de plastische beelding van den opbloei van Rotterdam, voorbereid door eene herlevingsbeweging over de gansche wereld, die alle landen en handelssteden van overzee en het continent bezielde, vele eminente mannen tot de dragers der nieuwe gedachte maakte en te Rotterdam, naast andere burgers, één het voorrecht schonk de suprême daad der groote havenuitbreiding tot stand te brengen. In het geheele wereldgebeuren dus één onderdeel, dat echter niet is los te maken van het geheel.” . . .

Zou het niet mooi zijn, als elke stad van beteekenis een park inrichtte tot *het monument* harer ontslapen corypheeën? Geen monument met een pantheon-, mausoleum- of begraafplaatskarakter, doch een gewijde, grootsche ruimte zonder afsluiting, waar het frissche, gezonde leven zich paart aan herinnering, vereering en kunst?”

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN
TOT BEVORDERING **BN** NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST **BN** ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 15 MAART 1919. — NO. 11.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE
Knikformules van Euler en Tetmajer, door Pl. van den Berg. —
Oude-kunstwaardeering, door W. van Os. — Over Bouwkunst,
door A. J. Kropholler.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Monumentenzorg.

Bij Kon. Besluit van 28 Februari 1919 is aan Ir. Jos. Th. J. Cuypers te Roermond, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als lid van de bij Koninklijk Besluit van 10 Mei 1918 ingestelde Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, onder dankbetuiging voor de door hem als zoodanig bewezen diensten.

College van Advies voor Opdrachten der V. A. N. K.

Men deelt ons mede, dat voor het College van advies voor opdrachten der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst (V. A. N. K.), thans bestaande uit de Heeren K. P. C. de Bazel, Dr. H. P. Berlage Nzn., Dr. Jan Kalf, Dr. A. Pit en Mr. J. E. van Royen, secretaris, Van Boetzelaerlaan 43, den Haag, in den laatsten tijd de volgende aanvragen worden behandeld:

Verzoek van den Nederlandschen Klokken- en Orgelraad om een kunstenaar aan te wijzen voor het ontwerpen van een orgel;

verzoek van den Minister van Waterstaat om van advies te dienen betreffende het meubilair en de stoffeering van de gebouwen voor de huisvesting van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie;

opdracht van den Minister van Waterstaat om advies te geven voor het tot stand komen van ontwerpen voor nieuwe postzegels;

aanvraag van de vereeniging „Jean Blaen” om een kunstenaar voor een cartografisch werk aan te wijzen en ten slotte een verzoek van het bestuur der Rijksverzekeringsbank aan de V. A. N. K. om bijstand te verlenen voor de aesthetische verzorging der rentezegels in overleg met de firma Enschede, waarvoor de hulp van het College werd ingeroepen.

Een toenemend gebruik van de diensten van het College van Advies der V. A. N. K. valt te constatareeren en het is te ver-

wachten, dat ook meerdere Gemeenten, groote instellingen van handel en particulieren zich, meer dan tot nu toe, tot het College van Advies zullen wenden.

Bouwraad departement van onderwijs.

Bij Kon. besluit van 3 dezer is:

1o. ingesteld een bouwraad voor de gebouwen, ressorteering onder het departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen;

2o. aan dezen raad opgedragen den minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen te dienen van advies inzake de stichting en verbouwing van gebouwen, ressorteering onder diens departement;

3o. benoemd:

a. tot lid en voorzitter van den raad, J. A. Roijer, c.i. oud-administrateur bij het departement van binnenlandsche zaken te Wassenaar;

b. tot leden:

dr. H. P. Berlage, architect, te 's-Gravenhage;

C. B. Posthumus Meyjes, architect, te Amsterdam;

prof. J. A. van der Steur, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, en

prof. Dr. W. Vogelsang, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

c. tot secretaris, P. Visser, commies bij de afdeling kunsten en wetenschappen van het departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen, te 's-Gravenhage.

Kon. Instituut voor Hooger Technisch Onderwijs in Ned.-Indië.

De „Ingenieur” meldt: Wegens drukke werkzaamheden is de heer C. J. K. van Aalst te Amsterdam afgetreden als voorzitter van het bestuur van het Koninklijk instituut voor Hooger Technisch onderwijs in Ned.-Indië. De heer Van Aalst is tot eere-voorzitter benoemd.

Als voorzitter van het bestuur is opgetreden de heer W. J. IJzerman te 's-Gravenhage, tevens voorzitter van den Raad van Beheer en der commissie van advies in onderwijszaken, en als ondervoorzitter de heer Jhr. ir. H. Loudon, te 's-Gravenhage. Secretaris van het Bestuur van den Raad van Beheer en der commissie van advies in onderwijszaken is de heer W. D. H. baron van Asbeck te Haarlem, terwijl ir. R. A. van Sandick als technisch secretaris optrad.

Met het stoomschip „Jan Pieterzoon Coen" vertrok 8 Maart 1919 van Amsterdam naar Batavia de voorzitter de heer J. W. Ilzerman, voorzien van de meest verstrekkende machtiging van den Raad van Beheer om, in overleg met de Indische Regeering, de stichting der Indische Technische Hoogeschool (I. T. H.) voort te bereiden en tot stand te brengen. Met hetzelfde stoomschip vertrekt naar Indië prof. ir. J. Klopper, die bestemd is om op te treden als de eerste rector-magnificus der I.T.H.

De reis en het verblijf in Indië zullen vermoedelijk maanden duren, in welk tijdsverloop, naar men hoopt, de voorbereiding volledig zal worden tot stand gebracht.

Als architect van de te stichten gebouwen en inrichtingen is sedert eenigen tijd in dienst der Vereeniging getreden ir. H. Maclaime Pont te Bilthoven, die reeds een voorloopig schetsontwerp heeft ingediend.

Prov. Schoonheidscommissie in Gelderland. Zaterdagmiddag werd ten gemeentehuize te Arnhem een bijeenkomst gehouden met het doel om te geraken tot de oprichting van een provinciale schoonheidscommissie voor Gelderland. Het initiatief daartoe ging uit van de heeren Kuysten, inspecteur voor de Volksgezondheid te Wageningen en den heer W. F. C. Schaap, directeur der gemeentewerken te Arnhem.

Omstreeks 30 belangstellenden uit verschillende Geldersche gemeenten waren tegenwoordig. Opgemerkt werden o. a. de Burgemeester van Arnhem mr. Baron van Heemstra, mr. Snouck Hurgronje, griffier der Staten van Gelderland, vertegenwoordigende den Commissaris der Koningin, de directeur van het gemeente-museum te Arnhem de heer Van Erven Dorens, de heer Van Lonkhuyzen, directeur der Ned. Heide-maatschappij e. m. a.

De voorzitter, de heer Kuysten, wees er in zijn openingswoord op, dat bij de vermeerdering van de bouwnijverheid ook te vreezen staat dat het leelijke zal vermeerderen. Daarom achtte men den tijd gekomen om officieel de hand aan den ploeg te slaan, teneinde zooveel mogelijk in deze provincie te bevorderen dat het leelijke wordt voorkomen, het schoone verkregen. De heer Keppler, directeur van den Gem. Woningdienst te Amsterdam, gaf daarop een uiteenzetting van het ontstaan en de werkwijze van de Commissie van advies in Noord-Holland. Na den watersnood in 1916 heeft spr. terstond getracht samenwerking te zoeken met verschillende gemeentebesturen. Daarna is de commissie gevormd. Het resultaat was, dat vele gemeenten bereid waren om het advies der commissie in te winnen en ook dat overgegaan werd tot het opnemen van de z.g. schoonheidsbepaling in bouwverordeningen.

De commissie heeft niet de volle medewerking gehad van de architecten en ook elders zal dit wel het geval zijn, maar toch moet die medewerking verkregen worden, wil de commissie slagen.

Het voorbeeld van Noord-Holland is in Zeeland nagevolgd; ook in Friesland wil men een commissie van advies en thans zal in Gelderland tot de instelling daarvan worden overgegaan. Door den steun van den Commissaris der Koningin in N.-Holland heeft de commissie veel kunnen doen. Spr. hoopt dat langzamerhand over het geheele land dergelijke commissies zullen komen en zullen samenwerken.

Besloten werd dat zij, die ter vergadering waren gekomen een vereeniging zullen vormen, die overal in de provincie haar voelhoren zal uitsteken om materiaal te verzamelen voor een adviescommissie, welke door deze vereeniging zal worden benoemd.

Tot leden eener voorloopige commissie, die de zaak in studie zal nemen, werden benoemd de heeren C. Kuysten, Wageningen, W. F. C. Schaap, Arnhem en H. P. J. Bloemers, burgemeester van Rheden. Aig. Hbid.

Jaarbeursarchitectuur.

De heer S. schrijft in de Maasbode: De Jaarbeurs zelf heeft aan zich al het nadeel van schablo-

nenwerk. De aanblik van een jaarbeursstraat is triest door normaliseering der stands of tentjes in den volksmond kramen genaamd. En inderdaad is het woord kraam het meest karakteristiek voor 't uiterlijk van de huisjes, die je eerst moet binnendringen om er iets vroolijks aan te merken. De buitenkant heeft geenerlei attractie. De doorgang op de Mallebaan door 't A.N.K.U.M. complex geprojecteerd, is dan ook 'n gunstige trouvaille, maar de distinctie is er zoek door volgepropte kasten.

Nu waag ik niet, me te verbeelden wat het gevolg zou zijn, wanneer de exposanten werden vrijgelaten, naar willekeur 't aspect van hunne etablissementen te bepalen. Maar zou er toch niet, zonder het normalisatiekenbeeld prijs te geven, wat mooiers zijn te maken. Hebben we niet de voorbeelden van bekoorlijk idyllischen aanleg van arbeiderswoningcomplexen waar het gelijkgerechtigde van de diverse huisjes, geen afbreuk doet aan 't levendig totaal.

De restaurants zijn smakelijk gemaakt, meer nog van buiten dan van binnen, ze zijn als landelijk opgevatte bouwsels neergezet, in tijdelijk karakter vroolijk in contrast met permanenten stadshoewer om heen. Maar op een regendag, dus meesten-tijds, breken ze maar in onvoldoende mate het mistroostige der monotone reeksen met naambordjes.

Op 't Lucas Botwerk zijn teekeningen en maquettes van 't plan der blijvende steenen gebouwen opgesteld. De hoekoplossing die gevonden is met 'n sprong in 't gevelvlak en uitbouw naar boven, dus in 'n verticaal motief is lang niet onverdienstelijk.

Toch blijft in het geheel iets saais. Nergens heeft zich de architect omhoog gezwaaid tot een joyeus moment. Toch was de hoofdgebouwbekroning daarvoor een aangewezen middel. Met allen goeden wil en zonder te vergeten, wat de maquette in witte krijtigheid van het effect op haar geweten heeft is aan een indruk van verveling niet te ontkomen. Berlage heeft stedenbouwkundig 't plan voortreffelijk genoemd. Ik wil daar niets van af doen, maar het is zaak, dat in een principieel geslaagd project de eenheden op zich inslaande kwaliteiten hebben. Juist het gelukte van een plan vraagt uitvering in grootsche bouwproporties. Mij lijkt in den traveebouw tweeslachtigheid te tieren. Primaire verticalen vatten de raamsluitingen niet velop stevig in. Onder de opgaande verdeling kruip't liggende karakter van de raamgroepering verraderlijk ondermijneend door. De ingangsoeningen lijden aan 't zelfde zwak. Je kan ze niet beschouwen in één gesloten beeld met wat er rechtstreeks boven is ingesneden als raam. Naar links en rechts wordt de aandacht aanstonds weggeleid.

Is 't daarom, dat de beeren zwak en menbelachtig aandoen? Nu hoor ik tegenwerpen: is het nog niet genoeg, dat twee welonderscheiden onderbrekingen den bouw verdeelen die daarenboven in een L ligt, moet dar de heele massa aan staande reepen? Neen.

Maar de pogingen tot horizontalisme in 't lijnenstelsel van de raamindeeling gepleegd, zijn een verlagung van de hoofdat-sluiting boven, die met een zware vlakke strook 't geheel be-kroont en alleszins voldoende is om het heele beeld tot rust te brengen.

Dit zijn beschouwingen over het uiterlijk. Natuurlijk zijn voor-namer de indeeling van het gebouw en de mate waarin het aan praktische eischen voldoet. Dit is een zaak van studie en van eischen en programmapunten, die meer speciaal het geestelijk bezit zijn van architect en opdrachtgeefster, dus buiten het bereik van 't critische vernuft.

Aan ruimtewerking geeft een interieur, bestaand uit lonter-gangen en kamertjes niet veel te zien. Alleen 'n hal viel te beoordeelen. Maar op dit punt waren de voor 't publiek open-de gegevens niet talrijk. Ofschoon een interieur van groot primair belang is, schijnt het in schatting van ontwerpers, nog altijd op de tweede plaats te komen. Dit is van monu-mentalen bouw zeer zeker waar en wordt bewezen door alle tentoonstellingen en prijsvragen. Toch is monumentaliteit iets innerlijks. S.

KNIKFORMULES VAN EULER EN TETMAJER

Door L. Euler, een beroemd wiskundige, geb. te Basel in 1707, zijn theoretische formules samengesteld om te berekenen bij welke een kolom gaat knikken. Hij dacht zich vier gevallen.

Eerste geval: de kolom aan den voet ingeklemd en van boven vrij heen en weer kunnende bewegen.

Tweede geval: de kolom aan den voet en den kop niet ingeklemd, maar draaibaar, b.v. door voetstuk en moerbalk gewoon op haar plaats gehouden en dus niet onwrikbaar daaraan bevestigd. (Naar dit geval wordt algemeen het draagvermogen van kolommen berekend).

Derde geval: de kolom aan den voet ingeklemd (onwrikbaar bevestigd) en aan den kop door den moerbalk gewoon op haar plaats gehouden.

Vierde geval: de kolom aan voet en kop ingeklemd, dus aan beide einden onwrikbaar bevestigd.

In het eerste geval is het draagvermogen $\frac{1}{4}$ gedeelte van dat in het tweede geval.

In het derde geval is het draagvermogen tweemaal zoo groot als in het tweede.

In het vierde geval is het viermaal zoo groot als in het tweede.

De formule van Euler voor het tweede geval is:

$$P = \frac{\pi^2 \times E \times J}{n \times L^2}$$

(Voor het derde en vierde geval passe men ook deze formule toe, omdat het niet veilig is op zuivere inklemming te rekenen. De kolom zou dan te licht worden, omdat de last in de praktijk nimmer zuiver centrisc sal dragen).

P stelt voor de toe te laten belasting,

π^2 is 3,14 in het kwadraat, dat is afgerond 10.

J stelt voor het traagheidsmoment,

L de lengte in c.M. in het kwadraat,

n de zekerheidsgraad,

E den elasticiteitsmodulus.

De elasticiteitsmodulus of modulus van veerkracht is van welijzer: 2000000,

van vloeijzer: 2000000 tot 2150000,

van gietijzer: 1000000.

van hout: 100000 tot 120000.

De elasticiteitsmodulus is een coëfficiënt door proef-nemingen vastgesteld.

De formule van Euler is niet altijd geldig. Bereken men met deze formule het draagvermogen, dan bemerkt men, dat bij korte lengten de knikspanning menigmaal de geoorloofde drukspanning overschrijdt.

In die gevallen neemt men gewoonlijk de doorsnede maal de geoorloofde drukspanning per c.M.² aan als draagvermogen. De tabellen in verschillende werken zijn op die wijze berekend.

In den laatsten tijd wordt echter meer en meer ingezien, dat beperking tot de geoorloofde drukspanning nog geen voldoende zekerheid geeft tegen

knik. Al nemen we bij korte lengten als uitgangspunt een drukvastheidsgrens voor vloeijzer van 4000 K.G. en $\frac{1}{4}$ daarvan als geoorloofde drukspanning, dan heeft men wel viervoudige zekerheid tegen druk, maar volgens de proeven van Prof. Tetmajer en andere geleerden geen viervoudige zekerheid tegen knik.

De formule van Tetmajer luidt:

$$P = \frac{F}{n} \times \left(3100 - 11,4 \times \frac{L}{i} \right)$$

F stelt voor de doorsnede

n de zekerheidsgraad

L de lengte van de kolom

i de traagheidsstraal

De traagheidsstraal is: $i = \sqrt{\frac{J}{F}}$, dus $J = F \times i^2$

De formule van Euler geldt zolang

$$\frac{\pi^2 \times F \times J}{F \times L^2} < \text{vloeigrens.}$$

(< beteekent: kleiner dan).

De vloeigrens is de grens waarbij de materiaaldeeltjes voorbij elkaar schuiven zonder dat de samenhang van het materiaal verbroken wordt.

Stellen we de vloeigrens van vloeijzer op 2500 K.G. per c.M.², dan verkrijgen we:

$$\frac{\pi^2 \times E \times J}{F \times L^2} < 2500,$$

of omdat $J = F \times i^2$,

$$\frac{\pi^2 \times E \times F \times i^2}{F \times L^2} < 2500,$$

of $\pi^2 \times E \times \frac{i^2}{L^2} < 2500,$

Waaruit volgt:

$$\frac{L^2}{i^2} > \frac{\pi^2 \times E}{2500}$$

Rekenen we de elasticiteitsmodulus E op 2150000 en π^2 op 10 dan verkrijgen we:

$$\frac{L^2}{i^2} > \frac{10 \times 2150000}{2500} = \frac{L^2}{i^2} > 8600,$$

$$\frac{L}{i} > \sqrt{8600} = \frac{L}{i} > 92,7.$$

Op grond van proeven en op 't voorbeeld van Tetmajer wordt echter de grens voor vloeijzer gewoonlijk gelegd bij 105.

De formule van Tetmajer wordt dus toegepast wanneer $\frac{L}{i} > 105.$

B.v. van een kolom van balkijzer met breede flenzen, profiel No. 18, is het kleinste traagheidsmoment $J = 1073 \text{ c.M.}^4$, de doorsnede $F = 59,9 \text{ c.M.}^2$, en de traagheidsstraal

$$i = \sqrt{\frac{J}{F}} = \sqrt{\frac{1073}{59,9}} = \sqrt{17,913} = 4,232 \text{ c.M.}$$

Stellen we de lengte op 3 meter, dan is

$$\frac{L}{i} = \frac{300}{4,232} = 70,8.$$

Daar dit kleiner is dan 105 moet het draagvermogen

berekend worden met de formule van Tetmajer:

$$P = \frac{F}{n} \times \left(3100 - 11,4 \times \frac{L}{i} \right) =$$

$$\frac{59,9}{4} \times (3100 - 11,4 \times 70,8) = 14,97 \times (3100 - 807,12) =$$

$$14,97 \times 2292,78 = 34320 \text{ K.G.}$$

Wanneer we bij 3 meter lengte van de kolom het draagvermogen berekenen met de formule van Euler dan verkrijgen we:

$$P = \frac{\pi^2 \times E \times J}{n \times L^2} = \frac{10 \times 2150000 \times 1073}{4 \times 300^2} = 64082 \text{ K.G.}$$

Op druk zou de kolom bij een toe te laten druk van van 1000 K.G. per c.M². belast mogen worden met $59,9 \times 1000 = 59900 \text{ K.G.}$

Zonder toepassing van de formule van Tetmajer zou dus de belasting te groot worden gerekend.

In het „Bouwkundig Vademecum voor sterkteberekeningen” zijn door mij de tabellen van het draagvermogen van kolommen van gegoten ijzer, balkijzer, hoekijzer, □ ijzer en hout naar de formules van Euler en Tetmajer berekend.

Vlaardingen,

PL. VAN DEN BERG.
Architect B. N. A.

(Nadruk van dit artikel geoorloofd.)

OUDE-KUNSTWAARDEERING.

door W. VAN OS.

Als samenlevingsverschijnsel is het een eeuwsche waardeering, die wij beschouwen willen.

Zij schijnt haar oorsprong genomen te hebben bij de Groote Wereldtentoonstelling in het jaar 1851 te Londen gehouden. Voor het eerst werd daar een overzicht gegeven van de kunstnijverheid dier dagen, zooals die én door de onvolkomenheid van het verkeerswezen én door de hinderlijke toebepalingen zoo wel als tengevolge van de omslachtige reproductiemiddelen nog niet bewerkstelligd was. De in Engeland aanwezige oude kunstschaten boden gelegenheid tot vergelijking, die niet ten gunste uitviel van de toenmalige „klein-architectuur”, die — staande in het teeken der romantiek — voorwerpen leverde, waarbij een vertelling zich moest opdringen, wat bijv. bereikt werd door een weergave in gips van een juffrouw bij een boomstam dienstbaar te maken als sigarenbeker.

Of nu de Londensche tentoonstelling alléén oorzaak was van de ontvretenheid over het moderne dier dagen staat te bezien. Wel kan zij de maat bij sommigen hebben doen volloopen en daardoor aan de nieuwe beweging den eersten stoot gegeven hebben. Hoe het zij: de fase breekt aan, waarin de bestudeering van het oude den vorm van het nieuwe zal vaststellen, maar nu op een andere wijze dan tijdens de Renaissance, waarover straks meer. Wel zijn

er groepen en richtingen, maar een algemeen tijdsverschijnsel is nu de liefde voor „antiek”.

Over het algemeen is men geneigd dat tijdperkje een lichte bladzijde in de geschiedenis van het kunstambacht te noemen, maar hier valt mijns inziens op af te dingen, ondanks den bijval die Victor de Stuers met zijn vurige overtuiging uit „Holland op zijn smalst” oogste. Zij, die dien tijd meemaakten of onder den indruk ervan verkeerden zullen hem verdedigen met te wijzen op de bezinning, die toen plaats greep, op de rekenschap, die men zich ging geven van wat een gebruiksvoorwerp heeft te zijn; de namen van Semper, Viollet-le-Duc, Morris e. a. zullen hierbij genoemd worden. Ook zal men aanvoeren, dat meningsverschil inzake de voorkeur aan den eenen historischen stijl boven den anderen (men denke aan de Neo-Renaissancistische en de Neo-Gothische richtingen) de energie der kunstenaars deed ontwaken en dat door den ontbranden strijd de apathie van het publiek verdreven werd. Ten slotte dat door een en ander de doorbraak der nieuwe begrippen van ± 1900 mogelijk gemaakt werd en dat dus, om zoo te zeggen, de derde hond met het been der publieke erkenning strijken, waar de Neo-Gothiekers en de Neo-Renaissancisten om gevochten hadden.

Dit alles aanvaardend kan men de oude kunstwaardeering rekenen tot de voorgeschiedenis der moderne beweging en hiermee is het aandeel van Cuypers, dat Berlage hem daarin toeschrijft, gerechtvaardigd. Maar dan mag die waardeering niet meer zijn dan een schakel die haar taak volbracht heeft, die haar bestaansrecht heeft verloren, vooral omdat zij als op-zich-zelf-staand-iets niet te verdedigen is. Want wat is het geval? Is in het algemeen in een kunstperiode plaats voor aandacht, om niet te zeggen „vereering” van een vroegere? Neen, natuurlijk! Een krachtig eigen kunstleven, een eigen stijl kan zich toch slechts in zichzelf verdiepen. Een bijzonder geval als de Renaissance berust niet uitsluitend op waardeering, maar ook op verdieping in eigen tijd, daar zij den ouden motieven een nieuwen geest inblies. Werkelijk, de Herleving als zoodanig had stijl. Maar de Neo Renaissance e. d. waren géén gemeenschapskunsten en wat er nieuw aan is, is persoonsuiting. Haar werken toch missen algeheel een gemeenschapskarakter en berusten op een keus uit wat gemaakt is.

Aldus beschouwd moet de waardeering, waarover wij spreken, gezien worden als het kenmerk van de meest volstrekte karakterloosheid van het gemeenschapsleven. Zoodat men zelfs niet behoeft te aarzelen om te zeggen, dat, vóór de oude-kunstliefde een algemeen verschijnsel was, het daaraan voorafgaande stijllooze deel der 19e eeuw (dus teruggaande tot den val van Napoleon I) meer eigenheid bezat. De voortbrengselen uit den tijd van Louis-Philippe berusten wel op die van het 1e Keizerrijk en geven hun grondslagen wel verwaterd weer, maar zij zijn karakteristieker dan die der 2e helft.

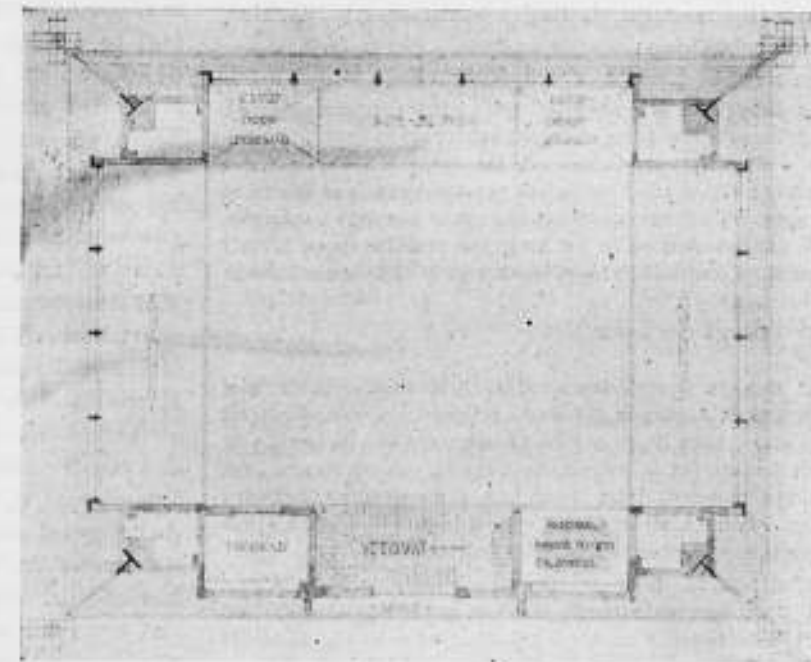
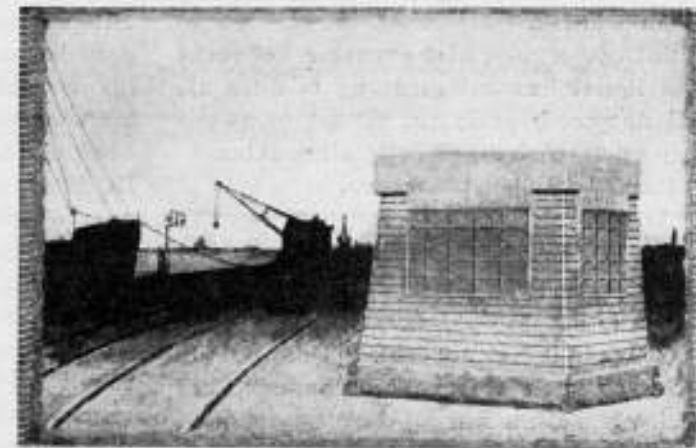
Ook spiegelt het gewraakte naturalisme van plm. 1850, waarin de voorwerpen overladen werden met alleen voor zich sprekende natuurmotieven, een tijd af. Men kan dien tijd even leelijk vinden als zijn huisraad zelf; hij wordt daar toch door getypeerd. Zeer zeker valt op het tijdperk van Louis-Philippe niet dat begenadigende licht, waardoor het een stijlperiode genoemd kan worden. Te plotseling verdwijnt daarvoor met Napoleons val een geestelijke gebondenheid van de menschheid en is de afscheiding in individuen in eens zoo sterk gegrondvest, dat geen machtige klank in den vorm van een stijl opstijgt uit de afzonderlijke klankjes. Maar brengt de groei van het individualisme in de 19e eeuw niet mee, dat de voorwerpen steeds willekeuriger, d. i. verder verwijderd van stijl mogelijkheid worden?

Want wat er na 1870 en vooral na 1880 tot stand gebracht wordt (het nieuwe van tegen 1900 uitgesloten) getuigt van een bandeloosheid zonder weerga, welke algeheele anarchie op kunstgebied zich wel zeer duidelijk laat zien in de handelwijze der toenmalige ontwerpers: de geschiedenis der architectuur wordt een stalenboek, waaruit men de leest ging kiezen op welke zijn „schepping” geschoeid zou worden.

Elk land werpt zich dan vooral op zijn nationale tradities. Bij gebrek aan een alles doordringend en overal voortwoekerend kunstleven, laaft men zich aan de tijden toen elk voorwerp, van gebouw tot meubel en kledingstuk, gedragen werd door eenzelfde schoonheidsidee, die ook de andere kunsten, zeden en gewoonten kenmerkte, m.a.w. toen de samenleving gestuwd werd door een alles omvattenden dwang, toen men een stijl had. Plotseling ontstaat er vraag naar en daardoor waarde, die steeds zou stijgen, van Delftsch aardewerk, oud huisraad enz. Voor zaken, waaraan tot dusver geen aandacht geschonken werd, moest den bezoeker ineens eerbied worden ingeboezemd door een „dat is nog een antiek” bordje, kastje of wat dan ook. Wij zien het gebeuren, dat alles, wat eenmaal voortvloeyde uit een tijdziel, hierom merkwaardig gevonden, in glazen kastjes geëxposeerd wordt, zooals de geleerde in een flesch sterk water voor hem belangrijke

PRIJSVRAGEN 1918 UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP”.

WALBAASHUISJE.

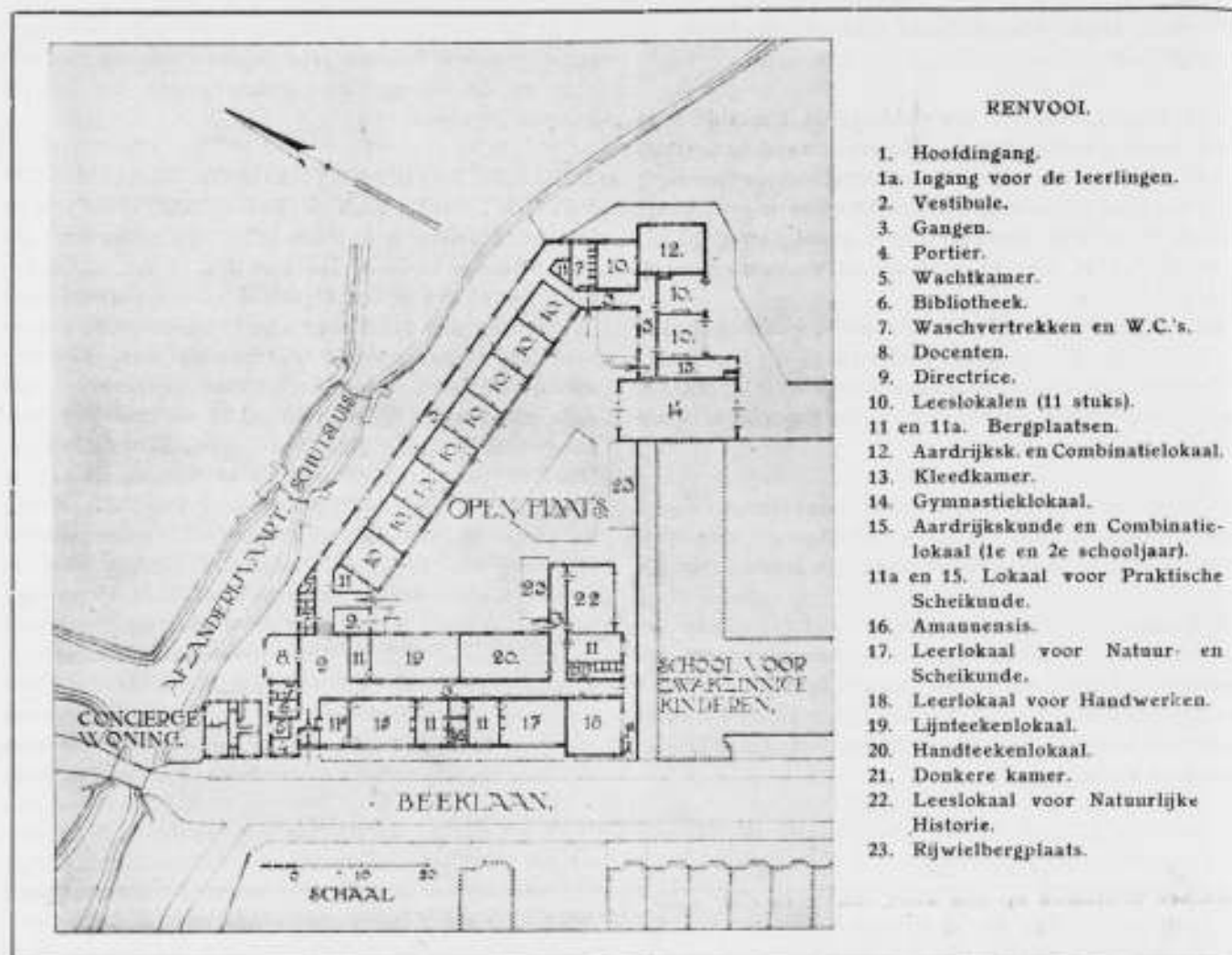

Motto „Mobiel”, 1e prijs.

Ont: G. v. d. Gaast te Utrecht.

zaken in stand houdt. Het eene brengt het andere voort en naast het ontzien van oude gebouwen voelt men zich verplicht de bouwvallige monumenten weer op te metselen: het restaureren maakt van, eens mét den stijl levende, steden een soort van openluchtmusea, waar het practisch voortgaande leven altijd afsteekt naast het kunstmatig voortbestaan der gemummificeerde huizen.

Het is, dunkt mij, niet moeilijk vast te stellen, waardoor in onze dagen stemmen opgaan tegen iets wat voor onze ouders een soort van heilige plicht was. Wij zagen toch hoe een zeker zelfbewustzijn gestuit wordt door overgave aan een andere zelfstandige kracht. Hoe slechts gebrek aan eigenheid toevlucht

Hulpgebouw 2e H. B. S. voor meisjes aan de Beeklaan te 's Gravenhage.

merkelijk kleiner oppervlak worden doorgevoerd. Het is dus redelijk om ook b.v. als de uitbreiding 60 H. A. meet voor het plan der bouwblokken, dat de hoeveelheid van 60 HA. wordt vermenigvuldigd met het honorarium cijfer uit de bovenste reeks namelijk van 1 tot 100 H.A. Met dit inzicht is deze tabel in haar geheel te gebruiken.

De drie klassen waarin de plannen als typen verdeeld zijn, hebben alléén invloed op de kolommen III, IV en V; daar deze studie zeer verschillend is van omvang in verband met het landelijk of stedelijk karakter. Aan dat verschil wordt tegemoet gekomen door de bedoelde bedragen te vermenigvuldigen met 3, 4, 5, enz. Door het zuiver mechanische werk zooveel mogelijk buiten dezen werkkring te houden wordt de beoordeling voor den Architect beter mogelijk, en stelt hem niet in zoo'n groote mate aan risico bloot.

In die lijn verdient het aanbeveling om het opmaken van eigenaarskaarten en de lijsten van het bouwverbod door administratieve of technische beambten in gemeentedienst te doen bewerken.

Deze tabel heeft het bezwaar dat het honorarium bij de 200 H.A. en de 500 H.A. enz. telkens een sprong achteruit maakt; daaraan is tegemoet te komen door langs grafischen weg eene tabel op te stellen

waartusschen veel meer aansluitingspunten worden opgegeven.

De samenstelling van zulk een gedetailleerde tabel is echter eerst verantwoord, als de leden van dit schema hebben kennis genomen, hun oordeel daarover hebben gezegd, en zoo noodig na aangebrachte wijzigingen tot de vaststelling hebben besloten.

HULPGEBOUW 2e H. B. S. VOOR MEISJES AAN DE BEEKLAAN TE 'S-GRAVENHAGE.

Op 30 April 1917 werd, ingevolge een reeds geruimen tijd geleden, door de Commissie van Toezicht op het Middelbaar Onderwijs gegeven advies, door Burgemeester en Wethouders een voorstel in den Raad gebracht om een tweede H. B. S. voor meisjes te stichten; de school te stichten op een terrein nabij het Afvoerkanaal en te beginnen in de hulschool aan de Van den Eijndestraat.

Hiertoe werd dd. 7 Mei d.a.v. besloten en de hulschool, bevattende 8 gewone leerlokalen, werd voor den cursus 1917/1918 in gebruik genomen.

Voor den cursus 1918/1919 moest kunnen worden beschikt over een grooter hulpgebouw, en wel over een als aangegeven op bijgaand plan, zonder de 4 lokalen

RENVOL.

1. Hoofdingang.
- 1a. Ingang voor de leerlingen.
2. Vestibule.
3. Gangen.
4. Portier.
5. Wachtkamer.
6. Bibliotheek.
7. Waschvertrekken en W.C.'s.
8. Docenten.
9. Directrice.
10. Leeslokalen (11 stuks).
- 11 en 11a. Bergplaatsen.
12. Aardrijksk. en Combinatielokaal.
13. Kleedkamer.
14. Gymnastieklokaal.
15. Aardrijkskunde en Combinatielokaal (1e en 2e schooljaar).
- 11a en 15. Lokaal voor Praktische Scheikunde.
16. Amannensis.
17. Leerlokaal voor Natuur- en Scheikunde.
18. Leerlokaal voor Handwerken.
19. Lijnteekeelokaal.
20. Handteekelokaal.
21. Donkere kamer.
22. Leeslokaal voor Natuurlijke Historie.
23. Rijwielbergplaats.

Hulschool 2e H. B. S. voor meisjes aan de Beeklaan te 's Gravenhage.

op den Oosthoek, welke voor den cursus 1919/1920 zullen moeten worden bijgebouwd.

Eind Februari 1918 werd opdracht ontvangen een ontwerp op te maken, half Maart werd dit ingediend, 20 April werd het goedgekeurd en half Mei werd bij onderhandsche prijsaanvraag een bedrag van ± f 146.000 voor de school en ± f 8.000 voor de woning bedongen door de firma E. Warffemius & Co. alhier.

Deze firma begon het werk op 1 Juni en leverde het ongeveer gereed op, in het midden van Augustus. Het gebouw werd gemeubileerd en begin September werd de cursus gevestigd.

Het gebouw is geconstrueerd als vakwerk, waartusschen drijfsteen op zijn kant, dik ± 10 c.M., voor de buitenmuren aan één zijde, voor de binnenwanden aan twee zijden bepleisterd.

De buitenwanden zijn bekleed met gerabat vuren dik 24 m.M. breed 18 c.M. gebeitst en met eenig schablonenwerk behandeld.

Voor grondaanvulling, onvoorzien, toezicht en onkosten is te rekenen op een bedrag van ± f 11.700.—, totale bouwkosten dus ± f 166.000.—.

De school is voorzien van centrale verwarming, aangesloten op de ketels van het nabijgelegen hoofdgemaal der rioleering, waar thans meer electrisch dan met stoommachines gewerkt wordt.

Niettemin heeft de centrale verwarmingsaanleg een uitgave gevorderd van ± f 37.000.—.

De electrische verlichting en de installatie van het natuurkundelokaal kostte ± f 9.000.—.

De inventaris en de electrische schelinrichting ± f 41.000.—.

De bouw heeft aldus gekost ± f 10.65 per M² ombouwde ruimte en ± f 82.— per M² zonder, respectievelijk ± f 14.50 en ± f 110.— inclusief centrale verwarming en electrische verlichting.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat het tot stand brengen van een gebouw als dit in zoo'n beknopten tijd veel zorg heeft gekost aan den Werktuigkundigen Ingenieur der Gemeentewerken N. Smits en aan ondergeteekende.

Architect Afd. Chef b/d Gemeentewerken.
A. SCHADEE.

PRIJSVRAGEN.
WEDSTRIJD VOOR DE INRICHTING VAN HET STADSGEDEELTE BEGREPEN TUSSEN DE MEIRBRUG, DE SCHOENMARKT, DE GROENPLAATS EN DE EIERENMARKT TE ANTWERPEN.

PROGRAMMA.

1. Voorwerp van den Wedstrijd.

Artikel 1. De Studiecommissie tot inrichting van de Antwerpsche agglomeratie schrijft een openbaren wedstrijd uit, ten einde de beste ontwerpen te verkrijgen voor de inrichting van het stadsgedeelte begrepen tusschen de Meirbrug, de Schoenmarkt, de Groenplaats en de Eierenmarkt, te Antwerpen, en reenschap houdende met alle schikkingen en aanleggingen, welke wenschelijk zijn om het esthetisch uitzicht dezer openbare wegen te verzekeren.

Art. 2. Het ontwerp zal de inrichting en den aanleg omvatten van al de gronden begrepen onder art. 1 en door een roode afgrenzingslijn op het kadastraal plan van Antwerpen, ter schaal van 1/500, aangeduid.

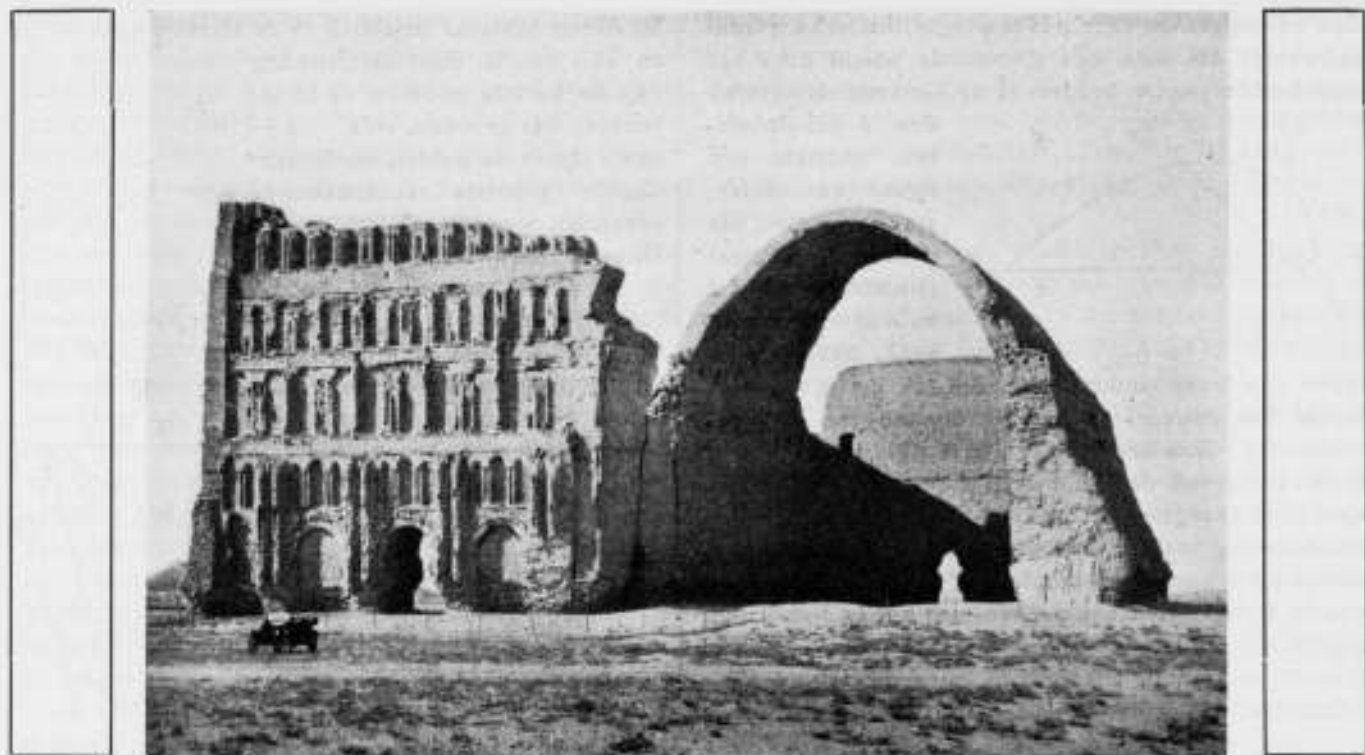
Art. 3. Dit plan zal den mededingers, te beginnen met 20 Maart 1919, op hunne aanvraag en tegen betaling van de som van tien frank, worden verstrekt ten bureele van de Studie-commissie voor inrichting van de Antwerpsche agglomeratie, Schuttershofstraat 59, te Antwerpen.

Art. 4. Het staat den mededingers vrij varianten in te dienen, welke met verschillende mogelijkheden van uitvoering overeenstemmen.

2. Vereischte teekeningen en stukken.

Art. 5. De mededingers moeten aan de jury volgende teekeningen en stukken overhandigen:

- a) Het gezamenlijk ontwerp van het stadsgedeelte, schaal 1 à 500.
- b) Volledige lijnrichtingsplans, met maten en beschrijving, en op dezelfde schaal, van de Schoenmarkt, de Meirbrug, de Eierenmarkt en gebeurlijk ook van de Beddenstraat en Hespensstraat.
- c) Alle schetsen, perspectieven en gedeeltelijke plan-

Sassanidengewelf te Ktesiphon.

in het meest trotsche bouwwerk der oudheid; trotsch, niet in den zin van offensieve kracht in de heerschappij over de natuurkrachten, maar wel in den zin van defensieve onverzettelijkheid. — waardoor na 40 eeuwen nog steeds het mensdom met bewondering dat werk overweegt en zich rekenschap geeft van de overweldigende hoeveelheid materie, van de nauwgezetheid der uitvoering en de krachtsinspanning van een volk.

Want de hoeveelheid materiaal aan die pyramide besteed, zou voldoende zijn geweest voor duizenden cathedraalen en is met primitieve hulpmiddelen vervoerd en geplaatst, terwijl de bewerking van het harde graniet zoo accuraat is, dat dikwijls de voeg tusschen de opeengestapelde blokken moeilijk te vinden is. Ook is de orienteering ten opzichte van de hemelstreken zoo nauwkeurig noord—zuid—oost—west dat de afwijking volgens de laatste onderzoekingen slechts 5' bedraagt. Slechts een volk dat één van wil is of gehoorzaamt aan één gebiedster, is in staat zulke reuzenwerken te verrichten. Welke tegenstelling met onze moderne tijden!

We gaan thans over tot de bespreking van een ander specimen van menselijke prestatie, voortgekomen uit onbewust geometrisch gevoel; ditmaal van hoogere orde dan bij de Pyramide, omdat het vermogen zich niet zoozeer heeft uitgestrekt tot de hoeveelheid der materie in willekeurige samenvoeging als wel tot de beheersching der natuurwet, waaraan de groepeerling der stof is onderworpen.

Hierbij heb ik het oog op de ruïne van Ktesiphon en het gewelf der Sassaniden, reeds besproken in no. 28 van den vorigen jaargang.

Daarin heb ik aangetoond, hoe langs den weg van zuiver logische verstandswerking een vorm werd gekozen, die aan alle eischen der stabiliteit beantwoordt en dien men aan de hand der mathematische wetenschap niet zou kunnen verbeteren. Ik heb daarbij het vermoeden uitgesproken, dat de werkelijke kettinglijn in den gewelfvorm is toegepast.

Nadien heb ik kennis gekregen van Dieulafoy's werk over deze perzische bouwwerken. Deze geleerde heeft omstreeks 1870 de voornaamste ruïnes bezocht, bestudeerd en in teekening gebracht. Volgens Dieulafoy zou deze perzische gewelfvorm dezelfde zijn als de zoogenaamde egyptische. Laatstbedoelde is een combinatie van 3 cirkelbogen met stralen van resp. 8-3-8, waarbij de 3-4-5 driehoek wederom een rol speelt, fig. 6.

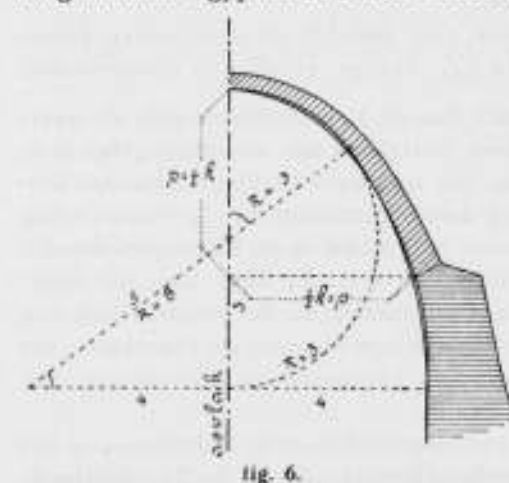

fig. 6.

z.g. egyptischen boog — teekent, zooals in fig. 6 is geschied, bemerkt men, dat zij weinig verschillen. Beide lijnen stemmen belangrijk meer met de werkelijkheid overeen dan de halve cirkel, ellips of parabool. Vóór de waarschijnlijkheid van de kettinglijn — in afwijking van de meening van D. — spreekt het feit, dat het gewelf

eindigt op een voor de kettinglijn merkwaardig punt, namelijk op het punt, waar de pijl = halve koorde (men vergelijk hiervoor fig. 2 op bladz. 164 jaargang 1918.

— de kleine afwijking is zeer waarschijnlijk het gevolg van de kleine schaal der mij ten dienste staande photo). Bedoeld punt heeft voor de cirkelboogconstructie geen beteekenis. Het is niet aan te nemen, dat de bouwmeester zijn gewelf op een willekeurige plaats zou hebben doen eindigen.

De kettinglijn bezit voor de architectuur nog deze fraaie eigenschap, dat zij gemakkelijk — met behulp van een ketting — is te teekenen voor elke willekeurige verhouding tusschen peil en koorde, terwijl de z.g. egyptische boog uitsluitend de verhouding 3 : 4 heeft. Ook is bij de kettinglijn het beloop beter vloeiend dan bij de combinatie van 3 cirkelbogen, omdat daarbij de kromtestraal geleidelijk verandert en niet plotseling overspringt van 8 op 3 en wederom op 8.

Uit de latere tijden trekken vóór alles de gothieke cathedraalen de aandacht. Bij hun ontstaan heeft het streven om met een minimum van materialen toe te kunnen vóórgezeten. Daarmede ging gepaard een geweldige opbloei van christelijk geloof.

Het geringe kwantum der bouwstoffen vormt toch het kenmerkende verschil met de romeinische en romaansche architectuur, voorzover dit voortspruit uit de economische verhoudingen. In den romeinischen tijd: rijkdom aan alles wat voor de oprichting van bouwwerken noodig was. — arbeidskrachten van slaven, steen en metalen uit door Rome veroverde landen. Bij het begin der gothiek: armoede in een maatschappij, die door eeuwen van strijd, decadentie der beschaafde en opkomst der onbeschaafde volkeren in economisch-achterlijken toestand was geraakt.

Het Christendom leert, dat de bevrediging der behoeften niet alleen in de materie, maar in hoofdzaak in het bovenstoffelijke is gelegen en zoo zien wij uit de verheffing der gedachten een streven ontstaan om ook in de tempels de uitbreiding in de hoogte, meer dan in den plattegrond te zoeken.

Zoodoende werd het probleem gesteld om hooge ruimten te begrenzen met een minimum aan draagmateriaal en tevens hiervoor uitsluitend steen (uitgezonderd de kapconstructie) te benutten.

Op deze wijze bezien lijkt het mij haast vanzelf sprekend, dat — in verband met de eigenschappen van het materiaal steen — de gothische draagvormen zijn ontstaan. Een vergelijking met de reeds besproken bouwwerken zal dit gemakkelijker doen inzien.

Bij de Pyramide: opeenstapeling van blokken; hoe grootsch ook wat de afmetingen betreft, en hoe bezwaarlijk ook het vervoer en de opstelling. — in zijn wezen is de constructieve idee niet veel verschillend van die bij kinderen als zij uit een tas metselsteen een toren stapelen.

Bij den boog der Sassaniden zien we een gewelf, dat gebouwd is op grond van een kristalheldere constructieve gedachte, de dragende boog met meesterlijk

gekozen welflijn. Het gewelf zelf is een cilindervlak: de ondersteuning geschiedt door 2 muren, met langwerpige plattegronden en met zoodanig profiel, dat zij door hun groot gewicht voldoende stabiliteit bezitten om aan den zijdelingschen druk van het gewelf weerstand te bieden.

Terwijl bij de Pyramide het gebouw zichzelf draagt en dus een draaglichaam met 3 dimensies vormt, heeft bij Ktesiphon de afdekking zoowel als het draaglichaam nog slechts 2 dimensies. — de dikte is toch bij het gewelf zoodanig verminderd, dat nog slechts het hoogst noodige is behouden, terwijl bij de rechtstandsmuren eveneens de dikte verminderd is.

Bij de Gothiek wordt het streven verder doorgezet en het hoogste resultaat bereikt. Het gewelf, dat bij Ktesiphon nog een gebogen vlak is, gaat over in de lijnvormige graden; — de draagmuur maakt plaats voor de lijnvormige kolommen en de weerstand tegen den zijdelingschen druk der gewelven wordt slechts voor een gering deel verkregen door de verzwaring van de kolom tot den vorm van het conterfort, maar in hoofdzaak door de toepassing van een 2de rij kolommen aan elke zijde van het hoofdgewelf en door toepassing van — wederom lijnvermige — luchtbogen vanaf dit laatste tot de buitenste rijen kolommen.

Hiermede is de grens der materiaalbesparing bereikt: door deze indeeling der stof is het gebouw herleid tot een raamwerk van lijnvormige dragende deelen, waartusschen zooveel noodig dunne bekledingswanden (gewelkappen, glasramen, omsluitmuren) zijn aangebracht. Het gebouw is daardoor geworden, wat men in enkele woorden het best met den naam van „gematerialiseerd krachtenstelsel” kan aanduiden.

Deze indruk spreekt het sterkst, daar waar de graden zich uit het basement ontwikkelen en zonder onderbreking door kapitelen opstijgen tot in den top van het gewelf om weer aan de andere zijde overbroken in het basement terug te keeren (Cathedraal te 's-Hertogenbosch).

Dit alles is verkregen in een tijd, toen men van statica, mechanica, elasticiteitstheorie en hoe men de moderne wetenschap ook wil aanduiden, geen kennis had. Maar de feiten bewijzen dat de oude bouwmeesters het besef wel degelijk in zich droegen en niet alleen dit, maar ook het nog hooger staande vermogen bezaten het in de materie uit te drukken. Dit is oorzaak van de schoonheidswerking, die van die gebouwen uitgaat.

Men heeft herhaaldelijk getracht hiervoor het gebruik van driehoeksystemen aan te toonen; alzoo: een mathematisch begrip maar van anderen aard dan de statica.

Onder een driehoekstelsel verstaat men een stelsel van verticale, horizontale en evenwijdige schuine lijnen, die dus rechthoekige, onderling gelijkvormige driehoeken insluiten. Bij een gebouw, waarvan de indeeling op een driehoekstelsel is ontworpen, zijn de markante punten, d. z. de aansluitingspunten

tusschen de belangrijkste onderdeelen, hoekpunten van ramen en deuropeningen, hoofdpunten der voornaamste decoratieve elementen, enz., gelegen op de zijden der driehoeken en bij voorkeur in de hoekpunten.

Verschillende schrijvers van gezag¹⁾ hebben getracht bij de gothiek het gebruik van driehoeksystemen aan te toonen, maar eenstemmigheid is niet verkregen. Zulks is ook niet mogelijk, de eisch toch is te onbepaald. Men kan van een willekeurig punt van beteekenis een schuine lijn naar een ander doen uitgaan en zoodoende is het mogelijk een stelsel van eenige evenwijdige schuine lijnen aan te wijzen. Maar veel talrijker dan de aldus verbonden punten is het aantal der punten die buiten het net vallen. Zelfs als men de allerbelangrijkste punten combineert, dan komt men dikwijls tot driehoeken, waarvan de hoekpunten ergens willekeurig in de ruimte zijn gelegen.

Bij ons werd door *Berlage*²⁾ het gebruik der systemen sterk bepleit en ook toegepast, o. a. bij de Beurs, maar zelfs bij deze combinatie van verticale en evenwijdige schuine lijnen kan men den indruk niet ontgaan, dat het driehoekstelsel in de conceptie geen overwegenden rol heeft gespeeld en plaats heeft gemaakt voor de persoonlijke opvattingen van den kunstenaar, zoodra deze het traliewerk der lijnen hinderlijk acht.

Het is hier niet de plaats nader in te gaan op de beteekenis, die door sommigen aan de geometrische lijnen overigens wordt toegekend voor de bereiking van kunstige effecten; voldoende zij het er op te wijzen, dat het mathematische begrip, hetzij als eene uiting van stabiliteit, hetzij als ondergrond voor decoratieve werkingen, in de architectuur een zeer gewichtige functie vervult.

En hiermede wordt wederom niets nieuws verkondigd. Ik moge daarbij wijzen op eene uitlating van *Roriczer*, den bouwmeester van den Regensburger Dom (midden 13e eeuw) „dass der Gedanke eines „jeden wahren Kunstwerkes, seinem letzten Grunde „nach, wesentlich mathematischer Natur —, seine „obersten Gesetze die Gesetze der Mathematik sind“.

Blijft de vraag te bespreken of de gothieke bouwmeesters een bepaalden grondslag van theoretische kennis betreffende de stabiliteit van hunne gewelfconstructies c. a. bezaten. — Die kennis zou onmiddellijk uit de beschouwing der natuurwet, met name der evenwichtswetten van een stelsel krachten, moeten zijn voortgevloeid en aangezien die krachten dezelfde zijn als thans, moet de vraag luiden: kenden zij onze moderne statica — zij het ook in weinig-ontwikkelde vorm? Vermoedelijk niet, want de wet, waarop

¹⁾ *Vollet-le-Duc*, Dictionnaire Raisonné: woord „Proportions“, *Délio*: Untersuchungen über das gleichseitige Dreieck als Norm gothischer Bauproportionen.

Max Hasak, Kirchenbau des Mittelalters (2e Deel 4e Band 3e Aflevering Handbuch der Architectur).

²⁾ *Grundlagen und Entwicklung der Architectur*, 1908.

de statica berust, namelijk het parallellogram van krachten, is voor het eerst in de 17e eeuw geformuleerd. De leer der momenten is veel ouder en was reeds aan de Grieken bekend, maar deze alleen is niet voldoende.

Bij het twistgesprek, dat de fransche bouwmeester *Mignot* in 1398 te Milaan voerde met de italiaansche bouwmeesters van den Dom, is sprake van een empirischen regel, dat het conterfort 3 × zoo breed behoort te zijn als een kolom uit het inwendige. De Italianen betwisten dezen regel op grond van de meerdere vastheid van het italiaansche marmer boven den franschen kalksteen; maar deze grond is volkomen onjuist, want het conterfort, dat zijdelingschen druk moet opnemen, heeft een bepaalde afmeting noodig, afhankelijk van het soortelijk gewicht en onafhankelijk van de vastheid van het materiaal, waaruit het is opgebouwd. In zoverre was de meening van *Mignot* juist. Dat op dat punt een discussie gevoerd werd, bewijst de vaagheid der denkbeelden en pleit voor den empirischen grondslag van den regel.

Het tijdperk in aanmerking genomen, waarin de gothiek bloeide, lijkt het meer dan waarschijnlijk, dat men met empirische kennis, gesteund door een sterk natuurlijk mathematisch gevoel, de afmetingen bepaalde. Het waren tijden van intens godsdienstig leven, — van geloof, dat bergen verzetten zou. Daaruit is door de kunstenaars der middeleeuwen de kracht geput, die door de eeuwen heen het menschedom met bewondering en eerbied vervullen zou.

Hiermede heb ik getracht aan te toonen, hoe wiskundige begrippen door alle tijden op verschillende wijzen zijn tot uiting gekomen. Het zijn slechts enkele opmerkingen op een zeer groot gebied. Het leek mij gewenscht deze zaken mede te deelen, niet alleen tot bestrijding van de meening alsof alleen aan dat gedeelte der wiskunde, dat door de menschelijke kennis tot volledige klaarheid gebracht is, gezag toekomt, — maar in hoofdzaak tot belichting van het feit, dat een juist mathematisch gevoel kan leiden tot resultaten, die voor de synthetisch opgebouwde kennis vooralsnog onbereikbaar zijn.

Ter vermindering van misvatting moge ik nog hieraan toevoegen dat het in geen deele mijne bedoeling is het mathematisch gevoel te stellen boven de mathematische kennis; het zou tot zeer gevaarlijke consequenties kunnen leiden deze laatste te gering schatten. De enkelingen uitgezonderd, aan wie het eerste in sterke ontwikkeling als een zeldzame gave door de natuur is toebedeeld, kan veilig worden aangenomen, dat het gevoel slechts door stelselmatige studie van de mathematische wetenschap — hetzij empirisch, hetzij theoretisch, maar liefst op beide manieren tegelijk — kan worden gebracht tot zoodanigen graad van ontwikkeling, dat daardoor resultaten van hogere orde kunnen worden verkregen.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN

MAATSCHAPPY VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. f. 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f. 11.— Afz. Nos. f. 0.20 fr. p. p. f. 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1-5 regels f. 1.25, elke regel meer f. 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG, — 5 APRIL 1919. — N°. 14.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE
Ferdinand Jacob Nieuwenhuis, door C. Muysken. — J. E. van der Pek, door H. C. A. Henny. — Kunstmatige afkoeling van woningen en werkplaatsen.

OFFICIEEL GEDEELTE

Rijkskantoor voor bouwmaterialen opgeheven.

De minister van landbouw, nijverheid en handel heeft:
a. met ingang van 1 April opgeheven het Rijkskantoor voor bouwmaterialen, gevestigd te Amsterdam;
b. eervol ontslag verleend, onder dankbetuiging voor de den lande bewezen diensten, aan den heer J. M. K. Pennink, als president-directeur, en aan de heeren R. H. Bloemendal en J. Slicher, als directeurs van het Rijkskantoor voor bouwmaterialen;
c. den heer J. M. K. Pennink, met ingang van 1 April benoemd tot liquidateur van het alsdan opgeheven Rijkskantoor voor bouwmaterialen. (Stct.)

De minister van landbouw, nijverheid en handel heeft met ingang 1 April opgeheven de commissie van advies toegevoegd aan de directie van het Rijkskantoor voor bouwmaterialen, onder dankbetuiging aan de leden van die commissie voor de door hen in die functie bewezen diensten. (Stct.)

Adres aan den Minister van Arbeid.

Aan Zijne Excellentie den

Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Geven met verschuldigde eerbied te kennen ondergeteekenden, Ir. A. Broese van Groenou en Ir. D. F. Slothouwer, respectievelijk voorzitter en secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, Amsterdam, Marnixstraat 402, dat te hunner kennis is gekomen dat van Regeeringswege gelegenheid zal worden gegeven een beperkte hoeveelheid gezaagd vuren- en grenenhout naar België uit te voeren, dat zij vreezen, dat tengevolge van dezen uitvoer de houtprijzen aanmerkelijk zullen stijgen, dat zij het in het belang van de bouwnijverheid, in het bijzonder van den volkswoningbouw achten, dat de houtprijzen zullen blijven dalen.

redenen, waarom zij Uwe Excellentie eerbiedig verzoeken zoodanige maatregelen te willen treffen dat verhooging der houtprijzen in ieder geval vermeden en verlaging bevorderd worde.

't Welk doende

(w.g.) Ir. A. Broese van Groenou.
Ir. D. F. Slothouwer.

26 Maart '19.

Steenwijks nieuw raadhuis. — Men schrijft ons uit Steenwijk d.d. 27 Maart:

Villa *Rams Woerthe*, voor ongeveer 20 jaar naar bestek en tekening, op uitgeschreven prijsvraag, van de heeren A. L. van Gendt en Zonen te Amsterdam voor rekening van nu wijlen den heer J. H. Tromp Meesters, den grooten philanthroop en schenker van f. 100 000, waardoor de bouw van een Hoogere Burgerschool alhier werd mogelijk gemaakt, werd het vorige jaar door mevr. de wed. Tromp Meesters de gemeente te koop aangeboden.

Voor f. 94500 werd de gemeente eigenaar niet alleen van de prachtige villa, die aan bouw een ton gouds had gekost, maar ook van het daarbij behorende schoone wandelpark met zijn vele en prachtige wandelwegen, heerlijke bosch- en waterpartijen en vele daaromheen staande gebouwen. Het geheel bestaat een oppervlakte van 10 H. A. en heeft van aankoop en aanleg indertijd bijna een half miljoen gekost. Genoemde villa is thans tot raadhuis ingericht.

De verbouwkosten bedroegen f. 6000.

Een geacht ingezetene, die onbekend wenscht te blijven; doch wiens naam ieder Steenwijker kan raden, schonk voor de meubilering 10 mille.

Behalve de secretarie en die kamers en zalen welke in elk gemeentehuis aanwezig zijn is er het kantoor van den gemeentebestuurder, het kantoor van den controleur der belastingen, het bureau van den gemeente-architect, een commissiekamer en alles wat tot een op grooten voet ingericht gemeentehuis behoort ondergebracht en praktisch en doelmatig ingericht.

De geheele meubilering is zeer keurig en smaakvol. Steenwijk heeft thans een raadhuis zoo prachtig zoo solide en degelijk en zoo doelmatig als waarschijnlijk niet één, althans zeer weinige in den lande zullen worden aangetroffen.

(N. v. d. D.)

Utrecht, de stad.

De heer Plasschaert schrijft in het Utr. Prov. en Sted. Dagbl.: „Er zijn steden, die weinig bouwkunstigs bezitten, of omdat zij te nieuw zijn nog ontstaan in den zwakken tijd, of omdat wat zij bezaten te loor ging, in een waan van vernieuwing — in een periode die niet schiep. Hiertoe behoort Den Haag. Er is daar te weinig bouw-kunst. Enkele, kleine, overgebleven gedeelten toonen dat gemis te schrijnender aan. Maar, en dat is een voordeel op dit oogenblik, nu er nieuwe en goede architecten zijn, is er in Den Haag zoo goed als niets te ontzien, zoo goed als alles kan zonder welk verlies ook, en met vrij groote zekerheid van winst, worden herbouwd. Er zijn steden die stillekens staan te midden der akkers, binnen de vijf-hoeken harer wallen, geleend tegen de kaden der havens aan. Zij, deze steden, zijn niet dood, maar zij breiden zich niet uit; zij behouden, ternauwernood, in pijnzen en stille-zijn, het vroeger schoon, den vroegeren rijkdom van statige gevels, ruime versiering, koele tuinen, pleinen, nu leeg, kerken eens druk, torens, eens teeken van vrijheid, van hoogmoed, van burgerlijke zekerheid. Daartoe behoort Zierikzee, een der innigste steden van Zeeland, met haar straatjes naar haar haven toe, gansch onverlet, en, als eens zedig gegroepeerd. Er zijn steden, die 'oud schoon niet verloren, maar binnen wier leden de nieuwe tijd ademt, en waar de adem van dien nieuwen tijd alles doet zwellen, om verandering dwingt, uitbreiding eischt, op herbouw, hier en daar, doet hopen. Hiertoe behoort Amsterdam, werkelijk kloppend hart van het Land, en hiertoe behoort Utrecht, slaapster die lang sliep, maar die wil ontwaken...

Er is een verschil tusschen Amsterdam en Utrecht. In Amsterdam is het leven vol-op; zijn de nieuwe problemen niet te omgaan; helpt geen stede-diplomatie; er is, voortdurend werk aan den winkel, noodzakelijk werk, soms haastwerk. In Amsterdam past het snel te zijn, en reë te zijn. Er moetorsch gedacht worden, overwogen, wat te behouden is, wat vervallen moet, zooals het schoone dat er nu is, eens ander schoons wellicht verdrong. Er is in Amsterdam een zieleboekhouding noodig, die niet mag aarzelen bij het voortdurend inboeken, maar ook niet mag verspelen, bij en door het snel beraad.

Zoo als in Amsterdam het leven zwaar en hoog gaat, zoo gaat het leven nog niet in Utrecht. Er is daar pas ontwaken — maar de nieuwe eischen worden dag-aan-dag toch luider gesteld. De stad voelt onrust; de conservatieven voelen onrust. Er is gang en aarzeling in het gaan. Er moet, de stad is schoon, behouden worden; er mag niet roekeloos gesmeten worden met wat de stad aan karakter bezit, maar er is, op dit oogenblik wijziging in het karakter; meer spanning is er, meer hartstocht, meer nood ten daden. Utrecht zal in den komenden tijd voortdurend voor allerlei keus gesteld worden, waarbij het aspect van de stad is betrokken. Er is daar-in allerlei gevaar. Utrecht bezit toch niet als Amsterdam een stoet van architecten, die door eigen werken, geschikt zijn ter beoordeeling. Utrecht bezit geen scherppespoorde aesthetici, die liefde voor 'een en vrijheid genoeg voor 'ander bezitten, om met de architecten, te handhaven en te wijzigen. Er is dan ook veel in de stad reeds gebouwd wat een vernarming beduidt voor 't geheel. Er zijn een aantal winkels ontstaan zonder stijl, koffiehuisen, waar de steenen zonder kracht werden, een station is er zonder breedheid, die alle bevestigen, dat wien dit zinging, te luchthartig zijn geweest

— als in vele andere steden. Maar er is nog niet te veel geschonden, en Holland heeft, gelukkig voor velerlei hertouw, de vele, verschillend-gearde bouwkunstenaars. Utrecht kan dus voordeel trekken; het kan zich langer beraden dan Amsterdam; er is meer tijd, maar er is niet tijd over. Utrecht moet opletten, waaksch zijn, wil het den waren weg niet kwijt raken

Er is nog een gevaar — en dat is bij de bouwkunstenaars zelf. Er zijn onder de jongeren, en jongsten van deze, die zoozeer overtuigd zijn van de glorie, van de kracht, van de juistheid van dezen, onzen tijd, dat zij in een roes van zelfoverschatting alles zouden kunnen neerwerpen, om hun eigen romantisch bouwsel breed-uit in de wereld te plaatsen. Deze hebben wellicht de spanning der jeugd, maar niet de harmonie nog van wat zij kunnen en wat zij willen. Deze bouwkunstenaars zijn als raadgevers nog te mijden

Utrecht moet dus overwogen vooruitstrevend worden. Het moet den raad winnen van wie bewezen te kunnen, en tevens bewezen te kunnen eeren. Deze vernieuwen, behouden, schenken niet roekeloos. Deze bestaan; er bestaat in Utrecht onrust, die geleid moet worden. Noodzakelijk is dus ruim te denken, zeker te schiften; te kiezen en niet te gaan neerzitten, of te blijven neerzitten.

PLASSCHAERT.

H. A. Rübenkamp †.

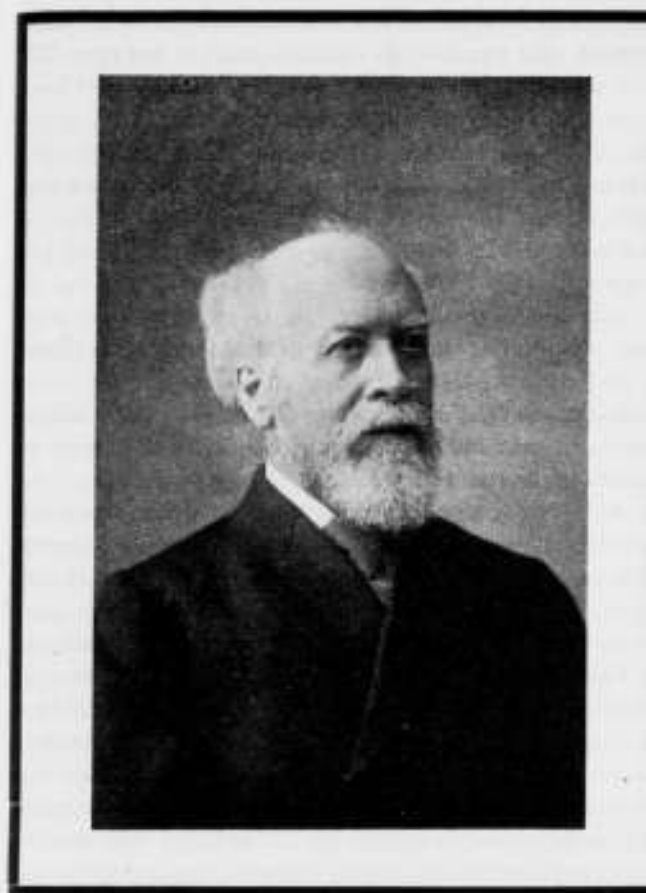
Overleden is de heer H. A. Rübenkamp, architect B. N. A., Directeur van Gemeentewerken te Sloten.

Prijsvraag Molenwieken.

In de door het Veiligheidsmuseum uitgeschreven prijsvraag voor een niet buitensporig kostbare, doelmatige en automatische beveiliging tegen het gevaar, om op het erf van een windmolen door de wieken getroffen te worden, waarop 149 antwoorden zijn ingekomen, is door het bestuur dier stichting uitspraak gedaan.

De prijs is toegekend aan de inzending onder het motto „Zaan“, van den heer H. Sutterland te Rotterdam, een premie aan „Favonius“ van de heeren A. Bakker te Zwijndrecht en A. van Walraven te Dordrecht. De 2e premie is niet toegekend doch het bedrag is gelijkelijk verdeeld onder de inzendingen „Hollands trots“ en No. 51, resp. van de h.h. J. D. Filarski, te Amsterdam en H. P. Gestel, te Woerden. Eervolle vermeldingen zijn toegekend aan de inzendingen „Mobiël“ van K. Olle Kzn., te Nieuwe Niedorp en „Leegwater“ van J. Olie, te Utrecht, voor keurig teekenwerk; aan „Gij zult niet doodslaan“ van C. de Graaf, te Utrecht en „Gekortwiel“ van Ir. G. J. Lugt, te Amsterdam, voor teekenwerk en motto; aan „Een molen siert het landschap“ van I. Koolhaas, te Utrecht, voor teekenwerk en uitwerking van het plan en aan de inzending van Ir. W. A. B. Meiborg en H. W. Michels, te Musselkanaal voor de inzending met uitwerking en berekening. Van 4 tot en met 20 April a.s. zullen een aantal ontwerpen met toestemming van de inzenders worden tentoongesteld. Het museum is geopend op werkdagen, behalve Woensdag, van 10-4 uur, Woensdagavond van 7-9 uur en den ten en 3en Zondag van elke maand van 1-4.

De inzenders worden verzocht, voor zoover zij geen naam-brief inzonden, dit alsnog te doen onder vermelding van hun motto, opdat hunne stukken hun kunnen worden teruggezonden.

FERDINAND JACOB NIEUWENHUIS

DOOR C. MULSKEN.

Ferdinand Jacob Nieuwenhuis werd den 9en Augustus 1848 te Woerden geboren, waar zijn vader Mr. C. J. N. Nieuwenhuis kantonrechter was en later Raadsheer in het Prov. Gerechtshof te Utrecht.

Hij ontving zijn eerste onderwijs aldaar op de school van den Heer Nijland, en kwam daarna op de Technische School te Utrecht, die toen onder de leiding van Grothe (later Hoogleraar aan de Polytechnische school te Delft) stond en zoo ongeveer de eenige gelegenheid voor voorbereidend onderwijs voor eene hogere technische opleiding in Nederland was. In 1866 werd hij ingeschreven als student aan de Polyt. School te Delft, waar hij tot 1869 de colleges in de Bouwkundige vakken, ook die voor water- en bruggenbouw, volgde.

Daarna vertrok hij in 1870 naar Berlijn om aan de Bauacademie zich verder als architect te bekwamen, een leergang die destijds, toen de Polyt. School nog in haar geboorte was, door meerderen gevolgd werd. Na eenigen tijd als opzichter bij de Staatsspoorwegen praktisch werkzaam te zijn geweest, werd hij in 1872 benoemd tot assistent-leeraar in de bouwkunst bij Prof. Gugel te Delft en tegelijkertijd als leeraar in de geschiedenis der Bouwkunst aan de Academie voor beeldende kunsten te Rotterdam. Tijdens zijn verblijf

te Delft was hij in de gelegenheid om op het bureau van den Professor mede te werken aan verschillende bouwprojecten en ook bij de uitvoering daarvan te assisteerden.

In 1875 vestigde hij zich als architect in de hem welbekende stad Utrecht en trad hij in 1877 in het huwelijk met Fraulein Janitsch uit Darmstadt.

Spoedig kreeg hij een uitgebreide praktijk, zoowel in als buiten Utrecht.

Van 1883—1889 had hij zitting in den Gemeenteraad. Van zijn vele werken als particulier architect uitgevoerd noem ik slechts enkele. Voor het Rijk de verbouwing van de lokalen der Eerste Kamer der S. G. en van het Ministerie van Waterstaat, de officierswoningen op de Marinewerf te Amsterdam, voor welke werkzaamheden hij later het Ridderkruis van de Oranje Nassau-orde ontving.

Voor de gemeenten vele schoolgebouwen o. a. te Lopik, te Brielle, te Nieuwenhoorn, Hellevoetsluis, Beesd en Dirksland. De studenten-sociëteit te Delft als resultaat van een prijsvraag.

Op het gebied van den kerkbouw o. a. een kerk met toren te Wilnis, de Remonstrantsche kerk te Utrecht, en als het voornaamste op dit gebied de restauratie van de Domkerk te Utrecht.

Dit werk werd in 1877 door hem begonnen met de herstelling van de koorkapellen. Het moest van 1882—84 worden onderbroken, toen er een hooglopend geschil ontstond over de wijze van herstel met het Hoofd der Afd. van K. en W. bij het Dep. van B. Z. waarbij Nieuwenhuis, overtuigd van zijn goed recht, geen kamp gaf.

Het Rijkssubsidie werd ingetrokken, een middel destijds in zwang om den wil van de Steurs te doen zegevieren.

Het geschil werd geheel ten gunste van Nieuwenhuis beslist en dank zij een legaat van Mr. Huydekoper van Nichtevecht kon nu de restauratie zonder Rijks-subsidie worden voortgezet.

Ook herstellingen, zoowel in- als uitwendig aan de Jacobi- Jans- en Buur-kerken te Utrecht zijn onder zijn leiding geschied.

In 1890 volgde zijn benoeming tot Directeur van Gemeentewerken. Reeds van 1883 af gekozen tot lid van den Gemeenteraad en tot lid van de Commissie van Advies voor de publieke werken, was hij daarvoor de aangewezen man.

Bij zijn 25-jarig jubilé en bij zijn aftreden in 1916 werd hem door Burgemeester en Wethouders en door zijn ambtenaren een bijzondere hulde gebracht.

Van de vele werken als gemeenteamtenaar ontworpen en uitgevoerd vermelden wij de uitbreiding van de stad; de verruiming van de hoofdverkeerswegen in de binnenstad.

Het Universiteitsgebouw (in samenwerking met prof. Gugel) 1891/92.

de Beurs- en Fruithal 1891—94.

het Gemeentelijk slachthuis 1893—1901.

De H. B. School 1903/4.

De Electricische Centrale 1901.
 en vele schoolgebouwen voor het L. O.
 Als waterbouwkundige werken vermelden wij o.a. een zeer goed geslaagd plan van waterverversching voor de stad 1893 en 1896/7.
 De doorgang in den Leidschen weg onder den spoorweg bij het station 1905.
 De Weeg-Basculebrug over den Cathrijnensingel 1907/8.
 De Willemsbrug 1909.
 De vaste Absteder-brug 1900.
 De Kromme Rhijnbrug 1905.
 De Sterrenbrug 1906.
 Vele kleinere bruggen en verbouwingen.
 Bij zijn omvangrijken en gebonden werkkring als gemeenteambtenaar, vond hij toch steeds den tijd om ook buiten zijn gemeente werkzaam te zijn in tal van besturen en commissies.
 Van 1882—1890 en 1901—1908 was hij lid van het Hoofdbestuur van de Mij. t. Bevordering der Bouwkunst en Voorzitter van de Afdeling Utrecht dier Maatschappij.
 In 1902 benoemd tot Eerlid en in 1915 ook Eerlid van de Afdeling Utrecht.
 Toen de Minister van W. H. en N. de Heer v. d. Sleyden, onder wiens departement het onderhoud van de gebouwen op het Binnenhof ressorteerde, besloot een commissie in te stellen om hem te adviseeren omtrent het onderhoud en de eventuele herstelling van het gebouwencomplex, genaamd „de Grafelijke Zalen“, was Nieuwenhuis, die op het gebied van restaureeren van gebouwen zijn sporen had verdiend, de aangevozen man om in die commissie zitting te nemen.
 In die commissie, die nog niet is ontbonden, had hij een werkzaam aandeel en werd bij de samenstelling van de monografie „de Grafelijke Zalen“ aan hem de bewerking van Hoofdstuk III opgedragen.
 Daar de Gemeente Utrecht tot het onderhoud van den Domtoren was verplicht, nam Nieuwenhuis spoedig, na zijn benoeming tot Directeur, dit grootsche monument in studie door het doen van opmetingen en het maken van uitvoerige tekeningen.
 Toen het telkens afbrokkelen van bouwdeelen en het vallen van steenen voor de directe omgeving van den toren gevaarlijk begon te worden besloot het Gemeentebestuur in 1901 een Commissie te benoemen waarin hij als secretaris en uitvoerder der noodige herstellingen werd benoemd.
 Dit door Rijk en Gemeente gesubsidieerde werk werd tot aan zijn dood met groote toewijding door hem geleid: hij kwam daarbij, vooral bij de herstelling van het bovendeel (de lantaarn met traptoren) dikwijls voor moeilijke vraagstukken en gevaarlijke momenten te staan.
 Als een zijner laatste werken verdient hier nog vermelding de herstelling van de Agnieten-kapel aan de Jacobi-kerk, in aansluiting met den bouw van het centraal museum, welk werk hem, na zijn aftreden als Directeur, door het Gemeentebestuur werd opgedragen, maar nog niet voltooid is.

Van zijn restauratie-werk buiten Utrecht zij hier nog vermeld zijn aandeel als commissielid in dat van „Het Huis met de Hoofden“ de gevel van de Nieuwe kerk en de Oude Kerktoren te Amsterdam.
 Meermalen nam hij als Jurylid deel aan prijsvragen uitgeschreven o.a. door de Mij. t. Bev. der Bouwkunst voor de kerken
 te Apeldoorn in 1890
 te Deventer in 1890
 te 's Gravenhage in 1894.
 Voor societeitsgebouwen en gestichten o.a. te Delft en te Kampen.
 Nieuwenhuis kon dus op zijn 70ste jaar met welgevallen en met het volste recht op een welbesteed en werkzaam leven terugzien.
 Na de waardeerende regelen reeds tijdens zijn leven aan hem gewijd, o.a. bij zijn aftreden als gemeenteambtenaar in 1915, bij het bereiken van den zeventigjarigen leeftijd in Augustus van het vorige jaar en na zijn onverwacht overlijden in het nummer van 22 Februari van dit blad, mocht ik niet te uitvoerig worden, maar stel niettemin de gelegenheid, mij door de Redactie geboden, op prijs om hier een laatste woord te kunnen wijden aan den hoogst bescheiden man met wien ik gedurende meer dan een halve eeuw in verschillende besturen en commissies heb mogen samenwerken en die ik heb leeren waardeeren als iemand met vast en edel karakter en als een oprechten trouwen vriend.
 C. MULSKEN.

J. E. VAN DER PEK. †

De Nederlandsche arbeidersklasse heeft één harer beste vrienden verloren. Een trouwe werker is haar ontvallen. Niet een voorman, voor haar strijdend met politieke of economische wapenen. Maar daarom niet minder een onvermoeid verdediger van een harer grootste belangen, die voor haar veel heeft gedacht en veel heeft gedaan. Al jong besefte van der Pek de maatschappelijke betekenis van de woning voor het gezin. Het vraagstuk der volkshuisvesting greep hem en het heeft hem niet meer los gelaten. Hij heeft zijn leven er aan gegeven.
 In de 90er jaren, toen nog slechts zeer enkele goedwillende belangstellenden eenige aandacht schonken aan de verbetering van de arbeiderswoning, toen er nog geen woningwet, geen staatssteun en ook nog nauwelijks drang van de belanghebbenden uitging, was van der Pek de eerste Nederlandsche architect, die door wetenschappelijke studie van het onderwerp zich gereed maakte tot weldoordacht praktisch werk. De waarde van deze werkzaamheid in dit tijdvak was waarlijk niet gering. Arbeiderswoning en architect waren elkander volkomen vreemd. De exploitatie van de volkswoning was zonder uitzondering voorwerp van geldbelegging, de bouw werd uitsluitend overgelaten aan den eigen-bouwer. Tot welke uitkomsten deze opvattingen leidden? Bijna elke Hol-

landsche stad bezit thans als hunne nalatenschap de troosteloze woningcomplexen van de tweede helft der 19e eeuw, monumenten van liefdeloosheid en onverschilligheid.

Van der Pek zag met zijn klaren blik en voelde met zijn warm hart, dat hierin verandering moest komen. Hij stelde zijn kennis van het bouwvak in dienst van zijn lieide tot het woningvraagstuk. En hij deed dit in een tijd, dat er geen woningverenigingen, geen gemeentebouw en dus geen uitzicht op belangrijke opdrachten bestond.

Les idées marchent! Van der Pek heeft het groot geluk gehad de maatschappelijke inzichten zich te zien ontwikkelen in een richting, die hem de gelegenheid gaf zijne ideeën in daden om te zetten. De volvoering en de vreugde daarvan heeft hij echter te weinig gekend. Geboren idealist en met den aanleg van kunstenaar was hij het leven als jonge man ingegaan met verwachtingen, die slechts ten deele konden worden vervuld. In zijn laatste jaren kon hij dikwijls ontevreden zijn met het door hem bereikte, was hij moedeloos bij de gedachte, dat het leven voorbij ging zonder hem in zijn kunst te hebben gegeven, wat hij er eens van had gehoopt.

Menig bouwplan hebben we te zamen voorbereid. Hij begon altijd met een scherpe formulering van het program van eischen, waaraan het ontwerp straks moest beantwoorden. Hij wist zich de maker van utiliteitsbouw. Dus moest het plan de scherpste critiek uit een oogpunt van practische bruikbaarheid kunnen doorstaan. Menig huishoudelijk praatje met de arbeidersvrouw en menige nauwgezette proef met modellen, op kleine schaal vervaardigd, strekten tot verzekering van zijne inzichten. Hij gevoelde zijn verantwoordelijkheid voor zijn werk. Daarom kon hij moeilijk iets aan anderen overlaten. Alle, ook de geringste details, werden door hem zelf behandeld en verzorgd.

En zijn zorg bepaalde zich niet tot het architectonische. Hij werkte met ernst mede aan de samenstelling der exploitatierekeningen van de door hem ontworpen woningen. Want hij was niet alleen bouwmeester, hij had zich gezet aan de oplossing van een vraagstuk, dat vóór alles een maatschappelijk probleem was en hij aanvaardde hiervan de volle consequentie. Eerst dan was hij tevreden met een ontwerp, wanneer het voldeed aan alle redelijke eischen, zoowel van bouwkundigen als financieelen aard.

Gedurende den bouw gevoelde hij zich „de directie“. Hij leidde het werk persoonlijk en met volle toewijding. Contrôle, ook van overheidswege, kon hij moeilijk verdragen. Allerminst, omdat hij ze vreesde, maar omdat hij zoo diep zich van zijn plicht en van zijn verantwoordelijkheid bewust was, dat hij toezicht gevoelde als een hem aangedaan onrecht. Kapitein op zijn schip, dat wilde hij zijn en gerust kon men hem dat laten; tot het einde van de reis stond hij op de commandobrug.

In 1895 begon hij zijn arbeid met den bouw van een blok arbeiderswoningen aan de Lindengracht en Gouds-

bloemstraat voor de bouwonderneming „Jordaan“. Daarop volgden een woningcomplex in den Haag, een blok éénkamer-woningen aan de Polanenstraat te Amsterdam, woningblokken voor bouwverenigingen te Amersfoort en Haarlem; daarna een groep woningen aan de Agatha Dekenstraat te Amsterdam.

In 1909 werd onder zijn architectuur te Amsterdam het eerste blok gebouwd met behulp van een voorschot, verstrekt overeenkomstig de woningwet. Het was de coöperatieve Bouwvereniging Rochdale, die hem deze opdracht verstrekte, aanvankelijk tot den bouw van 28 woningen aan de van Beuningestraat, later gevolgd door kleine en groote woningcomplexen aan de Fannius Scholtenstraat, de Atjeh- en Balistraat (dit was het eerste woningblok te Amsterdam gesticht met gemeenschappelijk tuin). Daarop volgde in 1912 nog de bouw van een zeer groote groep woningen aan de Borger- en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam, eveneens voor dezelfde vereeniging. Voor het „Amsterdamsch Bouwfonds“ bouwde hij achtereenvolgens woningblokken in de Indische Buurt, aan de Hasebroekstraat en Kostverlorenkade. In 1915 droeg deze vereeniging hem op den bouw te Amsterdam van het eerste Tehuis voor Arbeiders, in Nederland gesticht. Deze bouw in 1916 aangevangen werd onder zijn leiding voltooid in den zomer 1918. De Gemeente Amsterdam erkende zijn verdienste en belastte hem met het ontwerpen van plannen van arbeiderswoonwijken aan de overzijde van het IJ in de zgn. Buiksloterham. Deze laatste zeer omvangrijke bouw is thans gedeeltelijk reeds zeer gevorderd. Plannen voor een Haagsch Tehuis voor Arbeiders lagen in ontwerp gereed. Alles bijeen een mooie staat van dienst. Eerbiedwaardig bovenal, omdat heel deze arbeid gedragen werd door zijn sterke, duurzame liefde voor de verbetering der volkshuisvesting. Een werkzaam en met eerlijke overtuiging geleefd leven is geëindigd, zijn baanbrekende arbeid wordt voortgezet, zijn vrienden, die met hem hebben samengewerkt, zullen hem niet vergeten.
 H. C. A. HENNY.

KUNSTMATIGE AFKOELING VAN WONINGEN EN WERKPLAATSEN.

Dever dit onderwerp schrijft Dr. A. J. C. Sniijders in het Tijdschrift voor Sociale Hygiëne, een artikel waaraan wij het volgende ontleenen: De kunstmatige afkoeling van woningen is is een vraagstuk, dat vrij wat meer voeten in de aarde heeft, veel ingewikkelder van aard is en met veel meer kosten gepaard gaat dan de verwarming onzer woonhuizen. En het is ook maar gelukkig, dat deze laatste met zooveel eenvoudiger hulpmiddelen en met veel geringere uitgaven verkregen kan worden, want wij hebben, althans gedurende verreweg het grootste gedeelte van het jaar, veel meer te lijden van koude en guur weer, dan van overtollige warmte. Er is bij

ons meer behoefte aan verwarming dan aan afkoeling en daarin kan — mits de brandstoffennood ons niet al te veel parten speelt — op veel eenvoudiger en minder kostbare wijze worden voorzien.

Toch doet zich, ook in ons klimaat, in het heete jaargetijde, de behoefte aan enige verkwikkende afkoeling onzer woonvertrekken dikwijls met nadruk gevoelen en vooral is dit het geval in ziekenzalen, werkplaatsen, fabrieksruimten enz., waar een te hooge temperatuur in een, toch reeds benauwende, atmosfeer niet slechts grooten overlast kan veroorzaken, doch ook zeer ongunstig werkt op het welzijn en de arbeidskracht van den mensch.

Van bijzondere maatregelen tot het afkoelen van bewoonde ruimten en werkplaatsen in den zomer, is echter bij ons tot nog toe slechts bij hooge uitzondering sprake geweest. Meestal bepaalt zich de „opfrissing“ van den vermoeiden en sterk verhitte mensch, bij drukkende warmte, slechts tot het openen van een deur of een venster — dit laatste dan meestal nog slechts een schuifraam, — welke maatregel dan met den weidschen naam van „luchten“ bestempeld wordt. Daarvan is echter, bij drukkende zomerhitte, op deze wijze geen sprake, ja, het middel is dikwijls zelfs erger dan de kwaal.

Immers: bij zulk een hooge temperatuur der buitenlucht is van ventilatie door vensters zoo goed als in 't geheel geen sprake, daar de temperatuur binnenshuis en buiten dan te weinig verschilt, om een merkbaren luchtstroom tot stand te brengen. Bovendien is, in zulke gevallen, de buitenlucht dikwijls nog warmer dan die in de woning, zoodat men, juist alleen door deuren en vensters zorgvuldig gesloten te houden, de temperatuur binnenshuis eenigszins draaglijk kan doen blijven.

Een huis, waarin niet gestookt wordt, is, in zijn temperatuur, uitsluitend van den toestand van den dampkring afhankelijk. Het ontvangt zijn warmte zoowel door directe bestraling door de zon en de warme lucht, als door warmtegeleiding door de lucht en den verwarmden bodem. Omgekeerd kan de woning warmte afgeven door uitstraling en geleiding van haar warmte naar buiten, als de temperatuur van de lucht en den bodem lager is dan die van de woning. Deze warmteverhoudingen in de woning doen zich echter niet onmiddellijk in de bewoonde vertrekken gevoelen, daar de muren van het huis en de wanden van de kamers, in 't algemeen, uit slechte warmtegeleiders bestaan, zooals: steen, hout, kalk enz. Doch daarvan is ook omgekeerd weer het gevolg, dat de warmte, die in het huis aanwezig is, eerst zeer langzaam naar buiten wordt afgegeven, te meer daar de muren gewoonlijk tamelijk dik zijn en daarin dus veel warmte opgehoopt blijft, terwijl zij, als zij eenmaal verwarmd zijn, aanzienlijke hoeveelheden lucht tot een hooge temperatuur kunnen verwarmen, vóórdat er van afkoeling sprake kan zijn. De muren geven dus zelf nog geruimen tijd warmte aan de lucht binnenshuis af, nog lang nadat de uitwendige verwarming

van het huis reeds opgehouden heeft. Dit moge in den winter, als de muren kunstmatig verwarmd zijn, een niet te versmaden voordeel zijn, doch in de heete zomermaanden kan men er ontegenzeggelijk veel last van ondervinden. Dan kan de toenemende verwarming der kamerlucht door de, in de muren verzamelde, warmte zelfs nog tot laat in den nacht voortduren. De krachtigste bron van verwarming der huizen is de bestraling door de zon. Deze verwarmt echter de verschillende onderdeelen van het huis nog in zeer ongelijken graad, daar zulks in hooge mate afhangt van den stand van de zon en van den hoek, waaronder de zonnestralen op de muren, het dak enz. vallen. Zoolang als de zon laag aan den hemel staat, dus in den vroege morgen en den late avond, worden de verticale muren het sterkst verwarmd, daar de zonnestralen dan bijna loodrecht daarop vallen. Doch hoe hooger de zon tegen den middag stijgt, des te schuiner wordt de richting, waarin haar stralen de muren treffen en des te geringer zullen deze dus verwarmd worden. Voor het dak geldt echter het omgekeerde; daar, en dus ook op den zolder en de hoogste verdiepingen, is de temperatuur dus juist in de middaguren het hoogst.

Uit het bovenstaande volgt, dat, in het warme jaargetijde, de kunstmatige afkoeling van woningen — en vooral van werkplaatsen en fabrieksruimten — een onmisbare eisch is, met het oog op de gezondheid en de werkkraft van bewoners en arbeiders. Toch is er in die richting nog slecht weinig gedaan. De belangrijke vorderingen, die de koeltechniek, het voortbrengen van kunstmatige koude, in onzen tijd maakte, zijn tot nog toe bijna uitsluitend aan handel en nijverheid ten goede gekomen, zoowel door het scheppen van talrijke nieuwe industrietakken, als voor de verzending en het conserveren van voedingsmiddelen in den wereldhandel.

En toch verkrijgt de kunstmatige afkoeling ook een steeds grootere betekenis voor het verlagen der temperatuur van de lucht, zoowel in particuliere woningen en ten bate van de huishouding, als voor kantoren en werkplaatsen, vergaderzalen, schouwburg- en concertzalen enz. Reeds door de toepassing van koelmachines kan aldaar het verblijf in hooge mate veraangenaamd en de lust tot den arbeid, zoowel als de arbeidskracht, aanzienlijk verhoogd worden.

Doch in weerwil van de groote vorderingen in de koeltechniek in den nieuweren tijd, heeft toch de centrale afkoeling der woningen, door middel van koelmachines, ten onzent het nog niet veel verder gebracht dan tot enkele, op zich zelf staande proeven op kleine schaal. Zelfs in de weelderigste en best ingerichte moderne woningen vindt men slechts hoogst zelden een koelinrichting, hoewel wij allen, in onze arbeids- en woonkamers, den overlast en de nadeelen van een lang aanhoudende zomerhitte veel ernstiger gevoelen dan die van de koude in den winter.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPIJ BOND VAN
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST NEDERLANDSCHE
ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20, fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 12 APRIL 1919. — N°. 15.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE, Werk van de „Afdeling Gebouwen“ van den Dienst van Publieke Werken. Amsterdam — Kunstmatige afkoeling van woningen en werkplaatsen (vervolg en slot). — Prijsvragen. — Boekbespreking. — Een oud certificaat voor de aannemers.

OFFICIEEL GEDEELTE

AAN DE LEDEN VAN DEN B. N. A.

Aan den oproep van den penningmeester om opgave van de inkomsten over 1918, gaven slechts 90 leden gehoor zoodat ongeveer 150 leden den penningmeester de noodige gegevens onthielden om met eenige kans op bevredigende uitkomst zijne berekeningen te maken. Om het maar niet sterker uit te drukken, noem ik het resultaat van mijne oproeping meer dan treurig, zou er na werkelijk zoo weinig medewerking van de leden te verkrijgen zijn om de machine van den B. N. A. geregeld te laten loopen. U allen hebt met de begrotingen te maken, bij ondervinding weet u dat het geen gemakkelijke taak is; die taak was en is gedurende de abnormale tijdsomstandigheden waaronder wij leven zooveel te lastiger, waar ons bijna alle gegevens, als standaardprijzen, loonen, voorraden, enz. waarop anders onze cijfers steunen, ontbraken. Welnu mijneheeren, zet dan door uwe laksheid (ik wil en mag niet van onwil spreken) uwen penningmeester niet voor een onuitvoerbaar taak.

Volgens onze statuten kan uw inkomen ambtshalve worden vastgesteld, maar bedenkt toch wel dat die als een soort strafmaatregel daarin is opgenomen en u zult toch niet willen dat het bestuur dien maatregel op 150 uwer moet toepassen. Het bestuur heeft reeds door de vele werkzaamheden voortvloeiende uit den nieuwen toestand van den B. N. A. een zware taak, hoevele zaken moeten niet herzien, voorzien en geregeld worden, moet de penningmeester dan nog aankomen met het verzoek om eens even de inkomsten van 150 leden, over geheel Nederland verspreid, ambtelijk vast te stellen. De penningmeester kan wel voorstellen al die leden maar op f 10.000 ieder te stellen (ik gun het hun van harte) maar er is beroep op de ambtelijke aanslagen, de storm komt dan natuurlijk los en inplaats van minder werk door de vlugge vaststelling der aanslagen komt er nog meer werk. Dus wil

men ambtelijk aanslaan, dan moet dat met overleg naar eenige gegevens en in billijkheid geschieden.

Waarde collega's helpt uwen penningmeester uit den brand zorgt toch dat hij zijn medebestuurders niet tot bovengenoemde minder aangename en veel omvattende taak moet oproepen, begrijpt toch dat U van ons niet zooveel opoffering van tijd kan en mag vorderen. Het huishouden van den Bond is duur is er gezegd in het fusierapport, is het al niet genoeg dat de tijdsomstandigheden, waardoor ook de inkomsten van het meerendeel onzer leden verminderden, dat nog al duurder maken, moeten de 150 leden door hun laksheid het budget nog hooger maken. Ik schat maar zeer matig als ik f 500 stel voor het eenigszins ernstig behandelen der ambtelijke aanslagen van de 150 nalatige leden, bedenkt wel dat zulks ieder onzer ruim f 2 contributie meer gaat kosten. Ik laat dan den tijd dien de bestuursleden daaraan opofferen nog geheel buiten rekening. Billijk zou het zijn die onkosten alleen op de onwilligen of beter gezegd op die laksche leden te laten drukken. Maar komaan, nalatige heeren, alle onaanvaardigheden kunt u onmiddellijk uit den weg ruimen.

Pakt maar even uw taak, telt de ontvangen honderden nog liever de duizenden bijeen, trekt daarvan af uw kantoorhuur, vuur, licht en water, uw bureaunkosten, tekenaarsloonen, verzekeringen, desgewenscht abonnementen op tijdschriften, kosten voor aanvulling bibliotheek enz. in een woord alles zooals u dat invult voor de inkomstenbelasting, bovendien echter frekt u van uwe totaalinkomsten de inkomsten uit vermogen af. Men denke dat moet in een half uur gedaan zijn omdat u het toch reeds gereed gemaakt hebt om het op uw beschrijvingsbiljet van de inkomstenbelasting in te vullen. Is u bovenstaand nog te veel werk, welnu ik kan het u nog gemakkelijker maken, geef mij maar op de som die u aan inkomstenbelasting betaalt die vindt u op het biljet maar vermeldt dan even of u het totaalcijfer of de hoofdsom opgeeft. Ik moet dan uit die cijfers uw inkomen wel herleiden, maar uw penningmeester ziet niet op tegen wat werk indien de goede zaak daarmede gediend is. Indien wij onzen B. N. A. tot groote bloei en kracht wenschen te brengen en dat willen toch alle leden naar ik hoop, dat maar ieder daaraan medewerke naar vermogen; minstens mag er verwacht dat U uw goeden wil toont. Welnu begint daarmede en zendt mij omgaand, nog heden en stelt niet uit tot morgen, de gevraagde opgaven.

De Penningmeester v. d. B. N. A.

De verbinding der IJ-oeveren.

Wij vernemen dat de opdracht, in het laatst van 1917 aan een afdeling van den technischen dienst van P. W. verstrekt, om opnieuw het vraagstuk te bestudeeren der verbinding van de IJ-oeveren, thans in zoverre is uitgevoerd dat in het begin van het a.s. najaar een lijvig rapport zal verschijnen waarvan het grootste deel van het materiaal door het hoofd der afdeling „Bruggen“ den ingenieur, den heer W. A. de Graaf is bijeengebracht.

Inmiddels worden uitvoerige inlichtingen verwacht uit buitenlandsche, speciaal uit Engelsche havenplaatsen, die een soortgelijk vraagstuk tot oplossing hebben moeten brengen.

Door de oorlogsomstandigheden zal het echter vrij geruimen tijd duren, alvorens deze inlichtingen verstrekt kunnen worden.

(Hdbl.)

Welstandseischen te Baarn.

In de op Vrijdag 28 Maart jl. gehouden raadszitting der gemeente Baarn, werd met algemeene stemmen aangenomen het voorstel van B. en W. tot aanvulling van de bouw- en woningverordening met een artikel, betreffende het stellen van welstandseischen aan het bouwen. Het is de bekende clause, welke reeds in onderscheidene gemeenten is toegepast en door de gunstige werking steeds meer ingang vindt. Zij luidt: „Het uiterlijke van een nieuw te maken gebouw met al wat daartoe behoort, hekken, muren en dergelijke, moet zoodanig zijn, dat het noch op zich zelf, noch in verband met de omgeving uit een oogpunt van welstand aanstoot kan geven. B. en W. zijn bevoegd te dien aanzien nadere eischen te stellen.“ In principe werd hierbij besloten tot instelling eener schoonheidscommissie.

Een woord van hulde verdienen bij deze totstandkoming de architecten J. H. W. Leliman en L. H. Bours Lzn., welke heeren, als bestuursleden der vereeniging „Algemeen Belang“ te Baarn, het initiatief namen.

Op een destijds door „Heemschut“ gedaan voorstel aan de Provinciale besturen, zangaande het stellen van bepalingen voor het weren van ontsierende reclame, werd door dat van Utrecht afwijzend beschikt. Baarn is thans de eerste gemeente in deze provincie die met bemiddeling van verordening op belangen van schoonheid kan bogen. Moge dit tevens een aansporing voor andere gemeenten zijn. Vooral onze grootsten steden, waar zoo veel meer gebouwd wordt, moge dit als voorbeeld gelden. Daar toch, waarbij nog wel de hoofdstad des lands met haar schoone oude binnenstad, ontbreken nog steeds dergelijke bepalingen. En, daar nu eenmaal in tegenstelling bij vroeger tijden, de kunstambachten en vrije, slechts voor een klein gedeelte in bevoegde hand is, kunnen dergelijke voorschriften alleen verbetering brengen.

VAN H.

Brand in het Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem.

Zaterdag is de, op het terrein van het Nederlandsch Openluchtmuseum staande welbekende oud-Saksische boerenwoning

geheel afgebrand. Door de hooge ligging en den grooten afstand was het onmogelijk zooveel blussingsmateriaal aan te brengen, dat het vuur tijdig kon worden bedwongen.

Het oud-Saksische huis, afkomstig uit Twente, was het laatste overgebleven type van primitieve boerenwoning, geheel uit hout, stroo en leem opgetrokken.

Het Ned. Openluchtmuseum heeft door dezen brand een van zijn meest belangrijke bezienswaardigheden verloren.

Het vraagstuk van de ruimte in de beeldende kunst.

Voordracht gehouden 27 Maart 1919 door Prof. Dr. A. E. Brinckmann in de Universiteit te Utrecht. De kunst liet zich eerst betrekkelijk laat gelegen liggen aan de ruimte als vraagstuk der vormgeving. Wij zijn weliswaar overal omgeven door ruimte, doch dit zijn oneindige aaneenschakelingen van ruimte, die niet tot aesthetische voorstellingen zijn geworden. De natuurlijke ruimte wordt slechts als afstand beschouwd. Eerst door hare omgrenzing in drie dimensies kan men zich haar voorstellen. Ook op kunstgebied kan men allereerst uitgaan van de mathematische definitie van de ruimte, men moet die definitie echter ruimer uitleggen. Het begrip van de open ruimte moet worden ingevoerd. Voorbeelden daarvan zijn galerijen, straten, pleinen.

Iedere ruimte is een lichaam. Zij wordt van binnen uit beschouwd en vindt haar einde waar de omgrenzende vlakken zich bevinden. Hier doet zich aanstonds de analogie gevoelen van het ruimtelichaam, met het plastische lichaam. Dit laatste wordt van buitenaf gezien, het begint waar de omgrenzende vlakken gelegen zijn. Uit deze overeenkomst volgt de samenhang van de beide lichamen. Beide staan in nauw verband. Ook wat den oorsprong betreft is deze verhouding van groote betekenis, want de voorstelling van het plastische lichaam gaat vooral aan die van het ruimtelichaam.

Reeds met de voorstelling der ruimte, waarin wij ons bevinden, is iets belangrijks volbracht. Want die voorstelling beteekent dat wij haar maken tot een voorwerp van artistieke vormgeving. De beteekenis der vlakken voor hoogte, breedte, diepte wordt duidelijk. Met hun hulp kan men in de ruimte rhytmisch indeelen. Men kan bij de hoofdruimte nevenruimten, als nissen, erkers, voegen en verkrijgt daardoor eene ruimtevermeerdering. Men kan door schoorsteen, meubels van de ruimte iets wegnemen en komt daardoor tot ruimtevermindering. De rijkste mogelijkheden van combinatie, die daaruit ontstaan zijn vooral door de barokkunst tot het uiterste door-gewerkt en de artistieke voorstelling wordt zoo ingewikkeld, dat wij haar nauwelijks kunnen volgen.

Het vraagstuk wordt in de geschiedenis der bouwkunst voortdurend anders gesteld. Op de overzichtelijke ruimtevormen der romaansche kunst volgen de versnippering van de ruimte in de gothiek, eene nieuwe harmonie in de renaissance, hoogste opvoering in de barok en vernietiging van de ruimte in de 19e eeuw.

2. U. L. O. Scholen aan de Nic. Maesstraat te Amsterdam.

WERK VAN DE „AFDEELING GEBOUWEN“ VAN DEN DIENST DER PUBLIEKE WERKEN. AMSTERDAM.

2 U.L.O. SCHOLEN AAN DE NIC. MAES-STRAAT.

Deze scholen met een gemeenschappelijk gymnastieklokaal zijn vereenigd in één gebouw opgericht op een inpandig terrein. Rondom het schoolgebouw worden of zijn huizen gebouwd, terwijl de scholen over de speelplaatsen toegankelijk zijn, die bereikt worden door een toegang ± 4 M. breed in den straatwand gespaard. Bij meerdere plannen worden deze toegangen overbouwd, hetgeen een bevredigender oplossing voor dit vraagstuk geeft.

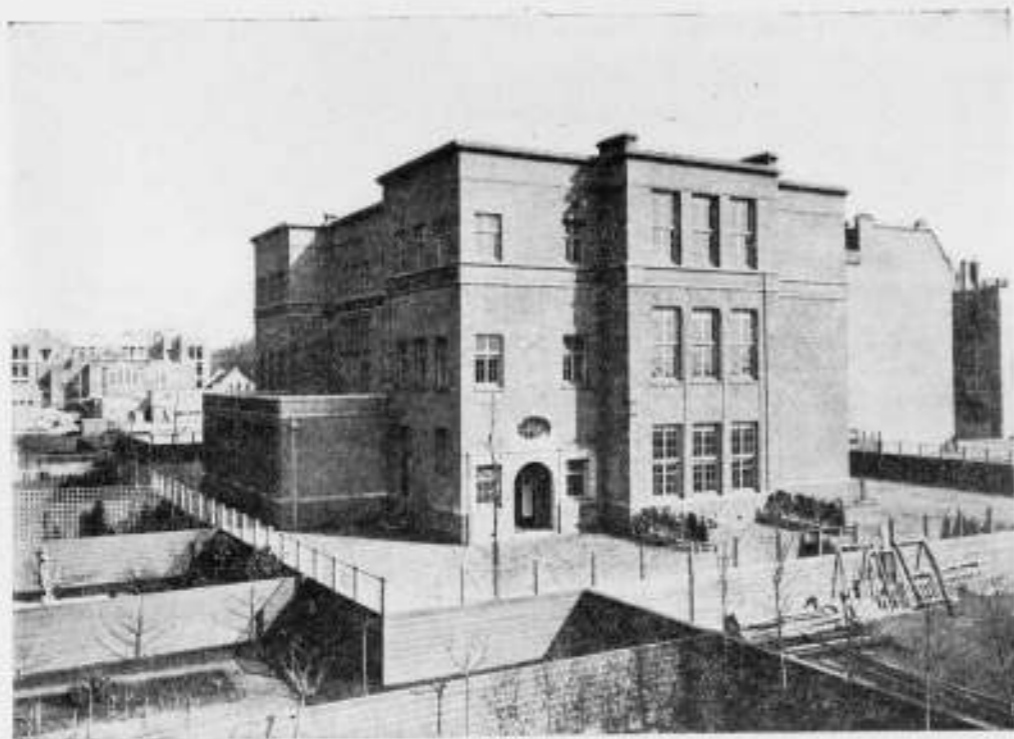
Bij het plan valt te vermelden dat de plattegrond van de 2e verdieping gelijk is aan die van de 1e verdieping; boven de klassen 4 zijn de teekenlokalen en boven de kamers Hoofd zijn die van het personeel. De boven elkaar gelegen bergplaatsen zijn voor steenkolen bedoeld; ze zijn onderling door een stortkoker verbonden. De binnenplaats is niet overdekt. Ter toelichting van de foto's diene, dat de tegels op de foto van het trappenhuis te zien ook als lambris in de gangen zijn aangebracht en met verglaasde bakken van de fabriek „Ouderzorg“ zijn. De opening met een hek voorzien in den betrekkelijk hoogen wand van het

portaal in het trappenhuis is noodig voor het toezicht. De gevels zijn tot de 2e verdieping van rooden baksteen; het bovengedeelte is bepleisterd en begrint; het bepleisterde en het baksteengedeelte zijn gescheiden door een met steenmeel bepleisterde band. Het schoolgebouw moest voor uitbreiding vatbaar zijn; daarom is er in het plan op gerekend dat boven het gymnastieklokaal over 2 verdiepingen verdeeld nog 4 klasselokalen gebouwd kunnen worden; de trappenhuisen, die thans van 2 zijdkanten verlicht worden, zullen dan slechts licht van de binnenplaats kunnen krijgen, hetgeen echter voldoende zal zijn. Nadat het ontwerp gereed was, maakte de architect M. de Klerk de hierbij gereproduceerde perspectief-teekening.

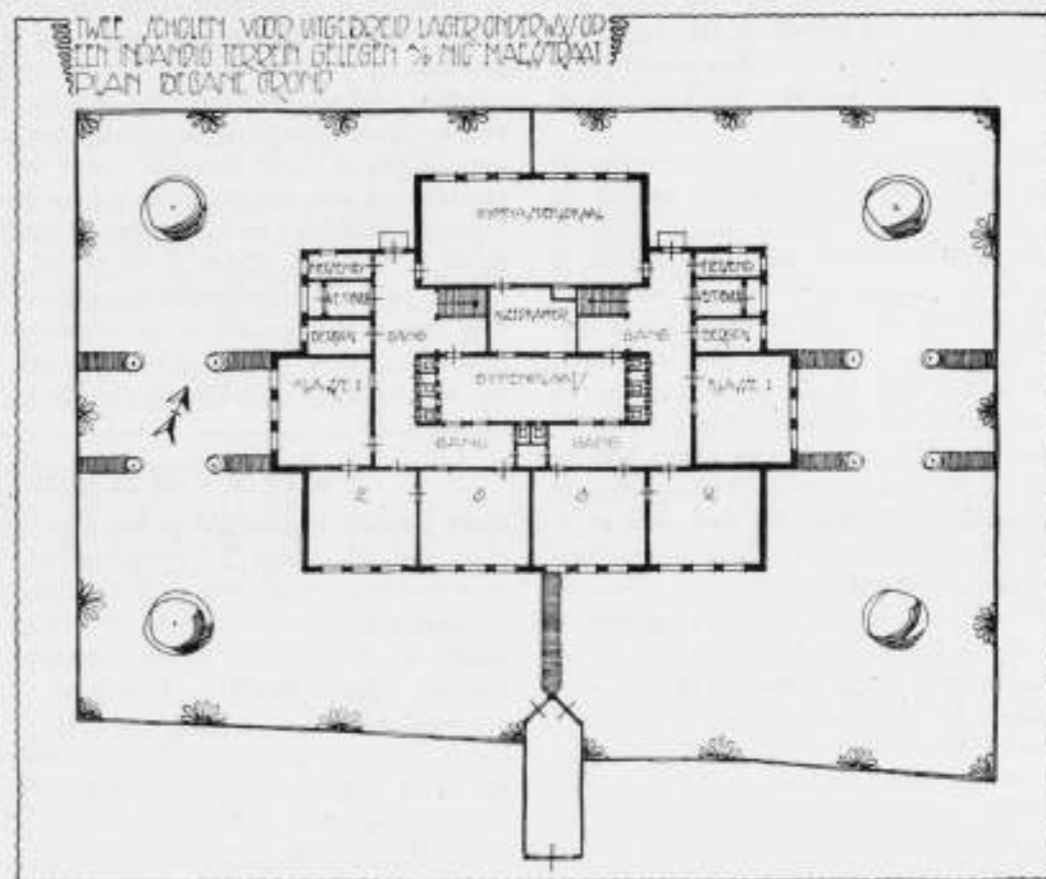
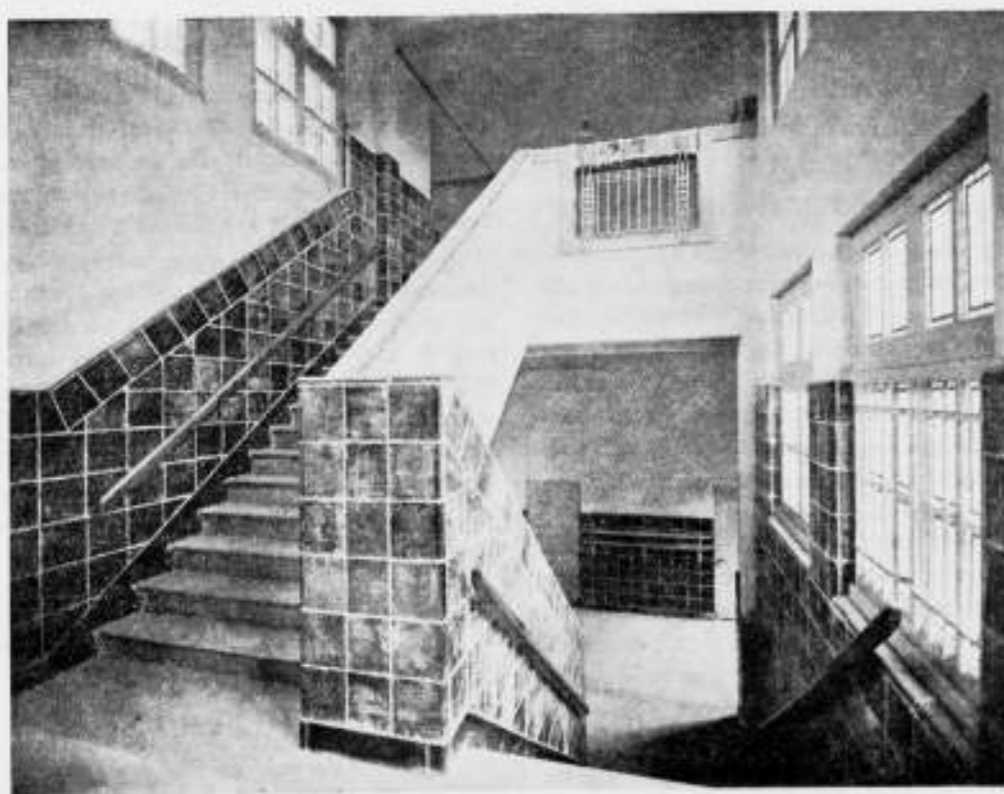
KUNSTMATIGE AFKOELING VAN WONINGEN EN WERKPLAATSEN.

(Vervolg en slot van pag. 82.)

De koeltechniek heeft reeds sinds jaren, doch te vergeefs, pogingen aangewend, om inrichtingen op kleine schaal uit te vinden, waarvan de kosten van aanschaffing voor particuliere woningen geen al te

2. U. L. O. Scholen aan de Nic. Maesstraat te Amsterdam.

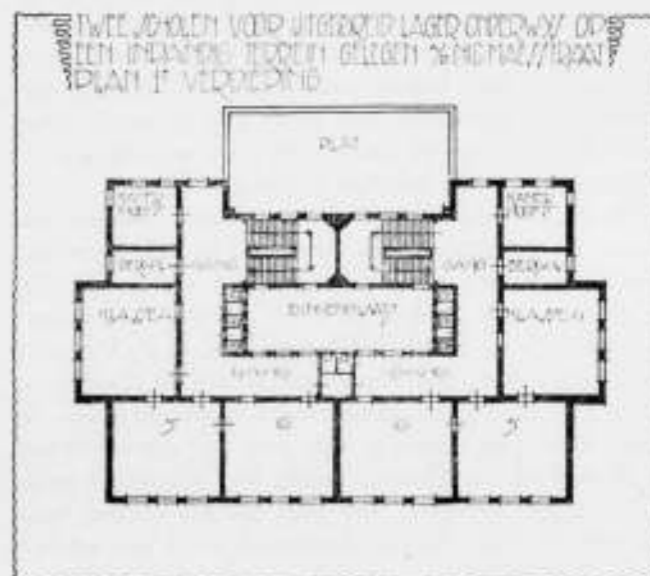

groot bezwaar zouden zijn. Zelfs al zouden echter de aanlegkosten van een kleine koelinrichting, reeds dadelijk bij den bouw van het huis, voor sommigen wellicht niet te hoog zijn, zoo doet zich daarbij toch nog een ander, veel ernstiger bezwaar voor, dat zelfs voor het drijven van een kleine installatie het voortdurende toezicht van een deskundige onmisbaar is. Er is ook reeds voorgesteld, om, voor den duur van de zomerhitte, de installatie voor de centrale verwarming van een huis of fabriek tijdelijk in een inrichting voor centrale afkoeling te veranderen. Zelfs heeft men ook proeven genomen met een wijziging van dit plan en wel: door het koude water van de waterleiding door de buizen van de warmwater-radiatoren te doen stroomen.

Doch deze inrichting heeft de proef niet doorstaan. Dit is vooreerst het gevolg van de veel te geringe oppervlakte van die buizen, zoodat verscheidene dier toestellen op verschillende plaatsen van het vertrek zouden moeten opgesteld worden en verder wordt er ook veel overlast ondervonden van den verdichten waterdamp uit de kamerlucht, die op de koude toestellen en buizen als vocht neerslaat. Daarbij komt nog, dat er, voor dit doel, aanzienlijke hoeveelheden

koelwater nodig zijn, daar het temperatuurverschil tusschen het leidingwater en de buitenlucht betrekkelijk niet zeer groot is.

Voor de afkoeling van woningen en werkplaatsen is dus alleen heil te verwachten van de eigenlijke koel-

machines, die, in technisch en economisch opzicht, de proef reeds lang doorstaan hebben. Doch, gelijk reeds gezegd, is de aanleg daarvan voorloopig nog tamelijk kostbaar, terwijl reeds bij den bouw der woning met den aanleg der installatie rekening dient gehouden te worden en daarna een voortdurend deskundig toezicht op het drijven der machine onmisbaar is.

Slechts in enkele gevallen is de zaak, voornamelijk wat het kostenpunt aangaat, eenigszins anders en gunstiger gelegen, namelijk: als het huis of gebouw in de onmiddellijke nabijheid van een fabriek of eenig ander gebouw gelegen is, waar een stoommachine voorhanden is. Voor woningen, kantoren, schoolgebouwen, werkplaatsen, ziekenzalen enz., waarmede zulks het geval is, kan dan, zonder groote kosten, van den afgewerkten stoom uit den stoomketel gebruik gemaakt worden, om 's winters de bewoonde lokalen te verwarmen en in den zomer de koelmachine te drijven. Koelmachines, die, voor dit doel, van afgewerkten stoom gebruik maken, zijn reeds uitgevonden en worden, op sommige plaatsen, in praktijk gebracht. Doch ook dan nog heeft men op allerlei bijzondere maatregelen acht te geven, die de kosten van de inrichting verhoogen en haar ingewikkelder maken. Men kan niet volstaan met het opstellen en drijven der koelmachine, ten einde dan de koude lucht eenvoudig in het af te koelen lokaal te voeren. Er moet ook rekening gehouden worden met een doelmatige verdeling der afgekoelde lucht, met het instandhouden van de gewenschte temperatuur en met het verwijderen van den, door afkoeling der lucht verdichten, waterdamp uit de lucht. Indien men de koude lucht, al ware haar temperatuur ook slechts weinige graden lager dan die van de af te koelen bewoonde ruimte, onmiddellijk, zonder meer, in deze laatste liet toestroomen, zou men een hoogst onaangenaam lucht-trek en tocht teweegbrengen. Om dit te voorkomen zijn er nog verschillende bijzondere maatregelen en inrichtingen noodig.

Al dergelijke bezwaren hebben er toe bijgedragen, dat de bouwondernemers tot nog toe eenigszins huiverig zijn geweest, om installaties voor de afkoeling der lucht in hun bouwplannen, althans voor die van particuliere woningen, op te nemen, te meer, daar hierdoor de koop- en huurprijzen dier woningen weer aanzienlijk zouden moeten verhoogd worden.

Daarentegen heeft men, reeds sedert eenigen tijd, vooral in Duitschland en Amerika, in vele openbare gebouwen, hotels, schouwburgen enz. wel installaties in grooten stijl aangelegd voor „centrale afkoeling” dier gebouwen, zooals, onder andere, in de Deutsche bank te Berlijn, den stadsschouwburg te Keulen en in vele ziekenhuizen, laboratoria, apotheken enz. in Duitschland. In Amerika zijn vele der reuzen-hotels in New-York en Chicago reeds van grootsche koelinrichtingen voorzien, die niet slechts dienen voor het afkoelen der voorraadsruimten, doch ook om den gasten het verblijf in de eet- en restauratiezalen en

in de scheersalons — die aldaar in geen enkel groot hotel ontbreken — in den heeten zomertijd te ver-aangenamen.

In Amerika is zelfs reeds een „droom der toekomst” in vervulling gegaan, waarvan men, nog kort geleden, de verwezenlijking voor onmogelijk zou gehouden hebben, namelijk: het leveren van „koude” aan een geheele stad, door middel van een „centrale koelininstallatie”, op dezelfde wijze als gas, water, electriciteit enz. uit centrales geleverd worden.

Voor de gelukkige bewoners van de stad Kansas-City in de Vereenigde Staten is dit ideaal, reeds sedert eenige jaren, werkelijkheid geworden. De inwoners dier stad verkeerden dus in de benijdenswaardige mogelijkheid, om, evenals hun water en gas, ook „koude” uit een centrale stedelijke leiding te betrekken.

PRIJSVRAGEN.

Naar aanleiding van het in het Bouwkundig Weekblad van 22 Maart j.l. voorkomende programma voor een prijsvraag, voor de „inrichting van het stads-gedeelte begrepen tusschen de Meirbrug, de Schoenmarkt, de Groenplaats en de Eierenmarkt”, te Antwerpen, schrijft de Perm. Prijsvraag Commissie ons het volgende:

De P. P. C. meent de aandacht te moeten vestigen op eenige bepalingen in dat programma die een mededinging van Nederlandsche Architecten ongewenscht doen zijn als:

1e. het bedrag der prijzen schijnt, in aanmerking genomen het belangrijke onderwerp, en den arbeid die voor de beantwoording der prijsvr. gevorderd wordt, te laag.

2e. het openen der naambrieven door de jury ook van hen die niet met den eersten prijs zijn bekroond is in strijd met de A. R.

3e. uit wat het programma vermeldt omtrent de samenstelling der jury, is niet met zekerheid af te leiden dat zij in meerderheid uit Architecten zal bestaan.

4e. dat alle bekroonde ontwerpen het eigendom van de prijsvraag-uitschrijfter blijven is in strijd met de A. R. doch is een overkomelijk bezwaar, echter niet dat zij van de bekroonde ontwerpen een willekeurig gebruik kan maken buiten de bekroonden om en zonder aan hen eenige vergoeding verschuldigd te zijn.

Evenmin is toelaatbaar de bepaling, dat ontwerpen voor een bedrag van 300 francs aangekocht kunnen worden waarover de prijsvraaguitschrijfter hetzelfde beschikkingsrecht zou hebben als over de bekroonden.

Hoogachtend de P. P. C.

G. N. VAN GOOR, Secretaris.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP” TE ROTTERDAM.

De Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen „De Volharding” te Rotterdam, schrijft onder leiding der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap”, te Rotterdam, een prijsvraag uit voor de

bebouwing van het perceel Coolingsingel hoek Kruiskade, kadastraal groot 554 M².

Voor de bebouwing kunnen de medewerkers aan de prijsvraag kiezen tusschen:

a. een bankgebouw,

b. een hotel-café-restaurant.

c. een magazijn of winkelgebouw, b.v. voor confectie-, modezaak, enz.

De inrichting van het gebouw en het aantal verdiepingen worden met inachtneming der bepalingen van de Rotterdamsche Bouwverordening geheel aan de ontwerpers overgelaten, waarbij echter in aanmerking mag worden genomen, dat van de in die verordening voorkomende bepalingen omtrent de hoogte van het gebouw en het onbebouwd blijvend gedeelte van het terrein, vrijstelling kan worden gegeven. In verband hiermede wordt gereleveerd dat het terrein begaangronds over de volle oppervlakte kan worden bebouwd, dat op de verdiepingen de achtergevel ten minste 1 M. van de erfscheiding moet verwijderd blijven en dat in de muren AB en CD geen vensters worden aangebracht.

Gevraagd worden:

1. de plannen der verschillende verdiepingen, 2. de gevels, 3. eene doorsnede, alle op een schaal van één à honderd, 4. een perspectieftekening, opgehaald uit een plattegrond op één à vijftig.

De teekeningen der plattegronden kunnen schetsmatig in potlood behandeld worden; die van de gevels kunnen eveneens in potlood geteekend worden met een vlakke tint op glasvlakken doch moeten de architectuur duidelijk weergeven.

De behandeling van de perspectieftekening is vrij, doch moet duidelijk het karakter van het gebouw doen uitkomen.

Voor deze prijsvraag worden uitgelooft 4 prijzen elk van f 500.— en 3 prijzen elk van f 200.— en wel voor elk der genoemde categorieën van ontwerpen een eerste prijs groot f 500.— en een tweede prijs f 200.— en een prijs van f 500.— voor dat ontwerp onder de eerstbekroonde dat, afgezien van den aard van het gebouw, door de jury als architectonische conceptie het best geslaagd wordt geacht.

Aan elken eersten prijs wordt door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap” een zilveren en aan elken tweeden prijs een bronzen medaile met getuig-schrift toegevoegd.

Algemeene Bepalingen.

1. De bedoeling van de prijsvraag is hoofdzakelijk de mogelijkheid der stichting op het perceel aan te toonen van een in architectonisch opzicht belangrijk en het stadsbeeld ten goede komend bouwwerk.

In verband hiermede is de vraag naar de meerdere of mindere rentabiliteit van het te stichten gebouw in deze prijsvraag van meer ondergeschikt belang te achten, en is alleen om de vergelijking der plannen mogelijk te maken een drietal soorten van gebouwen voor de mogelijke bebouwing van het perceel aangegeven.

Hierin ligt niet opgesloten, dat bij eventueele uitvoering niet tot een andere soort bebouwing zou kunnen worden overgegaan.

Ook ligt het niet in de bedoeling van de prijsvraag-uitschrijfter, om zelve tot zulk eene uitvoering over te gaan, doch zij zal, bij eventueele uitvoering door derden, al haar invloed aanwenden, om te bewerken, dat deze, zoo eenigszins mogelijk, aan den eerst bekroonde worde opgedragen, zonder dat evenwel vast zal staan, dat voor die uitvoering het bekroonde ontwerp zal worden aangewezen.

De genoten bekroning zal dan niet in mindering komen van het bij eventueele opdracht te genieten honorarium, dat volgens de gangbare tabel der architecten-vakvereeniging zal worden vastgesteld.

2. De antwoorden op deze prijsvraag worden ingewacht vóór of op 30 Juni 1919, aan het adres van de Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen „De Volharding”, Kruisstraat 40, te Rotterdam. De teekeningen mogen op niet te zwaar carton gezet, doch niet in houten lijsten gespannen zijn.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de een den naam, de kwaliteit en de woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentie-adres bevat. Op de brieven moeten aan de buitenzijde respectievelijk de woorden „naambrief en correspondentie-adres” voorkomen en tevens het motto van het ontwerp, welk motto op de buitenzijde der emballage geplaatst moet zijn.

3. De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.

4. De jury voor deze uitspraak bestaat uit de Heeren: Ir. J. GRATAMA b.i., Architect B.N.A., Amsterdam, PAUL J. DE JONGH, Architect B.N.A., Amsterdam, S. DE CLERCQ, Architect B.N.A., 's-Gravenhage, MELCHIOR VERMEER DZN., Architect B.N.A., Rotterdam, C. N. VAN GOOR, Architect B.N.A., Rotterdam.

5. Wanneer geen antwoord ter volledige bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht, de uitgelooftde prijzen, hetzij geheel of gedeeltelijk, op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.

6. De uitspraak der jury zal door middel van twee Rotterdamsche dagbladen en in het Bouwkundig Weekblad bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentooggesteld worden, nadat het jury-rapport in het laatstgenoemde blad zal zijn gepubliceerd.

7. De uitreiking der bekroningen zal geschieden binnen een maand na de uitspraak der jury.

8. De eerst-bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de prijsvraaguitschrijfter, de overige ontwerpen worden met de ongeopende naambrieven teruggezonden aan de correspondentie-adressen, binnen een maand na het verstrijken van den onder 9 te noemen termijn.

9. De prijsvraaguitschrijfter behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de uitspraak der jury alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan derden. Gedurende dien tijd

mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van de prijsvraaguitgever. Deze heeft echter het recht, gehoord de jury, de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan eenig bouwkundig blad of kunsttijdschrift, zonder gehouden te zijn den bekroonden daarvoor eenig honorarium te betalen.

10. Alle ontwerpen zullen vanaf den dag der inzending tot aan de terugzending worden verzekerd tegen alle schade, tot een bedrag van f 500. — per ontwerp.

11. Voor zoover toepasselijk zullen de Algemeene Regelen van nationale bouwkundige prijsvragen bij de afwikkeling der prijsvraag in acht genomen worden. Exemplaren dezer regelen zijn verkrijgbaar aan het Secretariaat der Permanente Prijsvraagcommissie, 's Gravendijkwal 71, Rotterdam, à f 0.40 per exemplaar.

12. Inlichtingen worden schriftelijk gevraagd tot 1 Mei 1919 aan het adres van het jurylid C. N. van Goor, 's Gravendijkwal 71, Rotterdam en door de jury beantwoord in het Bouwkundig Weekblad.

13. Exemplaren van dit programma met situatie zijn op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar aan voornoemd adres.

Het Bestuur der Vereniging „Bouwkunst en Vriendschap“.

P. G. BUSKENS, Voorzitter.

J. C. MEISCHKE, Secretaris.

De Prijsvraaguitgever:

Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen „De Volharding“.

Directie:

M. VERMEER SR. JOH. J. VERMEER.

Goedgekeurd door de Permanente Prijsvraagcommissie.

P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.

Rotterdam, P. G. BUSKENS.

April 1919. C. N. VAN GOOR, Secretaris.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Gewapend Beton Voorschriften 1918, voorzien van toelichtingen en tekstfiguren, door A. A. van der Vooren, Leeraar M. T. S. te Utrecht, 50 bladz., 25 fig., Uitgever L. J. Veen, Amsterdam. Prijs f 1.25 + 15 %.

„De G. B. V. 1918 zijn beknopt en zakelijk samengesteld en voor dengene die vakman is, volkomen duidelijk; voor hem behoeven ze geen nadere verklaring. Echter voor dengene, die zich niet dagelijks in het vak gewapend betonbouw en „voor beginnelingen zijn toelichtingen gewenscht,“ zegt de schr. in zijn voorwoord en m.i. terecht.

Op zakelijke wijze worden de duistere punten belicht, hetgeen door velen gewaardeerd zal worden.

De uitgever behandelt deze voorschriften als paria's. Hoewel met de meeste omzichtigheid behandeld, had ik alle attentie noodig de bladen in 't gelid te houden; de economische zijde van deze losbandigheid is, dat op bureaux 't aantal voorlichtingzoekende constructeurs op eenzelfde tijdstip < 12 kan zijn.

Politechnische Bibliotheek No. 14. Het maken van Bestekken en Begrotingen door A. N. de Wind. 4e druk. 122 bladz. Uitgever: N. V. Uitgever Mij, voorheen van Mantgem & De Does, Amsterdam, Prijs f 1.60.

Gezien de 4e druk, vindt dit boekje bijval. 't is bovendien up to date, daar aan de hand van de algemeene administratieve bepalingen (A. A. V.) verschillende bepalingen zijn bijgevoegd.

B. N. 15. Uitgewerkte examenopgaven voor Bouwkundig Opzichter. Overdruk uit 't Centraalblad der Bouwbedrijven, 28 bladz., 7 nitslaande plaatjes. Uitgever als boven. Prijs f 1.40.

Vermoedelijk voorziet ook deze uitgave in een behoefte en vormt met 't reeds vroeger aangekondigde Vragenboek 't „Catechismus“ voor den aspirant B. K. Opzichter:

Examenopgaven Teekenen M. O. akten Ma tot en met Mk, O 1918. 43 bladz. met figuren. Uitgever als boven. Prijs f 1.50.

De jaarlijksche uitgaven dezer opgaven geven een duidelijk beeld van deze examens en zijn voor de candidaten een uitstekend oefeningsmateriaal. SCHB.

EEN OUD CERTIFICAAT VOOR DE AANNEMERS.

In de Bouwwereld van 2 April lezen we: In het Leidsche Burgemeesters Dagboek van 16 Augustus 1591, fol. 60, komt het volgende voor:

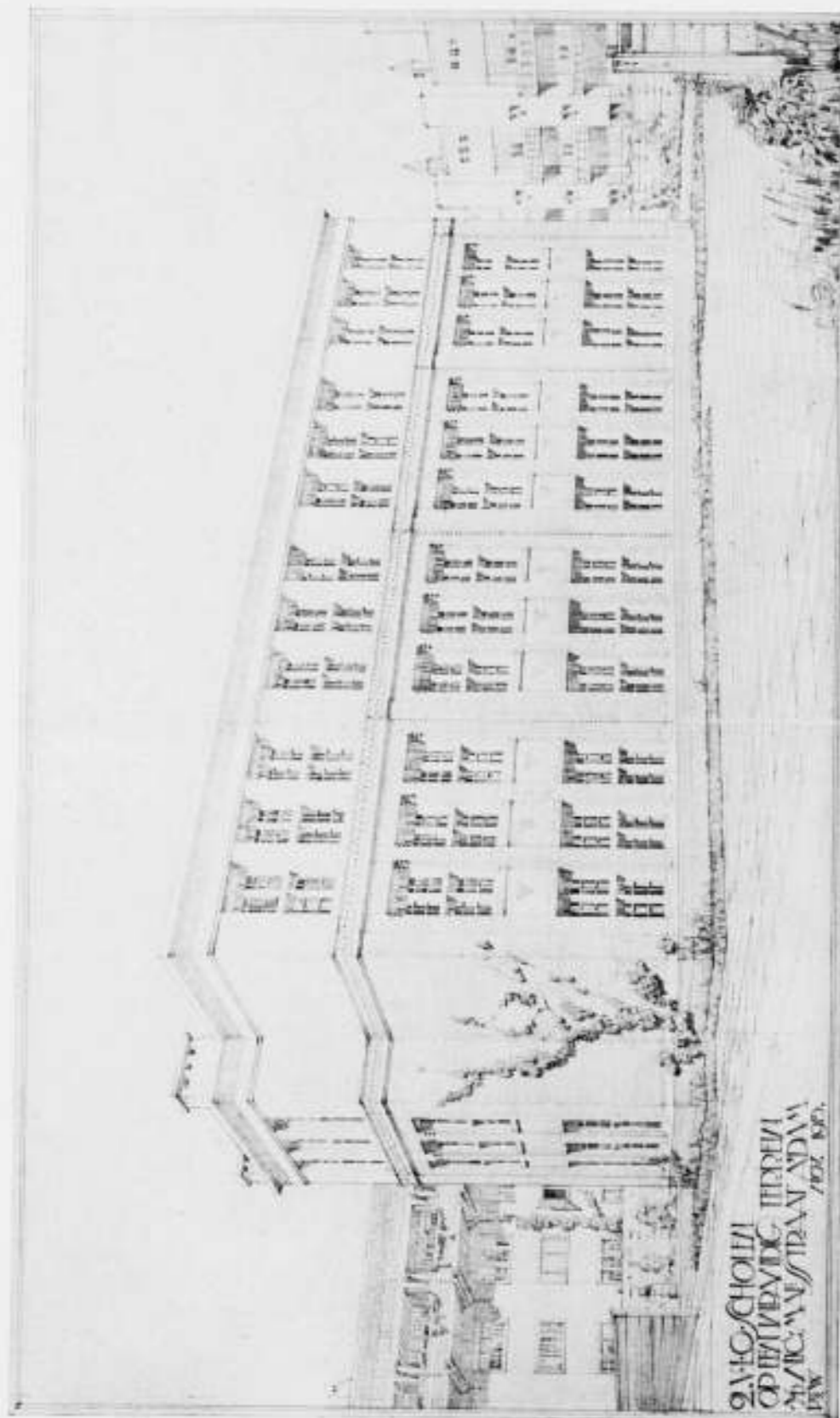
„Afscheyt voor de aennemers.

„Wij Burgemeesteren ende Regeerders der stad Leyden des Graefschaps van Holland doen eenen yegelicken mitsdesen weten, dat wij goetgevonden hebbende de voorleden soemer tot verstarckinge deser stede eenige aertwercken te besteden, ende tselve van in Meye voorleden by biljetten alomme aengeplackt ruchtbaer gemaect wesende, zoe zijn dienvolgende ten voorgestelden daege onder andere aennemers alhier gecomen ende verscheenen Andries Dircx, Adriaen Scheltes, Jan Cornelisz, Reyer Symonss, Claes Walraven, al van St. Maerten, ende Gerrit Dircx van Dorth, dewelcke (als mitten anderen in maetschappe zijnde) verscheyden partijen aertwercken, zoe int openbaer als by particuliere bestedinge, hebben aengenomen, omme deselve volgende tbesteck binnen zeeckeren tijt hen daerbeneffens voor gestelt, op te leveren. Ende dat de voorn. personen tselve behoerlick naergecomen ende volbracht ons van haer zijde vroom ende eerlick opgelevert hebben. Waervan wy deselve dese onse getuychnisse niet en hebben connen weygeren, dewelcke wy mit de opdruckinge van tsegel ter saecken deser stede ende de onderteyckeninge van onsen secretarius hebben doen bevestigen.“

Waarschijnlijk is dit wel een der oudste betuigingen van tevredenheid aan eene aannemersfirma door een stadsbestuur nitgereikt.

Het stuk is daarenboven belangrijk, omdat hieruit blijkt, dat reeds in het einde der 16de eeuw in Holland aannemersfirma's voor grondwerk gevestigd waren. De heeren toch vormden een „maetschappe“ en uit het verleenen van het „afscheyt“ schijnt te blijken, dat zij het plan hadden om ook verder gezamenlijk bij aannemingen van grondwerk op te treden, waarbij dan het „afscheyt“ tot aanbeveling kon strekken. Het werk betref de verwijding van de Vestgracht tusschen den Schutterstoren en het Blauwe Bolwerk te Leiden.

J. C. OVERVOORDT.

U. L. O. SCHOLEN
aan de Nic. Maesstraat
te Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN
TOT BEVORDERING NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER
en A. R. HULSHOFF : : : : :
Redacteur: J. P. MIERAS : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam : : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co.,
Herderstraat 5, 's-Gravenhage : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor
Indië en Buiteni. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20, fr. p. p.
f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer
f 0.25. Grootte letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abon-
nement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : :

40STE JAARGANG. — 19 APRIL 1919. — No. 16.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE.
Ontwerp voor de bebouwing van het „Dorpje“ te Bergen aan
Zee, door Ir. J. B. van Loghem. — Stands op de laatste jaar-
beurs, door De Redactie. — Jaarbeurs stand. Maatschappij
tot exploitatie van Zeeffabrieken, door H. A. van Anrooij. —
Stands der Delftsche Fabrieken, door Ir. D. F. Slothouwer. —
Nationale Prijsvragen. — Ontvangen Tijdschriften.

OFFICIEEL GEDEELTE.

JAARVERGADERING VAN DEN B. N. A.
op Zaterdag 10 Mei 1919, te Amsterdam, in het
Gebouw van den B. N. A. des voormiddags te 11 uur.

Agenda:

1. Notulen.
2. Jaarverslag 1918.
3. Verslag over den finantieelen toestand.
4. Begrooting voor het jaar 1919.
5. Benoeming Commissie voor het nazien van de Rekening
en Verantwoording.
6. Ingekomen stukken.
7. Benoemingen.
8. Rapport van de Fusie-Commissie over de Statuten van
den B. N. A. en het concept Huishoudelijk Reglement.
9. Advies bij de keuze van een architect
10. Houding van den B. N. A. ten opzichte van „Bauberatung“.
11. Aanvulling werkprogramma.
12. Rondvraag.

Ter toelichting van verschillende onderwerpen van de agenda
zal een beschrijvingsbrief aan de leden worden toegezonden.
Met het oog hierop worden de Gewestelijke Kringen verzocht
hunne vergadering te houden na 30 April a.s.

Antwoord van den Minister van Landbouw, Nijverheid
en Handel. (Zie off. gedeelte No. 14).

Aan de
Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
Amsterdam.

Ik heb de eer U de ontvangst te berichten van Uw neven-
vermeld schrijven, hetwelk mij eerst den 1 April j.l. bereikte.

Op grond van ter zake door mij ingewonnen inlichtingen
kan ik U mededeelen dat de rijzing of daling der prijzen
van gezaagd vuren en grenenhout geenerlei invloed zal onder-
vinden van de gelegenheid tot uitvoer van een beperkte
hoeveelheid dier houtsoorten naar België.

De houtprijzen in de productie-landen in Noord Europa zijn
zijn niet dalende; alleen de vrachten voor de nieuwe aan-
voeren zijn iets lager. Daarentegen levert Duitschland thans
zeer veel hout, dat door de lage Markenkoersen hier te lande
de marktprijzen doet dalen.

Men kan aannemen, dat vuren en grenenhout een wereld-
artikel is, waarvan de prijsregeling internationaal is, zoodat
de toegezegde uitvoer van ten hoogste 60 000 Peterburgsche
standaards uit Nederland naar België op die prijsregeling
geen invloed heeft. De concurrentie hier te lande is boven-
dien zoodanig, dat mede tengevolge van den zeer langzamen
uitvoer naar België door de gereserveerde houding van de
Belgische afnemers, voor prijsopdrijving tengevolge van den
uitvoer van bovengenoemde hoeveelheid niet behoeft te
worden gevreesd.

Er bestaat m.i. derhalve geen aanleiding maatregelen te
treffen teneinde verhooging der houtprijzen te voorkomen,
terwijl het mij op grond van de boven aangevoerde motieven
niet wenschelijk voorkomt een geforceerde verlaging dier
prijzen te bevorderen.

De Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel,

Voor den Minister,

De Directeur Generaal, Chef der Afdeling Crisiszaken,
VAN DER LOEFF.

Adviescommissies.

In verband met een bij het Bestuur van den B. N. A. inge-
komen schrijven van den heer Joh. Hoogenboom, architect
te Renesse, gaf het onderwerp „Provinciale adviescommissies“
aanleiding tot eene principieele bespreking in het Bestuur,
dat als gevolg daarvan in hoofdtrekken de volgende conclusies stelde:

1°. Het is in het belang der schoonheid van stad en land nood-
zakelijk, dat er een wettelijke regeling kome, waarbij in alle
gemeentelijke bouwverordeningen bepalingen worden opge-
nomen omtrent den eisch van uiterlijken welstand van bouw-
werken en hunne omgeving, zooals dit door sommige gemeenten
ze istandig reeds is geschied.

M. O. bekwaame en met waarachtige kunstbegrippen door-trokken leeraars te vormen. Niet alleen kunstenaars in den engeren zin des woords moeten zij trachten op te leiden en te steunen, maar zij moet haar invloed trachten uit te breiden tot de heele maatschappij, opdat de begrippen van schoonheid en kunst tot gemeen goed kunnen worden ten bate der algemeene beschaving en de veredeling van nijverheid en ambachten'.

De rede van professor Der Kinderen werd luide toegejuicht. Daarna nam Zijne Excellentie, minister De Visser het woord, er zijne voldoening over uitsprekende deze plechtigheid te hebben mogen bijwonen en in de gelegenheid te zijn gesteld, deze hoogstverdienelijke redevoering van den hoogleraar-directeur aan te hooren.

Die rede had hem getroffen, omdat daaruit een persoonlijkheid sprak en overtuiging; omdat daarin doel en streven der Academie synthetisch was saamgevat.

Alle belangstellenden, vervolgde de minister, moeten door die redevoering een breed en diep inzicht hebben gekregen omtrent het doel van zoo een groot instituut.

In 't bijzonder was spreker getroffen door de wijze waarop de belangen van theorie en praktijk, zooals dit uit werk-plaats- en academisch onderwijs sprak, was niteengezet en het belang van hooger academisch kunstonderricht zeker op deze wijze overtuigend gebleken.

Met bijzondere instemming had Zijne Excellentie vernomen het pleidooi voor een ernstige beoefening der kunstgeschiedenis aan de Academie, wijl die het inzicht en de arbeidspraestatie der kunstenaars ten goede moest komen.

Hij hoopte dat ontwikkelde beginselen, waarvan hij met zoo veel belangstelling had kennis genomen, de Academie zouden voeren tot grooten bloei die haar in het grootsche nieuwe gebouw, onder leiding van den tegenwoordigen directeur, wachten zal.

(Hbid.)

De maquette is voor het publiek te bezichtigen van Maandag 28 April tot en met Zaterdag 3 Mei van 9-4 uur in het Academiegebouw, Stadhouderskade 86, Amsterdam.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

In de op 12 April gehouden vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs te 's-Gravenhage onder leiding van prof. ir. S. G. Everts hield het lid ir. J. H. Faber een voordracht over nieuwe inzichten op het gebied der volkshuisvesting.

Spreker begon met in herinnering te brengen, hoe het Instituut reeds in 1855 van zijn groote belangstelling voor het woningvraagstuk naar buiten deed blijken door een zeer belangrijk rapport uit te brengen aan Koning Willem III over de wijze waarop ons volk was gehuisvest en over de eischen aan die huisvesting te stellen.

Dat het hier om gewichtige belangen gaat, ook financieel, blijkt wel uit het feit, dat spreker kwam tot een raming van den achterstand bij een bouwplan van 5 jaren tot een totaal van 280.000 woningen, waarvan de bouwkosten wel niet veel minder dan een miljard zouden bedragen, welk bedrag grootendeels uit de openbare kassen zou moeten komen.

De inzichten over de wijze, waarop in de behoefte aan een behoorlijke huisvesting voor alle standen in onze maatschappij zal zijn te voorzien is in een evolutie begrepen, evenals dat het geval is met die omtrent aan de woningen te stellen eischen. In korte trekken schetste spreker het ontstaan van het vraagstuk in Engeland, waar het 'eerst acuut werd door de groote concentratie van de bevolking in de steden, die samenhang met de onzetting van een landbouwende in een industrieel Engeland. De zeer snelle groei van de steden werd onvoldoende geleid en beheerscht, en de daaruit ontstaande misstanden werden zoo ernstig, dat op den duur het oog daarvoor niet gesloten kon blijven. De eerste algemeene woningwet in Engeland dateert van 1875, gewijzigd in 1890 en in 1907.

De door de wet van 1890 gestelde eisch, dat de gemeente in de naaste omgeving van een op te ruimen stadsgedeelte voor evenveel bewoners nieuwe woonruimte moest beschikbaar stellen bracht mede, dat men ter plaatse, waar een krottenbuurt opgeruimd was, hoogen kazernebouw moest toepassen. De Engelsche woninghervormers onder leiding van de National Housing Reform Council bonden krachtig den strijd aan tegen deze bouwwijze en geleidelijk ziet men den gemeentelijken bouw terugkeeren tot het gezinshuis, ontdaan van de gebreken, die dat huis vroeger aankleefden. De alles beheerschende eisch is die van ruimte in en om de woning, en aan dien eisch is alleen te voldoen door den woningbouw naar de periferie te verplaatsen. De eisch van 5 kamers voor alle normale woningen met bad en spoelkeuken en niet meer dan 30 woningen per H. A. wordt vrijwel alom gesteld en ingewilligd. Die eischen zijn, ook uit financieel oogpunt, wel alleen te verwezenlijken in het gezinshuis en dat type woning behaalt dan ook vrijwel over de geheele linie de overwinning. Aan de hand van lichtbeelden schetst spreker hoe de evolutie verloopt van hoogbouw in het centrum naar het gezinshuis aan de periferie en hoe geheele arbeiderswijken ontworpen en uitgevoerd zijn naar het hierboven geschetst beginsel (tuindorpen en tuinsteden).

De richting van de Engelsche woninghervorming is uitgesproken, die van de ruimte en van terugkeer naar de natuur, mogelijk gemaakt door verbeterde verkeersmiddelen en door toepassing van de electriciteit op de industrie.

In het bovengenoemd rapport van het instituut was een zeer somber beeld gegeven van de wijze waarop ons volk gehuisvest is. De toen door het instituut aangegeven normen voor de huisvesting van den arbeider worden nog door spreker aanvaard en hij constateert met leedwezen, hoever wij daarvan verwijderd bleven.

De invoering der Woningwet in 1902 was een mijlpaal op den weg, die naar verbetering zou voeren. Na met grafieken en lichtbeelden den toenmaligen toestand op woninggebied toegelicht te hebben, wijst spreker er op, hoe weinig de wetgever eigenlijk van de toestanden wist en hoe met name het veelvuldig voorkomen van de — in den regel slechte — eigen woning op het platteland onbekend was. Misschien is die onwetendheid een zegen geweest, want de Woningwet zou licht op een combinatie van minderheden gevallen zijn, indien op de mogelijke gevolgen en op de vele bezwaren het volle licht gevallen was.

Spreker betoogt, dat de woningtoestanden op het platteland ten minste even slecht zijn als die in de steden en de verbetering daar urgenter is, omdat handhaving van de slechte toestanden daar de bewoners naar de stad drijft en de ontginning van het land tegenhoudt. Kolonisatie van het platteland met paupers uit de steden is onmogelijk gebleken, maar de ontwikkeling van het platteland bevorderen door de woongelegenheden te verbeteren is zeer wel mogelijk en van groot belang, ook omdat de plattelandswoning veel goedkoper is dan de stedelijke woning. Belangrijke factoren om het platteland bewoonbaar te maken zijn verbetering van de verkeersmiddelen en beschikbaarstelling van elektrische kracht.

Ook voor ons land is het gezinshuis van het verleden en van de toekomst en de aanschouwelijke lessen, die Engeland gaf, zijn ons niet ontgaan. Leek het vóór enkele jaren dat in de groote steden alleen nog plaats was voor woningen drie of vier hoog en voor een algemeene kazerneering van de stadsbevolking met de funeste gevolgen daaraan verbonden, allengs winnen andere inzichten veld. Op meerdere plaatsen begint het gezinshuis het vroeger verloren terrein in te halen en in groote steden als Amsterdam en Den Haag wordt er ernstig naar gestreefd dat huis in eere te herstellen, of in elk geval den bouw in de hoogte meer dan vroeger te beperken. De Engelsche tuindorpen vonden hier te land alom belangstelling en navolging, waaruit blijkt dat wij op den goeden weg zijn. De discussie over deze voordracht zal in een volgende vergadering plaats hebben.

(Hbid.)

Jaarbeurs Stand.
Maatschappij tot Exploitatie van Zeepfabrieken.

H. A. van Anrooy,
Architect B. N. A.

JAARBEURS STAND. MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ZEEP-FABRIEKEN.

Door de Maatschappij tot Exploitatie van Zeepfabrieken, gevestigd te Utrecht en welks fabrieken bestaan uit zachte zeep en zeepoeder, werd mij opgedragen haren Stand op de Derde Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht in te richten.

De uitvoering van dit werk werd gegund aan de Fa. Koelewijn & van den Ent, terwijl de Chablone mede volgens mijne aanwijzingen werd ontworpen door Mej. Any Pohl te Amsterdam.

In tegenstelling met andere stands, werd door mij gestreefd, de fabrieken van mijnen Principaal, ook naar buiten te demonstreeren, immers behalve hen die in commercieelen zin zich interesseeren voor de artikelen, welke de fabrikant ter Jaarbeurs brengt, zijn er velen welke gaarne van haar kennis nemen, een bewijs hiervoor is gelegen in het feit dat de Raad van Beheer tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland des namiddags vanaf een uur de Beurs openstelt

voor het publiek, de fabrikant hunnerzijds wenscht echter door dit publiek zoo min mogelijk lastig gevallen te worden bij het doen van zaken.

Het hierboven genoemde streven heb ik meenen te kunnen bereiken door enkele buitenwanden te doen laten vervallen, en in de overdekte, opene ruimte welke hier ontstond eenen Demonstratie-Bak op te stellen, waarin water vermengd met zeep door middel van lucht tot eene groote massa zeepsop werd ontwikkeld, voor hen welke meer commercieel zich interesseerden voor de artikelen welke mijn principaal ter Jaarbeurs bracht werd eene ruime Monsterkamer ingericht en daaraan annex uitgebouwd eene ontvangst ruimte, van waaruit men het geheel kon overzien.

Het is mij aangenaam hier met een enkel woord mijn oprechten dank te betuigen, in de eerste plaats aan de Fa. Koelewijn & van den Ent, en verder aan hen allen die medegewerkt hebben aan de serieuze uitvoering van dit werk.

Hilversum, April '19.

H. A. VAN ANROOIJ,

Jaarbeurs Stand.
Delftsche fabrieken.

Ir. D. F. Slothouwer
Architect B. N. A.

STANDS DER DELFTSCHE FABRIEKEN.

Bijgaande twee foto's geven een kijk in een serie Stands, welke ik dit jaar te Utrecht maakte. Er was een ruimte van 8 normaalstands ter beschikking van de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, de Oliefabriek Calvé-Delft, de Lijm- en Gelatinefabriek „Delft" en de Nederlands Distilleries, Afdeeling Kurken, Rotterdam.

Behalve een keukentje voor het bereiden der gelatine en twee spreekkamers, werden twee afgesloten ruimten gemaakt als directiekamers. De bedoeling was om de ruimte voor het publiek geheel apart te behandelen en als een doorlopend geheel voor de vier verschillende fabrieken.

De producten werden ook in de verpakking vertoond, waarvoor banketten met tegelbekleding zijn aangebracht op verschillende hoogten. Speciaal is gelet op de gaafheid der ruimte.

De vloer was van zwarte en witte tegels, plint en de banketten van lichtgroene gevlekte tegels; de

wanden van licht gebeitst triplex met zwarte lijsten afgezet, waarboven een fries in verschillende kleuren met de opschriften: plafond wit met zwart. Voor den doorkijk was een in eikenhout gesneden raamwerk aangebracht, terwijl de bovenramen der afdeeling van de Lijmfabriek bezet waren met lijm in verschillende dikten.

Met het toezicht bij de uitvoering en de behandeling van enkele decoratieve details heeft de heer J. C. Jongs mij uitmuntend geholpen.

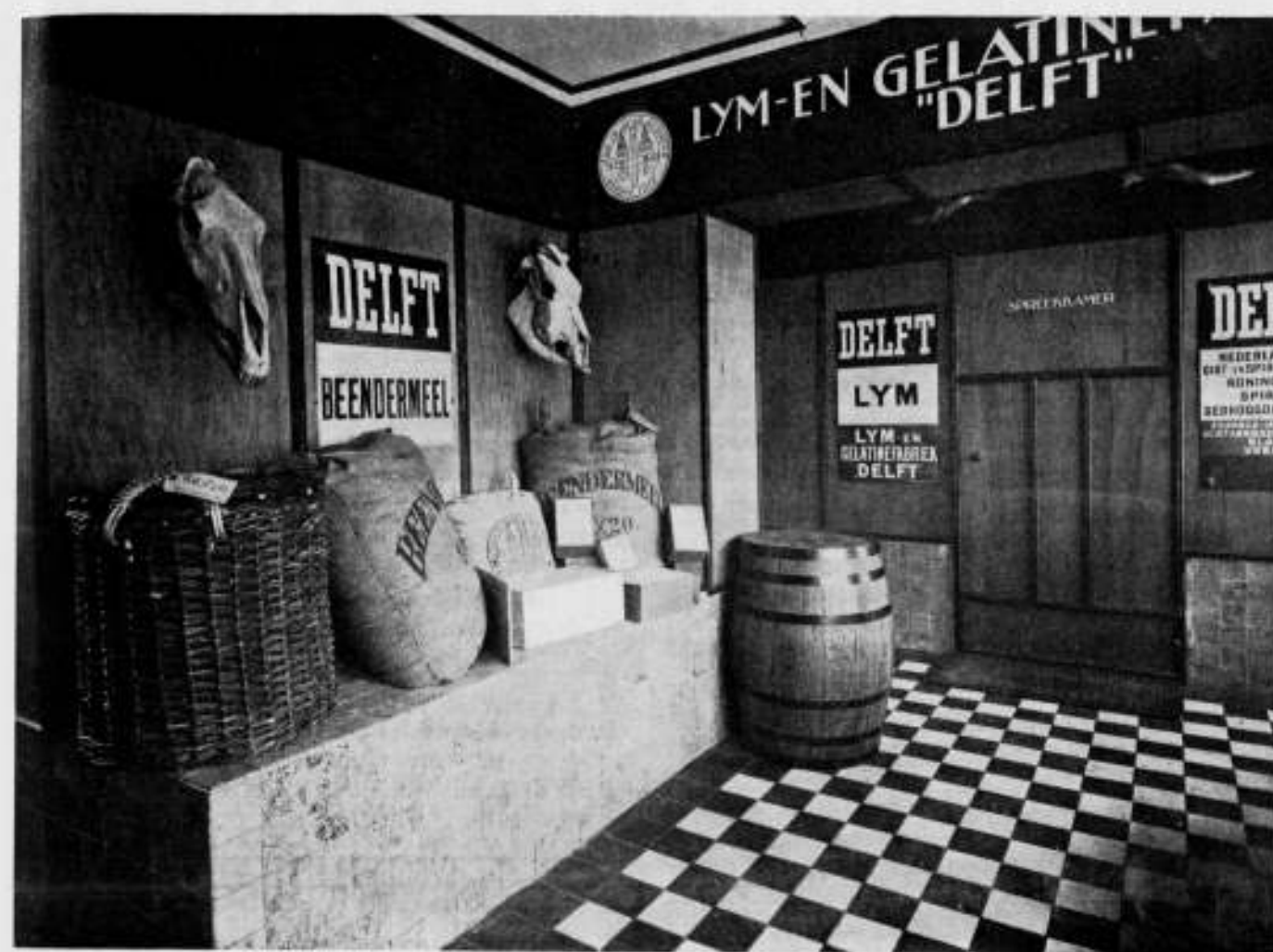
D. F. SLOTHOUWER.

NATIONALE PRIJSVRAGEN.

De Pers- en Reclamecommissie voor het Uitvoerend Comité voor het vaderlandsch Historisch Volksfeest te houden 3, 4 en 5 September 1919 te Arnhem op den Waterberg, het terrein van het Nederlandsch Openluchtmuseum, schrijft de volgende nationale prijsvragen uit:

A. Een ontwerp voor een reclameplaat.

De tekening moet tot opschrift dragen: Viert allen

Jaarbeurs Stand.
Delftsche fabrieken.

Ir. D. F. Slothouwer
Architect B. N. A.

mede Het Vaderlandsch Historisch Volksfeest, te houden 3, 4 en 5 September 1919 te Arnhem op den Waterberg, het terrein van het Nederlandsch Openluchtmuseum.

De papiergrootte bedraagt: minimum 75 bij 110 c.M. maximum 75 bij 125 c.M.

De plaat mag in drie kleuren worden ontworpen. Indien zwart gebruikt wordt, rekt dit mede voor een kleur, de ondergrond als papiertint niet.

Verlangd wordt een tekening in kleur op ware grootte. Uitgelooft worden: een 1ste prijs van f 400.—, een 2e prijs van f 225.— en een 3e prijs van f 75.—.

B. Een ontwerp voor een sluitzegel.

Het ontwerp zal op pakkende wijze de aandacht moeten vestigen op het te houden Vaderlandsch Historisch Volksfeest.

De tekening te maken op dubbele grootte.

Uitgelooft worden: Een 1ste prijs van f 100.—. Een 2de prijs van f 50.—. Een 3de prijs van f 20.—.

C. Een ontwerp voor een brievenhoofd.

Het brievenhoofd is gedacht voor brievenpapier ter

grootte van 28 bij 22 c.M. en moet bevatten den volgenden tekst:

Het Vaderlandsch Historisch Volksfeest. Uitvoerend Comité te Arnhem. Algemeen leider D. J. van der Ven, adres Verkeershuis Stationsplein, telefoon 1724.

De tekening in zwart en wit te maken op de dubbele grootte.

Uitgelooft worden: een 1ste prijs van f 75.— een 2e prijs van f 50.— een 3e prijs van f 15.—

Algemeene bepalingen.

De deelneming aan deze nationale prijsvragen is opengesteld voor alle Nederlanders. Ieder deelnemer kan mededoen aan één der prijsvragen of aan meerdere. Deze inzendingen van de ontwerpen voor de reclameplaat, het brievenhoofd en den sluitzegel moeten ieder afzonderlijk verpakt uiterlijk 22 Mei 1919 des middags 12 uur in het bezit zijn van de Pers- en Reclamecommissie van het Uitvoerend Comité te Arnhem. Van inzendingen na den gestelden datum ingekomen, kan geen kennis worden genomen, tenzij blijke, dat de zending tijdig bij de posterijen ter verzending werd afgegeven.

Alle stukken en inzendingen te richten aan: Pers- en Reclamecommissie van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest, Verkeershuis Stationsplein, Arnhem. Op de buitenzijde der inzendingen duidelijk aan te geven het woord „Prijsvraag“ en een der woorden: Reclameplaat, Sluitzegel of Brievenhoofd.

Elk ontwerp moet worden ingezonden onder een motto, dat op alle tot die inzending behorende stukken moet voorkomen en vergezeld gaan van:

a. Een enveloppe, waarin opgave van naam en adres van den inzender is gesloten met een verklaring dat hij inderdaad de ontwerper is.

b. Een enveloppe, waarin opgave van een correspondentie-adres.

Op de buitenzijde dezer brieven moeten respectievelijk de woorden naambrief en correspondentie-adres voorkomen en moet het motto van het ontwerp herhaald worden.

Inlichtingen omtrent de prijsvraag worden tot 1 Mei 1919 schriftelijk gevraagd aan het laatstgenoemde jurylid en beantwoord in het Bouwkundig Weekblad. De eerste prijswinnaars staan het eigendoms- en reproductierecht van hun ontwerpen af aan de Reclamecommissie van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest. De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken voor de uitspraak der Jury. Elke inzending zal tot een bedrag gelijk aan den daarvoor uitgelooften 1en prijs verzekerd zijn.

De inzendingen, die het eigendom der prijsvraag-uitschrijfstester blijven, zullen binnen drie maanden na uitspraak der jury aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden, tenzij anders met de inzenders overeengekomen wordt.

De jury voor deze prijsvragen zal bestaan uit de heeren: W. H. de Buissonjé, Redacteur „De Bedrijfsreclame“ te Amsterdam.

Jac. Jongert, Hoofdleeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam.

Herman van der Kloot Meijburg, Architect van het Nederlandsch Openluchtmuseum te Voorburg.

Huib Luns, Directeur van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te 's Hertogenbosch.

D. J. van der Ven, Algemeen Leider van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest te Arnhem. Na de uitspraak der Jury zullen door haar de naam-brieven van de eerst bekroonde ontwerpen worden geopend. Voor het openen der naam-brieven der overige voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen wordt de toezegging der inzenders vereischt. De inzenders van de ontwerpen, welke voor uitvoering in aanmerking komen, kunnen tegen nader overeen te komen voorwaarden hunne medewerking daartoe verlenen.

De pers- en reclamecommissie zal de uitspraak der Jury bekend maken in meerdere dag-, week- en vakbladen en de ontwerpen op nader aan te wijzen plaats te Amsterdam en mogelijk elders exposeeren.

Het Juryrapport zal daarbij ter lezing liggen. Ook behoudt de Prijsvraagschrijfstester zich het recht voor gedurende drie maanden na de uitspraak der Jury alle of een gedeelte der ontwerpen ter expositie af te staan aan derden. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van de prijsvraagschrijfstester. Deze heeft echter het recht, gehoord de Jury, de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan eenig bouwkundig blad of kunsttijdschrift, zonder gehouden te zijn den bekroonde daarvoor eenig honorarium te betalen.

Voor zoover dit programma niet nader bepaalt zijn op deze prijsvragen van toepassing de Algemeene Regelen voor het uitschrijven van Nationale bouwkundige prijsvragen.

Deze prijsvraag is uitgeschreven 15 April 1919.

Programma's op franco aanvraag gratis verkrijgbaar aan het Verkeershuis, Stationsplein, Arnhem.

Namens de Pers- en Reclamecommissie van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest,

De Algemeen Leider,
D. J. VAN DER VEN.

Goedgekeurd door de Permanente Prijsvraagcommissie,

P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.

Rotterdam,

P. G. BUSKENS.

April 1919.

C. N. VAN GOOR, Secretaris.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Wendingen. Januari-nummer.

Gewijd aan de kunst van het Oosten. De reproducties der prachtige tibetaansche schilderingen, in den Drucker-uitbouw van het Rijksmuseum, geven uit den aard der zaak slechts weinig terug van het oorspronkelijke.

In het Technisch Gedeelte, dat onder Redactie van H. Th. Wijdeveld staat, schrijft H. Th. W. naar aanleiding van het overlijden van een jong collega: „Niettegenstaande zijn opleiding aan de Technische Hoogeschool te Delft, was hij als kunstenaar niet verloren gegaan...“ Wel, wel, hoe is 't mogelijk! Toch schijnt dit den laatsten tijd meer voor te komen.

Wendingen. Februari-nummer.

Een verrassing om een figuur als M. de Klerk besproken te vinden door den nieuwen voorzitter van A. et A. en tevens een teleurstelling wegens de weinige klaarheid van zijn betoog. Het rythme van de taal is prachtig, maar werkt zoo verdoovend, dat weinigen bij eerste lezing de ontleding zullen gevolgd hebben.

De Heer Staal meent, in Af- en Toe- Wendingen, dat de architecten zelfbeschikking over de opdrachten behooren te krijgen en aangezien de opdrachtgevers niet gedwongen kunnen worden, zal men de architecten moeten dwingen door hen te beperken in hun recht tot accepteren van opdrachten.

Wij houden ons aanbevolen voor een uitwerking van dit denkbeeld.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN
TOT BEVORDERING **BY** NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST **BA** ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20, fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIE: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentien bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 26 APRIL 1919. — No. 17.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Ontwerpen voor een Hotel-Restaurant op de Veluwe en een Hotel-Restaurant aan een der Meren, door Ir. A. van der Steur. — Prijsvragen. — Ontvangen Boeken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

JAARVERGADERING VAN DEN B. N. A. op Zaterdag 10 Mei 1919, te Amsterdam, in het Gebouw van den B. N. A. des voormiddags te 11 uur.

Agenda:

1. Notulen.
2. Jaarverslag 1918.
3. Verslag over den finantieelen toestand.
4. Begroting voor het jaar 1919.
5. Benoeming Commissie voor het nazien van de Rekening en Verantwoording.
6. Ingekomen stukken.
7. Benoemingen.
8. Rapport van de Fusie-Commissie over de Statuten van den B. N. A. en het concept Huishoudelijk Reglement.
9. Advies van den B. N. A. bij de keuze van een architect.
10. Bespreking van de lijst van den Nationalen Woningraad.
11. Houding van den B. N. A. ten opzichte van Adviescommissies.
12. Verkoop van het gebouw.
13. Aanvulling Werkprogramma.
14. Rondvraag.

Ter toelichting van verschillende onderwerpen van de agenda zal een beschrijvingsbrief aan de leden worden toegezonden. Met het oog hierop worden de Gewestelijke Kringen verzocht hunne vergadering te houden na 30 April a.s.

Honorariumtabel voor Uitbreidingsplannen.

Het Bestuur heeft een Commissie benoemd, die het van advies zal dienen betreffende het in het Bouwkundig Weekblad No. 12 voorkomende ontwerp voor een honorariumtabel voor uitbreidingsplannen. De Commissie bestaat uit de heeren Ir. Jos. Th. J. Cuypers, Herman van der Kloot Meyburg en G. Versteeg.

De Commissie houdt zich ten zeerste aanbevolen voor opmerkingen betreffende de gepubliceerde ontwerp-tabel.

Toelichting Beroepsinkomsten.

Van geachte zijde is mij attent gemaakt op een fout die ik beging bij het opstellen der toelichting op de beroepsinkomsten (zie Bouwk. Weekblad No. 15). Ik heb namelijk medegedeeld dat iemand die zijn eigen huis bewoont de geschatte huurwaarde bij zijn inkomsten moet optellen. Ik gaf dit in een lijn op met de woning-, vuur- en lichtkwesitie van den ambenaar. Het eigenhuis komt voort uit of is vermogen en als zoodanig behoort de geschatte huurwaarde niet bij de inkomsten opgetrokken te worden. Nog steeds ontbreken ruim 100 opgaven.

De Penningmeester van den B. N. A.

Bebouwing der Vijzelstraat te Amsterdam. Bij de verordening tot vaststelling van een voorgevelrooilijn voor de bebouwingen aan de westzijde der Vijzelstraat, vastgesteld bij raadsbesluit van 15 Mei 1909, werd de breedte van de Vijzelstraat bepaald op 22 M.

Oorspronkelijk was het de bedoeling, de breedte der genoemde straat vast te stellen op 25 M., doch op grond van overwegingen van aesthetischen aard werd die breedte teruggebracht op de eerstgenoemde afmeting, zijnde de kleinste breedte, welke, met het oog op de ten behoeve van het verkeer te stellen eischen, mogelijk is.

Na de percelen aan de westzijde van het gedeelte der Vijzelstraat, gelegen tusschen den Singel en de Heerengracht, zijn afgebroken, blijkt de uitmonding der Vijzelstraat bij het Muntplein, zelfs bij de vastgestelde breedte 22 M., uit een schoonheids oogpunt een misverstand te zullen opleveren, zoodat een oplossing gezocht dient te worden om de straatbreedte, zonder schade voor het verkeer, te beperken.

De adviseur voor de aan de Vijzelstraat te stichten gebouwen, de architect K. P. C. de Bazel, meent die oplossing te hebben gevonden in een bebouwing van een of meer gedeelten der straat, waarbij het daarlangs gelegen trottoir over de volle breedte wordt overbouwd.

Het voorstel tot overbouwing wordt door den adviseur gemotiveerd als volgt:

Het hoofdkarakter van een straat wordt in de eerste plaats bepaald door de verhouding tusschen straatbreedte en gelvhoogte. Straten, waarvan de breedte belangrijk groter is dan de hoogte der bebouwing, en straten, waarvan de breedte belangrijk kleiner is dan de hoogte der bebouwing, hebben elk

haar eigen duidelijk bepaald karakter, doch straten, waarvan de breedte en de hoogte der bebouwing even groot zijn of elkaar te veel naderen, welke dus een bakvorm hebben met een kwadraat als doorsnede, zijn karakterloos. In verband met de maximum-hoogte van de bebouwing zou de Vijzelstraat, bij een breedte van 22 M., zulk een karakterloos beeld vertoonen. Om dit te voorkomen en toch de vastgestelde straatbreedte te behouden, zou — in het belang van het stadsschoon — toegestaan kunnen worden gedeeltelijke overschrijding van de maximum-bouwhoogte. Dan echter zou aan de uitmonding van de Vijzelstraat, naar de zijde van het Muntplein, een domineerende bebouwing verrijzen, waardoor het stadsbeeld en het gezicht op den Munttoren geheel zouden worden bedorven. Bovendien is thans duidelijk gebleken het leelijke effect van die breede uitmonding. De wijde gaping heeft, in verband met de groote opening van den Singel, een mingunstige uitwerking op de schoonheid van het stadsbeeld ter plaatse. Om het aspect van het begin der Vijzelstraat zooveel mogelijk te doen aansluiten bij dat van de oude stad, is het derhalve dringend geboden zoowel de gevelhoogte aan, als de straatbreedte van dat gedeelte der Vijzelstraat te beperken. Met het oog nu op de verkeerseischen is dit laatste alleen door overbouwning te verkrijgen.

Het voortzetten van die verbouwing over de geheele lengte van de Vijzelstraat wordt naar de meening van den adviseur niet bepaald vereischt, aangezien voornamelijk het eerste gedeelte van de Vijzelstraat in aspect bij de oude stad moet aansluiten en daarom verhoudingen moet hebben, welke overeenstemmen met die van de oude stad. Het andere gedeelte nadert de nieuwe stad en kan dus geheel andere verhoudingen krijgen. Met het oog hierop is het niet onredelijk, die twee gedeelten geleidelijk in elkaar te laten overgaan. Wordt de overbouwning beperkt tot het straatgedeelte tusschen den Singel en de Heerengracht, dan wordt die trapsgewijze overgang verkregen door de straatverwijding, eerst voorbij de Heerengracht en vervolgens voorbij de Prinsengracht.

Het bezwaar tegen een straat, welke breedte gelijk is aan de hoogte der daarijns opgetrokken gebouwen, geldt ook voor het verdere deel van de Vijzelstraat, maar daaraan zou grootdeels tegemoet kunnen worden gekomen door, waar noodig, plaatselijke overschrijding van de maximum-bouwhoogte toe te staan, hetgeen ten opzichte van het eerste gedeelte van die straat niet in belangrijke mate vergund kan worden, omdat men daar, zooals reeds is opgemerkt, gebonden is aan het karakter van de oude stad. Bij het verdere deel van de straat is men in dezen meer vrij. Niettemin meent de adviseur, dat tegen het voortzetten van de overbouwning geen bezwaar behoort te bestaan en dat daaraan zelfs aesthetische voordeelen verbonden zijn, op grond waarvan hij in overweging geeft de overbouwning ook toe te passen op het gedeelte der Vijzelstraat tusschen de Keizersgracht en de Prinsengracht.

Het voorschreven voorstel heeft in een vergadering der Commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken, welke door den adviseur werd bijgewoond, aanleiding gegeven tot uitgebreide beschouwingen.

De slotsom daarvan is geweest, dat de Commissie zich met het voorstel, voor zooveel dat betreft overbouwning van het westelijk voetpad in het tusschen den Singel en de Heerengracht gelegen gedeelte van de Vijzelstraat, op de door den adviseur ontworpen gronden, kan vereenigen. Belemmering van het verkeer door de ondersteuning van de overbouwning wordt door haar niet gevreesd.

De commissie is echter van meening, dat in zake het overbouwen van het voetpad langs het tusschen de Keizersgracht en de Prinsengracht gelegen gedeelte der straat voortsnog geen beslissing genomen moet worden. Naar haar meening dient hertoe eerst te worden overgegaan nadat een oordeel kan gevormd worden over de bebouwing van het eerste gedeelte der straat.

Met de zienswijze van de genoemde commissie kunnen B. en W. zich ten volle vereenigen.

Ook naar de meening van B. en W. brengt de zorg voor het behoud van het stadsschoon mede dat aan den Munttoren zijn domineerend karakter wordt gelaten en dat maatregelen worden genomen, om een hinderlijke tegenstelling tusschen het aspect van het begin der Vijzelstraat en dat van de oude stad te voorkomen waartoe het zoo veel mogelijk beperken van de hoogte der bebouwing van de Vijzelstraat aan de zijde van den Singel en het vernauwen van die straat daar ter plaatse dringend geboden zijn.

Die vernauwing mag echter niet plaats hebben ten koste van de verkeersbreedte van de straat. B. en W. onderschrijven dan ook geheel de meening, geuit in de raadsvergadering van 15 Mei 1907 (Gemeentebled 1907, afd. 2, blz. 640 en volgende), door het toenmalige college van Burgemeester en Wethouders, dat voor de Vijzelstraat een minimum-verkeersbreedte van 22 M. noodig is. In een modern verkeerweg van zoodanige betekenis als de Vijzelstraat, moet de breedte van het rijvlak — de trambaan inbegrepen — op ten minste 13 M. worden gesteld, terwijl — mede in verband met de wenschelijkheid om de verschillende kabels en leidingen niet onder het rijvlak, doch onder het trottoir aan te brengen — een breedte van 4,5 M. voor elk der verhoogde voetpaden noodig is.

Het laten samengaan van de eischen van het verkeer met de schoonheids-eischen kan derhalve alleen worden verkregen door de voorgestelde overbouwning. Dat straatoverbouwning door middel van arkaden op zich zelf reeds van groote aesthetische betekenis kan zijn, wordt voldoende aangetoond door verschillende voorbeelden, als bijv. de bebouwing van de Rue Rivoli te Parijs en die van straatverbredingen in het oude gedeelte van Stuttgart en andere Duitse steden.

Een praktisch voordeel van de overbouwning is bovendien gelegen in de omstandigheid, dat de verdiepingen boven de straatverdieping zooveel dieper dan deze zullen worden, welk voordeel van betekenis is, gezien de geringe diepte van de bouwblokken aan het eerste gedeelte der Vijzelstraat. Bezwaren tegen die overbouwning kunnen naar het oordeel van B. en W., niet met redelijken grond worden aangevoerd. Het voetverkeer over een overbouwde trottoir van ongeveer 4,5 M. breedte kan ongestoord plaats hebben, zonder dat hinder van die ondersteuning der overbouwning is te vreezen. Belemmering van de toetreding van daglicht in de aan dat trottoir gelegen winkelruimte kan volgens B. en W. voorkomen worden door een goede keuze van hoogte en wijdte der overspanningen.

Met de Commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken zijn B. en W. overigens van oordeel, dat het wenschelijk is, de overbouwning voorloopig te beperken tot het gedeelte der Vijzelstraat tusschen den Singel en de Heerengracht.

Op grond van de ervaring, welke te dezer zake zal worden opgedaan bij de bebouwing van dat straatgedeelte, kan dan later met vrucht geoordeeld worden over de wenschelijkheid, om de overbouwning ook toe te passen voor het straatgedeelte tusschen Keizersgracht en de Prinsengracht.

Om de bedoelde overbouwning mogelijk te maken, zal voor de bebouwing aan de westzijde van de Vijzelstraat tusschen den Singel en de Heerengracht, een nieuwe voorgevelrooilijn moeten worden vastgesteld.

De vaststelling van die nieuwe voorgevelrooilijn kan evenwel thans nog niet geschieden, aangezien het voor het bepalen van de juiste plaats van de rooilijn noodig is met de gegadigden voor de aan dat straatgedeelte gelegen terreinen vooraf tot overeenstemming te komen omtrent de wijze van bebouwing van die terreinen.

Om daartoe strekkende onderhandelingen met vrucht te kunnen voeren, moet het echter in beginsel vaststaan, of bij de nieuwe bebouwing aan het eerste gedeelte van de Vijzelstraat al dan niet de eisch tot overbouwning van het voetpad zal worden gesteld. In verband daarmee is het noodig, dat — in afwachting van het oogenblik, waarop de vaststelling van een nieuwe voorgevelrooilijn ter plaatse mogelijk zal zijn — door den Raad dezer zake een principieele beslissing wordt genomen. (Hbl.)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING
DER BOUWKUNST

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUIWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUYON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitend. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20, fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 3 MEI 1919. = N°. 18.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Kerkgebouw te Tilburg, door Jan van der Valk — Maquette Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, door B. Bijvoet en J. Dulker — Prijsvragen, door C. N. van Goor. — Ontvangen Tijdschriften.

OFFICIEEL GEDEELTE.

JAARVERGADERING VAN DEN B. N. A. op Zaterdag 10 Mei 1919, te Amsterdam, in het Gebouw van den B. N. A. des voormiddags te 11 uur.

Agenda: (Zie vorig nummer).

Bureau van den B.N.A.

Door ongesteldheid is de Directeur, tevens Redacteur, verhinderd zijn functie waar te nemen. Het Dagelijksch Bestuur met den administrateur en de Commissie van Redactie zullen zijn werk doen. Medewerking der leden wordt dringend verzocht, ook voor het weekblad.

De Secretaris van den B.N.A.

B. N. A.

CONCEPT HUISHOUELIJK REGLEMENT.

ARTIKEL 1. Verkrigging en opzegging van het lidmaatschap.

§ 1. Ieder, die verlangt lid te worden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten (B. N. A.), moet aan het Bestuur een verklaring doen toekomen van den volgenden inhoud:

„De ondergeteekende verlangt als lid van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten (B. N. A.) te worden aangenomen en verklaart dat hij aan de eischen in de statuten van den B. N. A. gesteld voldoet; tevens verklaart hij indien hij wordt aangenomen, zich te zullen onderwerpen aan de Statuten en het Huishoudelijk Reglement van den B. N. A.“

§ 2. Bij deze verklaring moeten worden gevoegd schriftelijke inlichtingen omtrent opleiding, bouwkundige loopbaan, uitgevoerde werken, benevens eigenhandig geteekende ontwerpen van den candidaat, en zoo mogelijk photographieën van bovenbedoelde werken in voldoende getale om de in art. 9 § 21 der

Statuten genoemde Commissie van Onderzoek tot een oordeel over den kwaliteiten van den candidaat in staat te stellen.

Deze gegevens worden door het Bestuur aan de Commissie van Onderzoek gezonden, die omtrent al of niet toelating adviseert. Wanneer de Commissie, na haar onderzoek, het resultaat hiervan ter kennis brengt van het Bestuur en tot aanneming adviseert, wordt van dit advies door het Bestuur kennis gegeven aan de leden, die binnen twee weken hunne mogelijke bezwaren tegen den voorgestelden candidaat bij het Bestuur schriftelijk moeten indienen. Zijn er geen bezwaren ingekomen, dan wordt het lidmaatschap verleend, zijn er wel bezwaren, dan doet het Bestuur daarvan mededeeling aan de Commissie, die alsdan een nader advies uitbrengt, waarover het Bestuur de beslissing heeft te nemen.

Indien de Commissie tot het niet aannemen van een candidaat adviseert, en het Bestuur kan zich met het advies der Commissie niet vereenigen, dan wordt op de eerstvolgende ledenvergadering een Commissie ad hoc benoemd van vijf leden, waaronder geen bestuursleden, welke met de Commissie van Onderzoek gezamenlijk met meerderheid van stemmen een nieuw rapport uitbrengt, dat beslissend is.

Een Commissie ad hoc, als voren bedoeld, zal ook worden benoemd, indien zoowel het Bestuur als de Commissie van Onderzoek tot toelating adviseert doch minstens tien leden zich tegen aanneming van het voorgestelde lid verklaren.

§ 3. Wanneer de candidaat al of niet tot lid wordt aangenomen, wordt hem daarvan door het Bestuur kennis gegeven, onder terugzending van de door hem overgelegde bescheiden, uitgezonderd de in § 1 genoemde verklaring.

Bij de kennisgeving van aanneming tot lid wordt gevoegd een exemplaar van de statuten en het huishoudelijk reglement, de ledenlijst, de honorariumtabellen en eventueel verdere bescheiden den B. N. A. betreffende, benevens een formulier voor de aanvaarding van het lidmaatschap of aspirant-lidmaatschap, hetwelk ondertekend aan het Bestuur teruggezonden moet worden.

Dit formulier blijft in het archief van den B. N. A. bewaard, ook al mocht op eenigerlei wijze zijn lidmaatschap of aspirant-lidmaatschap eindigen, waarvan dan op het formulier aantekening wordt gemaakt.

§ 4. Ieder nieuw lid is verplicht zijn werk voor zijn medelieden ten toon te stellen, zoodra dit door het Bestuur van hem mocht worden gevraagd.

punt 14. „De rechtspositie van den architect.“
 punt 15. „De positie en de werkring van den ambtenaar-architect en zijn standpunt ten aanzien van het verrichten van particulier werk.“
 punt 16. „De verdeling van opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten.“
 Van het werkprogramma werd afgevoerd punt 13: „Het bevorderen der eenheid in het naar buiten werken der M.B.V.A. door het bevorderen der goede gebruiken in de architectenpraktijk.“
 Uit de ingekomen verslagen der verschillende werkprogramma-commissies blijkt de diligentie van de commissie tot afwikkeling van punt 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 16.
 Over de laatste drie commissies kan het volgende worden meegedeeld:
 Tot leden van de Commissie tot afwerking van punt 14 van het Werkprogramma werden op 5 Feb. benoemd de heeren: Ir. A. W. C. Dwars, C. N. Goor, C. B. Posthumus Meijes, Mr. E. H. P. Rosenboom en Mr. I. v. Crefeld.
 Uit het verslag van haar secretaris blijkt dat de Commissie een uitgebreide studie van haar onderwerp heeft gemaakt, waarvan het resultaat binnen een niet al te langen tijd tegemoet kan worden gezien.
 Op 5 Februari werden de heeren Ir. A. R. Hulshoff, B. v. Bilderbeek, Ir. J. C. Bremer en Ir. M. Granpré Molière, benoemd tot leden der Commissie tot afwikkeling van punt 15. Op 21 Sept. d. v. verscheen haar rapport in het Bouwkundig Weekblad, dat door de ledenvergadering nog niet in behandeling werd genomen.
 De Commissie tot afwerking van punt 16 bestaat uit de heeren: C. J. Kruisweg, Ir. W. P. C. Knuttel en Ir. W. K. de Wijs.

STATUTEN.

Bij de vaststelling indertijd van de statuten voor den B. N. A. zijn in de ledenvergaderingen van beide toenmalige vakverenigingen eenige wenschen naar voren gebracht, betreffende aanvulling of wijziging van enkele artikelen, zonder dat evenwel de goedkeuring der statuten, zooals deze door de Fusie-Commissie waren ontworpen, van de voldoening aan die wenschen was afhankelijk gesteld. Aan de Fusie-Commissie is verzocht bedoelde wijzigingen in behandeling te nemen, waaraan door haar is voldaan; hieronder volgen de nu door haar voorgestelde wijzigingen, waarmede het Bestuur van den B. N. A. verklaart accoord te gaan.

Oorspronkelijke redactie:

Art. 3. *Leden, Aspirant-leden en Eeroleden.*
 § 6. Als aspirant-lid van den B. N. A. kunnen worden aangenomen, zij die den leeftijd van 23 jaar bereikt hebbende, overigens voldoen aan de in art. 3 § 5 der Statuten genoemde voorwaarden, waarbij echter niet de eisch van de drie achtereenvolgende jaren van zelfstandig uitoefenen van hun vak gesteld wordt.
 Het aspirant-lidmaatschap kan niet langer duren dan 7 jaren.

Art. 4. *Verkrèging en opzegging of vervallen-verklaring van het lidmaatschap.*
 § 10. Wanneer tegen een lid, aspirant-lid of eerlid bezwaren rijzen, zullen deze onder duidelijke omschrijving der feiten schriftelijk en onderteekend worden ingediend bij het Bestuur. De schriftelijke mededeeling wordt door het Bestuur ter beoordeeling toegezonden aan de Commissie van Onderzoek. Deze brengt een gemotiveerd rapport uit aan het Bestuur en doet eventueel het voorstel tot:
 1°. terechtwijzing.
 2°. schorsing.
 3°. vervallen-verklaring van het lidmaatschap.
 Het Bestuur neemt na kennisname van het advies binnen 6 weken een besluit.
 In het Huishoudelijk Reglement wordt zooveel mogelijk nader omschreven, welke de handelingen zijn in strijd met de waardigheid van den architectenstand of met de regelen door den B.N.A. vastgesteld.

benoemd op 5 Februari. Reeds op 6 Juli d.a.v. publiceerde de commissie haar rapport, dat op de ledenvergadering van 20 Nov. in bespreking werd genomen. (Zie het verslag in B. W. No. 48.)
 GEBOUW. Behalve eenige kleine noodzakelijke hernieuwingen onderging het gebouw geen verandering.
 Van de tentoonstellingzaal werd gebruik gemaakt door den Kunstschilder A. Ost en de Studie-Commissie voor de Grafische vakken, terwijl ook twee groepentoonstellingen in deze zaal werden gehouden.
 Evenals vorige jaren werden enkele ledenvergaderingen in de groote vergaderzaal gehouden, die voorts voor verschillende doeleinden aan anderen werd verhuurd.
 De niet door de Mij. gebruikte gedeelten van het gebouw bleven volgens de loopende contracten verhuurd.
 BIBLIOTHEEK. De bibliotheek werd in 1918 geregeld geraadpleegd, hetgeen bewijst dat zij voor velen een gewaardeerde instelling is. Het valt echter niet te ontkennen dat door de weinige aanwinsten de boekery uit den tijd raakt. Completering en verrijking, vooral met nieuwe literatuur, is noodzakelijk.
 In het laatst van het jaar schonk het Genootschap A. et A. zijn bibliotheek aan de Mij., waardoor haar bibliotheek met eenige belangrijke standaardwerken werd uitgebreid.

Namens het Bestuur der M.B.V.A.
 De Voorzitter,
 Ir. A. BROESE VAN GROENOU,
 De Algemeen Secretaris,
 J. P. MIERAS.

Nieuwe redactie:

§ 6. Als aspirant-lid van den B. N. A. kunnen worden aangenomen, zij die den leeftijd van 23 jaar bereikt hebbende, niet ouder zijn dan 35 jaar, en overigens voldoen aan de ... enz.
 § 10. Wanneer tegen een lid, aspirant-lid of eerlid bezwaren rijzen, zullen deze onder duidelijke omschrijving der feiten schriftelijk en onderteekend worden ingediend bij het Bestuur. De schriftelijke mededeeling wordt door het Bestuur ter beoordeeling toegezonden aan de Commissie van Onderzoek. Deze brengt een gemotiveerd rapport uit aan het Bestuur en doet eventueel het voorstel tot:
 1°. terechtwijzing.
 2°. schorsing.
 3°. vervallen-verklaring van het lidmaatschap.
 Het Bestuur neemt na kennisname van het advies binnen 6 weken een besluit.
 Indien dit besluit strekt tot vervallenverklaring van het lidmaatschap, kan het lid in hooger beroep komen bij de ledenvergadering, binnen 14 dagen na den datum van het aangeeteekend schrijven, waarbij hem van het besluit kennis werd gegeven. De regeling van het hooger beroep geschiedt bij huishoudelijk reglement. In dit reglement wordt ook zooveel mogelijk nader omschreven, welke ... enz.

Oorspronkelijke redactie:

Art. 6. *Contributie en Inkomgeld.*
 § 13. De contributie der leden bedraagt f 20 per jaar, vermeerderd met een telkenjare door de ledenvergadering vast te stellen hoofdelijken omslag berekend naar de beroepsinkomsten, welke ieder jaar door de leden moeten worden opgegeven aan den Penningmeester. Leden, die binnen den daarvoor bepaalden termijn hunne inkomsten niet hebben opgegeven, worden door het Bestuur ambtshalve aangeslagen, zooals in het Huishoudelijk Reglement nader wordt omschreven. Het maximum bedrag van den Hoofdelijken Omslag wordt telken jare bij de begrooting vastgesteld.
 Van elk nieuw lid wordt een inkomgeld van f 15 geheven, ten bate van het ondersteuningsfonds.

Art. 7. Bestuur.

§ 15. Het Bestuur van den B. N. A. bestaat uit 7 leden, waarvan de functies verdeeld zijn als volgt: een Voorzitter, een Onder-Voorzitter, een Secretaris en een Penningmeester, benevens drie leden, die in nader overleg met bepaalde functies worden belast.
 De Voorzitter of Onder-Voorzitter en de Secretaris moeten te Amsterdam wonen of daar hun bureau hebben.
 Niet meer dan drie leden van het Bestuur mogen in ééne gemeente wonen.

§ 17. Het Bestuur zetelt te Amsterdam en vertegenwoordigt den B. N. A. in en buiten rechten, heeft de dagelijksche leiding van zaken en het beheer over de geldmiddelen en verdere eigendommen van den B. N. A..

§ 18. Benoeming, bevoegdheid en werkwijze van het Bestuur worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement. De aftreding der bestuursleden wordt zoodanig volgens rooster vastgesteld dat telkenjare twee leden aftreden.
 De aftredenden zijn dadelijk herkiesbaar.
 Geen bestuurslid mag echter langer dan vier achtereenvolgende jaren zitting hebben.
 Van de bepalingen van § 15, 2e en 3e alinea en § 16 kan met toestemming van de ledenvergadering worden afgeweken.

§ 19. Het Bestuur kan worden bijgestaan door bezoldigde beambten.
 Aanstelling, ontslag, salaris enz., worden nader in het Huishoudelijk Reglement geregeld.

ART. 10. Vergaderingen.

§ 25. In de Jaarvergadering brengt het Bestuur verslag uit omtrent hetgeen door den B.N.A. in het afgelopen jaar is verricht en omtrent den financieelen toestand.
 In deze Vergadering wordt de begrooting voor het loopende jaar vastgesteld, de periodieke verkiezing van Bestuurs- en Commissieleden gehouden en verslag uitgebracht door de in een voorafgaande vergadering te benoemen Commissie tot nazien van de rekening en verantwoording van den Penningmeester. Daarna kan het Bestuur zulke zaken aan de orde stellen als het geschikt acht.

Nieuwe redactie:

Art. 6. *Contributie en Inkomgeld.*
 § 13. De contributie der leden bedraagt f 20 per jaar, vermeerderd met een telkenjare door de ledenvergadering vast te stellen hoofdelijken omslag berekend naar de beroepsinkomsten, welke ieder jaar door de leden moeten worden opgegeven aan den Penningmeester. Leden, die binnen den daarvoor bepaalden termijn hunne inkomsten niet hebben opgegeven, worden door het Bestuur ambtshalve aangeslagen, zooals in het Huishoudelijk Reglement nader wordt omschreven. Het maximum bedrag waarvoor een lid in den hoofdelijken omslag kan worden aangeslagen, wordt telkenjare bij de begrooting vastgesteld.
 Van elk nieuw ... enz.

Art. 7 Bestuur.

§ 15. Het Bestuur van den B.N.A. bestaat uit 7 leden, waarvan de functies verdeeld zijn als volgt: een Voorzitter, een Onder-Voorzitter, een Secretaris en een Penningmeester, benevens drie leden, die in nader overleg met bepaalde functies worden belast, en wordt gekozen door de ledenvergadering. Jaarlijks treden, volgens een door de ledenvergadering vastgesteld rooster, twee leden op de jaarvergadering af, maar zijn herkiesbaar zoolang zij nog geen vier achtereenvolgende jaren in functie zijn. Bij tusschentijdsche vacature wordt, binnen twee maanden na het ontstaan der vacature, door de ledenvergadering in de vervulling voorzien. Elk bestuurslid behoudt zijne functie, totdat zijn opvolger zitting heeft genomen.
 De Voorzitter of Onder-Voorzitter en de ... enz.

§ 17. Het Bestuur zetelt te Amsterdam en vertegenwoordigt den B. N. A. in en buiten rechten. Besluiten van het Bestuur moeten, om geldig te zijn, genomen worden in bestuursvergaderingen, waarin minstens vier leden aanwezig zijn, en met meerderheid der uitgebrachte geldige stemmen, waarbij blanco-stemmen niet meetellen.

§ 18. *Machtiging van de ledenvergadering is noodig voor de volgende handelingen van het Bestuur:*

1°. het koopen, of op andere wijze verkrijgen, het vervreemden of bezwaren van onroerende goederen, zoodoende het aanvaarden van schenkingen van roerende goederen, indien daaraan voorwaarden verbonden zijn, of het bij wege van schenking beschikken over roerende goederen van den B. N. A.
 2°. het aangaan van geldleeningen ten laste van den B. N. A., zoodoende het vaststellen van de voorwaarden der geldleeningen.
 3°. het voeren van processen, treffen van dadingen, of berusten in een tegen den B. N. A. ingestelden eisch, een en ander voor zoover het onderwerp een bedrag van f 200.— te boven gaat. In spoedeisende gevallen is het Bestuur bevoegd, zelfstandig de noodige maatregelen te nemen, met de verplichting binnen één maand daarna de machtiging der ledenvergadering te vragen.

§ 19. *De wijze van de verkiezing der bestuursleden, de regeling en verdeling van den bestuursarbeid, worden vastgesteld bij huishoudelijk reglement.*

Van de bepalingen van § 15, 2e en 3e alinea en § 16, kan met toestemming van de ledenvergadering worden afgeweken.
 § 19. (oud) volgt als § 20, enz.

§ 25. In de Jaarvergadering brengt het Bestuur verslag uit omtrent hetgeen door den B.N.A. in het afgelopen jaar is verricht en omtrent den financieelen toestand.
 In deze Vergadering wordt de begrooting voor het loopende jaar vastgesteld, de periodieke verkiezing van Bestuurs- en Commissieleden gehouden, en verslag uitgebracht door de Commissie van Financiën die met het nazien van de rekening en verantwoording van den Penningmeester is belast. Daarna kan ... enz.

Oorspronkelijke redactie:

Art. 17. *Overgangsbepalingen.*

§ 35. Bij het in werking komen van deze Statuten treden de Besturen van de M. B. V. A. en den bestaanden B. N. A., alsook de leden van de beide Commissies van Onderzoek, van den Eereraad der M. B. V. A. en alle overige Commissies, onmiddellijk af. Het nieuwe Bestuur wordt als volgt gekozen: Door de eerste ledenvergadering onder de nieuwe Statuten worden drie leden benoemd uit een nominatie van 6 namen, opge maakt door de M. B. V. A. en drie uit een gelijke nominatie, opge maakt door den bestaanden B. N. A.

Het 7e lid wordt gekozen door dezelfde vergadering uit de restee rende namen van beide nominaties.

De vergadering kiest den Voorzitter uit het voltallig Bestuur.

§ 36. De benoeming van de leden van de Commissie van Onderzoek moet geschieden op de genoemde eerste ledenvergadering op dezelfde wijze als in § 35 voor de Bestuursverkiezing is aangegeven. De nominaties zullen bij deze verkiezing echter 4 namen moeten bevatten, en kunnen worden aangevuld tijdens de vergadering.

Nieuwe redactie:

§ 35. Bij het in werking komen van deze Statuten treden de Besturen van de M. B. V. A. en den bestaanden B. N. A., alsook de ... enz.

De vergadering kiest den Voorzitter uit het voltallig Bestuur. In afwijking van Art. 7 § 15, zullen voor de eerste maal drie leden van het Bestuur, bij loting aan te wijzen, niet langer dan drie achtereenvolgende jaren zitting in het Bestuur mogen hebben.

§ 36. De benoeming van de leden van de Commissie van Onderzoek moet geschieden op de genoemde eerste ledenvergadering op dezelfde wijze als in § 35 voor de Bestuursverkiezing is aangegeven. De nominaties zullen bij deze verkiezing echter 4 namen moeten bevatten, en kunnen worden aangevuld tijdens de vergadering.

In afwijking van Art. 9, § 22a zullen voor de eerste maal twee leden van de Commissie van Onderzoek, bij loting aan te wijzen, niet langer dan drie achtereenvolgende jaren zitting in de Commissie mogen hebben.

Eerecode.

Het Bestuur stelt voor de volgende bepaling voor de leden van den B.N.A. in Art. 18. *Eerecode* op te nemen:

Zij onthouden zich onder hunne leiding staande bouwwerken geheel of in onderdeelen te doen uitvoeren door aannemers, met wie zij in relatie van bloed- of aanverwantschap van den 1sten tot en met den 4en graad verkeerden.

Examen voor Bouwk. Opzichter en Bouwk. Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden in 1919.

Het diploma voor Bouwkundig Opzichter is behaald door de navolgende heeren: I. J. Aalbersberg, M. E. Arends, G. B. Audier, J. de Bekker Jr., J. v. d. Berg, W. Beijer, Gr. J. Bilderbeek, W. Blokland, A. Bollen, N. de Font, J. W. N. Boot, A. Bos, C. Bot, J. Bottema, W. A. Baddingh, H. B. Bulder, E. W. v. d. Burgh Jr., W. Cantrijn, J. C. W. Carmiggelt, P. J. H. Coumans, Chr. Dekker, J. G. A. v. Dongen, G. v. Duijne, H. I. v. Es, J. Fokkens, H. v. Gent, W. Gietema, P. Grin, L. G. A. v. Heck, H. Henneke, J. Hess, J. Heijligers, J. B. Hoekstra, A. H. L. Hoogenberk, J. Hooghart, J. Hubregtse, G. Huis in 't Veld, H. de Jong, A. J. Jorissen, P. Kaleveld, J. K. Kleisma, A. J. Kloos, A. v. d. Kloot, M. Koelma, R. K. Koppen, A. Korpers-

hoek, H. H. Kuhlmeier, A. J. Kuiper, D. Kuipers, J. W. v. d. Laan, A. de Lange, J. G. Leeuwerik, C. Ligtenberg, D. J. Lok, G. A. M. Loogman, P. C. Maas, P. D. v. Male, J. C. L. Mok, S. Mossel, J. W. Nieuwenhuijse, A. G. Nijtus, D. Noë, D. v. d. Oord, J. L. Paardekooper, A. v. Pelt, C. J. M. Pijpers, C. Roose, B. A. Rosmüller Jr., F. v. d. Schaaf, C. Ph. Schoof, E. v. Schuppen, A. L. Serlie, L. Sickler Jr., Th. Sierdsma, G. P. Sminik, Joh. v. Someren, J. T. Streek, J. Teerds, F. H. Theyse Jr., Th. A. Thielen, J. P. Toet, A. J. v. d. Tol, F. H. J. Tollenaar, W. F. v. d. Vegte, H. Verbeek, W. Verloop, J. Vermeer, J. v. Vliet, A. G. Volkers, Jac. de Vries, W. W. v. d. Wagt, W. C. Waling, H. Wapstra Azn., L. C. Weekhout, J. Wetstein, A. H. Witteveen, J. Wouters, L. v. d. Zee.

Het diploma voor Bouwkundig Teekenaar is behaald door den heer J. C. W. Carmiggelt.

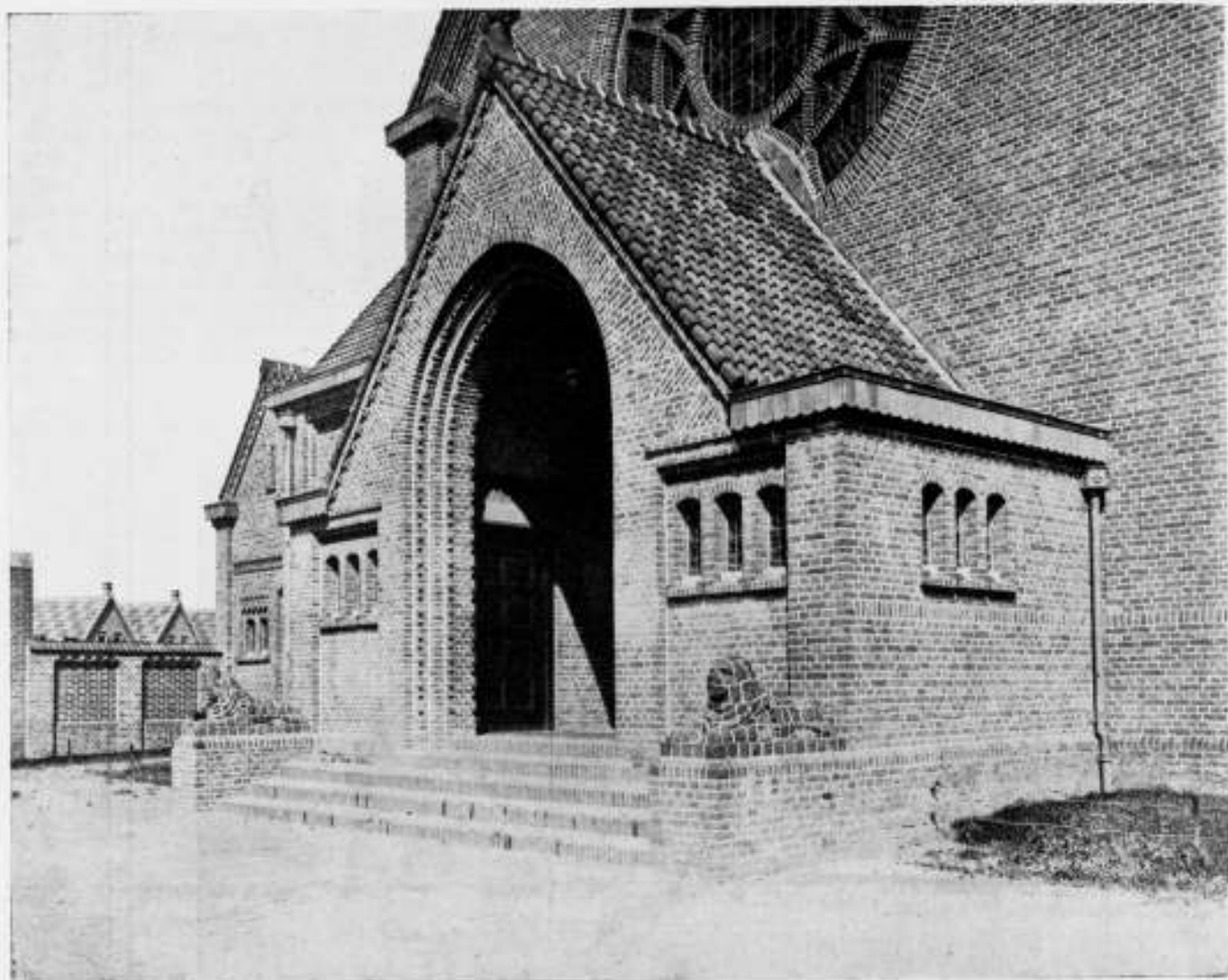
Kerkgebouw te Tilburg.
Totaalaanzicht.

Jan van der Valk.
Architect B. N. A.

KERKGEBOUW TE TILBURG.

De redactie van ons weekblad verzocht mij iets ter reproductie af te staan, ik zond haar eenige foto's levens vermeldende, dat zij daaruit kon nemen datgene wat geschikt voorkwam, desnoods alles terug te zenden indien zij oordeelde, dat niets ter zake dienstig was. Ik wensch de redactie van ons weekblad toe, dat mijn voorbeeld door velen gevolgd zal worden, opdat zij steeds ruim voorzien zij van foto's en teekeningen ter reproductie en stukken ter plaatsing, zoodat zij steeds weken te voren een groot deel van den inhoud van ons weekblad in copie voorradig heeft en daardoor meer en meer hare aandacht kan wijden aan de meer actueele onderwerpen.

Na gedane keuze verzocht de redactie mij eenig bij-schrift bij het te plaatsen werk, dit nu ware beter opgedragen aan een onbevooroordeelde, men weet wel is waar genoeg te vertellen van het hoe en waarom van een bouwwerk, maar veelal zijn dit, vooral bij minder belangrijke bouwwerken, voor buitenstaanders minder belangwekkende zaken. Een onbevooroordeelde, die frisch voor een bouwwerk komt te staan, zal zijn indrukken ook beter weergeven dan de ontwerper, indien die er al toe zou overgaan, daar deze bij een belangrijk bouwwerk toch allicht een tweetal jaren er dagelijks mede omgaat en het wordt dan zoo iets als van zelf sprekend, dat men dit of dat, daar en daarom gedaan heeft. Meestal vervalt men dan ook bij de bijschriften in eene droge opsomming van

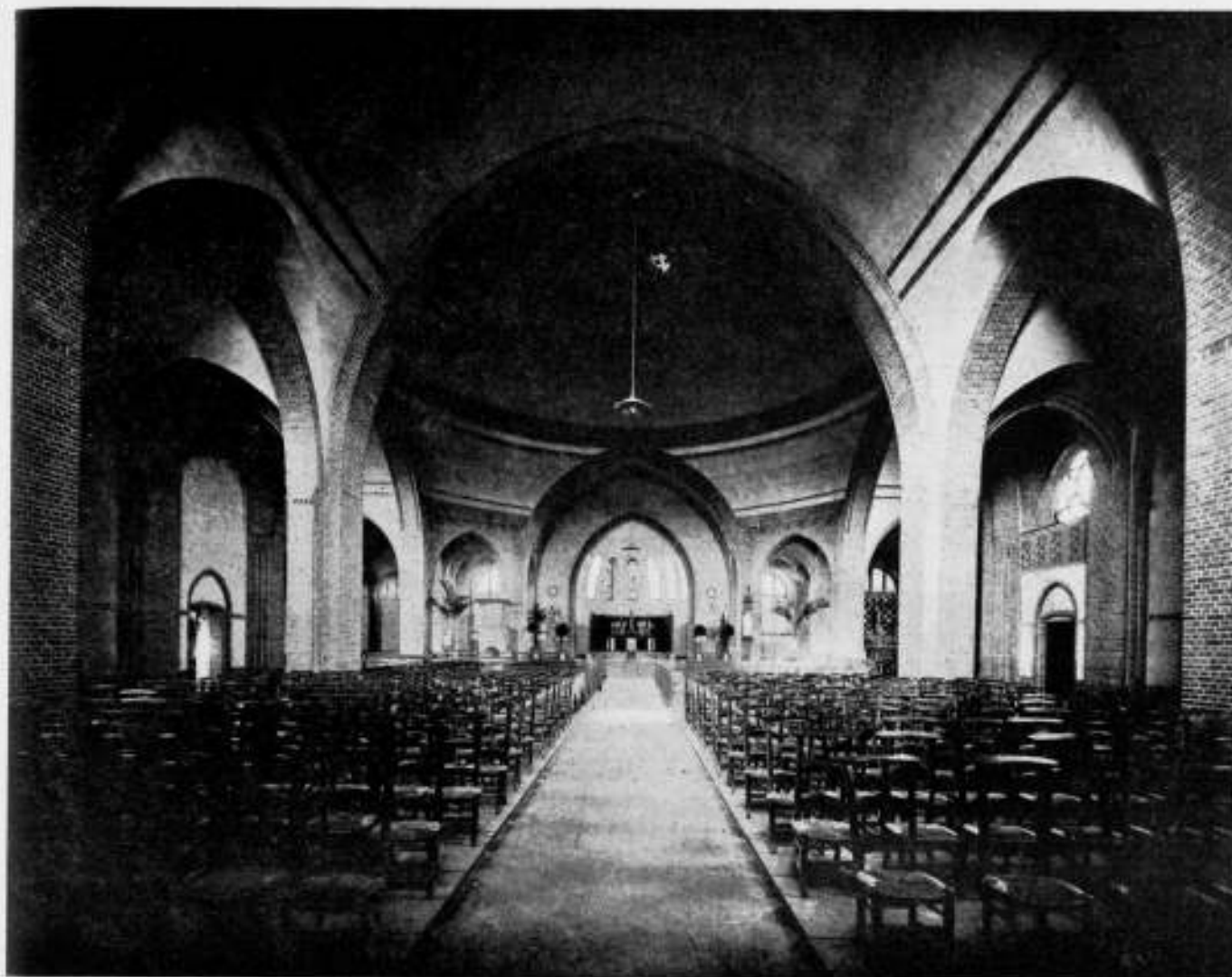
Kerk te Tilburg.
Detail ingang.

Jan van der Valk
Architect B. N. A.

eenige afmetingen, aangewende materialen en daarna een bedankje aan aannemers, uitvoerders en opzichters, tot slot de bouwsom = aannemingsom + bijwerken. Ik wil geenszins ontkennen dat dit alles niet zeer wetenswaardig is, maar beter lijkt het mij als een bevoegde en onbevooroordeelde kracht de bij-schriften bezorgt, hij toch kan dan de architectonische waarde van het werk bespreken, hij levert een gezonde opbouwende critiek, waarmede en ontwerper en buitenstaanders hun voordeel kunnen doen, omdat men toch nooit te oud is om te leren; die het met de zienswijze van den beoordeelaar niet eens is, hij kome er tegen op, het blad staat voor hem open. Er komt dan leven in de brouwerij en door wrijving van gedachten komt men immers tot het ware. Zouden er bij de gewestelijke kringen geen personen te vinden zijn, die een dergelijke taak op zich kunnen nemen, me dunkt van wel. Ook zou er in iedere kring een correspondent voor ons weekblad moeten aangewezen worden, zij zouden mede de taak

van de redactie verlichten, door stukken voor het weekblad in te zenden of haar attent te maken op actuele onderwerpen en op gevallen, welke zich in die kring op bouwkundig of algemeen kunstgebied voordoen. Zodoende krijgen wij een overzicht van wat er zool in den lande op ons gebied omgaat; hoe actief onze redactie ook is, zij kan onmogelijk alles achterhalen, bovendien de redactieleden hebben, evenals wij allen, een dagtaak te vervullen. Men denke nu niet te vlug, dat het van geen belang is wat u denkt in te zenden; wat voor u misschien niet belangrijk is, komt misschien het algemeen belang wel ten nutte. Men late intusschen aan de redactie over in volle vrijheid te beoordeelen of het ingezondene al dan niet ter plaatsing dienstig is.

De reproducties voorkomende in dit nummer betreffen een kerkgebouw toegewijd aan Onze Lieve Vrouw Moeder van Goeden Raad, bij den man van de straat meer bekend als de kerk van Dr. Bertens. Aan de inzicht-

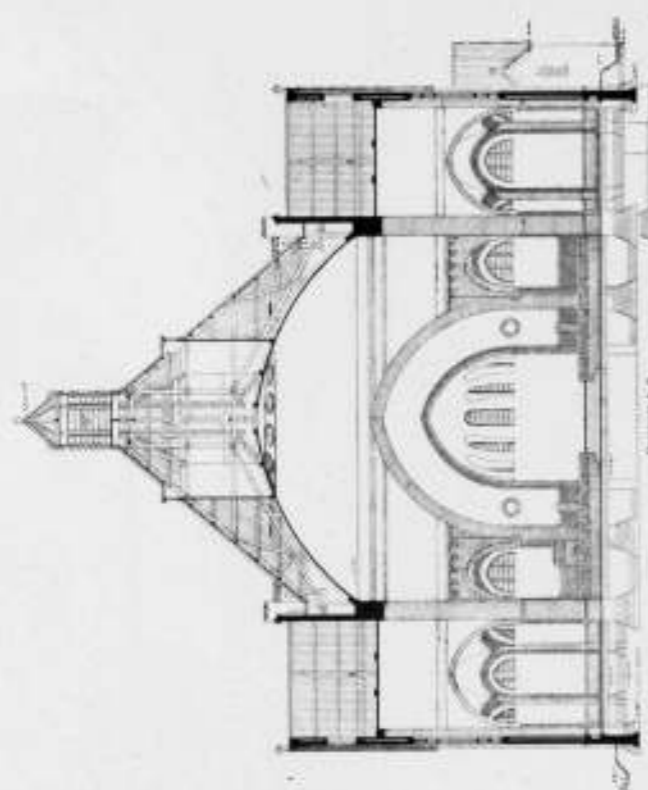

Kerk te Tilburg.
Interieur.

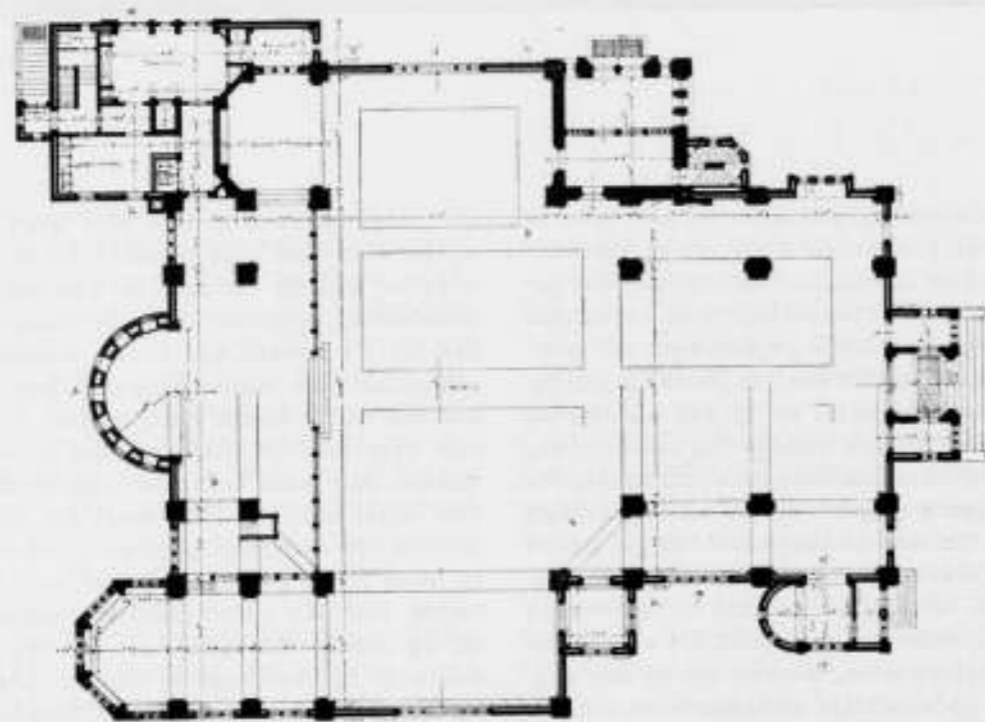
Jan van der Valk
Architect B. N. A.

ten van dezen voortvarenden jongen pastoor is het te danken, dat ik de gelegenheid kreeg een kerkgebouw te stichten, dat iets afwijkt van het tot nog toe gebruikelijke type. Maar al te veel blijft men nog hangen aan de oude en verouderde gegevens en dat niet-tegenstaande het vraagstuk van den platten grond geheel anders is dan voorheen, en op een ander plan volgt van zelf een andere vormgeving naar buiten. De donkere met zware marmeren pijlers bezette ruimten van het Romaansche tijdperk en de schemerachtige met veelvuldige lichtere en hoog opschietende pijlers naar Gotischen trant, zijn niet meer van onze tijd. De pijler en de kolom, hoe schoon en mysterieus ook werkende, beschouwt men juist als een steunpunt in de fabrieksruimten, als een sta in den weg. Het eenvoudige godvruchtige en kalme leven van den middeleeuwer is dan ook heel iets anders dan het rusteloze, gejaagde en zenuwachtige gedoe van thans. Gene kon zich ingetogen en in zich zelve gekeerd met zijn God onderhouden, duisternis hinderde hem

niet, daar hij meestal toch niet lezen kon en pijlers waren voor hem geen bezwaar bij het volgen van het misoffer, één tik van de schel was hem voldoende ter orienteering, geen wereldsche beslommeringen leidden hem af. De mensch van heden, levende in rusteloze gejaagdheid en zenuwachtigheid, kan zich niet lang met het zelfde thema bezighouden, stille overweging valt hem moeilijk, daar allerlei wereldsche vraagstukken zijn geest bestormen, zijn aandacht vragen en hem aldus afleiden. Hem moet dus zoo iets van aanschouwelijk onderwijs gegeven worden; om hem mee te doen leven met het misoffer moet hij de handelingen van den officieerenden priester kunnen zien en hij moet voldoende licht hebben om de misgeboden in zijn kerkboek te kunnen volgen. Dus is de eisch geworden ten eerste voldoende licht om de geboden te lezen en ten tweede voor een ieder uitzicht op het altaar, de plaats waar het Offer voltrokken wordt. Waar het aantal geloovigen per parochie vrij wel gegeven is, zou men dus de vroegere typen

KERKEBOUW TE TILBURG.
PLATTEGROND EN DOORSNEDE.
JAN VAN DER VALK
ARCHITECT B. N. A.

kunnen verbreed en verlengen, wat dan ook wel gedaan wordt, maar gelukkig worden ook economische eischen gesteld, die aan deze mijns inziens verkeerde methode van vergrooing beperking opleggen en hoe hinderlijk dikwijls ook, brengt in dit geval deze beperking in de geldmiddelen den architect tot het zoeken van nieuwe oplossingen. Met de tegenwoordige materialen ijzer en gewapend beton behoeft men niet voor groote overspanningen te staan, het gaat er dus maar over om met deze materialen een vooral waardige en stemmige ruimte te scheppen. Kerken als door van Gils gebouwd te Delft, door Buskens te Rotterdam, door Cuypers en Stuyt te 's Bosch en door Stuyt te Eindhoven en te 's Bosch bewijzen wel dat het vraagstuk hierboven gemeld oplosbaar is, zij het dan ook dat de eene beter geslaagd is dan de andere. In het hier afgebeelde kerkgebouw is van ijzerconstructie geen en van gewapend beton een zeer bescheiden gebruik gemaakt. De plattegrond herinnert aan den centraalbouw zooals ook de hiervoor genoemde kerkgebouwen; de kleinere onder deze Delft, Rotterdam en den Bosch (St. Jacob) hebben koepels op vierkanten platten grond, de grootere Eindhoven en den Bosch (St. Catharina) koepels op zuiver achtkantplan, terwijl deze te Tilburg, welke onder de grootere moet gerekend worden geconstrueerd is op vierkant met licht afgeschuinde hoeken. De zijbeuken worden alleen benut als gangpad en doen tevens dienst als contreforten voor het middenschip. Van algeheel afzien van pijlers, zoover meende ik niet te moeten gaan ter wille van de ruimtewerking; door plaatsing toch van pijlers door bogen gekoppeld krijgt men doorkijken, verrassende perspectieven, lichtspeling en stemming. Echter zijn de pijlers tot de hoog noodige beperkt en ook die van den koepel zoodanig geplaatst, dat zij niet hinderlijk zijn voor het uitzicht op het altaar. De kerk bevat 1200 zitplaatsen, die op een heel enkele uitzondering na allen uitzicht geven op altaar en preekstoel. Om een idee van de afmetingen te geven is eene enkele opsomming van maten misschien wel gewenscht. Als grondslag van alles is de baksteen van 11 c.M. aangenomen en daarna de plaats voor een persoon vastgesteld op 55 x 88 c.M. met gangpaden van 2 x 3 x en 4 x 55 c.M., de hoofdbeuk is breed tusschen de pijlers 12.10 c.M., of 22 x 0.55, de traveebreedte 6.05 M. en de zijbeuk is breed 3.03 M., de pijlers 1.10 x 1.10 M. Het middenschip is ook hoog 12.10 M. en de koepel 20 M. Alle bogen en gewelven, groot en klein, ook de koepeldoorsnede benevens de dakschuine passen in dezelfde driehoek, de gehoortens van alle bogen en gewelven, ook van den koepel liggen op dezelfde hoogte, namelijk 4.94 M. boven den vloer. Tot den koepel behooren 4 x 3 pijlers, de acht dragende pijlers vormen echter, zooals reeds vermeld, geen regelmatig achtkant, de vier overige pijlers doen weer dienst als contrefort. De diameter van den kegelvormigen koepel op den top der spitsbogen bedraagt 20.35 M. (terwijl de werkelijke diameter ongeveer 24.30 bedraagt), wat

aldaar een cirkelomtrek van 64 M. en een totaal oppervlakte geeft na afzet der 4 stukken, welke van den kegelwand worden afgesneden van $\pm 500 M^2$. Bij het opteekenen en uitslaan der schenkels voor de snijdingen van de spitsboogvormige tongewelven der hoofdbeuken in den kegelvormigen koepel komt men tot eigenaardige en niet gedachte vormen, zoodat dan ook de uitvoerder toen hem de teekening voor het uitslaan op ware grootte verstrekt werd, verklaarde dat ik het beslist verkeerd voor had en dat hij het wel eens anders zou doen. Erg sterk in de projectie bleek hij niet te zijn, deze constructie ging iets buiten zijn gewone doen en hij bracht dan ook, zooals ik hem voorspelde, in plaats van iets anders geheel niets voor den dag; hij kon maar niet gelooven, dat de snijding van een zuiver tongewelf in een bolvormigen koepel geheel iets anders was dan datgene wat ik voorhad. Het is mij dan ook gebleken dat op andere plaatsen met bovenstaande constructie de hand is gelicht, wat eerst voor den dag komt wanneer men de beschildering gaat aanbrenge. Alle pijlers en bogen en in 't algemeen alle constructie-deelen zijn in baksteen als schoonwerk behandeld, de muurvlakken die feitelijk slechts als opvulling tusschen deze constructie-deelen dienst doen, zijn gepleisterd en ter beschildering voorbestemd; door het aanbrenge van eenige banden als schoonwerk gemetseld is echter die sierkunstenaar gebonden de groote in-deeling aan te houden, zooals ik mij die bij het ontwerpen van het interieur gedacht heb. De gewelven zijn uitgevoerd in drijfsteen en bepleisterd, ook het groote koepelgewelf is daarin uitgevoerd en slechts een 1/2 steen dik (12 cm.), bovendien is de kruin vrijwel à jour, dat is, zij is doorboord met 13 lichtopeningen ieder van 1.20 M. diameter, een in 't midden en twaalf daar omheen. Alleen ter opvang van de ringspanning is gebruik gemaakt van gewapend betonbalken en -ring rustende op de pijlers en op den top der spitsbogen. Ter besparing van kosten aan hoog opgaande borstweringen reiken de kruinen van de gewelven en van den koepel tot aan de hanenbalken, zoodat dus geen aan den voet van het spant aangrijpende trekplaten of kapbalken konden aangebracht. Alle spanten zijn ook van hout geconstrueerd. De hoekkeperspanten van de kap over den koepel hebben een spanning van 25 M., terwijl ook het angelustorentje mede daarvan deel uitmaakt. Om toch ook een naam te vermelden mag ik hier Laurent Esbach mijn eersten teekenaar noemen, die bij het uitwerken en berekenen dezer constructies het leeuwenaandeel voor zijne rekening had. Den opzichter kan ik helaas niet vermelden, daar deze reeds bij den aanvang van het werk niet meer voor zijn taak berekend bleek, reden waarom dan ook reeds spoedig ontslag volgde, waarna ondergeteekende de dagelijksche leiding persoonlijk op zich nam. Als bijzonderheid mag nog vermeld worden dat de koepel geheel uitgevoerd werd op schenkels (dus zonder formeel te zamen vormende een reusachtige open-

geslagen paraplu rustende met den knop op den grond, en gemetseld door metselaars die daarvan geenszins hun specialiteit gemaakt hadden. De speciale gewelvenbouwers, die daarvoor aangenomen waren, zouden 's Maandags te werk komen. Zondags kwamen zij aan en om te zien of alles reeds voor hen aanleggings gereed was kropen zij nog dienzelfden dag over de schansing, namen alles in oogenschouw en schrokken zoodanig van de afmetingen, dat zij dienzelfden dag ook nog vertrokken en bericht zonden het werk niet aan te durven.

Wat de gevels betreft meen ik niet veel aan de foto's te moeten toevoegen. Er is getracht het inwendige zoo zuiver mogelijk weer te geven. Alles is opgetrokken in baksteen, van gehouwen steen werd alleen gebruik gemaakt voor raam- en deurdorpels. De daken zijn gedekt met Romaansche pannen van de firma van Oordt & Co., welke firma ook, zooals bekend, met de grootste nauwkeurigheid alle speciale stukken als bekroningen, gevelpannen enz. vervaardigde. Zooals veelal wel het geval is staat de toren hier niet te midden voor de kerk maar ter zijde en dit wel uit stedenbouwkundig oogpunt als afsluiting van de tegenoverliggende straat. De toren voor de kerk zou ook in deze om wille der geringe straatbreedte nooit te overzien zijn. De toren is als zijingang benut en tevens is ook het zangkoor, zooals gewoonlijk, daarin ondergebracht, waardoor tevens aan den wensch van den pastoor, het zangkoor meer naar voren te brengen, werd voldaan. Tot slot en besluit de bouwsom: met inbegrip van de pastorie, waarvan een tipje op de foto is te zien, bedroeg deze ± f 125.000.—

Tilburg, 21 April 1919. JAN VAN DER VALK.

MAQUETTE RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDDE KUNSTEN.

Met de vervaardiging van de hierbij gereproduceerde Maquette werd niet lang nadat de beslissing in de Academieprijsvraag genomen was aangevangen. De bedoeling ervan was van het ontwerp een ook voor niet vakgenooten duidelijker voorstelling te geven dan door middel van de bij den wedstrijd gevraagde teekeningen mogelijk was. Behoudens eenige ondergeschikte veranderingen wijkt de Maquette niet af van het prijsvraagontwerp waarnaar zij is gemaakt: voor de plannen kan dus verwezen worden naar de reeds vroeger in dit blad gereproduceerde teekeningen.

B. BIJVOET.
J. DUIKER.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag N.V. de Volharding te Rotterdam.

Beantwoording der vragen:

Vraag 5. Wordt de gevel van B tot C beschouwd als achtergevel?

Vraag 6. De gevels A B en C D kunnen die geheel doorlopen, dus op de verdieping niet verspringen?

Antw. Zie voor deze vragen het antwoord op vraag 2.

Vraag 7. Kan ik ramen plaatsen in den achtergevel op begane grond, is er een open plaats achter?

Antw. Indien U den achtergevel beganegronds op de erfcheiding plaatst kunt U er slechts de wettelijk geoorloofde keurlichten in plaatsen, zie overigens antwoord op vraag 2.

Vraag 8. Kunnen alle teekeningen voor de prijsvraag op transparant papier gezet worden?

Antw. De inzenders zijn ten deze geheel vrij.

Vraag 9. Waar kan men een Rotterdamsche Bouwverordening krijgen en voor welken prijs?

Antw. Ter Secretarie der gemeente Rotterdam, prijs f 0.60.

Vraag 10. Is het perseel ten Westen van C D een steeg of is dit bebouwd?

Antw. Zie antwoord op vraag 2.

Vraag 11. Is het perceel ten Zuiden van B C bebouwd of is dit een tuin?

Antw. Zie antwoord op vraag 2.

Vraag 12. Mogen in muur B C (grondplan) vensters aangebracht?

Antw. Zie antwoord op vraag 2 en vraag 7.

Vraag 13. Moet de scheeve lijn aangegeven bij E gevolgd worden of mag men de gevellijn hierbinnen projecteeren.

Antw. Het laatstgevraagde is geoorloofd.

Vraag 14. Hoe breed zijn Coolsingel en Kruiskade van gevel tot gevel?

Antw. De Coolsingel is ter plaatse breed ongeveer 45 M., de Kruiskade ongeveer 15 M.

Namens de jury.
C. N. VAN GOOR.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Wendingen No. 3.

Een mooi verzorgd nummer, gewijd aan den dans: de indische dans „van het onderdrukte volk“, het rustische ballet, toen er nog geen Sovjet was, de huidige dansen van Hegesa, waar Jaap Kool aanleiding vindt iets, maar te weinig, over Eugenics te zeggen: Architecten, laat U inspireeren!

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 10 MEI 1919. = No. 19.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Hulpemise voor de Gemeentetram aan den Amsteldijk, door A. A. Kok. — Woningbouw te Zierikzee, door A. Versteeg. — Prijsvragen. — Ontvangen boeken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Redactie van het Weekblad.

Nu de Redacteur voorloopig wegens ziekte verhinderd is zijn functie waar te nemen heeft ons medelid J. D. Looyen zich bereid verklaard de verzorging van het Weekblad als waarnemend Redacteur op zich te nemen.

Alle stukken voor het Redactioneel gedeelte zijn dus te adresseeren aan den Heer J. D. Looyen, Architect B. N. A. Bachmanstraat 34, den Haag.

De stukken voor het Officieel gedeelte worden uit den aard der zaak door het Bureau van den B. N. A. te Amsterdam behandeld.

De zandaanvoer voor Amsterdam.

Inzake het bericht in de pers dat door verschillende moeilijkheden de Ballastmaatschappij binnenkort niet meer in staat zou zijn Amsterdam van zand te voorzien waardoor de uitvoering van verschillende groote werken op het gebied van den woningbouw onmogelijk gemaakt zou worden, heeft, behalve het Dagelijksch Bestuur van den Nationalen Woningraad en de Federatie van Amsterdamsche Woningbouwverenigingen, ook het Dagelijksch Bestuur van den B. N. A. zich telegrafisch tot den Minister van Waterstaat gewend met het verzoek zijne medewerking te willen verleenen, opdat Amsterdam niet van zand verstoken moge worden.

Een gelijk telegram werd gezonden aan den Hoofdingenieur-Directeur Van Loon te Haarlem, van wien het volgende antwoord werd ontvangen:

Dagelijksch Bestuur is verkeerd ingelicht. Rijkswaterstaat belet in geen enkel opzicht zandaanvoer naar Amsterdam.

Hoofdingenieur-Directeur Van Loon.

Er schijnt intusschen een schikking te zullen worden getroffen, waardoor de zandlevering aan Amsterdam ongestoord zal kunnen doorgaan.

Nota betreffende pensioenregeling voor opzichters en teekenaars in particulieren dienst.

Nu de berekeningen voor de pensioenregeling voor opzichters en teekenaars in particulieren dienst zijn gemaakt, en dus het oogenblik is aangebroken dat de Commissie tot voorbereiding van deze materie haar voorstellen bij de betrokken vereenigingen moet gaan indienen, is het gewenscht een overzicht te geven van alles, wat ter beoordeeling der voorstelling van belang is om te weten.

De eerste twee vragen, welke hierbij te pas komen, luiden: welk pensioen wenscht men te geven en wat zullen de eventuele kosten zijn? Deze twee kunnen niet worden gescheiden. Het is een kleine kunst om te zeggen wat wenschelijk is, maar het wenschelijke moet ook realiseerbaar zijn, en een pensioenregeling brengt steeds enorme kosten met zich.

Het is daarom dat de kosten wat gesplitst zijn. Men kan dan zelf weten hoever men wil gaan. Bij de vaststelling van de pensioenen, die de commissie zou wenschen te geven, heeft zij tot leidraad gekozen de bij het Rijk bestaande regelingen, zonder daaraan echter al te strak vast te houden. Het volgende schema is toen opgemaakt geworden:

Ouderdomspensioen wordt verleend op 65-jarigen leeftijd. Invaliditeitspensioen wordt verleend na een wachttijd van 5 jaar, d.w.z. nadat men 5 jaar aan de verzekering heeft deelgenomen.

Weduwen- en weezpensioen wordt verleend bij overlijden in dienst of na pensionneering.

Het ouderdomspensioen bedraagt $\frac{1}{60}$ van het laatstgenoten salaris voor elk dienstjaar met een maximum van $\frac{1}{60}$ of $\frac{2}{3}$ van dit salaris.

Het invaliditeitspensioen bedraagt eveneens $\frac{1}{60}$ van het laatstgenoten salaris, met een minimum van $\frac{1}{2}$ en een maximum van $\frac{2}{3}$ van dit salaris.

Diensttijd vóór het bereiken van den leeftijd van 20 jaar komt niet voor pensioen in berekening. Bij het verlaten van den dienst voor dat het recht van pensionneering is verkregen, kan men deelgerechtigd blijven met recht op uitgesteld pensioen of de volle premie blijven betalen.

Het weduwnpensioen bedraagt $\frac{1}{3}$ van het laatstgenoten salaris, of indien de echtgenoot na pensionneering is overleden, $\frac{1}{3}$ van diens pensioen.

Het kinderpensioen bedraagt voor elk kind $\frac{1}{4}$ van het weduwnpensioen (maximum 5 kinderen). Indien geen weduwn-

De tweede vergadering werd gehouden op 27 Januari 1917 eveneens in het gebouw der M.B.V.A. te Amsterdam. In deze vergadering, waarin alle leden en ook Mr. Moltzer aanwezig waren, werd besloten een verzekeringsschema te doen samenstellen door het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen en de daarvoor noodige f 800.— te voteeren. Uit de uiteenzettingen van Mr. Moltzer en de daarover gevoerde gedachtenwisseling bleek al spoedig, dat de pensionneering der bouwkundige opzichters en tekenaars een onderdeel van het collectief arbeidscontract tusschen de architecten- en opzichters- en tekenaarsorganisaties behoorde te zijn; dat de premien althans ten deele zouden moeten worden betaald uit de contributien der bonden en dat als noodzakelijk gevolg van een en ander het verplicht lidmaatschap bij bedoeld contract zal moeten worden ingevoerd. De derde commissievergadering — eveneens weder voltallig had plaats op 24 Maart 1917 in het gebouw der M.B.V.A. te Amsterdam. Deze bijeenkomst kreeg allereerst te beslissen over een verzoek van den Christelijken Opzichters- en Tekenaarsbond om tot het lidmaatschap der Pensioencommissie te worden toegelaten. Op dit verzoek werd met algemeene stemmen gunstig beschikt.

Daarna werd besloten een enquête in te stellen onder de architecten en de opzichters en tekenaars, waardoor moest worden verkregen het materiaal voor de ontwerpers van het verzekeringsschema benodigd. Deze enquête zou in hoofdzaak betrekking hebben op de salarissen, het aantal dienstjaren en de leeftijden der opzichters en tekenaars en de sterkte van de personeelen der architecten. De formulieren voor het onderzoek werden in hoofdzaak vastgesteld.

Het slot van deze bijeenkomst was gewijd aan besprekingen over enkele principieele grondbeginselen der pensionneering. In de vierde vergadering — gehouden op 30 Juni 1917 in het gebouw der M.B.V.A. te Amsterdam — waren met uitzondering van Mr. Moltzer, alle leden aanwezig. Ook was aanwezig de heer C. v. d. Linde, als vertegenwoordiger van den Christelijken Opzichters- en Tekenaarsbond. Bij de ingekomen stukken was een brief van den heer Jansen, vertegenwoordiger van den Architectenbond, waarin deze namens zijn bond mededeelt, wel bereid te zijn, zijn aandeel in de kosten der Pensioencommissie bij te dragen, mits dat niet inhield de verplichting voor zijn leden, uitsluitend georganiseerd personeel in dienst te nemen. Over deze mededeeling werd begrijpelijkerwijze uitvoerig gediscussieerd vooral omdat al spoedig bleek, dat de Architectenbond zich uit de Pensioencommissie zou terugtrekken. Waar de arbeid der commissie slechts een onderzoek gold, zonder eenig verder gevolg, kon de commissie de houding van den B.V.N.A., niet begrijpen en besloot — hoe ook de B.V.N.A. zou beslissen — in elk geval haren arbeid voort te zetten.

De ontworpen enquête formulieren werden besproken en vastgesteld en zouden door de samenwerkende vereenigingen elk onder eigen leden worden uitgezet.

Op 22 Maart 1918 had in het gebouw van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen te Amsterdam een conferentie plaats van de Heeren Mr. Moltzer en Mr. Schreuder, directeur en adjunct-directeur van genoemd Centraal Bureau; Dr. Turksma, directeur van het gemeentelijk pensioenfonds te Amsterdam; Kruisweg en Keurschot voorzitter en secretaris der Pensioencommissie. Deze besprekingen troffen het verwerken van de gegevens der ingekomen 534 ingevulde enquêteformulieren. Ingeleverd waren door de M.B.V.A. 62; den B.V.T. 165; den O.O. en T.B. 53 en den A.N.O. en T.B. 254 formulieren.

De B.V.N.A. had intusschen bericht, zich uit de commissie terug te trekken.

Op 7 September 1918 vergaderden voorzitter en secretaris der commissie, ter bespreking van het inmiddels ingekomen verzekeringsschema. Besloten werd het rapport met de bijlagen bij de leden der commissie te doen circuleeren, om daarna een commissievergadering te beleggen, waarin Dr. Turksma verzocht zal worden een en ander toe te lichten.

Deze commissievergadering had plaats op 28 September 1918. Aanwezig waren alle leden, benevens Dr. Turksma, die bereid was bevonden het schema toe te lichten. Hierna werd besloten, dat Mr. Moltzer de conclusien waartoe deze vergadering kwam, in een rapport zou verwerken.

Bedoeld rapport gaat hierbij.

Een en ander zal U, mijne heeren, doen inzien, dat onze arbeid niet vergeefs is geweest. Aangetoond is, dat de stichting van een pensioenfonds voor opzichters en tekenaars in dienst van architecten niet onmogelijk is en dat slechts behoefte te worden gevonden de weg, welke naar het gewenschte doel zal leiden.

Onder het uitspreken van den wensch, dat het der vakverenigingen van architecten en opzichters en tekenaars moge gelukken dien weg *spoedig* te kunnen betreden, meent de Pensioencommissie haar taak hiermede als geëindigd te mogen beschouwen.

Namens de Pensioencommissie,
Kruisweg, voorzitter.
J. L. B. KEURSHOT, secretaris.

Jaarverslag Plaatselijke Commissie „Hilversum“. Sedert de oprichting dezer Plaatselijke Commissie in Nov. 1917 werden uitgeschreven 7 vergaderingen, waarvan de laatste in Sept 1918.

Van deze vergaderingen werden de eerste vijf door een naar verhouding van het aantal leden bevredigend getal bijgewoond; de beide laatste vergaderingen echter slechts door het bestuur benevens één daarvan nog door één der leden. Door het bestuur werd getracht de vergaderingen aantrekkelijk te maken door daaraan te verbinden voordrachten over vakonderwerpen, excursies naar belangrijke gebouwen of bouwwerken in de omgeving, exposities van teekenwerk van leden der pl. commissie enz.

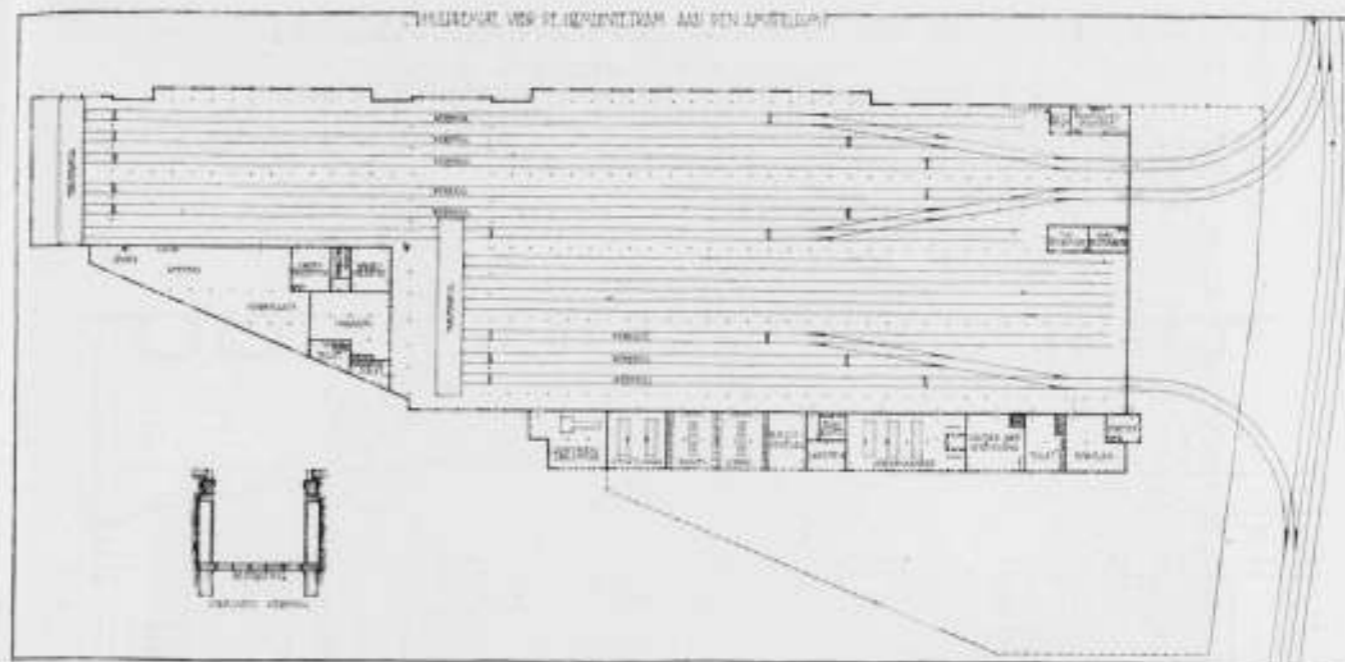
Een voordracht had plaats door den heer van der Wallen, dir. der schelpkalk-trasmeel-fabriek te Brielle over de fabriekage en toepassing van dat materiaal; waarbij ook verschillende introducees met belangstelling de voordracht en de daarbij gegeven proeven volgden.

Een geanimeerde excursie had plaats onder leiding van den heer Dudok, direct. der Publ. Werken, naar den gemeentelijken Woningbouw en de in die nieuwe wijk in aanbouw zijnde gemeenteschool, nadat de heer Dudok daaromtrent een korte toelichting gegeven had.

Een vergadering, waarin de teekeningen van den architect Meintema, prijsvraag-bekroonde inzake de stichting van een verzorgingshuis alhier, ter bezichtiging werden gesteld, mocht, zelfs na een herhaalde poging, geen enkel lid zoodanig interesseeren, dat het één dezer vergaderingen bijwoonde.

Na deze ontmoedigende ondervinding ontbrak bij het bestuur van den pl. kring de lust om, na allerlei bemoeiingen en beschikbaarstelling van eigen tijd, alsnog vergaderingen uit te schrijven en vanaf Sept. 1918 had dan ook geen vergadering meer plaats. Waar ook verder op geen wijze van de zijde der leden bleek, behoudens één enkele uitzondering, dat voortzetting der vergaderingen gewenscht werd, daar vond het bestuur geen aanleiding om zijn werk te dien opzichte wederom aan te vatten. Door vertrek van den heer Ir. G. W. Lans in Jan. 1919 bleef de functie van secretaris bovendien onvervuld, zoodat ondergeteekende, *heelemaal alleen*, als voorzitter der pl. commissie, treurt over de weinige ambitie der leden inzake het doen bloeien dezer instelling.

C. DE GROOT,
Voorz. Pl. Comm. „Hilversum“.

Plattegrond schaal 1:1000.

A. A. Kok, Architect B.N.A.

HULPREMISE VOOR DE GEMEENTETRAM AAN DEN AMSTELDIJK.

Het opgehoogde terrein aan den Amsteldijk achter den watertoren was reeds op het plan van de uitbreiding-zuid voor remisebouw bestemd. Toen in 1915 de behoefte aan een nieuwe tramremise aan den Amsteldijk bleek, werd een project opgemaakt voor een remise met werkplaatsen, magazijnen, dienstwoningen en verdere toebehooren.

Dit omvangrijke project was echter in dien tijd totaal onuitvoerbaar. Het staafijzer voor de gewapend betonwerken en het geconstrueerd ijzer voor de kolommen en bekappingen was niet verkrijgbaar.

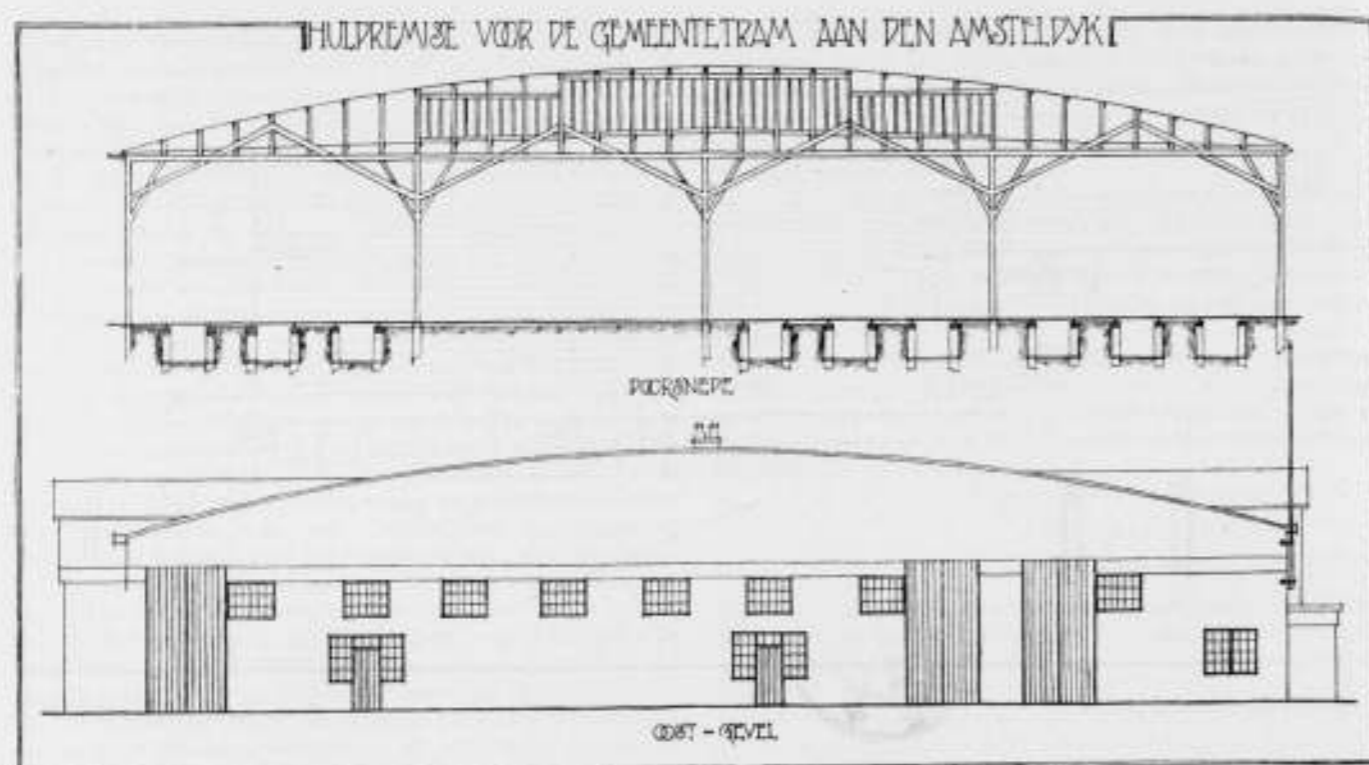
Een aantal tramwagens, in uitvoering bij de fabriek werkspoor, bleven door de tijdsomstandigheden veel langer uit dan oorspronkelijk werd verwacht. Toen in het voorjaar van 1918 onverwacht het bericht kwam dat dit rollend materieel toch zou worden afgeleverd, deed de behoefte aan remiseruimte zich in nog sterkere mate gevoelen. Besloten werd toen tot den bouw van een houten hulpremise op het terrein, voor definitieven bouw bestemd. Uit den aard der zaak moest deze bouw zoo sober mogelijk geschieden. Het met zand opgehoogde terrein zakte nog regelmatig. Door de proefnemingen met betonpalen, die op hetzelfde terrein hadden plaats gehad, was men in de gelegenheid geweest de zakking te controleeren. Het was daarom gewenscht het gebouw op palen te zetten. Gedurende de oorlogsjaren waren door de Gemeente meermalen partijen heipalen en ook een keer een geheel bosch gekocht. Van deze koopen waren restanten,

die natuurlijk niet van het beste waren. Kromme inlandsche palen, zeer dikke en korte palen waren overgebleven. Onder eenig protest van de heiers werden deze restanten palen voor dit zoo nuttige doel met succes opgeruimd.

De constructieve samenstelling werd zoo zuinig mogelijk gemaakt, hetgeen bij de vrij groote overspanningen eigenaardige bezwaren medebracht. De kolommen zijn van twee balken 8×20 c.M. tegen elkaar, terwijl verder geen zwaarder hout dan badding werd gebruikt. De kappen zijn in hoofdzaak van planken van 3×16 c.M. Gedurende den opbouw werd eenige keeren een angstig oogenblik beleefd, wanneer er een flinke wind opstak. In den winter 1918—1919 heeft het gebouw eenige keeren een storm doorstaan en ook een ferme sneeuwbelasting.

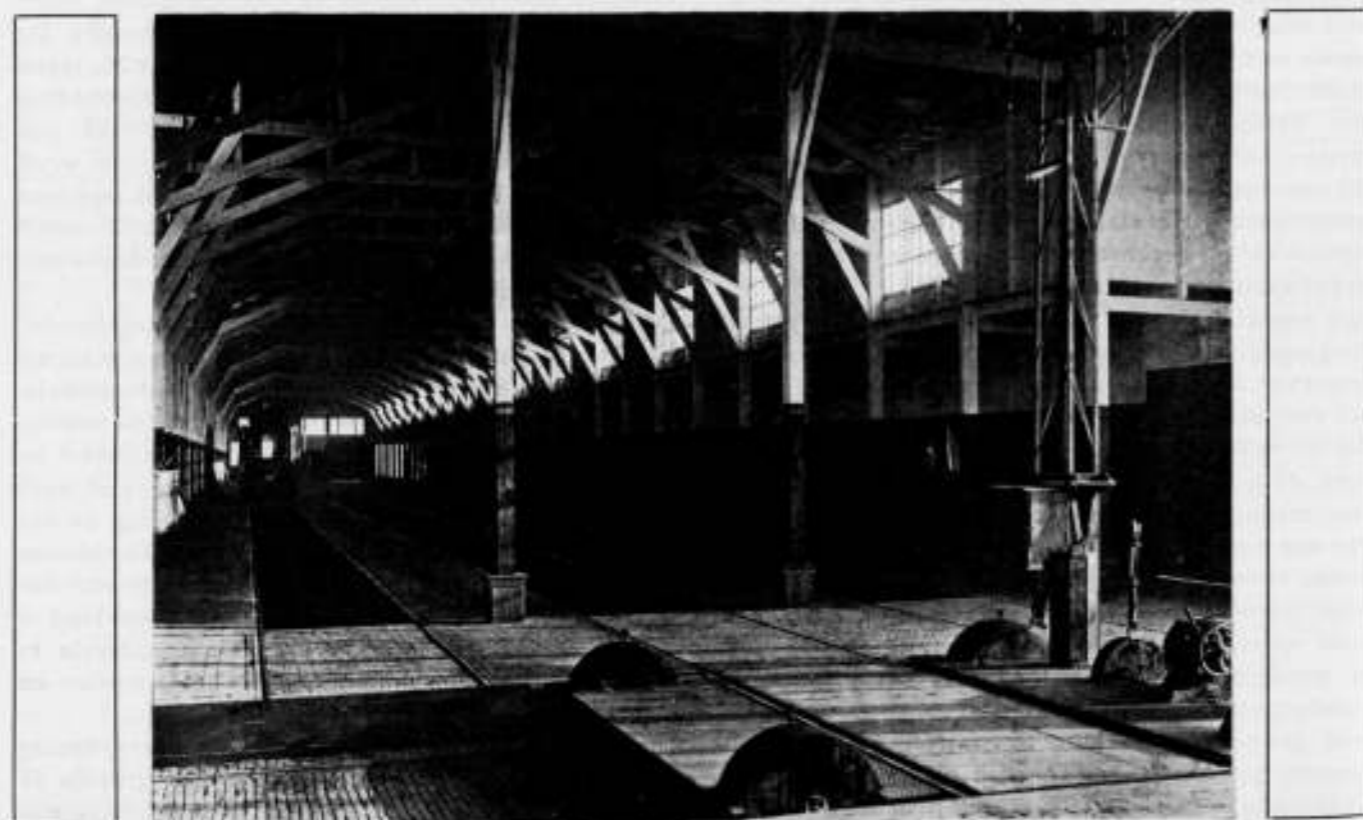
Op enkele plaatsen is nog een versterking aangebracht. Het gebouw heeft echter de proef doorstaan, waaruit af te leiden is, dat het voor het doel voldoende solide is. Opgemerkt zij hierbij, dat, wanneer het geheele samenstel volgens de regelen der kunst was berekend en geconstrueerd, er minstens twee keer zooveel hout aan verwerkt zou zijn. De buitenbeschieping en het dakbeschot is van enkel één-duims hout. Van binnen is het geheele gebouw eenmaal met waterverf behandeld, van buiten met cabotine. De afdekking is met twee lagen mastiek, waarvan de onderste in halve banen gespijkerd, teneinde het rimpelen en wegwaaien te voorkomen.

De overkapping is uitwendig in één overspanning gemaakt, om zakgoten te vermijden. Zoo groeide de hoofdvorm eigenlijk van zelf. Om in de groote ruimte overal tusschen de wagens goed licht te maken, werden vlakke gedeelten aangebracht. De staande kanten

Doorsnede en eindgevel schaal 1:500.

A. A. Kok, architect B.N.A.

De traverseer-inrichting.

A. A. Kok, architect B.N.A.

Buitenaanzicht, gezien naar den Amsteldijk.

konden met gewoon enkel glas bezet worden, gelijk uit de doorsnede en de interieurfoto blijkt.

De inschriften in den plattegrond geven de bestemming der verschillende lokaliteiten aan.

Het gebouw heeft respectabele afmetingen: de lengte in 154 M. Hier en daar werden eigenaardige moeilijkheden ondervonden. Vooral was dit het geval met de werkkuilen. Zoo bekend, zijn dit lange verdiepte kuilen, waardoor men onder de wagens kan komen voor schoonmaken of herstelling. De tusschen de werkkuilen gelegen dammen moeten bestraat zijn, waardoor de zandaanvulling neiging heeft, de werkkuilen dicht te knijpen. De minste ontzetting nu in de sporen kan ontsporing tengevolge hebben, wat boven een werkkuil al heel ongewenscht is. Ook de afmeting en de stand van den traverskuil, waarin de electricch bewogen traverseerwagen zich beweegt, luisteren zeer nauw. Tot heden hebben werkkuilen en traverskuil zich echter goed gehouden. Het gebouw werd in November 1918 in gebruik genomen.

De aanbestedingssom van den houten bouw was ruim / 158.000.—. De overige kosten aan door de gemeente geleverde materialen en tal van andere bijkomstige zaken bedroegen ongeveer / 100.000.—.

De tramsporen, traverswagens, electriche verlichting werden door de Gemeentetram door geroutineerde werkkrachten in eigen beheer gemaakt.

Alles bijeen zijn de kosten rond / 350.000.— geweest. Aan de voorbereiding van het werk heeft een be-

langrijk deel verricht de Heer T. M. Veen, aan de uitvoering de Heer H. W. Nijman, beiden bouwkundig ambtenaar bij de Afd. Gebouwen der P. W. De aannemer J. H. Diepgrond leverde het gebouw binnen den beschikbaar gestelden tijd van vijf maanden af. Amsterdam, Mei 1919.

A. A. KOK.

WONINGBOUW TE ZIERIKZEE.

Een onzer leden op het eiland Schouwen is zoo actief geweest het bestuur van den B. N. A. te wijzen op de te Zierikzee door de Woningbouwvereniging gebouwde woningen in 't Vrije. In de Zierikzeesche

Nieuwbouw te Zierikzee.

Nieuwbouw te Zierikzee.

Nieuwsbode is reeds de aandacht van het publiek er op gevestigd dat deze woningbouw niet voldoet aan de matigste eischen die men uit schoonheids-oogpunt mag stellen en wordt aangedrongen op het instellen van een schoonheidscommissie.

Dit had tengevolge dat een bestuurslid van de woningbouwvereniging in bovengenoemde Nieuwsbode te kennen gaf de huizen in 't Vrije mooi te vinden, van een schoonheidscommissie moest deze notabele niets hebben en hij insinueerde, dat zij die op schoonheidscommissies aandringen, daarbij belang hebben.

Het lid van onze organisatie, dat de aandacht van het bestuur op dit punt vestigde, drong er op aan dat dezerzijds iets werd gedaan om aan te toonen, dat inderdaad deze woningbouw aesthetisch zeer slecht verzorgd is.

Het bestuur meende dit het doeltreffendst te kunnen doen door in ons orgaan de afbeeldingen van de woningen te doen opnemen en het verzocht mij eene beschrijving daarbij te willen voegen.

Afbeelding 1 vertoont het achteraanzicht der woningen. Ieder van de 10 woningen heeft een afzonderlijke mansarde kap met zakgooten tusschen de woningen. Afbeelding 2. Het vooraanzicht laat zien hoe van de 6 middenwoningen de geheele kapconstructie aan het oog is onttrokken door den gevel op te trekken tot de hoogte van de nokken, terwijl op het midden van

Stadhuis. Naar een photo door A. C. de Mooy.

elke woning een quasi topgeveltje is aangebracht, dat boven de gevellijst uitsteekt, deze topgeveltjes staan dus inderdaad geheel „in het Vrije“¹⁾ Ook voor niet-architecten is het duidelijk dat deze topgevels absoluut geen redelijk doel hebben, totaal onbegrepen zijn toegepast met de klaarblijkelijke bedoeling om de strakke lijn van de gevelafdekking de middenwoningen te breken.

De topgevels van de woningen aan de uiteinden van het bouwblok zijn eveneens onverantwoordelijk hoog boven de daken aangebracht. In elk geval is daar de oplossing beter, omdat de dakvorm niet aan het oog is onttrokken.

Dat overigens de architectuur van deze woningen op het allerlaagste peil staat, wordt aangetoond door de „lateien“ van cement boven de raam- en deuropeningen, door de ongelijke hoogte van de ramen op de verdieping (waarschijnlijk een gevolg van den dakvorm), door de leelijke nitmetselingen boven de middenramen tot steun van de topgevels, door de slechte verhoudingen van de raam- en deuropeningen; men zou zoo kunnen doorgaan, het verhaal zou eentonig worden.

Toch is het noodig op deze onderdeelen te wijzen, omdat dit de eenige manier is om voor het publiek

¹⁾ De naam van de buurt waarin de woningen zijn gebouwd.

eenigszins duidelijk te maken waarom men een dergelijke bouwerij leelijk vindt.

Afgescheiden van de aesthetische tekortkomingen is het ontwerp voor deze woningen slecht, uit zuivere praktische overwegingen, de noodlooze topgevels zijn uit den booze, want zij zullen veel onderhoud vereischen, eveneens zijn de zakgooten uit een gebruiksoogpunt te veroordeelen; een vlakke afdekking der woningen zou voor de bewoning verreweg de voorkeur verdienen, om van het onderhoud en mogelijke lekkages maar te zwijgen. Leelijk en voor de lichttoetreding zeer nadeelig zijn de veel te diepe achteruitbouwen; het uitzicht uit de achterkamers wordt er geheel door bedorven.

Voor architecten, die ook maar eenigszins zich met het vraagstuk der volkshuisvesting hebben bezig gehouden, zijn de hierboven gemaakte opmerkingen waarheden als koeien.

De timmerman-aannemer-agent in bouwmaterialen-bioscoopdirecteur „architect-aannemer“ van de woningbouwvereniging in Zierikzee, is hier op onverantwoordelijke wijze belast met een taak, waarvoor hij niet in het minste berekend is.

Het is een geval uit vele.

De autoriteiten hebben van architectuur vaak heelmaal geen begrip. In dit geval is de voorzitter van de woningbouwvereniging niemand minder dan de heer mr. Fokker, Burgemeester en lid van de Eerste Kamer! Wel een bewijs hoe weinig de algemeene ontwikkeling van zoo iemand beteekent; of een bewijs hoe groote onverschilligheid men bij kopstukken van de bezittende klasse voor het vraagstuk van de volkshuisvesting aantreft.

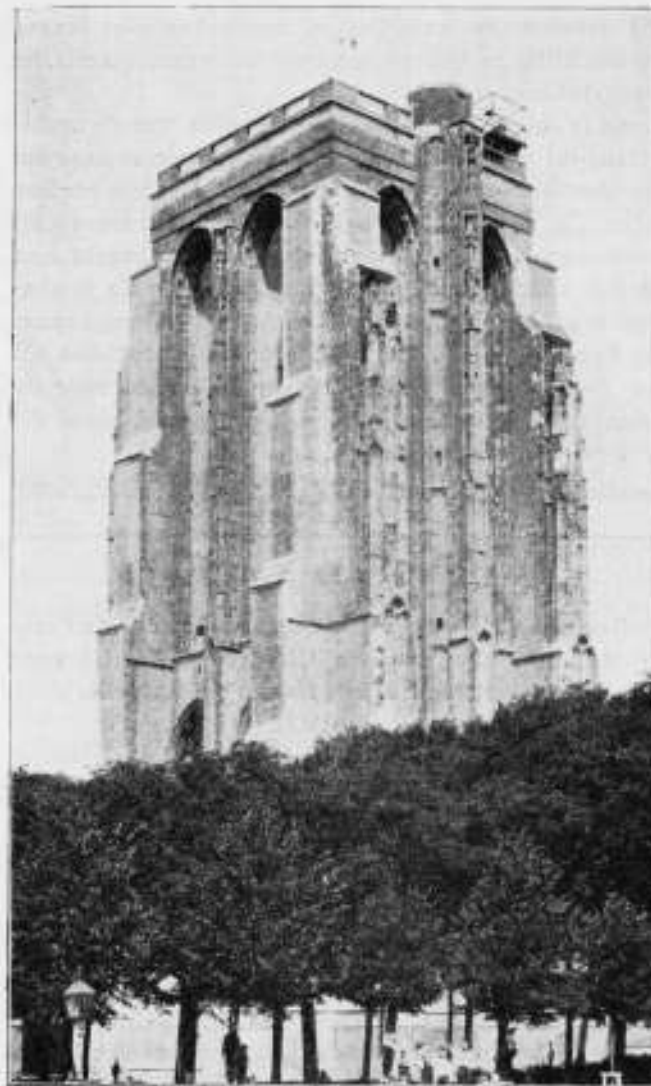
Hier is waarschijnlijk met Rijksgeld gebouwd!

Hoe is het mogelijk dat de inspecteur van de volkshuisvesting dit geval niet heeft weten te verhinderen. Is zijn invloed te klein of schiet zijn inzicht te kort. Een van twee.

Het wordt tijd dat in Zeeland de pas opgerichte provinciale adviescommissie flink aan het werk gaat, meer dan tijd.

Het wordt tijd dat de architecten flink gaan optreden en veel luider dan nu gaan protesteeren tegen de beunhazerij met Rijksgeld. De arbeiders kunnen uit dit geval de les putten, dat zij beter doen, zelf den woningbouw ter hand te nemen, zelf vereenigingen op te richten en zelf het Bestuur vormen, en niet meer hun belangen, toe te vertrouwen aan menschen, die voor het vraagstuk der volkshuisvesting geen voldoende belang blijken te stellen zooals de Zierikzeesche burgervader—senator.

Op afbeelding 1 ziet men de silhouetten van den stadhuisstoren en van den St. Lievens Monster toren. Afbeeldingen hiervan en een beschrijving vindt men in het artikel over Zierikzee in den jaargang 1908 van het Bouwkundig Weekblad, uit welk artikel

St. Lievens Monster toren. Naar een photo uitg. door A. C. de Mooy.

de cliché's nog eens in dit nummer worden overgenomen, om even in herinnering te brengen, hoer de hedendaagsche beoefening van de bouwkunst — ook in Zierikzee — achterstaat bij die uit vroeger eeuwen.

Hoewel het natuurlijk niet in onze bedoeling ligt, aan te sporen tot „Heemschutterij“, voelen we toch een groote tekortkoming in onze samenleving als we het verschil constateeren in het aardige straatgezicht bij het stadhuis en het leelijke stadsbeeld van de nieuwe woonwijk „in 't Vrije“.

Wij wekken de collega's op, om het voorbeeld te volgen van ons lid uit Schouwen, die ons orgaan in staat stelde een der vele gevallen, waarin met Rijksgeld slechte en leelijke woningen gebouwd werden, te signaleeren. Als dit individueel gebeurt, verwekt het den schijn alsof niet de belangen van de bouwkunst, maar het eigenbelang de drijfveer is, daarom is publicatie door het bestuur in het orgaan de aangewezen weg.

De taak van den nieuwen B. N. A. is het, om dergelijke grove misstanden te bestrijden.

Wij moeten de autoriteiten noodzaken niet langer onverschillig te blijven ten opzichte van esthetische vraagstukken.

Groot is de werkeloosheid in de rijen van de architecten, tal van jonge architecten hunkeren er naar om aan den arbeid te komen, het moet dus hoe eer hoe beter uit zijn met de beunhazerij. Zoodra mogelijk moet afgedaan worden al wat nog ontbreekt aan allerlei huishoudelijke besommingen in de inwendige organisatie van den B. N. A., opdat de tijd spoedig kan komen om met veel grooter kracht dan tot nog toe het geval geweest is, op te treden voor de belangen van de architecten. *Goed geleid*, moet dit de bouwkunst bevorderen.

Amsterdam, Mei 1919.

A. VERSTEEG.

PRIJSVRAGEN.

Nationale Prijsvragen uitgeschreven door de Pers- en Reclamecommissie v/h Uitvoerend Comité voor **Het Vaderlandsch Historisch Volksfeest**.

Beantwoording der vragen:

Vraag I. In hoeveel kleuren mag men het sluitzegel uitvoeren, of moet dit alleen zwart en wit wezen? Antwoord: Het sluitzegel mag evenals de reclameplaat in drie kleuren worden uitgevoerd. Indien zwart gebruikt wordt, rekent dit mede voor een kleur, de ondergrond als papertint niet.

Vraag II en het formaat.

Mag men de afmetingen van het sluitzegel zelf bepalen? Antwoord: Ja.

Vraag III. Wordt er aan het feest nog eene internationale bekendheid gegeven?

Antwoord: De aandacht van buitenlandsche journalisten is reeds op dit feest gevestigd, terwijl waarschijnlijk, als de tijden meer normaal zijn, ook vele buitenlanders het folkloristisch feest zullen bijwonen.

Namens de Pers- en Reclamecommissie van **Het Vaderlandsch Historisch Volksfeest**,

De Algemeen Leider

D. J. VAN DER VEN.

ONTVANGEN BOEKEN.

D. J. van der Ven. *Ken ons land en heb het lief*. 100ste deel der Meulenhoff-Editie (f 1.25).

Een jubileum-uitgave, waarmee wij schrijver en uitgever kunnen gelukwenschen. En waarmee wij, Nederlanders, een aangenaam en nuttig geschenk hebben ontvangen. De enthousiaste titel geeft niet dadelijk aan wat de bedoeling van den schrijver geweest is. In dit kleine bestek wordt niet zoozeer ons land beschreven, maar wordt gewezen op de vele pogingen door de talloze vereenigingen en instellingen gedaan om ons land te leeren kennen, om het te leeren verzorgen en voor vernieling te behoeden. Naast het werk van bijv. de Rijksmonumentencommissie wordt hier besproken hetgeen gedaan werd en wordt door de A. N. V. V., de A. N. W. B., de Nederlandsche Reisvereeniging, de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten, de Nederlandsche Heidemaatschappij, de Schoonheidscommissies, de Wegenraad, enz. enz. Er is hier wat te leeren en er is hier het enthousiasme, waardoor ieder den lust moet voelen om mede de hand aan den ploeg te slaan. Leest wat er gezegd wordt over stedenbouw, over villaparken, over schijnarchitectuur, over standbeelden. Wanneer ieder Nederlander een glimp te pakken zou krijgen van het gezond verstand en van den schoonheidszin van den schrijver, dan zouden we voor veel behoed worden en dan zouden onze kinderen misschien nog eens trotsch op ons kunnen zijn. Het opwekkende van dit boekje is, dat men tot de overtuiging komt, dat er blijkbaar veel meer menschen aan het werk zijn om den goeden weg te zoeken, dan men zich als eenling wel bewust is en dat hierdoor de gelegenheid geboden wordt tot elkaar te komen, gedachtig de leuze: Eendracht maakt macht.

D. F. SLOTHOUWER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN
TOT BEVORDERING NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF. Tj. Redacteur: J. D. LOOYEN. Redacteur: J. P. MIERAS. Bachmanstraat 34, den Haag. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

40STE JAARGANG. = 17 MEI 1919. = N°. 20.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Het nieuwe Post- en Telegraafgebouw te Rotterdam, door G. C. Bremer. — "Het Weekblad", door Joh. D. Looyen. — Centrale verwarming, en de esthetiek van het Interieur, door L. H. E. v. H. V. — Jaarboek ambachts- en nijverheidskunst. — Kunststatistiek van Frankrijk. — Vereeniging „Hofwijck". — Sociaal Technische Vereeniging van democratische ingenieurs en architecten. — Rijksbureau monumentenzorg. — Ontvangen Tijdschriften.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag van de Ledenvergadering op Zaterdag 10 Mei 1919 in het gebouw van den B. N. A.

Het Bestuur was voltallig aanwezig, met uitzondering van den heer Fels, die bericht van verhindering gezonden had. Verder vermeldde de presentielijst de volgende namen: E. Rosenboom, J. W. F. Hartkamp, W. J. de Groot, A. H. Wegerif Gzn., Joh. D. Looyen, Joseph Cuypers, H. A. van Anrooy, Herman van Eyden, A. Mondt Jr., M. A. van Nieukerken, Mulder, J. D. Postma (adsp. lid), Jan Gratama, P. G. Buskens, S. de Clercq, A. J. Th. Kok, A. R. Hulshoff, Meyburg, Bremer, G. J. Veenstra, B. van Bilderbeek, B. J. Ouëndag, G. Stapenséa, A. J. van Doorn, A. K. Kruihof, M. Meijerink, A. van der Lee, D. Meintema, W. de Vrind Jr., J. W. Hanrath, R. Schüngel, Aug. Sevenhuysen, H. W. Valk, Kruisweg, Leen Tol, A. C. Lengkeek, Maurits Plate, L. Zwiers en W. A. Lensvelt.

INLEIDING.

In een woord ter inleiding brengt de Voorzitter dank aan de nagedachtenis van de ons ontvallen leden, Nieuwenhuis, van der Pek en Rubenkamp voor wat zij voor de ontwikkeling van ons beroep hebben gedaan. Nadat hij eraan had herinnerd dat twee leden waren toegetreden, n.l. de H.H. Nerdens en van Schaick, wekte hij de aanwezigen op om voor den bloei onzer Vereeniging werkzaam te zijn. De Voorzitter doet uitkomen, dat het Bestuur sinds de laatste ledenvergadering 9 vergaderingen heeft gehouden, waarin veel stof behandeld is, zooals de beschrijvingsbrief doet zien. Bovendien heeft het Bestuur met moeilijkheden te kampen gehad door de ziekte van den Directeur, waarvoor deze korten tijd verlof heeft gehad, hetgeen echter niet heeft mogen helpen, zoodat hij langeren tijd rust moet nemen. Zijne werkzaamheden worden door het Dagelijksch Bestuur gedaan, terwijl nu de heer Looyen belangeloos als waarnemend Redacteur zal fungeren.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij voorsuitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20. fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Grootte letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

Bovendien heeft de heer Penaat ontslag gevraagd tegen 1 Mei, terwijl hij zich wegens de ziekte van den heer Mieras bereid verklaard heeft een maand langer te blijven, hetgeen zeer op prijs wordt gesteld.

De Voorzitter zegt, dat den heer Penaat het ontslag op de meest eervolle wijze gegeven is, zegt hem dank voor alles wat hij in zoo lange jaren voor de Maatschappij heeft gedaan en wenscht hem succes in zijn toekomstigen werkkring.

NOTULEN.

De Secretaris leest hierna de notulen voor van de leden-vergadering van 11 Januari 1919, welke worden goedgekeurd en gearresteerd.

JAARVERSLAG 1918 EN VERSLAG FINANCIËLE TOESTAND.

Hierop werden geen aanmerkingen gemaakt.

BEGROTING.

De gewestelijke kring Maastricht heeft verhooging van post 10 voor de gewestelijke kringen gevraagd. Dit wordt ook door den heer Wegerif gevraagd, n.l. tot een bedrag van f 500.—. Op voorstel van den penningmeester wordt het cijfer niet gewijzigd, terwijl hij duidelijk doet uitkomen, dat zoo de gewestelijke kringen door meerdere activiteit, wat meer gebruiken, dit zeer gewaardeerd zal worden.

Uitvoerig wordt gediscussieerd over den progressieven hoofdelijken omslag. De penningmeester licht toe, dat het de bedoeling is geweest de kleine inkomens zoo gering mogelijk te belasten. De heer Buskens wenscht rekening te houden met het aantal kinderen. De heer Gratama vindt deze progressie onbillijk omdat de inkomens teveel schommelen, waarop de Voorzitter toegeeft, dat men zal moeten komen tot opgaven, gemiddeld naar eenige jaren. De heer Wegerif wijst op de moeilijkheden bij het winnen van nieuwe leden met hooge inkomens en vraagt of er geen maatregelen te nemen zijn tegen de leden, die hun inkomen niet opgeven. De penningmeester antwoordt, dat zij ambtelijk zullen worden aangeslagen, waaraan de Voorzitter toevoegt, dat er eventueel maatregelen genomen kunnen worden. De heer Gratama wil, dat zal worden opgenomen dat het opgeven van de beroepsinkomsten een moreele verplichting is, bij welks niet-nakomen roeyement moet volgen. Bij het vaststellen van het maximum hoofdelijke omslag, waarvoor het bestuur f 400 had voorgesteld, doet de heer Meijerink een tegenvoorstel om dit op f 250 te stellen, hetgeen met 18 tegen 17 stemmen wordt verworpen. Hierna werd de begroting aangenomen.

vallen van medewerking onthouden. Bij publieke prijsvragen kan men te voren hierop vast rekenen, bij prijsvragen, waaraan geldelijke vergoedingen voor de ontwerpers verbonden zijn, is het gevaar minder groot, maar bestaat het toch ook. Daar zal het niet alleen afhangen van het al of niet bezet zijn met belangrijk werk, maar tevens van de vraag of het onderwerp al dan niet den lust opwekt van den kunstenaar (bouwmeester) om zich aan de oplossing van het vraagstuk te wijden, hetgeen natuurlijk, indien het een opdracht geldt, in veel mindere mate het geval zal zijn. Maar bovendien zullen in de meeste gevallen de beste krachten zich daarom reeds aan de beantwoording onttrekken, omdat zij, die behooren tot de eersten, en dat zijn uiteraard niet velen, geroepen worden deel uit te maken van de eventueel bij prijsvragen onmisbare jury van deskundigen.

Maar er is nog meer, dat niet opwekt om te besluiten tot het nitschrijven van een prijsvraag over te gaan. Immers bestaat het gevaar, dat zij, die mededingen, niet in de eerste plaats op het oog hebben de beste oplossing van het vraagstuk, zooals zij zich die zelf denken, naar hunne inzichten en naar hunne eigen meening en eigen opvatting. Het is de jury en de samenstelling ervan, die hun richtsnoer bepaalt, daar de juryleden als vertegenwoordigers van verschillende kunstopvattingen, van zelf meestentijds ook verschillende meningen zullen zijn toegedaan of eigenaardige op zich zelf staande denkbeelden koesteren, die het van te voren onzeker kunnen maken, in welken geest de oplossing moet worden gevonden. En nu spreekt het van zelf, dat, hoe hoog de ontwerpers ook mogen staan, zij die mededingen uiteraard toch in vele gevallen zich hoofdzakelijk laten leiden door de vraag: hoe moet ik mijn ontwerp inrichten en samenstellen om de meeste kans te hebben in den geest te komen van de meening der meerderheid van de jury. Aan de samenstelling van deze en aan hem of hen, die daarin vermoedelijk den meesten invloed uitoefent(en) wordt dikwijls te veel aandacht geschonken.

Ik behoef wel niet te zeggen, dat hiermede het belang van de gemeente en de gemeenschap niet wordt gediend. Ook „politiek“ is zelfs bij dergelijke beoordeelingen in vele gevallen dus dikwijls niet geheel uitgesloten.

Men herinnere zich, dat het is voorgekomen bij een der belangrijkste internationale prijsvragen in de laatste 15 jaren uitgeschreven, dat men aan den eersten-prijswinner vroeg „hoe is het mogelijk, dat gij een dergelijk karakter aan Uw ontwerp hebt gegeven, als gij hebt gedaan“ en ten antwoord kreeg: „ik heb dit karakter aan mijn werk gegeven, omdat ik wist, dat ik alléén dan kans had op bekroning door de jury“. Allerminst denkbeeldig is tenslotte nog het gevaar, dat een jong en talentvol bouwmeester bekroond wordt, en als vanzelf dus de leiding van de uitvoering krijgt opgedragen. Dan heeft men wel een ontwerp op papier, maar van een bouwmeester, die nog weinig of zelfs dikwerf nog niets van eenige beteekenis heeft uitgevoerd en dus zelf niet door veel uitvoeren heeft geleerd zijne denkbeelden en gedachten in materialen om te zetten. Zelfs voor den meest talentvollen bouwmeester toch zijn jaren noodig van hard werken, zoeken en streven en van groote toewijding, om de materie zoodanig te beheerschen, dat eene hoogstaande uitvoering verkregen wordt, noodig voor elk werk, maar in het bijzonder voor zulke belangrijke werken als het hier geldt.

Aan een ontwerp alleen op teekening heeft men dus allerminst genoeg, de keuze zelf van den bouwmeester is voor den bouw van de hoogste waarde en beteekenis, de zekerheid moet daarbij bestaan, dat de groote sommen besteed worden voor een kunstwerk, dat niet alleen onder bekwame en beproefde deskundige leiding werd ontworpen, maar dat ook in dienzelfden geest kan worden uitgevoerd en dus aan hooge eischen zal beantwoorden. Ruimte-bepaling en begrip van verhouding, vorm en versiering, daarbij van zoo uitnemend belang, kunnen alleen door groote ervaring en bezonnenheid worden verkregen, terwijl het gewicht van de opdracht uitsluit, dat de bouw als proefwerk voor den bouwmeester dienst doet.

Resumeerende kan dus gesteld worden, dat aanwijzing van den bouwmeester door middel van het nitschrijven van een prijsvraag geen voldoende waarborg geeft en dat de kans, om op die manier het beste van dezen tijd, zoowel uit praktisch als uit schoonheids oogpunt, te verkrijgen klein is, terwijl juist het groote belang van de gemeenschap, ook in de verre toekomst is, dat wel het beste en schoonste verkregen wordt wat in eenig tijdperk te bereiken is, omdat deze voornamelijk bouwwerken van onze tegenwoordige cultuur blijvende en sprekende getuigenis zullen moeten afleggen ook voor volgende geslachten. Daarom is niet in de eerste plaats van belang voor onze Gemeente het verkrijgen van een ontwerp op papier, zoowel voor het Raadhuis als voor de musea, maar het is de keuze van hen, die belast zullen worden met het maken van de ontwerpen, van hen dus van wie kan worden aangenomen, dat zij door hun tot stand gekomen werk, hun streven en hun arbeid getoond hebben in staat te zijn hunne gedachten en scheppingsgave in kunstwerken om te zetten en te verwezenlijken en daardoor het beste te geven wat in dezen tijd kan worden voortgebracht.

En nu is het niet moeilijk in dezen tijd aan te geven, wie voor de hierbedoelde beide werken als het ware van zelf als ontwerpers zijn aangewezen.

De bijzondere en voornamelijk plaats, die ons kleine cultuurland in de internationale ontwikkeling der bouwkunst en der toegepaste kunsten heeft veroverd, is voornamelijk te danken aan het voortdurend streven en werken van enkele kunstenaars, die door gezonde en eigen begrippen ontrent vorm, ruimte en versiering aan hun werk een eigen en diepe beteekenis vermochten te geven.

Het zijn de dragers van eigen gedachten, die in een leven van toewijding aan hun kunst en de toepassing er van bereikt hebben, dat zij de materie beheerschen en elk voor zich de schoonheid van hunne werken niet ondergeschikt maken aan de door de praktijk gestelde eischen, terwijl zij toch, hoewel uitgaande dikwijls van dezelfde beginselen, geheel eigen en van elkaar verschillende opvattingen en karakters in hunne werken hebben vermogen uit te drukken en neer te leggen. De bouwmeesters, die ik hier bedoel, het zijn Berlage en De Bazel.

Van hen toch kan met grond worden verwacht, dat de hierbedoelde monumentale bouwwerken, eenmaal tot stand gekomen naar hunne ontwerpen en onder hunne leiding, niet alleen zullen voldoen aan hooge, praktische eischen, maar ook tot in verre toekomst de blijvende getuigenis zullen afleggen van het beste wat onze tijd op het gebied van bouw- en aanverwante kunsten heeft voortgebracht.

Het wil mij verder voorkomen, dat voor het ontwerpen van de museumgebouwen uiteraard *Berlage* het meest is aangewezen, daar deze de laatste jaren met de bijzondere studies voor den bouw van een aanzienlijk museumcomplex is werkzaam geweest, terwijl voor het Haagsche Raadhuis meer eigenaardig *De Bazel* op den voorgrond komt, in verband met zijn bekend ontwerp voor het Rotterdamse Raadhuis. Wat verder de wijze van werken aangaat, stel ik mij voor, dat de opdrachten voor bedoelde ontwerpen aan genoemde heeren worden verstrekt. Zijn de ontwerpen eenmaal gereed, dan worden deze aan den Raad medegedeeld en is publiciteit daarvan als vanzelf geboden.

De publieke opinie krijgt in dat stadium het recht, zich te uiten en keurt dan de Raad daarna de credieten goed, dan is de uitvoering er als het ware eene van de burgerij geworden; dan is niet door eene jury, maar door de vertegenwoordigers der burgerij zelve, de bouwmeester aangewezen en het ontwerp voor de uitvoering gekozen.

Wat betreft de verhouding van den bouwmeester tot de Gemeente, hieromtrent stel ik voor, dezen, wanneer eenmaal tot den bouw besloten wordt, te benoemen tot architect „tijdelijk toegevoegd voor den bouw van Musea of Raadhuis aan den Dienst van Gemeentewerken“.

Wij hopen later op dit voorstel met toelichting terug te komen.

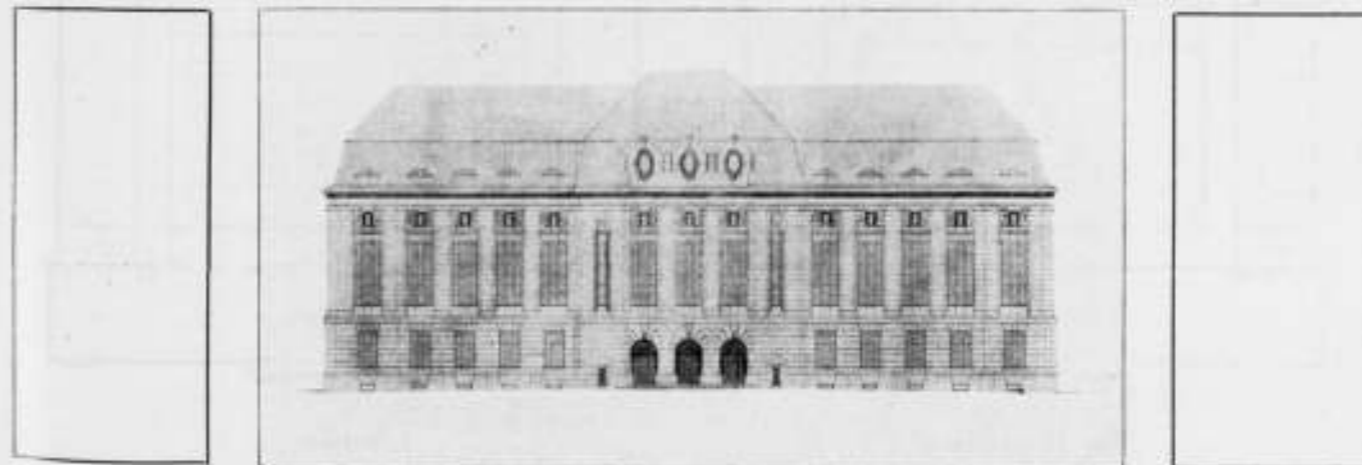
Perspectief Postkantoor, Rotterdam.

HET NIEUWE POST- EN TELEGRAAFGEBOUW TE ROTTERDAM.

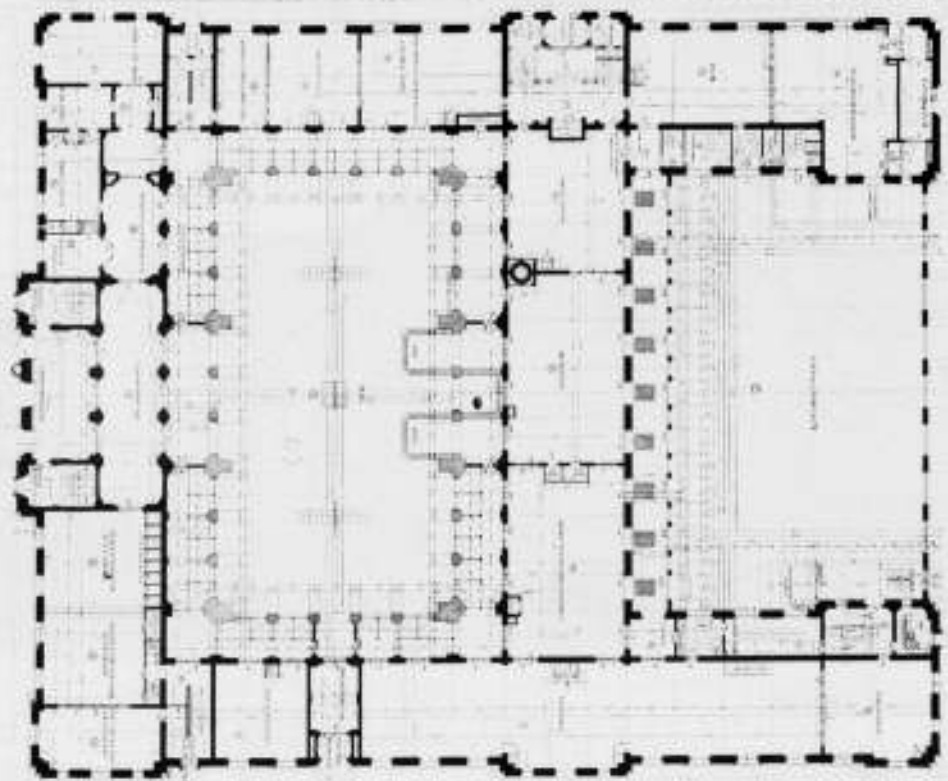
De geweldige uitbreiding van den dienst van post- en telegrafie en telefoon, zal in de eerstvolgende jaren in ons land den bouw van nieuwe post- en telegraafgebouwen in de grootere steden noodig maken, waarbij in de eerste plaats in aanmerking zullen komen Amsterdam, waar eene belangrijke uitbreiding is ontworpen, Rotterdam, den Haag, Utrecht, Haarlem, Arnhem (telegraafkantoor), Leiden, 's-Hertogenbosch, Breda, Heerlen en waaronder het thans in aanbouw zijnde post- en telegraafkantoor te Rotterdam, waar

van hieronder eene korte beschrijving moge volgen. Een der belangrijkste is, een gebouw, dat in oppervlak ruim drie maal zoo groot is als het bestaande gebouw aan het Beursplein en toch niet geacht kan worden te groot te zijn.

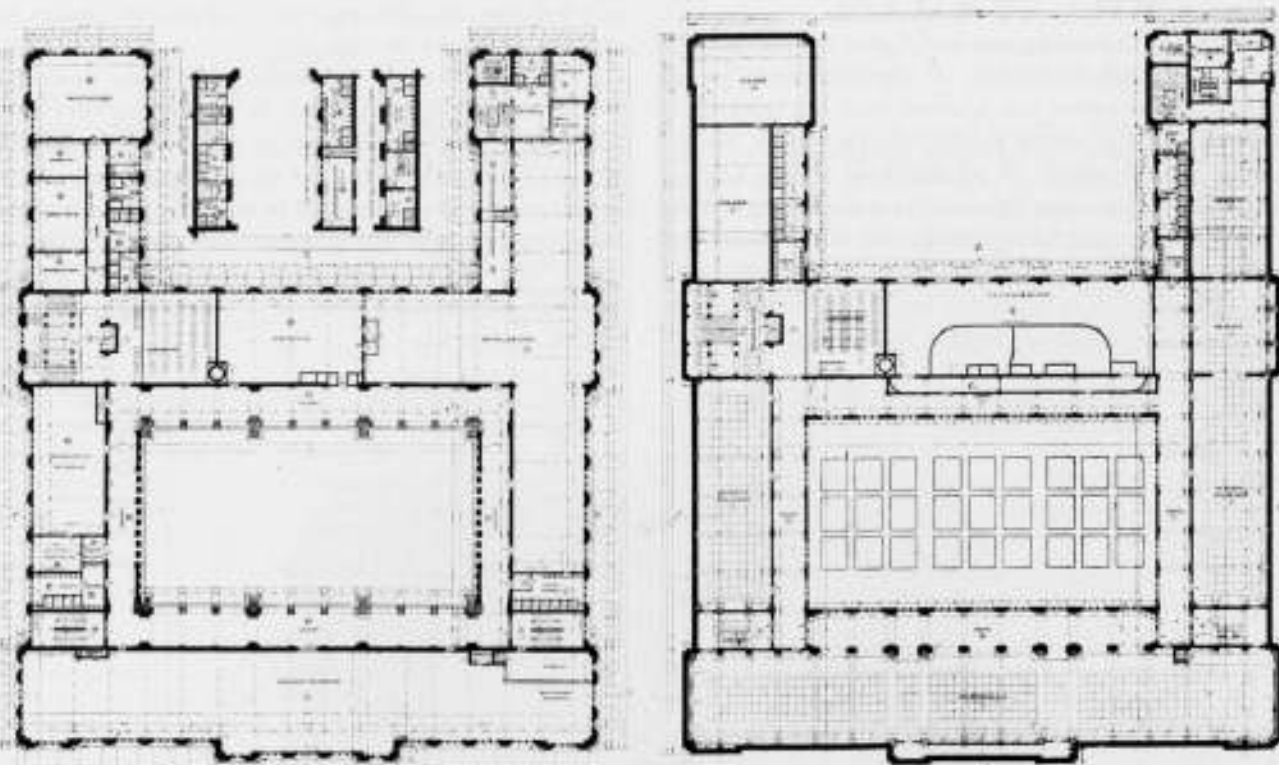
De indeeling van het gebouw geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen, de ligging der vertrekken ten opzichte van elkander is door de voorwaarden van den dienst aangegeven en geeft slechts in zoover eenige moeilijkheid doordat in tegenstelling met andere kantoorgebouwen een postkantoor tegelijk moet voldoen aan de behoeften van het publiek, dat het kantoor bezoekt, en aan de eischen der zeer uitgebreide expeditie.

Gevel Postkantoor, Rotterdam.

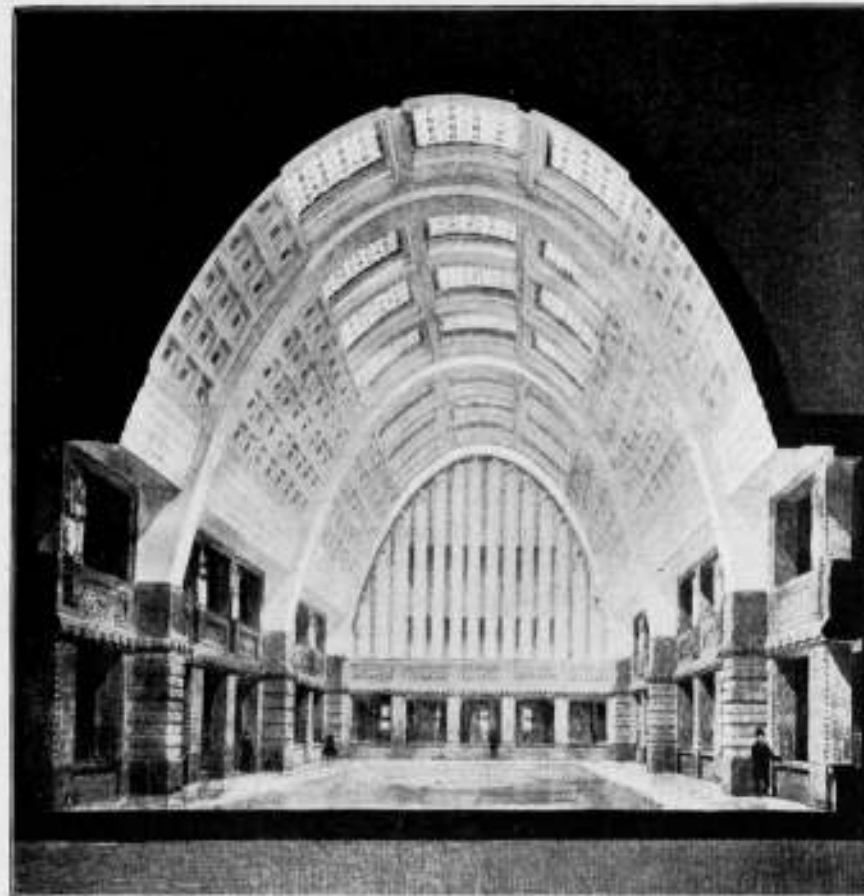
Plan gelijkvloers.

Plan 1e verdieping.

Zolderplan.

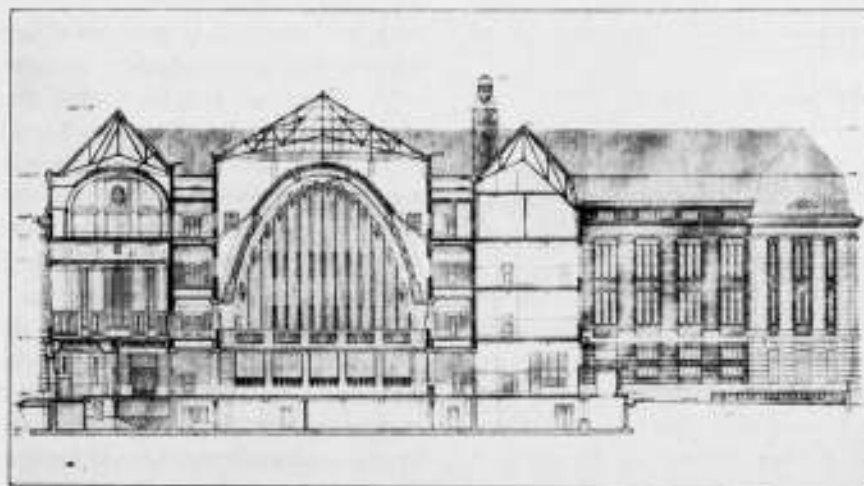
Postkantoor Rotterdam.

Perspectief Grote Hal.

Met het oog hierop wordt in de grootere kantoren in het buitenland de hal voor het publiek in den regel langs den voorgevel gelegd en daarachter de dienstvertrekken, die aan de achterzijde van buiten toegankelijk zijn. Dit stelsel heeft het groote bezwaar, dat de vrij smalle langerekte hal weinig overzichtelijk is en men naar het juiste loket in den regel moet zoeken. In Rotterdam is, zooals hier altijd gebruikelijk ge-

weest is, de hal centraal geplaatst, waarbij als onderscheid met vroegere gebouwen is op te merken, dat de personen, die de loketten bedienen in een open galerij rondom de hal geplaatst zijn, waardoor voor hen het bezwaar van tocht, dat zij steeds ondervinden, wanneer zij voor de bekende gewone loketluikjes geplaatst zijn, wordt voorkomen. Uit de plattegronden, die hierbij zijn afgedrukt, kan verder de indeeling van het gebouw voldoende blijken.

Doorsnede Postkantoor, Rotterdam.

In het sousterrain bevindt zich de stempelzaal, ruimten voor centrale verwarming en pneumatische inrichting, toiletten, berguimten, rijwiel- en wagenbergplaatsen. Op den begane grond zijn de lokalen voor den postdienst rondom de hal geplaatst, de hoofdingang is aan de zijde van den Coolsingel, ter zijde daarvan liggen rechts het aanneembureau van de telegraaf, links de kantoren van de administratie. Een zijingang voor het publiek bevindt zich aan de zijde waar eerlang de Beurs zal verrijzen en aan de achterzijde is een afzonderlijke ingang voor de Rijksverzekeringsbank. Verder zijn er verschillende, afzonderlijke ingangen voor den dienst. Op de eerste verdieping ligt aan de voorzijde over de geheele breedte van het gebouw de groote seinzal voor de telegrafie, die sterk verlicht moet zijn en daarom in den voor-gevel duidelijk spreekt.

Voorts zijn op die verdieping aangebracht de administratielokalen van de telegrafie en de bestellerszalen en sorteerszalen voor den postdienst. Boven de seinzal van de telegrafie, die eenige meters hoger is dan de overige lokalen en onder de groote telefoonzaal op de derde verdieping, die in de kap is ingebouwd en door bovenlicht is verlicht, bevindt zich eene lage tusschenverdieping, die gebruikt wordt voor de kabel-verbindingen.

De groote lichtvlakken, die in de seinzal voor de telegrafie noodig zijn, hebben in hoofdzaak de architectuur van de gevels bepaald.

De overschietende muurgedeelten moesten als pilasters worden behandeld, waarvoor ter verzwaring lisenen zijn geplaatst. Om duidelijk te toonen, dat deze lisenen slechts bedoeld zijn als muurverzwaringen op de plaatsen, waar- en tot de hoogte, waarop deze noodig zijn, is het voorvlak van de architraaf van de kroonlijst met het voorvlak van de pilasters gelijk genomen en springen dus de lisenen daarbij voor. Hierdoor zal de indruk ontstaan, dat de kroonlijst bij het gevelvlak terugspringt, maar tegelijk ontstaat daarbij de indruk van gebondenheid, van samensnoering waarvan het vlechtmotief, waarmee het dragend profiel van de kroonlijst is versierd, de symbolische aanduiding is. De geheele begane-grondverdieping is behandeld als sousbassement, voor dezen pilasterbouw.

De ramen tusschen de pilasters zijn als drielichten behandeld, boven die van de telegraafzaal bevinden zich de kleine ramen van de tusschenverdieping, die met het sterk sprekende beeldhouwwerk, waarmee de overblijvende muurvlakken zijn behakt voor de groote ramen eene bekroning vormen.

De ramen in den onderbouw zijn als enkel lichtvlak behandeld om het oppervlak kleiner te kunnen doen zijn en dientengevolge een massiever muurvlak over te houden. Het plint van den onderbouw bestaat uit Zweedsch graniet van een grof kristallijne soort en is behandeld als groote brute platen, zooals zij uit de rots zijn gekloofd, zonder eenige bewerking, uitgenomen een eenvoudig holprofiel aan de bovenzijde.

Verder zijn de gevels opgetrokken in Kirchheimer Muschelkalksteen met uitzondering van de ramen tusschen de pilasters in enkele gedeelten van de zijgevels en de gevels langs de binnenplaats, die gemetseld zijn van handvormsteen van goudbruine kleur met toepassing van eenig bouwaardewerk.

De daken zullen worden gedekt met zeer miskleurige donkerroode leipannen.

De raamopeningen worden alle voorzien van stalen ramen, de deuropeningen van gesmeed ijzeren hekken.

G. C. BREMER.
(Wordt vervolgd.)

„HET WEEKBLAD”.

Het Bestuur van den B.N.A., dat door de ernstige ongesteldheid van den Redacteur, behalve de andere werkzaamheden ook de verzorging van het Bouwkundig Weekblad voor zijne rekening had gekregen, verzocht mij de geregelde verschijning van dit orgaan tijdelijk op mij te willen nemen.

De omstandigheden betreurende, waaronder dit verzoek werd gedaan, gaan in de eerste plaats mijne beste wenschen tot den Heer J. P. Mieras voor zijn spoedig en algeheel herstel.

Daar het als een plicht dringt, dat ieder bondslid zijn krachten, zooveel als in zijn vermogen is, ten dienste van het vaklichaam stelt, hetgeen des te noodzakelijker moet geacht worden in moeilijke omstandigheden, zoo wilde ik gaarne aan het verzoek van het bestuur voldoen, met te trachten, ten minste zijne leden voor deze zorg te vrijwaren, doch natuurlijk onder stilzwijgend beding, van de grootst mogelijke medewerking der vakgenooten.

Maar tevens, kennis nemende van de stukken en de bescheiden kwam de vraag bij mij op of het Weekblad op denzelfden voet moet worden voortgezet?

Door deze bijzondere omstandigheden, loop ik wellicht de besprekingen vooruit die daaromtrent, na het aannemen van het Huishoudelijk Reglement bij de benoeming der Nieuwe Redactie Commissie zullen gevoerd worden, doch dit is niet heel erg, want op de laatste Algemeene Vergadering van 10 Mei j.l. was het maar al te zeer waar te nemen, dat te weinig over vakaangelegenheden van gedachten was gewisseld, alvorens een beslissing genomen kon worden. Het Bouwkundig Weekblad, zal dan, behalve het bespreken van aesthetische aangelegenheden; het doen zien van elkanders werk, ook de algemeene tribune moeten worden van de vakaangelegenheden, die de laatste vergadering deed het duidelijk uitkomen, een rijk veld van vele onderwerpen vóór zich heeft.

Behalve nog het voordeel, dat de besprekingen, van vele der op de agenda komende punten eener vergadering, op deze wijze beter en deugdelijker worden voorbereid, waardoor de discussies bekort worden, brengt ontgenzeggelijk het tegenover elkander stellen van eerlijke bedoelingen en zienswijze, een nauwer band onder de kinderen van een huis.

De vergadering van 10 Mei gaf mij de gelegenheid, hieromtrent met verschillende leden van gedachten te wisselen. Ik vond hier verschillende opinies. De krachtigst uitgesproken was deze, dat het Weekblad een luxe artikel was, waardoor de huishouding van den B.N.A. veel te duur werd gemaakt. Daar tegenover was de, niet minder overtuigende gedachte, dat, wil de B.N.A. daadkrachtig werken, zijn orgaan onmisbaar is, en na uitbreiding en verbetering, zal dit moeten worden, het propagandamiddel, waardoor de goede principes van den B.N.A. algemeene erkenning en waardeering ondervinden.

Dat door mij deze laatste zienswijze wordt gedeeld, is onnoodig hieraan toe te voegen. Wij behoeven niet heel ver rond ons te zien, om tot de overtuiging te komen, dat een lichaam, dat zijn orgaan afschaft zich spoedig geïsoleerd voelt, (al is het dat dan ook niet) en stappen in verschillende richtingen doet om weder te komen tot uiting en verspreiding van zijn grondbeginselen.

Maar een voorname factor is de verzorging en de belangrijkheid van den inhoud. Dit laatste nu hebben de vakgenooten zelf in de hand. Zij kunnen hun vrachten aandragen, indien zij weten, dat zij bezorgd worden daar waar zij geadresseerd zijn. En de „vrachtkar” zelf? Zij zal nog dikwijls gaan over zeer oneffen wegen. Het gewicht der lading zal veel uiteenloopen, doch als de wagen sterk geweten wordt en secuur, zoodat de zwaarste maar ook de meest fragile pakketten hem kunnen worden toevertrouwd, dan zal er van het orgaan een onweerstaanbare kracht kunnen uitgaan, en dat moet!

12 Mei '19.

JOH. D. LOOYEN.

CENTRALE VERWARMING, EN DE AESTHETIEK VAN HET INTERIEUR.

Onze tijd staat wel meer dan eenig andere, in het teeken van *Centralisatie*. Men moge al spreken van de Eeuw van het „Papier”, en van het „Crediet”, van het „Kind”, van de „Vrouw” en zelfs van de eeuw van 't Bolsjewisme. — al deze objecten zouden niet bijzonder de algemeene aandacht kunnen trekken en een tijd vasthouden, indien er niet het orgaan in den mensch groeiende was, om de *Centralisatie*, als middel om tot een zeker doel te komen, te waardeeren. Massa-bouw, massa-in- en verkoop, massa-staking, massa-macht ieder voelt en weet de beteekenis van van het woord en het begrip *massa*. En zoo als velen zich geven, zoodra ze meenen dat de *massa* het eischt, al zouden ze, minder onder de suggestie van het beeld levende, kunnen weten dat slechts karikaturen hen betooveren, — zoo bukken nogmaals velen zich voor massaproductie en massabouw — al kunnen zij zeer goed zien dat na deze Eeuw van „Centralisatie”

^{*)} De hierbij afgedrukte clichés zijn welwillend afgestaan door de firma Braat te Delft.

het eeuwig menschelijke, dat is het „*Individuele*” weer haar rechten zal hernemen.

Is het nu goed op dit laatste onze gedachten te spitsen — of eischt zelf — en gemeenschapsbelang in den maalstroom der massavergoding mee te gaan?

Evenals alles relatief goed en relatief af te keuren is, al naar den maatstaf dien men bezigt, zoo schijnt ook in dit opzicht de bestreving van het *Evenwicht* loonend.

Als de haard in mijn huiskamer van voldoende afmetingen is, en de temperatuur buiten niet al te laag, den zet ik gaarne de deuren van de aangrenzende kamer open, — dan worden beide vertrekken met één kachel verwarmd. Als ik door éénmaal per dag te laten pompen, goed drinkwater naar een reservoir kan brengen, en het vervoer door eene leiding in verschillende vertrekken verdeelen, zoodat in elk slechts een kraan te openen is door wie van het zuivere vocht wil genieten, dan voorkom ik arbeids-, tijd- en materiaalverlies, en ik ben gehouden, als redelijk, als denkend „kudde dier”, zulks te doen. Als ik in deze tegenwoordig veelszins wankelende maatschappij de rechten van den architect dikwijls kwalijk erkend zie, dan schijnt het mij gewenscht dat allen die te avond of te morgen aan dat gevaar kunnen blootstaan zich bijeenvoegen en in *Centralisatie* kracht vinden.

Zoo is bijeenvoeging — *Centralisatie*, in velerlei opzicht een macht, die, terechtertijd aangevoerd, individu en gemeenschap ten goede moet komen.

Ieder kent, na de laatste beide winters, de ongeriefelijkheden van eene verwarming met kachels of haarden. Wie al mocht meenen dat in normale tijden, als wij dus „Anthracit” naar behoefte konden bekomen, een kachel meer of minder te stoken geen bezwaar oplevert, hij zal thans toch moeten erkennen dat de zorgen welke de huisvrouw daarvoor te dragen gegeven werden niet heelemaal te negeren zijn. Hoe genoeglijk het ook zijn moge, en hoe steeds en overal te verkiezen, een open haardvuur als warmtebron te stoken, ieder zal toegeven dat zij naast veel tijd, veel geld kost, ook al is het hout minder duur dan dit laatste jaar. Maar boven alles weet elk dat het stoken van kachels of haarden voor openbare, of liever voor *grootere* gebouwen, een verlies van materiaal en arbeidsloon met zich brengt dat nimmer en nergens te verantwoorden is of zelfs te verdedigen. Want wat voor elke zuinige huisvrouw geldt, is nog sterker van toepassing voor degene die grootere en openbare gebouwen beheert: — alle overbodige arbeid, elk onnoodig verbruik van materiaal moet vermeden, en alle *centralisatie* van kracht zoowel als van *warmte* moet toegepast waar het maar even mogelijk is.

Nu deze wetenschap voortdurend meer gemeen wordt aan alle architecten, en het zich laat aanzien dat ook de bewoners of gebruikers van woonhuizen of andere gebouwen er meer dan vroeger mee zullen rekenen, is het verheugend dat de fabrikanten, welke zich op centrale verwarming toelagen, voor de aesthetische

richtig gebruik daarvan. De woningwetgever heeft zich waarschijnlijk niet kunnen voorstellen, dat de toepassing van de financiële afdelingen van de Woningwet een zoo groote vlucht zou nemen als zij in de laatste jaren gekregen heeft. De Minister van Arbeid zet uiteen welke uitgebreide werkzaamheden van het College van Bijstand gevestigd worden. In de maatschappij vooraanstaande mannen als in het college zitting hebben, hebben echter beter te doen, dan zich met die zaken onledig te houden. Op de bekwaamheid en de toewijding van de leden van het college moet voor betere en meer noodzakelijke dingen een beroep gedaan worden. Daartoe is in dit geval aanleiding. Zooals in § 3 van de Memorie van Toelichting op de Gezondheidswet is opgemerkt, is er behoefte aan voorlichting over het economisch element in de volkshuisvesting. De bijdragen huurpolitiek van het Rijk, de invloed op de grondpolitiek der gemeenten en op de uitbreiding der steden, de voorlichting daarover ter vorming van betere inzichten, — dat alles vormt een taak waarvoor de krachten van de bekwaamsten noodig zijn. Weliswaar laat het eerste lid van art. 35 de mogelijkheid, dat het college bij algemeenen maatregel met andere werkzaamheden worde belast, maar het zou de grenzen van betamelijkheid overschrijden, indien aan een zoo overbelast college nog moeilijke vraagstukken ter behandeling werden gegeven. Toch is het noodig, dat de vraagstukken voor de Regeering worden toegelicht. De Regeering meent, op grond van het voorgaande dat de taak, die het college met zoo veel woorden is opgedragen, moet worden overgebracht naar het departement van arbeid, maar dat het college, eenigszins uitgebreid tot een Woningraad, moet worden belast met de voorlichting over de moeilijke vragen, die zich bij herhaling voordoen. Het zal daartoe moeten worden aangevuld met enkele deskundigen op het gebied van het economisch leven.

De woningnood te Amsterdam.

Het departement Amsterdam van de Maatschappij van Nijverheid houdt een ledenvergadering op Maandag 19 dezer te 8 uur in de „Industriele Club“, waar o. m. in behandeling zal komen het rapport, in zake den woningbouw in Amsterdam, uitgebracht door het Departement, samengesteld door de heeren W. van den Berg, Z. Gulden, J. C. E. van Lynden (rapporteur).

Na te hebben geconstateerd dat er te Amsterdam in hooge mate gebrek aan goede arbeiderswoningen bestaat, wordt gezegd dat hierin op verschillende wijzen — doch slechts onvoldoende — wordt voorzien, en wel:

- 1o. Door Vereenigings- (en Stichtings-) bouw,
- 2o. Door gemeentelijken bouw, welke is te splitsen in:
 - 2a. Bouw van arbeiderswoningen in uitvoering bij Publieke Werken.
 - 2b. Bouw van semi-permanente en noodwoningen.
- 3o. Door particulieren bouw, welke is te splitsen in:
 - 3a. Bouw door particuliere ondernemingen ter voorziening in behoefte van eigen personeel.
 - 3b. Bouw door particulieren, welke zich hiermede en hierdoor, een eigen bestaan verschaffen.

In de gevallen 1o. en 2o. wordt van Regeeringssteun gebruik gemaakt.

Door de gemeente Amsterdam wordt medewerking verleend door het verkrijgbaar stellen van grond in erfpacht, waarbij het canon (als regel) wordt berekend op basis van den gemiddelden kostenden prijs.

Ten opzichte van den bouw van permanente woningen zijn, zeer terecht geen wijzigingen van de bestaande voorschriften toegestaan. Wat den bouw van semi-permanente en noodwoningen betreft, is dit wel het geval.

Vraag 5: „Worden in de gemeente, waar goed gelegen industrieterreinen worden beschikbaar gesteld, deze terreinen afgewisseld door terreinen voor woningbouw? wordt aldus bevestigd:

Tot onstreeks 1906 werden vrijwel willekeurig terreinen aan-

gewezen, en voor de vestiging voor de industriele ondernemingen en voor de stichting van arbeiderswoning-wijken. Een systematisch verband tusschen beide kon men voor het eerst bespeuren bij de stichting van de arbeiderswijk aan de overzijde van het IJ, waar, bij de situatie rekening gehouden is met de ligging der fabrieken.

Waar de gemeente het arbeidersvraagstuk spoedig nog krachtiger ter hand zal moeten nemen en dit zal moeten doen ook in verband met annexatie- en uitbreidingsplannen, waarbij ten volle de aandacht zal moeten worden geschonken aan de belangen van nijverheid en handel, is het noodzakelijk dat samenwerking worde verkregen tusschen het Gemeentebestuur en het bestuur van het Departement van Amsterdam van de Mij. van Nijverheid, en wat betreft de aanwijzing van industrieterreinen en wat betreft de afwisselend daarbij gelegen ruime en vroolijke arbeiderswoning-wijken.

Als voornaamste algemeene oorzaken van het ontstaan tekort meer speciaal in onze hoofdstad, noemt het rapport: 1o. de industriele ontwikkeling van onze groote steden en 2o. de vorming en ontwikkeling van een eigenlijken arbeiders-stand. Was van eerstgenoemde oorzaak een aanzienlijke stijging van de totale bevolking het gevolg, de tweede oorzaak maakte, dat geheel andere behoeften ontstonden, andere eischen werden gesteld.

Voegt men hierbij de zich sneller en sneller wijzigende opvattingen inzake hygiëne e.a., waardoor o.m. in 1902 de Woningwet tot stand kwam en geleidelijk een groot aantal woningen werden onbewoonbaar verklaard en gesloopt, terwijl door de zoogenaamde „cityvorming“ tal van woningen en woningcomplexen vielen, om plaats te maken voor banken en kantoren, dan zal het duidelijk zijn, dat slechts een steeds stijgende bouw aan de toenemende behoefte kan voldoen. Reeds vóór 1914 was echter die toeneming allesbehalve voldoende; ten gevolge van den oorlog en de geweldige stijging in de prijzen van bouwmaterialen nam de arbeiderswoningnood steeds geweldiger afmetingen aan, en thans kan men spreken van een gevaar, dat niet alleen onzen volksgeest en onze volksgezondheid, maar ook onze nijverheid bedreigt.

Tentoonstelling Bond Heemschut.

De tentoonstelling, ter gelegenheid van de Algemeene Vergadering in het Stedelijk Museum te Amsterdam gehouden, was van 20 tot en met 23 Mei kosteloos te bezichtigen voor leden van bij den Bond aangesloten Vereenigingen en voor buitengewone leden van den Bond Heemschut. De officieele opening voor het publiek zal plaats vinden op Zaterdag 24 Mei des namiddags 2½ uur.

Opzichters Gemeentewerken Medan.

Op verzoek van den Heer Directeur der Gemeentewerken van Medan (Oostkust van Sumatra) vestigen wij gaarne de aandacht op de advertentie in dit nummer. Vermoedelijk vertrekt de volgende maand de Adjunct-Directeur der Gemeentewerken van Medan met verlof naar Holland en kan deze dan zoonoodig nadere inlichtingen aan de daar gesolliciteerde hebbende opzichters geven.

Intusschen zullen alle sollicitatiestukken, waarvoor men dus geen origineelen gelieve in te zenden, dadelijk naar Indië gezonden worden.

MUSEUM- EN RAADHUISPLANNEN TE 's-GRAVENHAGE.

De beide voorstellen door B. en W. van 's-Gravenhage aan den Raad gedaan en wel:

1o. het aanwijzen van het terrein aan de Stadhouderslaan als museumterreinen en

2o. het opdragen aan Dr. H. P. Berlage, de vervaardiging van het vóórontwerp der te stichten museumcomplexen en aan architect K. P. C. de Bazel het maken van een voorontwerp voor het nieuwe Raadhuis aan Spui en Nieuwe Verkeersweg;

hebben wij om hunne belangrijkheid met de nota van den Wethouder J. Jurriaan Kok in haar geheel afgedrukt in ons vorige nummer. Wij hebben tevens dit voorstel met opgewektheid begroet, omdat het Gemeentebestuur van Den Haag hierdoor een helder inzicht heeft getoond en na rijp overleg, hetgeen uit de nota van den Wethouder blijkt, de verantwoordelijkheid op zich heeft genomen, van de eigen keuze der Bouwmeesters.

De ondervinding elders opgedaan, met het toepassen van het prijsvraag-systeem en hetgeen er buitenom geschiedt, hebben B. en W. afgeschrikt, hiertoe over te gaan en zodoende bleef de eenige weg open: een directe keuze te doen.

In het algemeen kan eene directe opdracht van dergelijke monumentale gebouwen veel stof tot ontevredenheid opwerpen en dit hebben de bestuurders van Den Haag ook terdege onder de oogen gezien, zoodat zij zeer voorzichtig en delicaat hunne keuze hebben gedaan en zeker zullen er maar weinig vakgenooten zijn, die tegen het voorstel van B. en W. iets in te brengen hebben. Zij hebben naar die architecten gezocht, die niet in de eerste plaats de materiele zijde van de opdracht naar voren brengen, doch die bewezen hebben den idicelen kant van het vak als richtsnoer te nemen en uit deze hebben zij de mannen gekozen met langdurige practijk, die naar hun inzicht in staat zijn hun idealen in materiaal ten uitvoer te brengen; de idealen van een Architectuur uit dezen tijd gegroeid, die als blijvende kenteekenen van onzen tijd zullen voortbestaan. Met de keuze van Dr. Berlage en K. P. C. de Bazel hebben zij getoond een open oog te hebben voor het tegenwoordig zoeken en streven van gezonde architectuur oplossingen. Wij hopen dan ook dat wij binnen kort onze collega's mogen gelukwenschen als de Gemeenteraad, zijn goedkeuring aan het voorstel heeft gehecht.

De nota van den Wethouder Jurriaan Kok is een pleidooi tegen het prijsvraag-systeem. — Dit pleidooi was hier wel overbodig, doch bovendien, gevaarlijk ten opzichte van het scheppen van precedenten.

Niet iedere Gemeente heeft een bestuur, dat onbevengden en buiten invloeden om, zijne keuze kan stellen en dan kan er in een directe opdracht even veel

gevaar steken als in al de bezwaren in de nota genoemd tegen prijsvragen. Bovendien zijn de bezwaren sterker naar voren gebracht dan de voordeelen en niet de gevallen genoemd waarin ten slotte het prijsvraagstelsel de voorkeur verdient boven eene directe keuze, al zijn die bij dit voorstel van het Haagsche Gemeente Bestuur niet van toepassing. Het geheel wegcijferen in de nota van het Ideeën prijsvraag systeem onder protectoraat der P. P. C. is bovendien eene leegte, waaruit verkeerde gevolgtrekkingen kunnen gemaakt worden, en we zouden gaarne van de zijden der magistraten, nu alle systemen haast wel genoemd zijn, ook het hoog gewaarde oordeel over deze meer en meer toegepaste wijze van prijsvragen vernomen hebben.

Waar wij ons verheugen in het voorstel van B. en W. van den Haag stellen wij ons voor ieder volgend geval afzonderlijk te blijven beschouwen, daar het ons niet juist voorkomt het vóór en tegen van directe opdrachten of van het uitschrijven van prijsvragen te voren en in het algemeen vast te stellen, hetgeen te veel verband houdt met de plaatselijke toestanden afzonderlijk en de eventueel gedane keuze.

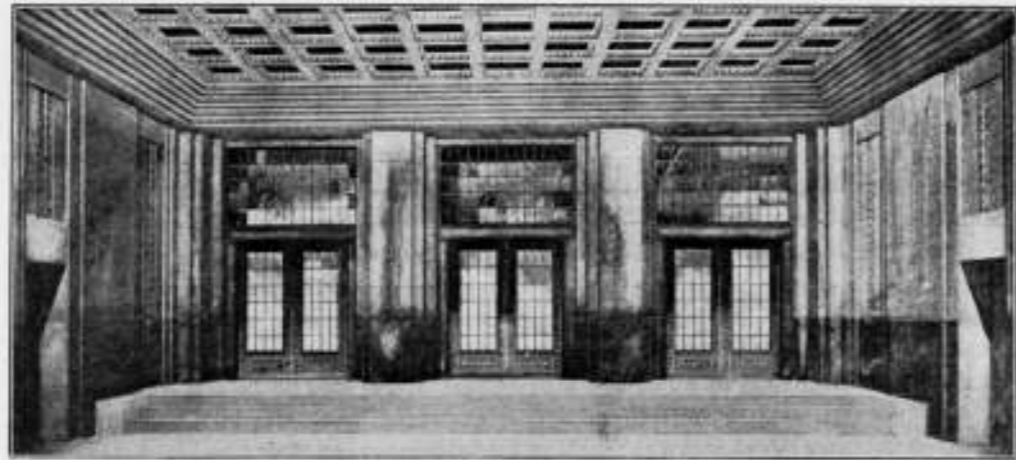
JOH. D. LOOYEN.

HET NIEUWE POST- EN TELEGRAAFGEBOUW TE ROTTERDAM.

(Vervolg en slot.)

Bijzondere vermelding verdient het beeldhouwwerk in de gevels, dat ontworpen is door den beeldhouwer van Lunten, die een duidelijk begrip toont te hebben van de functie van het beeldhouwwerk in de architectuur. Geven de massief bewerkte sluitsteenen van de ingangsbogen slechts eene accentuering van eenige belangrijke punten, het beeldhouwwerk boven de groote ramen in den voorgevel beoogt vooral eene verlevendiging van de architectuur door een krachtige schaduwwerking, die in harmonie blijft met de lijnen van het gebouw. Hoewel het beeldhouwwerk eenigszins symbolisch is opgevat, gevende eene voorstelling van de verschillende wereldelementen, de elementen en de middelen van verkeer is deze symboliek ter vermindering van te naturalistische vormen zeer vaag aangeduid en zijn de standen van de figuren groot en rustig gehouden.

Het inwendige van het gebouw is in hoofdzaak als dienstgebouw zakelijk behandeld; alleen is iets meer werk gemaakt van de ruimten, die door het publiek worden bezocht. In de voorvestibule zijn de wanden bekleed met dezelfde materialen, waarin de gevels zijn uitgevoerd, met dit onderscheid, dat de steen daar gepolijst zal worden toegepast, waardoor de de fraaier structuur duidelijk zichtbaar wordt. De groote hal zal geheel samengesteld worden in gewapend beton. De constructie bestaat in hoofdzaak uit 4 geheel vrijstaande ellipsbogen met eene spanning van 20 M. en eene hoogte in den top van 22.5 M. Op

Postkantoor Rotterdam, Vestibule.

9.5 M. hoogte worden deze bogen verbonden door een zwaren langsbalk, waarop de tusschenbogen rusten, die door een langverband van 4 balken aan de hoofdbogen gekoppeld zijn. De onderste gewelfvelden worden gevuld met eene cassettenverdeling, de overige met kristalglas.

Voor den vorm van de bogen is de ellipslijn gekozen, die het gebruik van een betrekkelijk geringe hoeveelheid ijzer toelaat.

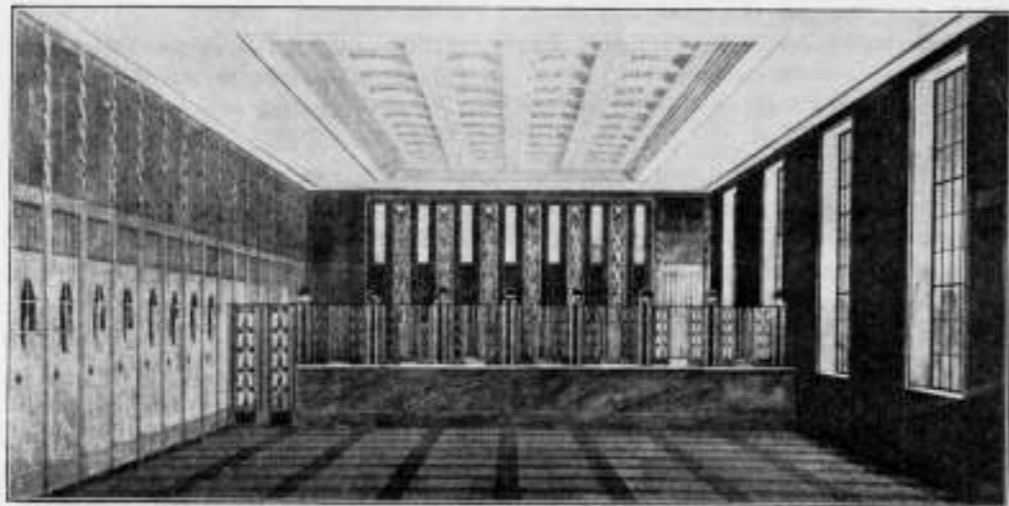
De galerijen en de tusschensteunpunten zijn bekleed met een donkerkleurige grès, waarin ook de ommanteling van de benedeneinden der hoofdbogen is gedacht. De beide kopwanden moeten zoodanig worden geconstrueerd, dat de hoofdbogen geheel worden vrijgelaten. Ter aanduiding van deze gedachte hebben zij een sterk sprekende verticale verdeling

Raambekroning. Postkantoor Rotterdam. Beeldhouwer van Lunteren.

gekregen. De verdeelende pilasters eindigen onder den boog in een ornamentvorm, de tusschenvullingen worden bekleed met sectiel.

Van de technische installatiën is het belangrijkste, de centrale verwarming, die gedeeltelijk door verwarmde lucht gedeeltelijk door warm water zal plaats hebben. De groote hal zal geventileerd worden door lucht, die door een luchtrooster boven de bekapping wordt binnengezogen en door openingen in het plafond van den ondersten omgang en onder de glazen afdekking wordt ingeblazen. Des winters wordt deze lucht verwarmd in een verwarmingskamer, welke zich op de derde verdieping bevindt. Verder kan nog lucht al dan niet verwarmd, ingeblazen worden in de overige vertrekken, waarvan door een groot aantal personen wordt gebruik gemaakt. G. C. BREMER.

Postkantoor Rotterdam. Afgifte Telegrammen.

Sluitsteen Postkantoor Rotterdam. Beeldhouwer van Lunteren.

Sluitsteen Postkantoor Rotterdam. Beeldhouwer van Lunteren.

OUDE GEVEL TE ZUTPHEN.

De brood- en koekbakkerij van Van Zuuk in de Beukerstraat 50, kent elk Zutphenaar, doch ik betwijfel zeer, of hij wel eens aan den gevel van dezen winkel een beetje aandacht heeft geschonken. Weliswaar is die gevel uit het laatst der 18de eeuw zeer eenvoudig, doch constructief zit hij toch goed in elkander.

Zelfs de monumenten-commissie merkte hem niet op, ofschoon deze wel den gevel van het huis vlak er naast signaleerde. ¹⁾

Indien ik er hier een oogenblik belangstelling voor vraag, dan is dat, omdat er weldra eene winkelpui in gezet zal worden en wat dat beteekent, weten mijne lezers maar al te best.

Al mijn praten als Brugman, om dezen aanslag op ons stedenschoon af te wenden, heeft niet geholpen. De gevel van het huis in de Beukerstraat no. 50, heeft een top met ingezwenkte zijkanen, is geheel

¹⁾ Voorloopige lijst der Nederl. monumenten van geschiedenis en kunst, deel IV, blz. 232.

Dit huis, no. 48, heeft geen houten, zooals wij daar lezen, doch een baksteen top.

van een klein soort metselsteenen (zoogenaamde Utrechtsche drielingen) opgetrokken en zonder eenige versiering. Jammer is het dat men hem in onzen tijd met bruine verf heeft bestreken.

Het valt direct op, hoe goed de deur, de ramen en de vensters in het gevelvlak zijn geplaatst en hoe juist hunne onderlinge verhouding is.

Men zal mij tegenwerpen, dat het smalle raam rechts die goede verhouding verstoort en de top niet de volle breedte van den gevel dekt, doch ik wil daarop dadelijk antwoorden, dat den ontwerper van dezen gevel hier geene schuld treft.

Dit raam is later geplaatst. Er was daar n.l. een smalle, open gang naar de achtergelegen Vaalstraat, doch deze gang werd ± 1857 aan de zijde van de Beukerstraat gedicht en bij de voorkamer aange-trokken. ²⁾ In den muur, waarmee de gevel verbreed werd, zette men toen een raam.

Om zooveel mogelijk licht in den winkel te krijgen

²⁾ Tusschen de panden 7 en 7a in de Vaalstraat is die gang nog. Een paar achterhuizen in de Beukerstraat zijn er door te bereiken.

gaf de architect aan de ramen en het bovenlicht der deur een tamelijk groote hoogte, terwijl hij met hetzelfde doel in het bovenpaneel deur vier ruiten zette. In het bovenlicht staat met vergulde letters geschilderd:

R. van Zuuk.

BROOD
en KOEKBAKKER.

In den geveltop zitten drie vensters; het bovenste voor de vliering, de beide onderste voor den graanzolder.

Aan den bovendorpel van het kelderraam hing vroeger aan scharnieren een breed houten bord, dat door een paar draaibare steunsels horizontaal kon gesteld worden. Op dit bord stalde de bakker wel eer zijn versche brood uit; later had hij er slechts bij gelegenheid van de kermis en de „koude markt” zijn krentebrood en koek op liggen.

Zutphen, 14 Mei 1919.

J. GIMBERG.

DE ALKMAARSCHE VICTORIE!!

De flinke mannen uit de 16^e eeuw hebben aan Alkmaar de beroemdheid gegeven, die het thans nog geniet. Aan deze beroemdheid mag niets worden afgedaan, doch aan den anderen kant mag niet altijd op deze glorie worden geteerd, want dan zou zij ten slotte uitgeteerd worden. Nieuwe daden moeten dus van tijd tot tijd worden toegevoegd aan den ouden roem en nu kunnen wij helaas niet zeggen dat het voorstel omtrent de bekende en fraaie beeldengroepen van het zoogenaamde Schermerhek, door B. en W. van Alkmaar gedaan, in deze richting voortwerkt.

Dit voorstel komt hier op neer, dat na de herstelling van het Schermerhek de origineele beelden in het Museum zullen worden geplaatst en afgietsels keurig geschilderd en gezand, de plaats der echte beelden zullen gaan innemen op de laatste overblijfselen der eens zoo beroemde Stadspoorten van de Victorie Stad. De bedoeling van B. en W. is zoodoende deze beeldengroepen te beschermen tegen verder vergaan en de twee redenen om tot deze bescherming over te gaan zijn ten eerste: — „de Vrees voor verdere beschadiging door baldadigheid of moedwil” — en ten tweede: „het voorkomen van verder verval door verweering.”

Om tegen „baldadigheid” de beeldengroepen te beschermen, en daarom deze maar in een museum op te sluiten is geen flinke daad. Het Alkmaarsche museum zal bovendien spoedig te klein blijken, want op dien weg voortgaande, zou voor alle monumenten of historische kunstvoortbrengselen, groot of klein, een plaats in het museum kunnen worden opgeëischt. Wij kunnen ons wel voorstellen, hoe B. en W. in hun vuistje zullen lachen, indien werkelijk een aanslag wordt voltooid op de beeldengroepen en het blijkt

dat de snoode baldadigen heerlijk bedrogen uitkomen, als zij hun vandalisme voltrokken hebben, niet aan de origineele kunstprodukten, maar aan den schijn van echtheid hebbende copieën; doch dit is niet serieus.

De nieuwe „Victorie” van Alkmaar zou herleven indien B. en W. met een energiek voorstel waren gekomen ter bestrijding van de ergerlijke eigenschap van bederven en vernielen, die helaas in ons land maar al te zeer inheemsch is. — Niet het uit den weg gaan voor de moedwillige beschadiging doch het tegemoet treden, kan het eenige afdoende middel zijn en behalve een krachtig beroep op ouders, onderwijzers en op de burgerij, waarvan gelukkig een groot deel over eenig kunstbegrip beschikt, zouden strenge straffen moeten worden toegepast.

Wat de tweede oorzaak betreft de verweering van deze beeldengroepen, deze is, hoewel er eenige ken-teekenen zijn, vermoedelijk door vroegere baldadigheid veroorzaakt; niet in het oog loopend en van zeer ouden datum.

De „Aesthetische Commissie” heeft dan ook een advies gegeven dat luidt: „Voor het bezwaar dat de groepen verder zouden verweeren, wat echter alleen door de vorst zou kunnen geschieden, geeft de Commissie in overweging daartegen maatregelen te nemen, waarvoor zij ter zijner tijd gaarne advies zal geven”.

De beide argumenten van B. en W. lijken dan ook wel zeer donker te zijn ingezien en de beste oplossing zal dan ook zijn de oude beelden op de plaats te laten waar zij behooren en meer dan ooit voorzorgen te nemen tegen vernieling.

Als dan ten slotte het oude moet wijken voor het nieuwe, dan kan het restauratie-vraagstuk deskundig worden bekeken, en dit advies zal zich zeker verzetten tegen hoe mooi ook geleverde en gezande afgietsels, te plaatsen ter vervanging der origineele stukken. Het Raadslid G. Th. M. van den Bosch heeft dan ook een tegenvoorstel gedaan, dat aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat en dat zeer juist en leukweg den te volgen weg aangeeft.

„De Raad, zich verheugend dat door de goede zorgen van het College van B. en W. zeer goede afgietsels zijn gemaakt van de fraaie en waardevolle beeldengroepen, behorende bij het Schermerhek, gezien de verschillende adviezen ter zake, besluit:

„de origineele beeldengroepen na restauratie van bedoeld hek weder op hun oude plaats te doen brengen en de afgietsels een hun passende plaats te geven in den binnentuin van het Raadhuis, waarvan zij alsdan eene voorname en waardige versiering zullen zijn en als „afgietsels” van zeer waardevolle kunstvoorwerpen kunnen worden getoond aan de bezoekers.”

Respect voor het schoone op te wekken, krachtige maatregelen tegen vernieling ziedaar onderwerpen, die bij de besprekingen van deze voorstellen nuttig kunnen nawerken en wij hopen dat het resultaat dan zal zijn, dat het bovenaangehaalde tegenvoorstel

zal worden aangenomen, want het „vererzaten” der eens zoo beroemde poorten van Alkmaar is een kwaad dat veel overeenkomst met baldadigheid heeft.

J. L.

INGEZONDEN.

's-Gravenhage, 19 Mei 1919.

Aan de
Redactie van het *Bouwkundig Weekblad*
Marnixstraat 402 te Amsterdam.

In het Avondblad van de N. Rott. Courant van 15 Mei j.l. (rubriek „Letteren en Kunst”) wordt een uittreksel opgenomen uit een artikel in het Bouwkundig Weekblad over „Volkswoningen” door de Woningbouwvereniging te Zierikzee „gezet”, waarin na een verre van malsche kritiek op de architectuur van deze woningen, die „op het allerlaagste peil” staat, gezegd wordt: „Hoe is het mogelijk, dat de Inspecteur van de Volkshuisvesting het geval niet heeft weten te verhinderen. Is zijn invloed te klein of schiet zijn inzicht tekort. Een van twee!” Aangezien schrijver dezes bedoelde Inspecteur is, heb ik daarin aanleiding gevonden de betrekkelijke aflevering van Uw Blad (van 10 Mei 1919) op te vragen en veroorloof ik mij thans door tusschenkomst van Uwe Redactie den Heer Versteeg, schrijver van genoemd artikel beter in te lichten en hem te verzoeken in het vervolg, alvorens zich nogmaals uit te laten, zooals hij deed, zijne beweringen eerst aan de werkelijkheid te toetsen.

Ik gevoel mij niet geroepen de twee door hem gestelde vragen — de schrijver veronderstelt zelfs geen derde mogelijkheid — te beantwoorden, maar wensch te verklaren, dat zijn uitgangspunt — n.l. de veronderstelling: „Hier is waarschijnlijk met Rijksgeld gebouwd” geheel onjuist is; zijne gevolgtrekking omtrent den Inspecteur derhalve geen recht van bestaan heeft en het „protesteren” van de „architecten” tegen „de beunhazerij met Rijksgeld” alsmede schrijvers verdere liefelijke uitlatingen in dit verband — te dezer zake althans allerminst op zijn plaats zijn. Nooit of te nimmer is tot dusverre te Zierikzee met Rijksgeld gebouwd en aan het bouwen van andere woningen heeft de Inspecteur part noch deel. Voor wie deze verklaring nog niet voldoende mocht zijn, kan ik daaraan toevoegen, dat de eerste Woningbouwvereniging te Zierikzee die „toelating” verzocht en dus in de termen zou kunnen vallen voor een Rijksvoorschot ten behoeve van woningbouw, eerst bij Koninklijk Besluit van 29 April j.l. deze „toelating” verkreeg en dus onmogelijk onder toezicht of met medewerking van den Inspecteur reeds kan gebouwd hebben.

Hier heeft waarschijnlijk geheel particuliere bouw van zeer vermoedelijk andere dan „arbeiderswoningen” plaats gehad en ik veronderstel het bij den heer

Versteeg bekend, dat de Inspecteur zich daarmede kan noch mag inlaten.

Ik voeg hieraan toe, dat eene provinciale adviescommissie (zie verder het artikel) niet „pas opgericht is”, maar — geheel op mijn initiatief — waarschijnlijk zal opgericht worden; dat voorshands Gedeputeerde Staten van Zeeland — wederom op mijnen aandrang — den gemeentebesturen verzocht hebben de zgn. welstandsbepaling in de bouwverordening op te nemen en dat Zierikzee de eerste Gemeente was, die (na dezen bouw) daaraan heeft voldaan, zoodat de Burgemeester (en Wethouders) eerst nu de bevoegdheid heeft, te dezer zake — zoo noodig — in te grijpen; voorts — voor zoover dit niet reeds uit het voorgaande is gebleken — dat ik een warm voorstander daarvan ben, dat aan de architectuur van de woning groote zorg wordt besteed.

Mocht de heer Versteeg, na deze uiteenzetting, zijne — niet geringe — dwaling in een volgend nummer van Uw Blad, waarin ik U beleefd verzoek dit schrijven te willen opnemen, gereedelijk willen erkennen.

Met de meeste hoogachting

Uw. dw. dr.

G. DE GRAEFF.

Inspecteur van de Volksgezondheid — onder meer in de Provincie Zeeland. (Dienst der Volkshuisvesting).

HAAGSCHE KUNSTKRING.

In den Haagschen Kunstkring heeft de Architect Jan Wils, Dinsdagavond eene lezing gehouden met lichtbeelden, over „de Hedendaagsche Stroomingen in de Bouwkunst”.

Na eene algemeene beschouwing over het kunstbegrip in verband met het heden, den inhoud van Kunst en haar streven in verband met de tegenwoordige levensopvatting, behandelde spreker meer speciaal in dit verband de Bouwkunst, die door aesthetische verhoudingen de ruimte moet beheerschen en tevens moet voldoen aan de aan haar gestelde praktische eischen.

Uitgaande van een goeden planvorm, waarin de monumentale verhoudingen van het tegenwoordige reeds tot uiting moeten komen, welke bij den opstand tot monumentale oplossingen verwerkt dienen te worden; en waaraan het pittoresque ondergeschikt moet blijven; — deed spreker uitkomen, dat in aesthetischen zin, in de Bouwkunst de verhoudingen worden bepaald door de massa, het vlak en de kleur. — Hierbij speelde de behandeling van het materiaal en de toepassing van nieuwe technieken een voorname rol, terwijl het machtig hulpmiddel, de „machine” de wijze van werken sterk beïnvloedt.

Vervolgens ging spreker het werk na van verschillende Nederlandsche Bouwmeesters, als Berlage, de Bazel en Kromhout waaraan hij eenige opmerkingen toe-

voegde over het werk der Amsterdamsche Bouwmeesters De Klerk, Kramer en v. d. Meij, om ten slotte de nieuwe gedaante der Bouwkunst te bespreken die de Amerikaansche architect Wright aan zijn werk had gegeven. Een aantal lichtbeelden verduidelijkt de bedoeling van den spreker.

DE ANONIEME ARCHITECTEN EN HET GRONDWERK IN WATERGRAAFSMEER.

In de Raadszitting van 30 April l.l. is door den heer van Lingen geïnterpelleerd over het plotseling staken van het grondwerk in Watergraafsmeer. Door den Burgemeester is toen, volgens de dagbladen, medegedeeld dat de architecten der verenigingen die op het besproken terrein zullen bouwen, zijn teruggekomen op hun plan om niet te heien, zoodat nu de ontgravingen voor een betonfundering niet meer noodig zijn, waarop door den heer van Lingen afkeurend is gesproken over de architecten, wijl zij niet wisten dat ter plaatse niet op een betonplaat gebouwd kon worden.

Wel is door collega Gulden opgemerkt, dat dit vraagstuk nog volstrekt niet is opgelost, maar opdat over ons, genoemde architecten, uit deze interpellatie geen ongunstige gevolgtrekkingen zullen worden gemaakt, stellen wij er prijs op te verklaren, dat de mededeeling die de Burgemeester volgens de bladen deed, niet geheel juist is.

Wij gingen in beginsel accoord met het voorstel van den Woningdienst om op een betonplaat te bouwen, omdat dit goedkoopere bouwwijze is dan heien. Echter onder voorbehoud, dat eerst een proefplaat gemaakt zou worden ten einde na te gaan of de betonplaat een proefbelasting zou kunnen dragen. De zandopvoering voor de proefplaat zou reeds in November geschieden; de reden waarom dit zand tot onze groote verwondering nog niet is aangebracht is ons niet bekend.

Toen in November 1918 de woningtypen waren vastgesteld is door een bekend ingenieurs-bureau een berekening van de vereischte betonplaten gemaakt. Uit een daarna door ons opgemaakte begroting bleek, dat betonplaten voor de onder- en bovenwoningen slechts weinig voordeliger waren dan een heifundering, terwijl voor de eensgezinswoningen de betonplaten veel voordeliger waren.

Waar de zaak zoo stond adviseerden wij in Februari 1919 de betonplaten toe te passen voor de eensgezinswoningen en de onder- en bovenwoningen te onderheien.

Het bouwen op betonplaat is voor de onder- en bovenwoningen zeer wel mogelijk; maar — gezien het geringe financiële voordeel adviseerden wij dit onderdeel van het werk uit te voeren met heiwerk, waaraan minder risico van kleine zettingen of scheur-

tjes is verbonden, vooral ook omdat — zooals door den Burgemeester in dezelfde Raadszitting werd medegedeeld — door de later gestelde eischen van het Gemeentebestuur van Watergraafsmeer veel meer opgehoogd moest worden.

De woningdienst was er toen ook voor om tot heien over te gaan omdat: het zand voor de proefplaat niet werd aangevoerd, het wachten op de geheele ophooging tot groote vertraging zou leiden, terwijl met heien spoediger een begin gemaakt kon worden.

Dat nog lang na Februari, toen ons advies werd uitgebracht, doorgegaan werd met het graafwerk, ligt buiten onze verantwoordelijkheid.

DE ARCHITECTEN.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Levende Kunst. Tweede Jaargang No. 1. April 1919. Een anoniem artikel over Kunst, Handel en Publiek, waarbij foto's naar stands op de laatste parteurs van Van Anrooy, Klarhamer, Hutstar, Roosenburg, Jongert, de Koo.

Gewapend beton. Nummer 9, Mei 1919. De architect van P. W. te Amsterdam, A. A. Kok, geeft eene beschouwing met vele afbeeldingen en grafische voorstellingen van de gemeentelijke proeven met betonpalen, te Amsterdam, waarin vergelijkingen worden gemaakt tusschen betonpalen systeem de Waal, betonpalen der Mij voor funderingwerken, houten palen, betonpalen systeem „Handl”, en betonpalen der N. V. Eekhuizer Betonijzerbouw.

De Ingenieur. 3 Mei 1919. No. 18. Hierin is de voordracht opgenomen door het lid Ir. R. A. van Sandick gehouden in de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs op 12 April j.l. en waarin hij verslag uitbrengt over de reis der Nederlandsche missie naar de verwoeste streken in Noord-Frankrijk. De missie bestond uit de Heeren J. van Vollenhoven (financiën en handel), Dr. H. J. Lovink (landbouw), mr. J. C. L. Vlaanderen (industrie), P. M. Voûte (handel Ned.-Indië), Ir. R. A. van Sandick (openbare werken en technisch personeel) en Ir. A. E. Dinger (sociale hygiëne, woningbouw). Het artikel met talrijke afbeeldingen is buitengewoon belangwekkend. Ligt het aan ons of aan de Regeering dat men het niet noodig heeft gevonden, bij vraagstukken notabene als wederopbouw van steden, een architect aan deze missie toe te voegen?

De Ingenieur. 10 Mei 1919. No. 19. De aanvullingen door de Gemeente Amsterdam gedaan ten opzichte van de Gewapend-Betonvoorschriften van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs waren in No. 17 van dit blad bestreden door Ir. G. J. Meyens en worden nu verdedigd door Ir. H. van der Kaa, Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN
TOT BEVORDERING **BN** NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST **BN** ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF. Tjds. Redacteur: J. D. LOOYEN, Redacteur: J. P. MIERAS. Bachmanstraat 34, den Haag. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

40STE JAARGANG, = 31 MEI 1919. = No. 22. INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Amsterdamsche quaesties, door H. G. Jansen. — Een paskwil, door P. J. de J. — Het stedschoon van Delft en de Delftsche Grachten. — Woningbouw te Zierikzee.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering, waar o.a. het Huishoudelijk Reglement behandeld zal worden, is vastgesteld op

ZATERDAG 14 JUNI IN DEN HAAG,
Hotel Witte Brug.

De leden worden met aandrang opgeroepen deel te nemen aan de gemeenschappelijke lunch (f 3.—) waarvan zij voor de goede regeling opgave gelieven te doen aan den Secretaris.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1918.

Het Bestuur deelt hierbij mede dat 25 exemplaren van dit Jaarverslag zijn aangekocht en dat aan belanghebbende leden na aanvraag een exemplaar kan worden toegezonden.

Bond Heemschut. De B. N. A. leden, die individueel lid zijn van Heemschut, worden verzocht zich op te geven aan den Secretaris.

Adviescommissies. In verband met de aangenomen conclusies op de jongste ledenvergadering worden de B. N. A. leden, die lid zijn van een dergelijke commissie, provinciaal of anderszins verzocht zich op te geven aan den Secretaris.

Algemeene Vergadering van den Bond Heemschut. De Algemeene Vergadering van den Bond Heemschut heeft plaats gehad op Maandag 19 Mei in het Stedelijk Museum te Amsterdam. De B. N. A. was vertegenwoordigd door de heeren E. Verschuyl en G. Versteeg. De periodiek aftredende bestuursleden de heeren K. P. C.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buiteni. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20. fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

de Bazil en A. van Erven Dorens werden herkozen — geen der bij den Bond aangesloten lichamen had gebruik gemaakt van het recht candidaten op te geven. In de plaats van den heer Dr. J. Th. de Visser die niet voor herkiezing in aanmerking wenschte te komen werd verkozen de heer Jhr. Mr. Rutgers van Rozenburg, Burgemeester van Baarn.

De Minister had bij zijn afscheidnemen als bestuurslid, verklaard dit niet te doen uit gemis aan belangstelling in het streven van Heemschut dat Zijne Excellentie zooveel mogelijk wil helpen bevorderen.

Het reglement voor den schoonheidsraad en het Adviesbureau kon niet in behandeling genomen worden, omdat het concept op het oogenblik bij den minister van Ouderwijs, Kunsten en Wetenschappen ter beoordeeling is. Zooals men weet ontvangt de Bond Heemschut dit jaar ter bestrijding van de kosten verbonden aan de instelling van den Schoonheidsraad en het Advies-Bureau een subsidie van f 5000.— Voorgesteld werd de vaststelling van het reglement aan het Bestuur over te laten.

Door den schoonheidsraad en het Advies-Bureau gaat de Bond Heemschut een terrein betreden, dat nog wel niet meer geheel nieuw voor hem is, maar, zijn invloed inzake „Bauberatung” zal daardoor sterk toenemen.

Waar de B.N.A. zijn standpunt tegenover Bouwadvies-Commissies bepaald heeft, is het begrijpelijk dat de B.N.A. als afgevaardigd lichaam van den Bond Heemschut zich interesseert voor het reglement van den Schoonheidsraad en het Adviesbureau.

De afgevaardigden van den B.N.A. verzochten dan ook, de vaststelling van het reglement niet over te laten aan het Bestuur van Heemschut, maar het in behandeling te brengen op een later uit te schrijven vergadering waar de vertegenwoordigers der aangesloten lichamen aan de behandeling kunnen deelnemen.

Zooals men weet had Heemschut een bouwkundige Commissie ingesteld waarvoor de aangesloten Bouwkundige lichamen de leden hadden aangewezen.

Deze Commissie werd slechts weinig bijeengeroepen daar de beantwoording van de vragen waarover de bouwkundige commissie te oordeelen had, meestal spoed eischte, vond de secretaris van Heemschut het in de meeste gevallen praktischer de commissie niet bijeen te roepen maar zelf de vragen te beantwoorden.

Enkele malen kwam de commissie bijeen en dan gebeurde het nog dat het adres van de commissie niet naar den zin was van het Bestuur van Heemschut, of waarschijnlijk van den Secretaris van Heemschut want het kan natuurlijk ook voorkomen dat de vragen zoo vlug beantwoord moeten worden dat er geen tijd is het Bestuur voor de beantwoording bijeen te roepen.

Hoe het ook zij, deze Bouwkundige Commissie werd opgeheven. „Ipso facto” deelde de Secretaris van Heemschut op de Jaarvergadering mede.

De B.N.A. had van die opheffing nog geen bericht ontvangen. De behandeling van het reglement voor den schoonheidsraad en het Adviesbureau zal dus den B.N.A. wel interesseeren. Van de vaststelling van dit reglement zal de B.N.A. zijn houding tegenover Heemschut afhankelijk moeten stellen.

Bij de rondvraag werd door een afgevaardigde van den B.N.A. ter sprake gebracht het adres van Heemschut aan de Regeering waarin werd aangedrongen op het behoud van het Nutsgebouw te Amsterdam, dat een onderdeel uitmaakt van het complex dat is aangekocht voor uitbreiding van het postkantoor. In zijn antwoord gaf de Voorzitter als zijn meening te kennen dat een goede oplossing zeer wel mogelijk zou kunnen zijn met behoud van dit belangrijk oud bouwwerk. Echter gaf hij, desgevraagd, gaarne toe dat slechts als praktisch zoowel als aesthetisch het tot stand komen van het nieuwe bouwwerk in geen enkel opzicht hinder zal ondervinden van het oude gebouw, slechts dan zou het bestaan blijven van het Nutsgebouw te verdedigen zijn. Men zou er dan in slagen zoowel de antiquaristen in Heemschut als de belangstellenden in de moderne bouwkunst tevreden te stellen!

De B.N.A. meent dat dit ideaal niet bereikbaar is en heeft haar standpunt in een adres aan den Minister van Waterstaat uiteengezet.

G. VERSTEEG.

Heemschut-Tentoonstelling.

Door den voorzitter Prof. Dr. H. Brugmans is den 24sten Mei een tentoonstelling geopend, welke door den heer J. W. Gerhard georganiseerd, beoogt een denkbeeld te geven van wat er in Nederland en in het buitenland op het gebied van Heemschut, waaronder het behouden van de schoonheid in den ruimsten zin wordt verstaan, reeds verricht is.

Deze tentoonstelling, die in het Stedelijk Museum te Amsterdam wordt gehouden zal tot en met den 15den Juni duren en is voor het publiek kosteloos toegankelijk. Zij bevat een zeer uitgebreide verzameling van plaatwerk, foto's, teekeningen, geschriften enz. en is in navolgende groepen gerangschikt:

A. Bond Heemschut.

B. Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.

B.B. Staatsboschbeheer.

C. Natuurhistorische vereeniging.

D. Amstelodamum.

E. Provinciale Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en

Uitbreidingsplannen voor Noord-Holland.

Vereeniging „Hendrik de Keyser”.

Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam.

F. Nederlandsche Reisvereeniging.

G. A.N.W.B. Toeristenbond voor Nederland.

H. Algemeene Nederlandsche Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer (A. N. V. V.)

I-N. Naturdenkmalpflege in Preussen, Bund Heimatschutz,

Sächsischer — Bayrischer — Württembergischer — Schleswig

Holsteinischer Landerverein für Heimatschutz und Verein

Heimatschutz & für kunstpflege im Hamburg.

O. Dürerbund.

P en Q. Schweizerischer Bund für Naturschutz & Verein für

Heimatschutz.

R. American Scenic and Historic Preservation Society.

S — Z. Heemschut — en Volkshuisvesting, School, Ontspanning,

Wandeltoerisme, Weldadigheid, Reclame, kalenders, plaatwerken,

tijdschriften en litteratuur.

VAN HOUTEN.

Oostenrijksche kasteelen.

Het slot Schönbrunn bij Weenen, de geliefkoosde verblijfplaats van den ouden keizer Frans-Jozef en beroemd om zijn schitterenden tuinaanleg, zal tot Hoogeschool voor tuinarchitectuur worden ingericht. De diergaarde van het lustslot wordt biologisch staatsinstituut. De georganiseerde beeldende kunstenaars van Duitsch-Oostenrijk hebben geprotesteerd tegen het vestigen van ziekenhuizen, sanatoria en dergelijke in de vrijgekomen vorstelijke kasteelen; men behoude ze zoo veel mogelijk, als musea, in hun tegenwoordigen staat.

Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Middelburg.

In de Zaterdag 24 Mei te Middelburg gehouden vergadering van bovengenoemde vereeniging bracht de heer dr. W. S. Unger, secretaris, het jaarverslag uit, waarin wordt herinnerd aan het overlijden van den heer W. O. Zwaving, die van de oprichting der vereeniging af secretaris was en die zooveel in het belang der vereeniging en haar streven heeft gedaan. De twee belangrijkste punten van het program der vereeniging, de restauratie van het huis „In de Steenrotse” en de uitgave eener beschrijving van de „Oude gebouwen te Middelburg” hielden ook dit jaar het bestuur bezig, maar kwamen niet hard vooruit.

Tot bestuursleden werden gekozen de heeren W. Berdenis van Berlekom en mr. M. C. van der Veur.

AMSTERDAMSCH E QUAESTIES.

VONDELPARK EN LEIDSCH E STRAAT.

Voor eenigen tijd hebben de dagbladen het bericht gebracht dat men bij Publieke Werken te Amsterdam het doortrekken van de Ceintuurbaan (v. Baerlestraat — Const. Huygensstraat) in studie had genomen.

Dit werk dat in een dringende verkeersbehoefte moet voorzien, is reeds jaren lang uitgesteld. Intusschen zijn de woonwijken, ter weerszijden van het park gelegen, allengs geheel volgebouwd en wordt het bezwaar dat tramlijn 3, bij iederen rit een omweg van ongeveer een kilometer maken moet, dagelijks meer gevoeld. Daar het Vondelpark op polderpeil is aangelegd en bijna 2 Meter lager ligt dan de omringende stadswijken, heeft men, voor het aan de orde zijnde vraagstuk, te kiezen tusschen:

1°. een weg die het bestaande hoogteverschil volgt en dus in het park een zakvormig beloop met vrij lange opritten zal krijgen;

2°. een overbrugging, met voldoende ruimte er onder voor het verkeer in het park, dus met een bult in den weg; en 3°. aanleg op straathoogte, hetzij door middel van een dijk dwars door het park gelegd of, door het smalle voorste gedeelte van het park tot stadspeil op te hoogen.

De onder 1° genoemde mogelijkheid schijnt buiten beschouwing te blijven; in het bovenbedoelde bericht toch wordt alleen gesproken van eene overbrugging en van een aanleg op straathoogte.

Het plan voor een overbrugging schijnt opgevat te zijn met de bedoeling om den parkaanleg zooveel mogelijk intact te laten. Echter zijn tegen dit idee velerlei bezwaren aan te voeren, te weten: de opritten van meer dan 2 Meter stijging, die noodig zullen zijn om voor het rijverkeer onder de luchtbrug de noodige hoogte te verkrijgen. Dan het tunnelvormig karakter van dezen onderdoorgang: wordt toch de brug even breed gemaakt als de van Baerlestraat daar ter plaatse, dat is 20 M., dan moet de wandelaar in het park een 20 M. langen, overdekten, dus donkeren weg afleggen om het viaduct te passeeren. De aanleg der brug op de volle wegbreedte zal den toegang tot het park vanaf de doorgetrokken Ceintuurbaan bemoeilijken en eindelijk zal het viaduct, met zijn leuning en borstweringen, de rechthoekige doorsnijding van het park zoo sterk mogelijk accentueeren en dus het landelijk karakter van den aanleg schaden.

Bij aanleg van den weg op straathoogte, door het leggen van een dijk dwars door het park, wordt eveneens, doch minder in 't oog vallend, de parkaanleg in tweeën gedeeld, waarbij dan het voorste, smalle gedeelte het karakter van een minder fraai aanhangsel zal krijgen.

De rationeële oplossing lijkt mij daarom het ontpolderen en ophoogen van het voorste gedeelte van het Vondelpark tot voorbij de Van Baerlestraat, waar dan de nieuwe hoofdentree van het Vondelpark zal gelegen zijn.

De nieuwe aanleg in het opgehoogde gedeelte kan het karakter krijgen van eene met rijen boomen beplante allée, met een breede rijweg in het midden en smallere langs de zijanten. Natuurlijk zullen dan aan de Zandpadzijde, de bestaande tuinhuisjes, etc. plaats moeten maken voor een open of gesloten bebouwing met heerenhuizen. Het bestaande ziekenhuis op den hoek en het gebouw der Amsterdamsche Huishoudschool aan dat pad gelegen, zijn reeds op stadspeil berekend.

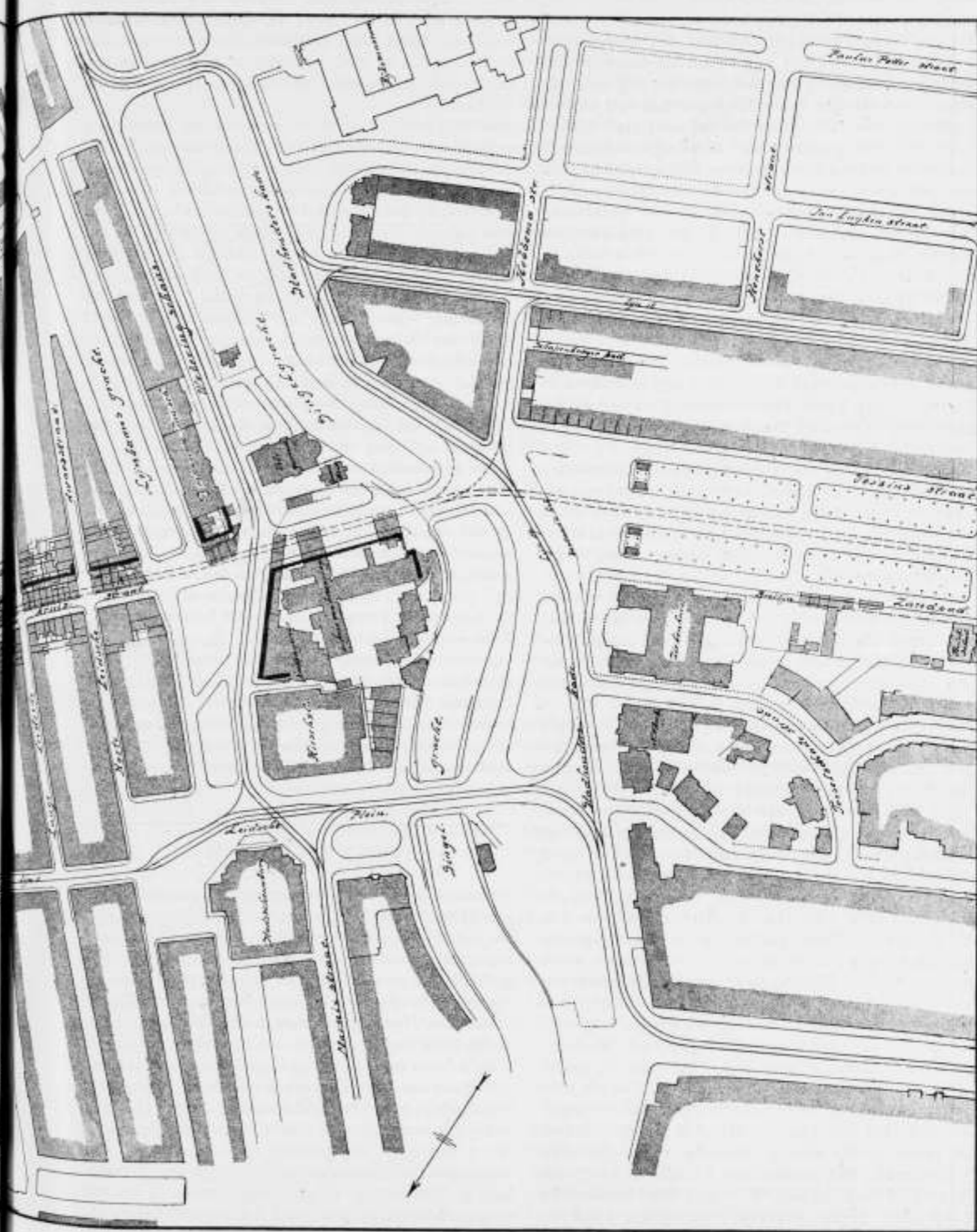
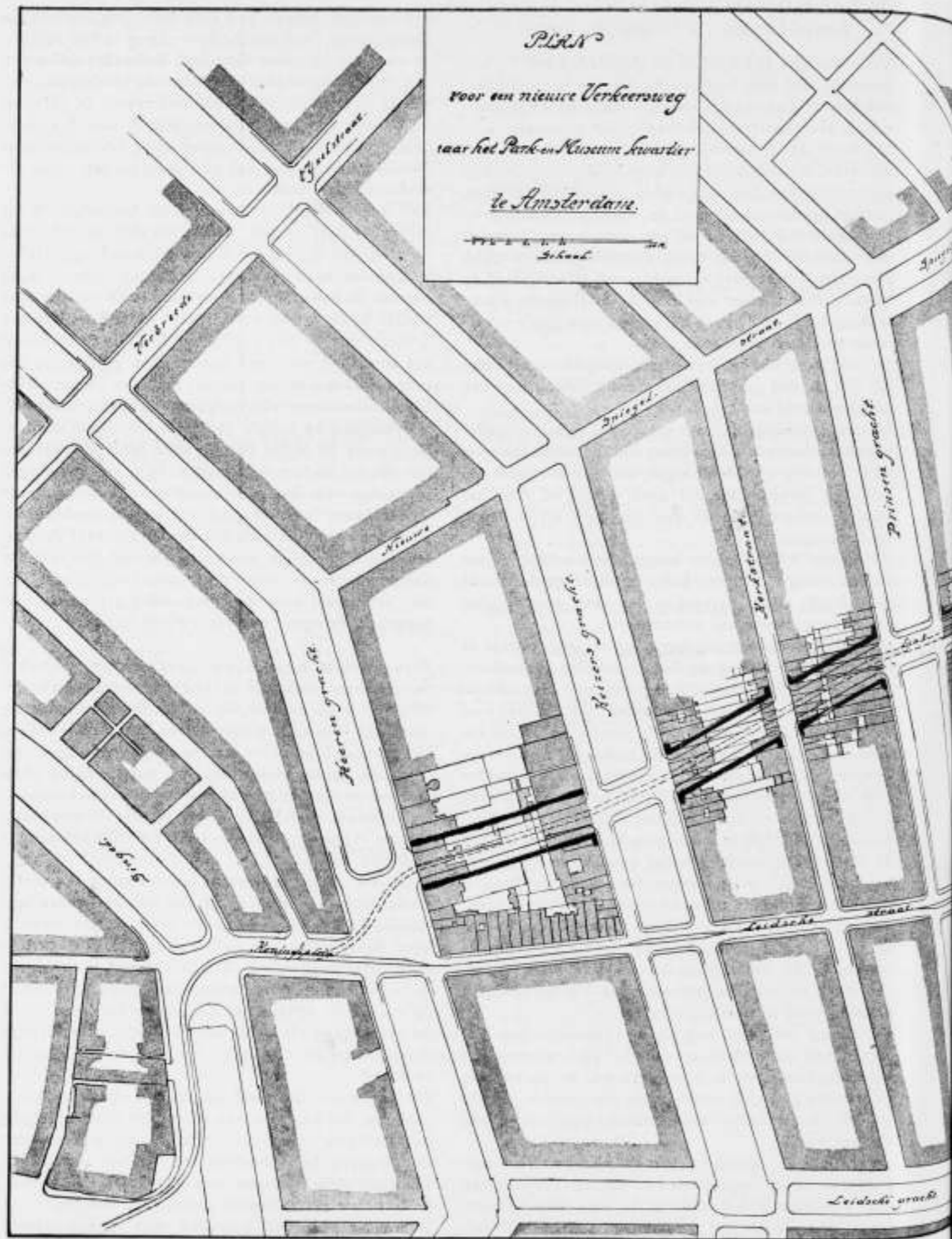
Aan den overkant, de Vossiusstraat, bemerken wij dat een groot deel van de bebouwing dier straat reeds op stadspeil is aangelegd, terwijl het oudere gedeelte, van af den hoek Hobbemastraat, op polderpeil is gebouwd. Ik heb mij echter wel eens laten vertellen dat bij den bouw van dit eerste blok — door den architect I. Gosschalk — er op gerekend is dat in de toekomst het straatpeil verhoogd zou worden, en dat om die reden de hardstenen plinten met van buiten zichtbare klauwankers zijn vastgezet, om later gemakkelijk los genomen en hooger geplaatst te kunnen worden. De nieuwe 80 Meter breede allée leent zich natuurlijk ook tot andere oplossingen, bijv. met breede gazonaanleg voor het middengedeelte en rijwegen langs de zijanten. In ieder geval zal er een royale entree voor het eigenlijke park van kunnen gemaakt worden, een soort Voorhout, met een plein aan den kant der Stadhouderskade, waar de toestand op 't oogenblik, met het scheef voor den parkaanleg geplaatste toegangshek, dringend om verbetering vraagt.

Hier gekomen, worden wij vanzelf herinnerd aan het verkeersvraagstuk van af de Park- en Museumkwartieren — plus dat van de in wording zijnde uitbreiding Zuid — naar de binnenstad en het centraalstation. Dit verkeer loopt voor verreweg het grootste gedeelte langs de Stadhouderskade, over het Leidsche plein en door de slechts 12 à 13 M. breede Leidsche straat, welke straat, gelijk uit de hierbij gaande situatie blijkt, niet op 't gunstigst gelegen is ten opzichte van bovenbedoelde wijken.

Vóór den oorlog is over de Leidsche straat-quaestie reeds druk gedebatteerd en zijn ook in dit blad verschillende oplossingen aan de hand gedaan, als daar zijn: demping van de Leidsche gracht, verbredening en doortrekking van de N. Spiegelstraat, verbredening der Leidsche straat en aanleg van een parallelstraat op ca. 20 M. afstand ten Z.O. van de Leidsche straat en even breed als deze, waarbij dan de bruggen over de grachten tot z. g. n. brugpleinen zouden worden verbreed.

Dit laatste plan heeft nog den meesten bijval gevonden, ofschoon het bezwaar van de minder gunstige ligging der Leidsche straat ten opzichte van de Zuidelijke buitenwijken blijft bestaan en ook het overdrukke Leidsche plein, dat zoo weinig verkeersruimte biedt, er in het minst niet door ontlast zal worden.

Een meer afdoende oplossing acht ik een nieuwe breede verkeersweg die zou kunnen loopen vanaf de

boven beschreven parkallée, in nagenoeg rechte richting naar het Koningsplein, en waarvoor niet veel meer gebroken behoeft te worden dan voor de parallelstraat, terwijl de voordeelen zouden zijn: een kortere, ruimere en minder bochtige weg naar de binnenstad die dus van zelf het grootste deel van het rijverkeer van Zuid daarheen zal opnemen; dubbel spoor over de geheele baan van tramlijn 2 waardoor een meer intensief vervoer over deze overbelaste lijn mogelijk wordt; de Leidsche straat blijft als winkelstraat intact en behoudt tramlijn 1 voor verbinding met de binnenstad en het C. S. Bovendien kan de nieuwe straat aan beide zijden bebouwd worden en daardoor een behoorlijk aanzien krijgen, terwijl de parallelstraat, wat hare naar de Leidsche straat gekeerde zijde betreft, een straat van achtergevels zou worden.

Voor den aanleg van dezen nieuwen wegzal het volgende moeten geschieden: De buitensingelgracht wordt tegenover het Vondelpark overbrugd en het gevangeniscomplex tusschen Singel en Weteringschans doorbroken.

Naar verluidt zijn reeds sedert geruimen tijd tusschen het Rijk en de Gemeente onderhandelingen loopende over de verplaatsing van deze gerechtsgebouwen; in elk geval zal deze bebouwing, die eene steeds in betekenis toenemende woonwijk ontsiert, vroeg of laat moeten verdwijnen.

Na doortrekking van den nieuwen weg blijft van het gevangenis-terrein een gedeelte over, meer dan dubbel zoo groot als het stuk grond dat door het gebouw Hirsch & Cie. wordt ingenomen, een pracht terrein dus voor een openbaar gebouw, gelegen als het is aan twee hoofdwegen en aan breed water.

Mocht de overeenkomst tusschen Rijk en Gemeente niet spoedig genoeg tot stand kunnen komen, dan zou de weg hier tijdelijk meer naar Oost kunnen omgelegd worden dus dicht langs het gebouw der Vrije Gemeente, met een noodbrug over de singelgracht. De weg loopt dan verder, na kruising der Weteringschans, langs het Gymnasium, waar de tegen dit gebouw aanleunende huisjes moeten verdwijnen, over de reeds overwelfde Lijnbaansgracht, door de te verbreedende Leidsche Kruisstraat tot aan de Priasengracht. Deze gracht en de Keizersgracht moeten worden overbrugd en de grachtwanden doorbroken. Op de Heerengracht kan volstaan worden met een verbredening van de bestaande brug tot een brugplein van flinke afmeting, waarmede tevens in het gebrek aan ruimte op het aangrenzende Koningsplein, dat eigenlijk geen plein is, wordt voorzien. Voor de doorbraak Heerengracht moeten de percelen nos. 438 en 440 worden afgebroken; hiermede wordt de breedte van den nieuwen weg bepaald op 22 meter (gelijk aan de breedte van de nieuwe Vijzelstraat). Het gebouw der Friesch-Groningsche Hypotheekbank en het huis met zijn imposanten Louis XIV gevel, waarvan vóór eenige jaren de stoep is gesloopt, worden dan hoekhuizen; zij zullen

nieuwe zijgevels bekomen, eventueel als arcadebouw te behandelen. De diepe tuinen erachter kunnen voor een groot deel bebouwd worden, terwijl aan de Keizersgracht N.zijde, eenige oude pakhuizen, die thans als Ataxgarage dienst doen, zullen moeten verdwijnen.

Aan de overzijde dezer gracht, in de Kerkstraat, aan de Prinsengracht en in de Leidsche buurt zullen ettelijke pakhuizen en minder belangrijke woon- en zakenhuizen moeten afgebroken worden.

Ofschoon bij den momenteel heerschenden woningnood aan dadelijke uitvoering van groote doorbraakplannen wel niet gedacht zal kunnen worden, zal het toch noodig zijn om spoedig vast te stellen in welke richting men het verkeersvraagstuk van uit de Zuidelijke wijken denkt op te lossen, al was het maar om te voorkomen dat in de te onteigenen zone kostbare verbouwingen worden ondernomen. Na het autoverkeer weer in gang komt en, bij de verdere bebouwing van de luxe-wijken in Zuid, nog sterk zal toenemen, kan de behandeling der quaestie niet lang meer uitgesteld worden.

Naar de meening van ondergeteekende sluit zich de hier voorgestelde verkeersweg op geschikten afstand aan bij de in wording zijnde Vijzelstraat-verbredening en zal een volgende slagader van het verkeer moeten gezocht worden noord-westelijk van de Leidsche gracht, op behoorlijken afstand van den reeds bestaanden hoofdweg Rozengracht—Raadhuisstraat, bijv. in het reeds voorgestelde traject Looyersgracht—Run- en Huidenstraten.

Op deze wijze wordt het typisch karakter der oude stad het minst geschaad, blijven Leidsche Gracht, Leidsche Straat en Spiegelstraat met de beroemde bocht van de Heerengracht in hun tegenwoordigen staat behouden en zal aan de dringende verkeereischen voor geruimen tijd zijn voldaan.

Amsterdam, Mei 1919.

H. G. JANSEN.

EEN PASKWIL.

Een van de mooie oude koopmanshuizen aan de Heerengracht te Amsterdam is op ergerlijke wijze verminkt! No. 548, bij de Reguliersgracht, vertoont in zijne onlangs tot stand gekomen verbouwing de werking van een gevoelloozen geest, die als een wanhoop moet zijn voor raadgevende Commissies voor Stadsschoon, Heemschut e. a., die het goede voorstaan, maar wier welbedoelde intenties nog zoo bitter weinig op de massa inwerken. Anders had de hier gesignaleerde bedenkelijke malligheid aan den openbaren weg niet kunnen gebeuren. Men stelle zich van bedoeld huis voor, den hoofdingang van goede verhoudingen, zooals dergelijke oude huizen die in den regel zoo gelukkig te zien geven, met aan weerszijden de bekende hooge stoep van breeden aanleg. De deuren nu zijn weggenomen, in het gat is een borstwering gemetseld, waarop een tweelichtkozijn met zwaren middenstijl; aan de hooge stoep is

niets veranderd, zij bleef als opgang volkomen intact. Een schijnbaar simpele verbouwing dus, maar met het allermaalst resultaat: een dubbele hooge stoep, voerende naar... een raam van miserabelen vorm! Het geval is op geen stukken na zoo bespottelijk te omschrijven, als de werkelijkheid te zien geeft. Dus, gaat dat zien, tot uw vermaak, en tot ergernis, tevens om weer eens te constateeren hoe ernstig wel in onze dagen goede werken van bouwkunst geschonden kunnen worden.

P. J. DE J.

HET STEDESCHOON VAN DELFT EN DE DELFTSCHE GRACHTEN.

De booze plannen om de grachten van Delft te dempen hebben in den Heer M. J. Brusse een heftigen tegenstander gevonden. De Heer Brusse begaf zich „onder de menschen” en hield eene lezing voor de leden van Kunst aan het Volk te Delft, die wij bijna in haar geheel laten volgen.

Ik mag wel beginnen met de leden en de overige belangstellenden, die hier aanwezig zijn, te danken voor hun opkomst. Want waarlijk, om na een drukkenden dag een warmen, zeldzaam zomerschen avond door te brengen in een zaal en naar een lezing te luisteren, — daar hoort heldenmoed toe. Haast evenveel als om die lezing te komen houden.

In elk geval bewijst het hoeveel hart u hebt voor 't mooie van uw stad, en dat u met uw bestuur, dat mij uitnoodigde, ernstig wilt waken tegen de aanslagen, die op het stedschoon van Delft worden beraamd. Dat ik het heb durven wagen, als niet Delftenaar, verzet aan te teekenen tegen de plannen om niet meer of minder dan de Delftsche grachten te dempen, zooals dit bleek uit mijn brief aan uw bestuur, die de Delftsche Courant wel heeft willen afdrukken, — heeft mij in ditzelfde blad al een strafing bezorgd, waaronder ik mij heel behagelijk gevoel. Doordat ik durf te pleiten tegen deze vandaalsche vermindering van mischien wel de mooiste oude stad in Nederland, — geef ik bewijs van te lijden aan onpractisch idealisme. Welaan, tegenover hem, die zich met den kenmerkenden naam van pro-demper tooit — stel ik prijs op dien van onpractisch idealist. Want onze harde, ideaalooze tijd is wel waarlijk praktisch zakelijk en materialistisch genoeg, om er voldoening in te vinden op te treden voor de schoonheid, waar die, zooals hier, op de schromelijkste wijze bedreigd wordt. En in de residentie van de Technische Hoogeschool zal het dan toch werkelijk niet moeilijk vallen, om met behoud van het stedschoon, de middelen te vinden, die aan mogelijke bezwaren van verkeer en hygiëne te gemoet komen.

Ik herhaal dus, wat ik Uw bestuur schreef:

Eenige maanden geleden heeft de raad een commissie benoemd om rapport uit te brengen over de verkeers-

wegen binnen Delft in verband met het voorstel om eenige grachten te dempen. Deze commissie is nog niet met haar taak begonnen omdat zij zelfs nog niet is geïnstalleerd. Intusschen is een lid uitgetreden zonder dat een opvolger werd benoemd. Het ziet er dus naar uit of de commissie zal oplossen zonder ooit bij elkaar te zijn geweest. Toch acht de vereeniging „Kunst aan het Volk” het gevaar niet denkbeeldig dat het heillooze plan tot grachtendemping wel zal worden volvoerd en zij wil de Delftenaren doen zien en hooren wat dat zou beteekenen. De vereeniging heeft daartoe den bekenden journalist M. J. Brusse verzocht over de Delftsche grachten een voordracht te komen houden. De heer Brusse heeft dat voorstel aangenomen in het volgende schrijven: Eenigen tijd geleden noodigde uw bestuur mij uit om voor uw vereeniging een lezing te komen houden over de Delftsche grachten. En, eerlijk gezegd, keek ik aanvankelijk een beetje verwonderd op van dien brief. In Delft, voor Delftenaren lezen over de Delftsche grachten, waarbij u mij een reeks lantaarnplaatjes beloofde om bij deze gelegenheid tevens die grachten te vertoonen aan mijn Delftsche gehoor?

Maar uit onze eerste bespreking bleek mij dat dit plan heelemaal niet zoo wonderlijk was als 't mij had toegeschenen, en ik leerde voor de zooveelste maal, dat zich verbazen een heel verkeerd aanwensel is in onze samenleving met haar onbegrensde mogelijkheden. Want — niet waar? — dat een van Delfts vroede vaders zelf zoo maar op een gezelligen achtermiddag aan den Raad voorgesteld had om in Delft de grachten te... dempen, bij wijze van werkverschaffing.

Dan sta je, naar 't klassieke voorbeeld wel even paf van het prompte, en je denkt: hé ja, in dienzelfden gedachtengang zouden ze in Amsterdam bijvoorbeeld heel wat werklooze handen kunnen zetten aan 't sloopen van Van Campen's Paleis op den Dam, het zooveelste wereldwonder: — konden ze in Den Haag het bosch wel eens om gaan hakken, met tevens 't voordeel van 't hout in fornuizen en kachels, — mochten ze in Utrecht den Domtoren wel eens steen voor steen af gaan breken, wat voor de vliegtuigen een staketsel te minder zou wezen, en zoo eens in Rotterdam de Maas gaan plempjen ter oplossing meteen van 't vraagstuk der gemakkelijke verbinding tusschen de beide helften der stad.

En zoo voortgaande, vraag je jezelf af, of je dan zoo'n onpractische idealist bent, die zich lichtelijk laat verbijsteren door de meest simpele utiliteits-overwegingen — want simpel zijn zulke voorstellen buiten kijf! — en of piëteit voor wat mooi is, en eerbiedwaardig van oude herinnering, voor wat aan het leven nu en dan oogenblikken van geluk door schoonheid verleent, of stemmingen van blijdschap, van poëzie en 'n vredig welbehagen door verrassend schilderachtige, en intieme en markante, en met licht en schaduw, met de seizoenen wisselende aspecten in onze alledaagsche omgeving, inderdaad een soort

Achterom.

Foto W. Stek, Delft.

Achterom, Gedempt.

Foto W. Stek, Delft.

Een en ander is aangegeven in de doorsnede-schets. De splitsing van den verkeersweg in een hoog en een laag gedeelte maakt het gewenscht de totale breedte niet minder dan 25 M. te nemen.

Wat betreft het tramverkeer, zoo ware lijn 1 heen en terug langs den nieuwen weg te voeren, terwijl m. i. lijn 2 in één richting door de Leidsche straat, in de andere langs de Leidsche gracht zou kunnen rijden.

Ik stel deze oplossing niet — als zoude zij beter zijn — tegenover die van den Heer Jansen, maar geef ze slechts als een *mogelijkheid*, die mede in overweging kan worden genomen, zoodra een beslissing omtrent dit verkeersvraagstuk aan de orde wordt gesteld.

W. H. C. DOORMAN.

HET STEDESCHOON VAN DELFT EN DE DELFTSCHE GRACHTEN.

(Vervolg van pag. 137.)

Tal van schrijvers prijzen den typisch oud-Hollandschen aanleg uwer stad, doorkruist van haar grachten, die 't als 't ware in zóo vele eilandjes verdeelen verbonden door de aardige bruggen, van waar af zich telkens weer de schilderachtige doorkijkjes open doen.

Mejuffrouw Catharina Gips, die verleden jaar in de Juni-afllevering in het Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond de oude gebouwen van Delft zoo uitvoerig beschreef, — is al erg blij met die door boomen omzoomde grachten en grachtjes, met die wallekanten zoo dicht op elkander, verbonden, door sierlijke bogen met overhuvende brugdekken en hun luchtige ijzeren leuningen, die er een fijn silhouet aan verleen. Zij leert ons, dat het oudste jaartal, op die bruggen aangegeven, 1648 is, en wel op de trapjesbrug over de Koornmarkt, maar dat verscheidenen, naar hun pijlers te oordeelen, veel ouder moeten zijn. In ieder geval echter, zijn ze allemaal zóo zeer naar één overgeleverd model gebouwd

dat ze prachtig bij elkander passen, en harmonisch meedoen in 't oude aanzien der grachten. De voor-naamste hiervan — zoo merkt de schrijfster verder op — loopen voornamelijk in de richting van Noord naar Zuid, waardoor ze aan beide kanten een groot deel van den dag een gelijkmatig strijklicht ontvangen, dat toch niet eentonig wordt, omdat de grachten niet recht getrokken zijn, maar kleine knikken vertoonen, zoodat, wie er langs komt wandelen nu en dan de verrassing heeft van wat om den hoek is, en plaatselijke wisseling in belichting niet ontbreekt. Het water, de bruggen en het licht geven aan Delft dien indruk van een nog volledig oud geheel, — die hoewel de nog goed-bewaarde oude gebouwen inderdaad de minderheid vormen. —

Maar ge hoort het: telkens opnieuw is het 't water, zijn het de bruggen, waarom 't stedschoon van Delft zoo bij uitnemendheid wordt geprezen, en daar komt nu een vindingrijk man in uwen Raad, die voorstelt, kom, laat ons die grachten eens dicht gaan gooien.

De grachten, — waarvan de eerste op last van Corbulo gedolven, zijn naam verleende aan uw stad. Het oorspronkelijke wapen van Delft werd gevormd door de afbeelding van een gracht, waarover een wachttoren stond, en het is duidelijk, dat het tegenwoordige, dat uit een veld van zilver met een paal bestaat, hiervan een overblijfsel is en op de paal, op de gracht, op de delft doelt.

Welnu, uw gemeentebestuur, waaraan de beschikking toevertrouwd is over dit kleinoed onder de Nederlandsche steden, heeft daarvoor een dure verantwoordelijkheid op zich genomen, niet alleen tegen de eigen burgerij, maar tegenover 't heele land ja, tegenover de wereld, waarin deze stad vermaard is om haar wonderlijke schoonheid.

En het dempen der grachten, in onzen tijd, nu men zich meer en meer bewust wordt van de roeping der overheid, om wat schoon is te bevorderen, laat staan te helpen in stand houden, zou een vandalisme zijn, — die alles wat vroegere stadsregeeringen aan Delft heb-

Oude Delft.

Foto W. Stek, Delft.

Oude Delft gedempt.

Foto W. Stek, Delft.

ben misdreven, in stoutheid en smadeloosheid en gebrek aan piëteit zou overtreffen.

Toen, indertijd, de machtige oude kerktoren, die vier eeuwen getrotseerd had, om het uitvallen van een moerbint een gat in de hoofdspits vertoont, besloot uw gemeenteraad, op den beschamenden 21sten Juni van het jaar 1843, om den ouden Jan dan maar tot de galmgaten... af te breken. Op dit om zijn domheid karikatuurlijke besluit volgde de Kon. goedkeuring. Den 4en Juli had de verkoop van het bovendeel inderdaad plaats en beliep in veiling de som van f 11.000, welk benefietje voor de stadskas nog op f 17.600 werd afgeslagen. — Toen eindelijk brak de verontwaardiging over zoo'n heiligschennis los, en eenige aannemers, van een aanbesteding in Reineveld vereenigd, stelden een adres aan den Raad op, ten gevolge waarvan de verkoop werd ingehouden en twee jaren later de aanbesteding plaats had van de herstelling waardoor deze schoone kolos van Delft en wie er voor bouwkunst nog maar iets voelt, gespaard werd.

Kort te voren was uit de Nieuwe Kerk het prachtig gebeeldhouwde eiken koorhek, in 1622 door Nic. van Assendelft gemaakt, weggesloopt, voor een sommetje verkocht, en vervangen door een gebronsd ijzeren hek, dat daar nog van deze baldaad getuigt. En in 1860 heeft de overheid blijkens mededeeling van den oud-archi-

varis Mr. Veldman uit 'de tegenwoordige trouwzaal in het raadhuis op onnaspeurlijke wijze de schilderij der verheerlijking van Prins Willem I, benevens vele andere stukken, — en volgens Berkhout — tevens kisten vol oud Delftsch blauw, voor een appel en een ei versjaggerd.

Mij dunkt, dat alleen deze enkele smadelijke voorbeelden, — waarbij vooral ook niet de verwerking in 1838 en '39 van den voorgevel van De Keyzer's schoon Raadhuis vergeten mag worden — voldoende zijn, om de overheid aan te manen tot voorzichtigheid, nu er wederom van die fantastische voornemens aan de orde zijn, die in roekeloosheid wel alles zouden overtreffen.

Maar liever dan u langer bezig te houden, met mijn betoog, stel ik U voor nu aanstonds uw beide oogen goed open te zetten, om zelf te aanschouwen hoe schoon uw stad, hoe bekoorlijk Uw grachten toch waarlijk zijn, en zoo te beoordeelen wat er door de schennis van het dempen aan naargeestigheid over zou blijven.

De photo's zijn als 't ware de illustratie van een Zondagochtendwandeling, die ik met enkele leden uwer Kunstcommissie gemaakt heb; omdat wij samen kwamen bij Prof. Odé, die woont aan den Rotterdamschen weg — wij, dat waren Prof. v. d. Steur, de vermaarde bouwmeester, Mr. Roelofs Heijmans, de kunstzinnige foto-

INDRUKKEN VAN HET STEDENBOUWKUNDIG CONGRES TE PARIJS.

De Conférence Interalliée d'Urbanisme werd 11, 12 en 13 Juni te Parijs gehouden en begon niet, zooals oorspronkelijk de bedoeling was, den 6den, zoodat ik eenige dagen den tijd had om mij te orienteeren en een klein exposé klaar te maken, waarvoor ik eenige lantaarnplaatjes had meegenomen, die de Amsterdamsche Woningdienst welwillend ter mijner beschikking had gesteld.

Het is mij een behoefte met een enkel woord mijn vreugde uit te spreken over het feit, dat Parijs ongeschonden is en dat men, practisch gesproken, niets merkt van de vernielingen, veroorzaakt door de Grosse Bertha, en de vliegeraanvallen. Het Louvre staat er ongerept, de parken zijn verzorgd en weelderig als altijd, de obelisk schittert in de zon en in de verte trilt de Arc de Triomphe in de warme voorjaarslucht. De aanblik over de Seinebruggen met de Notre Dame op den achtergrond, het is alles weer als vroeger en het is een wonderlijke ontroering het schoone gelaat van Frankrijk weer terug te zien zonder rimpel of zonder smet, terwijl het hart toch zoo diep getroffen is. Het congres was georganiseerd door de Société Française des Urbanistes, eene vereeniging, die in 1913 gesticht onder patronaat van het Musée Social, de voornaamste elementen, die zich bezighouden met stedenbouw onder hare leden telt, zoo o.a. de ontwerpers van de bekroonde uitbreidingsplannen van Barcelona, Antwerpen, Boekarest, Sevilla en Duinkerken. Het doel was voorloopig alleen eene ontmoeting en een uitwisseling van denkbeelden op dit gebied tusschen de verschillende landen, in de verwachting, dat men elkaar zal kunnen helpen in een taak, die wel voor Frankrijk speciaal onrustbarend groot is, maar die per slot op al onze schouders rust.

De belangstelling was groot, speciaal het Engelsche en het Amerikaansche element waren sterk vertegenwoordigd. Alle mogelijke geallieerde landen hadden afgevaardigden gezonden, waarvan vooral de Polen door bijzonderen ijver en belangstelling opvielen; het is wel merkwaardig dat nu reeds te Warschau of Varsovie aan de Polytechnische school een cursus in stedenbouw is geopend.

Van de neutralen waren vertegenwoordigd Noorwegen, Zwitserland en wij.

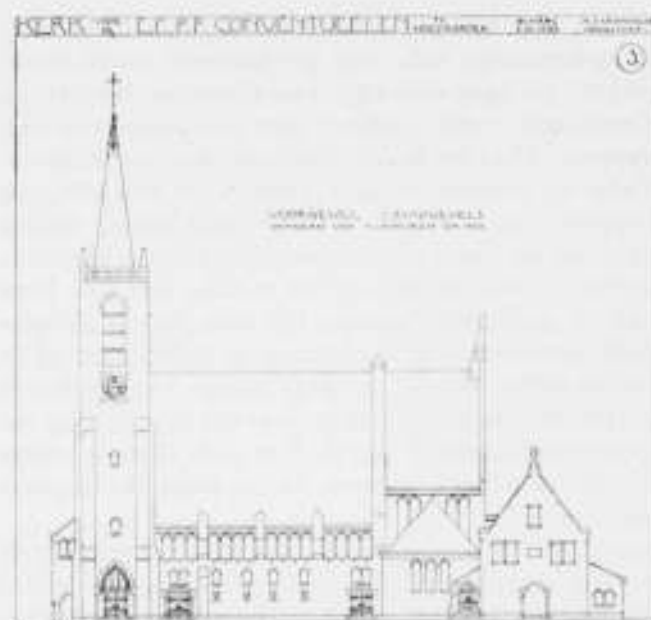
Wanneer men de verwoeste streken gezien heeft, begrijpt men de noodzakelijkheid van dit congres. De hoeveelheid te verrichten arbeid is haast ontmoedigend, maar werkt ook stimuleerend omdat men beseft hoeveel groots en hoeveel goeds hier met vereende hulp tot stand is te brengen. Die geestelijke hulp voor Frankrijk moet in hoofdzaak komen van Engeland en Amerika en het was dan ook zeer natuurlijk dat deze beide landen op dit congres een leidende rol hebben vervuld. Maar toch kunnen de kleine neutrals

landen hier ook een steentje bijdragen, hetgeen, naar ik ondervonden heb, zeer gewaardeerd wordt. Noorwegen, vertegenwoordigd door Christian Gierlöf van Christiania werd speciaal met veel sympathie ontvangen. Betreffende Zwitserland, dat o.a. Edmond Fatio uit Genève had gezonden, werd een uitvoerig rapport van Camille Martin voorgelezen, waarin speciaal de nadruk werd gelegd op hetgeen Lausanne gedaan heeft. Op denzelfden middag dat Geo Ford een en ander uit Amerika liet zien, heb ik gelegenheid gevonden over Nederland te spreken en bij de lichtbeelden zooveel mogelijk namen van steden en architecten te noemen, waardoor een uitwisseling van gegevens bevorderd wordt. Van verschillende kanten is mij om nadere opgaven en zoo mogelijk reproducties verzocht.

Den laatsten dag voor het congres werd mij door de legatie gevraagd of ik nog een inzending van de stad Rotterdam kon behandelen. Hoewel op het laatste nippertje heb ik kans gezien om in de Ecole supérieure d'Art public, waar 's middags de zittingen werden gehouden en waar twee zalen waren ingericht voor een expositie, de ontwikkeling van Parijs betreffende, in de daaraan grenzende zaal in der haast de door Rotterdam gezonden plannen en teekeningen ten toon te stellen en zooveel doenlijk toe te lichten.

Als onderdeel van het congres was een bezoek naar Reims ingelascht om een indruk te geven van de taak waar Frankrijk voor staat. Hierbij is een foto van de Kathedraal gereproduceerd, waardoor een duidelijk beeld wordt gegeven van de verschrikkelijke verwoesting. Men spreekt erover om alles te restaureren, behalve de beeldhouwwerken. Als ge deze ruïne aanschouwt dringt zich de gedachte aan U op of het niet veel schooner zou zijn om dit nu maar alles zoo te laten, evenals het Parthenon, als nog een verschrikkelijk bewijs van de menschelijke bestialiteit en waanzin. Maar de echte Rémois zal U dadelijk antwoorden, dat deze vergelijking heelemaal niet opgaat, men kan en wil de Kathedraal niet missen, het is een levend bouwwerk, men zal en moet het weer herstellen. Maar laat de beelden geschonden en verminkt, zooals ze nu zijn; zij zullen langer dan de oorlogsinvaliden de menschheid dwingen tot de herinnering aan wat gebeurd is.

Het huis voor op de foto geeft een denkbeeld van den toestand waarin bijna alle huizen in Reims verkeerden. Bij den aanblik van het geheel krijgt men een gevoel als zeeziekte. De burgemeester, die ons ontving, vertelde dat er nu reeds meer dan 10.000 menschen wonen, maar dat hij niet begreep hoe dit mogelijk was. Er is reeds weer een concours geweest voor den wederopbouw der stad. Teekenend voor de Franschen is het feit, dat de eerste prijs is gegeven aan een plan, hierbij gereproduceerd, dat niet de geheele stad behandelt, maar dat alleen betreft het stichten van een monumentaal centrum. Bovendien zal het zeer de vraag zijn, gezien den hopeloozen toestand, waarin N. Frankrijk nu verkeert, of het

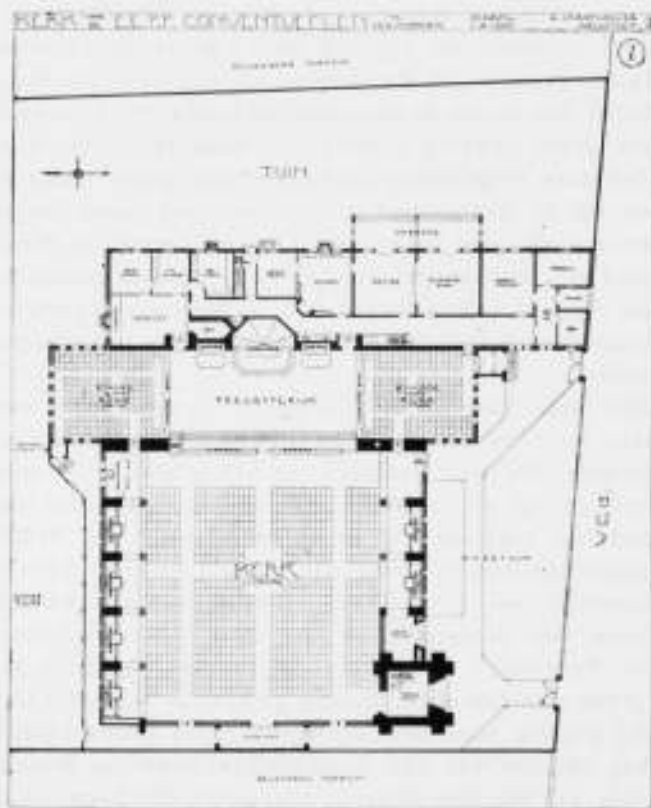

Kerk te Treebeek. A. J. Kropholler, Arch. B. N. A.

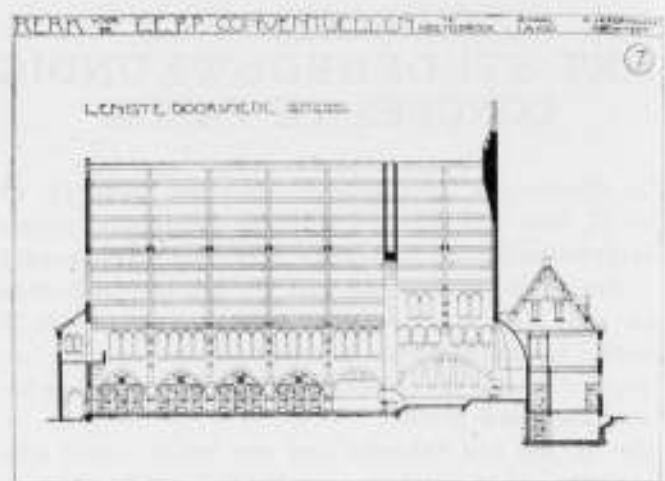
mogelijk zal zijn de middelen te vinden voor dergelijke monumentale oplossingen, wat de uitvoering betreft.

Het was niet geheel overbodig, dat de zoo sympathieke Henry R. Aldridge, de Secretaris van de National Housing & Town Planning Council te Londen, op dit congres o.a. zeide: Laat ons bedenken, wie dezen oorlog gewonnen heeft. Het is de man, die zijn leven moest slijten in sloppen en krotten. Het is onze plicht om hem in de eerste plaats te helpen.

Dat wil Frankrijk natuurlijk ook. Het heeft nu twee wetten gemaakt, n.l. die van 12 Nov. 1918 en die

Plan der kerk te Treebeek. A. J. Kropholler, Arch. B. N. A.

Doorsnede kerk te Treebeek. A. J. Kropholler, Arch. B. N. A.

van 14 Maart 1919, waarbij alle steden boven de 10.000 inwoners en alle verwoeste steden, verplicht zijn binnen drie jaar een uitbreidingsplan klaar te hebben. Er zal hard gewerkt moeten worden en er zal van alle kanten geholpen moeten worden. En hieraan wil Engeland meedoen door in het najaar een groot Town-planning congres te Londen te houden, oorspronkelijk alleen voor de geallieerde landen, maar waartoe nu, gezien de belangstelling van de neutralen, ook deze zullen worden uitgenoodigd. Het verheugt me daaraan te hebben kunnen medewerken.

D. F. SLOTHOUWER.

BIJ DRIE KERKONTWERPEN VAN ARCHITECT A. J. KROPHOLLER.

Vervolg van bladz. 156.

Deze ontwerpen spreken tot mij in de Nederlandsche taal, en wekken de goede herinneringen op van die bijzonder geestige en pittige kerkgebouwen van Dr. Cuypers eerste periode op het platteland van Groningen en Friesland en b.v. te Blaricum. Daarnaast voel ik herinneringen aan de werken van Berlage met geheel andere bestemming van omtrent twintig jaar geleden. Voor de algemeene ontwikkeling van onze bouwkunst is het een heuglijk teeken dat, terwijl de voorgaande meesters in hun levenswerk zelf de kleinere bewegingen van evolutie der kunstbegrippen van uit hun standpunt medemaken, er telkens jongere krachten weer teruggaan tot een radicale opvatting van de eene of andere gezonde grondstelling, om op zuiver gestelde beginselen weer persoonlijk door te werken.

Ik meen hier te zien een gelukkige mate van evenwicht tusschen de toepassing van constructieve utiliteitsbegrippen en de nationale gevoeligheid voor massa en silhouette, zooals die sedert eeuwen op Hollandschen bodem zich zoo fijn heeft ontwikkeld tegen onze mooie luchten.

Helaas, is 't nog noodig voor sommigen even vast te stellen dat het woord „gothiek" door de spitsbogen

Algemeen aanzicht Kerk Wassenaarsche Weg, 's-Gravenhage. A. J. Kropholler, Arch. B. N. A.

en torens dezer ontwerpen bij mij niet wordt opgewekt. En als deze ontwerpen binnen enkele jaren zullen uitgevoerd zijn, dan mogen we er ons ook over verheugen, dat de geestelijken en de leden van de Kerkbesturen, die het initiatief namen tot deze bouwwerken, menschen zijn met voldoende zelfbeheersching, onderscheidingsvermogen en goeden smaak, om te begrijpen dat in de oprechte erkenning van de spaarzaamheid der middelen (lage zijmuren, kap in 't gezicht), hier het middel wordt gezocht naar goede karakteristiek van deze kerkgebouwen. Maar al te dikwijls worden

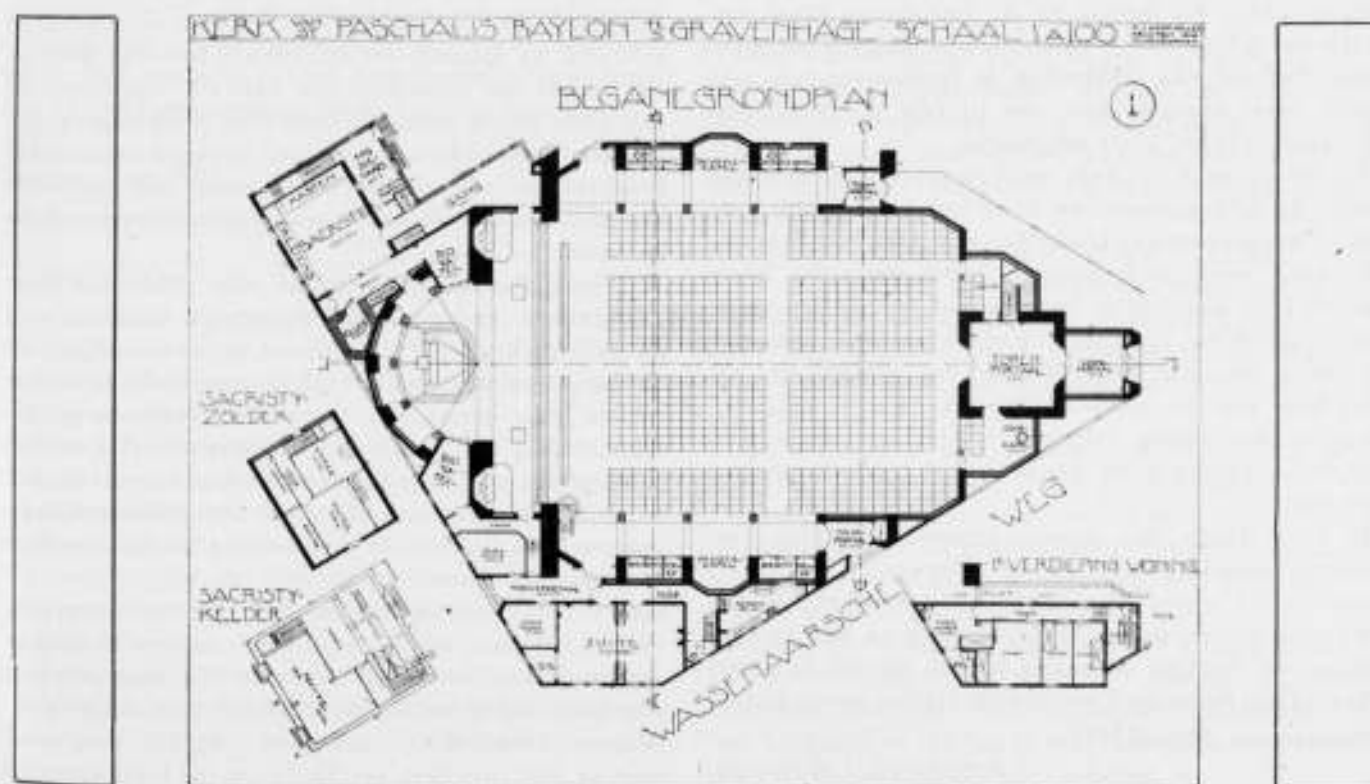
juist kerkgebouwen misbruikt om oppervlakkige, domme praalzucht eener gemeente ten toon te spreiden.

Bij de drie ontwerpen voor R. K. Kerken van den Architect Kropholler, waarvan één in 't voorgaand nummer en twee in dit nummer van 't Bouwk. Weekblad zijn opgenomen wensch ik nog de volgende aantekeningen te voegen.

Uit deze drie plannen is te zien dat de ontwerper geen „redelijke-constructie-maniac" wil zijn — maar ook aan de stemming die 't geheel maakt recht wil laten wedervaren. Zijn modernisme wordt m.i. hier in een zeer veilig vaarwater geleid door de waarde-erkenning van de gezonde elementen der traditie.

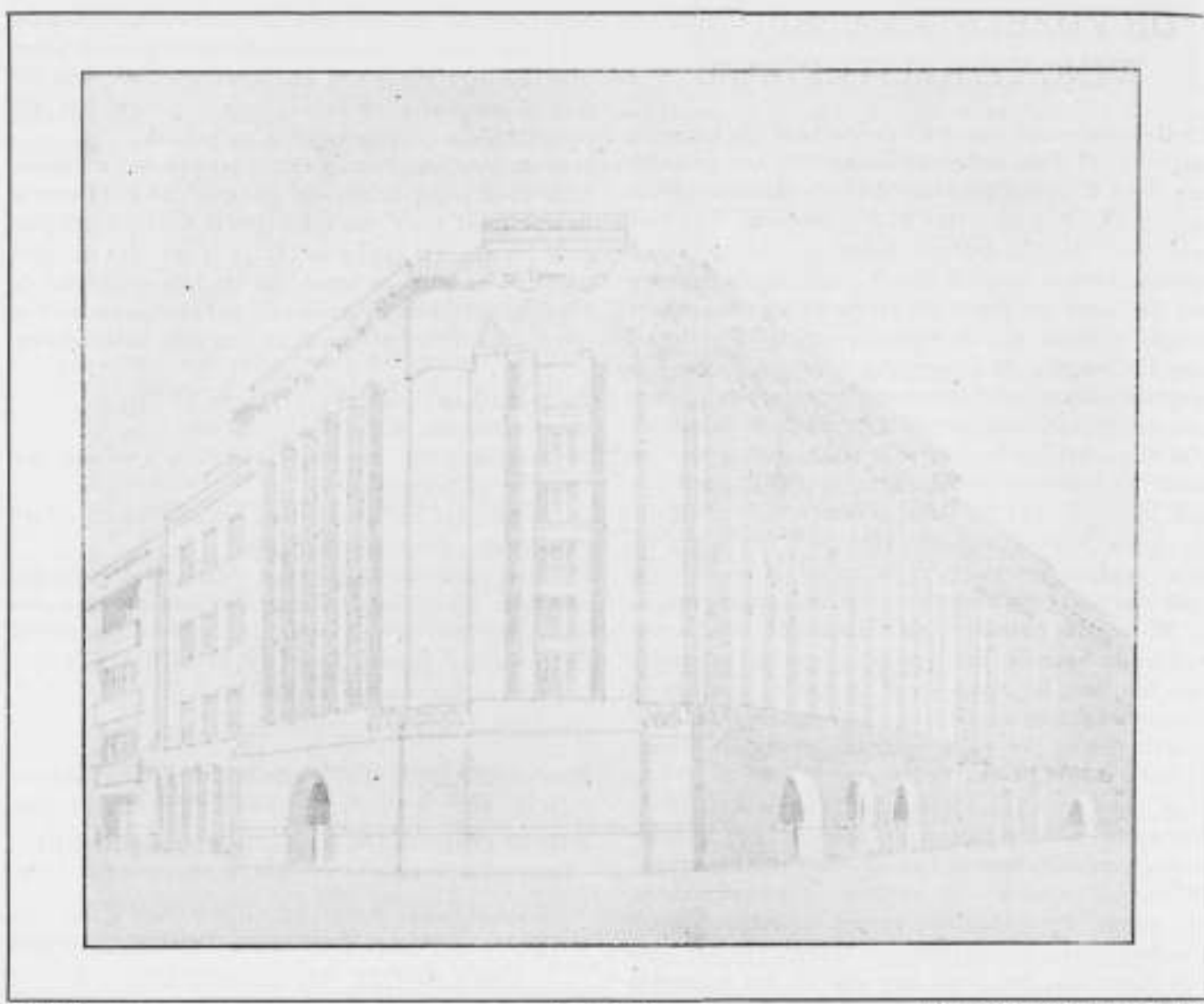
Bij de uitvoering zal de liefde voor verzorgde materiaalkeuze en goede kleurschikking van zeer grooten invloed op de stemming zijn. Daarin mogen we nu meer kracht verwachten sprekende uit de natuurlijke materialen, dan die onze voorgangers van omtrent 1840 in hunne geheel witgepleisterde spitsboog-kerken durfden geven. Die tijd stond in het teeken van de weke stemming, de gemoedelijke huiselijkheid.

De bouwmeester heeft zich beijverd om in zijne kerkplannen zooveel mogelijk te voldoen aan de praktische eischen, aan hetgeen blijkbaar onze kerkbouw werkelijk noodig heeft, d.i. voornamelijk kerken waar iedereen op al de altaren kan zien en er zoo dicht mogelijk bij de Heilige handeling is. Dus korte, breede kerken zonder pijlers als gezichtsbelemmering. Verder kerken met groote communiebanklengte en plaats voor de kinderen dicht bij het presbyterium. Naar dit laatste trachtte hij bij een plan voor de kerk te Treebeek (voor rekening van de Eerwaarde

Plan Kerk 's-Gravenhage, Wassenaarsche Weg.

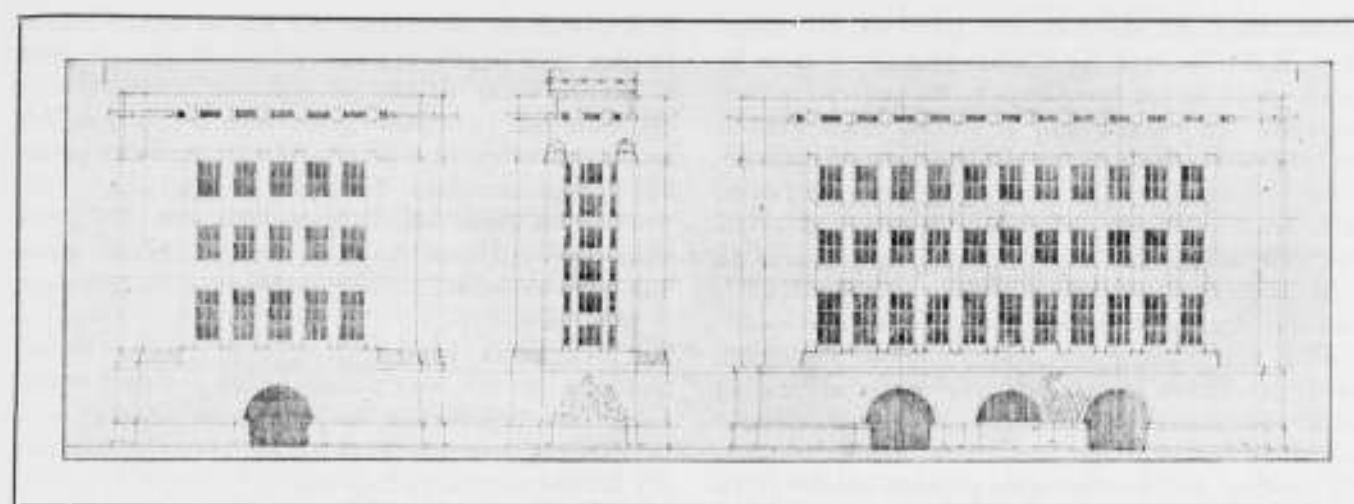
A. J. Kropholler, Arch. B. N. A.

Bankgebouw. Perspectief. J. M. v. Hardeveld en Jan Pauw.
Motto: „Sigismund”. 1e prijs: zilveren medaille en f 500.— Architecten, Amsterdam.

het architectonisch kunnen mag worden beschouwd. Het eigenaardig karakter dezer prijsvraag, waarvan het programma in de eerste plaats den nadruk legt op het verkrijgen van een ontwerp dat, onafhankelijk van den aard en een eventuele rentabiliteit van het gebouw, de mogelijkheid van een in architectisch opzicht belangrijk en het stadsbeeld ten goede komend bouwwerk beoogt, bracht vanzelf mede, dat de aandacht, die door de ontwerpers aan den plattegrond werd gewijd, zeer ongelijk was, zoodat er in de ontwerpen niet altijd overeenstemming tusschen deze en de uiterlijke verwerkelijking daarvan in de architectonische uitbeelding valt op te merken. Dit stelde de Jury voor de vraag, aan welk element in eenig ontwerp bij de beoordeeling het meeste gewicht moest worden toegekend en zij meende, zonder de waarde van den plattegrond te miskennen, de ontwerpen bij deze prijsvraag toch in de eerste plaats naar hun waarde als architectonische uitbeelding te moeten schatten. Zij vond voor die opvatting steun in het programma, dat omtrent de indeeling en inrichting van de gevraagde gebouwen geen eischen

stelt en de oplossing van dit punt, tot aan een mogelijk later te ondernemen uitvoering verschuift, waardoor ook de grondslag voor een juiste vergelijking der ontwerpen te dien aanzien vrijwel ontbreekt. In 't algemeen blijkt wel uit de ontwerpen hoe moeilijk een goede oplossing van een hoek, en in 't bijzonder van een scherpen hoek als in het onderhavige geval de beide gevels maken, is. Zoowel in plattegrond als in opstand ligt hier een der zwakke punten van de meeste ontwerpen, en de pogingen om juist in den hoek het zwaartepunt van de gevelcompositie te zoeken, kunnen niet als de meest geslaagde worden beschouwd. Wat de vormgeving aangaat zijn er, de bij een prijsvraag bijna onvermijdelijke gruwelcomposities ter zijde gelaten, ontwerpen van zeer uiteenlopenden aard van de meest geesteloze imitatie van vroegere en moderne stijlvormen, tot de meest gewaagde en hypermoderne fantasterijen, doch daartusschen een reeks van ontwerpen, waarbij een zeer te waardeeren zoeken naar een nieuwe vormspraak, tot alleszins aannemelijke en van vindingrijken kunstzin getuigende oplossingen leidde en hoewel bij de

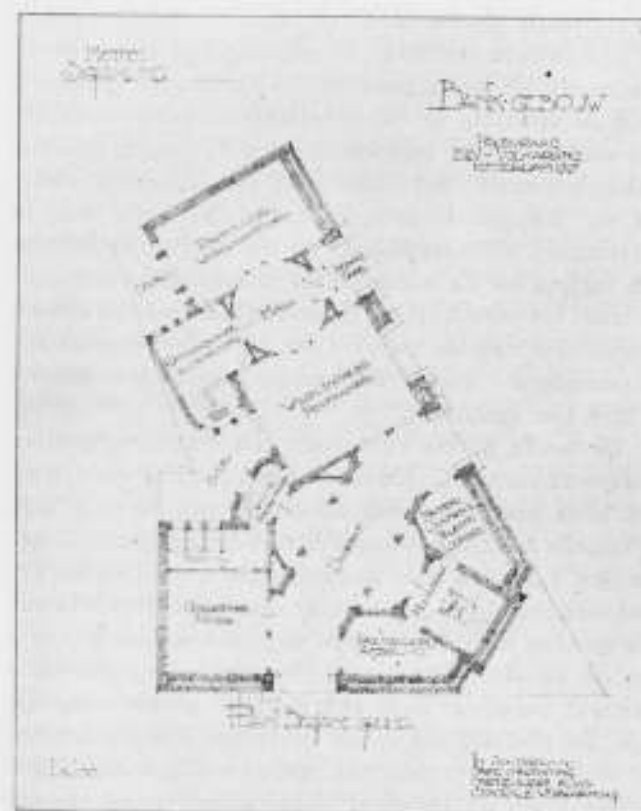

Gevel Coolsingel. 1e prijs. Gevel Kruisgade.
Bankgebouw. Motto: „Sigismund”. J. M. v. Hardeveld en Jan Pauw.
Architecten, Amsterdam.

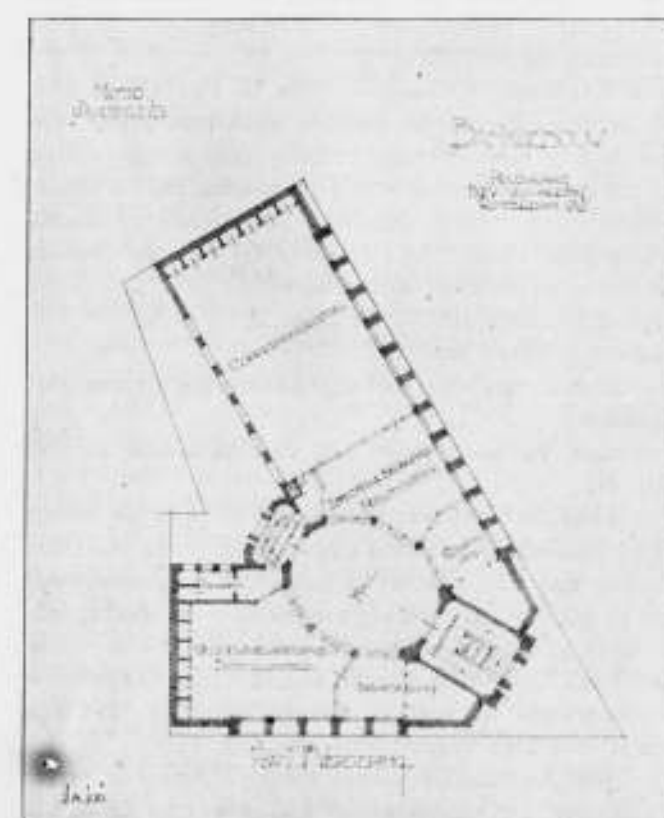
Jury spoedig vaststond, dat er alleszins reden was om de uitgeloopte prijzen toe te kennen, viel het haar niet gemakkelijk een keuze uit de daarvoor in aanmerking komende ontwerpen te doen en mocht het haar ook niet gelukken in alle gevallen eenstemmigheid te bereiken. Veel werk maakten een aantal inzenders van het tekenwerk, dat bij sommige ontwerpen op een hoog peil staat en de inzendingen tot aantrekkelijk expositie-materiaal maakt, doch de Jury zou niet durven getuigen, dat bij het vervaardigen der perspectief-

teekening niet meermalen de hand is gelicht geworden met den scherpen hoek, dien de beide gevels maken en deze in den plattegrond niet grooter is genomen.

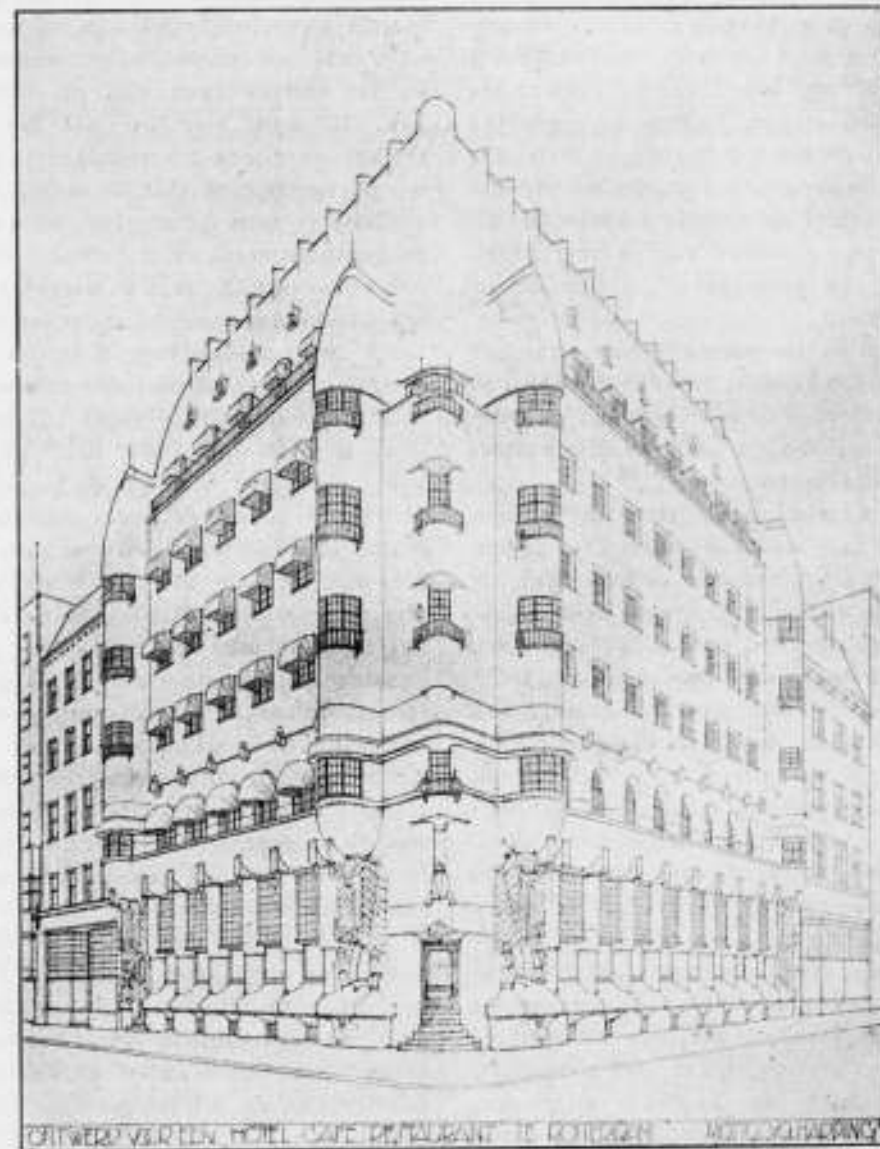
BEOORDEELING. — ONTWERP BANKGEBOUW.
De inzendingen voor dit onderwerp droegen de motto's:
Pax I, Bank I, Zeshoek (geteekend), Bank X, Het streven, Bak- en zandsteen Z, Pax II, Rotterdam je bent goud waard, Safe I, Safe II, Bankproject T, Goudsilo, Bank II, Scherpe Hoek, Safe III, Build on

Plan Beg. grond.
Bankgebouw. Motto: „Sigismund”.

Plan 1e Verdieping.
J. M. v. Hardeveld en Jan Pauw.
Architecten, Amsterdam.

Hotel-Café-Restaurant.
Motto: „Volharding I”.

Perspectief.
1e prijs: zilveren medaille en f 500.—

A. J. Westerman, Architect.
Amsterdam.

dering, een proeven van nieuwe mogelijkheden openbaart. Niettemin, het moderne leven heeft aan den conscientieuzen architect zijn eigenlijke werknog niet ontnomen en zal dit ook niet kunnen ontnemen. Er blijft ruimschoots gelegenheid het veranderingsproces van de meest elementaire technische zaken te volgen, en als dit proces geregeld wordt openbaar gemaakt, zal er

blijken een rijke bron in te liggen van wetenswaardigheden, die het vak ten goede zullen komen. Het is te wenschen dat alle architecten en bouwkundigen zullen willen medewerken om op deze wijze den blik op de vaktechniek te verruimen, deze daardoor te bevrijden van duffe sleur en overbodige arbeidsverspilling, en te ontwikkelen tot een praktisch, levende hulpbron voor den architect.

J. P. M.

RAPPORT DER JURY VOOR DE PRIJSVRAAG DOOR DE MAATSCHAPPIJ „DE VOLHARDING”, ONDER LEIDING DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP” TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN VOOR EEN BEBOUWINGSPLAN VAN HET PERCEEL HOEK COOLSINGEL EN KRUISKADE TE ROTTERDAM.

(Vervolg van pag. 179.)

ONTWERP HOTEL-CAFÉ-RESTAURANT.

De inzendingen voor dit onderwerp droegen de motto's: Tien, K in C., (monogram) Centrum in driehoek (geteekend), Boeddha kruis I (geteekend), A. Rust roest, U. H. I., Ruigenhoek, A. C., Emulation, 't Hoekje, Start, Licht, Reval, En forgeant on devient forgeron, Kong, R'dam, H'tel, R., Het eerste, Volharding II, Casusbelli, Lux, Mini, H. C. R., Johan, 't Is niet de wil die wordt geteld, maar 't is de daad die wordt gesteld, Volharding I, Toekomstbeeld, Rotterdam, Gemeenschap, Wal, Groot Rotterdam, Boeddha kruis II (geteekend).

De samenvoeging van verschillende in aard onderling afwijkende elementen bij een hotel-café-restaurant, als:

1ste, de groote zalen beganegronds en soms ook op de verdiepingen.

2de, de logeerkamers van het hotel op de hoogere verdiepingen.

3de, de dienstafdeelingen, het karakteriseeren en tot eenheid brengen daarvan in de architectuur en het daarbij voldoen aan de constructieve eischen van den bouw, maken het vraagstuk zelfs voor de meer gevormden moeilijk en het is dan ook niet te verwonderen, dat de meeste oplossingen in een of ander opzicht te kort schieten.

Niettemin zijn in meerdere ontwerpen de moeilijkheden op loffelijke wijzen overwonnen, zij het ook, dat soms een goede oplossing van het eene onderdeel ten koste van het andere wordt verkregen en tengevolge daarvan niet altijd een gewenscht evenwicht in de compositie als geheel werd bereikt.

Bij de eerste schifting, die op gelijke overwegingen als bij het Bankgebouw werd ondernomen, vielen uit de motto's:

Tien, K in C., (monogram), Centrum in driehoek (geteekend), Boeddha kruis I (geteekend), A. Rust roest, U. N. I. en Ruigenhoek.

Bij de tweede schifting, die eveneens als bij het Bankgebouw geschiedde, vielen uit de motto's:

A. C., Emulation, 't Hoekje, Start, Licht, Reval, En forgeant on devient forgeron, Kong, R'dam, H'tel, R., Het eerste, Volharding II, Casusbelli.

Bij de derde schifting werden nog ter zijde gelegd die ontwerpen, die bij nadere onderlinge vergelijking bleken, toch niet in aanmerking te kunnen komen voor eene bekroning, omdat zij min of meer in 't

oog vallende gebreken in hun algemeenen opzet of in de uitwerking daarvan vertoonden. Dit waren de motto's:

Lux, Mini, H. C. R., Johan. 't Is niet de wil, die wordt geteld, maar 't is de daad die wordt gesteld. Alle overige ontwerpen werden aan een meer nauwkeurig onderzoek onderworpen, waarna hieruit gekozen werden:

voor den eersten prijs, met algemeene stemmen, motto: Volharding I;

voor den tweeden prijs, met vier stemmen, motto: Toekomstbeeld.

Volharding I. De gevels vertoonen een groote eenheid in de compositie en een eenvoudige, rustige architectuur, die den aard van het gebouw wel tot uitdrukking brengt, de hoekoplossing is ongezoekt en zeer mooi en de ontwikkeling van het dak uit de gevels is zeer goed gelukt. Er is een juiste tegenstelling in de gevels tusschen de Hotel- en de Caféafdeeling, die zich uitspreekt in den raamvorm en de architectuur bevat geestige details; misschien is echter de afronding van bijna alle hoeken wat ver doorgevoerd. De plattegrond is goed; de afzonderlijke hotelingang met accessoires is goed gelegen; die voor het café kan wel iets ruimer zijn en neemt bovendien wat van den hoek, die als het mooiste zijte van het café is te beschouwen.

Het teekenwerk is als bouwkundig teekenwerk bijzonder mooi, sober en met vaste hand gedaan en als voorbeeld te noemen.

Toekomstbeeld. De architectuur geeft een goede massaverdeeling te zien, de verbinding der gevels door den inspringenden hoek is goed, doch de balcon, in dezen hoek aangebracht, zijn wel wat zwaar van conceptie; er is ook een storend verschil in de behandeling van onder- en bovenbouw, waardoor de eenheid wat verloren gaat; ook de gegolfde balconband, die onderen bovenbouw scheidt, is minder gelukkig te noemen. De plattegrond is zeer goed, de hoek in het café is uitstekend tot zijn recht gebracht, de ingangen voor hotel en café zijn zeer goed van ligging en vorm, de trap naar de biljartzaal is goed geplaatst en het orkestje is aardig aangebracht en doelmatig gelegen. Het teekenwerk is zeer goed, dat van de plattegronden schetsmatig doch duidelijk, doch dat van de gekleurde perspectief wat zwaar.

Boeddha kruis II (geteekend). Het hoofdgedeelte van de gevels vertoont een mooie travée-verdeeling en geeft een rustige totaalwerking, ook de overgang van het terugspringende bovengedeelte van de gevels naar het dak is gelukkig opgelost. Minder geslaagd zijn de hoek- en de eindtraveeën en de architectuur beganegronds van deze elementen sluit zich niet bij het overige aan. De plattegrond is goed, doch de hoek van het café is als zoodanig niet tot zijn recht gebracht; de circulatie bij het buffet is zeer goed geregeld, ook de bovenverdiepingen zijn goed ingedeeld. Het teekenwerk is wat nuchter, behalve dat van de perspectief, dat zeer mooi is gedaan.

Gebouw voor den Handel
te Vlaardingen.

L. H. E. v. Hylckama Vlieg
Architect. B.N.A.

in invloed en beteekenis toegenomen corporaties, als: Reedersvereniging, Afdeling Vlaardingen van de Vereeniging ter bevordering van de zee-visscherij, Patroonsvereniging, Vereeniging voor Haringhandlaren, enz., wie het alle aan een geschikt lokaal ontbreekt en welke toch zoowel economisch als organisatorisch behoefte hebben om zich meermalen in een geschikte omgeving bijeen te zien.

Voegt men bij dit alles dat de *Visscherschool*, welke ofschoon een particuliere onderneming, in groote mate door Gemeente, Rijk en Provincie gesteund wordt, op eene wijze gehuisvest was (in zolderlokalen boven het oude afslaglokaal), die in strijd mag heeten met gezonde eischen van onderwijs en hygiëne, dan is het duidelijk, dat meer dan voldoende gegevens aanwezig waren om tot stichting van een gebouw, waarin dit alles vereenigd zou te vinden zijn, te besluiten.

Een van de meest invloedrijke burgers, reeders, kooplieden, langen tijd raadslid, en op velerlei wijze van ondernemingszin blijk gegeven hebbend, de heer A. Hoogendijk Jz., heeft dan ook reeds sedert een zevental jaren de stichting ten sterkste bepleit. Echter zag de meerderheid der Raadsleden niet *dadelijk* het belang daarvan. Nochtans wies de strooming, die den durf meende te moeten hebben om door te tasten, met den dag. En na eenige mislukte pogingen besloot de Gemeenteraad den 24 October 1916, met op één na algemeene stemmen tot den bouw volgens de ontwerp-teekeningen en de begroting die door ondergeteekende waren opgemaakt.

Zooals uit de plattegronden blijkt, heeft het gebouw op den begane grond (behalve buffetkelder onder den ingang en verwarmingskelder onder de trap), de afslagzaal, waarin op 144 koopers gerekend is, de beurszaal of zaal, voor algemeenen handel, waarin 24 boxes zijn, een lokaal voor schippers en bevrachters, een koffiekamer en de noodige dienstvertrekken. De trap aan de achterzijde van de beurszaal dient voor de visscherschool, welke daarboven gevestigd is. De hoofdtrap, die tegenover den ingang ligt en met Belgisch marmer („St. Anna”, geschenk der Reedersvereniging) is belegd, leidt naar de lokalen op de verdieping, waarvan het voornaamste, de vergaderzaal, in 't midden van het gebouw, boven de Hall is gelegen. Deze zaal moet als centrum voor handel en bedrijf dienen. Vandaar dat in de fries van het plafond als motto de regelen zijn aangebracht:

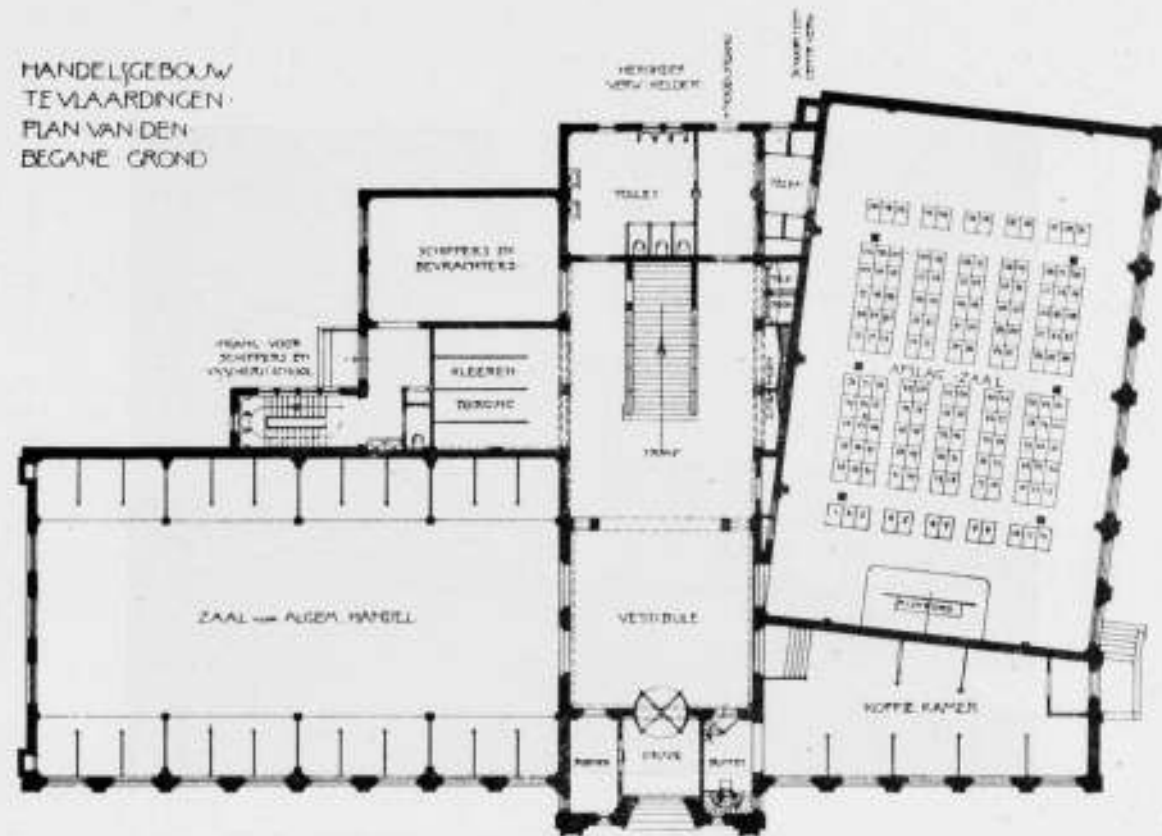
„Vlaardingen groeie en bloeie door
Zeevaart, Handel, Nijverheid,
Godsdienst, Kunst en Wetenschap,
d'Inwoners tot Heil”.

De linkervleugel van het gebouw bevat de lokalen voor een moderne visscherschool. Boven deze in de kap is ten slotte het lokaal voor praktische oefeningen, met het schuitje (een complete bovenbouw van een logger op 15 der ware grootte) en op het torentje bevindt zich een kompas, waaraan de jongelui naar alle windstreken oefeningen kunnen houden.

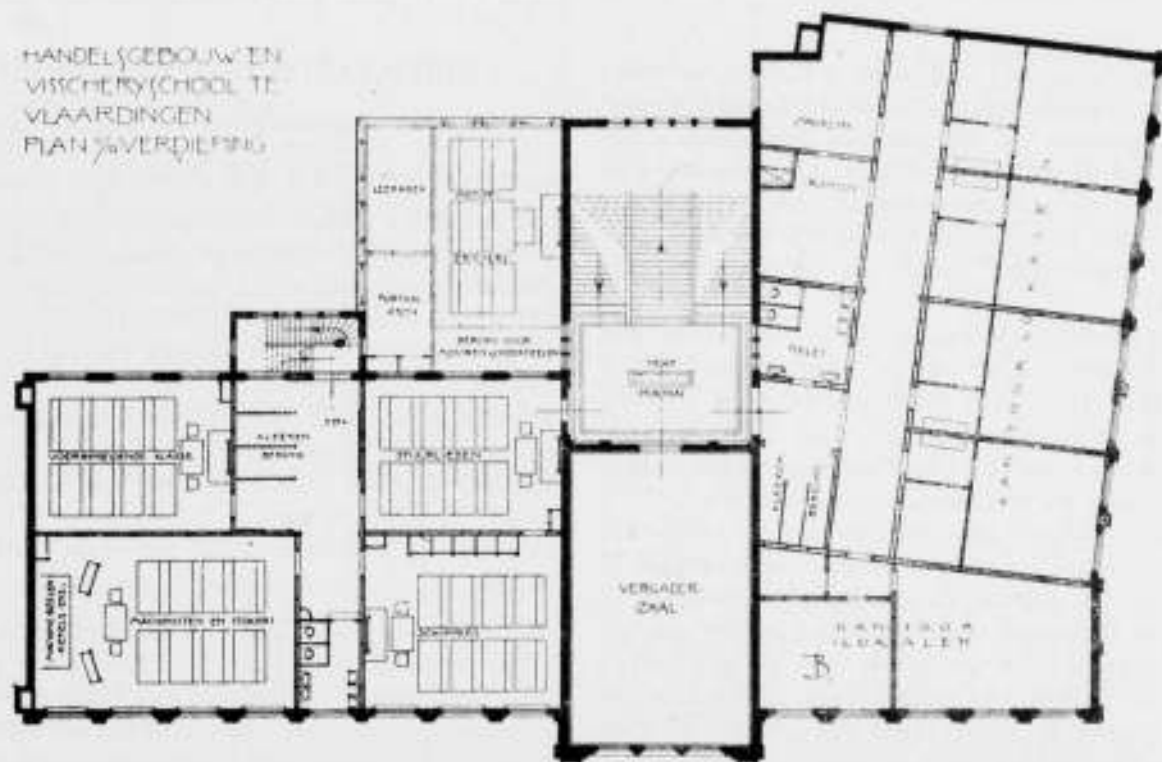
Nog verdient vermelding dat een der, als kantoorlokaal aangegeven kamer, gemerkt B, ingericht is als Bestuurskamer alwaar de Besturen der onderscheiden vereenigingen hunne beraadslagingen kunnen houden. Tijdens den bouw, die grootendeels in de oorlogsjaren heeft plaats gehad, en wel in die jaren waarin ook voor Vlaardingen veel verlies is geleden, hebben onderscheidene burgers met milde giften van haar sympathie doen blijken. Spoedig reeds begon iemand de klok voor het torentje te geven, kort daarop kwamen drie gebrandschilderde ramen voor de vergaderzaal, een kostbaar en monumentaal gelegen trapraam, het reeds genoemde marmer voor den hoofdtrap, een elektrische kroon voor de Hall, een dito voor de vergaderzaal enz. Verder werden in de afslagzaal acht gebrandschilderde ramen en door andere firma's weer de muurbeschilderingen gegeven. Ook van de gebeeldhouwde paneelen in de vergaderzaal, 12 stuks, en waarvan men op de photo reeds eenige in model ziet aangebracht, werden tot heden 9 stuks gegeven, en wel die, voorstellende suiker-, zuivel-, touw-, glas-, en scheeps-fabricage, bank- en credietwezen, reederij en kunstmest.

Wellicht komen nog machinebouw, zeilmakerij en kuitperij, waarmede dan de hoofdbedrijven tevens hoofdbronnen van bestaan der Gemeente zijn aangegeven. Deze paneelen evenals de beeldwerken in den gevel welke Zeevaart, Handel en Nijverheid voorstellen, zijn of worden gemodelleerd door Willem C. Brouwer te Leiderdorp.

HANDELSGEBOUW
TE VLAARDINGEN.
PLAN VAN DEN
BEGANE GROND

HANDELSGEBOUW EN
VISSCHERSCHOOL TE
VLAARDINGEN
PLAN 1/2 VERDIEPING

Gebouw voor den Handel
te Vlaardingen.

L. H. E. van Hylckama Vlieg
Architect B.N.A.

Gebouw voor den Handel
te Vlaardingen.

Afslagzaal.

L. H. E. van Hylckama Vlieg,
Architect B.N.A.

Het gebrandschilderd trapraam stelt voor de veilige haven van Vlaardingen, gesymboliseerd door een vuurtoren waarboven de wapens van Nederland, Zuid-Holland en Vlaardingen, de zeil- en stoomvaart, en daaromheen de emblemen van de bedrijven die met een en ander onmiddellijk verband houden als, zeilmakerij, touwslagerij, smids en machinebouw, en dergelijke.

De gebrandschilderde ramen zijn uit het atelier van J. W. Le Nobel te Amsterdam, en het muurschilderwerk is van Huib Luns te 's Hertogenbosch die ook een paneel in de vergaderzaal boven de deur, voorstellende vrede en welvaart, te Vlaardingen aangebracht door zeevaart en visscherij, heeft geschilderd.

Als straks, wanneer de Gemeente in weer wat betere dagen zal komen, het noodige geld beschikbaar gesteld wordt om de ontworpen *eikenhout betimmering* te maken, in de plaats waarvan thans slechts een gebeitst vuren houten omlijsting van de geschonken (eikenhout) paneelen is aangebracht, dan schijnt het dat de Gemeente Vlaardingen een gebouw voor de genoemde doeleinden bezit, hetwelk de energie en den ondernemingszin harer burgerij niet al te onwaardig is. Leeuwarden, Juli 1919.

EIGENAARDIGE OPVATTINGEN.

De hieronder volgende advertentie in „de Telegraaf“:

BOUW UW WONING

zoo, dat gij Uw veeleischend huispersoneel kunt missen. Vraag daarom inlichtingen en plannen aan bij dengene, die er speciaal studie van maakt, de woning zoo in te richten, dat deze aan de meest hygiënische eischen voldoet en zich toch gemakkelijk en vlug laat onderhouden.

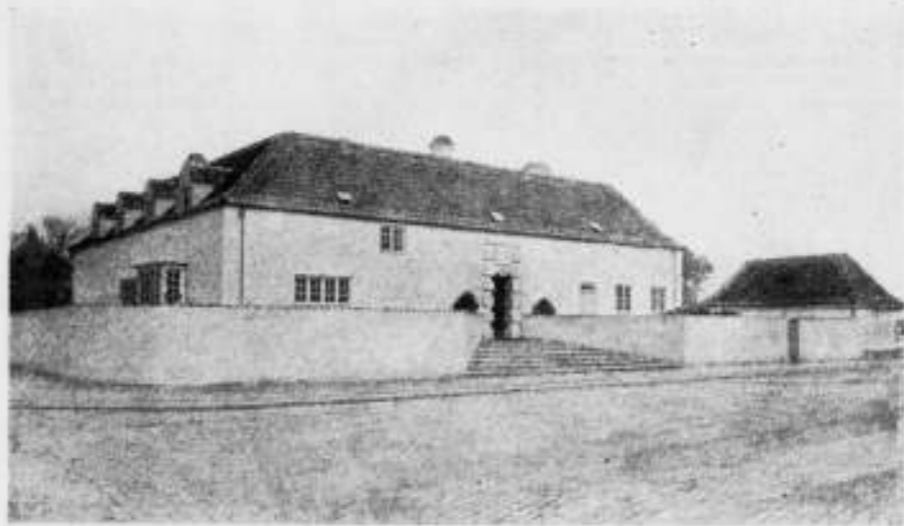
Alleen hierdoor kunt gij Uw huispersoneel geheel of tot een zeer gering aantal beperken.

Speciale plannen voor 't inrichten van woningen voor medici en laboratoriums.

Brieven aan het Bureau „De Telegraaf“ onder letter M 869.

trok dusdanig mijn aandacht dat ik door een mijner kennissen onder M 869 aan het Bureau van genoemd blad eens eenige inlichtingen liet vragen, hoe die adverteerende specialist zich dacht het moeilijke vraagstuk van het veeleischend huispersoneel op te lossen in zijn hygiënische en vlug te onderhouden plannen.

Het per keerende post gezonden antwoord, hierna afgedrukt, geeft ons daar wel een duidelijken kijk op.

Huis te Ryvangen
Denemarken.

Straatzijden.

Paul Baumann,
Architect.

E. BELLAART, Architect.

Oud-Beierland, 24 Juli 1919.

Post-Giro rekening No. 18048.

No. 1.

Onderwerp Inlichtingen.

WelEdel Gestr. Heer,

In antwoord op Uw schrijven 't volgende.

Een woning voor U geschikt zou moeten bevatten: woonkamer, eetkamer, keuken en W.C. (onder de keuken een kelder) op de verdieping tevens kap 2 groote slaapkamers en een bergplaatsje. De afwerking binnen is zoo dat hieraan weinig tijd besteed hoeft te worden om schoon te houden. Langs alle wanden en vloeren hoeken enz. hol afwerken. Geen insnijpende profielen enz. Gaarne zal ik een ontwerp voor U maken met begrooing en verneem dan wel van U of een woninginrichting als hieromschreven U zou kunnen voldoen.

Inmiddels

Hoogachtend,
(w.g.) E. BELLAART.

Inderdaad, die architect Bellaart is een grappenmaker — laat ons zijn adres onthouden, wie weet er komen misschien tijden, dat ons huispersoneel nog hooger eischen gaat stellen, wat zullen zijn oplossingen dan hol worden, zijn ideeën snijdend.

Op den bodem van alle problemen en stelsels ligt de vraag: „Wat dunkt U van den mensch?“

GLADSTONE.

EEN HUIS TE RYVANGEN, IN DENEMARKEN.

La maison, . . . le refuge contre tout ce qui est effrayant: l'ombre, la nuit, la peur, les choses inconnues. Rien d'ennemi ne saurait passer le seuil.

Romain Rolland. Jean Christophe.

Het hierboven afgebeelde huis trof ik aan in een der laatste nummers van „Architekten“, het orgaan van de Academische Architectenvereniging te Kopenhagen, en het ziende, dacht ik aan het aangehaalde zinnetje uit Rolland's boek. Inderdaad, behoeft een huis, een woonhuis, meer te zijn, is het iets anders! En hoe heeft de Deensche architect deze ideeële betekenis van een huis, in zijn werk weten te benaderen! Hoe heeft hij de talloos vele verzoeken om *mooi* te doen, weten te weerstaan, om bijna in ascetisme, het begrip huis te verwerklijken.

Dit huis heeft niet de pretentie van een „schepping“, al kan het in zijn soort zeker met dezen naam vereerd worden. Het is een brokje leven van een architect, die de bouwkunst ziet als een bevrediging van menselijke verlangens en behoeften.

Door een hoogen muur afgesloten van het drukke stadsgedoe in het mondaine villakwartier, is het huis met zijn grooten tuin, de inkeer tot zichzelf, de levende rust en het rustende leven. In dit opzicht lijkt dit

Mond." Wij kennen dien Sir Mond niet, maar we zouden zoo zeggen dat hij toch wel een man is met een bijzonderen kijk op de dingen. En nu de Haagsche Post zijn uitspraak plaatst onder „wat de wereld zegt", zijn des bouwers vette jaren zeker voorbij en er is geen kwestie van, of die voor den artist-architect zijn ingeluid.

Over Bouwkunst.

(Vervolg.)

En dan komen de classicisten en overreden ons met de heerlijke harmonieën der Grieksche en Romeinsche bouwwerken. En zoet is het gefluit van den vogelaar en schoon is het verschieft, dat ons wordt getoond. En wanneer wij kalm genieten van de pureklarheid der klassieke vormenweelde, wanneer wij bewonderend staren op die grootsche eenvoud en statige rust, wanneer wij dat fijn gevoel voor verhouding, dien gedingueerden smaak in de profileering de verheven schoonheid in één woord van de antieke scheppingen dankbaar genieten, dan vragen wij ons af, waarom wij nog iets anders, iets beters, iets hoogers of volmaakters zouden nastreven dan wat hier reeds werd bereikt. Maar wanneer wij ons dan aan het werk zetten en trachten in het klassieke kleed de scheppingen te hullen, die van ons worden gevraagd, trachten op die wijze te voldoen aan de eischen die ons worden gesteld en de behoeften waaraan wij hebben te beantwoorden, dan, ja dan wordt het ons duidelijk, hoe geheel anders de verhoudingen zijn en hoe wij met die neigingen den verkeerden weg op zijn. Maar andere stemmen roepen ons in andere richting. Wij, menschen uit het guur klimaat, en het barre buiten, zoeken naar gezelligheid en intiem genot. Het wijde open, het zondoorvloede, en de grootste tournure van de klassieke pracht komen minder overeen met onze eigenaardige situatie dan de schilderachtige scheppingen uit de Romantische middel-eeuwen. Daar, daar is de poëzie, die ons het harte roert, daar is de gemoedelijkheid, daar zijn de eischen en behoeften nog geheel in overeenstemming met de onze! En wij gaan op in de heerlijke geheimzinnige poëzie, die de in 't halfduister gehulde Romaansche abdijkerken omzweeft, wij zwelgen in de heerlijke stemming der legendarische ridderburchten. Doch ook wanneer wij in die richting ons aan den arbeid zetten, is de illusie spoedig verdwenen!

De gothiek! roept men ons toe — de gothiek dat is wat wij hebben moeten; en heel het vernuttig samenstel der gothische kathedralen trekt als een redekunstig beoog der scholastieke wijsbegeerte aan onzen verbaasden blik voorbij. Ja hier is schoonheid, smaak en grondige kennis, hier is berekening en sentiment, hier is werkelijk alles wat wij zoeken — doch ook dezen keer komen wij bedrogen uit en wat als gothiek in moderne tijden ons gehoden wordt, blijkt o zoo ver af te staan van die heerlijke scheppingen, die wij zoo gaarne den tol onzer bewondering betalen. En wederom staan anderen klaar om ons te wijzen op de degelijke goedrontheid der Renaissance-bouwwerken, op de levensvolle blijheid der achttiende-eeuwsche meesterstukken; en altijd weer is ten slotte teleurstelling ons deel en blijkt ook langs die wegen geen toekomst voor de kunst van bouwen weggelegd. Maar daar schalt reeds de strijdkreet, die als een belofte ons in de ooren klinkt: Weg, weg met allen stijlnamaak. Wees U zelf!! Alles, alles wat ook maar herinnert aan wat in vroeger tijden werd gewrocht, zij angstvallig vermeden — dus niet

slechts geen namaak van den opzet of details, — neen zelfs geen profiel of materiaal-combinatie, geen dakvorm of goot-lijst, geen onderdeel of hoofdzaak, het is alles uit den boeze: wees U zelf! en dat wel op zoo'n manier, dat geen verleden voor U bestaat! Uit puur materialistische opvatting der bouwkunde hebt gij te besluiten tot de meest directe, liefst de meest nuchtere belichaming der gestelde eischen; niet anders en niets hoogers zij u een bouwwerk dan de kundige, soms zelfs savante combinatie der met smaak gekozen materialen; bij de vormgeving van het geheel, bij het neerzetten der massa zoowel als der onderdeelen zij Uw geest met geen andere denkbeelden behept dan die hun oorsprong vinden in den aard der materialen en de functie der bouwdeelen; elke vorm, die niet door de constructie wordt aangegeven, zij uit den boeze. Het rationalisme dus in zijn alleruiterste consequentie! Maar Gij hebt bezwaren. Gij maakt verschil tusschen Bouwkunst en Bouwkunde. Gij meent, dat een bouwwerk nog iets meer, nog iets hoogers kan zijn dan de meest directe, de meest nuchtere beantwoording der in het program gestelde eischen. Ge meent dat dit doorgevoerd rationalisme ingenieurswerk wordt en Ge zoekt naar Bouwkunst. En in Uw beminnelijke naïviteit wil het U voorkomen, dat er in het wezen der zaak al bitter weinig verschil is tusschen hen die den namaak der historische stijlen prediken en hen die buiten alle traditiesneefen vorm om naar de meest absolute originaliteit streven. Immers, voor beiden is volgens U de bouwkunst geworden een zaak van den uiterlijken vorm en bij beiden wordt de geestelijke ondergrond der architectuur gelijkelijk ontkend, in beider leer staat 't Materialisme op den voorgrond. Indien het echter waar is, dat Bouwkunst een geestelijken ondergrond heeft, dat het psychisch element, de ziel, de vorm-gave beheerscht, dan komt die uiterlijke materiele vorm eerst in de tweede plaats aan het woord en is hij (die uiterlijke vorm namelijk) dan ook accidenteel: essentieel zijn dan de beginselen, waarnaar wordt gewerkt en de factoren waarmede wordt gearbeid. En het is eene proeve van nadere beschouwing dezer essentiële dingen, die wij hier in algemeene trekken zullen trachten te geven." (N. R. Ct.)

Bevordering.

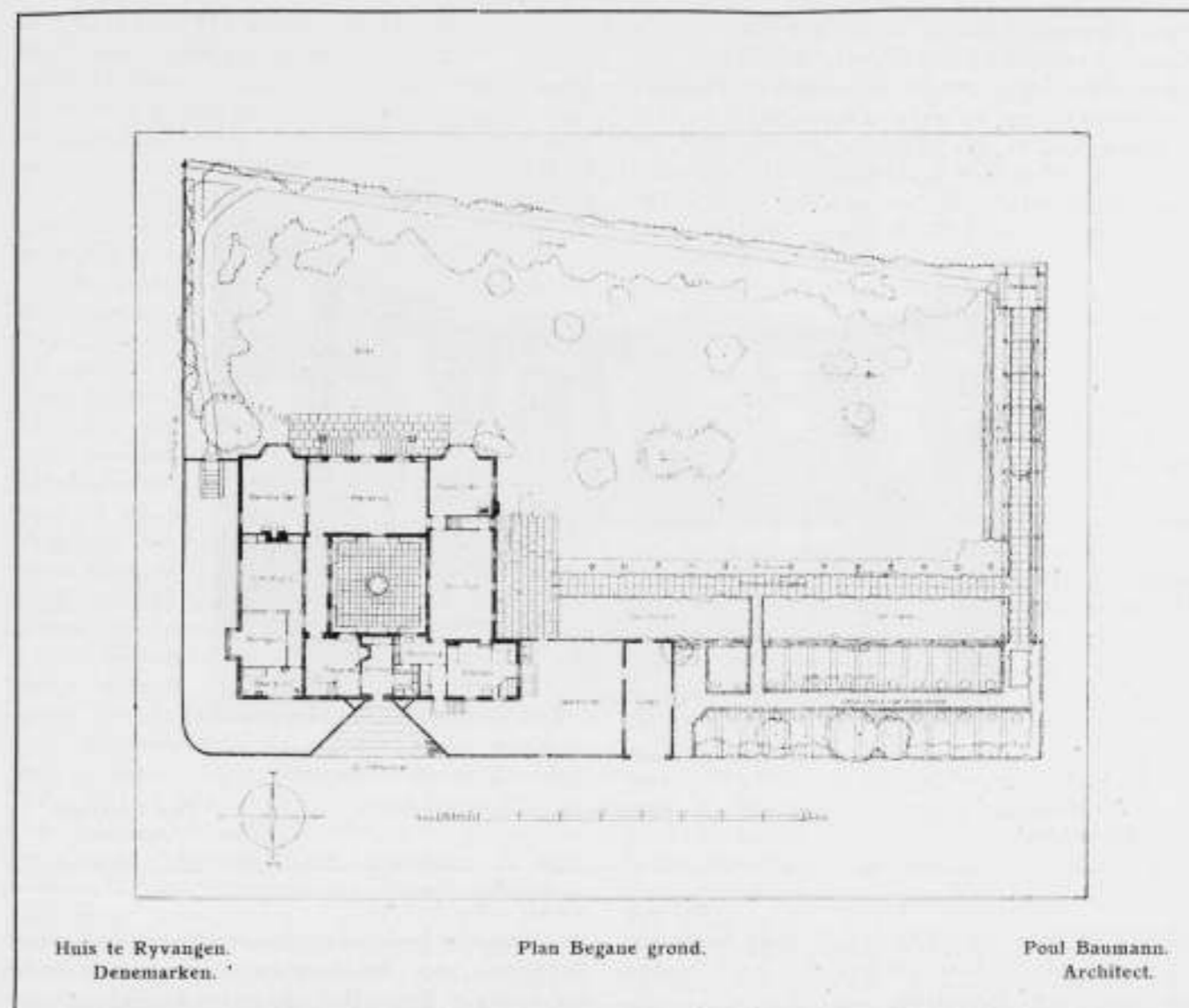
Bij den dienst van Publieke Werken te Amsterdam zijn bevorderd tot hoofd-ingenieur, hoofd van afdeling, de ingenieurs, hoofd van afdeling, Ir. W. C. Köhler, Ir. W. A. de Graaf en Ir. A. R. Hulshoff.

Directeur van Gemeentewerken te Vlaardingen.

In de op 14 Aug. j.l. gehouden raadszitting werd benoemd tot Directeur van Gemeentewerken de Heer H. P. J. Schut Kapitein Ingenieur bij den Dienst der Genie te Utrecht.

Vraag.

Wie onder de Collega's of lezers van deze regelen, die ervaring heeft omtrent den bouw van badhuizen en centrale verwarming toegepast bij arbeiderswoningen, is bereid o.g. van zijn ervaringen mededeelingen te doen of hem in te lichten waar hij omtrent de resultaten van bovengenoemde toepassingen nadere gegevens kan verkrijgen? Met hartelijken dank bij voorbaat (w.g.) A. M. J. SEVENHUIJSEN, Architect B.N.A., Haarlem.

Huis te Ryvangen.
Denemarken.

Plan Begane grond.

Poul Baumann.
Architect.

HET HUIS TE RYVANGEN IN DENEMARKEN.

Op verzoek van enkele lezers nemen wij hier nog een afbeelding op van den plattegrond en een interieur van het Huis te Ryvangen. Ze waren niet overtuigd. Ze vroegen zich af of het uiterlijke van het huis niet maar een „houding" was, of de bewoners werkelijk zoo charmant zijn. Ze vreesden zelfs voor teleurstelling, als ze zich meer verdiepten in het geval. De thans opgenomen afbeeldingen zullen geruststellen. Ze bevestigen den te voren verkregen indruk, van de kwaliteiten van dit huis en van het talent van zijn architect Poul Baumann. Van de bewoners kan ik niets zeggen. Ik kan geen kennismaking met menschen en dieren" inlasschen. Maar wijst b.v. de afwezigheid van een kamer-en-suite al niet op een karaktertrek van den bewoner en is deze uit de plaatjes niet levend naar voren te brengen?

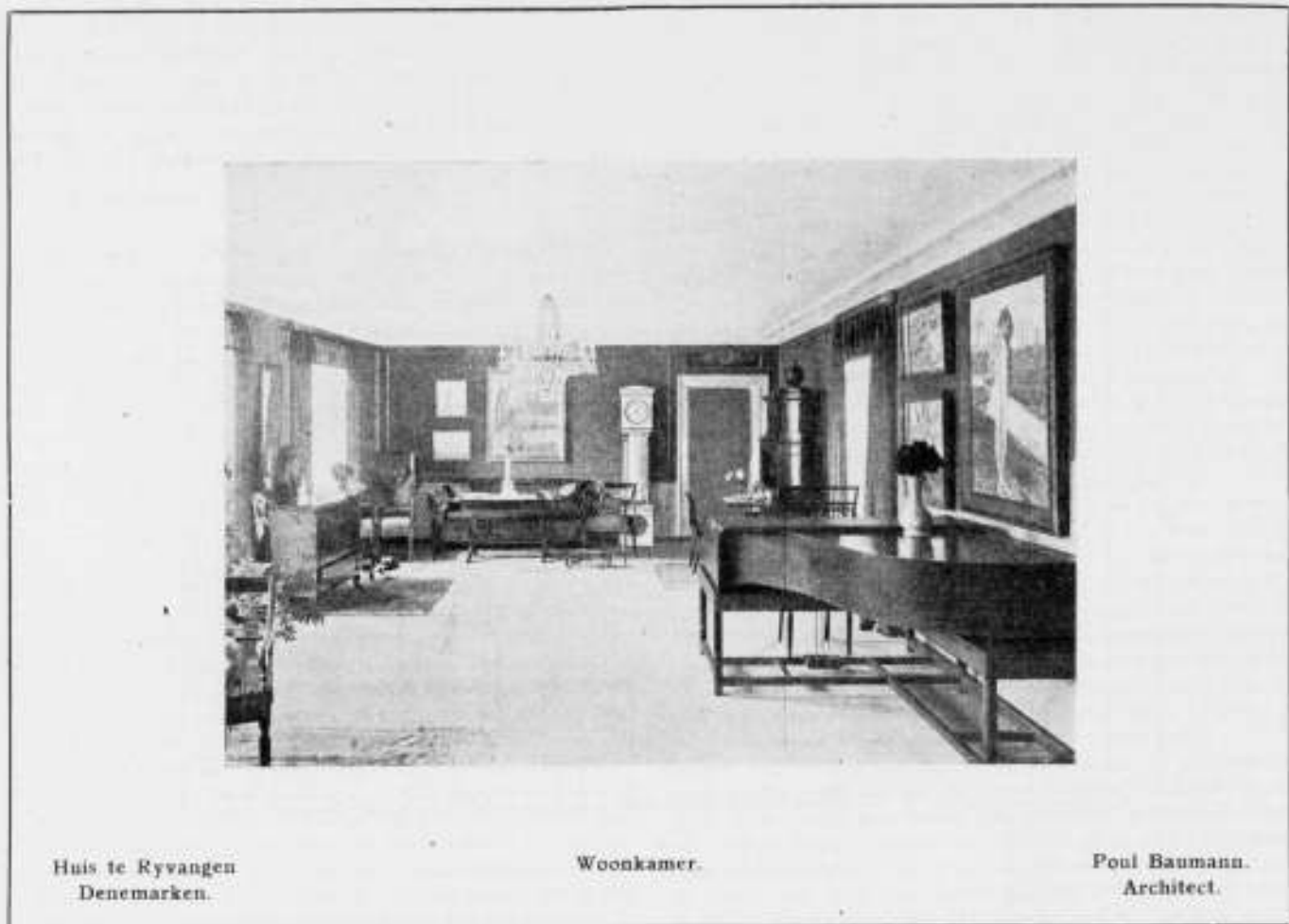
J. P. M.

ADVIES-COMMISSIE VOOR BOUWONTWERPEN EN UITBREIDINGSPLANNEN IN NOORDHOLLAND.

Verslag over het jaar 1918.

Uit dit verslag nemen we het volgende over:

„In het midden van 1917 legde de Commissie van Advies voor den herbouw in de overstromde streken van Noordholland haar arbeid neer. Zij bracht van hare werkzaamheid verslag uit, waaruit bleek hoe noodig het was geweest de gemeentebesturen in het overstromde gebied te wijzen op de wenschelijkheid van toezicht op het uiterlijk van te bouwen woningen en waaruit tevens duidelijk werd, dat vooral de besturen der kleinere gemeenten behoefte hadden aan deskundige voorlichting. Aangemoedigd door de goede resultaten stelde de Commissie zich de vraag of het niet noodig was een blijvende commissie in 't leven te roepen en wel voor een grooter gebied. Deze vraag werd bevestigend beantwoord en het

Huis te Ryvangen
Denemarken.

Woonkamer.

Poul Baumann.
Architect.

grootste gedeelte der leden van de oude commissie stelde zich beschikbaar om ook deel uit te maken van eene nieuwe commissie.

Aanstands wendden de voorstanders van dit plan zich tot den Commissaris der Koningin in de Provincie Noordholland, welke de sympathie en den steun, welke aan de Watersnoodcommissie in ruime mate ten deel was gevallen, overbracht op de nieuw op te richten Commissie. Na korten tijd werd de Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en Uitbreidingsplannen in Noord-Holland gevormd.

Van de Watersnoodcommissie namen daarin deel de leden: J. H. W. Leliman b.i., A. Keppler c.i., J. van der Waerden c.i. en A. W. Weissman, terwijl mede uitgenoodigd werden: de Heeren Jhr. G. de Graeff c.i., D. E. Wentink, Inspecteurs van de Volksgezondheid, Mr. Dr. J. Versteeg, burgemeester van Nieuwendam, W. M. Dudok, Directeur van Gemeentewerken te Hilversum en de architecten J. F. Staal en G. Versteeg. Nadat het Reglement der Commissie (hierachter afgedrukt in de bijlage) was vastgesteld, werden stappen gedaan tot het verkrijgen eener subsidie uit de Provinciale Kas. Dank zij den steun van den Commissaris der Koningin en het College van Gedeputeerde Staten werd de Commissie verblijd met de toezegging eener subsidie van f3000.— voor het jaar 1918.

De Commissie besloot eerst het verslag van de Advies-Commissie voor den herbouw in de overstroomde gedeelten in Noord-Holland onder de Gemeentebesturen van Noord-Holland en verschillende autoriteiten te verspreiden en verder de gemeentebesturen uit te noodigen ook over het uiterlijk van gebouwen hunne bemoeiingen uit te strekken.

Het aantal gemeenten, welke eene zoogenaamde welstands-bepaling in hare verordeningen hadden opgenomen, was zeer gering. Voór het optreden der Watersnoodcommissie werd zij, voor zoover bekend, in slechts 6 gemeenten aangetroffen. Deze commissie deed het aantal tot 15 stijgen. Nog 120 gemeenten misten deze bepaling.

Een enkele maal werden bedenkingen tegen het opnemen van een welstands-bepaling geuit.

De Commissie meent, dat een gemeentebestuur zeker niet te ver gaat wanneer het op het uiterlijk van gebouwen toezicht uitoefent.

De schoonheid, welke ons land van nature bezit, legt ons den plicht op, zorg te dragen, dat deze niet door menschelijk werk wordt bedorven. Dat dit vele malen in bijkans iedere plaats in Nederland geschied is, weet ieder.

Ontkend moet verder worden, dat een dergelijk toezicht de individueele vrijheid te veel aantast. Men late een ieder vrij zijn woning van binnen geheel in

te richten naar zijn smaak. De buitenzijde der woning behoort hem niet alleen.

Ieder, die den openbaren weg bewandelt, is gedwongen de daaraan gelegen gebouwen te zien en daarom dient in 't algemeen belang gewaakt te worden, dat wansmaak wordt geweerd.

Ook werd een enkele maal twijfel geopperd of de gemeentebesturen wel bevoegd zijn dergelijke bepalingen op te nemen.

De Commissie meent, dat de redactie van art. 135 der Gemeentewet daaraan niet in den weg staat.

Het is de Commissie verder niet bekend, dat de Kroonen opzichte van een dergelijke bepaling van het vernietigingsrecht heeft gebruik gemaakt, noch dat de rechter deze niet verbindend heeft verklaard. Ten slotte heeft het College van Gedeputeerde Staten van Noordholland steeds de goedkeuring aan de verordeningen met deze bepaling verleend.

Wettelijke bezwaren zijn naar de meening der Commissie tegen de Schoonheidsbepaling niet aanwezig. Langzaam maar zeker stijgt het aantal, want thans hebben, voor zoover de Commissie bekend, 31 gemeenten een welstands-bepaling in hare verordening; het zijn de volgende gemeenten:

Andijk, Bergen, Blaricum, Buiksloot, Broek-in-Waterland, Castricum, Edam, Egmond-Binnen, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Heemstede, Heerhugowaard, Heiloo, Helder, Hensbroek, Hilversum, Hoorn, Huizen, Katwoude, Landsmeer, Laren, Marken, Monnickendam, Nieuwendam, Nieuwer-Amstel, Ransdorp, de Rijp, Schagen, Sloten, Warmenhuizen, Weesperkarspel en Zandvoort.

Het is de Commissie bekend, dat nog verschillende gemeentebesturen geneigd zijn hunne medewerking in deze te verlenen. Afzonderlijk mag hierbij wel vermeld worden, dat het Gemeentebestuur van Amsterdam heeft medegedeeld, dat ook aldaar het opnemen van een schoonheidsparagraaf in de Amsterdamsche Bouwverordening overwogen wordt.

Hoewel de Commissie van meening is, dat het verkregen resultaat bevredigend is, zal haar streven er in de eerste plaats op gericht zijn het aantal te vermeerderen.

Dat ook in andere provincies het denkbeeld veld wint, moge hieruit blijken, dat in het eind van 1918 Gedeputeerde Staten van Zeeland tot de Gemeentebesturen een circulaire hebben gericht, waarin dezelfde bepaling (hierachter als bijlage opgenomen) wordt aanbevolen. Ook uit Friesland en Gelderland bereikten der Commissie berichten, dat aldaar pogingen werden aangewend belangstelling voor hetzelfde streven te wekken. De Commissie stelt zich ten doel de Gemeentebesturen, welke tengevolge van de welstands-bepaling eene beslissing omtrent bouwontwerpen moeten nemen, bij te staan bij de beoordeeling en zoo noodig bij de verbetering van de ontwerpen.

Dit laatste gedeelte van haar taak vond ernstige bedenking bij de Vereenigen van Architecten en voornamelijk bij de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Deze laatste geeft haar volkomen instem-

ming met het doel van de Commissie, maar zou gaarne zien, dat zij zich tot eene beoordeeling van de ingezonden ontwerpen bepale en slechts in algemeenen zin aangeve de gebreken en eventueelen weg ter verbetering. De Maatschappij wenschte, dat in 't algemeen bij afkeuring van een ontwerp het advies zou luiden: dat ontwerp aan een kundig architect op te dragen. De Commissie meent echter, dat er vele gevallen voorkomen, vooral bij kleine ontwerpen en bouwontwerpen uit te voeren in kleine afgelegen plaatsen, waarin met een dergelijk advies het doel niet zou worden bereikt. Daar acht de Commissie noodig een verbeterd ontwerp te verstrekken.

Het standpunt der Commissie is meer omstandig weergegeven in het Bouwkundig Weekblad van 2 Februari 1918. Besprekingen en correspondentie met die Maatschappij hadden dit resultaat, dat deze voorloopig een afwachtende houding zou aannemen. De Commissie beseft het groote belang, dat de architecten er bij hebben, dat zij niet als concurrente tegen hen optreedt. Het is er haar om te doen, den aesthetischen bouw te bevorderen. Deze kan ten slotte uitsluitend geschieden door bekwame ontwerpers. Bij haar werk zal dus steeds voorop staan er op aan te dringen, dat de bouw aan dezen in handen zal worden gegeven. In het eerste jaar harer werkzaamheden heeft zij dit steeds gedaan en zij kan reeds op verschillende gevallen wijzen, dat dit haar gelukt is. Indien in de toekomst weder meerder leven in de bouwwereld zal komen, zou de Commissie bovendien daartoe ook practisch gedwongen zijn. Een enkel college zal n.l. niet in staat zijn voor een geheele provincie het grootste gedeelte der gevelteekeningen te ontwerpen. Ook daarom zal de Commissie zooveel mogelijk het bouwen onder architectuur bevorderen.

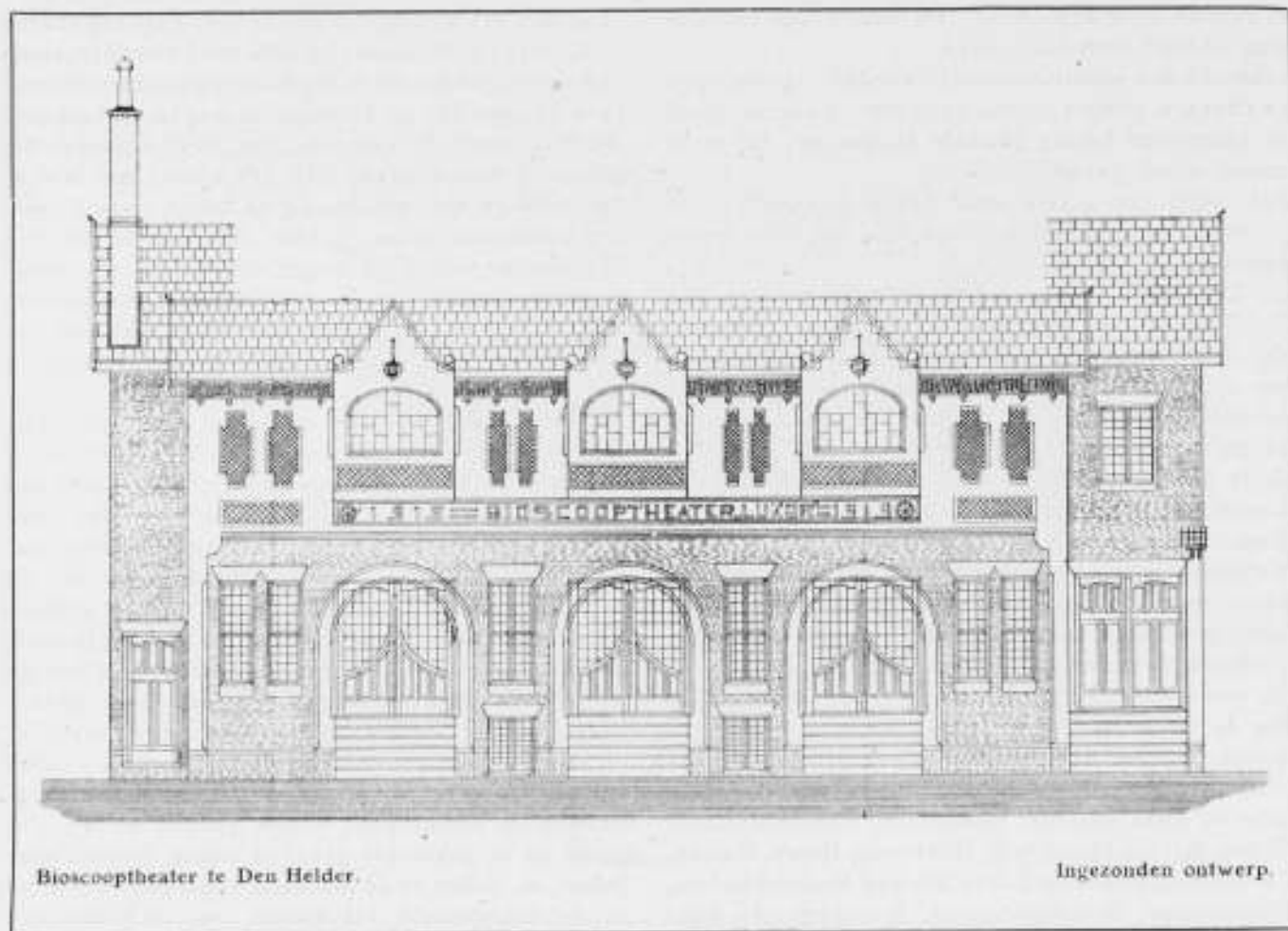
Toen door het vertrek van den Heer J. van der Waerden c.i. naar Indië eene vacature in de Commissie bestond, maakte de Commissie van deze gelegenheid gebruik den Heer A. B. Michielsens, Burgemeester van Haarlemmerliede en Spaarnwoude en Voorzitter van de Afd. Noord-Holland van de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten, uit te noodigen om in de Commissie zitting te nemen en om op die wijze met genoemde afdeling nader contact te hebben. De Heer Michielsens verklaarde echter niet bereid te zijn aan de Commissie deel te nemen. In de vacature werd daarop voorzien door de uitnodiging van den Heer A. G. Sevenhuijsen architect te Haarlem, welke zich de benoeming liet welgevallen.

In het jaar 1918 heeft de Commissie gemeend haar streven meer ingang te doen vinden door het organiseren van tentoonstellingen.

In Haarlem had de opening der eerste tentoonstelling plaats op 26 September 1918.

Aan haar verzoek tot het beschikbaar stellen van teekeningen en fotografieën werd door een groot aantal architecten gevolg gegeven.

De commissie spreekt hierbij haar groote erkentelijk-

Bioscooptheater te Den Helder.

Ingezonden ontwerp.

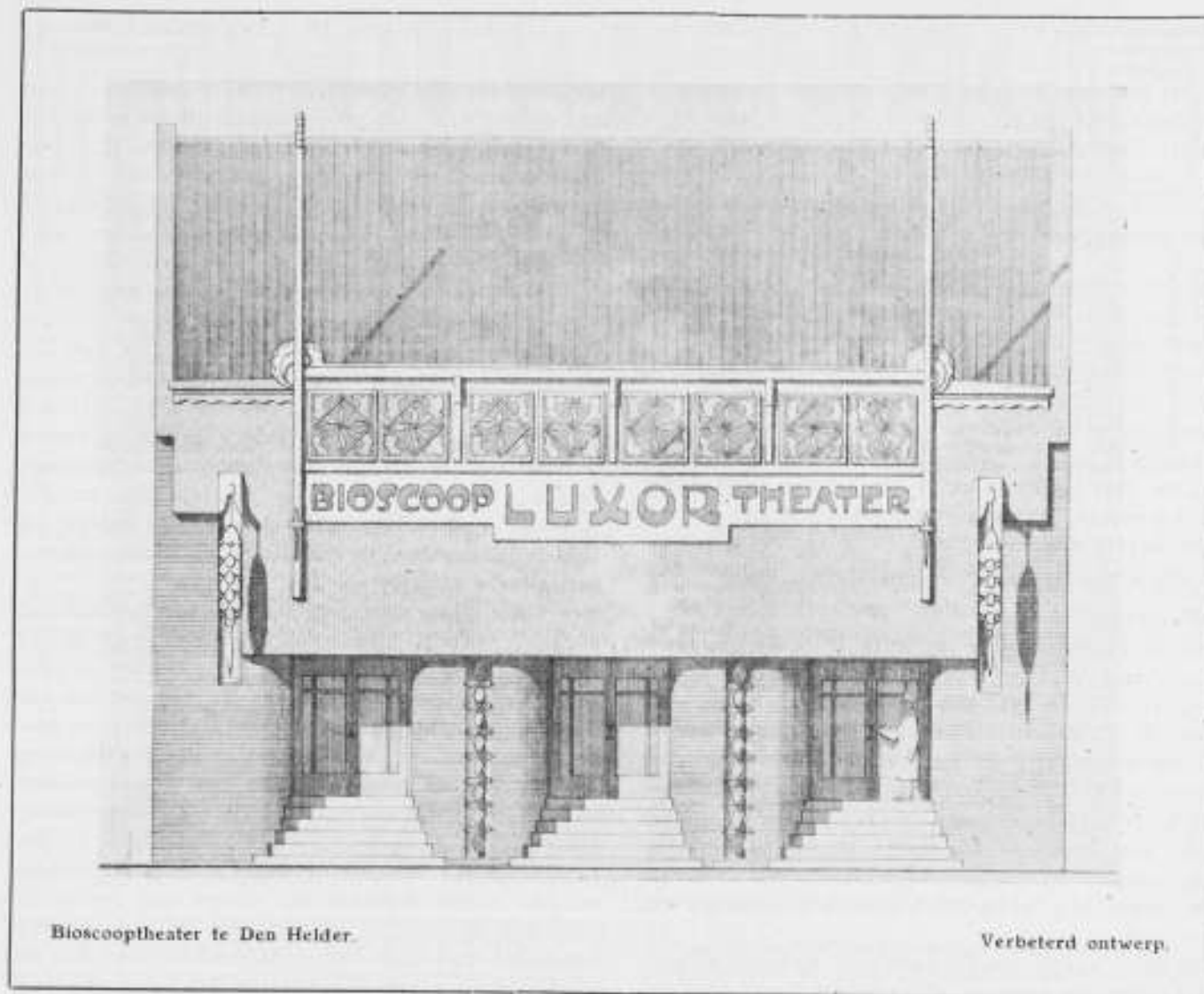
heid uit voor deze medewerking en meent hieruit te kunnen putten de overtuiging, dat het werk der Commissie door vele architecten wordt gewaardeerd. Tot hare spijt kon de Commissie slechts een enkel uitbreidingsplan aan de tentoonstelling toevoegen. Zij hoopt na eenigen tijd in de gelegenheid te zijn nogmaals een tentoonstelling te organiseeren, waarbij de uitbreidingsplannen meer op den voorgrond treden. De beschikbaarstelling van de Statenzaal door het College der Gedeputeerde Staten en het Gemeentebestuur van Haarlem verleende aan deze tentoonstelling een grootere waarde; deze werd nog verhoogd, doordat de Commissaris der Koningin bereid werd gevonden deze tentoonstelling persoonlijk te openen. In Haarlem waren 4 kleinere tentoonstellingen tezamen gebracht, welke daarna naar de verschillende centra in de provincie zouden worden rondgezonden. Achtereenvolgens hadden daarna tentoonstellingen plaats in de gemeenten Beverwijk, Zaandam, Medemblik, Weesp, Alkmaar, Purmerend, Hoorn, Hilversum, Schagen, Enkhuizen, Bussum, den Helder en Aalsmeer. In de verschillende plaatsen werd steeds de welwillende medewerking van de Gemeentebesturen en hare ambtenaren ondervonden. De Commissie vermeldt dit met groote erkentelijkheid. De tentoonstellingen werden steeds ingeleid door een der leden van de Commissie, welke er bij die ge-

legenheid naar streefden bij Gemeentebesturen en bouwkundigen belangstelling voor het werk der Commissie te wekken.

Het eigenlijk werk der Commissie, het geven van adviezen had in het jaar 1918 geen grooten omvang. Dit is gedeeltelijk toe te schrijven aan het betrekkelijk gering aantal gemeenten, hetwelk de schoonheidsbepaling toepaste. Bovendien is de bouwbedrijvigheid ten gevolge van den oorlog in 1918 zeer gering geweest. Behalve den vereenigingsbouw, waarvan de plannen meereendeels reeds uit vroeger tijd afkomstig waren, had bijna geen nieuwbouw plaats. Adviezen werden uitgebracht ten behoeve van de volgende gemeenten:

Beverwijk, Buiksloot, Broek in Waterland, Heiloo, den Helder, Landmeer, Mijdrecht en Nieuwendam. Het betrof bouwplannen van verschillenden aard n.l. woonhuizen, boerderijen, dijksmagazijn, bioscoop, politiebureau en bebouwingsplan en de vaststelling van eene rooijlijn. Van enkele der ingezonden ontwerpen te zamen met het door de Commissie gezonden verbeterd ontwerp is een reproductie aan dit verslag toegevoegd.

In twee gemeenten hadden de benoemingen der Commissie tengevolge, dat aan een architect de opdracht werd verleend. Bij de keuze daarvan diende de Commissie tevens van advies.

Bioscooptheater te Den Helder.

Verbeterd ontwerp.

Bij deze aanvragen deed de Commissie dezelfde ervaring op als de vroegere Watersnoodcommissie, n.l. dat deze werkzaamheid niet gemakkelijk is; vooral in 't begin zijn in iedere gemeente tal van kleine bezwaren te overwinnen. De Commissie hoopt echter met tact en geduld deze moeilijkheden te boven te komen.

De finantieele toestand der Commissie over het jaar 1918 is niet ongunstig; tengevolge van het geringe aantal adviezen en ook door het feit, dat de werkzaamheid der Commissie zich slechts over ongeveer 1/2 jaar uitstrekt waren de uitgaven lager dan werd geraamd; de grootste kosten veroorzaakten de verschillende tentoonstellingen. De inkomsten bestonden in hoofdzaak uit de provinciale subsidie en eene subsidie van den Bond Heemschut en den Algemeenen Nederlandschen Wielrijdersbond.

De Commissie hoopt, dat in het volgend jaar ook de Gemeentebesturen, in het besef, dat het werk der Commissie ook belangrijke kosten medebrengt aan de Commissie eene subsidie zullen willen verleenen en bij zullen dragen in de te maken kosten.

Vooraf wanneer de bouwbedrijvigheid weder nor-

maal wordt zullen de werkzaamheden niet meer geheel kunnen worden verricht door de leden der Commissie, maar zal bezoldigde hulp noodig worden, waardoor de uitgaven noodzakelijk zullen vergroot worden.

De Commissie eindigt dit eerste verslag derhalve met den wensch, dat het aantal der gemeenten, welke het uiterlijk van de gebouwen binnen den kring hunner bemoeiingen trekken, zal toenemen, dat het aantal gevraagde adviezen in het volgend jaar groot zal zijn en dat de waardeering van het werk der Commissie ook zal uiting vinden in geldelijken steun door Gemeentebesturen, corporaties en particulieren.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Burgerlijke Bouwkunde door M. Sirag Jan. Deel I afl. 8-10. Behandeld worden de berekeningmethoden van liggers, het opleggen, raveelen, verankeren van balken, de berekening en de constructie van houten en ijzeren kolommen en vloerconstructies. De stof wordt zeer uitvoerig

behandeld. Wordt het boek hierdoor niet wat te gewichtig en wat onvriendelijk? Het knikverschijnsel wordt zeer uitvoerig besproken volgens de nieuwere inzichten. Dat het elastisch knikken echter beheerscht wordt door de formules van Euler, wisten we niet en is zeker het nieuwste! De talrijke figuren zijn zeer nauwkeurig geteekend. Hun kleine schaal is echter hier en daar wel een bezwaar.

De berekening van de Woningbehoefte door A. J. A. Rikkert. Uitgave van den Gemeentelijken Woningdienst, te Amsterdam. Dit geschrift is uit het tijdschrift Gemeentebelangen op verzoek van den Heer A. Keppler, Dir. van den Gem. Woningdienst, overgedrukt. De woningbehoefte blijkt van heel wat meer factoren afhankelijk te zijn, dan men zoo oppervlakkig zou zeggen. Het boekje, waarin die factoren, welke voor de berekening van de woningbehoefte van invloed zijn, helder uiteengezet zijn, zal zeker bij allen, die in het woningvraagstuk belang stellen, welkom zijn.

„Wendingen“.

Laatstverschenen nummer: Mei 1919. Een nummer gewijd aan de Affiche-kunst. Een stenografisch verslag van de in 1917 gehouden voordracht van den Heer R. N. Roland Holst, is in extenso opgenomen. Voorts vergelijkt P. H. Endt oude en nieuwe affiches en bespreekt L. Ronner het typografisch aanplakbiljet. Hij heeft ontdekt, dat de beste typografische affiches door een architect zijn gemaakt en dit bevestigt zijn oordeel, dat er geen kunstenaar zoo volkomen het waarachtig typografisch schoon begrijpt als een architect.

Een groot aantal afbeeldingen naar bekende affiches verlichten dit nummer, dat omhuld wordt door een betekenende omslag, waarvan de maker, J. B. v. Heuke- lom, geen architect blijkt te zijn.

Klei. 11e Jaargang No. 15.

Het halfmaandelijksche orgaan van den Bond van Nederlandsche Baksteenfabrikanten en den Bond van Dakpannenfabrikanten in Nederland gaat geregeld door werk te publiceeren van Nederlandsche architecten. De afbeeldingen zijn meest van een flink formaat. Een abonnement op dit blad voor den luttelen prijs van f 4.— per jaargang van 24 nummers, verschaft zoodoende documentatie materiaal van het werk onzer architecten. In dit opzicht sticht het blad nuttig werk. In de laatste aflevering vindt men afbeeldingen van Krombouts Landhuis in de duinen te Noordwijk.

Berliner Architekturwelt. Jaarg. XX Heft 11 en 12. Op zeer slecht papier en met weinig fraaie cliché's laat deze aflevering zien, dat de Berliner Architekturwelt zelfs door geen Weltkrieg te louteren is. Alles is gelijk voor den oorlog, en dezelfde pompeuze, barokke façaden wijzen op een innerlijke moeheid. Men voelt het gemis aan de noodige groote figuren, die weer eens wat zullen zeggen.

DE BEKORING IN STEDENBOUW.

DOOR M. H. BAILLIE SCOTT.

Het lijkt mij dat in de verschillende plannen, welke tegenwoordig op het gebied van stedenbouw en uitbreidingsplannen worden naar voren gebracht, overal dezelfde fout schuilt in den gemoedstoestand van den ontwerper, die gewoonlijk koud en slecht berekenend te werk gaat. Deze ruwe en ongevoelige wetenschappelijke geest kan ons nooit de stad onzer dromen geven. Wij moeten trachten zoo goed we kunnen het Nieuwe Jerusalem, — een hemel op aarde — te verwezenlijken, en al onze concepties toetsen aan dat ideaal. Wij moeten het bij het goede eind aanpakken en beginnen met de eenheid van ons plan, dat is het huis zelf. En aangezien het gewenscht is dat huizen rechthoekig van vorm zijn, volgt hieruit dat groepen huizen eveneens rechthoekig moeten zijn, en dat straalsgewijze of diagonale richtingen van straten, die aan de gebouwen onaangename schuine hoeken geven, vermeden dienen te worden.

Het beste plan voor een stad is ongetwijfeld het oude — waarin, binnen de ommuring vier gelijke straten elkaar ontmoeten op het centraal gelegen marktplein. De vier wijken van de stad worden dan door kleinere straten verdeeld in kleinere pleinen, en dit schema sluit vanzelf in zich de rangschikking der huizen om binnenplaatsen, die door poorten van de straat toegankelijk zijn. Deze z.g. hofjesbouw, waarvan wij zulke schitterende voorbeelden vinden in oude steden, is zeker de meest smaakvolle situatie en dat vooral wanneer de schaal van huizen en plein niet te groot is. Als een voor de hand liggend voorbeeld kan niets beter genoemd worden dan de kleine binnenplaats van Staple Inn, met zijn oud plaveisel, en de oude boom in het midden. Een dergelijk plekje is meer waard dan al de vervelende eindeloze avenue's waarmede vele van de tegenwoordige stedenbouwers ons blij willen maken.

Afgescheiden van wetenschappelijke studie, schijnt de moderne stedenbouwer voornamelijk de bedoeling te hebben groot te doen, door iets kolossaals in schaal. Hij moet echter gaan inzien, dat kunst geen kwestie is van „avoir du pois“ en dat de beste vorm van schoonheid te vinden is in eenvoudige en nederige dingen. De onzinnige wensch om de natuur te overtreffen met gebouwen van onmogelijke afmetingen schijnt al onze moderne scheppingen te doordringen. Het is het Pruisisme in kunst. Belendende gebouwen van redelijke schaal lijken naast deze dure, monsterachtige kolossen.

In midden-Londen treft men hiervan talloze voorbeelden aan en al het gezonde en eenvoudige werk van de 18e eeuw moet plaats maken voor de afzichtelijke platheid in steen van thans. Niets is beklagenswaardiger van onze bouwmeesters dan dit doen als de kikvorsch in de fabel. Het is een ziekelijke toestand van den geest en moest in elke eenvoudige en gezonde samenleving als zoodanig behandeld worden.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **B.V.** BOND VAN
TOT BEVORDERING NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF,
JOH. D. LOOVEN, Ir. D. F. SLOTHOUWER en
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co.,
Herderstraat 5, 's-Gravenhage

40STE JAARGANG. — 30 AUG. 1919. — N°. 35.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De eerste luchtverkeertentoonstelling Amsterdam E.L.T.A.; door D. Roosenburg. — Naar aanleiding van de afbeeldingen uit het verslag van de advies-commissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland, door J. P. M. — De bekoring in stedenbouw door M. H. Baillie Scott. — Over Bouwkunst door Jan Stuyt. — De eerste bouwmeester van Nederland — ontdekt!

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING B.N.A.

Op Zaterdag 13 September 1919, des v.m. 11 uur te Amsterdam.

De vergadering wordt gehouden in de vergaderzaal van de E.L.T.A. (Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling Amsterdam).

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Benoemingen.
5. Verkoop Gebouw.
6. Rondvraag.
7. Korte causerie te houden door den heer Ir. D. Roosenburg over den bouw van tentoonstellingen.

Na de vergadering zal een gemeenschappelijke lunch worden gehouden in een der restaurants op het Tentoonstellingsterrein. (Prijs per couvert f 3.50.)

In den loop van den middag zullen de tentoonstelling en het vliegterrein worden bezichtigd.

De terreinen van de E.L.T.A. liggen aan de overzijde van het Y. Zij zijn te bereiken door middel van speciale booten welke afvaren van steiger No. 11 aan de De Ruyterkade, achter het Centraalstation.

Eendagskaarten ad f 1.20 pp. (met inbegrip toegang Lunapark) zijn te verkrijgen aan de Eitakiosken bij steiger No. 11.

Met het oog op het tijdig nemen van maatregelen is het noodzakelijk dat Heeren deelnemers zich zoo spoedig mogelijk opgeven met vermelding of zij aan de gemeenschappelijke lunch deelnemen, bij den Directeur, Amsterdam, Marnixstraat 402.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1-6 regels f 1.80, elke regel meer f 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

Het Donders-Monument te Utrecht.

B. en W. stellen voor, er in beginsel zijn instemming mede te betuigen, dat het F. C. Donders-monument, dat aan de gemeentefen geschenke zal worden aangeboden, geplaatst wordt op den stillen hoek van het Janskerkhof, waar het hek van het stedelijk gymnasium aansluit aan dat van het zoölogisch laboratorium. Met het oog op de bezwaren, welke rezen tegen het groote oplopende gazon op het Lucasbolwerk, is van vestiging aldaar, waartoe aanvankelijk het voornemen bestond, afgezien. Toon Dupuis, aan wien de uitvoering van het gedenkteekeken is opgedragen, heeft met plaatsing op het Janskerkhof rekening gehouden en ook de schoonheidscommissie kan zich met plaatsing op het Janskerkhof vereenigen.

B. en W. stellen verder voor, de kosten voor fundeering en grondwerk, ten bedrage van f 3500, voor rekening der gemeente te nemen.

Restauratiewagen, Staatsspoor Ned-Indië.

Door de firma J. Beynes te Haarlem is een restauratiewagen vervaardigd, welke gebruikt zal worden op het traject Batavia—Soerabaja. De meubelkunstenaar heeft de binnenbetimmering ontworpen. Hij was natuurlijk niet geheel vrij, was eerder in alles gebonden aan voorgeschreven indeelingen en maten. Het valt direct op, hoe ruim deze wagen is, terwijl nochtans de inwendige doorsnede niet buitengewoon is. Dit aspect is verkregen door de gebruikelijke tusschenschotten met de bagagenetten achterwege te laten, en de leuning van der banken laag te houden op de hoogte der tafels. Het is de vraag of voor dit aangenaam aspect de praktische necessaires opge-offerd kunnen worden.

De ramen zijn zeer klein, een eerste vereischte voor een wagen die in tropische landen rijden moet. De boven de ramen aangebrachte ventilatieroosters zijn bedekt met a jour bewerkte paneelen, met sobere versiering.

Het geheele interieur maakt een indruk van groote soberheid. De opzet om van den donkeren vloer, in de wanden een overgang te vinden tot het lichte plafond is uitgevoerd door een palissanderplaat, een teakhouten wand en dek van Zwitsersch eschdoornhout, waarbij verschillende biezen op de overgangen de kleurschakeering temperen. Alle profileering is zeer eenvoudig en nergens doet zich een spoor van gewildheid voor. Is deze zelfbespreking loffelijk, toch valt niet te ontveinzen dat het gemis van een bijzonder accent zich wel voelen doet. Het bijzondere accent behoeft de zelfbespreking niet uit te

sluiten, voor menig kunstwerk zal het er zelfs de oorzaak van wezen. Ten eerste kunnen wij het toejuichen dat het Departement van Koloniën, zich de medewerking van een kracht als Pennaat verzekerde. Misschien gaat er hierdoor voor de Nederlandsche spoorwegautoriteiten ook een licht op. Wanneer zullen wij hier verlost worden van de gechabloneerde coupeffjes?

J. P. M.

De transformatorhuisjes der Gemeentelijke Electriciteitswerken te Amsterdam.

Jr. A. B. schrijft in het Handelsblad:

Indien de G. E. W. langs de Amsterdamsche straten en grachten een aantal onverschillige transformatorzuilen of huisjes opgericht had, zooals er in haast elke stad den menschen in den weg staan, had niemand daarvan iets gezegd. Nu zij dit jaar de goede gedachte heeft gehad in een prettige verscheidenheid een paar dozijn zeer wel verzorgde en bijzonder karakteristieke huisjes te laten bouwen, die onder de boomen langs den wallekant of in een hoek van een pleintje een aantrekkelijk moment vormen, nu hebben velen hun afkeurend oordeel laten hooren en hebben de reactionnaire vakbladen juist om het sterk uitgesproken en oorspronkelijk karakter den dienst der Gemeentewerken verweten, niet voldoende piëteit te bezitten voor het schoone van de stad Amsterdam.

In de onlangs gebouwde huisjes zijn verschillende typen op te merken. Er zijn groen geschilderde houten gebouwtjes met een fel rood pannendak; er zijn huisjes van kleine gele baksteentjes met en zonder houten lijst en in de oude stad zijn er huisjes van ruw breuksteen.

De groengeschilderde houten typen zijn ondanks hunne vriendelijkheid in detaillering en ondanks het sterke kleurcontrast van schilderwerk en leipannetjes de minst karakteristieke en de minst geslaagde. In hunne bijzonderheden ligt iets banaals. Veel beter en ook eigenaardiger zijn die van breuksteenmetselwerk, het type, dat de ontwerpers gemaakt hebben langs de monumentale grachten.

Op een voet van gewapend beton staan met een bol overkragend profiel de van ruwe blokken opgestapelde wanden. De kleur van het breuksteen zal nog wat toniger moeten worden; in hare verscheidenheid is ze wel wat al te geel en valt inderdaad uit de kleur van de omgeving; maar ondanks dit is de vierkante massa prachtig samengegroeid met den wallekant, wellicht juist door het scheidende van het overhangende profiel. Aan één der hoeken is de deur gekoppeld met een luik; deze beide zijn samengebracht om niet twee maal de groote vlakken van het metselwerk te behoeven onderbreken. De wanden worden bekroond door een houten lijstwerk, waarachter de dakbedekking begint, die eindigt in een fijn gevormde spitsversiering. Is het breuksteenmetselwerk het allerminste werk dat gemaakt kan worden, de lijst en de dakvorm zijn zoo geraffineerd mogelijk. Niet dat de detaillering slap is — integendeel het lijstje met de ventilatiegaten tusschen de driehoekige blokjes is geestig en pittig genoeg — maar in de contour ligt zoo iets vloeïends, het schilderwerk is zoo glad en de spits is zoo slank, als alleen een verlijnde verzorging mogelijk maakt. Het contrast van dit raffinement en het brute, het

gewild brute van het metselwerk, geeft iets pikants aan de gebouwtjes, maar is tevens in hooge mate pervers. Nu kan men dergelijke perversiteiten afkeuren of men kan er van smullen, al naar gelang het eigen karakter is. En wanneer er verband moet bestaan tusschen de architectuur en den geest van den tijd, is het dan te verwonderen, dat in dezen tijd architectuur met zulke op den spits gedreven contrasten ontstaat?

Het zijn vooral deze transformatorhuisjes langs de oude grachten geweest, waartegen de Bond Heemschut in een adres aan den Gemeenteraad eenige weken geleden geprotesteerd heeft. Zouden die huisjes niet geduld worden, omdat zij nieuw en oorspronkelijk van vormen zijn te midden der historische omgeving? Dat kan toch niet want dan zouden onze prachtige levende grachten gedegradeerd worden tot openluchtmuseumnummers. Of zou het schoon van den Amsterdamschen grachtenaanleg gestoord worden door deze gebouwtjes? Dan zou die schoonheid toch wel zeer broos zijn. Neen, de grachten met hun grootsche boomreijen en hunne hooge gevelwanden kunnen best de vreemdheid, de perversiteit van die transformatorhuisjes verdragen. Als het versche geel wat bijgekleurd is, passen ze prachtig in hun omgeving en kunnen wij ons verheugen in het feit, dat de twintigste eeuw ook iets nieuws en iets karakteristieks — zij het dan ook maar klein — heeft bijgedragen in het oude schoon der zeventiende eeuwse grachten.

Het meest verbreide type is dat van gele baksteentjes met een houten lijstwerk afgedekt. Doordat het lichtgeschilderde hout niet eigenaardig doet tegen de lichte steentjes zijn deze huisjes minder karakteristiek. Veel treffender zijn de huisjes geheel van geel baksteen. Deze zijn wellicht de beste van alle. De zwarte plint scheidt de fijne kleur van de steentjes van het vale van het plaveisel. Een zwart lijstje met kleine zwarte blokjes sluit aan de bovenzijde de massa van het huisje af. Alles doodeenvoudig, maar toch geraffineerd. Ziet bijvoorbeeld het metselwerk. Het is hier niet gemaakt in een van de praktische degelijke metselverbanden, maar de steentjes zijn met de koppen allen naast en op elkaar gestapeld, wars van alle regelen der metselkunst. Hier ging bij de ontwerpers de lijnwerking der voegen, het decoratieve effect, boven het zakelijke van het constructieve verband. Ziet ook de details van de deur en het stukje smeedwerk waarmee de huisjes geacheveerd werden. Het verzorgde detail maakt de huisjes aantrekkelijk, wekt de aandacht van den voorbijganger even op zich te vestigen. De groote kobusvorm staat goed en groot in het veelal onrustige stadsbeeld der buitenbuurten.

Dit is het goede in al de transformatorhuisjes — 't zij dat het eene type wat gelukkiger is dan het andere — zij zijn karakteristieke onderdeelen van de stad en op zich zelve zijn zij de tot zich getrokken aandacht waard. Maar waar die huisjes niet passen? — in de armoedige grauwe volksbuurten. Daarvoor zijn zij veel te welverzorgd en te vertijnd. Zij doen daar als een gediseleerde zilveren toiletspiegel op den morsigen rand van een keukengootsteen. Hunne verfijning wordt geaffecteerdheid en de omgeving wordt er des te graver door.

Ir. A. B.

stenaar zich moet bewegen en het is niet de collectie schilderijen in een museum waaraan niemand behoefte heeft, en waarnaar alleen maar enkele menschen kijken. Bouwkunst moet zijn de hoogste uitdrukking van den menschelijken geest, en niet alleen een vervelend en ziellooze getuigenis van wat verondersteld wordt de materiele behoefte te zijn. En wij die het voorrecht hebben te leven in een landstreek, die zoo menig groot voorbeeld van oude bouwkunst bezit, hebben weinig verontschuldigen als we de lessen vergeten, die zij ons geven.

(Uit *The Architectural Review*, August 1919).

OVER BOUWKUNST. *)

DOOR JAN STUYT.

De bouwkundige compositie wordt beheerscht door de gestalte, welke wij aan de samenstellende elementen geven en de wijze, waarop wij ze rangschikken.

Deze vormgave en rangschikking zal zijn te toetsen aan de drie beginselen van het WARE, GOEDE en SCHOONE.

De invloed dezer beginselen op de bouwkundige compositie zal bestaan uit de overeenstemming met de wetenschappelijke, moreele en aesthetische wetten, waaraan de totstandkoming van de kracht, de doelmatigheid en de schoonheid in het Heelal beantwoordt — d.w.z. de Eeuwige Wetten, die in de Natuur, Waarheid, Goedheid en Schoonheid beheerschen, gelden in eerste instantie voor elke schepping, dus ook voor de bouwkundige creatie.

Hier ga vooraf een korte beschouwing over schoonheid, over de kunst in 't algemeen en de bouwkunst in 't bijzonder.

Het gemakkelijkst laat zich het schoone bepalen naar zijn subjectieve zijde, als datgene, wat door ons gekend, behagen wekt, en wel een geheel belangloos behagen. Het schoone ontroeft, alleen omdat, en in zoverre het gekend wordt niet om het nut of voordeel, dat er misschien voor ons aan verbonden is. Wanneer wij dit aesthetisch genot nader ontleden, dan blijkt, dat het voor alles een redelijk, geestelijk karakter bezit. Het feit, dat het hier niet toegankelijk is voor schoonheidsmotie, wijst er reeds op, dat deze moet gezocht worden in de hoogere psychische vermogens van den mensch, waardoor deze zich van van het dier onderscheidt. De eigenschappen dan ook, die volgens ieder tot het objectief schoone behooren, als orde en eenheid, regelmaat en proportie, zijn alleen kenbaar door *verstandelijke vergelijking*, niet door de zintuigen.

Uit het gezegde volgt noodzakelijk, dat de kennis en het genot van het schoone in hoofdzaak althans toekomt aan het hoogere geestesleven in den mensch; ook de schoonheid der lichamelijke dingen is een *intelligibile*, d.i. door het verstand kenbare qualiteit.

*) Overgenomen uit „de Katholiek” en vervolg op de in het officieele gedeelte van No. 33 en 34 opgenomen artikels: „Over Bouwkunst”.

De ervaring echter leert ons, dat alleen dan het volle aesthetische genot ons wordt geschonken, wanneer het verstandelijk kenbare, d.w.z. het geestelijk element, de idee, vevat ligt in een aesthetisch verzorgde gestalte, welke innerlijke phantasie of uiterlijke zinnen (oog en oor) in verrukking brengt. De schoonheid in betrekking tot den mensch vraagt belichaming van het ideale, het geestelijke, in zinverrukkende vormen. Dit volgt dan ook uit de natuur des menschen, welke uit geest en stof is opgebouwd. In harmonie met zijn geestelijk-zinnelijke natuur voelt de mensch zich aangerokken tot en bevredigd door het schoone, waarin idee en vorm harmonisch samengaan op een wijze, die geest en zinnen beide weldadig aandoet en ontroeft. De waarheid op zich zelf laat ons koud, om schoonheid te worden. moet zij als herboren worden in de aesthetische gestalte, waarin de kunstenaar haar verstoffelijkt. De schoonheid is van geestelijk-zinnelijken aard.

Het spreekt van zelf, en hier komen we tot het *objectief-schoone*, dat de aesthetische vorm niet anders kan zijn dan de natuurlijke uitstraling van de innerlijke volmaaktheid van het schoone, uit deze natuurlijkerwijze voortspruitend als de bloem uit de plant. Waarmede tevens gezegd wordt, dat niet iedere geestelijke inhoud zich leent voor aesthetische belichaming. Dus de werkelijk schoone vorm, wil deze niet een dwaas niterlijk aanhangsel worden, vraagt een ongewoon voortreffelijken en idealen inhoud. Immers, een eerste regel voor het objectief schoone is gelegen in de juiste verhouding van het geestelijke en zinnelijke element en eenzijdigheid van het eene boven het andere schaadt de werkelijke schoonheid en is nadeelig voor het aesthetisch genot, dat vraagt om een evenwichtige bevrediging van geest en zinnen. Wanneer wij de innerlijke volmaaktheid, welke het natuurlijk „fond” is der Schoonheid, aan een nadere analyse onderwerpen, dan vinden wij daarin een dubbel element vervat n.m.l., waarheid en goedheid, genomen in objectieven zin. Waar is het ding, in zoverre het de juiste realiseering is eener gedachte; goed, in zoverre het in aansluiting bij de bedoeling van Schepper of maker aan zijn bestemming beantwoordt. Toch is niet alles, wat in dezen zin waar en goed en dus innerlijk volmaakt kan genoemd worden, b.v. een technisch perfecte machine, daarom ook schoon. De schoonheid berust als het ware op innerlijke waarheid en doelmatigheid, maar mag niet in deze eigenschappen worden opgelost. De verstoffelijking van het ware en goede moet zich kenmerken door een bijzonderen glans, welke den beschouwer in verrukking brengt, en dit zal slechts mogelijk zijn bij een superieur geestelijk of ideëel gehalte van het innerlijk volmaakte.

Als wezens-kenmerken der schoonheid kunnen worden aangegeven: innerlijke voltooidheid of volmaaktheid, beantwoordend aan de eischen van waarheid en doelmatigheid, vervolgens geestelijkheid van inhoud, ge-realiseerd in min of meer schitterenden vorm, welke

voor alles is berekend op aesthetische aandoening. Uit het voorafgaande moge vooral dit duidelijk zijn, dat schoonheid geestelijk is van inhoud en op de allereerste plaats spreekt tot den geest door haar idealen inhoud, en slechts op de tweede plaats ook tot de zinnen door haar uiterlijke verschijning, welke veel meer de natuurlijke uitbloei is der schoonheid. Ten nauwste met het begrip van schoonheid is verbonden het begrip van kunst, welke naar haar wezen niet anders is dan de menselijke uitdrukking van het schoone. Als de schoonheid heeft zij ten doel vóór alles aesthetisch welbehagen te wekken — dit is haar natuurlijk en primair doel, wat evenwel niet beteekent, dat deze primaire bestemming niet aan een hooger doel weer dienstig kan zijn. Alles, wat de kunstenaar nastreeft bij zijn kunstwerk, eenheid en proportie, symmetrie en harmonie, technische volledigheid en praktische doelmatigheid, het moet alles berekend zijn op het ééne doel, de uitbeelding van het schoone. Alleen in zooverre dit laatste bereikt wordt, spreekt men van ware kunst, hoezeer ook overigens het kunstproduct aan de eischen van logica en psychologie, moraal en techniek moge voldoen.

Als nu het schoone, gelijk boven is gezegd, objectief bestaat in het evenwichtige van idealen inhoud en zinbekorenden vorm, dan volgt daaruit dat de aesthetische waarde van een kunstwerk gelegen is in de harmonie van gedachte en vorm, en des te hooger staat, naarmate de geestelijke inhoud volkomener en verhevener is en zich dus te meer leent voor aesthetische vertolking in heerlijke vormen.

Op de eerste plaats daarom wordt voor echte kunst gevorderd een *geestelijke inhoud* van eenige beteekenis. Ook door de meest volmaakte techniek kan dit element niet vervangen worden, en de uiterlijke gestalte, hoe aesthetisch ook verzorgd, wordt een zinloos ahangsel, als zij niet de natuurlijke uiting is van een min of meer verheven gedachte. Het spreekt van zelf, dat deze gedachte op de allereerste plaats moet voldoen aan de eischen der waarheid in den ruimsten zin genomen en dus moet harmonieëren met de beginselen van godsdienst en zedelijkheid, met de wetten van logica en psychologie, als ook, ofschoon met minder gestrengheid, met de gegevens van natuur en historie. Bovendien moet de gedachte, welke in het kunstwerk verstoffelijkt wordt, zich kenmerken door een zekere ongemeenheid, welke boven het alledaagsche uitstaat. Hoe rijker en voller en verhevener de gedachte, des te hooger staat het kunstwerk dat deze gedachte met harmonieerende vormen omkleedt. Op de tweede plaats daarom moet de verhevenheid van den geestelijken inhoud tot volle uiting komen in den stoffelijken vorm, die door evenwichtige aanpassing en bevalligheid het schoone tot volledige uitdrukking brengt.

Meer in 't bijzonder moet bij de aesthetische vertolking der gedachte rekening gehouden worden met de wet der *integriteit* zoodat het kunstwerk in zijn

geheel en in onderdeelen werkelijk af is en geen essentiële leemten vertoont. Verder is noodig, om eentonigheid te voorkomen, een verscheidenheid van onderdeelen, die echter door evenwichtigheid en symmetrie zich laat samenvoegen tot één geheel. In deze samenvoeging kome tot uiting wat men zou kunnen noemen een organisch karakter. Met behulp hiervan zal de kunstenaar het ideale in een werkelijk schoonen vorm zinnelijk-aanschouwelijk maken en zoo den beschouwer geestelijk-zinnelijk bevredigen en hem brengen tot volledige aesthetische ontroering. Als iedere kunst heeft de bouwkunst ten doel de uitdrukking van het schoone, vertolkt zij geestelijke denkbeelden in bevallige vormen daarbij gebruik makend van anorganisch materiaal en het stoffelijke gegeven der ruimte. Door verwerking dezer materiele gegevens tot een behoorlijke uitdrukking van geestelijken inhoud kenmerkt zich de architect als waarachtig kunstenaar. Twee dingen alzoo maken een bouwwerk schoon: aesthetische vormgeving, zich kenmerkend door eenheid en harmonieuze verscheidenheid, en uitdrukking van bepaalde denkbeelden of ideeën.

Natuurlijk beoogt de bouwkunst naast de schoonheid ook bijna altijd een nuttigheidsdoel, en hoemeer de praktische bestemming afdaalt tot het alledaagsche, hoe moeilijker het probleem om iets schoons te maken. Daartegenover hoe meer de praktische bestemming verband houdt met de hoogere, geestelijke behoeften der menschen, des te meer gelegenheid voor den kunstenaar tot aesthetische creatie. Een niet te vermijden gevolg zal ook zijn, dat in onderdeelen nu de schoonheid, dan weer het nut den boventoon voert, evenwel toch altijd zoo, dat het geheel overwegend schoonheidscreatie is, niet slechts een loutere ruimte afsluiting ter bescherming tegen regen en wind. De bouw mag niet ontstaan zijn uit louter praktische doeleinden, maar moet zich doen kennen ook als de uitdrukking eener gedachte. *(Wordt vervolgd).*

De eerste Bouwmeester van Nederland — ontdekt!
De onderstaande kennisgeving werd rondgezonden:

JACOB MARIA COHEN
GEDIPLOMEERD SIERAAD-, LETTER-
EN HUISSCHILDER

TOONEEL-, PLAFOND- EN ZAAL-DECORATEUR
AANNEMER VAN ALLE WERKEN

KLEURSCHAKEERING IN HET GENRE VAN ONZE
EERSTE BOUWMEESTER HARRY ELTE Ph.z.

GOVERT FLINCKSTRAAT 367, AMSTERDAM

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN
TOT BEVORDERING NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. J. GRANPRE MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF,
Joh. D. LOOYEN, Ir. D. F. SLOTHOUWER en
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co.,
Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. f 9.— 's jaars, voor
Indië en Buiteni. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p.
f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels f 1.80, elke regel meer
f 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abo-
nement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 6 SEPT. 1919. — No. 36.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE.
Over Bouwkunst, door Jan Stuyt (vervolg van pag. 212). —
Vereeniging van Gemeentelijke Bouwtechnische Hoofdambte-
naren, door J. P. M. — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften,
Van dorpen in Zeeuwisch-Vlaanderen, door J. P. M.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING B.N.A.

Op Zaterdag 13 September 1919, des v.m. 11 uur te Amsterdam.

De vergadering wordt gehouden in de vergaderzaal van de E.L.T.A. (Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling Amsterdam).

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Benoemingen o.a. van het vijfde lid van de Commissie van Redactie, waarvoor het Bestuur aanbeveelt Ir. M. Th. Elout.
5. Verkoop Gebouw.
6. Rondvraag.
7. *Korte canserie te houden door den heer Ir. D. Roosenburg over den bouw van tentoonstellingen.*

Introductie is toegestaan.

Na de vergadering zal een gemeenschappelijke lunch worden gehouden in een der restaurants op het Tentoonstellingssterrein, (Prijs per couvert f 3.50.)

In den loop van den middag zullen de tentoonstelling en het vliegtrein worden bezichtigd.

De terreinen van de E. L. T. A. liggen aan de overzijde van het Y. Zij zijn te bereiken door middel van speciale booten, welke afvaren van steiger 11, De Ruyterkade, achter het Centraalstation.

Met het oog op het tijdig nemen van maatregelen is het noodzakelijk dat Heeren deelnemers zich zoo spoedig mogelijk opgeven, uiterlijk vóór 10 September a. s., met vermelding of zij aan de gemeenschappelijke lunch deelnemen, bij den Directeur, Amsterdam, Marnixstraat 402.

Plan tot uitbreiding van Bussum.

In de laatste Raadszitting is een plan tot exploitatie van de

onlangs in het oosten der gemeente aangekochte gronden vastgesteld. Het plan is ontworpen door den gemeente-architect, den heer G. Hartstra, in samenwerking met den tuin-architect, den heer D. F. Tersteeg.

Bij de samenstelling van het wegenplan waren verschillende moeilijkheden te overwinnen: er moest rekening gehouden worden met het verschil in hoogte en aard der percelen en de ligging der verboden kringen aan de batterij bij „De Gooische Boer”, alsmede met die van de aan den Amersfoortschen straatweg gelegen kerkhoven.

Van de brug in den Oud-Bussemerweg is in oostelijke richting een weg over het hooge terrein geprojecteerd en een andere over het lage terrein welke samenkomen op een ter breedte van 20 M. ontworpen plein. Dit plein is tot 40 M. verbreed bij de uitmonding van twee verder oostelijk daarop uitkomende zijwegen.

Van dit plein zijn twee wegen geprojecteerd naar den Amersfoortschen straatweg.

Van de brug in den Oud-Bussemerweg is nog een weg ontworpen, aansluitende op den tusschen beide kerkhoven gelegen zandweg, waardoor een korte verbinding verkregen wordt van het dorp en het bosch van Bredius.

In de nabijheid van de bovengenoemde brug blijft een terrein onbebouwd weiland met plansoen; de bestaande taludbeplanting langs den rand van het hooge terrein blijft behouden. De hoofdwegen zijn op 15 meter breedte ontworpen, de andere verkeerswegen op twaalf en tien meter, en de ondergeschikte wegen op acht meter.

De sloot tusschen den Huizerweg en den Brediusweg blijft, de oevers zullen door een drietal bruggetjes verbonden worden, de overige slooten worden gedempt.

Dr. H. P. Berlage.

Dr. H. P. Berlage heeft, naar de dagbladen onlangs berichten, zijn ambt als architect der firma William Müller en van de familie Kröller neergelegd. Dit gaf hem, blijkbaar reeds sinds geruimen tijd, niet de aanvankelijk gehoopte voldoening. Dr. Berlage zal deze nu zeker zoeken in het ontwerpen van het haagsche gemeentelijke museum, welke opdracht hem ongetwijfeld het scheiden van zijn bovengenoemd ambt heeft vergemakkelijkt.

Men herinnert zich dat de heer en mevrouw Kröller destijds algemeen als kunstminnaars geestdriftig werden gehuldigd.

toen zij den heer Berlage, die kort te voren, bij de roterdamsche Raadhuis-prijsvraag, was gepasseerd, aan zich en het bouw-bureau der firma Müller verbonden. Men verwachtte dat hij daardoor de gelegenheid zou vinden om zich in eene lange reeks van belangrijke werken vrij te ontplooiën. Van al de grootsche voorstellingen, welke gevormd zijn over de architectonische opdrachten welke den heer Berlage zouden ten deel vallen, ging welbeschouwd slechts zeer weinig in vervulling: eene boerderij in Drenthe, het kantoorgebouw der firma Müller te Londen, een jachthuis te Hoenderloo. Volgens de dagbladberichten zou de inwendige afwerking van dit laatste de directe aanleiding geworden zijn van het beëindigen der betrekkingen. Andere ontwerpen, waarover nu en dan geruchten openbaar werden — o.a. een landhuis te Wassenaar — schijnen blijkbaar niet te worden verwezenlijkt. De opdracht voor het haagsche museum geeft aan Dr. Berlage nu de gelegenheid om althans van zijne, voor het museum der familie Kröller gemaakte studies alsnog partij te trekken. Het vooruitzicht om zich te kunnen wijden aan de belangrijke taak die de gemeente 's Gravenhage hem toevertrouwde, is zeker niet vreemd aan het besluit van Dr. Berlage om zich vrij te maken van een werkkring, die indertijd veelbelovend scheen doch hem nu blijkbaar weinig aantrekkelijks meer bood. Na zoovele groote ontwerpen moge het Dr. Berlage gegeven zijn om er nu binnen kort ook weer een tot uitvoering te brengen.

(Bouwwereld).

Stichting „Campen” te Kampen.

De Heer A. J. Meyers schrijft in de *Bouwwereld*: In het Gothische huis te Kampen heeft de nog jonge Stichting „Campen” Donderdag 14 Augustus l.l. haar eerste tentoonstelling onder belangstelling van velen, waaronder het Dagelijksch Bestuur der gemeente, geopend. Hiermede heeft „Campen” een succes behaald. Want niet alleen dat in kleine plaatsen het uiterst moeilijk is het publiek tot daden van piëteit en kunstzin op te wekken, ook de tijdsomstandigheden hebben hier zeer belemmerend gewerkt. Het nu gerestaureerde Gothische huis moest, daar andere ruimte hiertoe ontbrak, dienen tot dagverblijf (recreatie-gebouw) van Fransche vluchtelingen. Dit veroorzaakte natuurlijk niet alleen teleurstelling maar ook oponthoud in de uitvoering van „Campen”'s plannen. Maar nu is dan op een der zolders van genoemd gebouw de tentoonstelling geopend. Alle begin is moeilijk en daar verzamelen niet alleen een kwestie van geld, maar ook van tijd is, zal het duidelijk zijn, dat deze expositie met eenige welwillendheid moet worden beoordeeld. Toch zijn er belangrijke voorwerpen geëxposeerd en vooral voor de topografie en de oude bouwkunst van Kampen is er interessant materiaal bijeengebracht. We zien hier de nog bestaande en de helaas ook verdwenen stadspoorten. Met weemoed wordt ons hier voorgesteld, dat ook te Kampen, en dikwerf zonder noodzaak, veel stedschoon werd vernield. Hier denken we bijv. aan de laat-middeleeuwsche Hagenpoort, die zonder dat het noodig was, moest vallen onder de slagen van den moker. Verder zijn hier aanwezig oude, fraaie kleederen, waarmede de vroegere pachters en pachteressen der erven van het Kamper-eiland zich tooiden: prachtige, rijk met bloemen doorweven stoffen. De kleeding der vroegere bewoners van het Kamper-eiland heeft, meen ik, nog zeer weinig de aandacht getrokken en toch is zij bijzonder fraai en merkwaardig. Dan zien we op afbeeldingen de kleederdrachten van Ens en Emmeloord (Schokland), IJsselmuiden, Grafhorst, Wilsem, Dooraspijk etc. Verder zilveren schilden, waarop attributen van het timmerliedengilde, welke schilden aan den lijkwagen werden gehangen wanneer een gildebrouder, of diens vrouw, werd begraven. Dan zien wij een trap-teekening uit den gildetijd waarop we lezen: „gedaan door Jan Reijer bij zijn baas J. Figge, Kampen 1781”, een voorbeeld van vakopleiding uit 't laatst der 18e eeuw.

Een miniatuur beurtschip trekt verder de aandacht. Het is 't model der vroegere beurtschepen, varende tusschen Amsterdam en Kampen. Men kon ze vroeger zien liggen bij de Oudebrugsteeg aan het Damrak te Amsterdam. Met dergelijk schip kwam wellicht de architect Ph. Vingboons naar Kampen, toen hij daar den Nieuwen toren bouwde in 1650. Deze schepen zijn alle verdwenen; een boot heeft nu die elegante voertuigen, welke zoo warm-bruin in de zon konden glanzen, vervangen. Voorts is bijeengebracht eene belangrijke verzameling portretten, waaronder dat van den bekenden tuin-architect J. D. Zoicher, die voor Kampen het fraaie plantsoen ontwierp. 't Is een daad van volksopvoeding en piëteit, die „Campen” heeft verricht onder zeer moeilijke omstandigheden. En dat streven verdient belangstelling en steun.

De Oude Basiliek van St. Pieter te Rome.

Als supplement van het Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen is verschenen „Der abbruch Alt-Sankt Peters” (1605—1615) bewerkt door Dr. J. A. F. Orbaan. Over den inhoud van dat belangrijke boek gaf de N.R.Ct. een résumé, waaruit wij het volgende vermelden: „De afbraak van die oude basiliek is iets zeer bijzonders. De oude St. Pieter was, het spreekt van zelf, maar niet een kerk als iedere andere, die men zoo maar af kon breken, toen zij te oud werd en niet meer aan den smaak der nieuwe tijden voldeed. Zij was het voornaamste monument van het oude christendom. Keizer Constantijn bouwde haar op verzoek van Paus Sylvester I, naast het circus van Nero, boven het graf van den apostel, wiens naam zij zou dragen. In 326 werd de kerk gewijd, doch in de volgende eeuwen werd zij telkens weer vergroot en verfraaid. Zij had vijf schepen, een dwars-schip en een door zuilengangen omsloten voorhof. Het geheel was omgeven van kerken, kapellen en kloosters. Vele groote gebeurtenissen in de geschiedenis der christelijke menscheit hebben zich in deze kerk afgespeeld. Hier ontving Karel de Groote in de Kerstdagen van het jaar 800 uit de handen van Leo III de roomsche keizerskroon en na hem werden vele keizers en pausen hier gekroond. Geen wonder dat deze basiliek zich een hechte plaats in vele harten veroverd had. Maar de kerk werd bouwvallig en in 1452 vatte Nikolaas V het plan voor een nieuw gebouw op. Het kan niet de bedoeling zijn, hier de bouwgeschiedenis van St. Pieter uit een der vele handboeken over Italiaansche architectuur over te schrijven, alleen zij even aangestipt, dat in 1605, bij het begin der door Orbaan behandelde periode Bramante's grondplan met Michelangelo's wijzigingen en diens koepel tot op de façade na ten uitvoer gebracht was. Het nieuwe gebouw omvatte het terrein van het koor, het dwars-schip en een deel van het langschip van de oude basiliek en stak hoog boven de daarvoor liggende overblijfselen van de oude kerk uit. In 1605 stond n.l. nog een deel van den ouden St. Pieter overeind en velen zullen daar met angstige oogen naar gekeken hebben, daar er toentertijd te Rome herhaaldelijk ongelukken voorkwamen tengevolge van het instorten van oude gebouwen. De bouwmeesters van den nieuwen Dom beschouwden, dat spreekt van zelf, die nog dienstdoende overblijfselen van de oude kerk slechts als een hindernis om hun grootsche ideeën ten uitvoer te brengen. Al heeft het middeleeuwsche complex met zijn eigenaardige verscheidenheid van bouwstijlen toen ook wel bewonderaars gehad, toch zijn er geen stemmen tot zijn behoud opgegaan, althans geen stemmen, die tot ons zijn doorgedrongen. Wel heeft men de gedachte aan de oude basiliek bewaard, door het gansche terrein dat zij besloeg in het grondplan van de nieuwe kerk op te nemen. Ook heeft men de herinnering aan den voorhof bewaard en in den nieuwen porticus de mozaïeken van Giotti weer aangebracht.

(Wordt vervolgd.)

OVER BOUWKUNST.

DOOR JAN STUYT.

(Vervolg en slot van pag. 212.)

Uit het gezegde volgt, dat in de bouwkunst voorop staat de tempelbouw, als het meest geëigend voor aesthetische uitvoering. De religieuze gedachte toch, leent zich bij uitstek en op de allereerste plaats voor architectonische vormgave. Toch is het niet noodzakelijk, de bouwkunst tot dit gebied te beperken, wij naast de religieuze ook andere ideeën in de architectuur tot uitdrukking kunnen gebracht worden, welke met het karakter, de bestemming of de omgeving van een bouwwerk samenhangen.

Wanneer het waar is, dat architectuur een middel tot uitdrukking van denkbeelden is, dan laat zich, op dat stramien door bordurende, een reeks gevolgtrekkingen ontwikkelen, waarvan wij er hier echter slechts eenige kunnen memoreeren.

Bij het woord „beeld” denk ik in de eerste plaats aan de menschelijke gestalte en de daaraan toe te kennen hoedanigheden. Welnu het zijn deze hoedanigheden, kenmerken of eigenschappen, die het karakter bepalen. Zoo is het ook met de bouwkunst. De architectuur van een gebouw kan van een koninklijk karakter zijn of van een nederig ondergeschikt karakter. Ze kan voornaam zijn of burgerlijk — verheven of ordinaar. Een van de allereerste vereischten dan in de bouwkundige compositie zal het zijn, het karakter van het gebouw met juistheid te bepalen, omdat van de goede groep in deze de verdere waarde van de compositie voor een groot deel afhankelijk is. En dat tegen dezen primair eisch heden ten dage nog al eens gezondigd wordt, zien wij om ons heen, waar wij winkels het karakter zien aannemen van de openbare gebouwen der Gemeenschap en de openbare gebouwen er dikwijls uitzien als voor particuliere doeleinden gesticht.

Het is opmerkelijk, dat in de bloeitijdperken der kunst het karakter van een bouwwerk altijd met juistheid tot uitdrukking komt, terwijl in vervalperioden, als waarin wij het voorrecht hebben te leven, te dezen opzichte zoovele mistastingen zijn te constateeren. Het karakter dus wordt bepaald door de hoedanigheden of kwaliteiten; hoe harmonischer deze kwaliteiten kunnen worden saamgebracht, hoe sterker het karakter tot uiting zal komen. Groeps-gewijze ondersteunen die hoedanigheden elkander, al zijn er echter ook die elkaar min of meer uitsluiten. Het instinct van den kunstenaar zal deze keuze moeten leiden. Alhoewel het moeilijk valt zonder illustraties de verschillende hoedanigheden of kenmerken welke architectuur kan bezitten, duidelijk naar voren te brengen, mogen wij hier toch de groote lijnen onzer bedoeling eenigszins nader vastleggen.

In de eerste plaats dan zal goede architectuur *Leven* bezitten, er zal een individualiteit naar voren komen die tot ons spreekt, die ons wat heeft te vertellen. Ruskin heeft het in the *Lamp of Life* zoo prachtig

gezegd: „all things are noble in proportion to their fulness of Life”!

In tweede instantie vinden wij de groote waarde, die aan de uitdrukking van *Kracht* is toe te kennen — een krachtige expressie, die zoowel door contrasten als door het juist aanwenden van gelijkwaardigheden te bereiken is.

Nauw verwant met deze eigenschap is *Breedheid*, die vooral voor groote gebouwen een gebiedende eisch, echter ook in gebouwen van geringer afmeting niet behoefst gemist te worden.

Doch zonder *Beperking* zou de bouwmeester zich allicht te ver laten gaan en eerst in beperking toont zich de kunstenaar; deze hoedanigheid is op verschillende wijs te benaderen — zoowel door ondergeschiktheid als door overheersching. Doch al de vorengenoemde hoedanigheden sluiten de mogelijkheid van *verfijning* niet uit al zal het waar zijn, dat deze hoedanigheid niet voor alle mogelijke bouwwerken in gelijke mate zal gevraagd worden.

Dat is nog meer het geval met *Gratie*, waarvoor meer bepaald een zekere categorie van bouwwerken in aanmerking komt.

Zijn al de hoedanigheden in harmonische en naar den aard van het bouwwerk geëigende wijze aanwezig, dan zal het hoogst bereikbare in zake Bouwkunst, dan zal *Rust* de kenmerkende eigenschap van het Bouwwerk wezen.

Rust — de kalme gelijkmatigheid, die ons zoo weldadig aandoet — en waardoor de scheppingen der klassieken in hun groote volkomenheid zoo bijzondere charme voor ons hebben.

Wanneer dan bij alles te zamen *Sentiment* ons tegenstraalt uit de bouwkundige compositie, dan spreekt de Bouwkunst weer een taal, die het hart verstaat en den geest verrukt en mogen wij van goede architectuur spreken.

In het wordingsproces nu van een bouwkundige schepping staan ons verschillende factoren ten dienste, die als de middelen zijn om bovengenoemde hoedanigheden of kenmerken te doen uitkomen. Door middel dezer factoren rangschikken wij de elementen — muren, daken, vensters, deuren, enz. enz. waaruit het bouwwerk ten slotte bestaat en wanneer wij ons bij die rangschikking in de eerste en eenige plaats laten leiden door overwegingen van materieelen aard, overwegingen die hun grond vinden in den aard der materialen en de functie door de onderdeelen uitgeoefend, loopen wij grootelijks de kans, ons bouwwerk niet in de sfeer der kunst te kunnen heffen.

Naast of liever boven die materiele overwegingen sta het besef, dat Bouwkunst is een middel tot uitdrukking van denkbeelden en dat wij, hoezeer dan ook aan de materie gebonden, in de allereerste plaats met ons bouwwerk een stemming moeten wekken. Wanneer wij ons rekenschap trachten te geven van de indrukken, die de gebouwen uit verschillende tijdperken en landstreken op ons maakten, dan zullen wij die in het groot kunnen verdeelen in twee groepen:

de eene met als kenmerk het fijne en teedere, wat wij naderen met genegen bewondering, de andere van een strenge sevre houding — vrees en ontzag inboezemend.

In de gebouwen der menschen moet teruggevonden worden eerbiedig aanbidden en navolgen niet alleen van den Geest, die de pijlers in het woud hun ronding gaf of het blad zijn sap verstrekt, de schelp polijst en gratie verleent aan elke beweging van het dierlijk organisme, maar ook van den Geest die de grondslagen der aarde vestigde, die haar afgronden opbouwde in der wolken kilheid en de purperen bergkegels den bleeken boog des hemels inhief.

En nu is het een edel bedrijf voor menschen, om met hun gebouwen, al is het ook zwak, in herinnering te brengen de ontroering, die de natuur ons door hare veelzijdige schoonheid zoo dikwijls heeft geschonken. Om voor de Majesteit Gods hier op aarde een tempel te bouwen, moet men heden ten dage naar eenvoudiger middelen omzien dan hun ten dienste stonden, die boven de volkrijke stad, eenzame klippen te midden der zwierende vogelen de stille lucht inhieven!

Doch met die eenvoudige middelen kan toch getracht worden uitdrukking te geven aan de bezieling van den kunstenaar; en is het waar, dat bij den profaanbouw de denkbeelden tot uitdrukking moeten komen, die de oprichting van den bouw hebben beheerscht hoeveel te meer zal dit klemmen bij den kerkbouw, waar zooveel diepere zin den grondslag vormde der architectonische compositie. Zoo ergens dan is bij deze categorie het loutere constructieproduct uit den boeze.

Wat voor een kerkgebouw in hoogere mate geldt, is dus ook van beteekenis bij elk bouwwerk, en van hoe groot belang de materiele vraagstukken die zich in de bouwkunst voordoen ook mogen zijn, wij raken onzes inziens op den verkeerden weg, indien we niet in de allereerste plaats de aandacht wijden aan den dieperen zin en beteekenis, die wij door ons bouwwerk tot uitdrukking hebben te brengen.

Den Haag, Maart 1919.

JAN STUYT.

VEREENIGING VAN GEMEENTELIJKE BOUWTECHNISCHE HOOFDAMBTENAREN.

Plannen voor het stichten van een vereeniging of een bond van directeuren en adjunct-directeuren van gemeentewerken hangen al sinds lang in de lucht.

Thans schijnen die plannen vasten vorm aan te nemen, althans in het jongste nummer van T. G. zijn de concept-statuten van een dergelijke vereeniging opgenomen, die den hierboven afgedrukten naam zal dragen. Het schijnt niet de bedoeling te zijn een vakvereeniging te stichten, in dien zin dat zij de verbetering van de beroepsbelangen harer leden in haar program opneemt. Het doel van de vereeniging wordt als volgt omschreven in art. 2.:

„De Vereeniging heeft ten doel het verhoogen van de waardeering en den eerbied voor het ambt, dat hare

leden bekleeden, en derhalve bevordering van de belangen harer leden in ethischen en cultureelen zin, zoomede de behartiging van gemeente-belangen.” Dit doel zal de Vereeniging langs wettelijken weg trachten te bereiken door:

a. het bevorderen van het onderling verkeer tusschen de leden en het geven van gelegenheid uit elkanders kunde en ondervinding voordeel te trekken.

b. het vormen van een adviesbureau ten einde aan gemeentebesturen advies te geven of verzoekschriften te richten in aangelegenheden van onder art. 2 bedoeld belang.”

Verder de gebruikelijke middelen, als vergaderen, publicatie, tentoonstellingen, vriendschapsbetrekkingen met zuster-vereenigingen, enz., alsook de onder f genoemde: „bestudeering of het nemen van maatregelen van economischen of wetenschappelijken aard in het belang der bouwtechniek, het geven van voorlichting te dier zake en het bevorderen van wettelijke regelingen daaromtrent.”

Deze wettelijke wegen nu zullen worden bewandeld door de leden, die art. 5 verdeelt in gewone leden, buitengewone leden en eereleden.

Gewone leden kunnen alleen zijn directeuren, architecten en ingenieurs van gemeentewerken, het Bouwen en Woningtoezicht of den Woningdienst, en zij, die lid zijnde, den dienst der Gemeente verlaten hebben. Buitengewone leden kunnen zijn gemeenten in Nederland.

Voor het eerelidmaatschap zal men zich ook voor deze vereeniging aan de gebruikelijke verdiensten schuldig gemaakt moeten hebben.

Om lid der vereeniging te worden moet men zich aanmelden bij het Bestuur, dat over de toelating beslist.

De verdere bepalingen omtrent de leden zijn ondergebracht onder het hoofd „Centraal Bureau der Vereeniging” en vervat in art. 11, dat bepaalt, dat de leden uit kracht van hunne toetreding onderworpen zijn aan de bepalingen van de statuten en dienovereenkomstig door de algemeene ledenvergadering genomen besluiten, en vastgestelde bijzondere reglementen. Bij overtreding van een en ander kan door het Bestuur worden besloten het betrokken lid van zijn lidmaatschap vervallen te verklaren, waarvan hem alsdan per aangeteekend schrijven moet worden kennis gegeven.

Voorts zijn er twee artikelen 8 en 9 die de samenstelling en de bevoegdheid van dit autocratische Bestuur duidelijk maken.

Met ten slotte enkele artikelen over de geldmiddelen, de ledenvergaderingen, statutenwijziging en ontbinding is dit concept klaar.

Aan een buitenstaander geven ze een eenigszins vaag idee van deze vereeniging in staat van wording, en er rijst zelfs eenige twijfel of het met deze verbindingen mogelijk zal zijn, de zaak flink in elkaar te zwaluwstaarten.

Eenige nadere aanduiding geeft overigens wel het

omstandig verslag door den heer W. C. A. Hofkamp, over de laatste vergadering van de H.H. Directeuren, hunne Adjuncten, Architecten en Ingenieurs van Gemeentewerken en Bouw- en Woningtoezicht te Dordt op 11 Juli j.l., waarop min of meer om de concept-statuten in kwestie heen gepraat werd. Althans de heer Op ten Noort sprak over de a.s. vereeniging en wat zij behoorde te zijn.

„Geen groote bond, waarvan alleen hoofden lid kunnen worden, want daar maakt men ook veel werk van de finantieele belangen der leden, doch die wenschen wij in onze vereeniging niet te behandelen. Wij stellen ons meer voor: verhooging van het aanzien van ons ambt, door vergaderingen waar onderwerpen van actueel belang in ons vak behandeld worden, als die der geneeskundigen, van de gasfabrikanten, van electriciteitsdirecteuren, enz. waarvan de verslagen in de groote bladen voorkomen.”

De nieuwe vereeniging zal zich ook de weelde van een gesalarieerden secretaris moeten kunnen veroorloven, die (volgens den heer Op ten Noort) „het noodige voor onze vereeniging verricht en wien wij dan, als er iets niet, of niet tijdig is gedaan, desnoods ook een verwijt zullen kunnen maken”.

Betreffende het bureau, vertelde de heer Op ten Noort, dat dit nuttig zou kunnen zijn, om medewerking te kunnen verleen voor de normalisatie van verschillende zaken betreffende riolen, wegen, straten enz. „Ik kan mij bijv. denken”, aldus spreker, „dat wij allen één zelfde rioolkolk als goed beoordeelen, dan zouden wij die als de normale kunnen aannemen, en daar de industrie die dan als handelsartikel in voorraad kan vervaardigen, kon de prijs aanmerkelijk lager worden enz. Is dit geen algemeen gemeentebelang”. Na dit detailpunt hooren we in het verslag weer plots iets over de principieele vraag: Wie kan lid worden? De heer Op ten Noort heeft daar blijkens het verslag op geantwoord: „Zij, die bij de oprichting van de vereeniging dadelijk verklaren, lid te willen worden, kunnen dit zijn, en daarom moeten lid worden allereerst zij, die dit kunnen worden, volgens de statuten, maar bovendien zij, die vroeger in een betrekking waren, waardoor ze lid hadden kunnen worden, zooals bijv. de Minister van IJsselsteyn, de Burgemeester Tellegen, enz.”

Tot slot meldt het verslag dat er een commissie is benoemd, die de conceptstatuten nog eens zal bewerken. Die bewerkte statuten zullen dan wel weer in T. G. worden opgenomen; we verheelen niet dat wij daar wel eenigszins verlangend naar uitzien.

J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Microscopisch onderzoek van hout, met 189 micro-fotografische afbeeldingen door Ir. M. E. H. Tjaden, Dir. der Gem. werken te Eindhoven, Oudleeraar der

Kon. Mil. academie, met een inl. van Prof. J. A. van Kloes, 78 bladz. 22 x 29. Prijs geb. f 3.90 + 15 % crisistoelag. Uitgave L. J. Veen A'dam.

De inleider begint met op te merken dat: „Dengenen, die eenigszins verder dan de meeste vaklieden zijn doordrongen in de kennis der bouwstoffen, is 't bekend dat men, bij den tegenwoordigen stand dier kennis, in twijfelachtige gevallen niet meer kan volstaan met te steunen op 't oordeel en de uitspraken van in hun vak opgegroeide en vergrijpde, als zoodanig voor deskundig doorgaande mannen der praktijk; en eveneens dat de beoefenaars der zuivere wetenschap menigmaal tekort schieten met betrekking tot de kennis en herkenning der bouwstoffen. De heer Tjaden heeft door zijn thans verschenen werk eenieder in de gelegenheid gesteld twijfelachtige gevallen op te lossen.”

Door middel van een groot aantal micro foto's worden van 62 der meest toegepaste binnen- en buitenlandse houtsoorten de anatomische kenmerken gedemonstreerd.

Het werk is verdeeld in 5 hoofdstukken.

1e. Plantkundige indeeling blz. 1; 2e. Structuur, groei. Van enkele algemeenheden en begrippen wordt een korte beschrijving gegeven bladz. 2-5; 3e. Microscopisch onderzoek, de hulpmiddelen en manipulatie's welke daarvoor en daarbij noodig zijn, zijn zoo eenvoudig dat men zich daardoor niet behoeft te laten afschrikken. Dure of moderne microscopen zijn daarbij niet noodig, met een vijfmalige vergrooting is reeds veel te zien en verder dan een tweehonderdvijftig malig gaat men in 't algemeen niet, blz. 5-6; 4e. Onderzochte houtsoorten, 50 stuks Loof- en 12 Naaldhoutsoorten zijn onderzocht, zoowel van dwarse doorsnedes (kophout) als die in radicale en tangentiële richting zijn voor iedere soort afbeeldingen gegeven bladz. 6-75; 5e. Vaststelling der houtsoort bladz. 73-74, ten slotte een sleutel tot 't vaststellen der soort van de belangrijke handelshoutsoorten, waarbij ondersteld, dat men 't microscopisch beeld naast 't microscopisch onderzoek benut om tot een resultaat te komen.

Het is een zeer verdienstelijk werk waarvan eenieder die houtsoorten moet onderscheiden kennis dient te nemen, een dergelijke studie aan de hand van een zoo keurige verzameling is een leerzame ontspanning, terwijl de eenvoud van 't procédé het gebruik voor eenieder mogelijk maakt.

De uitgever verdient een compliment voor de keurige typografische verzorging.

Vlakke Driehoeksmeting door W. J. Heydeman, Directeur der M. T. S. te A'dam. 2e Herziene druk, 95 bladz. 37 figuren. Prijs f 2.25. Uitgever Æ. Kluwer Deventer.

Op duidelijke wijze wordt dit bekende hoofdstuk uit de Wiskunde behandeld.

De schrijver teekent een figuur en laat de onderlinge betrekkingen van de elementen daarvan veelal „af-

lezen" hetgeen, vooral bij klassikaal onderwijs, de algemeene belangstelling meer gaande houdt.

Polytechnische Bibliotheek No. 16. Inleiding tot de Vastheidsleer door F. Wind. 2e druk. 117 bladz. 67 figuren, 12 tabellen. Uitgever N. V. Uitgevers Mij. voorheen v. Mantgem & De Does, A'dam.

In 9 hoofdstukken worden achtereenvolgens behandeld 1. De Natuurkundige grondslagen. 2. Vormveranderingen en spanning. 3. Belasting of trek, druk en afschuiving. 4. Belasting of buiging. 5. Berekening van het grootste buigingsmoment. 6. Wringing. 7. Samen- gestelde Vastheid. 8. Excentrische belasting. 9. Statistisch onbepaalde constructie's. Dat is heel wat, om 't bovenstaande in te leiden en nog wel, door, zooveel doelijk 't aannemen op gezag te vermijden" en niet te schermen met uitdrukkingen als: omslachtige berekeningen leeren dit, met behulp van Hoogere Wis- kunde leidt men af...

De natuurkundige grondslag draagt een vademecum karakter en zal, wanneer deze fundatie niet door anderen is gelegd, tot chronische instortingen aan- leiding geven. De definities over: gewicht, arbeids- vermogen, traagheidsmoment van lichamen, massa, zijn zeer vaag; b.v. massa is niet hetzelfde als ge- wicht, zegt de schrijver o. a., hetgeen zonder meer niets verklaart en de leerling allicht geneigd is naar 't niet overeenkomstige te zoeken. 't Is toch algemeen dat men massa 't best definieert als 't standvastig quotient van kracht en versnelling. Hoofdstuk 2 is een opsomming van eenige begrippen, doch als overzicht niet onaardig, echter zou bij 't teeken E voor elasticiteitsgrens een fonetische toelichting niet misplaatst zijn, terwijl fig. 13 door 't trekken van een diagonaal inplaats van een ribbe van 't grondvlak rebusachtig aandoet en § 23 m.i. niet op z'n plaats is. Hoofdstuk 3 bevat hoofdzakelijk uit- gewerkte voorbeelden, is daardoor beter geslaagd, de functie van den bout in fig. 21 lijkt mij nog al twijfelachtig. Hoofdstuk 4 is een aardig hoofdstuk en als inleiding behandeld, de §§ 35, 36 en 37 gaan te ver: er wordt dan ook geschermd. Hoofdstuk V wordt gewoonlijk bij de statica behandeld, de ver- schillende belastingschema's worden analytisch uit- eengezet, de §§ 52 en 53 vallen weer uit 't kader, gevolg: schermen. Wat heeft 't voor zin als men na eenig ploeteren voor m de waarde $\frac{1}{2}$ krijgt, terwijl deze $\frac{1}{2}$ moet zijn?

De resterende hoofdstukken behoren m. i. in een inleiding niet thuis.

Het boekje geeft meer een overzicht als wel een in- leiding van de V. L. en kan als zoodanig, mede door de uitgewerkte voorbeelden en de toegevoegde tabel- len, naast een ander werk nog dienstig zijn.

Prof. Ir. H. K. J. Heuvelink. Zakboekje voor Land- meter en Waterpassen. 3e omgewerkte druk, 104 bladz. 18 figuren. Uitgave Kon. Instituut.

Een handig boekje over de praktijk, de schr. heeft

door de vele wijzigingen in den tekst tegemoet ge- komen aan de bezwaren welke zich bij gebruikers openbaarden, echter niet in den zin dat 't een leerboek zou zijn geworden met verklaring van de beschreven handelwijze. *Schr.*

VAN DORPEN IN ZEEUWSCH- VLAANDEREN.

Door gebeurtenissen van internationalen aard wordt de aandacht tegenwoordig gevestigd op het schoone stukje land aan gindschen kant van de Schelde. Het bezit ervan gaat blijkbaar ieder Nederlander na aan 't hart. Doch moeilijk te rijmen valt hiermede de onverschilligheid ten opzichte van de verwaar- loozing van natuur- en stedenschoon, zooals zij in de meeste dorpen in Zeeuwsch-Vlaanderen op te merken valt. In een van de vele kleine gemeenten, in Sluis, valt deze weinige piëteit al erg op. Het vermaarde Sluis, met zijn Jantje, en zijn fraaie raadhuis, was voor den oorlog een zeer karakteristiek dorp, dat, omgeven door zijn, met fraai geboomte beplante middeleeuwsche wallen, een lust was voor den kunst- zinnigen bezoeker.

Het was dan ook heel begrijpelijk, dat het 's zomers vaak een centrum was van schilders van alle nationa- liteit, die er hun geliefde onderwerpen vonden. Ook uit een oogpunt van stedenbouw, was dit dorp in al zijn beknoptheid, voortreffelijk. Wat is van dit alles over?

Sluis is verwaarloosd en kaal. Beroofd van zijn fraaie boomen, bezaaid met huizen in z.g. „Belgischen bad- plaatstrant", door onwetende knoeiers in heiligen ernst geschapen, heeft het dorp den sympathieken toon van vroeger verloren en meer nog dan de wanstaltige ijzeren muzikant op de Groote Markt, is het het gemis van dezen toon, dat zoo jammerlijk aandoet. Zooals Sluis, zoo zijn ook de andere plaatsen.

Oostburg, als landsmiddelpunt, uitverkoren voor manifestatie van Zeeuwsch-Vlaanderen's bloei, groeit uit zijn kracht en gaat ten onder.

Schoondijke, Breskens, Aardenburg, het is alles gelijk. Er ontkiemt over al deze dorpen, een verval, een ver- slechtering, ontstaan door de zichtbare ruwheid en onverschilligheid, waaraan land- en stadsschoon bloot- staan.

Wat is hier aan te doen. Scheidt de breede Schelde dit schoone land van onze hulpvaardige handen. Zal de advies-commissie van Zeeland de hand aan den ploeg slaan? Maar er is haast bij het werk, er is periculum in mora. *J. P. M.*

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN
TOT BEVORDERING **BN** NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. J. GRANPÉ MOLIERE, Ir. A. R. HULSHOFF,
JOH. D. LOOYEN, Ir. D. F. SLOTHOUWER en
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co.,
Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

40STE JAARGANG. = 13 SEPT. 1919. = No. 37.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE.
Aanteekeningen omtrent dwarsprofielen van straten en wegen
in verband met beplanting, door Joseph Cuijpers. — Woning-
complex Staatsliedenbuurt Amsterdam, J. C. van Epen, door
J. P. M. — Rectificatie.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Tentoonstelling volkswoningbouw.

Zaterdagmiddag 6 September is in de zalen van den Haag-
schen Kunstkring, Lange Houtstraat 7, Den Haag, een tentoon-
stelling geopend van plannen van bouwwerken, welke tot
stand kwamen met Rijksvoorschot en bestemd zijn voor de
volkshuisvesting.

We komen op deze belangrijke tentoonstelling in ons blad
nader terug.

Schrijven van den Heer C. J. de Haas.

De Heer C. J. de Haas verzoekt ons het volgende schrijven
in het Bouwkundig Weekblad op te nemen:

*Aan het Bestuur van de Maatschappij tot
Bevordering der Bouwkunst, Bond van
Nederlandse Architecten.*

Hooggeacht Bestuur!

Zeer zult U mij verplichten het navolgende, waarin ik de be-
wegredenen uiteenzet, waardoor ik er toe kwam U de vraag
te stellen of ik onder de verhouding, waarin ik thans een
werk uitvoer, nog lid zal kunnen blijven van den Bond van
Nederlandse architecten, op de eerstkomende ledenvergadering
ter bespreking voor te leggen.

Eerstens zet ik dan op den voorgrond dat ik steeds groot
respect heb gehad voor een groot deel van het streven, het-
welk door den Bond van Ned. Architecten werd beoogd en
door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond
van Ned. Architecten vrijwel in zijn geheel is overgenomen.
De strijd door den Bond v. Ned. Architecten aangegaan om
betere onderlinge verhoudingen onder de Ned. Architecten
aan te kweeken en te krijgen, nl. om door zekere wetten
onderlinge concurrentie en broodnijd tegen te gaan, bovendien
de hoogstaande beginselen in de Eerecode vastgelegd, waarin
een architect, lid van den B.N.A. zich aan morele plichten,
gebaseerd op vakverhoudingen heeft te houden, al die punten
droegen steeds en dragen nog heden, mijn volle sympathie

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. / 9.— 's jaars, voor
Indië en Buitenl. bij vooruitbet. / 11.— Afz. Nos. / 0.20. fr.p.p.
/ 0.21 — ADVERTENTIEN: v. 1-6 regels / 1.80, elke regel meer
/ 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertenties bij abon-
nement tegen belangrijk verminderde prijzen.

weg, en heb ik voortdurend getracht daaraan mij geheel te
houden. Ik heb meermalen ondervonden, dat wij, als leden
van den B.N.A. vaak offers moeten brengen, maar ik heb dat
altijd met opgewektheid gedaan wetend de groote beteekenis,
welke achter het werk van den B.N.A. ligt opgesloten.

Ik kan U verzekeren, dat ik steeds met de grootste nauwgezet-
heid de wetten heb nageleefd en bij alles wat op mijn weg
voorkwam heb ik mij voortdurend afgevraagd „mag en kan ik
dat doen tegenover den Bond, waarvan ik lid ben"? Zoo
overwegende nam ik dan een besluit. Ik zeg dit niet om mij
zelfen op te hemelen, dit zou verkeerd zijn, maar om zodoende
geheel en al uit te laten komen dat ik in mijn particulier
leven een steun aan den B.N.A. had.

De B.N.A. is voor mij een wegwijzer geweest, die mij, als
architect, den weg aangaf welke ik moest volgen.

Wij als leden kunnen dat doen, omdat de B.N.A. wetten bezit,
welke ons niet opgedrongen worden, maar die wij bij het lid
worden, volgaarne wenschen te volgen en te gehoorzamen.

Dikwijls heb ik den strijd aangegaan tegen medeleden, indien
ik bemerkte, dat zij onze beginselen door het slijk haalden en
ik heb daarbij nooit aan personen gedacht, maar de zaak,
waarom 't ging, voorop gesteld. Ook hiermede bedoel ik, dat
ik het werken voor den Bond hoog stelde en ik zou, indien
't oogenblik daar was dat ik uit den Bond zou moeten treden,
met groote voldoening terugzien naar den tijd dat ik lid van
den Bond was en voor zijne beginselen offers bracht, of er
voor heb moeten strijden.

In beginsel leeft echter in mij iets, dat van zeer diepgaande
beteekenis is, waardoor ik echter ten opzichte van een punt
niet met den Bond op den duur mede kan gaan.

Ik bedoel n.l. de sociale verhouding van den architect tot de
Maatschappij en de nieuwe samenleving, zooals die zich gaat
vormen.

Ik openbaar U het navolgende, niet als lid van den B.N.A.,
maar als mensch. Ook spreek ik deze woorden niet uit als
lid van deze of gene politieke of religieuze partij. Ik kan U
dit verzekeren, daar ik bij geen politieke noch religieuze partij
ben aangesloten en in dat opzicht geheel vrij ben en mij als
zoodanig ook voel.

De onderlinge verhoudingen van de menschen heeft een toe-
stand in 't leven geroepen, die zoo tegen het hoog menschelijk
denken ingaat, dat als van zelf de vraag bij ons opkomt, kan
't zoo langer?

Hebben wij als architecten geen taak te vervullen?

Voordat ik deze vraag bevestig en beantwoord, is 't noodig de ideale roeping van den architect onder 't oog te zien. Hoofdarbeid van den architect is: scheppen, hij legt daarbij zijn gedachte vast in de stof en bouwt aldus.

Hij is dus een ideeëel werker.

Hij oefent zijn vak uit om zijn roeping te vervullen. Had hij geen roeping dan zou hij elk ander vak of ambt kunnen oefenen.

Vooraf dit hebben wij goed te overwegen, want niet 't loon, hetwelk zijn arbeid hem verschaft, is voor hem 't voornaamste, maar de roeping waaraan hij heeft te gehoorzamen. Zoo zou de architect veel eerder afstand van het stoffelijk voordeel hetwelk zijn arbeid hem geeft, kunnen doen als ieder ander die werkt voor het loon of nog sterker voor de winst, die zijn arbeid hem geeft.

Ik zeg hier niet, dat hij daarom niet verlangt een bestaan te hebben, waardoor hij in staat is aan het leven deel te nemen, zooals dat leven als van zelf vraagt, ja eischt. Het brood om te voeden heeft hij noodig, maar het genot der weelde zal hem niet treffen ja voorbijgaan, wij zijn roeping reeds een leven van schoonheid en rijkheid geeft.

Nu ziet de architect, dat door de maatschappelijke verhoudingen de samenleving een hel is geworden.

Niet de liefde, maar haat en zelfzucht zegevieren.

Daarin, in naam der hoogere kunst, moet verandering komen en dit is de taak van allen, die zich kunstenaar noemen en die roeping hebben het „edele“ en „hoogere“ te dienen.

En van zelf heeft de bouwmeester daarbij leiding te geven; hij toch is aangewezen, als beoefenaar van het vak, ook de verhouding der werken te bevorderen en te ordenen.

Zijn werk, het bouwwerk, ordent hij immers ook? En is dit niet het symbool van het geheel, zooals hij zich dat denkt? Geeft hij niet aan alle deelen zekere beteekenis en is daarbij wel iets op zich zelf minderwaardig of vallen zij elkander niet aan om het geheel tot één te laten worden?

Zoo ook weet de bouwmeester dat geen der onderdeelen bij de uitvoering onbelangrijk is. Hij weet dat een loodafdekking goed geconstrueerd behoort te worden, maar dat ook de fundering hecht en sterk zal moeten worden gemaakt. Alles heeft hij te behartigen en alles vraagt daarom zijn volle aandacht. En kan het, den bouwmeester, bij uitnemendheid filosoof en denker, onverschillig zijn onder welke sociale verhoudingen, zijn werk tot stand komt?

Neen! Hij zal ook hieraan zijn aandacht geven en eerlijk zal hij moeten erkennen dat ook al de werkers hoe oogenschijnlijk ondergeschikt werk zij verrichten, mede helpers zijn om het bouwwerk tot stand te brengen en hij zal zich bewust worden dat elk werk zijn eigen kracht en toewijding vraagt. Zou hij b.v. in staat zijn, dag in dag uit steenen aan te dragen of in de koude den grond om te zetten; zou hij in het koude jaargetijde in staat zijn den arbeid van een heer of voeger te verrichten? Neen! En toch moet dat werk ook gebeuren. Het zijn nu eenmaal de werkzaamheden die noodig zijn om het werk klaar te maken.

Wel weet de architect dat het werk hetwelk hij verricht ook niet door de andere werken volbracht kan worden, wel verstaat hij heel goed dat de metselaar b.v. geen bestektekeningen kan maken; maar laat hij toch bovenal goed verstaan dat wat andere werkers verrichten niet door hem zou kunnen gebeuren, en hij daarvoor ook geen roeping zou hebben. Zoo heeft de architect de werkers noodig en de werkers den architect. Zij hebben elkander aan te vullen en elkaar te verstaan. De architect, die zoo denkt, gunt dan ook alle werkers een vol leven dat ontwikkeling van de gansche persoonlijkheid mogelijk maakt, zooals hij dat voor zichzelf wensch. Hij weet het verband, hij verstaat de verhoudingen en weet hoe moeilijk het reeds is om een werk goed tot stand te brengen met verschillende werkers allen van verschillende aanleg.

Hij weet bij ondervinding, hoeveel voeten het in de aarde heeft

om een werk goed gereed te krijgen en als hij dan ziet dat een zekere groep arbeiders steeds minder in tel is, omdat zij volgens anderen niet zoo'n belangrijk aandeel in den arbeid hebben, en dat daardoor die menschen tot een minder vol leven aangewezen zijn, door geringer loon; als hij daartegenover inziet dat juist die man in staat is dien arbeid te verrichten en dat hij dus op zijn plaats dezelfde waarde heeft als elk ander werker, dan... dan besluit zoo'n architect, vrijwillig afstand te doen van de ingewortelde idee dat hij meer dan de andere werkers is en wil hij volgaarne in gelijke sociale levensverhouding staan.

Maar in de hedendaagsche verhouding zou hij, zoo handelende, onmogelijk rond kunnen komen met het loon zooals de arbeider, die het zuiver werk verricht, krijgt. Hij zou zich niet alleen moeten verminderen, wat op zich zelf niets zou zijn, maar hij zou te kort komen. En daardoor zou zijn arbeid schade lijden en zijn geest om iets te presteeren, iets te bouwen, dus tot stand brengen, worden ingenomen, door zekere stoffelijke zorgen. Hij heeft het bovendien niet in de hand, tenminste niet direct, om een toestand te scheppen waarbij alle werkers in gelijke sociale verhouding staan.

Zijn offer zou geen anderen toestand scheppen, hoogstens zou het bewerken dat ook hij zou deelen in de algemeene materiele zorgen van onzen tijd.

Anders, veel anders wordt het, wanneer een lastgever het beginsel huldigt om aan alle werkers gelijkelijk een voldoende loon en een afhankelijk van behoefte, dus naar rato van de gezinsterte uit te keeren; een loon dat ieder in staat stelt het beste te krijgen wat zijn gezin vraagt en noodig heeft, zonder daarbij over te slaan tot overdaad van weelde. En als dan ook de uitvoerder (het werk wordt in daggeld gemaakt) een offer brengt door niet meer te verlangen dan elke andere werker, alhoewel zijn arbeid niet eindigt op 't oogenblik dat het gereedschap wordt neergelegd, dan gevoel ik het ook als mijn taak, omdat ik als architect een levensverhouding als bovenomschreven als juist beschouw, mede te staan in denzelfden levensstandaard en dus vrijwillig genoegen te nemen met dezelfde betaling gedurende den tijd welken ik aan zoo'n werk besteed. ¹⁾

Het gaat er hier om 't groote beginsel aan te kweken en zooveel mogelijk in de praktijk om te zetten, n.l. dat de menschen olschoon zij verschillend werk verrichten in een gelijke sociale verhouding behooren te staan en dat de noodzakelijke behoeften daarom ook eenieder toekomt. Het vraagstuk zal spoediger worden opgelost en de nieuwe levensverhouding spoediger geboren worden, indien zij, die thans in de bestaande verhouding meer hebben, dan wat gemiddeld noodig en dit gemiddelde gebaseerd is op eene berekening waarbij eenieder het goed kan gaan, vrijwillig daarvan afstand doet.

Het is mijn bedoeling niet U te weerleggen alle mogelijk- en onmogelijkheden. Ik voor mij weet heel goed dat er vele vraagstukken bij dit stelsel zullen opduiken en bij 't bespreken daarvan zij voorloopig nog onopgelost zullen blijven. Het gaat er echter hierom, of ik als ik in deze nieuwe verhouding een werk uitvoer, nog lid van Uw Bond kan blijven in verband met de tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten.

Ik stel deze vraag omdat ik niet zonder iets te zeggen zou wenschen af te wijken van de tabel, U zult wel met mij erkennen dat het geval als hiervoor uiteengezet van groote sociale en principiele beteekenis is en er zeker in de naaste toekomst mede rekening zal dienen te worden gehouden. Zeer zult U mij verplichten, genoemde vraag Uwe vergadering voor te leggen.

Met hoogachting,

Uw dw. (w. g.) C. DE HAAS.

¹⁾ Het is duidelijk dat wanneer het het eenige werk zou zijn dat ik momenteel onder handen zou hebben, die volle tijd van uitvoering in rekening zou moeten worden gebracht en indien ik gelijktijdig meerdere andere werken uitvoerde, een evenredig deel.

AANTEKENINGEN OMTRENT DWARSPROFIELEN VAN STRATEN EN WEGEN IN VERBAND MET BEPLANTING.

De eischen door de Woningwet als minimum gesteld voor Uitbreidingsplannen, die volgens diezelfde wet verplichtend zijn voor de gemeenten boven de 10000 zielen, of die welke in 5 jaren met meer dan een vijfde van het zielental zijn toegenomen, omvatten niet alles wat technisch noodzakelijk is om zulk een ontwerp van 't stedenbouwkundig standpunt, hier bedoeld in de ook voor dorpsstoelstanden geldende beteekenis van „Art Civic“, aan zijn bestemming te doen beantwoorden. Het uitbreidingsplan geeft ons slechts in twee afmetingen de bebouwing in het horizontaal vlak, en de hoogte maat moet nog daaraan worden toegevoegd als derde as, die de belangrijkste is van de drie.

De wetgever noemt geen verticale projecties of doorsneden bij het uitbreidingsplan, daar die materie geregeld moet zijn in de gemeentelijke bouwverordeningen.

Voor den ontwerper of beoordeelaar van een uitbreidingsplan zijn de dwarsprofielen van straten en wegen van overwegend belang.

Eenige opmerkingen, die bij de samenstelling te berde kunnen worden gebracht, worden hier medegedeeld. Het bebouwingsplan (eventueel stedenplan) bestaande uit bouwblokken (van open of gesloten formatie) rijen of groepen van woningen als kleinste eenheden, zoo moeten deze blokken allereerst in hun samenstelling worden bepaald, voordat met de grootere eenheden het geheel kan worden opgetrokken.

Is de bouwverordening werkelijk zooals zij in gegeven omstandigheden dient te zijn of ten minste zoo gunstig mogelijk, dan hebben wij die voorschriften als leidraad voor het ontwerp te aanvaarden; zoo niet, dan moet die studie de herziening voorafgaan. Daarbij komen niet alleen hygiënische beschouwingen op 't tapijt — maar ook sociaal economische, zooals wij die in die studie van den Insp. der Volksgezondheid Wentinck te Utrecht toegelicht vinden.

Het dwarsprofiel dient dus te omvatten niet alleen de straat met beiderzijde aansluitende gebouwen, maar het geheele bouwblok tot in de volgende evenwijdig gelegen straat. — Zie bv. figuur IV en VI A. Het ligt niet in de bedoeling hier nader in te gaan op het architectonisch vraagstuk van de verhouding der omsluitende wanden van het kleine of groote stadsbeeld, in de straat of op het plein, of langs de grachten; maar naar aanleiding van de grootere ontwikkeling die onze min of meer platte (?) landsgemeenten in de laatste jaren vertoonen, schijnt het wenschelijk ook onze aandacht meer te wijden aan de rol die boomen spelen in het profiel onzer straten en lanen (wegen).

Dit vraagstuk is voor tuinarchitect en bouwmeester beiden van belang.

Bij de uitvoering in praktijk moet de tuinarchitect met zijne bijzondere kennis van den aard en groei-

kracht der boomen de keuze der soorten bepalen. Bij de beoordeeling van den gezamenlijken indruk van de levende natuur en bouwwerk, is in 't oog te houden deze groote tegenstelling, dat de elementen uit het plantenrijk niet alleen groeien, maar dat de meeste boomsoorten telkens in 't voorjaar hun blader-tooi sterk ontwikkelen en weer laten vallen in 't najaar. Zij treden dus als beweeglijk element op in de ruimte door onze onveranderlijke gebouwen omsloten. Nu zijn er grenzen vast te stellen in verband met de onveranderlijke afmetingen der bouwwerken, waarbinnen de boomen als groeiende natuurelementen in onze stedenaanleg, of dorpsstraten, of zelfs in de nabijheid van vrije bouwwerken in parkaanleg moeten worden beperkt.

De romantische opvatting, dat het snoeien van boomen strijdt tegen den goeden smaak, is niet juist in haar algemeenheid.

In de vrije natuur, in een groot park, zal elke boom zich zeker het meest vol en schoon en rijk van vorm ontwikkelen op gunstigen bodem, mits vrijstaande... indien hij niet wordt gesnoeid!

Maar de verhouding in onze straten, grachten, singels, stadsparken, of villatuinen, waarbij de functie der boomen in onmiddellijk verband staat tot de afmetingen der bouwwerken, laat niet toe een onbegrensd groei van de boomen.

Het is dus gewenscht, dat de ontwerper zich van den aanvang af rekenschap geeft van die grensafmetingen, die de planten mogen bereiken, en die wel geen andere zijn dan zulke, welke het beste in overeenstemming zijn met de omgeving; dat zijn dus de als constant gewenschte afmetingen.

Bepaalde eischen te stellen aan de afmetingen der boombeplanting ten opzichte der bouwhygiëne zou op de meest eenvoudige wijze dienen te worden geformuleerd, om de toepassing daarvan algemeen en gemakkelijk te maken.

Daartoe werd de toevlucht genomen tot geometrische schema's die als bruikbare gemiddelden worden voorgesteld.

Ofschoon de toepassing van een lichtinvalshoek van 45° op onze breedtegraad volstrekt niet absoluut als de aangewezen hoek met den horizon is aan te merken, die in zoo vele gevallen van belichting den doorslag kan geven, zoo is de practische bruikbaarheid toch groot genoeg, om deze standaard belichting als uitgangspunt te nemen in al die gevallen, waar het toch niet mogelijk is een projectie op te stellen en uit te werken, die rekening houdt met 365 verschillende belooopen van de zon gedurende het jaar ten opzichte van de belichte bouwwerken en wat wij daarbij plaatsen.

Bij de samenstelling van de hierbij afgebeelde dwarsprofielen ten dienste van de uitbreidingsplannen van 's Heerenberg en Maastricht is aangenomen, dat het invallend licht in vensters in een verticalen muur voldoende is als het diffuus boven 45° met den horizon kan intreden.

*Profielen van Hagen
en Straten:*

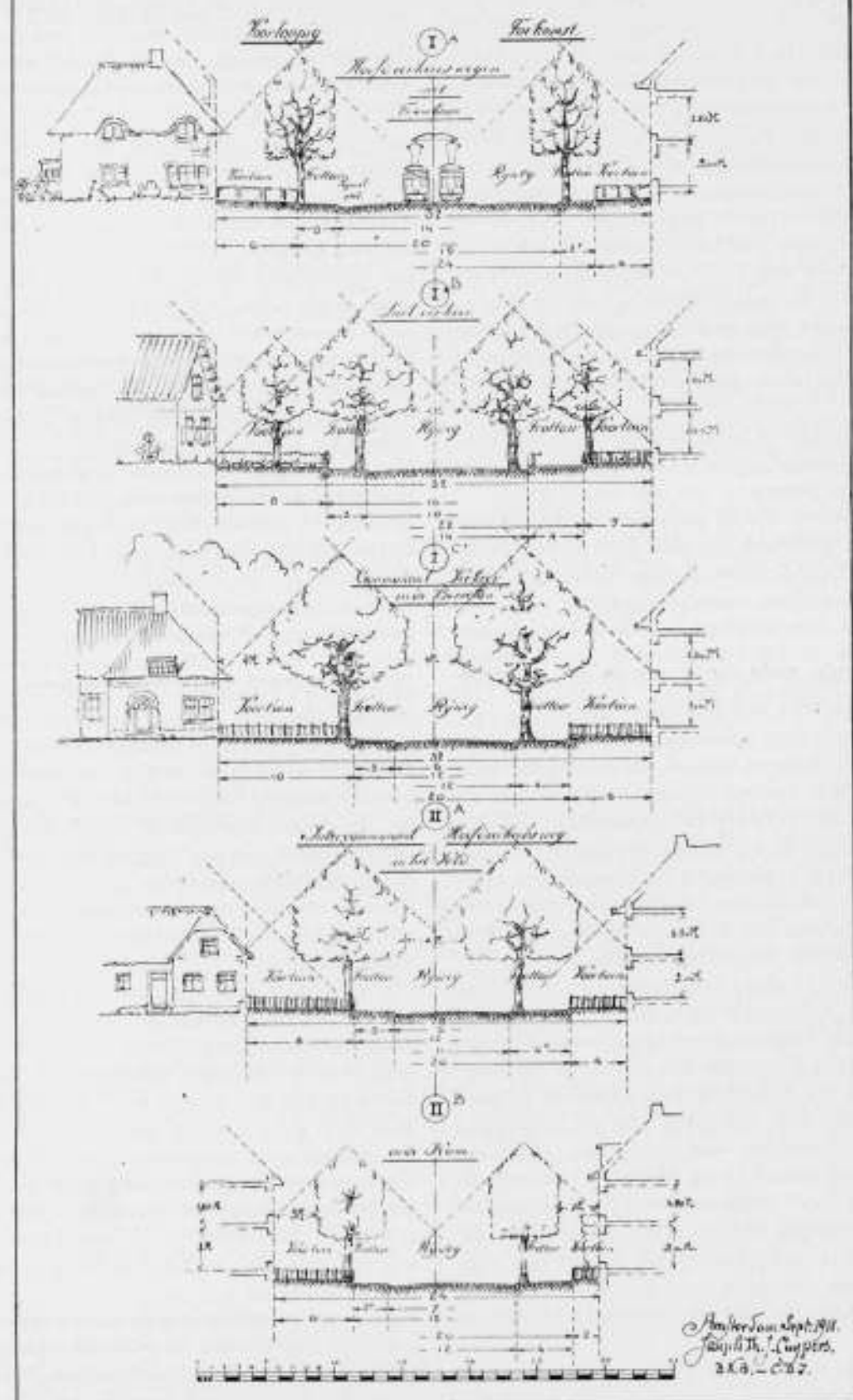

Fig. 1.

Daaruit volgt, dat als de opvolgende boomen niet zoo ver uit elkander staan en de takken in de lengte-as der straat elkander raken, de boom zich niet verder mag ontwikkelen dan tot onder een vlak onder 45° gebracht door den onderdorpel van het venster begane grond. Aldus is de tophoogte van de boomrij vastgesteld. Zie profiel: III B en III C.

Maar ook de breedte dient bepaald te worden. Vooreerst komt in aanmerking de afstand van de woninggevels.

Ten einde luchtcirculatie bevorderlijk te zijn zou 3 M. als minimum moeten gelden. Zie profiel: II B en V B. Zijn er voortuinen dan mag de boom van de straat niet zijn drup op de beplanting van den voortuin laten vallen; de breedte van de kruin wordt door 't voetpad aangeduid. Is er een trambaan ontworpen, dan wordt ook grooter ruimte midden in de straat vereischt voor de beweging van den beugel.

De hoogte, waarop van de stammen de zijdelingsche takken moeten worden verwijderd, kan bij een voetpad op 3 M., boven den rijweg op 4 M. gesteld worden. Deze grens moet hooger worden opgevoerd in verband met de grootere breedte van de boomen, terwijl de overzienbare lengte der ruimte door die boomrij omsloten evenredig toeneemt.

Ten einde bij langere lanen in verband met de lengte een dragelijk profiel te verkrijgen van de ruimte waarin wij ons bewegen, zullen de boomkruinen op grooter hoogte van elkander verwijderd moeten blijven.

Bij dicht beplante oude lanen, zooals de „Middachter allée" en vele andere beuken- of eikenlanen, bezet beiderzijds met boomrijen enkel of dubbel, op den zeer kleinen afstand van 4 M. as op as, die in de Veluwe veel voorkomt, wordt de slanke, rijzige ruimte, die aan de Middeleeuwsche Kathedraal herinnert door de natuur als van zelf gevormd. Immers bij gebrek aan directe zonnestralen, blijven de takken zich niet ontwikkelen naar 't midden van den weg, indien daarboven aan de kruin takken zijn die elkander nabij komen. Maar zulk een profiel is eerst na een eeuw te verkrijgen na den aanleg. Ondertusschen zullen wij dus de ruimte boven het midden van den weg, door snoeien vrij moeten houden, indien wij tenminste nog gedeeltelijk de zonnestralen willen laten toetreden. Langs zulke lanen, die bestemd zijn om zich te ontwikkelen tot het majestueuze karakter van de bovengenoemde, of bv. de Spanjaardslaan in de Haarlemmerhout, mag slechts gebouwd worden op zulk een afstand, dat de kruinen der 15 tot 20 M. hooge boomen het licht der gevels niet onderschept. Het is logisch daarop het straatprofiel van gelijke hoogte en breedte voor de toestrooming van ten minste diffuus licht in de zomermaanden te verzekeren; de afstand der boomkruinen dus gelijk aan de hoogte der dakgoot.

Waar het geldt eene boombeplanting van de hoofdstraten onzer steden, met aaneengesloten rijen huizen tot 15 M. hoogte is het aanbevelenswaardig den afstand der boomen in de lengte-as zoo ruim te nemen,

dat het mogelijk blijft de kruinen van elkander gescheiden te houden, door periodiek te snoeien (kandelaren-pyramidaal). Het licht in het gewenschte doorzicht vindt dan nog zijn weg tusschen de bladvolle kruinen door. De afstand van 8 M. is daarvoor minimum.

Tegenover natuurliefhebbers is het noodig duidelijk te maken, dat als in een straat van niet meer dan 12 Meter of minder een of twee rijen boomen zijn geplant, deze zeer sterk zullen moeten worden gesnoeid. Immers vooreerst moet een behoorlijke afstand van de voorgevels, stel 2 Meter, worden vrij gehouden, voor de noodige luchtverversing. Verder zullen de kruinen zeker niet mogen reiken boven de lijn onder 45° getrokken uit de vensters der bovenverdiepingen. Hier is dus eene behandeling aangegeven overeenkomende met de leilinden voor onze boerderijen en in enkele straten nog aanwezig van de kleine oude steden. De buitengewoon krachtige knoestige ontwikkeling dier boomen bewijst ons, hoeveel geslachten gedurende minstens de 18e en 19e eeuw, welbewust zulke sterk groeiende linden, steeds binnen de perken hebben weten te houden, als wind- en zonneschermen, op 1.50 M. à 2 M. uit den gevel.

De vraag is opgeworpen, of een breede laan (24 tot 32 M. of meer) in een plan van aanleg alleen te verdedigen is indien daarlangs hooge bebouwing wordt uitgevoerd door de eengezinsarbeiderswoning.

De beperking, waaraan hier wordt gedacht, kan niet worden geëischt op grond van de goede eigenschappen die „het gesloten stads-beeld" bezit. Immers is de eisch onredelijk, dat elke laan bepaald beiderzijds gesloten zal zijn. Zelfs onze lage bebouwing van op onderlinge afstanden staande kleine huizen, zal in verband met hagen, en de beplantingen der tuinen, al zijn deze ook niet hoog, een schoon beeld kunnen geven. Daar de bouw van lage woningen de voorkeur verdient, boven dien van hoog opgestapelde verdiepingen, moet dit geen reden zijn om afstand te doen van den aanleg van lanen met de boomrijen, die na verloop van tijd vijf of zes maal de hoogte der huizen zullen hebben. Wij zien dan de lage huizen omgeven door stam en kruin der boomen. Zie schets. Ook de regel, dat, hoe hooger de gebouwen zijn, des te grooter de afstand der rooilijnen moet worden gesteld, kan niet worden omgekeerd; bij lage gevels behoort steeds een kleine rooilijnafstand. Neen deze kleine wegbreedte is bruikbaar, maar niet noodzakelijk.

Wij architecten moeten niet alleen belangstellen in het snoeien van boomen, omdat daardoor kan verkregen worden, die monumentale massa's groen welke als parallelepipedums, kegels, bollen of pyramiden voornamelijk door de Duitsche bouwmeesters zoo scherp en massief worden afgebeeld. Dat zulke vormbepaling theoretisch gewenscht en praktisch noodig is, werd hiervoor bepleit.

Maar het snoeien heeft nog een andere nuttige en

Profelen van Wegen
en Straten.

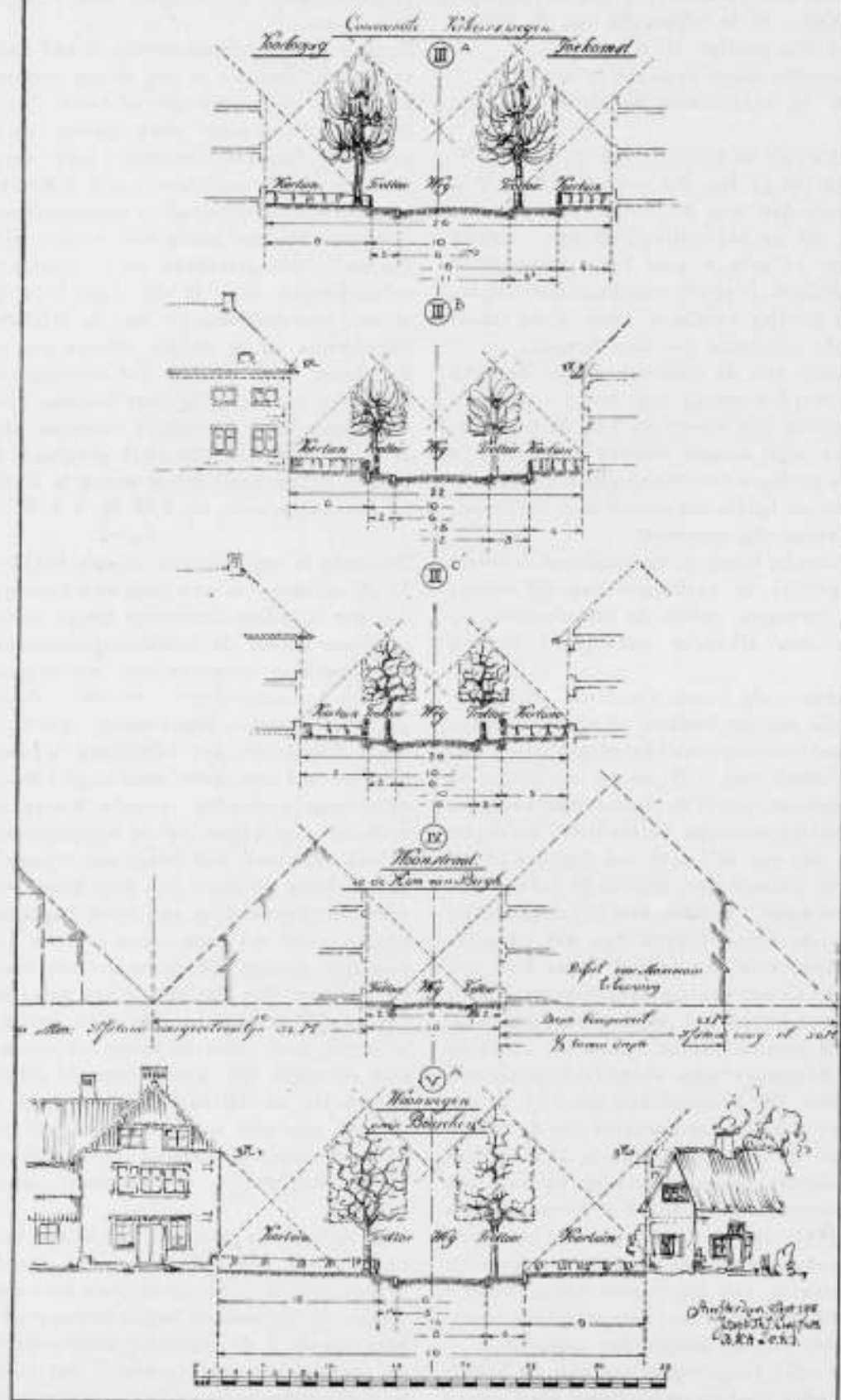

Fig. 2.

Profelen van Wegen
en Straten.

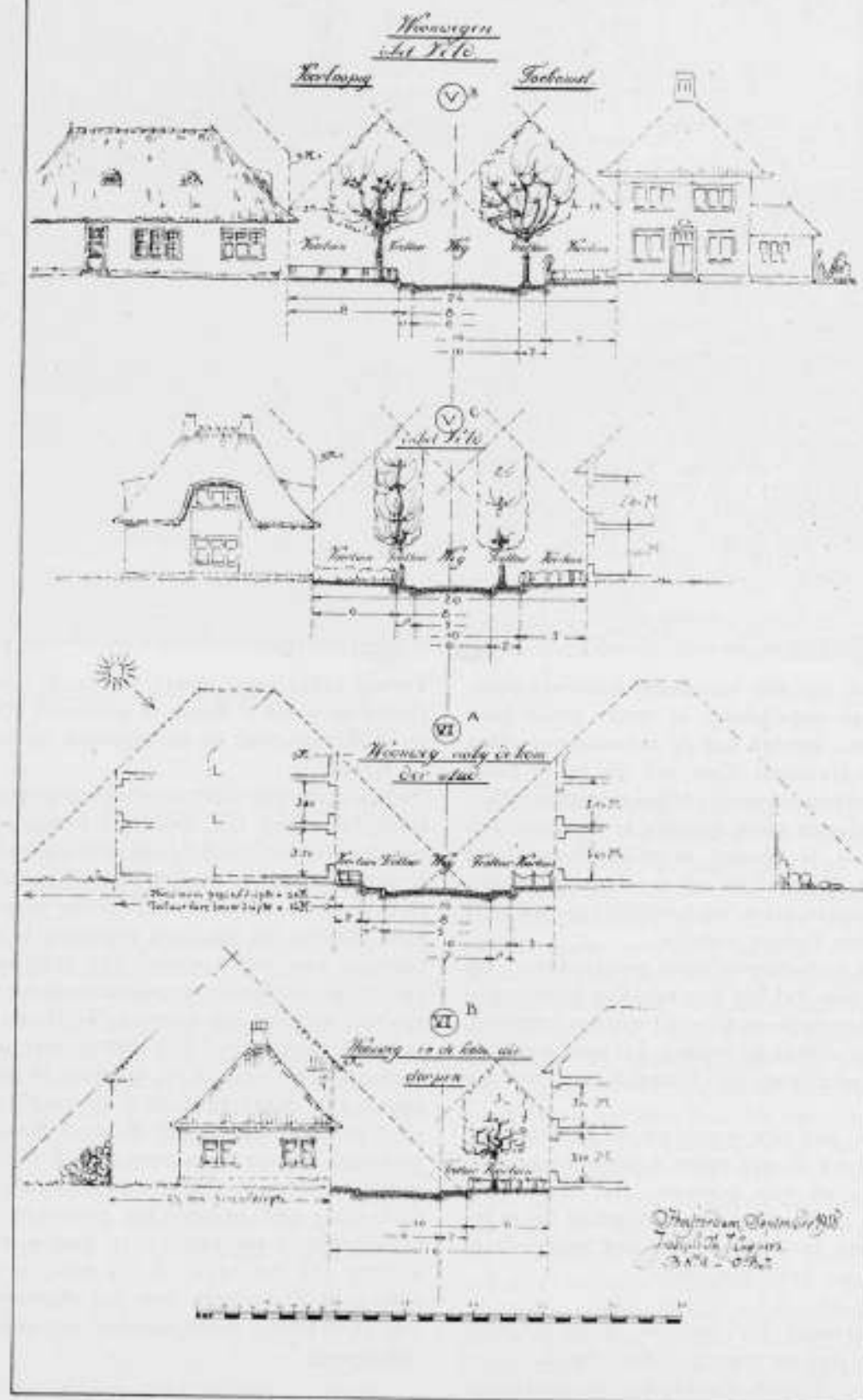
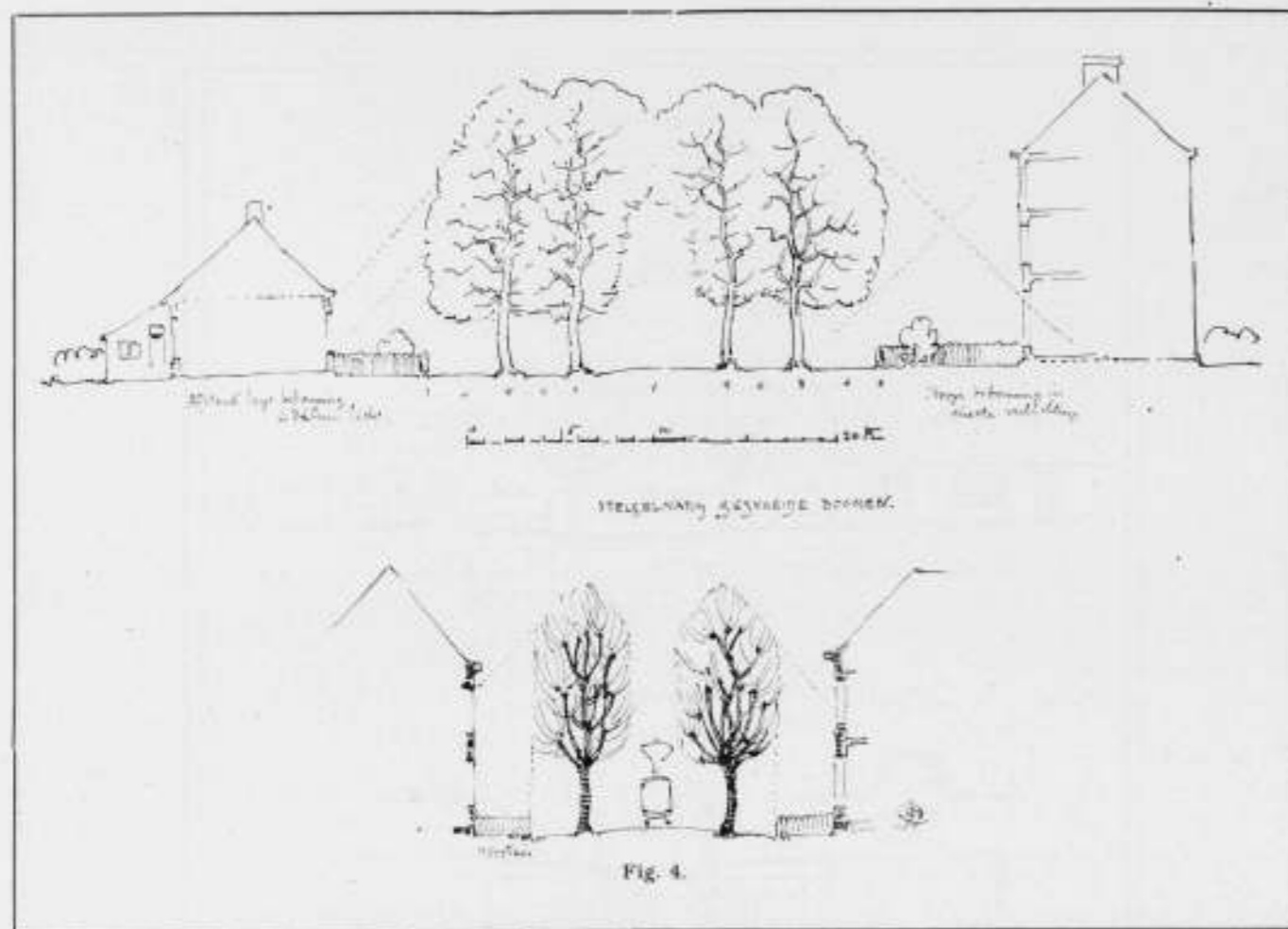

Fig. 3.

aesthetisch sterk op den voorgrond tredende zijde. Vele boomsoorten ontwikkelen in lossen grond hare takken zeer snel, zonder dat de omvang van stam en takken sterk toeneemt. Zulk een ijle boom biedt geen groot weerstandsvermogen tegen stormaanvallen, en vertoont ook geen sterk gevulde kruin. Ten einde krachtige boomen te vormen, moet dus het volume worden beperkt. Telkens na het snoeien ontspringen nieuwe scheuten aan stam en hoofdtakken, die zelfs elk jaar zwaarder kunnen worden.

Hoe dit snoeien stelselmatig moet geschieden, — op welke boomsoorten dat het geschikt kan worden toegepast, om de hoeveel jaren dit moet worden herhaald, — dit alles past niet in dit betoog; dat moet door den betreffenden hortulanus, of tuinarchitect worden bepaald.

Indien de lezer een blik werpt op de schetsen fig. 1, 2 en 3 dan zal hij daarin zeker kunnen herkennen, verschillende typen van boomen, die met bewust overleg in vele jaren aldus zijn behandeld om te komen tot die vele mooie lanen, die het voorgeslacht met zorg voor ons heeft aangelegd.

Omtrent den afstand der boomen in de lengteas, durf ik wedden dat de vliegenier der Engelsche post van Londen naar Keulen, daarin een duidelijke aanwijzing kan zien van de grenzen van Nederland en Duitschland.

Terwijl langs onze groote wegen de boombeplanting veelal op 6 tot 8 Meter is geplaatst (Canada's zelfs op 4 Meter) geldt in Duitschland de afstand 10 tot 12 Meter.

Onze wegen zijn meer beschut tegen zonnestrallen! De Deutsche wegen zijn spoediger droog gewaaid, en de boomen hebben vrijere ontwikkeling, werpen minder gesloten schaduw op het naast liggende akkerland. Ook in de stad kan 't aanbeveling verdienen de boomen volgens de lengteas zoo ruim te plaatsen, ten behoeve van het toelaten van licht en lucht in de huizen, zooals hierboven werd aangestipt ten opzichte van het snoeien der boomen. Te Breda is de toegang naar de stad van af het station zeer oordeelkundig beplant met platanen — die naar ik gis niet veel gesnoeid zijn. Maar zij staan in de lengteas op 12 Meter, en dwars uit elkander 6 M. en 1 Meter binnen het verhoogd voetpad, en ongeveer 8 M. van de voorgevels verwijderd. De mooi uitgegroeide kronen raken elkaar dan niet, en laten het gezicht op de gevels vrij. Bovenstaande aantekeningen mogen dienen als toelichting van den regel, dat in een plan van aanleg de plaats en afmetingen van het plantenelement even zoo nauwkeurig moet worden bepaald als die der bebouwing.

Augustus 1919.

JOSEPH CUIJPERS.

Woningbouw. Schaepmanstraat te Amsterdam.

Architect J. C. v. Epen.

WONINGCOMPLEX STAATS- LIEDENBUURT AMSTERDAM

ARCH. J. C. VAN EPEN.

Het werk van architect Van Epen wordt langzamerhand van algemeene bekendheid. Door zijn groot aandeel in den Amsterdamschen volkswoningbouw, verrijzen er in verschillende buurten van de hoofdstad groote complexen van zijn hand, die te midden van ander werk direct als de zijne kunnen worden herkend. Want het werk van dezen architect heeft iets eigens. Het is persoonlijk, maar het heeft daarbij toch een algemeen karakter. Daardoor wekt het sympathie op, maar aan den anderen kant een zekere onverschilligheid. In Van Epen zijn bouwblekken zit weinig variatie. Vergelijkt men zijn complexen van 6 à 8 jaar geleden met die van thans, men kan geen ontwikkeling constateeren.

Waren indertijd zijn onderwijzerswoningen in de Helmersstraat en de Boerhavestraat opvallend door iets nieuws, de in denzelfden geest verwerkte complexen van dezen tijd trekken die belangstelling niet meer. Toch moet de oorzaak van deze geringere uiterlijke

ontwikkeling minder gezocht worden bij den architect dan wel bij het onderwerp. De volkswoningbouw immers gedooft uit den aard van zijn wezen geen overschrijding van door de praktijk gestelde grenzen. Een volkswoningcomplex is niet een vrij brok architectuur, maar een innig samenweefsel van architectonisch scheppingstalent, sociaal gevoel en inzicht, economisch overleg, en praktische ervaring. Het resultaat hangt nauw samen met de resulteerende factoren en het zal zich wreken ter wille van één dezer factoren den samenhang te verbreken. Het verwijden van de toelaatbare grenzen van een der factoren, heeft inkrimping van die der andere of van een der andere tengevolge. Ziet men den volkswoningbouw zoo, ja, dan komt men tot een algemeen karakter, dan zijn buitenissigheden uit den boeze en dan komt men eerst tot een geheel, dat niet alleen architectonisch, maar ook uit al de andere oogpunten, van waaruit de volkswoningbouw kan worden gezien, zich als een harmonie manifesteert. Zoo doende, is de architect geen heerscher, maar onderwerpt hij zich aan de in deze materie onvermijdelijke noodwendigheden.

Dit alles is te zien in het werk van Van Epen. De grenzen van zijn afgebakend gebied in dit geheel van

Woningbouw Schaepmanstraat, Amsterdam.

Arch. J. C. van Epen.

volkshuisvesting heeft hij niet overschreden, zelfs niet willen overschrijden. Met angstvalligheid heeft hij zich die grenzen gesteld tegenover het geheel, en binnen die grenzen heeft hij gewerkt. In deze wijze van werken ligt een verdienste, en het is goed deze verdienste te erkennen.

Architect Van Epen heeft echter in dezen ook de défauts de ses qualités. Hij voelt in zijn zelfbeperking soms te gauw het eenige wat hem bij zijn werk leiden moet en leiden kan. Dit wreekt zich op den duur, waardoor er naast den sympathieken vroolijken toon van zijn werk, een gelijkmatigheid ontstaat, die er schade aan berokkent.

Het complex in de Schaepmanstraat is mooi van kleur, en van licht- en schaduwwerking. Het is jammer dat het dak, dat ongetwijfeld een fraaie afdekking zou vormen, verminkt wordt door de rijleelijke dakvensters. Zijn deze dakvensters noodzakelijk, dan is deze dakvorm, hoe fraai ook, niet verkieslijk.

De erkers, in gelijke vorm en grootte op regelmatige afstanden geplaatst, geven een repetitie, die in een volkswoningcomplex zijn betekenis heeft. Vooral in een langen straatwand geeft dit een gunstige werking. De gevels zijn opgetrokken van miskl. hardgraauw, plat vol gevoegd.

De omlijstingen van de entreedeuren zijn van zandsteen. Het dak is gedekt met roode verbeterd systeem dubbel dekkende Hollandsche pannen.

De goot is een half ronde zinken goot dragende op steunijzers.

De vloeren in de traphallen beganegrond zijn tegelvloeren, alle overige vloeren van beganegrond en verdieping houten vloeren op balklagen.

De trappen zijn gemaakt van hout, de onderzijden gestucadoord. In de woonkamers is ter hoogte van den bovenkant der binnendeuren een rondgaande schilderijlijst aangebracht, waaronder de muur is behangen; daarboven, zijn de wanden evenals de plafonds, geschuurd.

De schouwtsjes zijn schoon gemetseld van Friesche gele drielingen. In de erkers is een zitbankje aangebracht. Voorts zijn de huizen voorzien van een boodschappenliftje en spreekbuizen naar iedere verdieping bij de voordeur.

In een volgend nummer zullen nog geen plattegronden worden opgenomen van de verschillende indeelingen dezer woningen.

J. P. M.

Rectificatie.

Men gelieve den 19en regel van onderen van de rechterkolom op pag. 215 te lezen als volgt: dat men 't macroscopisch beeld naast 't microscopisch onderzoek benut om tot een resultaat te komen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPÉ MOLIERE,
Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO.,
Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. / 9. — 's jaars, voor
Indië en Buitenl. bij vooruitbet. / 11. — Afz. Nos. / 0.20 fr. p. p.
/ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1-6 regels / 1.80, elke regel meer
/ 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abo-
nement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 20 SEPT. 1919. — N°. 38.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE.
Plaglaet, door J. P. M. — Naar aanleiding van het Steden-
bouwkundig Congres te Parijs, door D. F. Slothouwer. —
Ingezonden, door A. M. J. Sevenhuijzen. — Factoren in het
woningvraagstuk.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Commissie van Redactie.

Tot lid van de Commissie van Redactie is benoemd Ir. M. Th. Elout, Bouwkundig Ingenieur, aspirant-lid van den B. N. A.

Samenstelling Geschillen-Commissie voor de honorariumtabel voor particuliere bouwwerken.

In de op 8 September j.l. gehouden bijeenkomst van de Commissie van Geschillen zijn tot Voorzitter en Vice-Voorzitter resp. benoemd de H. H. B. J. Ouëndag en Paul J. de Jongh, en verder door loting het jaar van afreding bepaald als volgt: In 1920 treden af B. J. Ouëndag en S. de Clercq. Idem in 1921 J. Verheul Dzn. en P. G. Buskens. Idem in 1922 H. G. Jansen en Paul J. de Jongh.

Schrijven aan het Bestuur van den Gewestelijken Kring „Deventer“.

Het Bestuur van den B. N. A. Marnixstraat 402 Amsterdam.
WelEd. Geb. Heeren!

De vergadering van den Gewestelijken Kring „Deventer“, heden te Kampen bijeen, droeg mij op het volgende schrijven tot U te richten met 't verzoek als ingekomen stuk op de a.s. ledenvergadering ter kennis van de leden te willen brengen.

Het viel onze vergadering op, dat er weer geen gevolg was gegeven aan den meer dan eens geuiten wensch, om bij de te behandelen punten van de agenda voor de ledenvergadering eenige toelichting te willen geven, opdat de bespreking van die punten in de gewestel. kringen een beter en vruchtbaarder karakter zouden kunnen hebben.

Voorals nu zulk een belangrijk punt als onder 5 genoemd „verkoop van het gebouw“ aan de orde komt, meende men dat een toelichting, zoonodig in vertrouwelijk schrijven, zeer gewenscht ware geweest. Hoewel dit punt zonder toelichting moeilijk voor behandeling vatbaar was, meent onze kring dat het bestuur in deze voorzichtig moet zijn, en vooral geen oude

schoenen moet wegdoen, alvorens voor nieuwe gezorgd te hebben. Wanneer door het bestuur van den B. N. A. niet op afdoende manier het voordeel kan worden aangetoond voor onze Vakvereniging door verkoop van het gebouw, en niet omlidnd goed kan aangeven op welke wijze de B. N. A. na verkoop zal worden ondergebracht, zal onze kring zich moeten verzetten tegen verkoop van 't bestaande gebouw.

Verder neemt onze kring de vrijheid u te verzoeken nog 't volgende onder de aandacht der leden te brengen.

In nummer 34 van het B. W. bericht het Bestuur, onder 't hoofd Voorlichting bij de keuze van Architecten, dat het in de bladen heeft gepubliceerd, dat de B. N. A. eene commissie van drie architectleden heeft benoemd, welke commissie desgevraagd aan ieder kosteloos advies zal geven bij de keuze van een architect, en noemt verder de heeren die in deze commissie zijn gekozen, dat er een werkwijze is ontworpen, waarbij een vlugge behandeling verzekerd is, dat de noodige waarborgen voor onpartijdigheid bestaan, etc., en dataanvragen gericht kunnen worden aan het bestuur B. N. A. Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Onze Gewestel. Kring heeft indertijd bij de aanvraag van het Gemeentebestuur van Alfen aan den Rijn om een architect aan te wijzen, er op gewezen dat het bestuur daarop als staande aan het hoofd van een Vakvereniging van Architecten niet moest ingaan, op grond:

1°, omdat het meent, dat het Bestuur van den B. N. A. de capaciteiten van de leden onmogelijk zóo kan beoordeelen, dat ze daarop een rechtvaardige aanwijzing zou kunnen gronden;

2°, dat er op die wijze een schifting onder zijn leden zou worden gemaakt, welke noodlottige gevolgen zou kunnen hebben voor 't voortbestaan van de pas in 't leven geroepen Vakvereniging van Architecten in Nederland. Het Bestuur voelende de moeilijkheid, heeft toen eene commissie als bovengenoemd voorgesteld, en is die advies-commissie door 't meerendeel der aanwezige leden aanvaard, welke commissie mogelijke aanvragen om een architect aan te wijzen zou behandelen. Er is toen wel degelijk uitgesproken dat voor buitengewone gevallen deze commissie advies zou uitbrengen.

Er is door de toen aanwezige leden geen oogenblik gedacht dat het Bestuur van B. N. A. voor die commissie reclame zou gaan maken, zooals het nu door aankondiging in de bladen is gaan doen. Afgescheiden van de vraag of het goed was dat 't bestuur van den B. N. A. in deze buiten voorkennis der leden handelde, was onze kring algemeen van gedachte dat dit reclame maken

voor die advies-commissie zeker niet in het belang van onze Vakvereniging van Architecten is te achten.

Hij kan zich er bij neerleggen dat vragen om voorlichting bij de keuze van een architect, die geheel *eigener beweging* tot het bestuur komen, en die een karakter hebben van buitengewoon belang voor de bouwkunst te zijn, door de Advies-Commissie worden behandeld.

Hij meent dat dit ook alleen in de bedoeling van de leden heeft gelegen, doch volstrekt niet om in het publiek luide te verkondigen „wanneer ge mocht zoeken naar een Architect, Wij hebben een Commissie die U geheel kosteloos goede voorlichting wil geven”.

Onze kring meent dat op de vrije keuze van het publiek om een architect te kiezen niet moet worden ingewerkt, dat zulks tegen het belang is van misschien wel 80 pCt. van de architectleden van den B.N.A. die om verschillende redenen niet zoo op den voorgoed treden, dan de overigen, wier namen door min of meer toevallige omstandigheden meer bekend zijn geworden.

Op grond van 't bovenstaande verzoekt onze kring U aan de ledenvergadering voor te leggen, of ze zich kan vereenigen met den wensch van den Gewestel. Kring Deventer, *om voor 't vervolg geen publicatie meer te geven, in welken zin dan ook aan het bestaan van de bewuste Adviescommissie.*

M. MEIJERINK.

Secret. v.d. Gewestel. kring Deventer.

Opening M. T. S. te Haarlem.

Op Maandag 8 September is de Middelbaar Technische School te Haarlem door den Minister van Onderwijs, enz. plechtig geopend.

De heer H. J. Geijl J.Czn., voorzitter van het Bestuur der school, hield een openingsrede, waarin hij de geschiedenis van het ontstaan der M. T. S. te Haarlem schetste. Dit was in vele opzichten een lijdensgeschiedenis, maar, evenals menige roman met een bevredigend slot.

Spr. gewaagde van den financieelen steun — 5 jaar lang f 5000.— — door de Haarlemsche industrieelen verleend en deelde mee, dat wegens de benoeming van den directeur, den heer Groote Haar, tot inspecteur bij het vakonderwijs, de bestuurders met ingang van 1 October e.k. tot directeur benoemd hebben van de A.B.S. den adjunct-directeur, den heer Hengeveld, en aan de M. T. S. den adjunct-directeur, den heer Hofstede.

De hulpgebouwen voor de vestiging van de M. T. S. zijn thans gereed.

Spr. bracht welgemeenden dank aan allen, die hebben medegewerkt aan het tot stand komen van de M. T. S. te Haarlem; aan de Koningin, den Minister van O. K. en W. en den vroegeren Minister van B. Z., de Gemeente Haarlem, Gedeputeerde Staten van N.-H. en vele anderen.

De Minister van Onderwijs hield vervolgens een rede en opende daarna de M. T. S.

Voor de Mij. tot Bev. der Bouwkunst, Bond van Nederl. Architecten waren als Vertegenwoordigers bij die plechtigheid aanwezig de H.H. B. J. Ouëndag en W. de Wind Jr.

Jaarboek Ambachts- en Nijverheidskunst.

Het eerste Jaarboek van Ambachts- en Nijverheidskunst, dat onder medewerking der V. A. N. K., bij W. L. & J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij te Rotterdam verschijnt, bevat o. a. de rede door Prof. Roland Holst uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Rijksacademie v. B. K. te Amsterdam, getiteld: Ethische factoren in de monumentale Schilderkunst. Voorts van Dr. H. P. Berlage een opstel over de restauratie in ambachts- en nijverheidskunst; Nijverheid en Kunst door P. M. Cochius; De hedendaagsche Meubelstijl door J. M. Granpré Mollière; Moderne meubelkunst door den Amsterdamschen bouwmeester J. M. van der Mey en een artikel over het ontstaan van het meubel, van den architect A. P. Sinits. De gereproduceerde kunstwerken geven een beeld van de voortdurende ontwikkeling der Nederlandsche sier- en nijverheids-

kunsten. Zij vertegenwoordigen binnenhuis- en meubelkunst, metaalbewerking, ceramiek, decoratieve schilder- en beeldhouwkunst, textielkunst, tooneel- en reclamekunst, enz.

(N. R. C.)

Examens der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, B.N.A.

Op de ingediende Staatsbegroeting 1920 (Hoofdstuk V A, Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) wordt voorgesteld het Rijks-subsidie voor de examens er Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te verhoogen van f 7000 tot f 9000.

Staatsbegroeting 1920.

De aandacht wordt hier gevestigd op de volgende posten: Kunsten en Wetenschappen.

Toezicht Monumenten. Voor materiele uitgaven der rijks-commissie en het rijksbureau voor de monumentenzorg is f 19.650 meer uitgetrokken.

Subsidien herstelling monumenten. Behalve dat voor menig tot dusver ondersteund monument hogere bedragen zijn uitgetrokken en voor andere verlenging van subsidie wordt voorgesteld, worden nieuwe subsidien uitgetrokken voor den toren te Berlicum, den waltoren te Harderwijk, den toren te Hattem, de N. H. kerk en toren te Havelte, de N. H. kerk en den toren te Kallantsoog, de Doopkapel te Katwijk-Binnen, den toren te Kortenhoef, een gevel aan de nieuwe stad te Leeuwarden, de St. Pancraskerk te Leiden, het Groenezustersklooster te Maastricht, den Gevangentoren te Megen, de N. H. kerk te Oudega, de N. H. kerk te Rijswijk, de N. H. kerk te Spijk, den Dakruiter der Luthersche kerk te Utrecht, de Melkmarkt te Zwolle. De kosten van onderhoud voor de rijksmonumenten zijn van f 60.000 tot f 100.000 verhoogd.

Uitgaven en subsidien door ondernemingen van wetenschap en kunst.

Nieuwe subsidien worden voorgesteld voor: een werk over Groningsche Bouwkunst door den heer C. H. Peters;

een onderzoek naar het Boerenhuis in Nederland;

Oudheidkundige mededeelingen van 's Rijks Museum van Oudheden te Leiden;

een geïllustreerden beschrijvende catalogus van werken (meer voornamte 19-eeuwsche schilders door prof. dr. W. Martin;

een uitgave betreffende de hunebedden in Groningen en Drente door dr. A. E. van Giffen.

Verder vindt men nog als nieuwe posten subsidies voor: den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers;

het Instituut voor Sierkunst en Nijverheidskunst te 's Gravenhage, hetwelk zal moeten dienen tot een centraal inlichtingsdienst, terwijl een verzameling kunstnijverheidsvoorwerpen zal worden bijeengebracht en tentoonstellingen zullen worden georganiseerd om de belangstelling van het publiek te wekken voor schoonheid in de voorwerpen van dagelijksch gebruik.

Het gemeentebestuur van 's-Gravenhage zal eveneens een subsidie verleen en gratis localiteiten beschikbaar stellen;

voor een onderzoek naar de afkomst van de bij verschillende monumenten gebruikte natuursteen.

Hoofdstuk Xa. (Arbeid.) De begroeting van het departement van arbeid wordt voor 1920 geraamd op f 85,331,761, tegen f 28,567,775 voor 1919.

Onder de voor 1920 aangevraagde kredieten zijn meerdere posten begrepen, die, hoewel zij niet geheel als crisisuitgaven zijn te beschouwen, toch met de crisis verband houden en die tot zekere hoogte een niet duurzaam karakter dragen. De posten, die onder deze rubriek kunnen worden gebracht, zijn:

woningnood f 17,000,000, bevordering bouwnijverheid f 6,000,000, woningtelling f 110,000, toezicht voorziening woningnood f 20,000, reiskosten in verband met dat toezicht f 15,000, kosten Huurcommissiewet f 270,000, werkloosheidsverzekering-noodwet f 3,000,000, wachtgeldregeling f 6,000,000, overneming verplichting Nat. Steuncomité f 3,000,000, verruiming werkgelegenheid f 6,000,000. Totaal f 31,415,000. Vele dezer posten zijn uiteraard stelposten.

Landhuis te Bergen,
Architect
C. J. Blaauw.

Landhuis te Ginneken,
„Architect“
J. Vermeulen.

PLAGIAAT.

Dezer dagen ontving ik een kiekje van een te Ginneken gebouw landhuis, dat sprekende gelijkenis vertoont met het bekende landhuis „Meerhoek”, te Bergen, van Architect C. J. Blaauw. Het is een geval van grof plagiaat. Toevallige overeenkomst kan geacht worden buitengesloten te zijn. Daarvoor is de conceptie te bijzonder. Bovendien vertoont de details van het door den heer J. Vermeulen gebouwd huis, hoe verslechterd ook, alle sporen van kopie van die aan het huis „Meerhoek”. Architecten, past op en waakt voor uwe rechten. De plagiaatbaci is nog niet gedood en duikt overal weer op. In de Haarlemmermeer is het werk van mej. Krop-holler te Bergen nagebouwd, in de Kalverstraat te Amsterdam heeft de firma Boldoot een winkel geopend, waarvan de details in vorstelijken rijkdom, die van de Bazel's werk nabij komen. Dit laatste geval kan men nog geen plagiaat noemen. De vervaardiger heeft zich slechts geïnspireerd op het werk van de Bazel. En al is die inspiratie meer op het uiterlijke, dan op het wezenlijke, op het innerlijke gericht geweest, een blaam kan dezen ontwerper nog niet treffen. Men komt hiermee nog niet in een slechten reuk te staan, hetgeen in dit speciale geval de geurige welriekendheden in den winkel toch zou verhinderen. Maar de inspiratie heeft op deze wijze een gevaarlijken kant. Een geheele buurt te Amsterdam is thans geïnspireerd op het opvallende werk van enkele jongere architecten. En waar is de grens tusschen inspiratie en plagiaat. Licht zij daar, waar de pieteit en eerbied voor werk van anderen ophoudt? Waar met het respect voor anderen, ook dat voor zichzelf verdwijnt?

J. P. M.

NAAR AANLEIDING VAN HET STEDENBOUWKUNDIG CONGRES TE PARIJS.

De werkzaamheden der Conferentie bestonden in het mondeling indienen van verschillende rapporten, waarna gelegenheid werd gegeven tot gedachten-wisseling.

Verschiedene afgevaardigden hebben verslag gedaan van den stand van het stedenbouwkundig vraagstuk in de betreffende landen.

Hierbij kwam o.a. treffend uit hoezeer de Fransche architecten zich onderscheiden door de studie van stedenbouw: zij verwierven bekroningen in de prijsvragen voor de uitbreidingen van Gyaquil, Yas-Canberra, Barcelona, Antwerpen, Boekarest, Sevilla, Duinkerken. Belangrijke plannen zijn ontworpen voor Marseille, Nancy, Harelol, Limoges, Lille, Reims, Casablanca. Bovendien voor Clermont-en-Argonne, Sermaize-les-Bains, Rethel, Revigny, Parois, Templeux, Bailly, Sommedieue. In behandeling zijn nu Arras, Albert, Tracy-le-Val en Chauny.

Als belangrijke tuinsteden, hier minder bekend, zijn te noemen het mijnwerkersdorp Dourges en Draveil bij Parijs. Bovendien worden nu 5 tuinsteden rondom Parijs aangelegd, n.l. te Plessis-Robinson, te Malabry, te Stains, te Suresnes en te Champigny.

De Fransche wet van 14 Maart 1919, waarbij aan alle gemeenten met meer dan 10.000 inwoners de verplichting is opgelegd binnen drie jaar een uitbreidingsplan gereed te hebben, bevat een navolgenswaardige bepaling, n.l. het opleggen van deze verplichting ook aan kleinere gemeenten wanneer deze gedurende een gedeelte van het jaar hunne bevolking zien verdubbelen.

Deze wet is van invloed geweest op het aannemen van

de nieuwe Engelse wet, de Housing en Town Planning Bill van 28 Mei 1919, waarbij de Local Government Board het recht heeft de plannen op kosten der Gemeente te laten maken, wanneer deze niet aan hunne verplichtingen voldoen.

Deze wetgevingen huldigen het systeem van pooling, d.w.z. het reparcelleren van particuliere eigendommen.

In de Vereenigde Staten heeft alleen de Staat Massachusetts een verplichtende bepaling voor het maken van uitbreidingsplannen voor gemeenten met meer dan 10.000 inwoners.

Amerika heeft zich sinds den oorlog in hoofdzaak bezig gehouden met het verbeteren van havens en het stichten van centra voor munitie-industrie. Voor dit laatste doel is meer dan twee honderd miljoen dollar uitgegeven. Ook Engeland heeft gedurende den oorlog hoofdzakelijk alleen belangrijk werk gedaan bij het projecteren van tuinsteden voor munitiearbeiders, waarvan de beste voorbeelden te vinden zijn te Woolwich, Well-Hall Estate en te Gretna in Schotland. Verschillende architecten, die uiteraard weinig bouwden, zijn door de Gemeenten bezig gehouden met het verzamelen van gegevens voor uitbreidingsplannen.

Dadelijk na den wapenstilstand is het Engelse Gouvernement begonnen met de voorbereiding tot de stichting van 500.000 woningen.

In Zwitserland hebben verschillende steden plannen ontworpen, o.a. Montreux en Moutier. Te Genève is een stedenbouwkundig bureau gesticht met een subsidie van 15.000 francs. Zurich heeft een prijsvraag uitgeschreven, terwijl Lausanne zich onderscheidt door belangrijke bepalingen in de bouwverordening. De nieuwe Staat Polen is dadelijk begonnen met het stichten van een stedenbouwkundig bureau te Warschau.

Al deze resultaten zijn verkregen door de drukke werkzaamheid op dit gebied door officieele lichamen en Vereenigingen. In Frankrijk is de beweging begonnen op initiatief van het Musée Social, dat in 1913 geraakte tot de stichting van de Société Française des Urbanistes. Tevens werkte zij in 1917 mede tot de stichting van de École Supérieure d'Art public. In 1916 werd gesticht de Vereeniging La Renaissance des Cités, speciaal met het oog op de verwoeste steden. Op initiatief van de Académie des Beaux-Arts wordt sinds twee jaar door den Heer Jausseley, Grand Prix-de-Rome, een cursus in stedenbouwkunst gegeven aan de École des Beaux-Arts.

In Engeland bestaat een officieel centraal bureau, n.l. The Division of Intelligence and Statistics of the Local Government Board. Een propageerend lichaam is The National Housing and Town Planning Council waarvan de bekende Henry Aldridge de leider is, die ook op deze Conferentie een zeer voorname plaats als leider van de Engelse afgevaardigden bekleedde. Betreffende tuinsteden is de propaganda in handen van The Garden Cities and Town Planning Associa-

tion. Er zijn twee scholen, n.l. te Liverpool en te Londen aan het University College. Tevens zijn ook aan andere universiteiten colleges gegeven.

De school te Liverpool en de genoemde vereenigingen publiceeren belangrijke tijdschriften.

Het officieele lichaam van de Vereenigde Staten is The Housing Bureau of the Department of Labor. De groote Vereeniging op dit gebied is The American City Planning Institute, die haar eigen Bulletin uitgeeft. Zij werkt samen met propageerende lichamen zooals The American Housing Association en The American Civic Association, die ook talrijke verslagen het licht hebben doen zien.

Harvard-University gaf in 1900 reeds colleges in stedenbouw, geïnspireerd op die in Engeland. Sindsdien worden deze ook gegeven aan de Universiteiten van Illinois, Californie, Michigan, Pennsylvania, Columbia etc.

Gedurende den oorlog zijn voor de Amerikaanse soldaten in Frankrijk cursussen over stedenbouw gehouden.

Van de kleinere landen onderscheidt zich Noorwegen door de Vereeniging voor Woning- en Stedenbouw, die vooral propageerend werkte met een Rijkssubsidie van f 18.000 werd gesteund.

De aanwezigheid van eenige neutralen, (die in verschillende speeches steeds werden aangeduid als de sympathieke neutralen) heeft het scherpe van deze oorspronkelijk intergeallieerde Conferentie getemperd. Het is zeker van zeer groot belang, dat het contact, hier door Nederland verkregen, met zorg gehandhaafd wordt en dat op de volgende Interallieerde Housing and Town Planning Conference, welke in Mei 1920 georganiseerd wordt door The National Housing and Town Planning Council en welke te beschouwen zal zijn als een grootsche voortzetting van deze te Parijs gehouden eerste Conferentie na den vernielenden wereldoorlog, ons land door verschillende afgevaardigden zal worden vertegenwoordigd.

Bovendien geeft het bestaan van de talrijke officieele instellingen op dit gebied in het buitenland aanleiding tot ernstige overweging van de wenschelijkheid over te gaan tot de stichting van een Rijksbureau voor Stedenbouwkunde, dat dadelijk belangrijk statistisch werk zou kunnen doen en ook bovengenoemde Conferentie te Londen zou kunnen voorbereiden.

D. F. SLOTHOUWER.

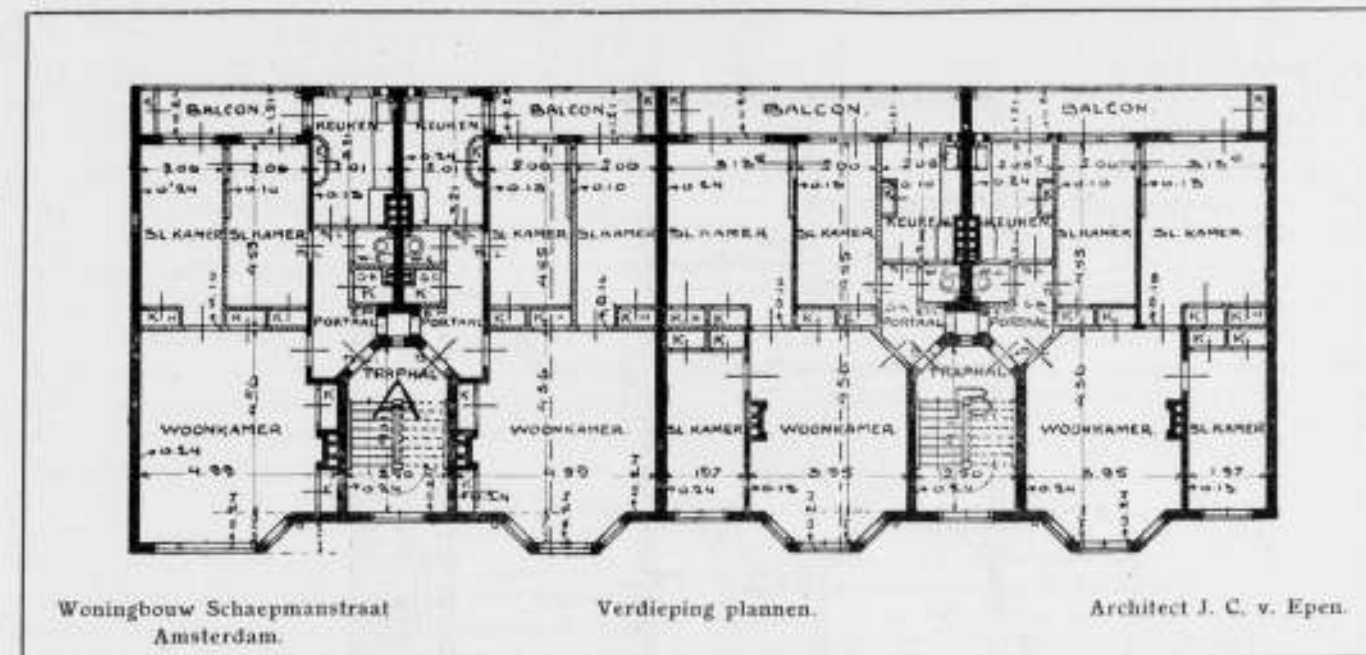
(Het bovenstaande is ontleend aan het rapport over het Stedenbouwkundig Congres, uitgebracht aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.)

INGEZONDEN.

Den Heer J. P. Mieras
(naar aanleiding van zijn beschouwingen
nopens de resultaten van den arbeid der
Advies-Commissie enz. in N.H.)

Geachte Heer Mieras,

Elke aangelegenheid heeft meer dan één zijde. Het is

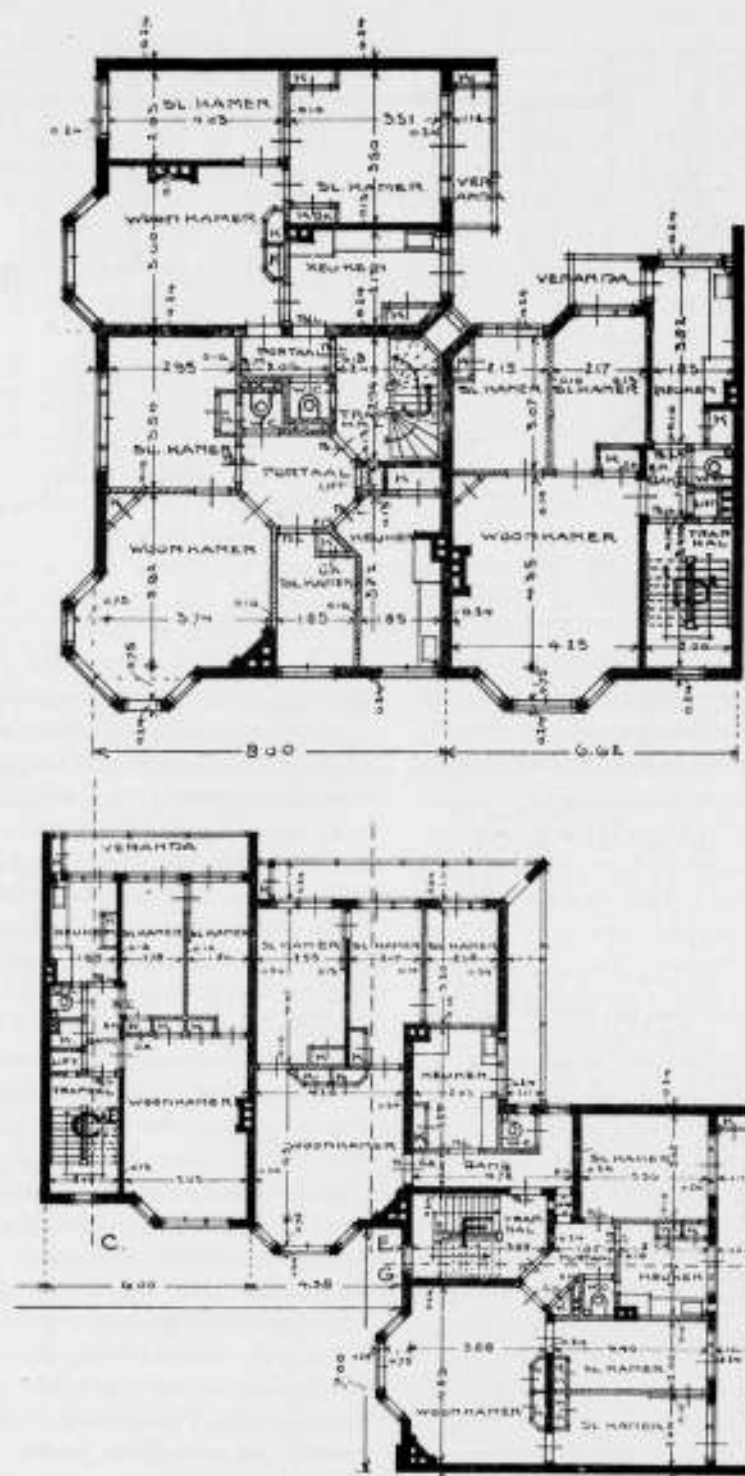
allerminst vriendelijk en zeker onjuist van den arbeid eener Commissie, die zich beijvert de architecturale schoonheid in stad en land (en daarmee de belangen van den Architect) te dienen, zoo eenzijdig te getuigen. Dit kan dan ook alléén voortkomen uit te geringe bekendheid met de wijze, waarop de Commissie arbeidt en wat ze eigenlijk tot stand brengt en u klampt zich dan ook in hoofdzaak vast aan de angstige conclusies van de vakvereeniging en bepaalt zich bij dit eene inderdaad eenigszins aanvechtbare geval van het bioscope-ontwerp. Dit wekt wél even de gedachte aan een te belangelooze ingrijping. Maar ziet u nu verder en erken dan, dat er naast een enkel bedenkelijk geval van ingrijpen héél wat geslaagde en hoogst noodzakelijke bemoeiingen geschieden. Zooo bedenkelijk is een geval van overschrijding van de grens van het wenschelijke toch nog niet of 't kan altijd zijn nut hebben eens te laten zien wat met de hulp van den Architect te bereiken is. Zoo wekt men bij den leek belangstelling in het werk des Architecten. Heeft de Commissie eenmaal vasten voet gekregen dan is 't haar immers mogelijk en ligt 't zeker op haar weg autoriteiten en vereenigingen met een enkel woord op de hoogte te brengen van de wijze, waarop een bouw- of uitbreidingsplan dient te ontstaan: n.l. door het in handen te stellen van bevoegden. Meent u heusch, dat we zoo naïef zouden zijn ons te laten beetnemen door onwillige bouwheeren door belangrijke plannen of méér dan ééns plannen pro deo te wijzigen? Van de dertien gevallen om adviesaanvraag hielp de Commissie in de „benarde mobilisatie-tijden“ nog twee architecten in één jaar aan een min of meerdere belangrijke opdracht; waaruit eerstens moge blijken, dat de Commissie zeker niet alle adviesaanvragen eigenhandig verwerkt en zoo zeker geen sulletje is dat zich maar laat bedotten door „fijngevoelige“ zakenmensen. Tweedens blijkt hieruit, dat zij wel degelijk het belang van de Architecten dient,

niet om die architecten zelve te behagen, maar omdat ze begrijpt, dat daarmee inderdaad de architecturale schoonheid van stad en land gediend is.

De overige gevallen om adviesaanvraag waren inderdaad den loop naar het bureau niet waard. Deze zouden zeker door den dorpsstimmerman of metselaar zijn behandeld of door den derde rangs bouwkundige die ten platten lande en in de stad „de moderne stijl“ verbreidt. Heeft de Commissie een plan gewijzigd en verbeterd dan zal men vanzelf bij autoriteiten en in verdere kringen 't besef wekken: 't is toch maar beter direct bij bevoegden te komen, dan dat blijvende gesukkel met halve krachten. Mochten zij dan weer bij de Commissie komen om kosteloze ontwerpen, dan zijn er immers drie B.N.A.-leden, lid van de Commissie, die heusch wel alarm zullen blazen, als de belangen van de Architecten in 't gedrang zouden komen.

Ten slotte verwijs ik U naar 't verslag van de werkzaamheden der Commissie waarin vermeld staat, wat door haar gedaan wordt en reeds gedaan is om de z.g.n. welstandsbepaling ingelascht te krijgen. Dan zullen de verschillende Schoonheidscommissies de taak der Provinciale overnemen kunnen. U zult zoo tot de erkenning moeten komen, dat er in den arbeid dezer Commissies niet het minst gevaar schuilt voor de carrière van den Architect, maar dat integendeel daardoor juist meermalen de onwetende leek op de hoogte gebracht kan worden van de juiste wijze waarop bouw- en uitbreidingsplannen dienen tot stand te komen. De benaauwde collega die zijn baantje in gevaar waant, bedenke dit en doe eens grondig onderzoek, alvorens hij doorgaat met jammeren.

Ik hoop dat ook U, die in zekeren zin de spreek-trompet zijt van den B. N. A., zich eens zuiver op de hoogte wilt stellen van den arbeid dezer Commissie. Na inzage van 't archief zult U zien: er is heusch

Woningbouw Schaeplmanstraat
Amsterdam.

Verdieping plannen.

Architect J. C. v. Epen.

geén gevaar bij! Hopend dat U dan een volgende maal ook eens den anderen kant van deze „belangrijke“ aangelegenheid, waarover de vakvereniging zich overigens nogal ongerust schijnt te maken, zult willen belichten. Inmiddels hoogachtend,

Uw dw. A. M. J. SEVENHUIZEN,
Architect B. N. A. Lid der Advies-
Commissie in Noord-Holland.

Door de aanvechtbaarheid van het geval van het bioscoop-theater te erkennen, kan een beschouwing over een kardinaal verschilpunt in de methode van de Commissie en die van den B. N. A., dat door dat Bioscoopgeval wordt geïllustreerd, toch niet tevens als eenzijdig worden aangemerkt. Temeer niet, omdat de doeltreffendheid van de door den B. N. A. aanbevolen methode in die beschouwing geenszins als ver-

zekerd genoemd is! De goede bedoelingen en de omvangrijke arbeid van de Advies-Commissie zijn geen moment in twijfel getrokken. Aangezien het verslag zoo goed als volledig is opgenomen, kan ieder daaromtrent zijn oordeel vellen.

Hier is alleen één der verschilpunten tusschen de zienswijze van de Commissie en den B. N. A. in 't geding. De B. N. A. is tegen het maken van een verbeterd kosteloos ontwerp door de Commissie. Nu blijkt het, dat de Commissie geen belangrijke plannen pro deo maakt. Maar wat doet de Commissie dan als onwillige bouwheeren niet willen betalen, of weigeren zich tot een bevoegde kracht te wenden.

De toelichtingen van den heer S. verduidelijken de manier van werken van de Advies-Commissie niet. Welke zijn de consequenties?

Dat de Commissie zich niet zal laten beetnemen, daaraan twijfelt niemand, maar daarmee zijn de gevolgen, die uit het stelsel voortvloeien, nog niet buitengesloten. Een onderdeel van een stelsel moet als een schakel in het geheel passen, maar moet niet getoetst worden aan de menselijke scherpzinnigheid. Aan de waardeering van het sympathieke werk van de Commissie wordt geen afbreuk gedaan door tegenover haar methode op sommige punten een afwijkende meening te stellen. Daarbij kan de Commissie haar optimisme behouden en blijven gelooven dat men spoedig wel moede zal worden van het gesukkel met eigen krachten.

Het staat echter te bezien wie hier het eerst moede zal zijn. Waarschijnlijk zal, voordat het groote publiek moe is, de Advies-Commissie haar taak al hebben overgegeven aan de verschillende schoonheidscommissies, die dan, naar we hopen, niet zullen hoeven te soebatten, maar tegen het bouwend publiek dringend zullen kunnen optreden.

J. P. M.

FACTOREN IN HET WONINGVRAAGSTUK.

In No. 179, 180 en 181 der Economisch-statistische berichten heeft Ir. A. Plate, Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst te Rotterdam, over bovengenoemd onderwerp geschreven. Deze uiteenzetting van de moeilijkheden van het woningvraagstuk is ook voor architecten van zooveel belang, dat we meenen goed te doen, het voornaamste van deze artikelen, die door plaatsing in een economisch tijdschrift niet licht onder de oogen van architecten komen, in het B. W. over te nemen. Ir. Plate ziet het woningvraagstuk als onderdeel van het algemeene productievraagstuk.

„Het woningvraagstuk is onderdeel van het algemeene productievraagstuk. Dit spreekt vanzelf. Herhaling van deze onaanstafbare stelling is niettemin gemotiveerd. Uitschrijvingen en gesprekken toch blijkt al te zeer, dat niet ieder hiervan doordrongen is. Waartijk niet de eerste de beste, maar zelfs ernstige hervormers op woninggebied, die hun sporen verdiend hebben, hellen over tot de meening, dat sinds den oorlog het verband tusschen het woningbouw- en het algemeen productievraagstuk verbroken is. Van het feit, dat in de eerstkomende jaren op groote schaal woningen gebouwd zullen moeten worden om den grooten achterstand bij te werken, wenscht men te profiteren om den lang verwachten

oogst van de ideaal volkswoning van vóór den oorlog in zijn geheel naar binnen te halen. Ware dit zoo maar mogelijk, een hoogst dankbare taak ware te vervullen voor ieder, die aan den opbouw kan medewerken. Maar wien die opbouw ernst is, zal zich daarbij niet alleen door gevoelsoverwegingen laten leiden, maar zich allereerst afvragen hoe nu eigenlijk het vraagstuk luidt. Wat is het gegeven, wat wordt gevraagd, hoe kan de oplossing zijn?

Mag men hen, die bovenvermelde verwachting koesteren, gelooven, dan zou het mogelijk zijn thans op groote schaal arbeiders- en ook middenstandswoningen te bouwen van een type, ongeveer overeenkomend met hetgeen vóór Juni 1914 beschreven werd als het ideaal type. In grove trekken zou dit voor de arbeidersklasse zijn: het vrije lage eengezins-huis met woonkamer, zitkamer, keuken, een aantal slaapkamertjes naar de grootte van het gezin, een zolder, benevens kelder of tuinoordje. Elke woning zou een eigen tuin verkrijgen. De dichtheid van bebouwing zou gering moeten zijn. De bouw zou voort geschieden op de wijze van vóór den oorlog, wat de te bezigen materialen betreft. Eenige toepassing van erzs-materialen zou toelaatbaar zijn, maar in het algemeen zou geen achteruitgang in bouw-eischen geduld mogen worden. Kortom, het werk van vóór den oorlog zou hervat worden om met verjongde kracht volgens de oude methodes in de vroegere richting de oplossing na te streven. De noodzakelijkheid in korten tijd veel te bouwen zou een eenige kans geven juist nu het vroeger gestelde ideaal te verwezenlijken.

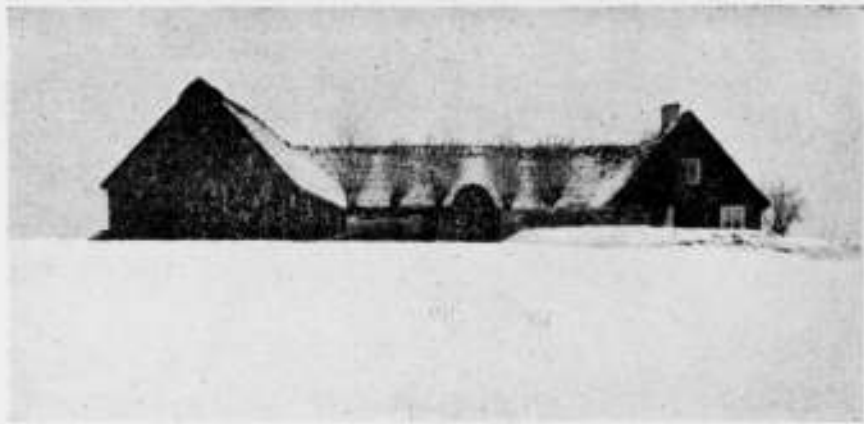
De zooveel hogere bouwkosten leveren weinig moeilijkheid. De arbeidersklasse toch — zoo wordt verder geredeneerd — stelt hooge looneischen. Zij zal die ingewilligd krijgen. De mogelijkheid een belangrijk hogere huur te vorderen en de exploitatie weer dekkend te krijgen, is zoodoende geopend. Bezuiniging op woningbouw zou zelfs zeer onverstandig zijn. De arbeidersklasse zou immers op den duur in te klein opgezette woningen niet meer willen blijven wonen. De eigenaar blijft dan met de panden zitten.

Zoo ongeveer de welgemeende adviezen. Inderdaad zij klinken aanlokkelijk. Wie ze zegt, brengt het vraagstuk van den woningbouw tot een eenvoudig probleem terug, een sommetje uit het hoofd zoo op te lossen.

Is er dan in het geheele productievraagstuk niets veranderd of staat misschien het probleem van den woningbouw hier geheel of grootendeels buiten? Kunnen de honderd en één vragen, die zich in elken tak van productie voordoen, gevoelig buiten beschouwing blijven, zoodra het geldt het opnieuw in gang brengen van de woningproductie? Doen zich hierbij geen moeilijkheden voor om den zooveel duurder geworden bouw weer rendabel te maken? Dergelijke vragen dringen zich op bij overweging van de hiervóór vermelde theorieën.

Wie die vragen negeert en in het groote belang, dat de goede volkswoning voor heel de ontwikkeling van onze volkskracht zal hebben, motief vindt den woningbouw nu verder ook maar los te maken van alle commerciële overwegingen, komt op den duur bedrogen uit. De praktijk brengt er dan toe, dat het overgrote deel van alle nieuwgebouwde woningen geëxploiteerd zal moeten worden met steun in het bedrijfsstekort, met een huurtoeslag aan de bewoners. Niet nu, in den overgangstijd alleen, maar op den duur. Dit komt neer op het stellen van den eisch van duurder bouw dan de zwaar verarmde maatschappij feitelijk toelaat, met als eindresultaat, vastloopen tegen een muur, versperring van den weg, welke leiden kan naar verdere ontwikkeling van den woningbouw. Want aan de bijdrage door de overheid en daarmee aan het te duur bouwen, d.w.z. aan het bouwen boven den levensstandaard van de maatschappij, komt een eind, onherroepelijk.

Ik laat hierbij nu buiten beschouwing het vraagstuk van den woningbouw voor de allerlaagste klassen, waarbij speciale motieven aanleiding tot steun kunnen geven. Deze bouw geeft ook financieel den doorslag niet. Het gaat in hoofdzaak om

GÅRD IN SKÅNE.

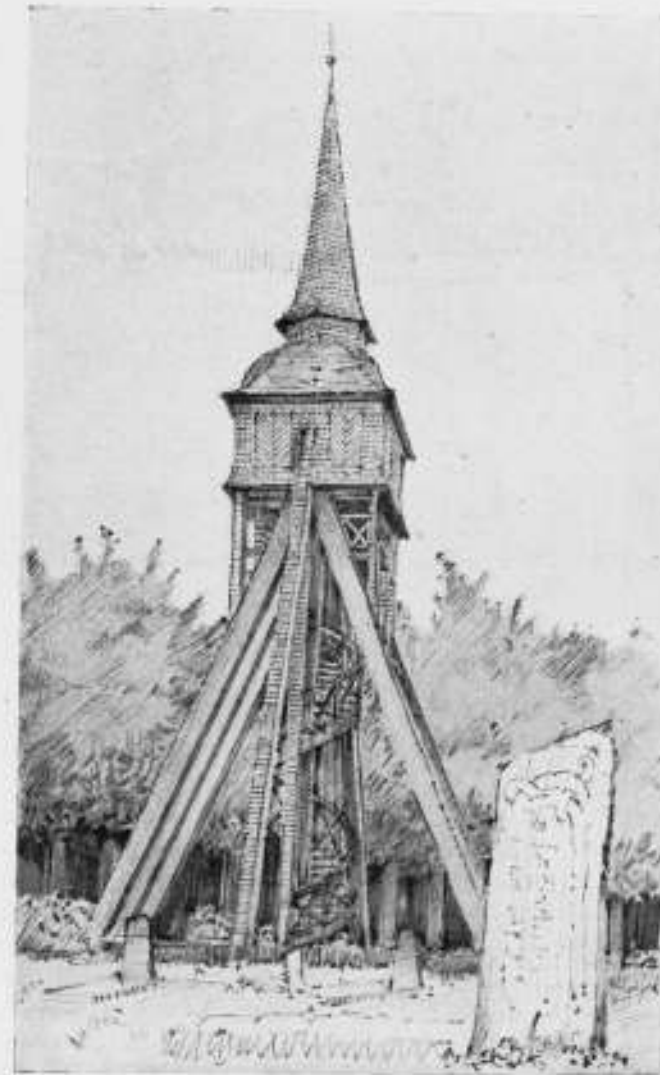
winden die aan komen stormen over de vlakten. Het zal wel daarom zijn, dat de Skånske boer zijn gård rond een plein bouwt; daar wil hij het stil en rustig hebben voor zijn arbeid, terwijl zóó ook de stallen en schuren makkelijk vanuit het woonhuis te bereiken zijn. Wordt de inrijpoort ook nog afgesloten, dan is hij gewaarborgd tegen alle gevaar van buiten, dat zeker niet denkbeeldig was in een tijd van vuistrecht. Eenzaam liggen die hofsteden, naar onze begrippen, in de vlakte, zoodat een intiem binnenplein ook wel noodig is, als weermiddel tegen de al te groote leegte buiten op de velden.

In Halland hebben de hofsteden veel overeenkomst met die van Skåne, ook zij hebben het forsche stroodak, maar nog meer sluiten zij zich aan bij het landschap; even maar doen ze, uit de verte gezien, den horizont oprimpelen. Ook hier zijn het de boomen, die het werk van menschenhanden met de aarde binden. Maar het bosch is hier veel dichtter bij, en al mag het type Skånsk blijven, de wanden zijn hier reeds van hout; warm-rood lichten ze in de zomeravonden, wanneer de zon lang draalt met in zee onder te gaan.

In Småland zijn ze arm vaak en in het bosch weggedoken; wijd van elkaar liggen de gebouwtjes; een weg scheidt gewoonlijk het woonerf van dat, voor den veestapel bestemd. Hier is het niet noodig binnenpleinen te vormen: het groote, wijde bosch, waar de sagen ontstonden, beschermt alles en allen. De daken zijn gedekt met pannen of zoden. Het laatste, volgens de Zweedsche architecten, een zeer solide manier van afdekken, alleen wat zwaar. Planken — bijna balken — worden in de dakschuinte gelegd, daarover gaat berkenschors, dat afgedekt, en zoodoende bevestigd wordt door bovengenoemde zoden. Zoodat ze daar staan met de mos-begroeide afdekking, vornt het bruin-roode houtwerk het eenige contrast met het zware, volle groen van de weelderige vegetatie rondom. Mooier kan zeker het werk van menschenhanden

niet met natuur samengeknoot worden; zoodat ze zich weerspiegelen in het kristalheldere water van een meertje, omringd door groen, groen en nog eens groen, zijn ze van ontroerende schoonheid.

Hier in Småland zijn er evenwel nog andere dingen, die zich in het water spiegelen. Dommelend ligt zoo het kerkje van Alvestra aan den oever van een meer. Aan de stambaan gelegen is het makkelijk te bereiken. Behalve een stationnetje is er niet veel dat aan verkeer herinnert. Uit den trein, was ik spoedig op een landweg en in de heerlijkste natuur. Het rijtuigje van een laten reiziger gaat voorbij, iets verder hoor je het over een bruggetje gaan, daarna nog eens, en dan valt in den zomerschen namiddag de stilte over alles. Even ben je onder de spanning van de nieuwe dingen, die je zien zult. Wit-blank ligt er het kerkje zonder eenige pretentie; zwaar er naast de klokkenstoel, vlamvend rood tegen den donkeren boschrand er achter, van voren gezien zich spiegelen in het meertje. Het is eigenlijk zoo heel, heel eenvoudig; de klok moet wat hoog gehangen worden, opdat men ze beter zal kunnen hooren in de verte. Vaak is dat dan ook met groote zakelijkheid gedaan; midden in Stockholm staat er zoo een op een hoogte van de bovenstad. Maar hier in Alvestra is een kunstenaar aan het werk geweest, die in zijn toren meer gezien heeft dan de eenvoudige omkokering van wat klokken. Enorme houtmassa's ondersteunen het barokke samenstel; bewegelijk wordt de lijn pas — en is dit niet fijn gevoeld — zoodra ze het orgaan omsluit, dat straks honderden uit den omtrek tot zich trekken zal. Was het geen bekwaam vakman, de tijdgenoot van Borrominie, die dit maakte? Zijn naam is niet bekend meer. Eenvoudig als hij geweest moet zijn, heeft hij de dagtekening van de jaren, die in zijn leven van belang waren, overgelaten aan de kerk-administratie, die evenwel geen onderscheid maakte tusschen hem en zijn gemeentegenooten, timmerlieden van beroep. Van

KLOCKSTAPEL TE ALVESTRA.

STUGA IN DALARNE.

STUGA TE ORNÄS. (DALARNE).

enkele van die Zweedsche vakgenooten, van Juvara en Meissonier, is intusschen de naam bewaard gebleven.

De meer bekende Hälsjöstapel is gebouwd door een boer uit Jämtland, Pål Persson. Het architecten-honorary bedroeg nog geen twaalf Rijksdaalders; dit was einde achttiende eeuw. Toch was hij een bekend bouwmeester, want hij maakte acht kerken en zes klokstapels en werd op het laatst van zijn leven beloond met het ambt van koster en klokkenluider. De vorm van die klokstapels is intusschen minder beïnvloed door het landschap waar ze voorkomen, en zoo kunnen we dus volstaan met de hier aangehaalde exemplaren.

Door het groote verschil in bouw van den bodem heeft Götland van elke landstreek iets in zich. Hier beginnen de kruis-gekoppelde wanden van het Noorden zich al te vertoonen; eigenaardig genoeg is deze bouw hier, in Götland, vaak niet houdbaar gebleken en zijn de balkkoppen afgezaagd of omtimmerd met pilasters. Een wijze van bouwen, die typisch is geworden voor het landschap. De wit geschilderde ramen en pilasters doen het prachtig in het rood van de wanden.

Op Gotland zijn het meer de kerkjes, die van belang zijn, uiterst eenvoudige bouwwerkjes, soms gedekt met wat planken slechts, prachtig verweerd in de droge atmosfeer. Ruim is dit eiland wél voor zijn slechts 60.000 bewoners. Jammer genoeg, want de natuur is er heerlijk, en mild de temperatuur, doch over dit alles later.

In Dalarna treffen we den stoersten houtbouw aan, die overeenkomt met dien in Finland en Karelië. Zware massieve palen, even rond gemaakt aan de onderzijde, worden op elkaar gestapeld, de einden in elkaar geknoopt, zooals de uitdrukking luidt: ge-

weldige blokken zijn er zoo op elkaar gebouwd. Buitengewoon monumentaal is zooiets, werk van reuzen!

Suggestief en op de fantasie werkend, roepen ze, zooals ze daar liggen in het midden van de krachtige begroeiing, de zelfbewuste figuren uit den vrijheidsoorlog voor den geest.

Met kleine ramen en forsich vooruit gebouwde ingangs-afdekkingen, zijn ze van een grootheid van lijn, zooals alleen werkelijke architectuur vermag die te geven. Zit er in die stoere stokken niet iets van insluiting, van het veilig omvangen, dat juist een woonhuis zijn waarde geeft, en dat men zich moeilijk beter uitgedrukt kan denken, dan dat hier gebeurd is? Zijn ze niet prachtig op hun plaats hier, die ingangen? Met hun soms grillige versieringen vormen ze een moment van verfijning in den gevel, dat hier zoo buitengewoon op z'n plaats is. Wat krijgt een ingang, een ingang tot een woonhuis niet een groote beteekenis, als de naaste woning een halven dag ver ligt! Het is geen toeval, dat juist in het hooge Noorden zooveel aandacht aan den toegang tot het woonhuis wordt besteed. Dat is daar zooveel meer dan bij ons; het is het ding, dat mijlen in den omtrek een redding beteekent uit donkere, stormachtige winternachten. Als symbool van veiligheid heeft het de liefde gehad van generaties, die het hebben uitgewerkt tot een accent van buitengewone werking tegen de sobere donkere wanden van den stuga. Is zooiets niet even mooi, of mooier nog dan de vaak gekunstelde schepingen van het Zuiden?

Een van de oudste en het best bewaard gebleven stuga's staat bij Ornäs en is nog uit den Vasa tijd, er wordt nog de plaats aangewezen waar Barbro Stigsdotter Gustav Vasa deed ontsnappen. Toen,

KERKSTALLEN IN DALARNE.

zooals hier, de ronde stokken na jaren begonnen te verweeren, heeft men het boven-gedeelte van het huis met spån bekleed, pans-gewijs over elkaar gedekte plankjes, zilverig lichtend nu onder de zware schaduw van den loftgång. Het bij ons wat in discredit zijnde lage vlakke dak, sluit het zich hier niet prachtig aan bij het lang zich rekken van de horizontale lijnen? Zou een Loyd-Wright dit verbeterd hebben? Hebben deze eenvoudige boeren, in tijden, dat in het Zuiden de architectuur zich te buiten ging aan alles ontwrichtende krachttoeren, niet het juiste inzicht behouden in de grenzen, die de bouwkunst stelt? Men moet ze zien, die gebouwtjes, zooals het licht ze streelt in de zomeravonden, een spel van soepele overgangen, waarbij het brandendst rood verkeert in fluweelen schaduwdiepten. Dit is heerlijk, dit is het geluk, de vrede die alleen goede kunst vermag te geven. Maar verlaten wij het land van den Majsting²⁾, het land waar Zorn zijn schilderstukken bouwde in het forsche koloriet, waartoe de transparante luchten hem inspireerden.

Värmland, even Zuidelijker, is ook rijk, aan sagen en sprookjes. Hier, in het land van Gösta Berling, een nieuw verschijnsel, den „Härbre". Vredig ligt dit kleine gebouwtje tegenover de woning; aan niets is te merken, dat het een historie heeft, waarin gesproken wordt van strijd, en geweld. Toch is de hoofdvorm daaraan niet vreemd; de loftgång leent zich er uitstekend voor, om den vijand van daar te bestoken.

Vaak kwam het gebouwtje dan ook voor als porthäbre, en werden op zijde gastruimten ingericht. Van härbre, härbärge tot herberg, ce n'est qu'un pas. Daar het evenwel ook een laatste redoute vormde in den strijd, was de koren- en verdere mondvoorraad er in opgeslagen. Nu is dan ook de härbre in gebruik gebleven als opslagplaats, de bovenverdieping voor kleeren, de onderruimte voor zaden enz. Het is opvallend, met welk een liefde dergelijke gebouwtjes behandeld werden, de kostbaarheid van den inhoud zal daar zeker niet vreemd aan zijn.

Wel verschijnen ze in Värmland nog niet zoo mooi als meer naar het Noorden, maar de hoofdlijnen zijn hier toch ook al van groote bekoring.

Iets meer naar het Oosten toe ligt Gästrikland, nog meer dan in Dalarna wordt hier hout gebruikt als afdekking van daken.

Weer naar het Noorden gaan we: „Hälsingland". Zwaar, zwart en bruin worden de stuga's hier, door de groote harsrijkheid van het hout, naar men zegt. Luimig liggen de groote hofsteden tegen de heuvelhellingen; een stuk glooiend terrein voor het binnenplein blijkt geen bezwaar te zijn voor het bedrijf; afzonderlijk staan de härbren in rijen naast elkaar buiten den hof. Elke hofstede heeft verder zoo'n overvloed van ruimte, dat gewoonlijk de helft onbewoond blijft; de geringe waarde van het hout maakt hier het bouwen tot een spel. Grappig dringen zich stuga's en bijgebouwen op elkaar. Langer worden de schaduwen hier; de transparante

HÄRBRE UIT HÄRJEDALEN NU OP 3 KANSEN.

LADUGÅRD STAL VOOR VEE.

RUNDLOGE - VÄSTERBOTTEN.

lucht draagt het licht tot tegen de sombere wanden; strijkend gaat het langs den bodem en doet in de verte de rots wanden gloeien. Maanden lang niets dan de stemming van zomervonden, op elkuur van den dag. In Jämtland, Medelpand en Ångermanland zijn het vaak twee-verdiepingshuizen; de kracht van houtbouw ligt nu juist niet in die hoog opgaande werken; toch zijn ze vaak van heel goede detaillering.

In Västerbotten een laatste kamp van cultuur met natuur. Een laatste maal zien we nog de prachtige härbren, en verder ontwikkelen zich nog enkele nieuwe vormen, als de z.g.n. rundloges. Achtkant en laag, voelt men in den vorm al, het zich nijdig verzetten tegen elken aanval van wind of storm, uit welken hoek die dan ook waaien mag. Mooier nog liggen de lang gerekte lador ¹⁾ in de velden.

Doch dit is niet het eenige nieuwe, waartoe de levensverhoudingen dwingen. Hier is de natuur ruw, men kan er zich de helden van de Kalevala denken, strijdend tegen de Lappen van het Noorden; verspreid wonen hier dan ook nog enkele Finnen. Nog verder liggen de menselijke woonplaatsen hier van elkaar. 's Winters is iedere hoeve vrijwel op eigen middelen aangewezen, scherp wordt de strijd om het bestaan. Noodbrood werd ook hier bereid in zware tijden, al was het dan wel niet volgens D.R.P. recept. U vindt het materiaal ²⁾ er voor in schijven opgestapeld rondom in de stuga's op den bovensten balk van den wand. De eenigste punten, waar de bebouwing zich meer samentrekt, zijn rond de kerken. Zelf bieden deze niets bijzonders, maar de kerksteden er omheen zooveel te meer. Dood en uitgestorven zijn ze; in lange straten rijen zich de huisjes aaneen, de vensters geblindeerd, de

deuren gesloten, een beeld van verlatenheid. Sommige kerken, meer in het Zuiden, hebben zoo, eigenaardig genoeg, niets dan stallen om zich heen, in even groote verlatenheid overigens. Maar 's Zondags of met groote kerkelijke feesten gaan de deuren los, worden de luiken weggenomen. Van honderden hofsteden ver uit het land, komen de menschen toestroomden en worden voor een of twee dagen de bewoners van een stuga in de kerkstad, iedere boer is bezitter van zoo'n huisje, dat ruimte genoeg biedt voor hem en zijn gezin. Maar gewoonlijk staat alles eenzaam; somber zwart de woningen — de stallen gewoonlijk afzonderlijk — niets verstoort dan de verlatenheid. Te triester, daar ze juist genoeg aan menschen herinneren om het gemis aan wat vroolijk beweeg meer te doen voelen. Als eenigste steenbouw het witgepleisterde kerktoentje boven alles uit.

Met het bovenstaande hoop ik een indruk gegeven te hebben, hoe de Zweedsche volkskunst zich aan het oog voordoet, zooals de voortbrengselen er van, gelegen zijn in een landschap, waar ze zoo stemmend mooi mee verbonden zijn.

J. B.

¹⁾ Open gang direct onder het dak.

²⁾ Palen die staan op open plaatsen in de dorpen, worden bij feestelijke gelegenheden met groen versierd; er omheen wordt dan gedanst.

³⁾ Wordt in den zomer bereid uit bepaalde boomsappen en bewaard in schijven die er uitzien als leer.

⁴⁾ Soort schuur.

Deze standisverplichtingen moeten in de eerste plaats tot uiting komen door handelingen van hun bond.

Ben ik wel ingelicht, dan kent de aannemersbond op het gebied van opzettes hare plichten niet en verleent zij officiële of semi-officiële bemiddeling om de inschrijvers, hetzij bij publieke, hetzij bij onderhandsche besteding, bij elkaar te brengen.

Vermoedelijk zal ook de betonijzerbond wel dergelijke bemiddeling verleenen.

Hoewel het kwaad steeds blijft voortwoekeren, zijn er toch vele aannemers, die zich hier niet meer mee kunnen verenigen, doch zich tegen hun wil verplicht zien op den ingeslagen weg door te gaan.

Een oplossing moet te vinden zijn in het geven van vergoeding aan bonafide inschrijvers, waar tegenover de aannemersbond en de betonijzerbond door het instellen van een eerecode, zooals bij den B. N. A., voor hunne leden moeten instaan. Naar mijne meening zou een gemengde commissie uit de Vereniging van Delftsche ingenieurs, den Nederlandschen Aannemersbond, den Bond van Nederlandsche Architecten en den Betonijzerbond de kwestie tot aller genoegen, behalve van de gepatenteerde klaploopers, tot een goed einde kunnen brengen.

Wegen-Congres, 1920.

Door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en de Wegen-Commissie van den A.N.W.B., Toeristenbond voor Nederland, werd het initiatief genomen tot het organiseren van het „Eerste Nederlandsche Wegen-Congres” in September 1920 te 's-Gravenhage.

Waar door het steeds toenemende vracht- en personenverkeer langs de gewone wegen, de problemen betreffende den weg, zijn aanleg en onderhoud, het verkeer en de exploitatie steeds talrijker zijn, deed zich in sterke mate de behoefte gevoelen, een aantal vraagpunten stelselmatig te behandelen op een Wegen-Congres.

Immers zoowel de Wegen-technici als de gebruikers hebben het allergrootste belang bij een goeden toestand der wegen, welke alleen verkregen kan worden, wanneer de wegen in staat zijn aan de eischen van het verkeer te voldoen. Zulks kan al slechts het geval zijn, indien de techniek van de wegenbouw gebaseerd is op de ervaring, en op de uitkomsten van wetenschappelijke proefnemingen. Daarnaast is echter een oordeelkundig gebruik van den weg een dringende noodzakelijkheid.

Teneinde de organisatie van het Eerste Nederlandsche Wegen-Congres meer in bijzonderheden voor te bereiden is een Uitvoerend Comité gevormd, waarvan de zetel is gevestigd te 's-Gravenhage.

Voor het welslagen van het Eerste Nederlandsche Wegen-Congres is het noodig dat van alle zijden belangstelling getoond wordt in de problemen van den weg, immers dan alleen zal een ruim standpunt t.o.v. deze problemen mogelijk zijn, terwijl de gewenschte verbeteringen met betrekking tot aanleg en onderhoud van wegen alleen tot stand zullen komen, als deze verbeteringen in ruimen kring als noodzakelijk worden erkend.

Het Uitvoerend Comité spreekt de hoop uit, dat velen krachtadig zullen medewerken om het Eerste Nederlandsche Wegen-Congres te maken tot een succes.

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen aan het Secretariaat, Parkstraat 18, Tel. 4880, 's-Gravenhage.

UITVOEREND COMITÉ.

Voorzitters: Edo Bergsma, Voorzitter van den A.N.W.B., Toeristenbond voor Nederland; Voorzitter van het Kon. Inst. van Ingenieurs.

Onder-Voorzitters: Ir. R. A. van Sandick, Alg. Secr. van het Kon. Inst. van Ingenieurs, L. C. Steffelaar, Voorzitter van de Wegencommissie van den A.N.W.B.

Leden: 1. Ir. P. Bakker Schut, Dir. bij den dienst der Stads-

ontwikkeling en Volkshuisvesting te 's-Gravenhage; 2. Ir. M. Ch. E. Bongaerts, Hoofding, Rijks Waterstaat met verl.; lid van de Wegencommissie van den A.N.W.B.; 3. Ir. G. J. v. d. Broek, Ing. te kl. van den Rijks Waterstaat; 4. W. G. C. Gellink, Hoofding, Directeur van den Rijks Waterstaat; 5. Ir. J. H. M. R. Kersemaekers, Hoofding, Prov. Waterstaat Noord-Brabant Lid van de Wegencommissie A.N.W.B.; 6. Ir. J. Lely, Directeur van Gemeentewerken te 's-Gravenhage; 7. Ir. A. v. d. Linden v. d. Heuv. I. Hoofding, Prov. Waterstaat Overijssel, Lid van de Wegencommissie A.N.W.B.; 8. Ir. C. H. E. J. Meyll, Secretaris van de Wegencommissie A.N.W.B.; 9. Ir. G. P. Nyhoff, Lid van den Raad van Bestuur van het Kon. Inst. van Ingenieurs; 10. Jhr. Ir. C. E. W. van Panhuys, Ing. te klasse van den Rijks Waterstaat; 11. A. E. Redde, Lid van de Wegencommissie A.N.W.B.; 12. Jhr. C. J. A. Reygersman, Hoofding, Prov. Waterstaat in Noord-Holland; 13. Ir. M. J. W. Reegholt, Dir. Gemeentewerken Delft, Lid van de Wegencommissie A.N.W.B.; 14. R. P. v. Royen, Voorzitter van de Afd. Bouwen Waterbouwkunde van het Kon. Inst. van Ingenieurs; 15. Ir. P. H. A. Roenwald, Adm. Hoofd van Afd. T. Dep. van Waterstaat; 16. Ir. J. M. F. Romein, Secretaris.

De opleiding van den architect.

Over dit onderwerp leest men in het Centraalblad der bouwbedrijven o.m.:

Er is altijd één factor, die zoo gemakkelijk over het hoofd gezien wordt: dat de architect in de allereerste plaats kunstenaar zij. Ontbreekt den student deze gave, dan moge er een handig teekenaar, een goed opzichter, een uitstekend ingenieur, een bekwaam organisator uit groeien, maar dat, waar het op aan komt, is hem nooit bij te brengen en het resultaat zal zijn, dat er weer een persoon meer is bijgekomen, die zonder rechtmatigen grond zich titel van architect toeëigent.

De opleiding van den architect is zeer eenzijdig, terwijl zij juist een van de meest omvattende moest zijn.

De bouwmeester moge dan voor alles kunstenaar zijn, dat neemt niet weg, dat hij ook de overige genoemde eigenschappen in hun vollen omvang moet bezitten, wil hij ook praktisch bruikbaar zijn. Bouwkunst sluit in zich en komt alleen tot uiting door het praktische bouwen, van de techniek van het bouwen moet hij het hebben. Tegelijkertijd dient hij zich op de hoogte te houden van de technische vraagstukken, die zich in verband met den aard van het werk voordoen, hij moet controle kunnen uitoefenen op de berekeningen die hem door adviseerende ingenieurs worden voorgelegd. En als hij zich een zeer goed oordeel heeft eigen gemaakt, betreffende de techniek van het bouwen is de tijd gekomen, dat hij zich verder bekwaamt kan op het bureau van een bouwmeester. Jaren zal hij daar moeten werken, alle vraagstukken die hem voorgelegd worden, kan hij dan onder het oog van den meester oplossen, en de hem ingeboren kunstenaarsziel zal daar tot een wijde ontplooiing komen.

Wij hebben allen eerbied voor de knappe menschen, die door de hoogeschoolen worden afgeleverd, maar hoe weinigen zijn daar bij, die zich ten volle bewust zijn van de verantwoordelijkheid die op hun schouders rust. Toegerust met een enorme dosis theorie en overstelpende massa kunstgeschiedenis meenen zij, dat daarmee alle eigenschappen van den bouwmeester hun eigendom zijn. En toch, zij die in het leven meermalen in de gelegenheid waren die jonge menschen op de bouwwerken te ontmoeten, zullen zelden een hoogen dank van hen gekregen hebben als van die menschen wien de leiding werd toevertrouwd. Terwijl voor de bouwkunst een schoone toekomst schijnt weggelegd, leek het ons wel eens van pas om deze waarschuwing te plaatsen, opdat deze opdracht niet in handen kome van onbevoegden, maar van werkelijke kunstenaars.

Rectificatie.

Het onderschrift van de bovenste afbeelding op pag. 242, in het vorige nummer gelieve men als volgt te lezen:

Härbre ut Härdjalen Nu op Skansen.

LANDHUIS TE BENNEBROEK. ARCHITECT IR. JAN GRATAMA. ARCH. B.N.A.

LANDHUIS TE BENNEBROEK.

Het landhuis is gelegen te Bennebroek aan den straatweg die naar Leiden gaat en het wordt omgeven door een tuin. De vorm van den plattegrond ontstond voornamelijk door de omstandigheid, dat de voorgevel, evenwijdig aan den hoofdweg ongeveer Z.O. moest liggen en door den wensch, de hoofdruimten op het Z.O. en in elkaars verlengde te plaatsen, ten einde met behulp van glazen deuren, ruimteperspectief te krijgen. Het gevolg is, dat men van uit het bibliothekje bij de studeerkamer dwars door het huis tot in den gezelligen hoek van de woonkamer kan kijken. Door een centrale hall konden alle gangen vermeden worden.

Aan den achtergevel bevindt zich, als een aparte massa, de keuken-afdeeling.

Ten einde van het prachtig uitzicht achter het huis te genieten, is bij de huiskamer een overdekt gezellig zitje aan de achterzijde gemaakt.

Oorspronkelijk was een plan met rieten dak gemaakt. Uit economie is toen overgegaan tot een plat dak. Waren de toekomstige bewoners, de familie van der Loo, aanvankelijk huiverig een dergelijk dak toe te passen, een model van het landhuis verzoende hen geheel met de architectonische opvatting.

Reeds vroeger heb ik er meermalen op gewezen, dat het platte dak meer en meer wordt toegepast, waarbij natuurlijk de economie een belangrijke rol speelt. Het is dan ook onze taak als architecten dit vraagstuk volledig onder de oogen te zien en te trachten een goeden aesthetischen vorm te vinden.

Overigens heb ik getracht het koud-weg oprijzen van het landhuis uit den tuin te vermijden, door de tuinmuren, die den voor-siertuin scheiden van den achtermoestuin in het vlak van den voorgevel te verbinden met het gebouw.

Tevens was het de bedoeling aan den voet van den voorgevel gemetselde bloembakken te maken, en het geheele gebouw op een talud te plaatsen. De kosten hiervoor werden echter te bezwaarlijk.

Verder zij nog gewezen op de groote balcon links en rechts, die met de tuinmuren en het rechte, 1.40 M. overstekende dak het betrekkelijk kleine gebouw een groote gestrektheid en flinke massa-werking geven. De baksteen is miskleurig rood, de voeg rossig. Het kozijnhout gebroken wit, het raambout helder groen. Onder het dak een fries van gele en roode steen. De baksteen op rollagen, plinten, ornament-steenen, enz. is zwart gemaakt.

DETAIL VAN HET LANDHUIS TE BENNEBROEK.

De Laube is gebroken wit, afgezet met oranje en zwart. De onderkant van het overstekende dak is in sterke kleuren beschilderd.

Overigens zal de villa zijn aesthetische bedoeling nabij komen, wanneer zij goed begroeid is, vooral de Laube, en zij als uit een bed van bloemen zal verrijzen. Volledigheidshalve zij ten slotte medegedeeld dat in onze combinatie Gratama-Versteeg de werken staan op den naam van hem, die het ontworpen heeft, en die, dankbaar aanvaardend de goede opmerkingen van den compagnon, toch de geestelijke vader van het plan blijft.

Ir. JAN GRATAMA, Architect B.N.A.

FACTOREN IN HET WONINGVRAAGSTUK.

(Vervolg van pag. 246).

Hoe zou men wenschen, dat een moderne Bastiat opnieuw naar de pen ging grijpen om ook voor "eze tactiek in een helder betoog het „ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas" bloot te leggen. Wat men *ziet*. Het zijn de enkele groepen modelbouw, de tuindorpen misschien, welke sommige hervormers — niet aan den omtrek der stad alleen — maar wijk aan wijk wenschen gebouwd te zien.

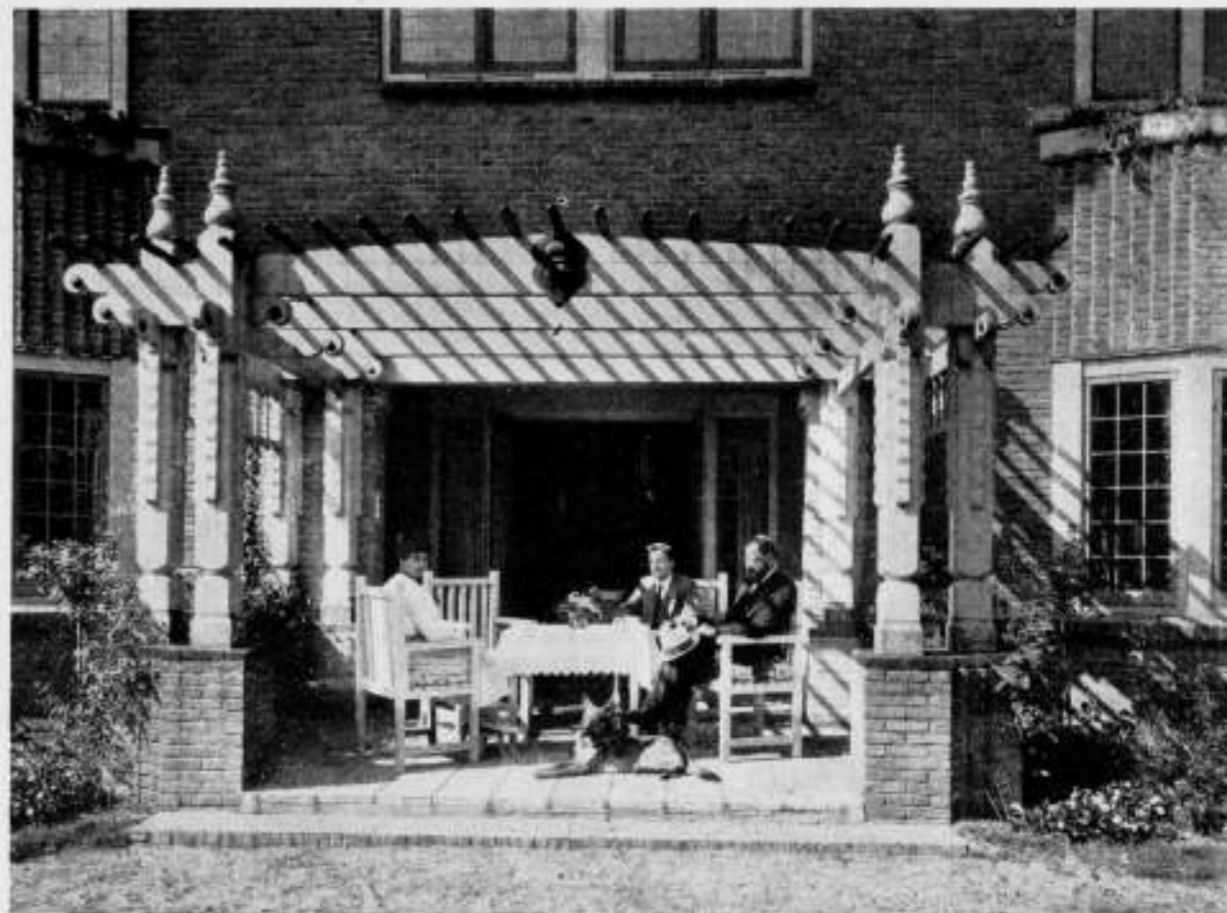
Wat men *niet ziet*. Het is het tekort aan woningen, dat zal blijven bestaan of de vele nieuwgebouwde woningen van allerslechte kwaliteit en inrichting, welke ter leniging in den nood gebouwd zullen moeten worden van hetgeen de maat-

schappij nog over heeft om aan woningbouw te besteden. Want wat de een te veel krijgt moet de ander derven.

Het grootste gevaar van het drijven naar de verwezenlijking van de woningidealen van vóór 1914 bestaat hierin, dat de aandacht afgeleid wordt van de richting, waarin werkelijk verbetering te vinden is. De stuwkracht van hen, die in de eerste plaats geroepen zijn en ook van nature den meesten aandrang gevoelen om den wagen weer aan het rollen te brengen, werkt in een richting, welke hem onherroepelijk opnieuw in het moeras helpt.

Men zal mij wellicht de groote plannen voor woningbouw in het Britsche rijk voor de voeten werpen. De Engelschen toch waarlijk praktische lieden, zullen thans op groote schaal woningen bouwen volgens typen, welke de idealen van vóór den oorlog nabij komen. Het door Lloyd George ontwikkeld schema van plannen ter voorziening in den woningnood, bestaat immers in den bouw van niet minder dan 500.000 vrije ééngezinwoningen met tuin. De bouwdichtheid zou niet meer dan 30 woningen per H.A. mogen bedragen, dat is nog belangrijk lager dan die van model Nederlandsche tuindorpen, waarvan de dichtheid het cijfer 50 nadert (tuindorpen aan de Heijplaat en bij den Hilledijk te Rotterdam). Nooden deze kloeke Engelsche plannen niet tot navolging?

Verleidelijk is het zeker, maar een nader onderzoek doet hiervan terugdeinzen. In de eerste plaats is het moeilijk, bij nalezing van de Engelsche tijdschriften, de gedachte van zich af te zetten, dat de eerste aankondiging der waarlijk grootsche plannen van Engelslands eersten minister niet geheel vrij was van een verkiezingsbacil. Ook blijken de oorspronkelijk aangekondigde verplichtingen tot zeer ruimen bouw, welke de regeering den gemeenten op zou leggen, bij nadere kennismaking meer als verzoeken te moeten worden beschouwd.

LAUBE VAN HET LANDHUIS TE BENNEBROEK.

Verder blijkt, na lezing en ingewonnen informaties, op het oogenblik, dat dit artikel geschreven wordt, de bouw nog maar op zeer geringe schaal te zijn ondernomen en zoolang de duizenden woningen, welke het Vereenigd Koninkrijk te kort komt, niet gebouwd zijn, is mijn geloof, dat deze alle volgens de ideaal-tuinstadgedachte tot stand zullen komen, vrij gering. Maar mocht dit niettemin geschieden, ten spijt van de groote moeilijkheden, welke aan zoodanigen opzet verbonden zijn — ik denk aan het grondprijsvraagstuk, verhoogde kosten van straatanaleg, riolering en verkeer in de groote steden — dan nog moet ik helaas sceptisch tegenover het Engelsche voorbeeld blijven staan¹⁾.

Want een oplossing voor het woningvraagstuk geeft dit voorbeeld niet. Het gaat niet om de vraag of het mogelijk en wenschelijk is op het platteland en in enkele buitenwijken van groote steden complexen van uitsluitend ééngezinwoningen te bouwen, waarbij de aanleg het karakter van tuindorpen krijgt. Omtrent de wenschelijkheid daarvan zal weinig meeningsverschil bestaan en omtrent de mogelijkheid — nu ja, men behoeft ook alweer niet al te financieel te worden. Elke gemeente zal van tijd tot tijd — ook in deze tijden — wel eens een greep in haar schatkist doen voor niet economische uitgaven op het gebied van stadsverbetering, voor plein- en parkaanleg, b.v. Evenzeer zal zij termen kunnen vinden om, zij 't met niet onbelangrijke offers, hier en daar aanleg van wijken te bevorderen, welke strikt genomen te ruim zijn op-

gezet. Niet in de eerste plaats het belang der bewoners vormt dan het hoofdmotief der extra-uitgaven, veeleer moet dit gezocht worden in het algemeen stadsbelang, dat in bepaalde wijken een ruimen aanleg wettigt.

Dergelijke woningbouw beheerscht ten slotte niet het woningvraagstuk in breeden omvang. Het gaat er om, de oplossing te vinden voor het normaal type bouw voor de verschillende bevolkingsklassen, waardoor eenzijdig opheffing van het woningspeil mogelijk is of, wil men zich voorzichtig uitdrukken, verlaging van dat peil voorkomen wordt en dat anderzijds op groote schaal en op den duur als op zichzelf rendabel bedrijf kan worden ondernomen. Als zoodanig kunnen wij de Engelsche plannen, zocals we deze tot dusver uit de vakliteratuur leerden kennen, nog niet beschouwen. Hoe belangrijk op zichzelf, zal deze woningbouw, zoolang hij duurder uitvalt dan de maatschappij zich feitelijk veroorloven kan te besteden, de oplossing van het groote algemeene woningvraagstuk eer bemoeilijken dan bevorderen. Een nieuwe woningnood dan wel een terugslag tot woningbouw van zeer laag peil zal, vreezen wij, het onvermijdelijk gevolg zijn.

Met volle kracht moet dus aan den arbeid getogen om te zoeken naar oplossingen, welke eenzijdig aan alle uit sociaal oogpunt te stellen eischen voldoen en welke anderzijds den woningbouw op een financieel meer gezonde basis zullen brengen. Kan daarbij gedeeltelijk gespeculeerd worden op eenige daling der bouwpreizen in de toekomst en op wat hogere huuropbrengsten, zoo zal toch de oplossing voornamelijk in de bouwwijze zelf gezocht moeten worden.

Het is de verdienste van den bekenden Duitschen architect Peter Behrens in een zeer lezenswaardig boekje „Vom Sparsamen Bauen", dat ook in ons land reeds de aandacht

¹⁾ Nadat dit geschreven was, bleek uit een bericht in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant", dat van regeeringswege in Engeland stappen gedaan worden om in samenwerking met de plaatselijke overheid tot den bouw van een nieuw soort betonnen huurkazernes te komen. Dit lijkt wel heel iets anders te zijn dan de oorspronkelijke grootsche opzet van uitsluitend ééngezinwoningen. — P.

boom met zekerheid gasvergiftiging als de oorzaak is aangetoond kunnen worden.

De plaats voor den boom in het lengteprofiel van de straat dient nauwkeurig vastgesteld te worden doch evenzoo in het dwarsprofiel.

Een algemeene fout is, dat de boomen te dicht op elkander en te dicht bij de rooilijnen worden geplant. Zoolang de boomen jong en klein zijn staat het wel aardig en wordt zoo'n nieuwe straat spoedig aangekleed en krijgt een gezellig aanzien. Wee echter wanneer die beplanting wat ouder wordt, dan ontnemen de boomen het licht aan de huizen en de huizen ontnemen het licht aan de boomen. Het gevolg hier slechte belichting is, dat de boomen het voor hen onmisbare licht in de hoogte zoeken en daardoor lange, ijle takken maken, terwijl de onderste gestel-takken moeten afsterven. De boom verkrijgt daardoor een langen kalen stam met eenige slappe takken en een onnatuurlijk gerekten vorm. De zijde van de huizen afgekeerd krijgt meer licht en ontwikkelt daardoor sterker, waardoor de regelmaat in den kronenbouw verbroken wordt. De huizen kunnen niet meer door de zon worden beschenen, worden donker en vochtig. De nadeelen van het stadsleven worden dan door de boomen nog vergroot, inplaats dat de boomen iets landelijks in de stad zouden brengen. In dergelijke gevallen is snoeien en hakken het algemeen redmiddel, doch na een paar jaren, gedurende welke men die misvormde beplanting heeft moeten aankijken, komen dezelfde klachten, omdat eene fout in de beplanting nooit door snoeiing is weg te nemen. Het afdoende middel is een boomsoort te kiezen die blijft binnen de beschikbare ruimte, en wat daaraan niet voldoet, om te hakken.

Daar behoort evenwel heel wat toe om boomen, die nog geen gevaar van omwaaien opleveren, omgehakt te krijgen. Dan blijkt pas hoe geliefd de beplantingen bij het publiek zijn, al zou men ook dikwijls eene andere meening krijgen, als men nagaat waarvoor al niet een straatboom gebruikt wordt.

Het leege, dat elke jonge straatbeplanting te zien geeft, werd vroeger dikwijls weggenomen door de boomen op hun halven afstand te plaatsen of een ander soort tusschen te plaatsen, met de bedoeling die tusschenplanting dan na eenige jaren weg te nemen. Zoo is o.a. ook gehandeld met de beplanting van de Stationsstraat te Breda. Tegenwoordig geven vele tuinarchitecten er de voorkeur aan de boomen direct op hun wijdte te planten en de tusschenbeplanting weg te laten.

De afstand van de boomenrij tot de rooilijn wordt bepaald door de gemiddelde gevelhoogte van de huizenrij. Voor boomen van de eerste grootte bedraagt die 4.5, voor die der tweede grootte 3.5 en voor die der derde grootte 2.5 van de gevelhoogte. De onderlinge afstand der boomen moet zoo groot zijn dat het product van dien afstand met den dubbelen afstand van den boom tot de gevellijn respectievelijk minstens 120 M², 80 M² en 50 M² bedraagt, al naar

gelang het boomen der 1e, 2e of 3e grootte betreft. Bij open bebouwing is het in het belang der voortuinen gewenscht, zoo ver mogelijk van de erfscheidingen verwijderd te blijven met de straatbeplanting. Het Burgerlijk Wetboek geeft als kleinste maat hiervoor 2 Meter, een maat die in de meeste gevallen te klein is.

Als men bovenstaande afmetingen aanhoudt, die natuurlijk slechts als gemiddelden mogen beschouwd worden, ziet men dat hoe dichter de boom het huis nadert, hoe grooter de onderlinge afstand wordt. Hierdoor wordt bereikt dat het daglicht de huizen steeds kan naderen al is het dan ook niet steeds in een vlak dat rechthoekig op den gevel staat.

Neemt men voor de breedte der voetpaden 1.5 der straatbreedte en voor de geringste gevelhoogte 5 M. dan is de smalste straat die met een dubbele rij der kleinste boomen beplant kan worden 13.75 M. breed. De mooiste en ruimste plaats voor de beplanting is die in het hart van de straat. Daar kunnen de boomen zich volkomen ontwikkelen zonder het licht aan de woningen te onttrekken of het gezicht op de gevels te benemen. De aanleg van straten met twee rijwegen en een verhoogd voetpad in het midden, waarop de boomen staan moge in aanleg duurder zijn, het blijft altijd voor de beplanting het beste dwarsprofiel.

Bij eene breedte van 2 meter voor de voetpaden en 5 meter voor de rijstraat kunnen op een straat van 16 M², reeds boomen der eerste grootte geplant worden in eene enkele rij. Wordt de straat 20 meter breed dan kan eene dubbele rij worden aangebracht. Bij eene dubbele rij neme men den onderlingen afstand iets geringer omdat hier de enkele boom geheel in de massa moet opgaan en juist de massale werking naar voren dringt en met de bebouwing zoo'n heerlijk harmonisch geheel kan vormen.

Elke boom geeft in bladvorm en groeiwijze een eigen karakter aan.

Het gaat daarom niet aan, dezen te dwingen om te groeien in een zekeren vorm die aan dat soort niet eigen is, al kan men door snoeien en hakken ook zoo'n vorm maken. Het snoeien moet dienen om de natuur te leiden en dient tot het allernoodzakelijkste beperkt te blijven. Wie een Italiaansch populier zou dwingen om door snoeien een bolvorm aan te nemen of de hol acacia den spilvorm te geven zou bedrogen uitkomen, hoewel beide soorten zich uitstekend laten snoeien, terwijl andere soorten, zoolks een beuk den kortsnoei heelemaal niet verdragen of zoolks bij een kastanje ten koste van den bloei. Het plan voor straatbeplanting kan dan ook alleen aan een bekwaam tuinarchitect worden opgedragen, die niet alleen beschikt over aesthetisch gevoel, doch ook volkomen op de hoogte is van de kennis van het levend materiaal van den stedenbouw.

J. K. DOMINICUS,
Hoofdopzichter der plantsoenen.

Schiedam, Sept. 1919.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN
TOT BEVORDERING **BY** NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST **BX** ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE,
Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO.,
Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor
Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p.
f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1 — 6 regels f 1.80, elke regel meer
f 0.30. Grootte letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abo-
nemen tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 18 OCT. 1919. — N°. 42.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE.
Interieurkunst, door D. F. Slothouwer. — Landhuizen, door J. L.
— Het goed recht van de toepassing van het platte en flauw-
hellende dak in Nederland, door W. J. M. van de Wijnpersse.
Jac. van Gils, door Joh. D. Looyen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Adres aan B. en W. van Haarlem.

Het Bestuur van den B.N.A. zond onderstaand adres aan B.
en W. van Haarlem.

Aan het College van Burgemeester en Wethouders
van Haarlem.

Edelachtbare Heeren.

Naar aanleiding van het door den Wethouder voor de Volks-
huisvesting op de Raadszitting van 17 Sept. j.l. toegezegde
praeadvies inzake den bouw van gemeentewoningen op groote
schaal neemt het Bestuur van de Maatschappij tot Bevorder-
ing der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten
beleefd de vrijheid het volgende onder Uwe aandacht te
brengen.

Het Bestuur is van meening dat, in welke richting de oplos-
sing van het woningvraagstuk zal worden gezocht, hetzij door
den bouw van de woningen welke opgedragen worden aan
den dienst der openbare werken, of aan den dienst van
Bouw- en Woningtoezicht, of wel door eenen te creëren
nieuwen dienst, de leiding ongetwijfeld in handen zal moeten
komen van den directeur van een dier diensten die persoon-
lijk niet veel meer zal kunnen doen dan het aangeven van
de groote lijnen, terwijl alle overige werkzaamheden zullen
moeten worden overgelaten aan de ondergeschikte personen.
Een uitbreiding van het aantal werkkrachten zal voor het
volbrengen van de taak, die het Gemeentebestuur thans te
wachten staat, noodzakelijk zijn, en de vraag dient gesteld
of deze nieuwe werkkrachten zouden kunnen gevonden worden
in particuliere architecten, zoolks dat in vele andere gemeenten
reeds is geschied.

Deze architecten die dan ieder op hun gebied de volle ver-
antwoordelijkheid voor de aesthetische en praktische resul-
taten dragen, zullen zich ongetwijfeld zonder enig reserve
ten volle aan hun werk geven.

De werkwijze zal in ieder geval veel betere resultaten ople-
veren dan dat, laten wij veronderstellen zeer bekwaame bouw-
kundigen als ondergeschikt personeel van den directeur aan
het werk gaan, waarmede hoogstens goed bouwkundig werk
zal kunnen worden verkregen doch waarmede geenszins een
resultaat zal worden bereikt, dat uit architectonisch oogpunt
voor Haarlem belangwekkend zal zijn.

Het Bestuur neemt de vrijheid U op dit punt te wijzen en
verzoekt U beleefd aan dit schrijven welwillende aandacht
te schenken.

Het Bestuur van de Maatschappij Bond voornoemd

(w. g.) PAUL J. DE JONG.

Prof. A. S. Buisman c. i.

Bij Kon. Besluit van 4 dezer is, met ingang van 1 dezer, be-
noemd tot hoogleeraar in de afdeling der weg- en water-
bouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft, om
onderwijs te geven in de toegepaste mechanica, A. S. Buisman
c. i. te 's-Gravenhage.

Het Museum voor Architectuur, waarvan het denkbeeld
afkomstig is uit „De Bouwwereld“, is een schrede verder ge-
komen in de voorbereiding. De ingestelde rijkscommissie heeft
een voorloopig rapport uitgebracht aan den Minister van
Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dat tot de wensche-
lijkheid van de stichting concludeert en waaruit blijkt dat
de commissie Amsterdam de aangewezen plaats acht voor
een architectuurmuseum. De permanente rijkscommissie voor
het museumbeheer zal thans de verdere behandeling van de
zaak waarschijnlijk overnemen. „Bouwwereld.“

Het Bindend Advies.

Mr. H. bespreekt in *De Aannemer* van 14 October, het bin-
dend advies, den vorm waarin het oordeel van onpartijdige
deskundigen meestal wordt kenbaar gemaakt. Hij schrijft:
Niet alleen alle Algemeene Voorschriften — die van Waterstaat
en Genie, de Algemeene Administratieve Voorschriften, vast-
gesteld door den Bond van Nederl. Architecten en die der
drie Vereenigingen: Ver. v. Delftsche Ingenieurs, Maatschappij
tot bevordering der Bouwkunst en Nederlandschen Aanne-
mersbond, vastgesteld 24 Juni 1915 — maar ook de Statuten
van den Raad van Arbitrage, waarnaar meermalen door archi-
tecten in hun bestekken wordt verwezen, bepalen eenstem-
mig dat, wanneer over een geschil de beslissing van deskun-

digen wordt ingeroepen, die hun oordeel geven als een „bindend advies“.

Dit feit is wellicht algemeen bekend. Maar is het antwoord op de vraag: „Waarom werd deze vorm gekozen; welke zijn daarvan de praktische gevolgen?“ eveneens zoo algemeen verspreid dat eenige korte opmerkingen hierover misplaatst zouden zijn? Nog kort geleden waren wij in de gelegenheid het tegendeel te constateeren en werd ons van alleszins bevoegde zijde verzekerd, dat het hier werkelijk geen uitzonderingsgeval betrof. Gaarne geven wij gevolg aan een daartoe tot ons gericht verzoek om aan deze vraag en nog enkele andere, in verband daarmee te stellen, eenige beschouwingen te wijden.

In den regel wordt, wanneer men bedoelt aan te geven dat eventuele geschillen, met terzijdestelling van den gewonen rechter, aan het oordeel van onpartijdige deskundigen zullen worden onderworpen, van „Arbitrage“ gesproken. Vooral in het bouwbedrijf zien we dit zeer duidelijk. Men spreekt steeds van toepassing der Arbitrage-bepalingen van den Ned. Aann. Bond; van de Arbitrage-bepalingen der Algem. Voorschriften, terwijl zelfs ons voornaamste College, dat zich belast met het geven van dergelijke uitspraken, als officieele titel voert: „Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven“. Wanneer achter de vraag wordt gesteld of in deze gevallen het woord „Arbitrage“ strikt genomen juist is gekozen, moet deze vraag ongetwijfeld ontkennend worden beantwoord. Immers, gelijk gezegd, wordt in de meeste der gevallen, waarin althans in het bouwbedrijf, het oordeel van deskundigen wordt ingewonnen, dit gegeven in den vorm van een advies — weliswaar, krachtens vooral tusschen partijen gesloten beding, een bindend advies, zoodat partijen daardoor derhalve zijn gebonden en de kwestie welke tusschen hen was gerezen, dus als een uitgemaakte zaak kan worden beschouwd — maar nochtans is en blijft het slechts een advies, geen beslissing, geen vonnis.

Hoewel de term „arbitrage“ in onze processneele wetgeving niet voorkomt, staat nochtans de beteekenis van dit woord afdoende vast; dit begrip dekt volkomen de wettelijke formeele „uitspraak van scheidsmannen“, voorkomend in het Wetboek van burgerlijke Rechtsvordering boek III titel I, waar deze materie nader wordt geregeld. De wet spreekt hier van: „uitspraak“, en gebruikt dit woord afwisselend met en in den zelden zin als: „beslissing“.

De in de wet bedoelde uitspraak van scheidsmannen — in den regel genoemd: arbitrage, heeft dus als voornaamste element: dat een geschil, anders volgens de algemeene rechtsregelen onderworpen aan het vonnis van den gewonen rechter — wordt voorgelegd aan deskundige scheidsmannen, arbiters, en deze daarin hun beslissing geven. Arbitrage is dus m. a. w. een buitengewone vorm van berechting van geschillen, *het is rechtspraak*.

Geheel anders is het wanneer een advies wordt gevraagd en gegeven. Dan is er geen rechtspraak, geen beslissing van arbiters. Men vraagt slechts de meening, het advies van bevoegde deskundigen. Hier dus geen beslissing doch slechts een raad, een aanwijzing hoe naar het inzicht der daartoe aangezochte deskundigen, de gerezen moeilijkheden uit den weg kunnen worden geruimd. *Kunnen* want is niet uitdrukkelijk bedoogen dat het advies de partijen, die het vroegen, zal binden, dan blijven zij geheel vrij zich daaraan al of niet te houden.

Natuurlijk zou, wanneer niet beide partijen worden geleid door een eerlijk verlangen om het gerezen geschil zoo billijk en juist mogelijk tot een oplossing te brengen, een dergelijk niet bindend advies praktisch waardeloos zijn. Het geschil zou dan, ondanks den gegeven raad, blijven voortbestaan. Vandaar dat, om te voorkomen dat de beteekenis van het advies een fiktieve zou worden, in de Algemeene Voorschriften en de andere desbetreffende bepalingen in bestekken en anders-

zins steeds wordt voorgeschreven dat het advies *bindend* zal zijn.

Partijen gaan dan, door een dergelijke besteksbepaling of toepasselijke verklaring van een der A.V. een overeenkomst aan waarbij zij zich wederkeerig verbinden om, als in een gerezen geschil het advies van onpartijdige deskundigen is gevraagd en gegeven — zich daarbij neer te leggen en ter oplossing van het geschil, zich te gedragen naar de meening dezer adviseurs. Practisch is dus — hetzij er arbitrage is of bindend advies — het resultaat hetzelfde: de kwestie is tot een eind gekomen. Het fundamenteele verschil tusschen beide blijft echter bestaan. Dit is ook de meening van Mr. C. T. Zaayer, advocaat te Rotterdam. In een door hem, 1909 voor de orde van advocaten te Rotterdam, gehouden voordracht over „Rechtspraak door Scheidsmannen“ — later in druk verschenen — bespreekt hij ook de Commissie van Advies, bedoeld in § 495 der A. V. van Waterstaat 1901 en merkt daarbij op: „In de practijk wordt de werkzaamheid van dit deskundige drietal arbitrage genoemd, maar die benaming schijnt mij allesbehalve juist. Het bindend karakter van het advies mag niet op een dwaalspoor leiden: *het advies geeft geen rechtspraak*“. Indien het onderscheid tusschen Arbitrage en Bindend advies zich beperkte tot het boven aangegeven zuivere theoretische verschil, zou het wellicht geen zin hebben in dit blad daarop te wijzen. Er is echter meer: er zijn andere verschillen van zuiver practischen aard, waarvan de kennis zeer zeker ook voor den niet-jurist, den man van de praktijk van groot belang is.

Deze verschillen zijn in hoofdzaak drieërlei: ten aanzien van de wijze waarop de daartoe geroepen deskundigen zich van hun taak kunnen kwijten; ten aanzien van den omvang hunner bevoegdheden, en ten slotte: ten aanzien van de ten uitvoerlegging van hun uitspraak, voor het geval daaraan niet vrijwillig wordt voldaan.

Wij zullen deze punten in het kort afzonderlijk behandelen.

Reeds een vluchtige lezing der wettelijke regeling van het geding voor scheidsmannen toont dat de wetgever destijds zeer aarzeland stond tegenover de toelating van rechtspraak door arbiters, buiten den gewonen rechter om. Hoewel men niet kon ontkennen, dat het in sommige gevallen gewenscht en noodzakelijk kon zijn, de beslissing van een geschil te leggen in de handen van onpartijdige deskundigen, omdat deze wellicht beter dan een ter zake niet deskundig rechter een rechtvaardige uitspraak zouden kunnen geven, wilde men nochtans de mogelijkheid daartoe zooveel mogelijk beperken.

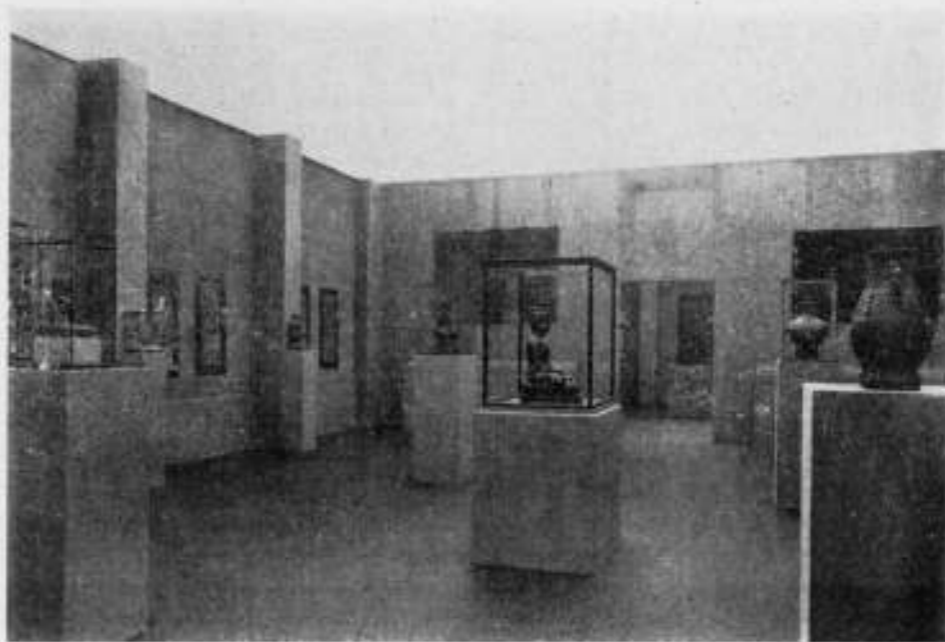
Dit wekt wellicht bevreemding in onzen tijd, waarin het arbitrage-instituut zoo algemeen toepassing vindt op elk terrein, in handel en industrie, op scheepvaartgebied en in het bouwbedrijf, bij beurs- en assurantiekwesjes, enz.

Wanneer wij echter teruggaan tot den tijd waarin onze huidige wetgeving ontstond, het begin der vorige eeuw — wordt deze beperking van het arbitragerecht verklaarbaar door de toenmaals scherpe reactie op het oude stelsel van ongecontroleerde, willekeurige en daardoor vaak schandelijk onbillijke rechtspraak, waaraan na de Fransche Revolutie voorgoed een einde was gekomen.

Waar onze wetgeving ten aanzien van dit punt sedert onveranderd gehandhaafd bleef, zijn de sporen van deze reactie ook in onzen tijd nog duidelijk merkbaar, zich uitend in tal van scherpe en beperkende bepalingen op het gebied der eigenlijke arbitrage, en vormen zij thans vaak eene ernstige belemmering. De invoering van het stelsel van bindende adviezen bood echter een afdoend middel om aan deze bezwaren te ontkomen.

immers waar deze niet zijn te beschouwen als een vorm van rechtspraak, als een beslissing van scheidsmannen in den zin der wet, gelden de daarin vervatte voorschriften niet voor deze wijze van *beslechting* van geschillen — welke immers geen *berechting* is.

(Wordt vervolgd).

TENTOONSTELLINGSRUIMTE VOOR OOST-AZIATISCHE KUNST.

INTERIEURKUNST.

De wijze, waarop de eerste tentoonstelling der jeugdige Vereeniging van vrienden der Aziatische kunst¹⁾ is ingericht, verdient bijzondere belangstelling wegens het juiste begrip wat een tentoonstellingsruimte zijn moet, dat hier tot uiting is gekomen.

Wij kennen allen de zoogen. Eerezaal op de verdieping van het Stedelijk Museum te Amsterdam en begrijpen daardoor de moeilijkheid om deze heele ruimte te herscheppen tot een interieur, waarin precieus kleine voorwerpen tot hun recht komen.

De inrichters dezer belangwekkende tentoonstelling, de H.H. T. B. Roorda en H. F. E. Visser hebben de oplossing gevonden door deze lange ruimte in drieën te deelen en een velum te spannen van kaasdoek op een hoogte van 3 meter, terwijl de wanden geheel bespannen zijn met een juteachtige touwkleurige stof. De navolgenswaardige vondst, die nu gedaan is, wat de indeeling betreft, bestaat hierin, dat in de wanden voorsprongen zijn gemaakt bij wijze van pijlers, maar van een zoodanigen voorsprong dat er afgescheiden

nissen ontstaan. Hierdoor wordt bereikt datgene wat zoo zeldzaam en toch zoo hoog noodig is n.l. de stilte. De stilte, waarin het mogelijk is, de juiste harmonie van elk kunstwerk waar te nemen. En door dit eenvoudige middel wordt nog iets meer bereikt. Want deze voorspringende pijlers vormen den ruggeleuning van de vitrines, waarin de beeldhouwwerken zijn opgesteld. En door dezen voorsprong nu voelt men de ruimte rondom deze fragile wonderwerken, zij staan los van de wanden met de schilderijen en toch hebben zij den achtergrond, dien zij behoeven. Dit alles lijkt nu zeer eenvoudig, nu het er is. Maar ik heb zelden een tentoonstellingsruimte gezien, waarin de eerbied en de liefde voor het tentoongestelde zoozeer tot uiting was gekomen.

Wanneer onze museuminterieurs eens op deze wijze behandeld konden worden! Met het dépôtsysteem zou het mogelijk zijn op deze wijze steeds wisselende tentoonstellingen te houden, waarin telkens elk voorwerp, dat nu in den chaos verloren gaat, de stilte en de ruimte wordt gegeven, waarop het recht heeft en die ons allen ten goede zouden komen.

D. F. SLOTHOUWER.

¹⁾ De tentoonstelling wordt gesloten Zondag 19 October a.s.

LANDHUIZEN.

Bij de platen.

In de bloeiperioden van handel, nijverheid en scheepvaart der 17e en 18e eeuw was het de gewoonte van den patriciër wiens zaken meebloeiden, zich een landhuis te doen bouwen in een landelijke streek ver van het zaken gedoe verwijderd, waar hij rustig met zijn gezin kon genieten van het buiten zijn, van de ruimte, de lucht, de bosschen of het water.

Somtijds hadden deze gebouwen een bescheiden afmeting en droegen het karakter van zomerverblijf, ook wel deed hun deftig breed karakter, van patricisch stadhuis, voor het land bewerkt, meer denken aan een permanente bewoning, gewoonlijk voor hen die zich uit het zakenleven hebben teruggetrokken, doch bijna nimmer naderde deze buitenplaatsen, het type van de behuizing der grootgrondbezitters, die het karakter der aristocratische kasteelbewoning kenmerkte.

Na deze tijden van gemakkelijk leven, van bloei dus, kwamen oogenlikken van moeilijk arbeiden, van terugslag; en dan kwamen de buitenplaatsen weder in ongenade en verlieten de bewoners de geliefde streken om in de steden bij hun handel en bedrijf moeizaam te arbeiden, veelal hun buitenhuizen onverzorgd achterlatende aan verval, totdat zij eene andere bestemming kregen.

Langs rustige laantjes bij groote steden, langs de Vecht, bij Diemerbrug, op den weg van Kralingen en zooveel andere bekende plekjes vindt men nog de aanduidingen zelf, of enkele overblijfselen, een rijk bewerkt inrijhek; een paar met gebeeldhouwde wapens bewerkte pilonen of andere kenteekenen van vervallen groothed.

Doch sinds tientallen van jaren is de lust om dichterbij de natuur te leven, de trek naar buiten, weer opgeleefd en verschillende behagelijke en landelijke hoekjes werden weer opgezocht. Niet alleen de grootindustrieel en handelsman, doch eveneens de kleinere burgers zijn door het buitenleven verloktd, zoowel door de betere atmosfeer van de lucht alsook veelal door de betere en goedkoopere levensvoorwaarden; en zoo zijn streken, die door natuurschoon aantrekkelijk waren, herschapen in villaparken, die somtijds hun bekoring niet missen, soms ook wel de geheele streek door een niet te verdedigen bouwrazernij van het slechtste soort, tot een armzalige en kale woonkolonie herschapen.

Dat er echter belangrijke buitenhuizen zijn tot stand gekomen in den laatsten tijd, is meermalen in het Bouwk. Weekbl. tot uiting gekomen, thans geven wij enkele afbeeldingen van werken door ons medelid W. A. Lensvelt tot stand gebracht.

Het is in de eerste plaats het landgoed de „Hertenkamp” te Wassenaar, dat eenige jaren geleden, door de leden van den B. N. A. werd bezocht.

De ontwerper gaat in hoofdgedachte tot het lande-

lijke pittoresque in zijn architectuur en is onder den invloed gebleven van zijne studie's in Engeland gemaakt.

De planvorm is breed uitgelegd, wellicht nog wat jong in de algemeene conceptie en daardoor wat onsamenhangend in onderdeelen, hoewel de groote partijen in evenwicht zijn.

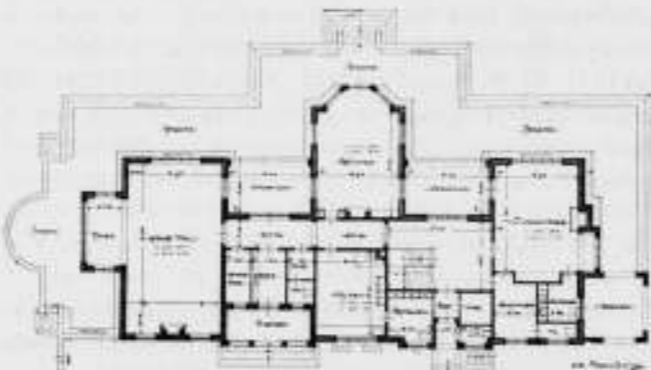
De ingang en gangen, scheiden wat al te veel de groote leefruimten, zooals trappenhuis, eetkamer en groote Hall. Deze Hall geheel terzijde aangebracht, geeft als zoodanig niet de werking in het huis terug, maar krijgt het karakter van groote feestzaal, waartoe de afmetingen en ruimte het hunne bijdragen.

Maar het huis is niet zoo zeer bedoeld als woning op zich zelf doch meer als middenpunt van het geheele bezit, met aanleg en beplantingen en als zoodanig geven de voornaamste vertrekken, met tusschen gelegen waranda's toegang tot ruime terrassen aan den met zorg aangelegden tuin gelegen, die in samenwerking met den tuinarchitect Copijn te Utrecht tot stand kwam.

De architectuur kenmerkt zich door eenvoud, waarbij in het inwendige, de klassieke detaillering domineert, terwijl zijn buitenarchitectuur wars van monumenteele invloeden het landelijk karakter in heeft. Dezelfde losheid die in de plannen wordt aangetroffen, vindt men in den gevel van het hoofdgebouw terug. Zuiverder in het karakter is dan ook de tuinmanswoning, die in aansluiting met het inrijhek den toegang tot de plaats beheerscht, en de illusie van een daarachter gelegen groot bezit doet verwachten.

In denzelfden geest, doch compacter en meer samenhangend is het voorontwerp voor het landhuis „Molenbeek” te Heerde. De aansluiting der vertrekken om de Hall, kenmerkt zich door een eenvoudige en logische groepeerings, waarvan de goede samenhang zich dan ook dadelijk rustig in de gevels uitspreekt. Van dit landhuis zullen in een volgend nummer enkele afbeeldingen worden opgenomen.

J. L.

„HERTENKAMP” WASSENAAR.
PLAN.

W. A. LENSVELT,
ARCH. B.N.A.

„HERTENKAMP” WASSENAAR.

W. A. LENSVELT, ARCH. B.N.A.

HET GOED RECHT VAN DE TOEPASSING VAN HET PLATTE EN FLAUWHELLENDE DAK IN NEDERLAND.

(Uitgave van de M. B. V. A.)

In no. 41 van het Weekblad wordt door den heer Gratama op de wenschelijkheid gewezen om het vraagstuk van het platte dak „volledig onder de „oogen te zien en te trachten een goeden aesthetischen „vorm te vinden”.

Vermoedelijk doelt de heer G. hierbij op het Rapport van Juli 1917, waarvan de titel hierboven is vermeld. Dit Rapport draagt o.a. zijne onderteekening en de Maatschappij heeft door publicatie in brochurevorm daaraan hare sanctie gehecht.

Het laatste woord over het platte dak behoeft dus nog niet als gesproken te worden beschouwd.

Het zij mij dan vergund als technicus eenige opmerkingen daarover te maken. Wanneer men toch de bezwaren van het platte dak om zoo te zeggen aan den lijve gevoeld heeft, gaat men niet zoo gemakkelijk mede in de optimistische stemming van de opstellers van het Rapport, en als men dan nog bovendien het ondervonden bezwaar zelfs niet eens daarin vermeld vindt, laat staan weerlegd, is er aanleiding om, wellicht wat laat, bij het opstel enkele kanttekeningen te maken.

De bedoeling der opstellers is neergelegd in de conclusie op de laatste bladzijde n.l. „dat het onrecht „is, naast het steile dak dat ons lief is, de andere „dakvormen stiefmoederlijk te behandelen, in plaats „van alle als ten volle gelijkwaardig te beschouwen” . . . Hier wordt het steile dak gesteld tegenover de andere dakvormen.

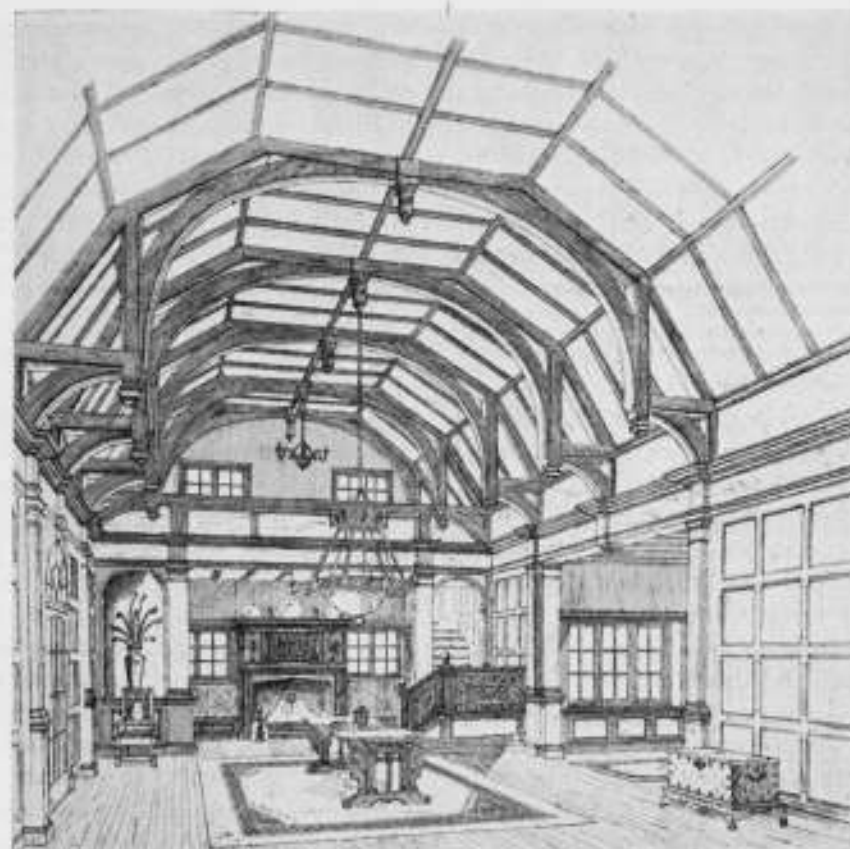
Het lijkt mij toe, dat er ook redenen bestaan om de splitsing in categorieën eenigszins anders te maken dan in den titel en in deze conclusie geschiedt. Als men de doelmatigheid van het dak als beschermer tegen hitte, koude en sterke temperatuurswisselingen in het oog vat, zou ik het platte dak willen stellen tegenover het flauw-hellende en steile dak. Wat toch is de bestemming van het dak? Niet alleen om wind, sneeuw en regen te keeren, ook moet aan de binnenruimte van het gebouw een gelijkmatige temperatuur met geleidelijke variatiën verzekerd worden. Tegen wind is het steile dak in het nadeel, tegen regen kunnen de twee uiterste vormen, vlak en steil als gelijkwaardig worden beschouwd, sinds men het middel bezit om voor billijken prijs een waterdichte afdekking aan te brengen, de mindere duurzaamheid der laatst bedoelde materialen tegenover leien en dakpannen buiten beschouwing latend; — tegen temperatuurswisseling is het platte dak bij de gebruikelijke bedekkingen stellig in het nadeel. Zoals in het rapport uitvoerig wordt aangetoond, bezit het platte dak belangrijke voordeelen. Voor geringen prijs wordt een kapconstructie verkregen, die voor de bewoning zeer geriefelijke vormen van de onmiddellijk daaronder geplaatste vertrekken medebrengt. „Het platte dak is er en zal niet meer „op den achtergrond zijn te dringen. Het gaat er om „dit feit te aanvaarden en onbevangen: „to make „the most of it”. — hetgeen volkomen juist is.

„HERTENKAMP“ WASSENAAR.
TOEGANG MET TUINMANSWONING. W. A. LENSVELT,
ARCH. B.N.A.

„HERTENKAMP“ WASSENAAR.
HOOPDINGANG. W. A. LENSVELT,
ARCH. P.N.A.

„HERTENKAMP“ WASSENAAR.
INTERIEUR HALL. W. A. LENSVELT, ARCH. B.N.A.

Maar daarbij wordt niet vermeld, dat de algemeene toepassing is toe te schrijven aan den drang om kosten te sparen door de eischen van hygiëne en comfort lager te stellen. Op zichzelf is daar niets tegen: wie een jas van zuiver wol niet kan betalen, koopt er een van wol met katoen vermengd, maar het gaat aan, die twee kleedingstukken als gelijkwaardig voor te stellen.

Na deze uiting is het noodig de gronden bloot te leggen, waarop die meening steunt. Dit is een zijde der kwestie, die in het Rapport niet wordt belicht. Zooals bekend is vormt lucht de groote beschermer tegen temperatuurswisselingen; men kan zeggen, dat de waarde van een isolatiemiddel voor een goed deel afhangt van de hoeveelheid lucht, die het vasthoudt. Deze hoeveelheid is bij het steile dak aanzienlijk, — bij het flauwhellende dak is zij geringer, maar nog van beteekenis, — en bij het platte dak is zij onvoldoende. Hierbij wordt verondersteld, dat men bij het steile dak de woonkamers daár niet onmiddellijk onder plaatst, maar ten hoogste het onderste gedeelte benut zoodat er nog enkele meters lucht daarboven overblijven. Die lucht is van de buitenatmosfeer gescheiden door één plankdikte, waarop de dakbedekking; zij neemt de zomerhitte gemakkelijk over, maar localiseert die, omdat de verhitte lucht in de spitse bovenruimte opgesloten blijft. Dit kussen van warme lucht beschermt de

overige lucht, zoodat de temperatuur onmiddellijk boven de woonkamers vrijwel dezelfde blijft.

Bij het platte dak nu vult het heele kussen de holte tusschen dakbeschoot en plafond (indien dit laatste aanwezig is). De pleisterlaag is echter niet voldoende om de lucht in het vertrek tegen de uitstraling te beschermen, — het vertrek wordt heet en blijft heet. Uit het gestelde op de 10e bladzijde der brochure, waar in één adem houtcement, ruberoid, mastiek en gewapend beton worden genoemd, zou ik willen afleiden, dat deze kwestie den opstellers niet helder voor den geest heeft gestaan. Het is toch bekend, dat gewapend beton — ook al is het door een afdekking met houtcement of plastiek ondoordringbaar gemaakt voor regen, — als afdekking van een woonvertrek ongeschikt is wegens de afzetting van condensatiewater en te groote warmtegeleiding. En hiermede kom ik op nog een ander voordeel van het steile dak, in het Rapport eveneens niet vermeld. Dit voordeel bestaat in de mogelijkheid om de gebruikte lucht binnen in het gebouw te brengen op een plaats, die niet voor bewoning is aangewezen, n.l. in de hooge gedeelten der kap, vanwaar door de talrijke naden van het dakbeschoot eene geleidelijke en daardoor niet hinderlijke nitwisseling met de buitenatmosfeer kan geschieden. In scholen en vergaderzalen, waar de ventilatie des winters te wenschen overlaat en de verbruikte lucht rijkelijk met waterdampen is belast, is dit een voordeel van groote

beteekenis. Want het vermogen om waterdamp vast te houden, daalt sterk als de temperatuur afneemt, zoodat bij aanraking met oppervlakken, die slechts door een plat dak van de buitenlucht zijn gescheiden, de afzetting van waterdamp is te wachten, wanneer, zooals meestal het geval is, de buitentemperatuur lager is dan de binnentemperatuur. Het is een soortgelijke werking als bij de vensters, — echter met dit verschil, dat de waterafzetting hier minder hinderlijk is.

Het steile dak bergt een lucht-reserve, die bestemd is zoowel om de temperatuur in het gebouw te bewaren als om de hygiënische waarde der lucht op peil te houden. Het steile dak levert een pracht-isolatie tegen zomerhitte en winterkoude voor het meest blootgestelde deel van het gebouw.

Bij het platte dak daarentegen is het eerste voordeel niet te bereiken en het tweede voordeel slechts met behulp van speciale isolatiemiddelen, die minder afdoende zijn en kostbaar te verkrijgen.

Zeker is het, dat het platte dak in den modernen huizenbouw is ingeburgerd; men behoeft slechts even hooger als de daken der gewone huizen te klimmen om een onafgebroken aaneenschakeling van horizontale daken waar te nemen, zoowel in de arbeiderswijken als in de wijken der betergegoeden, — maar men vergeet niet, dat die geweldige verbreiding een gevolg is van een gebiedenden eisch van kostenbesparing.

Er zijn ook tal van toepassingen, waarbij de bestemming der lokalen niet in strijd was met de eigenaardigheden van het platte dak en waarbij de andere voordeelen hebben geprimeerd, zooals in het Rapport uitvoerig wordt uiteengezet.

Men verlieze niet uit het oog, dat het steile dak boven het platte dak belangrijke voordeelen van comfort en hygiëne oplevert, terwijl in tal van gebouwen de eisch van kostenbesparing niet overheerschend is.

Naar mijne meening bestaat in ons klimaat geen gelijkwaardigheid tusschen het steile en het platte dak, in tegenstelling met de conclusie van het Rapport. Ook schijnt het mij toe, dat de gevolgen van dit laatste zich reeds beginnen af te teekenen, getuige o.a. de maquette van het nieuwe Rijksacademiegebouw.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

JAC. VAN GILS.

Het onverwacht bericht van het plotseling overlijden van ons medelid Jac. van Gils zal vele vakgenooten evenals mij diep getroffen hebben.

't Zij mij vergund een enkel woord ter zijner goede nagedachtenis in ons vakblad te plaatsen, omdat ik niet alleen het genoeg had vele jaren met hem zitting te hebben in de Commissie voor het afnemen

van het schriftelijk examen voor Bouwkundig-Opzichter, maar tevens meermalen met hem den degen gekruist heb, omtrent vakaangelegenheden, waarin hij bleek een tegenstander te zijn, die allen eerbied afdwong, door zijn bijzondere gaven en eerlijke bedoelingen, al bleven wij soms ver verwijderd in onze inzichten. In het heetst van het gevecht leert men zijn tegenstanders kennen.

De zwakke punten in zijn verdediging wist hij even goed te bedekken, als de trefbare plekken van zijn tegenstander en dan was hij niet malsch bij het toedienen van stooten.

En dan, als voelde hij dat eene discussie een scherpe wending kon nemen, zei hij met een heerlijke gemoedelijkheid: kom, laten wij dit onderwerp laten rusten, daarover worden wij het niet spoedig eens!

Zoo was zijn karakter. Thans herinner ik mij nog zeer levendig een der laatste malen dat ik het genoeg had met hem samen te zijn.

Het was in den tijd dat ik de tijdelijke regeling van het Bouwk. Weekblad op mij had genomen. Met eenige collega's, na eene commissievergadering te zamen, geraakten wij in meningsverschil omtrent de plaats van den architect bij stadsuitbreidingen en stadsverbeteringen, waarbij onze opinies in verschillende onderdeelen, tegenover elkaar stonden. Vrij onverwacht deed ik hem de vraag of hij ook iets voor het Weekblad had, een vraag die ik toen tot verschillende leden deed, en waarop gewoonlijk het antwoord kwam: „Ik zal wel eens zien” en daar bleef het bij.

Van Gils antwoordde, als begreep hij stilzwijgend de moeilijke oogenblikken, die toen het Weekblad doormaakte: Ik zal je wat zenden en kijk zelf dan maar eens! Binnen 8 dagen ontving ik al de gegevens van zijn ontwerp voor het kantoorgebouw der N.V. „Vulcan” te Rotterdam en wie het innerlijke van Van Gils goed wil leeren kennen, moet nog eens opslaan het slot van zijn bijschrift, dat te vinden is in No. 29 van dezen jaargang van het B. W. blz. 170, waarin een zeker idealisme niet te ontkennen valt.

Jac. van Gils was een eminent teekenaar. Zijn verschillende schetsen zijn hier een bewijs van en niet alleen zijn schetsen, doch velen zullen zich de illusievollere teekeningen van de kerk te Delft met groote waardeering herinneren.

Op het gebied van restauratie-arbeid heeft hij zijn gaven ontplooid, waarvan vooral de toren te Zalt-Bommel een blijvende getuigenis is. Hoe enthousiast was hij niet met de opdracht van de Restauratie der Kerk te Brielle, en met hoeveel warmte kon hij mededeeling doen van aldaar curieuse constructieve onderdeelen.

Mocht hij bij besprekingen soms den indruk van verstrooidheid geven, indien hij voor zijn teekenplank werkte, wist hij den indruk van zijn phantasie en illusie vast te leggen met een zekerheid, die eerbied afdwingt; ten slotte is het daar dan toch de juiste plaats van den architect. Deze plaats heeft Van Gils met eere ingenomen.

JOH. D. LOOYEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
 Redacteur: J. P. MIÉRAS
 Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
 Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. / 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij voorsnuitbet. / 11.— Afz. Nos. / 0.20. fr. p. p. / 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels / 1.80, elke regel meer / 0.30. Grootte letters naar plaatsruimte. Advertentië bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 25 OCT. 1919. = No. 43.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. In Denemarken, door S. — Het Instituut voor Landbouwwerktuigen en Gebouwen te Wageningen, door W. J. Gerretsen. — Indrukken uit het Noorden Groot-Helsingfors, door J. B. — Ontdekkingen in den Dom te Utrecht.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Adres aan den Minister van Waterstaat inzake het Tweede-Kamergebouw.

Het Bestuur van den B. N. A. zond onderstaand adres aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat.

Aan Zijne Excellentie
 Den Minister van Waterstaat.

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen, het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, dat het met volle instemming kennis heeft genomen van het voornemen de reeds lang aanhangige plannen tot vergrooting van het Gebouw der Tweede Kamer der Staten-Generaal vaster vorm te doen aannemen.

dat het uit de publicatie in de Staatscourant gezien heeft, dat Uwe Excellentie een credit van f 60.000.— op de loopende begroeting aanvraagt, teneinde door een vijftal architecten plannen te doen ontwerpen, waaruit een keuze zal worden gedaan, dat hieruit opgemaakt zou kunnen worden, dat door Uwe Excellentie de vorm gekozen is, van een zoogenaamd meervoudige opdracht, als bedoeld in Art. 1 der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen, waarvan een exemplaar hierbij is gevoegd, dat dan de honoreering volgens de gebruikelijke en algemeen erkende Regelen en Tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, waarvan eveneens een exemplaar hierbij volgt, overeen zou komen met die voor een voorloopig ontwerp volgens de Derde Klasse voor een bouwsom van ongeveer Twee Miljoen gulden, dat intusschen voor ons Bestuur nog geen zekerheid bestaat omtrent de wijze, waarop Uwe Excellentie meent een zoo gunstig mogelijk resultaat te kunnen bereiken, redenen waarom.

genoemd Bestuur de vrijheid neemt Uwe Excellentie zijne belangelooze medewerking aan te bieden in deze, voor onze, Nederlandsche Bouwkunst, zoo hoogst belangrijke aangelegenheid.

't Welk doende, enz.

Namens het Bestuur voornoemd,

(w. g.) A. BROESE VAN GROENOU, Voorzitter.
 (w. g.) D. F. SLOTHOUWER, Secretaris.

Werken van wijlen Jac. van Gils.

Ten einde de uitvoering van de door den architect Jac. van Gils ontworpen bouwwerken verder te verzekeren, op een wijze die zooveel mogelijk in overeenstemming blijve met de bedoelingen van den overledene, wordt door de familie overleg gepleegd met twee collega's die trachten nu regeling in dien zin tot stand te brengen.

Adres van den Nat. Woningraad aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal
 te 's-Gravenhage.

Het bestuur van den Nationalen Woningraad heeft met groote instemming kennis genomen van de wijziging, door Z.E. den Minister van Arbeid bij Memorie van Antwoord gebracht in het Ontwerp-Gezondheidswet, welke beoogt de mogelijkheid te scheppen, om den Hoofd-Inspecteur der Volksgezondheid, in het bijzonder belast met het toezicht op de Volkshuisvesting, zitting te geven, niet in den Gezondheidsraad, maar in den Woningraad.

Het bestuur van den Nationalen Woningraad is echter van meening, dat het in hooge mate bezorgd is over den woningtoestand in den lande. Nog steeds neemt het woningtekort, niettegenstaande den ondernomen bouw, toe, de prijzen der materialen toonen geen neiging tot dalen. Hoe nijpend de nood is, blijkt wellicht het sprekendst uit het feit, dat te Amsterdam meer, te Rotterdam iets minder dan de helft der jonggebouwen hun intrek bij anderen nemen. Het wordt steeds moeilijker den weg uit den zorgwekkenden toestand te vinden. De uitkomsten van de ondernomen woningtelling zullen den omvang van het kwaad bij benadering leeren kennen. Op grond daarvan zal een zeer krachtig en doelbewust ingrijpen der Regeering noodig zijn.

Hoezeer ook de belangstelling van den Minister in het woningvraagstuk, welke op verschillende wijzen zoo duidelijk aan

het licht is gekomen, te waardeeren is, voornoemd bestuur kan niet voorbijzien, dat met de instelling van een vakkundig Hoofd-Inspecteur en een Woningraad als adviseerend lichaam slechts weinig zal gewonnen zijn. Aan den dienst der volkshuisvesting wordt een ongehoorde opgaaf gesteld. Wil deze er in slagen ons land uit den uiterst ernstigen toestand, waarin het te dezen verkeert, te redden en een nationale ramp te voorkomen, dan zal aan den dienst leiding moeten worden gegeven door een man met groot organisatorisch talent, krachtig initiatief en helder inzicht, die zich geheel aan deze taak wijdt en op wien de verantwoordelijkheid rust, dat de woningvoorziening in den lande volgens een breed opgezet plan zoo economisch en zoo goed mogelijk plaats vindt, van wien verwacht wordt, dat hij de lijnen zal aangeven, welke moeten worden gevolgd, om tot een oplossing van het vraagstuk te geraken.

Zulk een verantwoordelijkheid is alleen te aanvaarden, wanneer een groote mate van zelfstandigheid en vrijheid van beweging wordt verleend. De positie krachtens het Wetsontwerp aan een Hoofd-Inspecteur toekomend, is met deze vereischen niet in overeenstemming. De Vak-Hoofd-Inspecteur, dien het Wetsontwerp voorziet zal mogelijk, evenals thans de Inspecteurs, nuttig kunnen verrichten, meer leiding kunnen geven en eenheid brengen dan thans het geval is. De leidende plaats die hem toekomt, wordt hem niet gewaarborgd. Naast hem, op den weg naar den Minister, zal de dienst van het Departement staan. Deze regeling moet verlamd werken op den werklust en het initiatief van den betrokken leider; zij verdeelt de aansprakelijkheid. Alleen een Directeur-Generaal uitsluitend voor de volkshuisvesting, wiens werkring en bevoegdheden zijn geregeld, analoog aan die van den Directeur van Landbouw, en onder wien zoowel de dienst aan het Departement als de buitendienst ressorteert, zal de positie bezitten welke hem in staat stelt, die krachtige, doelbewuste leiding te geven, die thans voor alles noodig is. Alleen voor een aldus geregelde positie zal zich de eersterangskracht (die geen technicus behoeft te zijn, men kan deskundige zijn zonder technicus te zijn), beschikbaar stellen, aan wie thans zoo dringend behoefte bestaat.

In de richting, thans bij de wijziging van het Ontwerp ingeslagen, behoort verder te worden gegaan. Er moet thans komen een zelfstandige volkshuisvestingsdienst, georganiseerd onder een eigen Directeur-Generaal. Het verband tusschen de takken van het Staatstoezicht bestaat volgens het Wetsontwerp, alleen in de uniforme regeling der ambtenaarsrang. Er is geen reden om dit verband te behouden, nu de noodzakelijkheid van een andere regeling zich doet gevoelen. Na eenigen tijd zal het toch tot het zelfstandig maken van den volkshuisvestingsdienst moeten komen. Daarmede te wachten heeft geen zin. Juist thans, nu aan den dienst der volkshuisvesting een zoo overweldigende opgaaf wordt gesteld, is het daarvoor het oogenblik. Aangezien in het Wetsontwerp de onderdeelen van het Staatstoezicht op de volksgezondheid niet uitdrukkelijk zijn genoemd, zal een zeer eenvoudige wijziging voldoende zijn. Voor het losmaken van het verband tusschen den volkshuisvestingsdienst en het overige Staatstoezicht, is geen wijziging van het Ontwerp noodig. Wel zal voor de nieuwe organisatie van den volkshuisvestingsdienst een wettelijke grondslag moeten worden geschapen. De Woningwet ware daarvoor de meest aangewezen plaats. Nu niet die Wet, maar de Gezondheidswet aan de orde is, ligt het voor de hand, in deze een artikel op te nemen, verklarende dat er een volkshuisvestingsdienst zal zijn, wiens werkring en bevoegdheden zullen worden geregeld bij algemeenen maatregel van bestuur. Op deze wijze blijft een formeel verband met het overige Staatstoezicht op de volksgezondheid bestaan, zonder het anders daaraan verbonden bovenomschreven bezwaar.

Het bestuur van den Nationalen Woningraad meent op grond van het bovenstaande bij Uw College te moeten aandringen.

op het aanbrengen van de aangegeven wijziging in het Wetsontwerp en op het uitlokken van een bereidverklaring van den Minister van Arbeid om den dienst onder een Directeur-Generaal met de omschreven positie te organiseren.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad:

(w.g.) L. N. ROODENBURG, *Voorzitter*,
(w.g.) J. BIKRENS DE HAAN, *Secretaris*.

Amsterdam, 11 October 1919.

Het Bindend Advies. (Vervolg en slot).

Het zou ons te ver voeren wanneer wij alle hier bedoelde beperkingen uitvoerig zouden willen behandelen; wij zullen slechts de voornaamste in het kort aanduiden.

Behalve dan die ten aanzien van den aard der geschillen, waarover arbitrage niet is toegelaten, waaronder vallen: a. giften en legaten tot levensonderhoud, huisvesting en kleeding, b. scheidingen tusschen echtgenooten, hetzij van het huwelijk, van tafel en bed of van goederen, c. geschillen omtrent den staat van een persoon en d. alle andere geschillen, waarover geen dading is toegelaten — en die omtrent het ahangig maken van het geschil door het compromis, dat is de overeenkomst waarbij partijen besluiten het geschil aan arbitrage te onderwerpen, voor welke overeenkomst zeer strenge voorschriften zijn gegeven, zoowel ten aanzien van zijn totstandkoming als van zijn inhoud — alles op straffe van nietigheid — zijn de meest belangrijke beperkingen terug te brengen tot de reeds hierboven aangegeven drie punten.

1e. De manier waarop de arbiters moeten te werk gaan. Dit is weer allereerst afhankelijk van den inhoud van het compromis, de basis van hun bevoegdheid om als scheidsrechters op te treden.

Immers art. 636 B. R. V. ¹⁾ bepaalt: De scheidsmannen zullen naar de regelen des rechts uitspraak doen, ten ware het compromis hun de bevoegdheid mocht toegekend hebben om als goede mannen naar billijkheid te oordeelen.

Deze bepaling is van groot gewicht. Als regel zijn de scheidslieden hierdoor gebonden aan de voorschriften der wet, tenzij zij uitdrukkelijk daarvan zijn vrij gemaakt.

Vooraf bij bouwgeschillen is dit van buitengewone beteekenis. Immers wanneer in die gevallen verzuimd is in het compromis daartegen te waken door de toevoeging: „als goede mannen naar billijkheid“, zullen arbiters meestal zell niet in staat zijn een rechtvaardige uitspraak te geven, daar zij dan gebonden zijn aan de regelen van het burgerlijk recht hetwelk, b.v. tenzij in geval van handelszaken, geen getuigenverhoort toelaat over schuldvorderingen boven f. 300.— en bij bouwgeschillen zal het wel steeds over grotere bedragen loopen, terwijl daarbij vrijwel in den regel getuigen het eenige bewijsmiddel zijn — of art. 1646 B. W. bepaalt dat vorderingen wegens meerder werk van geen waarde zijn wanneer daarvan geen schriftelijke toestemming van den aanbesteder kan worden overgelegd en over den prijs daarvan vooraf, geen overeenkomst is getroffen. — Voorschriften welke in de praktijk van het bouwbedrijf onmogelijk kunnen worden nageleefd — ofwel in art. 1645 eenvoudig de aansprakelijkheid voor geheel of gedeeltelijk teniet gaan van een bouwwerk „hetzij door een gebrek in de samenstelling“ of zelfs uit hoofde van de ongeschiktheid van den grond — zonder meer overdraagt op de bouwmeesters en aannemers en dat wel gedurende 10 jaren. Het behoeft voorzeker geen nader betoog, dat arbiters welke zich door dergelijke wetsartikelen zien gebonden, vrijwel steeds machteloos zullen zijn om een eenigszins rechtvaardige uitspraak te geven. Geheel anders is het echter wanneer het gaat om een Bindend Advies. Dan zijn de deskundigen geheel vrij in hun beoordeeling. Ze zijn niet door onredelijke wetsbepalingen verlamd, doch kunnen, rekening houdende met de omstandigheden en de in het bouwbedrijf bestaande gebruiken en bevoegd tot een beperkt getuigenverhoor, zich, gesteund door

¹⁾ B. R. V. beteekent: Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

hun ervaring en technische bekwaamheid, geheel laten leiden door hun rechtvaardigheidsgevoel. Wanneer de keuze dezer deskundigen een gelukkige was, bestaat — wanneer een Bindend Advies is toegelaten — geen gevaar dat ook de oplossing van het geschil volkomen naar billijkheid zal geschieden. Hier dus wel een scherp verschil tusschen Arbitrage en Bindend Advies. Een niet onbelangrijk punt is hier nog de tijdsduur van het onderzoek. Bij de wettelijke arbitrage moet in het compromis worden bepaald „binnen welken termijn de zaak, aan de scheidsmannen onderworpen, zal moeten beslist zijn“ (art. 625 B. R. V.) Is dit verzuimd, dan geldt een termijn van zes maanden. Dat ook deze bepaling — bedoeld om te voorkomen dat de oplossing van het geschil op de lange baan zou worden geschoven — vaak, als het belangrijke geschillen betreft over groote bouwwerken waarbij b.v. een herhaald onderzoek ter plaatse en langdurige getuigenverhooren noodig zijn — groote moeilijkheden kan opleveren en daardoor zelfs de geheele arbitrage, als de termijn blijkt verstreken te zijn, ongedaan wordt is duidelijk.

Van dit alles is echter bij het Bindend Advies wederom geen sprake!

2e. De omvang der bevoegdheden van Arbiters — ook hier een belangrijk verschil tusschen Arbitrage en Bindend Advies. Bij arbitrage zijn de scheidslieden weer geheel gebonden aan het compromis; alleen over de daar vermelde twistpunten mogen zij een beslissing geven. Werd daarbij iets verzuimd wat later bij de behandeling der zaak blijkt, dan moeten de arbiters — van hoeveel gewicht die kwestie ook moge zijn — zich van eene beslissing daaromtrent onthouden. Zouden zij het toch doen, dan wordt daardoor de *gohooide arbitrage nietig* en is dus niets bereikt. Echter dit is geenszins de eenige beperking van hun bevoegdheid; er zijn nog tal van andere gevallen welke in een tiental punten in art. 649 B. R. V. worden opgesomd en in al die gevallen is steeds de sanctie: dat de geheele uitspraak der scheidslieden — zelfs bij de geringste overschrijding hunner bevoegdheid, als *nietig*, dus absoluut waardeloos, kan worden bestreden door die partij, welke zich daardoor in het ongelijk ziet gesteld. Ik noem van deze gevallen slechts de voornaamste:

als de beslissing gewezen is buiten de grenzen van het compromis;

als zij is gewezen op een compromis dat van onwaarde of vervallen is — zoo b.v. als de gestelde termijn is verstreken; als de beslissing is gegeven door scheidsmannen, welke niet bevoegd waren te vonnissen in afwezigheid van de anderen; als uitspraak is gedaan over zaken welke niet zijn geëischt of wanneer daarbij meer is toegekend dan gevorderd was — zoo b.v. als een niet gevraagde rentevergoeding of winstderving wordt gegeven;

als de beslissing inhoudt tegenstrijdige bepalingen; als arbiters hebben verzuimd over een of meer der punten, in het compromis aan hun oordeel onderworpen, uitspraak te doen, — ook al waren die punten van nog zoo weinig beteekenis of wellicht van zelf sprekend — enz.

Ook al moge deze opsomming in het algemeen niet onbillijk lijken, kan toch zeer zeker niet worden ontkend, dat daarin een rijke bron van chicanes gelegen is, waardoor de in het ongelijk gestelde partij zich, zelfs al was het verzuim der arbiters voor de beslissing zelf van absoluut geen beteekenis, zich zonder meer aan die beslissing kan onttrekken en alle moeite om het geschil tot een goed einde te brengen, vergeefs is. Ook hier geldt weer, dat van dit alles bij een Bindend Advies geen sprake is — al deze wettelijke voorschriften blijven dan buiten werking. Van eenig beroep op nietigheid van hun uitspraak kan, tenzij het gevallen van grove dwaling of bedrog van de adviseurs of de partijen zelf zou betreffen, dan geen sprake zijn. Is het advies eenmaal gegeven dan is daarmede de zaak beslist.

3e. Ten slotte de kwestie van tenuitvoerlegging der beslissing, indien de in het ongelijk gestelde partij daaraan niet vrij-

willig voldoet. Hier eindelijk kan worden getuigd dat arbitrage den overwinnaar in het geschil in een gunstiger positie plaatst dan het Bindend Advies. Is er een wettelijke uitspraak van scheidslieden — een werkelijke arbitrage derhalve — dan is de executie daarvan al zeer eenvoudig. Art. 639 B. R. V. bepaalt, dat de beslissing binnen 8 dagen, nadat zij is gegeven moet worden gedeponeerd ter griffie van de rechtbank, binnen welke rechtsgebied die uitspraak is gevallen. Daarna wordt, desgevraagd, door den President dier rechtbank daarop geplaatst een bevelschrift tot executie. Vervolgens wordt een afschrift van de aldus van een bevel tot executie voorzien arbitrale beslissing per deurwaardersexploot aan de veroordeelde tegenpartij beteeekend en gesommeerd om alsnog binnen twee dagen aan die beslissing te voldoen. Geschiedt dit niet, dan is de eischende partij bevoegd om op de gewone wijze tot executie over te gaan door beslag op de roerende en onroerende goederen der tegenpartij.

Gelijk gezegd, is van een dergelijke executie bij een Bindend Advies geen sprake. En wel omdat, gelijk wij reeds aantoonde, daarin geen vonnis, geen rechtspraak wordt gegeven. Om dan de tegenpartij tot betaling te dwingen moet een andere weg worden gevolgd. Hij wordt, eveneens per deurwaardersexploot tot voldoening aan het Bindend Advies gesommeerd. Voldoet hij daaraan niet dan is een proces onvermijdelijk. Echter — hoe onverkwikkelijk een proces den leek in het algemeen ook moge schijnen — in dit geval heeft hij daarvoor niet terug te schrikken. Immers partijen waren vooraf contractueel overeengekomen zich bij het advies — immers *bindend* voor hem — neer te leggen.

Dagvaardt hij derhalve de onwillige tegenpartij en legt hij bij zijn eisch het tusschen hen gegeven advies der deskundigen over dan zal de tegenpartij daartegen geenerlei verweer kunnen voeren en derhalve zonder eenigen twijfel worden veroordeeld. Vrijwel steeds zal hij dan ook wel zoo verstandig zijn terstond in het gegeven Bindend Advies te berusten, daardoor voor zich ten minste de kosten van een proces — welke als hij verliest — boven dien nog ten zijnen laste zouden komen — besparend. Mij is althans geen enkel geval bekend waarin, nadat eenmaal een Bindend Advies was gevallen, over de executie daarvan nog moest worden geprocedeerd.

MR. H.

Rapport over de volkshuisvesting in Zweden.

De heer J. Boterenbrood, architect te Amsterdam, heeft in den zomer van 1919 in opdracht van de regeering een studie-reis gemaakt in Zweden, ter bestudeering van de maatregelen, door de Zweedsche regeering genomen ten behoeve van de volkshuisvesting.

Uit dit rapport nemen wij hier het volgende over:

„De maatregelen, in Zweden genomen ten bate der volkshuisvesting, zijn van verschillende oorsprong en hangen samen met: het tegengaan van de massa-emigratie naar Noord-Amerika, de bevordering van de inwendige kolonisatie, den ten slotte direct met het lenigen van den woningnood; voorop gezet dient te worden, dat, enkele steden uitgezonderd, het woninggebrek nog niet die vormen heeft aangenomen, die in Nederland den toestand kenmerken.

De oudste, door den staat genomen maatregelen waren in de eerste plaats gericht op het bevorderen der inwendige kolonisatie. In 1904 werd een wet aangenomen, die het door de verstreking van voorschotten mogelijk maakte, het in Zweden sterk ontwikkelde streven, om op eigen grond in eigen huis te wonen, te bevorderen. De staat treedt hier niet direct op als voorschotgever, maar door tusschenkomst van bouwmaatschappijen en vereenigen, die in hun statuten bepalingen voor winstbegrenzing hebben opgenomen; ook treden de „hushällningssällskap“ (half officieele vereenigen ter bevordering van den landbouw) bemiddelend op bij het verstrekken van voorschotten. Voorschot wordt gegeven zoowel voor grond als voor opstal; in het eerste geval voor 3/6, in het tweede geval voor 3/4, van de waarde. Het bedrag, dat

op pand gegeven wordt, is hoogstens 12000 kr., de rente er van 3,6 pCt.; de helft moet in 26 of 21 jaar zijn afgelost tegen een annuïteit van resp. 6 pCt. of 7 pCt. Het resteerende deel moet in 5 jaren worden afgelost; gedurende de eerste vier jaren zijn geen renten of aflossingen verschuldigd. In het algemeen werd voor dit doel door den staat 5 miljoen kr. per jaar ter beschikking gesteld, in den laatsten tijd verhoogd tot 7½ miljoen. Naast de maatregelen heeft de Rijksdag in 1907 een direct op inwendige kolonisatie gericht, besluit genomen; n.l. tot het stichten van een grondbemiddelingsfonds van 2 miljoen kr.; elk jaar wordt dit fonds uitgebreid met een bedrag van 800.000 kr. Dit fonds dient om „hushällningssällskap“, eigenhuis-maatschappijen en vereenigingen voorschot te verstrekken voor inkoop van groote eigendommen op oogenblikken, dat de markt voordeligen aankoop mogelijk maakt, en deze zóó te verdeelen en gedeeltelijk te ontginnen, dat ze ter beschikking kunnen worden gesteld van kleine bouwers.

Uit dit fonds kan voorschot verstrekt worden tot een bedrag van hoogstens ¼ van de grondwaarde, het loopt met een rente van 4½% en wordt voor een termijn van vijf jaar uitgegeven. In den loop van die jaren wordt gerekend dat het mogelijk is, den grond van de hand te doen. Eenige grondbemiddelingsbureaux werden in 1912 opgericht, waar koopers en verkopers inlichtingen kunnen krijgen over den grond, waar ze belang bij hebben.

De staat geeft aan partikulieren bouwvoorschot op de volgende voorwaarden: de leentrekker moet zijn arbeider of daarmede gelijk gesteld persoon, man of vrouw, niet jonger dan 21 en niet ouder dan 50 jaar; bekend staan als spaarzaam, vrij van drankmisbruik en in staat zijn, het aan de leenpenningen ontbrekende bedrag bij te storten.

Wie eigenhuis-voorschot verlangt, wendt zich tot een bepaalde commissie, gevormd uit het „hushällningssällskap“ van zijn district (Län), waarbij overgelegd moeten worden de volgende bescheiden:

- 1o. Verzoek om leen voor een bepaald bedrag.
 - 2o. Koopcontract of koopbrief van de gronden.
 - 3o. Plannen voor nieuw- of ombouw van behuizing met begroting daarvoor.
 - 4o. Berekening voor de kosten van vee of wat verder het beroep meebrengt.
 - 5o. Verklaring van geloofwaardig persoon uit de omgeving van leentrekker, dat deze aan de gestelde eischen voldoet.
- Voor het verkrijgen van voorschot is verder o.a. noodig het door gegadigde ondertekenen van een leencontract en het bewijs, dat hij de geheele benodigde som tot zijn beschikking kan krijgen door aanvulling met bovengenoemd eigen kapitaal. „Hushällningssällskap“ bemiddel- en gewoonlijk alleen voor voorschot; partikuliere eigen-huis-maatschappijen (Egna hem belag) stellen ook grond ter beschikking. Verder blijkt, dat het arbeidsveld van de eersten in hoofdzaak ligt in koloniatiegebied, van de laatsten in de nabijheid van steden of dorpen. Tot 1914 werden door verschillende instituten op die manier 8827 woningen ter beschikking gesteld voor een totaal bedrag van rond 25.000.000 kr. Een commissie werd ingesteld, om te trachten meer eenheid te brengen en eenvoud in de handelingen voor verschillende gevallen. rapport verscheen in 1914, doch heeft geen nieuwe mogelijkheden in vooruitzicht gesteld. Dat speculatie door de gestelde voorwaarden niet geheel vermeden werd, is het systeem als grootste fout aangerekend.

De bestaande regeling liet evenwel ruimte genoeg voor het ingrijpen van partikulier initiatief, waardoor het de vereeniging tegen de emigratie „Föreningen mot emigrationen“ mogelijk bleef, dit laatste en andere bezwaren te nivelleren. Deze vereeniging werd in 1907 opgericht met het doel, de emigratie naar het buitenland (Noord-Amerika) tegen te gaan. In de practijk komt dit neer op een sterke inmenging in het woningvraagstuk. Gesticht door een idealist Dr. Molin, had de ver-

eeniging, geheel op eigen middelen aangewezen, in den beginne een zorgelijk bestaan; doch heeft zich in korten tijd een groote populariteit verworven door haar krachtigen organisatorischen arbeid. In een enkel jaar werden b.v. op verschillende plaatsen in het land, tezamen 600, lezingen gehouden over inwendige kolonisatie en woningbouw, waarvoor zich sprekers van naam beschikbaar stelden. De bovengenoemde grondbemiddelingsbureaux zijn dan ook in hoofdzaak door deze vereeniging tot stand gekomen; einde 1917 waren er 20 van die in werking met een gezamenlijk personeel van 500 man, die er al of niet gesalarieerd voor werkten. Samenwerking werd gebracht in de handelingen van de verschillende „Egnahem-bolag“, die nu bij het centraal-bureau in Stockholm advies kunnen krijgen voor bouw en sociale aanleggelegenheden.

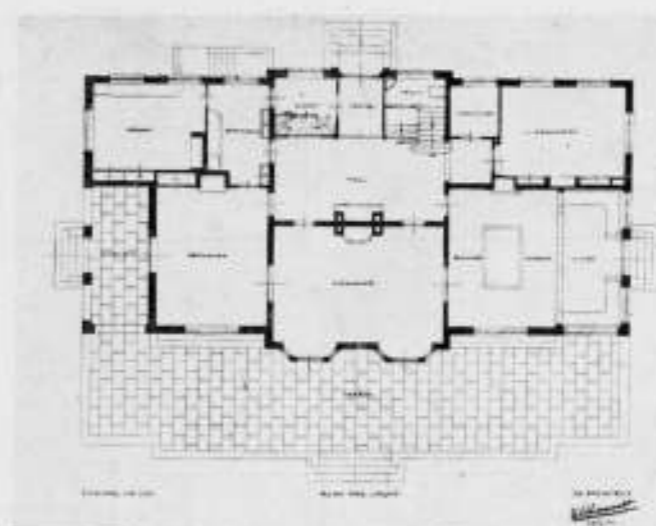
Voor bouwaangelegenheden werkt het bureau sterk beratend; de ingediende projecten (gewoonlijk ontwerpen van de leentrekkers zelf) zijn vaak van zeer inferieuren aard en voor de gestelde som niet te bouwen. Een architect ten bureau herzielt de ontwerpen en kan bij gebrek aan medewerking van de leentrekkers desnoods afwijzende beschikking op bouw-aanvragen uitlokken. Voordat het bureau in werking trad, was getracht door publicaties invloed uit te oefenen op vorm en indeeling van woningen. Bekende architecten werden uitgenodigd projecten uit te werken, rekening houdende met de eischen voor elke bouw-zone gesteld, welke in druk verschenen en voor een bedrag van 0.60 kr. verkrijgbaar gesteld werden. Bij deze projecten waren volledige detailteekeningen en opgaven van de te gebruiken materialen. Met dezelfde bedoeling verscheen de prachtuitgave „Gaula Svenska Allmogehem“, een verzameling afbeeldingen van goede oude boeren-huizingen. Van zeer groot belang is de uitgebreide tentoonstelling van model-woningen op kleine schaal, bedoeld om het inzicht van eigenhuis-bouwers in bouwaangelegenheden te vergrooten; bij het bureau in Stockholm is een zaal daarvoor ingericht. Voor den bouw van boerderijen b.v. wordt aan de hand van dergelijke modellen duidelijk gemaakt, hoe het door eerst alleen de allernoodzakelijkste gebouwen op te richten, en later pas uit te breiden mogelijk is, met vermindering van slecht renderenden opstal, toch een goed geheel te verkrijgen.

Naast andere publicaties komt uit een kwartaal tijdschriftje „Hem i Sverge“, dat de bedoelingen van de vereeniging nader toelicht en een overzicht van de bereikte resultaten geeft. Veel wordt in Zweden gedaan, voor leniging van den woningnood, door partikuliere industriele ondernemingen. Allerlei zeer uiteenlopende voorschot-systemen, zich aanpassende bij plaatselijke behoefte, zijn hierbij in de practijk gebracht. De geïsoleerde ligging van industrie-centra bij stroomversnellingen, maakt het noodzakelijk, dat de woningbouw gelijken tred houdt met de ontwikkeling van een arbeidersgemeenschap. Men neemt aan, dat het hierdoor komt dat de woningnood in grotere plaatsen niet zóó nijpend is als in andere landen.

Stockholm.

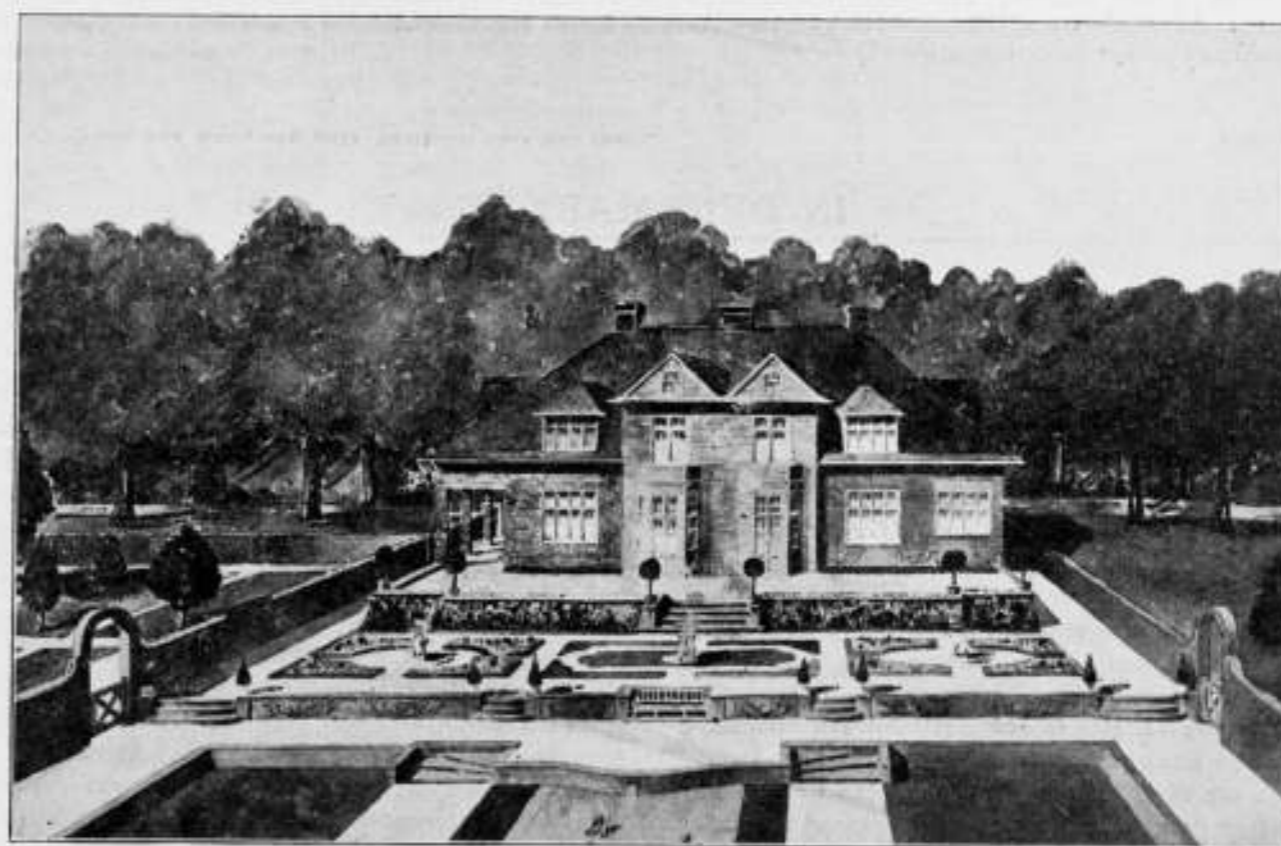
De eerste bemoeiingen van overheidswege in Stockholm met den woningbouw dateeren van 1876; de stad bouwde toen woningen voor eigen arbeiders; in 1907 werd het pas noodig geoordeeld woningen, ook voor anderen dan gemeente-werklieden, ter beschikking te stellen. In de jaren 1891-1908 was een bedrag van totaal 3.500.000 kr. voldoende voor dergelijke ondernemingen. Om evenwel voor de eerste toekomst verzekerd te zijn, kocht de stad langs de grenzen der gemeente terreinen, met een gezamenlijk oppervlak van 3876 H.A. voor — tot 1914 toe — een som van 5.000.000 kr. Die terreinen zijn nu reeds voor een gedeelte door partikulieren bebouwd en, of met erfpachtsrecht uitgegeven of direct verkocht.

Wordt vervolgd.

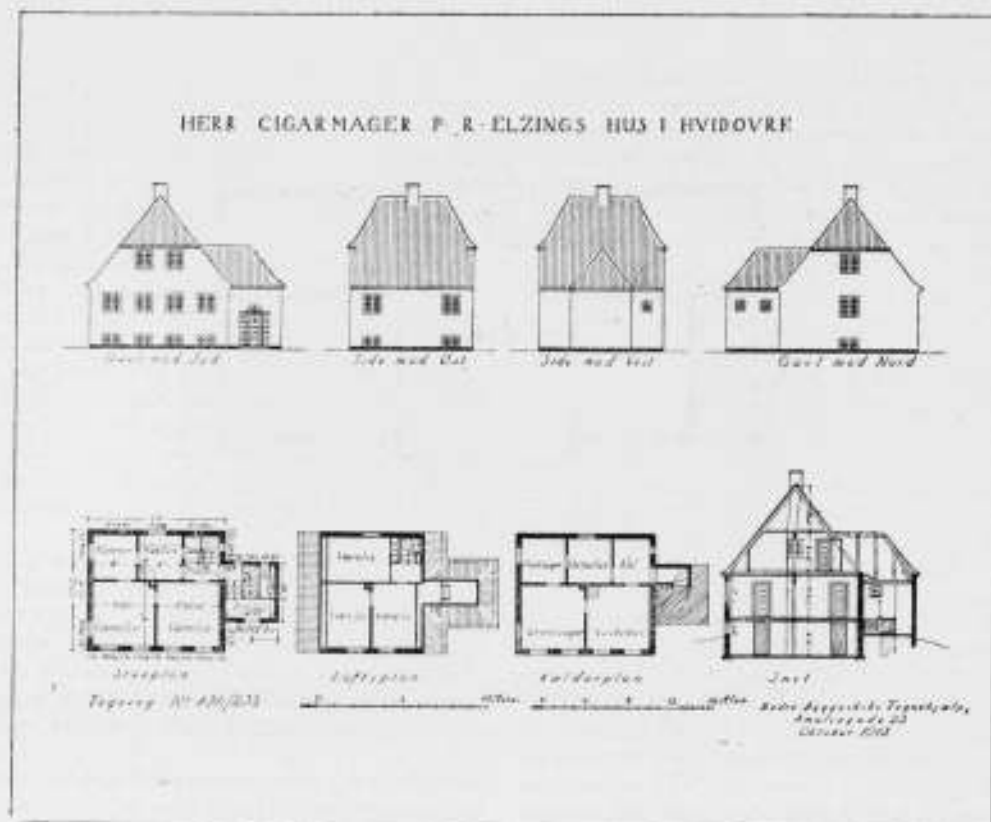
LANDHUIS „DE MOLENBEEK“
TE HEERDE.

W. A. LENSVELT,
ARCHITECT B.N.A.

LANDHUIS „DE MOLENBEEK“
TE HEERDE.

W. A. LENSVELT,
ARCHITECT B.N.A.

De plattegrond is aangegeven door den bouwheer, die den ingang wenschte in een aanbouw met toegang tot den kelder, de de woning en een W. C. De ingang heeft een steenen vloer. De kelder is speciaal ingericht voor groenten en vruchten, omdat de bouwheer als bijverdiensde een kweekerij heeft. De muren zijn witgekalkt, het huis is met pannen gedekt, de kozijnen zijn donker en de ramen wit.

IN DENEMARLEN.

BETER BOUWEN.

Of eigenlijk zou het moeten heeten: Betere bouwmanieren, als een precieze vertaling van „Bedre Byggeskik”, de Vereeniging, die ik nu na den oorlog voortgekomen vond uit de Vereeniging „Tegnetjaelp”, oftewel Teekenhulp, die ik vóór den oorlog aan den gang had gezien.

De Vereeniging „Beter Bouwen” nu heeft haar tweede jaarschrift doen verschijnen, waarop ik hier gaarne de aandacht zou willen vestigen. Het is te koop in Kopenhagen, aan het Bureau van Bedre Byggeskik, Amaliegade 23. Het is een adviesbureau voor onbemiddelde bouwheeren en waar tevens de handwerkslieden om raad kunnen vragen. Alleen de gemaakte onkosten dienen in het algemeen vergoed te worden. Er wordt in dit jaarbericht, waaraan ook bijgaande afbeeldingen met onderschriften ontleend zijn, met voldoening geconstateerd, dat de handwerkslieden zich steeds meer tot het bureau wenden. Bovendien begint men hier en daar, buiten op het land te constateeren dat de eenvoudige voorbeelden en lessen

door het bureau gegeven hunne vruchten afwerpen, doordat er inderdaad zonder architecten, door een goed timmerman en metselaar, behoorlijke eenvoudige huisjes gemaakt worden. Dus een schoonheidscultuur, die zich niet beperkt tot eenige architecten, maar die weer te vinden is in alle lagen der bevolking, ook vooral doordat het dwaze verlangen naar opschik bij den bouwheer verdwijnt. De macht van het goede voorbeeld.

En de leden der vakvereeningen behoeven niet bang te zijn dat hun hier het brood uit den mond wordt genomen. Dit bureau voert geen concurrentie tegen de architecten om reden dat deze bouwheeren zich nooit zouden wenden tot architecten. Het zijn dus de architecten en hunne teekenaars, die als leden dezer Vereenigingen hunne hulp verlenen om de bouwmanieren in hun land te helpen verbeteren. S.

De bouwheer, die een Hollander is, stelde er veel belang in, dat het huis een „versierde ingang” kreeg. De deur heeft opgelegde paneelen, welke overeenstemmen met de pilastervormige verzwaringen daarnaast, welke met een profiel zijn afgesloten dat doorloopt over het kalf. Let op de gelijke grootten van ramen en borstweringen, waardoor de gevel een rustig karakter krijgt.

HET INSTITUUT VOOR LANDBOUWWERKTUIGEN EN GEBOUWEN TE WAGENINGEN.

(Ingezonden).

Een lastgever van mij vroeg onlangs aan bovengenoemd instituut advies over de inrichting van een landbouwschuur, stal voor jong vee, enz. op zijn terrein. Dit advies werd hem uitgebracht in den vorm van een teekening, welke ik dezer dagen op mijn verzoek ter inzage kreeg.

Wat blijkt mij nu? In plaats van wat wij gewoon zijn van dit instituut: type-teekeningen van model inrichtingen is hier een volledig bouwplan verstrekt op een schaal van 1 à 100, waarop voorkomen: platte grond, voorgevel, 2 zijgevels, lengte- en breedtedoorsnede en waarbij vermeld staat: Landbouwschuur op de boerderij de bij voor den heer te

Geen zakelijk advies dus over de bedrijfstechnische inrichting van een dergelijk gebouw in het algemeen

maar een volledig bouwplan, pasklaar voor dit speciale geval. De teekening bovendien van zóo loffelijke nauwkeurigheid dat een aannemer daaraan voldoende heeft voor bouwaanvraag en uitvoering, terwijl er gezorgd is voor de noodige aanpassing aan het bestaande naar mijn ontwerpen uitgevoerde complex, want: „het dak is van riet”. Over de architectonische waarde kan ik zwijgen. Dit zou de aandacht verplaatsen en doet niet ter zake. Het gaat er hier om dat een verdienstelijk instituut te ver gaat in zijn adviezen en komt op het gebied van den architect. Hierop moet gewezen worden.

Oosterbeek, 19 October '19. W. J. GERRETSEN.
Architect.

INDRUKKEN UIT HET NOORDEN GROOT-HELSINGFORS.

De figuur van Eliel Saarinen heeft sinds den tijd van de vredespaleis-prijsvraag de algemeene belangstelling gehad, zoo zelfs, dat met zijn architectuur die van Finland vereenzelvigd werd. Het was dan ook een openbaring, dat vredespaleis-ontwerp; niet alleen, dat het een bijzonderen geest ademde, maar het sprak tot het gevoel op een manier, die overtuigde, dat nu eens eindelijk een ontwerp geleverd was, waardig een groote, hooge gedachte vorm te geven; het was een moment in de geschiedenis der architectuur, zoo als maar zelden beleefd wordt. De fantasie maakte Finland nu al spoedig tot het land, waar de nieuwe architectuur een bijzonder vruchtbaren bodem had. Af en toe zagen wij dan ook wel ontwerpen gepubliceerd, die dit vermoeden voedsel gaven, en bijna steeds waren die ontwerpen van de hand van Eliel Saarinen. Verder werd de belangstelling voor de Finsche architectuur maar matig bevredigd. Uit een beschrijving van den Finschen kunst-historicus Prof. Tikkanen in „Innen-Decoration“ van 1903 hoorden we iets van de merkwaardige broederschap Gesellius-Lindgren-Saarinen. Professor merkt hier op, dat de eerste stoot tot het kiezen van een nieuwe richting ook hier gezocht moet worden in de Engelsche privaat-architectuur van dien tijd; en verder, dat de architecten met bewust archaïseeren trachtten tot nieuwe vormen te komen, waarbij de machtige, echt Finsche open vuurhaarden en de forsche houtbouw het nationale element in hun werk naar voren brachten. Maar veel gegevens voor een afgeronde voorstelling, van wat er daar in het Noorden eigenlijk gebeurde, kregen we niet; en of de papieren ontwerpen, die we af en toe zagen, het werkelijk tot steen brachten, we wisten 't niet; alleen de resultaten van prijsvragen deden ons vermoeden, dat er hard gewerkt werd. Zonder hier nu verder op in te gaan, kan ik U verzekeren, dat dit dan werkelijk vaak zoo geweest is, en er vooral in Helsingfors met Amerikaansche snelheid gebouwd werd.

Helsingfors werd eerst in de 16e eeuw gesticht, maar bleef tot de 19e eeuw niet veel meer dan een visschersplaatsje; een geregeld stadsplan werd dan ook pas bij den aanvang van de Russische overheersing noodig geoordeeld.

De zeer bereisde architect Ehrenström, Fin van geboorte, maakte dit plan omstreeks 1820.

De ligging van Helsingfors nu, aan de kust, is zoo mooi, als slechts door een enkele stad geëvenaard wordt. Maar het tot dogma geworden klassieke inzicht van Ehrenström was er niet op berekend, de mogelijkheden, die de ligging bood, uit te nutten; nergens passen de straten zich aan bij de glooiingen; geen partij werd er getrokken van de heerlijke open ligging; lijnrecht loopen de straten, als een rutschbaan,

heuvel op, heuvel af. Een plan dus, meer Grieksch dan Romeinsch als men wil, doch in elk geval hier zeker niet op zijn plaats; met geweld werd het systeem bij het terrein aangepast. Het behoeft geen betoog, dat hierdoor niet alleen vaak onvoldoende straat-afsluitingen werden verkregen, maar ook het verkeer was er al heel slecht mee gebaat.

Een geluk is het evenwel voor Helsingfors geweest, dat de Duitsche architect Engel (tijd-en schoolgenoot van Schinkel) de bebouwing van de voornaamste punten van dit project in handen heeft gehad. Op hoog bevel uit St. Petersburg werden machtige regeeringspaleizen gebouwd en kerken gesticht, samengetrokken om een weidsch aangelegd architectuurplein, alles uitgevoerd door bovengenoemden bouwmeester.

In vijftien jaar werd meer uitgegeven aan die bouwwerken, dan de staatsinkomsten van een heel jaar bedroegen. Edoch, hierbij bleef het de eerste halve eeuw; de wil van een enkeling kon wel paleizen uit den grond doen verrijzen, maar een stad tot gezonde ontwikkeling brengen lukte ook Vadertje den Czaar niet. Maar nu begint 1880 ongeveer de groote bouw-beweging, die allen inwoners de gebreken van het plan van Ehrenström aan den lijve doet voelen; reden te over dus, om te trachten bij een uitbreiding van de stad de zaak eens goed aan te pakken. De oorlog bracht met stilstand van zaken ook tijd voor bezinnen, die goed benut werd.

Buiten de stad nu liggen mooie terreinen vol avontuurlijke glooiingen en klippen met de heerlijkste begroeiing; dezen grond zal de stad het eerst opeischen bij haren wasdom. Een particuliere maatschappij is eigenaresse van al die heerlijkheid; en wat bij ons buiten de grenzen van het denkbare ligt, wordt hier werkelijkheid; de maatschappij noodigt een architect uit, haar terrein zóó in te deelen, dat er ook in stedenbouwkundig opzicht een bevredigend geheel ontstaat. Op werkelijk vorstelijke wijze werd de ontwerper in de gelegenheid gesteld, zijn ideeën uit te werken.

En hiermee zien we den man van het vredespaleis-project weer aan het werk, nu als stedenbouwer.

Het is nu zeer aantrekkelijk na te gaan, hoe een talent als dat van Saarinen zich uit, bij de oplossing van de uiteenlopende vragen, zooals een stadsplan die stelt.

En dit is al heel makkelijk te doen, want de architect heeft zijn gedachten daarover neergelegd in een brochure, die uitkwam in 1915. Het komt mij voor, dat bij de indeeling daarvan even gedacht is aan de beschrijving in „Bouwkunst“ van 1909, die Dr. Berlage geeft bij het ontwerp voor de uitbreiding van Den Haag. De uiteenzetting begint dan ook met een historisch overzicht van den stedenbouw, met hier en daar aanhalingen uit Unwin. Vervolgens wordt een

PLAN VAN DE UITBREIDING TEN N.W. VAN HELSINGFORS „MUNKSNÄS EN HAGA“. GEHEEL ONDERAAN RECHTS „BREDVIKBORGEN“, TEN NOORDEN DAARVAN DE JUIST NOORD-ZUID LOOPENDE BREDVIK VÄGEN.

overzicht gegeven van de bevolkingscijfers in de Noordelijke landen, in het bijzonder die van Finland en Helsingfors. Daarna blijft de beschouwing een tijd stilstaan bij de ontwikkeling van Helsingfors als geheel. Aan de hand van statistieken worden drie mogelijkheden van stadsontwikkeling aangegeven, en daarop gebaseerd, de bevolkingsdichtheid geschat, die de stad in verschillende wijken door de achtereenvolgende jaren hebben zal. De verhouding van de bevolkingsklassen blijkt overeen te komen met die van de andere Noordelijke landen, en deniet-industriesteden van Duitschland. d.w.z.

goed-gesitueerden	middenstand	arbeiders
15 pct.	30 pct.	55 pct.

van de totale bevolking. Hierna worden de algemeene ontwikkelings-mogelijkheden van het stadsplan onder de oogen gezien; in den vorm van de bekende cirkelgraphieken wordt de verhouding van land en water, uit een bepaald centrum gezien, beoordeeld en aanschouwelijk gemaakt. Helsingfors komt er dan, vergeleken met andere steden, al heel slecht af, n.l. met een benutbaren sector van slechts 115°. De communicatiemiddelen worden nu besproken; in de eerste plaats de voorstads-banen voor personenvervoer, die het kardinale punt voor elke grootstads-uitbreiding genoemd worden, zoodat daarvoor dan ook bij dit ontwerp de terreinen in ruime mate zijn gereserveerd. Bij het onderwerp „huisvesting” wordt er, eigenaardig genoeg, een lans gebroken voor de huurkazernes, die dan ook in Helsingfors nog niet den verschrikkelijken vorm aangenomen hebben van die in Berlijn b. v. Toch bekent de architect eerlijk, dat de huurkazernes, die hij zelf 15 jaar geleden in Helsingfors bouwde, alles behalve voldoende zijn. Een gunstige factor in het Noorden is evenwel, dat de drang om in een eigen huis te wonen er veel grooter is, dan bij ons, — ook onder arbeiders —, zoodat in het algemeen alleen die groepen van menschen huurhuizen zullen betrekken, die daar door hun levenswijze werkelijk op aangewezen zijn.

Nadat aldus Groot-Helsingfors in zijn geheel besproken is, wordt overgegaan tot de behandeling van het betrekkelijk kleine terrein „Munksnäs-Haga”, waarvoor het ontwerp tot in onderdeelen is uitgewerkt. Het oppervlak daarvan is intusschen niet zoo heel gering, ongeveer 900 H.A. groot genoeg dus om er een secundair verkeersmiddenpunt te vormen. Zoo'n knooppunt vindt U dan ook op het plan en wel als sterplein uitgewerkt (väster-cirkel); de voordeelen van een plan, zooals M. Deschamps dat voor Parijs ontwierp, zijn hier behouden, met vermindering van de aesthetische gebreken daarvan. Het middel is heel eenvoudig; in plaats van acht, worden er zeven straten op het plein samengetrokken; de onbegrensde doorkijk wordt zoodoende handig vermeden, en men is zelfs tot op zekere hoogte vrij, de grootte van de afsluitende pleinwanden te bepalen. De groote verkeersstraten zijn gedacht met een breedte van 45 M., achter de rijenhuizen langs loopen economie straatjes met een

breedte van 3 M., terwijl de geringste rooilijnafstand 20 M. is.

In de verschillende stadsdeelen zijn de huizen van ongelijke hoogte: varieerend tusschen twee en zes verdiepingen, terwijl men ééngeszinswoningen vindt in de villastad en in de arbeiderskwartieren. In het bestaande Helsingfors is van het beschikbare terrein voor woningen 51 pCt. uitgenut, in Munksnäs Haga slechts 37.4 pCt.; toch is het te benutten vloeroppervlak in het nieuwe stadsdeel 2.32 M². per M² bodemoppervlak en in de oude stad 2.20 M². dit alles gerekend voor stadsdeelen met overeenkomstig soort van bebouwing. De bouwhoogte hangt in het algemeen samen met de breedte der wegen, maar zal een hoogte van 23 M. niet te boven gaan. Toch meent de architect, dat hij voor bepaalde gevallen vrij moet zijn, gebouwen hooger te maken, dan de hier aangegeven maat. Bij den Bredvik b. v. zijn zeer hooge huizen (10 verd.) geprojecteerd, die daar op de hoogte prachtig domineeren. De keuze van het terrein is dan ook voortreffelijk; als een burcht steken ze boven de omliggende bebouwing uit. Door de vrijheid van ligging op alle windstreken is de hoogte van de huizen uit een hygiënisch oogpunt geen bezwaar. Verder blijkt uit een tot in details uitgewerkt deelplan, dat het de bedoeling van den architect is, ook op andere punten der stad te profiteeren van de tegenstelling tusschen hoog- en laagbouw, en hoe hij zooveel mogelijk de openbare gebouwen projecteert op heuveltoppen. Waar het gaat over de terreinen voor landhuizen bestemd, meent de architect dat het, om den kostbaren straatanaleg te vermijden, goed is smalle, diepe terreinen toe te passen en geeft voorbeelden, hoe ook die tot een bevredigend geheel op te lossen zijn. Hierna volgt een korte aesthetische verhandeling met het aanhalen van buitenlandsche voorbeelden, terwijl het boek besloten wordt met beschouwingen over communale, fiscale en kerkelijke verhoudingen, technische diensten, verlichtingen, scholen, enz. Opgemerkt wordt nog, dat alle modellen van het project zijn van de hand van Fru Loja Saarinen.

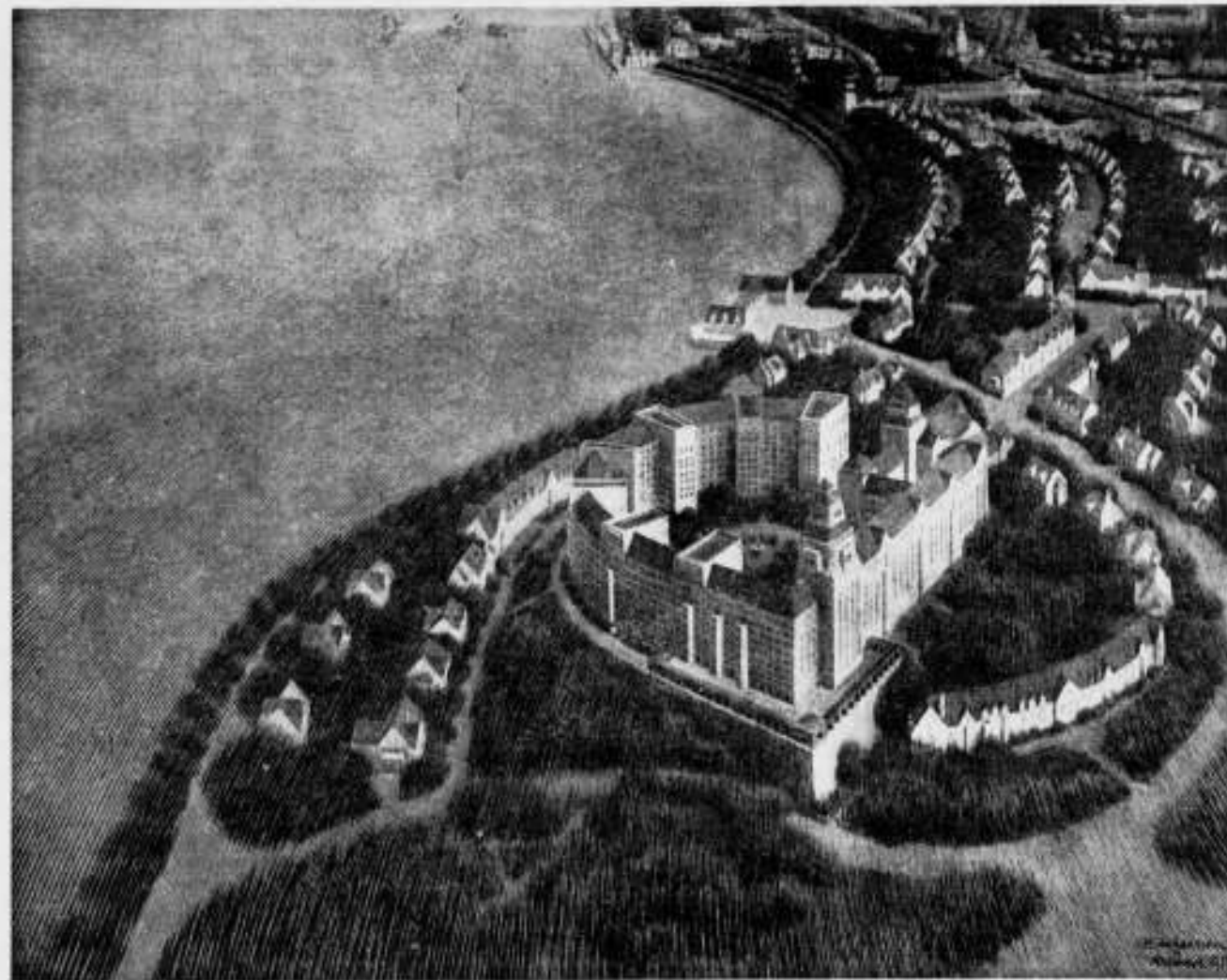
Tot zoover, en in zeer gecompliceerde vorm, wat de architect over zijn ontwerp schrijft, aangevuld met eenige mondeling verkregen toelichtingen.

Hier is dus een andere zijde van den man, die eenigen tijd geleden zooveel bewondering afdwong met zijn vredespaleis-ontwerp. Aan de eene zijde de breede blik, de visie, aan den anderen kant de minutieuse studie, die intusschen breedheid niet uitsluit; met forschen greep toch worden de hoofdzaken naar voren gebracht, al ervaren de details alle recht.

Zoo plomp als het plan van Ehrenström alle terrein-moeilijkheden negeert, zoo gevoelig past de aanleg van Saarinen er zich bij aan.

J. B.

(Wordt vervolgd).

BREDVIKSBERGEN.

ONTDEKKINGEN IN DEN DOM TE UTRECHT.

M(aria) V(iola) maakt in het Handelsblad melding van de belangwekkende ontdekkingen van architect Slothouwer in den Dom te Utrecht. Zij schrijft:

Bij het thans plaats hebbende architectonisch onderzoek van de Utrechtsche Domkerk zijn door den ingenieur D. F. Slothouwer ontdekkingen gedaan, die van groot belang zijn voor de kennis van onze oude religieuze kunst in 't algemeen en van de Utrechtsche hoofdkerk in 't bijzonder.

Architect Slothouwer is zijn arbeid in Mei van dit jaar begonnen en heeft sindsdien met groote toewijding en scherpzinnig beleid het onderzoek gevoerd, dat den toestand en de restauratie-mogelijkheden van het monument ten doel had en waarbij hij vaak gelegenheid vond iets bloot te leggen van de door natuurgeweld en menschenhanden wel zwaar beschadigde, doch nog steeds indrukwekkende schoonheid van het oude heiligdom.

Zoo heeft hij in enkele kapellen achter het hooge koor de onder kalklagen verscholen piscania's open

gemaakt, die, eenmaal gerestaureerd, met hun sierlijke contouren een groote levendigheid verleenen zullen aan dit thans doodsche gedeelte van den kooromgang. Daarbij kwamen op de plaats waar vroeger het altaar der apostelen Petrus en Paulus heeft gestaan, sporen van schilderwerk te voorschijn, waaruit men nog duidelijk de hoofdverdeeling en de groote trekken van eene tronende Madonna kan herkennen, vereerd door de beide heiligen.

Maar de interessantste vondsten deed architect Slothouwer in twee kapellen, die aan de Zuidzijde van het langschip gelegen zijn. Het eerst trok in de kapel, die weleer aan de vereering der heilige Margaretha was toegewijd en thans nog de grafombe van bisschop Gui van Avesnes († 1317) bevat, de vorm en het verloop der profileeringen zijn aandacht. Een herhaalde en nauwlettende beschouwing versterkte hem in het vermoeden, dat boven de plaats waar eenmaal het altaar stond, dus aan den Oostelijken wand, wellicht overblijfselen van oude schilderijen konden

verborgen zijn. Het met omzichtigheid ingesteld onderzoek leidde tot de ontdekking van 17de eeuwse metselwerk, dat met de uiterste zorg verwijderd werd, waarbij een laatmiddeleeuwsche wandschildering aan den dag kwam; een Kruisberg met Maria en Johannes ter linker- en Sint Margaretha ter rechter zij, kenbaar aan haar attriboot, den draak. De schildering is op verscheidene plaatsen beschadigd; vooral door twee groote gaten, die er doorheen geslagen zijn, doch gelukkig de figuren onverlet lieten. Het tafereel is zeer edel van opvatting en van sterk dramatische werking. De kleuren zijn in hoofdzaak rood en blauw. Over het tijdstip, waarop de schildering werd aangebracht, blijft het oordeel aan deskundigen voorbehouden; zeker is, dat oude oorkonden van het altaar melding maken als reeds bestaande in 1438.

Van nog grooter belang is de ontdekking, die de heer Slothouwer kort daarna deed. Aangemoedigd door zijn succes stelde hij ook in de naastliggende kapel een zorgvuldig onderzoek in. Zijn speurzint ontdekke al spoedig de sporen van een verdwenen altaar-afsluiting; voorzichtig begon hij de oude kalklaag te verwijderen, waarbij hem de oorspronkelijke toestand duidelijk werd: hier was ter weerszijden de aanhechtingsplaats der vroegere luiken, dus allerwaarschijnlijkst ook de plek waar eenig oud schilderwerk moest te voorschijn komen. Het onderzoek bracht echter geen schilderwerk, maar een verrassend schoon gebeeldhouwd en gepolychromeerd altaarstuk aan den dag; een fragment religieuse kunst van grooten rijkdom en bijzondere zeldzaamheid. Toen het in de 17de eeuw werd weggewerkt, was het reeds, door beeldstormers, zwaar beschadigd; van alle beelden was het gelaat weggehakt; twee ervan echter hadden een gedeelte van het aangezicht behouden. Maar de ordonnantie van het geheel, groot en statig; de hoofdvormen der afzonderlijke figuren in hun rijke kleedij en kostbaar uitgevoerde omgeving komen in den tegenwoordigen staat nog uitstekend tot hun recht, zoodat men, vóór het kunstwerk staande, zich een denkbeeld maken kan van de pracht, waarmee dit altaar oudtijds was toegerust.

De ontdekking van dit altaarstuk is voor ons land er eene van buitengewone archeologische en esthetische beteekenis, terwijl het interieur van den Dom erdoor verrijkt wordt op een wijze, die bij allen, die voelen voor de schoonheid van het Utrechtsche heiligdom en voor de oude cultuur van ons volk, de grootste belangstelling wekt. Door den architect verwiittigd, waren Utrechtsche deskundigen als mr. S. Muller Fz., dr. Vogelsang en jonkvr. dr. De Jonge spoedig ter plaatse en vol bewondering voor het schoone beeldhouwstuk, terwijl ook dr. Haslinghuis namens 's rijks Monumenten-commissie zich kwam overtuigen van de belangrijkheid van de vondst. Over de beteekenis van het voorgestelde in verband met de geschiedenis van kapel en altaar verkeert men nog in 'tonzekere. Werd het tafereel gesticht door den kanunnik Antonius Pot, die, gestorven in 1500,

in de kapel begraven ligt? Dat de domheer of zijn familie bij het kunstwerk betrokken zijn, wijzen de wapens uit, die ter weerszijden van de figuren zijn aangebracht.

De gewaden ook doen denken aan dien tijd en de stijl van het beeldhouwstuk, die op Neder-Rijnsche herkomst schijnt te duiden.

De voorstelling is die eener zoogenaamde trits of „Maria-te-drieën”. Moeder Anna, op haar rijkversierden zetel, heeft aan haar voeten de H. Maagd met het Goddelijk Kind. Van de figuur van het Kindje is zoo goed als niets gebleven. Links en rechts van Sint Anna bevindt zich een groote, zittende figuur: een bisschop en een rijk-uitgedoste vrouwelijke gestalte, van welke nog een gedeelte van het gelaat is bewaard, waarrond de weelde der kunstig-gevlochten haren. Deze figuren zijn ook verder zwaar beschadigd; bij de vrouwelijke zien we nog overblijfselen van een fijn-gevormde hand, doch nergens attributen. 't Lijkt trouwens niet waarschijnlijk, dat ze heiligen verbeelden moeten. De bisschop heeft klaarblijkelijk in zijn geheven linkerhand een boek gehouden; in zijn rechter heeft hij eenige munten. Ter weerszijden van Maria bevinden zich twee heiligen; links Antonius de heremijt en Jacobus de meerdere; rechts Sint Catharina en Sint Agnes, — allen herkenbaar aan hun attriboot.

De geheele voorstelling is omgeven van een rijke omlijsting, langs boven boogvormig afgerond en gebeeldhouwd bij wijze van netgewelf met vergulde ribben, waartusschen de velden sterk-blauw met gouden sterren. Diep-blauw en rood zijn de hoofdkleuren, waaraan het vele goud een bijzondere kostbaarheid verleent. Daar de groep diep in den wand achter de later aangebrachte bedekking zat, bleef alles uitstekend behouden, — in den geschonden staat nochtans waarin het zich na den beeldenstorm bevond. Boven het altaar zijn sporen van tapijtschildering met het ornament, dat weerkeert in den achtergrond der figuren.

De kapel, die was toegewijd aan St. Catharina, bevatte vroeger de graftombe van bisschop Jan van Arkel († 1364). In de tweede helft der 17de eeuw werd de tombe weggeruimd en de overblijfselen er van ingemetseld in den voet van het hek met Ionische kolommen, dat thans nog de kapel afsluit. Zoo vormt ze dus met haar rijke beeldhouwstuk en haar eveneens blootgelegde piscina een afzonderlijk hoekje oude schoonheid in den schoonen ouden Dom, waar de vele bezoekers van Utrechts wereldvermaarde hoofdkerk met eerbied en bewondering zullen toeven.

Voor architect Slothouwer is het vinden en blootleggen dezer eeuwenlang verborgen kunstwerken een succes, dat hem het verdere onderzoek met des te grooter opgewektheid en toewijding zal doen volvoeren. Wie weet welke verrassingen ons in den loop daarvan nog te wachten staan. . . .

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **B.N.A.** BOND VAN
TOT BEVORDERING **B.N.A.** NEDERLANDSHE
DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. K. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. / 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenk. bij vooruitbet. / 11.— Afz. Nos. / 0.20. fr. p. p. / 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1-6 regels / 1.80, elke regel meer / 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentië bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : :

40STE JAARGANG. = 1 NOV. 1919. = NO. 44.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Inrukken uit het Noorden Groot-Helsingfors, door J. B. Vervolg en slot. — Ambtenaar-Architect, door A. H. van Rood. — Tropenadel. — Het weckrapport der Directie.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Nieuwe Leden van den B.N.A. Tot lid van den B.N.A. zijn aangenomen de heeren:

Th. van Braningen, Architect te 's-Gravenhage, Malakkastr. 196.
J. D. Meijzing, Architect te 's-Hertogenbosch, Koningsweg 97.
J. D. Postma, Architect te Deventer, Polstraat 66.
Tot aspirant-lid van den B.N.A. is aangenomen de heer B. Hoogstraten, Architect te Deventer, Brink 94.

Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst onderricht. Deze Vereeniging, die zich ten doel stelt de bouwkundigen, die in de praktijk werkzaam zijn, in de gelegenheid te stellen de kennis te verwerven, die voor de uitoefening van het beroep van architect noodig is, zal op Zaterdag 8 November a.s. hare jaarlijksche tentoonstelling openen, van het werk der deelnemers 3e en 4e jaar van haar Cursus.

De opening zal geschieden des namiddags 2 uur in de Grootte gehoorzaal der Rijksacademie voor Beeldende Kunsten Stadhouderskade 86 te Amsterdam. Zij zal voorts voor het publiek toegankelijk zijn op de eerste 5 dagen der daaropvolgende week van des v.m. 9 tot des n.m. 4 uur en gesloten worden op Vrijdag 14 November des n.m. 4 uur.

Rapport over de volkshuisvesting in Zweden.

In het Zuiden van de stad heeft zich zoo een tuinstad — Enschede — gevormd, die na 8 jaar circa 6000 inwoners had. Een geheel, dat aan redelijke schoonheids-eischen voldoet, is evenwel niet ontstaan; maatregelen om hier voor de toekomst verbetering in te brengen, werden getroffen. Verder ontwikkelen zich in de naaste omgeving van Stockholm een twaalfstal z.g.n. villasteden, bij „Sundbyberg” — een van die steden — hebben zich in hoofdzaak verdiepingshuizen ontwikkeld, evenwel, met niet erg bevredigend uiterlijk. Ook hier zijn partikuliere „Egna hem föreningar” (Eigenhuis-vereenigingen) in hoofdzaak de bouwers.

Onder den druk der omstandigheden heeft de stad den laatsten tijd een anderen weg gevolgd met haar woning-politiek. Door overrompelenden bevolkingsaanwas werd de woningnood einde 1917 zoo sterk gevoeld, dat zelfs overwogen werd rente- en amortisatie-vrij voorschot te verstreken.

Latere sterke afname der bevolking maakte dit overbodig, toen werden de inmiddels reeds behandelde voorstellen zoo gewijzigd, dat door de gemeente bouwgarantie werd verstrekt tot 90 pCt. van de opstalwaarde, rente en amortisatie-vrij gedurende de eerste 10 jaren en met aflossingstermijn van 40 jaar. Berekend dat er op die manier 5.000.000 kr. gegarandeerd moest worden; in de eerste plaats te verleen aan vereenigingen, die in hun statuten bepalingen hadden tegen misbruik door speculatie. Partikulieren kunnen ook gesteund worden, doch moeten zich dan eerst aan bijzondere bepalingen onderwerpen en zekerheid geven, dat de onderstand niet gebruikt kan worden voor speculatieve doeleinden. De dus genomen maatregelen hebben niet aan het doel beantwoord: de oorzaak hiervoor was, dat de prijs per haard op slechts — 4500 berekend werd, wat ver beneden de werkelijke kosten bleek te zijn. Den laatsten tijd zijn dan ook maatregelen genomen om het werkelijk benodigde bedrag voor den bouw ter beschikking te stellen; ten slotte gaf de stad nog terrein uit voor 70 pCt. van de werkelijke waarde.

Een voorgestelde bouw van 1035 haardsteden, door de gemeente zelf, werd in den raad afgestemd, alleen werden er enkele noodwoningen gebouwd. Alles bij elkaar genomen, bedroeg de woningtoename in 1918 slechts 576 stuks, de bevolking ging dien tijd met 5000 zielen achteruit; einde 1918 bedroeg de woningreserve 184 stuks.

Göteborg.

Mag in alle vorige gevallen nog nergens van een werkelijk nijpenden woningnood sprake zijn geweest, in Göteborg is dit wel degelijk het geval. De bemoeiingen van de gemeente met de bouwnijverheid dateeren er al van begin 19e eeuw; 1847 werden o. a. woningen voor gemeentewerklieden gebouwd; 1873 begon de eerste arbeiders-woningbouwvereniging haar werk. Door den langen tijd dat men hier al volkswoningen bouwde is er een soort normalisatie ontstaan, die evenwel meer het uitwendig aanzien betreft, dan de plan-indeeling. Het meest worden n.l. gebouwd z.g.n. „Landhöfdingshus”; woningen met parterre in steen uitgevoerd; doch met twee bovenverdiepingen geheel in hout opgetrokken.

Dit soort huizen geeft de stad een bijzonder cachet, zonder tot eentonigheid te leiden; werkelijk mooie wijken zijn er met dit soort woningen gevormd. Verder valt op te merken, dat van de woningen, den laatsten tijd voor den oorlog gebouwd, 53,5 % vrijliggende één- of twee-familiehuizen zijn, zeker een opmerkelijk groot percentage. Een mooi tuindorp met dergelijke kleine woningen ligt in het Z.W. der stad, gebouwd door „Egnahemsförening” op grond in erfpacht. De manieren, waarop voorschot verstrekt wordt, zijn zeer uiteenlopend, de voorwaarden, waarop grond verstrekt wordt, eveneens. In groote lijnen komt dit volgens de 1913 getroffen regeling op de volgende handelingen van de gemeente neer:

10. Bezorgen van bouwkapitaal.

- a. Door voorschot te verstrekken aan bankinstellingen, ingericht voor het beleenen van vaste goederen.
- b. Door aandelen te nemen in woningbouwmaatschappijen.
- c. Door zekerstelling van de aandelen van een bepaalde maatschappij.

20. Ondersteunen van secundair crediet.

- a. Door de betalingsvoorwaarden makkelijk te maken van door de stad te verkopen gronden.
- b. Door voorschot aan woningbouwverenigingen; en meerdere ondergeschikte bepalingen, waarvan te noemen de krachtige ondersteuning van de eigenhuis-beweging.

Göteborg heeft voor den hieronder te noemen crisis bijdragen van den staat voor leniging van den woningnood in de jaren 1917 en 1918 totaal 727.754 kr. bekomen.

Uit het pensioenfonds trok de stad een bedrag van 2.970.000 kr., dat voor een groot deel in leen werd uitgegeven, voor een kleiner deel benut werd voor bouwwerken, door de gemeente zelf uitgevoerd. In den aanvang van 1916 werd gemeentegrond voor woonhuizen afgestaan voor 50% van de waarde, later zonder eenige vergoeding; het directe verlies dat de gemeente hierdoor leed was 700.000 kr.

Woningbouwverenigingen krijgen in het algemeen grond in erfpacht, voorschot wordt dan verstrekt voor een bedrag van 95 % van den toekomstigen opstal.

De werkzaamheid van het stadsbestuur heeft er zich tevens op gericht, om verschillende arbeidgevers te doen interesseeren voor den woningnood. Hiervoor werd in 1906 een schrijven gezonden aan alle groot-industrieel en binnen de gemeente. Voor bouw van arbeiderswoningen verstrekt de gemeente voorschotten groot 85 %, de betrokken werkgevers worden voor 10 % aangestegen, de arbeiders zelf voor 5 % van de benodigde bouwsom. Verenigingen, welke werken onder deze voorwaarden, hebben meer vrijheid van handelen dan de anderen, bovengenoemd; de bepalingen, waaraan zij zich moeten onderwerpen, zijn door de stad vastgestelde normaal bepalingen. Er zijn verder bepalingen gemaakt waardoor industrie-ondernemingen geen grond van de stad kunnen krijgen, wanneer ze niet op een bepaalde manier medehelpen het woningvraagstuk op te lossen, wat in de meeste gevallen beteekent woningen bouwen voor eigen arbeiders.

De bovengenoemde maatregelen zijn niet geheel zonder gevolg gebleven; behalve dat de woningbouw gaande bleef, richtten industrieel en ondernemingen vrijgezellen-huizen op, waarbij er een met ruimte voor 500 arbeiders.

Toch werd de bouwbedrijvigheid niet dat, wat men er van verwacht had; op de door de stad gestelde voorwaarden ging slechts één bouwvereniging in. De stedelijke regering trachtte nu partikulieren voor bouwondernemingen te interesseeren; vroeger was dit al eens geschied, met het gevolg dat huizen gebouwd werden voor weduwen met kinderrijke gezinnen. De „drättselkammare” (afd. financiën) ging op dien weg voort en beschikte zoo al spoedig over een kapitaal van 618.000 kr., door partikulieren bijeen gebracht; waarvoor, onder bijzondere voorwaarden, bouwmaatschappijen gesticht werden. Verder heeft de stad zelf veel gebouwd; in hoofd-

zaak noodwoningen, die tenslotte zooveel verbeterd werden dat de kosten $\frac{1}{2}$ werden van die der permanente woningen. Den allerlaatsten tijd werd daar dan ook van afgezien, de exploitatie werd te onvoordeelig, te meer daar de staat geen toeslag geeft voor niet permanenten bouw.

Totaal werd gedurende den crisistijd 10.000.000 kr. aan bouwkosten door de stad bijgedragen, waarvan 1.200.000 zonder terugbetalingseischen. Gemiddeld werden er den laatsten tijd 1000 woningen per jaar bijgebouwd, wat niet voldoende is geweest; de woningnood is er nog vrij groot.

In de jaren 1917-1919 heeft de staat 9 miljoen kr., als fonds-perdu toegestaan ter leniging van den woningnood. Een zeventigtal gemeenten hebben bijdragen ontvangen uit dit fonds; aanvragen er voor worden sinds 1918 onderzocht door een daarvoor ingericht bureau „statens bygnadsbyrå” te Stockholm.

Op te merken valt, dat van de over het heele rijk in 1918 g.bouwde woningen er 65 % niet meer ruimte hebben dan een kamer met keuken, 15 % zelfs niets hebben dan een kamer. Berekend is verder, dat er in 1917 nog 41 % van den ondernomen bouw speculatiebouw geweest is.

Volgens officieele cijfers zijn de bouwkosten 1918 115 % hooger geweest dan in 1914, volgens mondeling verkregen inlichtingen thans zelfs 200 %.

De wet van 31 Aug. 1907 noopt alle steden tot het maken van een uitbreidingsplan, dat alle staten, bouwblokken, pleinen aangeeft, met de bijbehorende wegprofielen. Het plan wordt door den gemeenteraad vastgesteld, doch behoort, voor het tot uitvoering komt, koninklijke goedkeuring.

Alle officieele en partikuliere personen, die ondergetekende in verband met zijn opdracht bezocht, hebben hem met de grootste welwillendheid de inlichtingen verstrekt die hij noodig had. Dit geldt in het bijzonder voor de „Nationala förningen mot emigrationen” te Stockholm en de „drättselkammaren 2a” avd. te Göteborg. Van de kommunale bouwpolitiek in Stockholm was het minder makkelijk een voldoende overzicht te krijgen, daar juist een reorganisatie van den bouw dienst daar ondernomen werd.
Amsterdam, October 1919.

Prof. G. J. Morre. †

In den onderdom van 82 jaar is te Delft overleden de heer G. J. Morre, oud-Hoogleraar aan de Technische Hoogeschool, Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw. In 1861 werd de heer Morre benoemd tot leeraar in de Burgerlijke Bouwkunde aan de toenmalige Koninklijke Academie. Den 1en Maart 1896 werd hij hoogleraar aan de Polytechnische School.

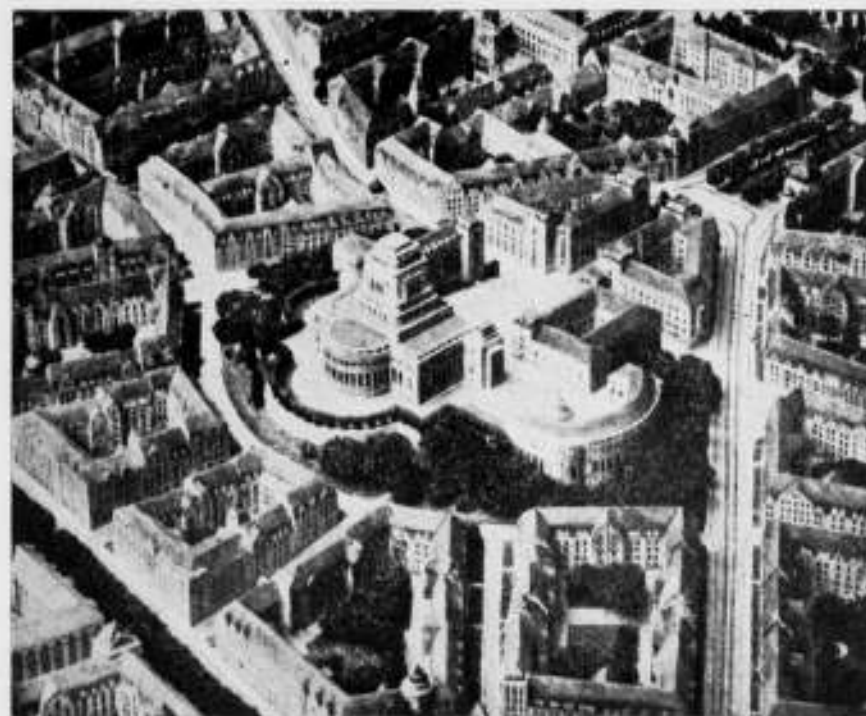
De heer Morre schreef eenige werken op het gebied van de bouwkunde constructie, waarvan vooral het „Trappenboek” de aandacht trok.

Commissie voor het onderzoek naar de werken in Gwapend beton, hier te lande in den loop der jaren gemaakt

Naar uit de mededeelingen van den Betonijzerbond (opgenomen in Gwapend Beton October 1919) blijkt, zal de bovengenoemde Commissie binnenkort worden ingesteld. De Betonijzerbond heeft aan den Minister van L. N. en H. voorgesteld een som ter beschikking te stellen mits twee leden van den Bond in de Commissie zitting zouden krijgen.

Het onderzoek zal ten doel hebben, niet alleen eventuele fouten aan te wijzen, doch ook de middelen aan te geven om in de toekomst die fouten te vermijden. In zooverre zal de Commissie niet alleen een wetenschappelijk werk verrichten, maar meer nog een groot nijverheidsbelang dienen.

Het Bestuur van den Betonijzerbond voelde er veel voor, dat ook twee deskundige, architecten in de Commissie zitting zouden nemen en heeft besloten naar aanleiding hiervan bij den Minister er op aan te dringen ook den Bond van Nederlandsche architecten uit te noodigen twee afgevaardigden aan te wijzen.

STADSDEEL MET HOOGTE AAN HET EINDE VAN BREDVIKSVÄGEN.

INDRUKKEN UIT HET NOORDEN GROOT-HELSINGFORS.

(Vervolg en slot van pag. 264.)

Oppervlakkig en alleen in plan beschouwd, bevredigen de groote verkeerswegen niet, met al hun verandering in richting; maar prachtig vlak glippen ze zoo tusschen de klippen door; glad en vlug wordt het verkeer onderhouden met de oude stad. Markante punten zijn hier als met opzet vermeden; en, zijn die, wel beschouwd, ook eigenlijk niet slecht besteed aan een zich voort-haastende menigte?

Wegen, waar minder snelverkeer gedacht is, worden wél beheerscht door zulke punten; „Bredviksvägen” wordt zoo door een, als acropool behandelde, hoogte beëindigd. Bij het gaan langs dien weg blijft de aandacht steeds gespannen, hoog stapelen in de verte de huizen zich op langs de helling van een heuvel, die zelf bekroond wordt door een regeeringspaleis. Vooral in de lange zomeravonden, als de straten beneden diep in de schaduw wegzinken, hebben die hoog-opgaande massa's een groote functie in het stadsbeeld. Verderop splitst zich de weg, om aan weerskanten van de hoogte verder te gaan; hoog boven een weelderigen plantengroei uit, blijft de machtige vierkante „dom” zichtbaar. Maar voor we zoo ver zijn, wordt de „Bredviksvägen” gekruist door een breede promenade. Als goed regisseur doet de architect hier het gezellige verkeer plaats hebben, gemaakt tot voorgrond van een perspectief van terras- en arcadenbouw, breed en frisch bekroond door den koepel van het voornaamste openbare gebouw in dit stadsgedeelte. Het verkeer

van de zacht stijgende „Centralallén” gaat langs den voet van den „dom”, en beroert niet de promenade in de diepte. Als belangrijk element in het stadsplan zijn er meer van die promenades; op deze wijze kunnen er oases van rust in een roezige havenstad verkregen worden, mits geplaatst als hier, waar het groote verkeer ze niet raakt.

Meer naar het Noord-Oosten toe, nog voorbij het station van den voorstadsspoorweg, is een parkaanleg; vlak omsluiten boomgroepen hier de speelvelden, hoog er om heen een krans van heuvels, de hellingen bezet met villa's in groen verstoken. Een lange, stijgende weg, heuvel op, wordt beheerscht door kerkgelouwen. Nog verder naar het Noorden een ziekenhuis, vriendelijk gelegen tusschen het groen. In het Zuidwesten, langs de lange kustlijn, een open bebouwing; prachtig nadert hier het groen de zee; men ziet ze reeds voor zich, de landhuisjes, naar nationalen trant warm-rood geschilderd, tusschen de boomen weggedoken. Op een enkel punt laten ze een doorkijk vrij; geestig is een kerkje in de verte naar voren gebracht, mooi als een point de vue. Het geheel machtig beheerscht door bovengenoemden „Bredvikborgen”.

Of Saarinen een specialiteit op stedenbouwkundig gebied genoemd mag worden, durf ik niet te beoordelen; vermoedelijk zijn er veel, die beter in alle quaesties zijn ingeleid. Maar het in een wereldprijsvraag met 137 mededingers oogsten van een tweeden

STADSDEEL MET HOOGTE AAN HET EINDE VAN DE PROMENADE.

prijs (Hoofdstad voor Australië prijsvraag 1911) geeft ook wel eenigen grond, dat hier voor Helsingfors de juiste weg gevonden is.

Een plan dat niet in de eerste plaats steunt op klassieke of romantische opvatting, maar een, dat uit den grond gegroeid is, waar het bij hoort, al blijkt uit de geheele beschouwing een beheersching van de literatuur over het onderwerp.

Sterke figuur; uit een groep van een half miljoen menschen — het Zweedsch sprekend gedeelte van de Finnen — naast een Amerikaan en een Fransman winner in zoo'n algemeene prijsvraag.

Maar er is meer; het stilliggen van alles tijdens den oorlog bracht, zooals beven opgemerkt werd, bezinning, waardoor gelegenheid te over was om terug te zien op wat het Amerikaansche snel bouwen van Helsingfors gemaakt had.

In de samenleving werd ook hier de verhouding van de verschillende klassen er intusschen niet beter op. Een tijd lang kon de socialistische majoriteit het evenwicht handhaven. Een leger moest er evenwel zijn voor het handhaven van de orde; om zeker te zijn van de kracht er van, werd het uit één partij gevormd. Het leger werd echter krachtiger dan de partij, de slechte elementen wisten zich van het gezag meester te maken, en een legerrevolutie loste alle oeconomisch leven op. In de drie maanden, dat eigenlijk die revolutie maar duurde, heeft nu Saarinen, door de tegenpartij op zijn bezitting bij Hvittvask gevangen gehouden, een project uitgewerkt dat geheel Helsingfors omvat; de voorbereidende werkzaamheden daarvoor waren ondernomen in samenwerking met den stadsarchitect Bertel Jung.

Weer uitgaande van de verkeersmogelijkheden, wor-

den deze duchtig onder de oogen gezien. De lijnen zijn hier natuurlijk grooter, er is hier in de eerste plaats gedacht aan de aansluiting met het buitenland, Reval, Petersburg enz.: Nu heeft Helsingfors een buitengewoon gunstige ligging als havenplaats, het geldt hier dan ook het meest een keuze te doen tusschen de verschillende punten, die zich er voortreffelijk toe leenen. Het zou te ver voeren, ook hier op details van het ontwerp in te gaan. Als hoofdzaak evenwel het volgende: de grootste verandering heeft plaats aan den rand van de stad; in het midden — buiten de nu bestaande bebouwing — wordt een boulevard gedacht met een breedte van 100 M. en een lengte van drie kilometer, m.i. de sterkste zijde van het project, daar ze prachtig de city met de andere deelen van de stad verbindt. Met een lengte, dubbel zoo groot als die van b.v. Unter den Linden, zal evenwel het gevaar voor eentonigheid niet denkbeeldig zijn. Verder zijn nog opgemerkt, dat de industrie centra naar het Oosten verlegd zijn en verschillende wooncentra gevormd worden, die elk op zich zelf aan de gewone dagelijksche behoeften van hun inwoners kunnen voldoen.

Elk stadsdeel is in hoofdzaak op en om een hoogte gegroepeerd; de hoogste bebouwing in het midden als een kroon boven alles uitstekende; daaromheen als overgang tot de parken, lagere villa-bebouwing. Zooals het plan aangeeft, ¹⁾ is er niet zuinig met parkgronden omgesprongen. Veel hiervan is als oerbosch al aanwezig, doch veel zal ook nog moeten worden aangeplant. Is het niet mooi, zulke ontwerpen door-

¹⁾ Jammer genoeg kan dit plan hier niet worden afgedrukt, de afmetingen zouden te klein en dus onduidelijk worden.

OPEN BEBOUWING IN HET NOORDELIJKE STADSDEEL.

gewerkt te vinden zonder wekelijks of eenzijdig aesthetisch geredeneerd? Er is met de honderden praktische eischen als geestelijk materiaal, een geheel geschapen, dat m.i. moeilijk te verbeteren zal zijn.

En dat het mogelijk was, zoo'n ontwerp te maken, is hier ook al weer grotendeels te danken aan den onbaatzuchtigen steun, door een enkeling verleend. In een inleiding tot de bespreking van het ontwerp, gedenkt Bertel Jung dankbaar den Urheber van het idee, Julius Talberg, een zakenman, die bij de inleiding van het ontwerp als handelman het gezond zakelijke op den voorgrond wist te houden. Deze man was het ook, die de middelen voor het ontwerp verschafte en dit in zijn geheel weer overdeed aan een plaatselijke vereeniging, waarnaar het project genoemd is „Pro Helsingfors“.

De tijdsruimte voor de ontwikkeling er van is gedacht op ongeveer dertig jaar.

Het is te hopen, dat tegen dien tijd het verkeer zoo vereenvoudigd is, dat het geen bezwaar meer kan zijn, een zomeruitstapje dien kant uit te maken, en er dan blijkt, dat het grootsch opgezette plan geen utopie geweest is.

Wie liever nu al een indruk heeft van wat hij dan zal zien, bestelle bij den „Akademiska bokhandeln“ Fabiansgatan 27 in Helsingfors, een exemplaar van „Munksnäs-Haga och stor-Helsingfors stadsplanstudier och forslag av Eliel Saarinen“ (Zweedsch of Finsch). Het is een heel verhaal meer dan 150 pag. druk, rijk geillustreerd. Het andere „Ett förslag till stadsplan för Stor-Helsingfors utarbetad av Eliel Saarinen“, is zelfs in het Duitsch en het Engelsch te verkrijgen, doch is korter en zakelijker.

J. B.

AMBTENAAR-ARCHITECT.

Op de laatste vergadering van den Haagschen kring van den B.N.A. ontwikkelde zich een gesprek over de vraag: „mogen Ambtenaar-Architecten particulier werk verrichten?”

Mijn indruk was dat alle aanwezigen, behalve ik, die vraag ontkennend beantwoordden, en dat zij in dit geval met „Ambtenaren” bedoelden hen, die in dienst waren van Staat, Provincie, Gemeente of Waterschap, dus niet Architecten van een Kerkgenootschap, van een Spoorwegmaatschappij, van een Bankfederatie, van een Industriele onderneming, enz.

Ik geloof niet, dat toevallig alleen in deze vergadering een in die mate overwegend aantal onzer collega's „neen!” wilde antwoorden, en moet dus aannemen dat gelijkdenkenden als ik ver in de minderheid zijn. Ik heb nu het gevoel dat of ik een belangrijk punt in deze quaestie verkeerd inzie, of dat al die anderen dat doen; en in het eerste geval wil ik graag van mijn ongelijk overtuigd worden.

Ambtenaar-Architecten werden in het algemeen niet voor „vol” aangezien door hun vrije collega's; wij weten allen met welk een diepe minachting de meeste Architecten spreken over „Waterstaatsstijl”, over werk van Rijksbouwmeesters, enz.

Naar ik meen was vóór de fusie één der wenschen van den ouden B.N.A. dat Ambtenaren geen lid zouden kunnen zijn. In een buitengewoon interessant rapport ter bestudeering dezer quaestie, uitgebracht door van Bilderbeek, Bremer, Hulshoff en Granpré Molière, en opgenomen in het B.W. van 1918 blz. 211 e.v., kwam men tot een tegenovergesteld resultaat.

De Ambtenaren werden toegelaten; toegelaten als lid van de Vereeniging, maar blijkbaar niet in de harten, niet in de waarachtige collegialiteit van de meesten; want daar wordt voorgesteld — en waarschijnlijk door een meerderheid — hun te verbieden particulier werk te maken.

Hoe komt het dat die Ambtenaar-Architect met een eigenaardig soort walging wordt opgenomen?

En waarom mag hij zich dan, als hij eindelijk heeft mogen binnensluipen, niet met particuliere opdrachten belasten?

Bovengenoemde walging begrijp ik.

Ten eerste waren de prestaties van de staats- en andere Ambtenaren op bouwkundig gebied zelden een uitzondering op den liberalen regel dat „Kunst geen Regeeringszaak” en dus ook geen Regeeringsproduct kon zijn. Het aantal Gevangenissen en Rechtsgebouwen, Universiteiten, Postkantoren, Gemeentelijke scholen enz., dat het aesthetisch peil onzer Bouwkunst mee omhoog heeft gebracht is zeker even verdwijnend klein als het aantal der openbare uitgaven, zooals van bankbiljetten, briefkaarten en belastingformulieren, dat geen schande voor onze Westersche beschaving is.

Ten tweede was het contact tusschen de vrije ar-

chitecten en de ambtenaren in het algemeen zelden van dien aard dat er een hartstochtelijke liefde uit opbloede: denk even aan Ambtenaren van het Bouwen Woningtoezicht; en hervoel alles wat in ons hart en hoofd omgaat bij het zien van een Belasting-ambtenaar of van een politie-agent!

Neen, een vrij mensch, en zeker een vrij kunstenaar, kan „den Ambtenaar” niet beminnen.

De functie van „den Ambtenaar” is het secuur doen heerschen van de tegenwoordige openbare machten. Al wat nieuw, al wat jong is, bezorgt hem, op z'n minst, last.

De functie van de kunst is het leven te verfrisschen, te verjongen.

Ziedaar een krasse tegenstelling.

Ten derde sprak de broodrij! Ja, ik wil dat harde woord, dat duidelijke woord hier gebruiken. Het is mijn overtuiging dat de vrije Architecten vaak jaloersch waren op de bestaanszekerheid van den Ambtenaar. Al werd zoo een opwelling misschien onmiddellijk gevolgd of zelfs begeleid door de fiere gedachte: „maar ik wil mijn vrije ziel niet voor een bord linzen verkoopen”, toch bestond er niet alleen minachting voor de Bouwkunstige prestaties en afkeer van de „Ambtenarij” in het algemeen, maar ook jaloezie!

Is dat alles nu een reden om den Ambtenaren het lidmaatschap onzer Vereeniging te ontzeggen of hun vrijheid als ontwerper te beperken?

Neen, zeg ik.

Neen, zegt bovengenoemd rapport.

Onze Vereeniging is „ter bevordering der Bouwkunst” en „een Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.”

Ik acht het geen bevordering der Bouwkunst en onzer Vakbelangen als we een groot aantal Architecten buiten ons Vereenigingsleven, onze Vergaderingen, ons Orgaan sluiten; integendeel.

We hebben het feit te aanvaarden dat er Ambtenaren bestaan, dat er Ambtenaar-Architecten bestaan, dat die Ambtenaar-Architecten jaarlijks voor vele miljoenen bouwen en dat die huwsels een enorm invloed ten goede of ten kwade kunnen uitoefenen. Nu geloof ik, dat die invloed meer ten goede zal komen naarmate die Ambtenaar-Architecten zich meer thuis voelen onder hun vrije collega's, *naarmate ze meer contact hebben met het leven buiten hun bureau.* En nu de tweede vraag. Wat waren de motieven van mijn collega's op die vergadering in den Haag?

„Vele Ambtenaren nemen werk aan voor een vergoeding ver onder het vastgestelde honorarium. Dat is tegen onze vakbelangen. Dat moeten we dus bestrijden. Dat willen we doen door alle Ambtenaren te verbieden particulier werk te verrichten. Dat hopen we te bereiken door hun Chefs te verzoeken een dergelijk verbod uit te vaardigen.”

Radicaal lijkt het, maar ik vind het gruwelijk onrecht-

vaardig, niet-doeltreffend en niet-bevorderlijk voor de Bouwkunst.

Gruwelijk onrechtvaardig omdat op die manier ook Ambtenaren, die volkomen correct de honorariumtabel volgen, alle kans ontnomen wordt particulier werk te maken. En wat zouden de heeren — voorstanders van dat verbod wel zeggen als alle Architecten beboet werden telkens als één tegen de Ecrecode zondigde?

Niet-doeltreffend omdat juist het soort menschen dat voor een hongerloonje particulier bouwkundig werk verricht — ook zegt een eigenbouwer tegen hem

„maak vanavond 's effe een mooi prentje van die voorgevel; dan krijg je tien ronde guldentjes van me!” En hij doet het — niet te vangen is met een verbod van hun chef; ze blijven doodkalm die mooie prentjes maken, en de chef merkt er niet veel van.

Niet bevorderlijk voor de Bouwkunst omdat zoo'n verbod ook den talentvollen Ambtenaar — en zoo zijn er, dat weten wij allen — buiten het vrije leven houdt; en juist dat vrije leven zal hem verfrisschen en zijn werk inhoud geven.

Den Haag, October 19.

A. H. VAN ROOD.

TROPENADEL.

In het „Indisch Bouwkundig Tijdschrift” van 15 September j.l. komt een stukje voor getiteld: „verkeerde Methoden” en ondertekend v. D., waaruit blijkt dat de officieele bouwkunst in Indië nog in een zeer achterlijk stadium verkeert. Wij nemen hier een en ander uit dit stuk over.

„Een der regels in de bouwkunde zegt, dat indeeling en constructie van een gebouw zichtbaar moeten zijn. Het zichtbaar zijn van de constructie bestaat hierin dat men aan een gebouw moet kunnen zien uit welk materiaal en hoe het samengesteld is, dus een steenen gebouw geeft men niet het uiterlijk van een houten, evenmin het omgekeerde. Een vakwerk constructie (met vullingsmuren) bijv. gaat men niet bepleisteren, want men wekt daardoor den schijn op met een geheel steenen gebouw te doen te hebben.

Afgezien nog van het gepruts met ijzerdraad, draadnagels, ruw maken van het hout enz. om het afvallen van de bepleistering te beletten, staat zoo'n gebouw daar dan als één groote onwaarheid.

Zoo iets kan men b.v. zien bij de Inl. scholen 2e kl. zooals die in den laatsten tijd in de 4e Wat. afd. gebouwd worden, (het is mij niet bekend of het elders ook voorgeschreven is).

Ze zijn van de bekende constructie, houten geraamte waarin halfsteens vullingsmuren inplaats van de vroeger gebruikte bamboewanden. Het construeerend deel is dus het hout en dit wordt nu op de boven omschreven manier met wat geknoei van ijzerdraad bespannen en daarna bepleisterd, gelijk met de vullingsmuren.

De achter- en zijgevels leveren dan voor het oog niet veel bijzonders op, alleen vraagt men zich af waaraan toch de schoren van de consoles van het dakoverstek bevestigd zijn; het lijkt of die zoo maar in de muren gemetseld zijn, wat constructief onmogelijk is. Bekijkt men echter de voorgevels, dan is het voor het oog, alsof op een halfsteensmuur van ongeveer twee meter hoog een houten geraamte geplaatst is, waarin het gaas bevestigd is. Dat de muur slechts halfsteens is, blijkt uit de afmetingen van het hout, dat aan binnen- en buitenkant muur gelijk werkt en dus duidelijk de muurdikte laat zien.

Op dit los staande geraamte staat nu de kap, losstaand natuurlijk, want in een halfsteensmuur is een goede verankering onmogelijk en men vraagt zich verwonderd af, hoe blijft het zaakje staan?

Ook op andere manieren wordt dikwijls gezondigd. Wie uit den oosthoek herinnert zich niet het gebouw waarin vroeger de Oost-Java bioscoop en restaurant gevestigd waren.

Hoewel dit gebouw in zijn geheel reeds een onsmakelijke indruk gaf, was er bovendien wel een en ander dat meer dan idioot was. In één der topgevels, welke vierkant was en aanleunde tegen een gewoon links en rechts aflopend dak, had men in de dus buiten de dakvelden uitstekende stukken gevel lichtkozijntjes geplaatst, waarschijnlijk bedoeld als versiering. Lichtkozijnen in vrijstaande muren, je keek zoo van de straat af door de ramen naar de sterretjes.

Iets dergelijks zal men over eenigen tijd bij een gouv. gebouw zien verschijnen waarvoor een erfafscheidingsmuurtje gebouwd wordt. Deze erfafscheiding was oorspronkelijk ontworpen als een houten hekwerk tusschen steenen pilasters, misschien niet mooi, maar dat is een quaestie van smaak. De teekening werd gewijzigd in een muurtje van pilasters waartusschen betonroosters en wel betonroosters zooals die overal voor ventilatieroosters gebruikt worden, en nu is natuurlijk de ventilatie van het open vooraf van dit gebouw, dat zoowat 20 M. en van den weg afstaat, uitstekend gewaarborgd. Een vrijstaande muur waarin ventilatie openingen, ziedaar een prachtoplossing van een moeilijk probleem.

Maar het gekste komt nog. Te Kediri woont iemand, die een huis met een verdieping heeft laten bouwen. 's Mans boekhouder zou dat zaakje wel eens opknappen en zoo verrees daar een gebouw, volgens een teekening klakkeloos overgenomen uit een Eur. bouwk. tijdschrift. Wat serre was, werd open galerij en ziedaar de woning als geknipt voor Indië.

Zelfs de schoorsteen ontbreekt niet, de voegen zijn heel netjes in het pleisterwerk nagebootst, maar 't is toch niet je „dat” geworden, want het schoorsteentje, dat tegen een gevel aanligt, is massief, tenminste het

weg, het Zeeburgerpad en den Amstedijk, 821 verenigingswoningen, 110 woningen gebouwd door particulieren en wel 70 op erfpachtgrond en 40 op eigen grond, benevens 20 barakwoningen, gebouwd door een Comité tot huisvesting van Belgische vluchtelingen.

Van de nieuw gebouwde woningen liggen 402 benoorden en 999 bezuiden het IJ, van welke laatste 787 in het noordwesten, 4 in zuidwesten, 152 in „Zuid“ en 56 in het oosten der gemeente. In het geheel zijn hierbij 20 winkelwoningen. Met deze vermeerdering voldoet de woningvoorraad nog lang niet aan de woningbehoefte; integendeel, het tekort is steeds stijgende tengevolge van de vermeerdering van het aantal gezinnen in de gemeente.

Omtrent den gemeentelijken woningbouw zegt het verslag: In 1918 werd een aanvang gemaakt met den bouw van 1369 woningen in den Buiksloterham en met den bouw van 351 woningen in de Transvaalbuurt.

Met de voorbereiding van de plannen omvattende nog 790 woningen in den Buiksloterham en 328 woningen in de Spaardammerbuurt, werd gestadig voortgegaan.

Met den bouw van 537 semi-permanente woningen in den Buiksloterham en den Nieuwendammerham, waartoe de gemeenteraad 28 November 1917 besloot, werd eerst in Maart 1918 een aanvang gemaakt, daar bij de ophooging der terreinen moeilijkheden werden ondervonden. Aan het einde van het verslagjaar waren 348 dezer woningen gereed en betrokken. Gedwongen door den grooten woningnood werden 49 verplaatsbare houten woningen opgesteld aan den Grasweg, het Zeeburgerpad en den Amstedijk.

Voor huisvesting van langen duur zijn deze woningen minder geschikt; vooral in den winter zijn het geen gerieflijke woningen en daar de winter van 1918 gekenmerkt werd door gebrek aan brandstof, is dit bezwaar ernstig ondervonden. Indien van de in deze woningen geplaatste gezinnen bleek, dat zij hun woning naar behooren bewoonden, zijn zij, zoodra betere woningen open kwamen, daarheen overgeplaatst.

Behalve door aanbouw had ook door overneming vermeerdering van het aantal gemeentewoningen plaats, o.a. van de woningen van de vereniging „De Arbeiderswoning“.

Wat den bouw door woningbouwverenigingen betreft, valt op te merken, dat in 1918 werden voltooid 821 verenigingswoningen, zoodat in totaal sinds 1909 — het jaar, waarin de eerste woningen, gebouwd met rijksvoorschot werden voltooid — gereed kwamen 5394 woningen. N. R. C.

Restauratie voormalige Agnietenschol te Amsterdam.

De gemeenteraad te Amsterdam heeft aangenomen het voorstel van B. en W., om over te gaan tot een restauratie van de voormalige Agnietenschol, waardoor dit gebouw wordt teruggebracht tot den toestand zooals die was in 1631, toen er het Athenaeum in werd gevestigd. Het gerestaureerde gebouw zal gebruikt worden voor universitaire doeleinden. De kosten bedragen f 142.000.

Lezingen Academie te Rotterdam.

De Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen alhier kondigt twee reeksen lezingen aan.

1e serie. 13 November: Dr. H. P. Berlage, „Het logische in de ontwikkeling der beeldende kunst“; 4 December T. B. Roorda, conservator aan het rijks ethnographisch museum te Leiden, „Het geestelijk element in de beeldende kunst“; 8 Jan. H. C. Verkruijsen, „Het onderwijs in de beeldende kunst.“

2e serie. 1e. De cultureele betekenis der ambachts- en nijverheidskunst; 2e. Architectuur; 3e. Het meubel; 4e. De schilderkunst; 5e. Techniek en kunst.

De lezingen zullen worden gehouden in de lezingzaal van het gemeente-ziekenhuis aan den Coolsingel, ingang Crispijnlaan.

Verbouwing Tweede Kamer.

Eindverslag der Eerste Kamer over het wetsontwerp tot verhooging van Hoofdstuk IX Staatsbegroeting (verbouwing Kamergebouw), werd twijfel uitgesproken of de motie Dresselhuys en de als gevolg daarvan door den Minister gedane toezegging, wel getuigen van de noodige deferentie jegens den Raad van State en of wel op voldoende rechtsgrond dit College uit zijn tegenwoordig verblijf staat te worden verdreven.

Voorts hebben enkele leden bezwaar gemaakt tegen het voornemen der Regeering een vijftal particuliere autoriteiten uit te noodigen om een vrije oplossing der Kamerverbouwing in te dienen.

Verkievelijk achte men het, om aan een bouwmeester wiens werk den noodigen waarborg geeft, dat hij tot het ontwerpen van een monumentaal bouwwerk ten volle bevoegd en in staat is, opdracht te geven tot het ontwerp van het nieuwe gebouw voor de Kamer. (Vaderland.)

Adviesbureau voor technische en technisch-economische voorlichting van gemeenten.

Het bestuur van de vereniging van Nederlandsche gemeenten heeft voor technische en technisch-economische voorlichting van gemeenten een adviesbureau gevestigd en als directeuren daarvan benoemd de heeren A. W. C. Dwars, civiel- en bouwkundig ingenieur, en B. A. Verhey, civiel-ingenieur, Den Haag. (N.R.Cr.)

Verband tusschen de sociale gesteldheid en de woonhuisbouwkunst.

In den Cicerone van September jl. wijst Walter Curt Behrendt erop, dat bij de Grieken de huizen klein en schamel zijn, gevolg van het openbaar-politieke karakter van het staatsleven; dat zij door de sterkere ontwikkeling van het familieleven bij de Romeinen grooter en fraaijer worden. Dan schetst hij het woonhuis van den gezeten burger in de 16e en 17e eeuw met zijn groote ruimten voor gezelligheid, zijn omvangrijke kenken en vele kleine vertrekken op de bovenverdiepingen, aldus gebouwd om een groote familie te herbergen, daar de getrouwde kinderen veelal in het onderlijk huis bleven. Een groote verandering komt hierin in den loop van de 18e eeuw. De burgers gaan de zeden van de vorsten navolgen. De grootste ruimten van het huis worden niet meer voor de familie doch voor vreemden ingericht. Het intieme familieleven gaat te gronde. „Omstreeks het midden van de 18e eeuw“ — zegt Taine — „wonen man en vrouw in hetzelfde hotel, maar daarmede was dan ook alles gezegd.“ De ouders leven apart, de kinderen eveneens apart met hunne betaalde opvoeders. Het woonhuis moest nu een ander doel dienen, maar het had ten minste een doel en dat gaf de bouwkunst de beste kansen iets moois te leveren. De burgerlijke bouwkunst van den tegenwoordigen tijd heeft niet zoo'n vast omschreven doel.

Toonaangevende kringen in den geest van de 18e eeuw bestaan er nu niet meer. De algemeene neiging van onzen tijd tot sociale nivellering heeft die doen verdwijnen. Ook de patriarchale familie is verdwenen. Trouwt een kind, dan zoekt het een eigen woning, dikwijls heeft het zelfs reeds lang tevoren het onderlijk huis verlaten. Daardoor hecht men zich niet meer zoo aan een huis, beschouwt men het niet meer als een noodzakelijkheid een eigen huis te bezitten. De kleiner geworden familie is tevreden met een huurhuis, een één-familiehuis, dat in een rij vrijwel eendere huizen staat of een onderdeel van een huurkazerne. De architect moet dus wel huizen bouwen, die voor elkeen bruikbaar zijn, daar zij marktwaren zijn, geen gekoesterd eigen bezit en zoolang dat zoo blijft, kan men niet verwachten, dat de burgerlijke bouwkunst zich opnieuw krachtig zal ontwikkelen.

ONTWERPEN VOOR HOTELS IN DALMATIË.

Bijgaande geestig geteekende ontwerpen voor verschillende hotels in Dalmatië, van architect Alfred Keller te Weenen, zijn ontleend aan het tijdschrift „Die Bildenden Künste“, Wiener Monatshefte. De kust van Dalmatië, rijk aan natuurschoon, en met overvloed van allerlei boeiende kunstwerken heeft zich eerst sinds de laatste decennien in de belangstelling van het reizende publiek mogen verheugen. Toen een reis door Zwitserland tot de genoegens ging behooren van den burgerman, ging hier voor velen de bekoring van hun reizen af, en werden er andere streken uitgezocht. Zoo kwamen achtereenvolgens aan de beurt, Noorwegen, Schotland en Egypte, die, de een langer dan de andere, het voorrecht genoten door de internationale reisbureaux als de voortreffelijkste streken der aarde te worden aangeprezen.

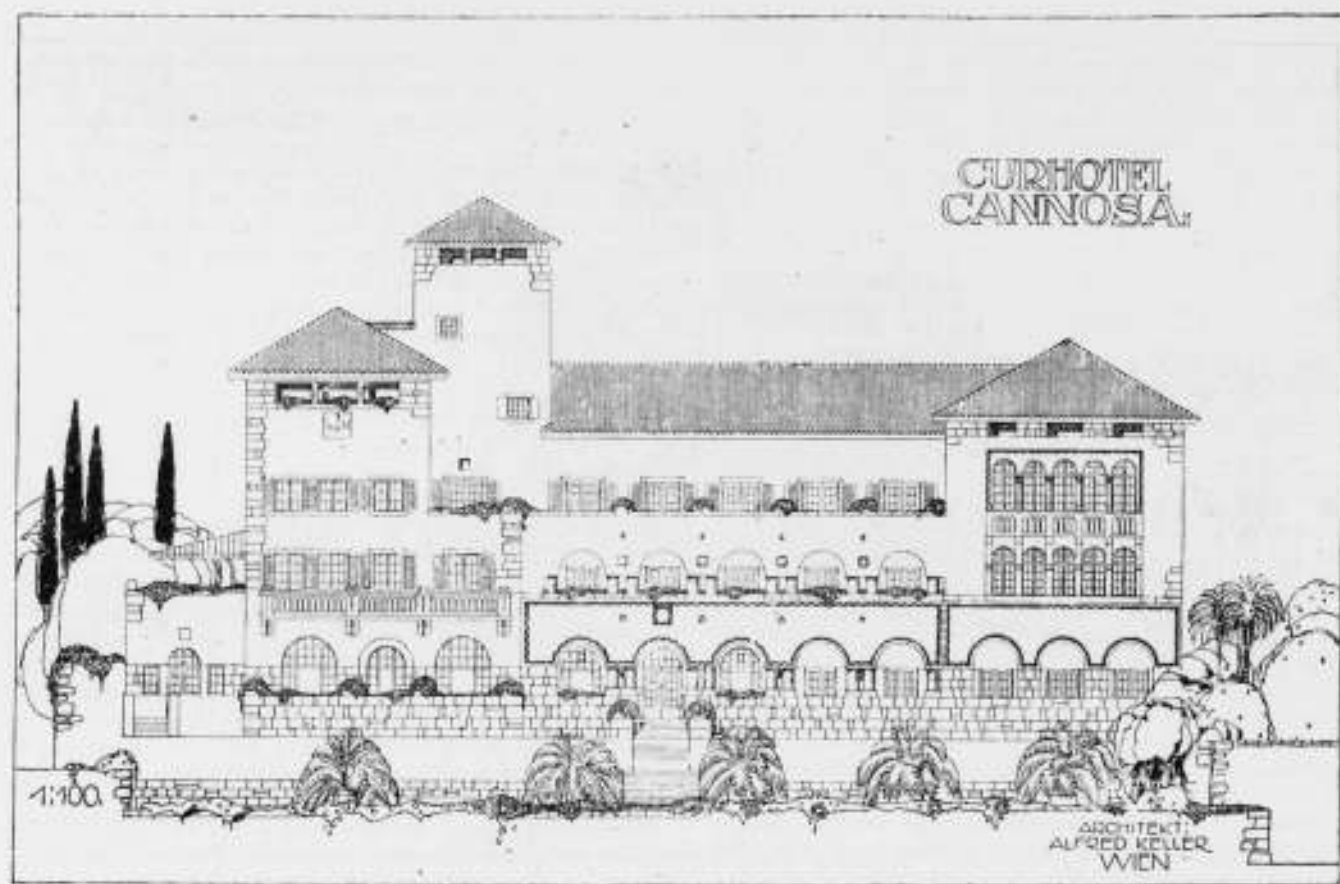
In de jaren vóór den oorlog viel Dalmatië in den smaak, en vond het een belangstelling, die het voor die van tijdens den oorlog gaarne weer had ingeruild. Langzamerhand was de belangrijkheid der monumenten, die in de Adriatische kustlanden van Oostenrijk uit den Romeinschen tijd, uit het vroeg-christelijke tijdvak en uit de middeleeuwen, waren overgebleven, wereldkundig gemaakt. Grote beschrijvingen en plaatwerken, als dat van Georg Kowalczyk, deden de oogen open gaan voor de rijkdommen van het Paleis van Diocletianus en den Jupitertempel te Spalato, het Rectoren-paleis te Ragusa, en de kunstschatten in de musea te Cattera, Sebenico e. a. Geen wonder, dat Dalmatië de voor-

deelen van het vreemdelingenverkeer begon te gevoelen, maar daarvan ook de lasten door het groote gebrek aan hotels en andere instellingen, die een groot vreemdelingenverkeer direct met zich brengt.

Het Oostenrijksche Ministerie van Handel heeft toen niet lang vóór den oorlog, plannen doen ontwerpen voor hotels en „Kursalons“ in verschillende plaatsen aan de kust van Dalmatië. Eenige van deze ontwerpen, van den Weenschen architect Alfred Keller, vindt men hier afgebeeld. Dat van het Palast-Hotel te Spalato is een verbouwing. De romp van het hoofdgebouw is gedeeltelijk oud, de deelen die er het markante en levendige silhouet aangeven, zijn nieuw. Levendigheid is een der factoren die Keller in zijn bouwwerken brengen wil. En kostelijk weet hij terrassen op elkaar te stapelen, loggia's aaneen te rijgen, torentjes nit te bouwen, of zooals in het project voor het hotel te Ragusa, alle mogelijke — en onmogelijke — bouwdeelen te groepeeren tot een groot, en interessant geheel, om die levendigheid te bereiken. Het ontwerpen van dezen architect is een licht en vroolijk spel. „Alleen geschikt voor het Zuiden“, zal men zeggen.

Maar zullen dergelijke begaafde naturen niet overal op hun plaats zijn, en zou het werk van zoo'n architect in ons land, waar het wicht van wec der bouwkunst soms bedenkelijke afmetingen gaat aannemen, geen doeltreffend tegenwicht vormen.

J. P. M.

DE AMSTERDAMSCH E SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Bij het herleven der bouwbedrijvigheid is het meer dan waarschijnlijk dat verschillende belangrijke bouwplannen aan het oordeel der Schoonheidscommissie zullen worden onderworpen. Aangezien dit oordeel alleen gevraagd wordt als een advies aan B. en W. om de bouwvergunning al of niet te verleenen, is dit College geheel vrij om zich al of niet aan dit advies te houden. In het algemeen zullen B. en W. zich richten naar het advies, dat zij verzocht hebben aan een door henzelf ingestelde commissie. Toch kunnen er gewichtige andere redenen zijn, bijv. economische, welke bij een afkeurend oordeel der Schoonheidscommissie daartegen opwegen en waardoor B. en W. zouden kunnen besluiten, om in weerwil van het advies, waaruit zou blijken, dat het schoon van onze stad hiermee niet gebaat zou zijn, toch de bouwvergunning te verleenen.

Het zal voor dit College dikwijls zeer moeilijk zijn een beslissing te nemen, wanneer deze verschillende belangen tegenstrijdig zijn, vooral ook omdat B. en W. niet weten of de burgerij zich met de belangrijke beslissing zal kunnen vereenigen.

Waar nu onmiskenbaar de belangstelling van de burgers van Amsterdam voor het uiterlijk aanzien hunner stad groeiende is, lijkt het niet onredelijk om voor te stellen, dat in de bedoelde moeilijke gevallen het oordeel gevraagd wordt van de burgerij, m.a.w. van den Gemeenteraad. Naast een erkenning van deze

belangstelling zou hierin tevens liggen een aanmoediging daarvan.

De werkwijze zou dan de volgende kunnen zijn: Aan de Schoonheidscommissie wordt haar oordeel gevraagd over een belangrijk bouwwerk, dat van invloed is op het karakter der stad. Is de Schoonheidscommissie het er over eens, dat deze invloed gunstig is, dan adviseert zij tot het geven van de gevraagde bouwvergunning en zijn er dus geen andere moeilijkheden te overwinnen.

Voor het geval echter dat dit advies afwijzend zou luiden, zou daaraan het verzoek verbonden kunnen worden, om, vóór B. & W. mochten besluiten dit advies niet op te volgen, het oordeel van den Raad te vragen. In verband met de Gemeentewet, die de bouwvergunning in handen legt van B. & W. en niet van den Raad, zou dan toch de beslissing kunnen worden overgelaten aan B. & W., die dan echter rekening kunnen houden met het oordeel der burgerij.

Ongetwijfeld zullen er bezwaren zijn tegen dit systeem, maar het groote voordeel zou zijn, dat de burgerij zich dan zelf verantwoordelijk kan stellen, wanneer er geklaagd wordt over het voortdurend bederven onzer stad. Nu is dit te gemakkelijk afgeschoven op het College van B. & W. Is het niet juist en billijk om ons allen te zamen verantwoordelijk te doen zijn?

Ir. D. F. SLOTHOUWER.

HOTEL TE RAGUSA. ARCHITECT AFFRED KELLER.

AMBTENAAR-ARCHITECT.

Onder bovenstaand hoofd schrijft de heer Ingenieur-Architect van Rood in het B. W. van 1 Nov. j.l., dat zich op de laatste vergadering van den Haagschen Kring van den B.N.A. een gesprek ontwikkelde over de vraag of architecten, die ambtenaar zijn, particulier werk mogen verrichten.

Het wil mij voorkomen, dat de vraag door een der aanwezige architecten gesteld, geheel anders was geformuleerd en in hoofdzaak betrof de grief, dat door vele ambtenaren van Gemeente, Rijk, Genie of Provincie tegen laag honorarium bouwkundige werken worden uitgevoerd en door deze praktijken primo de bouwkunst wordt geschaad en secundo de particuliere architect in zijn bestaan wordt benadeeld. Alle aanwezigen met uitzondering van den heer Van Rood waren van meening, dat moest worden getracht, hieraan zooveel mogelijk een einde te maken.

Er werd niet speciaal bedoeld op den ambtenaar-architect, doch in 't algemeen op technische ambtenaren van officieele lichamen, waarbij voorbeelden werden aangehaald, dat belangrijke bouwwerken door opzichters van die lichamen werden uitgevoerd. Voor zoover ik mij kan herinneren — en de besprekingen van die vergadering liggen mij nog versch in mijn geheugen — werd door geen der aanwezigen het feit afgekeurd, dat een ambtenaar-architect lid van onze vereeniging kan zijn.

Naar de meening van den heer Van Rood was vóór de fusie een der wenschen van den ouden B.N.A., dat ambtenaren géén lid van den Bond zouden kunnen zijn. Deze meening kan ik ten stelligste tegenspreken, daar ik als ambtenaar-architect geruimen tijd van den ouden B.N.A. ben lid geweest.

Weliswaar is er een tijd geweest, dat het reglement zich tegen het aannemen van ambtenaren heeft verzet, doch dat artikel is lang, voordat de fusie tot stand kwam, gewijzigd.

Zéér v.le aangename vergaderingen heb ik in den ouden B.N.A. mogen meemaken en ik heb nooit gemerkt, dat daar de ambtenaar-architect-zooals de heer Van Rood dat zoo sterk uitdrukt — met walging werd opgenomen en er was van binnensluipen totaal geen sprake.

Dat de functie van den ambtenaar-en hier heb ik speciaal het oog op de functie van ambtenaar-architect is het secuur doen heerschen van de tegenwoordige machten, moet ik ten sterkste bestrijden en is evenmin waar als het feit, dat de particulier architect zich geheel laat beheerschen door zijn opdrachtgever.

Ik ben verscheidene jaren ambtenaar-architect en was voor dien evenveel jaren particulier architect en spreek dus uit ervaring, wanneer ik verklaar, dat ik méér vrijheid heb genoten in de ambtelijke dan in de particuliere uitoefening van mijn vak.

Vergelijkingen met ambtenaren van de belasting, met die van Bouw- en Woningtoezicht en met de Politie mogen toch niet worden aangehaald.

Dat een vrij mensch en zeker een vrij kunstenaar den „ambtenaar“ in 't algemeen niet kan beminnen, wil ik gereedelijk toegeven — ook ik bemin hem niet — doch dater „walging“ bestaat bij den particulieren architect ten opzichte van den ambtenaar-architect is even onjuist als eene bewering dat een ambtenaar-architect met minachting zou neerzien op den particulieren architect.

Ik ben er van overtuigd, dat er bij beiden wel architecten te vinden zijn die alzoo denken, doch dat zal dan toch uitzondering blijven en zal die uitzondering den regel bevestigen.

Voorts is er in de bewuste vergadering geen enkel woord gesproken, dat ten doel had den ambtenaar-architect het recht op het lidmaatschap van onze vereeniging te ontzeggen.

Ik ben er zelfs van overtuigd, dat men het er roerend over eens was, dat ter bevordering van de Bouwkunst en het vakbelang de ambtenaar-architect in de Vereeniging moet worden opgenomen.

Het denkbeeld van de kringvergadering om aan te dringen bij de verschillende officieele lichamen tot verbod van particulier werk door technische ambtenaren komt mij met het oog op de meerdere bestaanszekerheid van den particulieren architect *alleszins gemotiveerd* voor.

Wanneer den technischen ambtenaren, wien door de gemeenschap reeds een bestaan is verzekerd, maar

vrijheid wordt gegeven particuliere werken uit te voeren, ligt het voor de hand, dat zij de honorarium-tabel, die toch gebaseerd is op de bestaansvoorwaarden van den particulieren architect, totaal kunnen en zullen negeren en tegen een gering percentage

vele werken zouden uitvoeren, die anders aan particuliere architecten zouden worden toevertrouwd.

H. H. VAN ZEGGEREN,
Ambtenaar-architect.

's-Gravenhage, 2 November 1919.

„VOLKHUISVESTING”.

Sinds 1 October 1919 verschijnt een nieuw tijdschrift, „Volkhuysvesting” genaamd, veertiendaagsch orgaan van den Bond van Arbeiders-woningbouw-vereeningen. ¹⁾

No. 1 opent met een artikel getiteld „Onze Taak”. Die taak omvat: 1e. het op groote schaal in het leven roepen van de organen, waarvan de woningwet zich wenscht te bedienen; de z.g. arbeiderswoningbouw-vereeningen en z.g. stichtingen; 2e. deskundige voorlichting aan de verenigingsbestuurders, om de vlugge voorbereiding van den bouw te bevorderen. 3e. het uit den weg ruimen van bezwaren bij het feitelijke bouwen van de huizen. Die bezwaren waren er al in den goeden ouden tijd, toen de wet werd gemaakt.

Het contracteren met aannemers voor diverse onderdeelen van den bouw stelde steeds eigenaardige eischen van terreinwinst en routine. Maar in dezen tijd van kentering is dit alles nog erger geworden. Het oude instituut van de aanbesteding wordt door velerlei omstandigheden met den dag minder bruikbaar. De gewijzigde conjunctuur stelt nieuwe eischen. Een nieuwe organisatie moet worden geschapen. Eigen beheer, ziedaar de oplossing, maar een oplossing, die in een groote mate van organisatorisch, commercieel en technisch inzicht eischt, kwaliteiten, waarover de „amateurs” die de vereeningen besturen, meestal niet en zeker nooit in voldoende mate beschikken. Coöperaties van woningbouwverenigingen, bestuurd door bekwame technici, ziedaar de nieuwe vorm, waarin deze maatschappelijke noodzakelijkheid zich verwerkelijk; 4e. bevordering van een goede woning-inrichting. De arbeider gaat weigeren om de eenvoudige oprechte, maar smaakvolle vertrekken van zijn woning te ontsieren met waardeloozen en smake-loozen fabrieksrommel; 5e. bevordering van een goeddoordachte sociale organisatie. 6e. het snuiken van de macht van den particulieren huiseigenaar.

Meer omvat de taak voorshands nog niet. Verder betoogt de heer v. Sluijs dat er eerst nieuwe woningen moeten worden gebouwd en later pas de oude afgebroken, terwijl Arn. H. J. ons voorspiegelt hoe de nieuwe woningen er zullen komen. De Bond sticht in verschillende deelen van ons land centrale woningbouwverenigingen. Zoo'n centrale bouwvereniging tracht bestaande bouwverenigingen tot toetreding te bewegen en richt nieuwe op. Zoo houdt

de centrale bouwvereniging in Zuid-Holland, de C. A. B. I. Z. H. in het zuidelijk gedeelte van deze provincie elken avond een bouwvereniging ten doop, zoodat in 5 weken tijds 'n veertig plaatsen een bouwvereniging rijker zijn.

Elke centrale krijgt nu een technisch bureau voor het maken der plannen. Voor het in elkaar zetten der bureaux is de firma Gulden en Geldmaker, nadat een andere combinatie niet „toehapte”, bereid gevonden. „De firma G. en G. is een der grootste, zoo niet de grootste in Nederland op het gebied van den woningbouw. Zij zette reeds eenige duizenden woningen, die wat praktische en degelijke inrichting betreft, met de beste kunnen wedijveren. Gulden en Geldmaker genieten het vertrouwen van de arbeiders, zooals uit het steeds grooter worden van hun zaak blijkt.” Plannen worden op het hoofdbureau ontworpen en uitgewerkt op de gewestelijke bureaux. Voor de aesthetische verzorging van de vele complexen zullen meerdere begaafde krachten noodig zijn. Zoo deze verzorging aan andere architecten wordt opgedragen, geldt echter de eisch dat alles, wat tot het technische gedeelte behoort, over onze bureaux gaat. Deze arbeidsverdeling, die door de beste onzer architecten met graagte zal worden aanvaard, biedt verscheidene voordeelen. Een ieder, die iets weet van de enorme arbeidsverspilling der talloze kleine architectenbureautjes, zal toestemmen dat de door ons voorgestane concentratie den woningbouw beduidend bespoedigt. En daar komt het op aan.”

Zijn de plannen klaar, en is het voorschot goedgekeurd, dan begint de bouw, in eigen beheer, waarbij het mogelijk zal zijn met succes een beroep te doen op de medewerking der bouwvakarbeiders, waar hier hun arbeid niet dient ter verrijking van den een of anderen ondernemer, maar geheel komt ten bate der volkhuysvesting. Voor het vervullen van deze plannen verwacht de Bond de steun en medewerking van de Regeering (wier reactionaire instincten, zooals in een ander artikel staat, in diverse bestuursmaatregelen van den laatsten tijd tot uiting komen.)

Verder vindt men in dit eerste nummer een artikel van A. J. A. Rikkert over de woningtelling, en voorts talloze mededeelingen betreffende de verrichtingen van den Bond.

De heusche plannen van den Bond, om den woningbouw eens flink aan te pakken, blijkt wel uit dit eerste nummer van zijn orgaan.

Over den Bond zelve leest men iets in volgende nummers waarop we nader terugkomen. J. P. M.

Comité van Red.: Ir. M. TH. ELDOOT, Ir. M. J. GRANPRE-MOLLÉRE, Ir. A. W. HULSHOFF, JOH. D. LOOVEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIRRAS
Bureau van Redactie: Marixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitend. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIES: v. 1-6 regels f 1.80, elke regel m. er f 0.30. Groote letters naar plaatsruimte Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 15 NOV. 1919 — No 46.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Werk van J. Roodenburgh, door J. P. M. — Tentoonstelling van den wederopbouw te Brussel, door D. F. S. — De Nederlandsche Schoonheidscommissie, door Paul J. de Jongh. — Ontvangers Boekwerken, door Schb. en M. — De Vijf-straatadviseur.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden te UTRECHT op ZATERDAG 29 NOVEMBER 1919, in Hotel „l'Europe”.

Een uitvoerige beschrijvingsbrief van de agenda zal den leden in de 1e helft van de volgende week worden toegezonden.

De bureaux der gewestelijke kringen worden verzocht een vergadering der kringen uit te schrijven ter bespreking van de agenda.

Agenda:

1. Notulen
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Benoemingen.
5. Het aanvaarden van commissarijsschappen door architecten.
6. Het uitvoeren van particulier-werk door ambtenaar-architecten.
7. Statutenwijziging.
8. Rondvraag.

Er zal gelegenheid zijn in de pauze gezamenlijk de lunch te gebruiken in Hotel „l'Europe”.

Met het oog op de belangrijke punten van deze agenda, wordt een groote opkomst van de leden verwacht, hetgeen ook noodzakelijk zal zijn voor de behandeling van het laatstgenoemde punt, de statutenwijziging.

Adres aan de Tweede Kamer.

Het Besluit van den B. N. A. rond het volgende adres aan de Tweede Kamer, inzake den bouw van ambachtsscholen, enz.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Geeft met verschuldigd enerbied te kennen het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten.

dat het met groote ingenomenheid heeft kennis genomen van het aan Uwe Kamer voorgelegde ontwerp van wet bevoegende de machtiging tot het van Rijkswege garandeeren van de geldleeningen ten behoeve van de stichting en inrichting van gebouwen van gesubsidieerde bijzondere scholen voor nijverheids- en handelsonderwijs.

waardoor de gelegenheid wordt opengesteld om den bouw van dergelijke bouwwerken aan particuliere architecten op te dragen, hetgeen zeer bevorderlijk moet worden geacht voor een goede ontwikkeling van de bouwkunst, waarop reeds meermalen is gewezen, zooals blijkt uit de Memorie van Toelichting van het onderhavige wetsontwerp waarin voorkomt „dat men langs dezen weg beter tegemoet kan komen aan de wenschen, herhaaldelijk uitgesproken in adressen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van den Bond van Nederlandsche Architecten, die meenen, dat de eischen der architecten op die wijze beter in het oog gehouden kunnen worden dan bij ambtelijken bouw”

reden waarom Adressant de vrijheid neemt Uwe Kamer dringend te verzoeken genoemd wetsontwerp aan te nemen.

† Welk doende, enz.

(w.g.) A. Broese v. Groenou
Voorzitter.

(w.g.) Paul J. de Jongh
Secretaris (waarn).

Bevordering bouw middenstandswoningen.

Blijkens besluit van 6 dezer is bepaald

Art. 1. Onze minister van arbeid kan ten behoeve van den bouw van middenstandswoningen uit 's rijks kas aan gemeenten bijdragen toekennen tot ten hoogste het drievoud van het bedrag dat voor hetzelfde doel uit de gemeentekas wordt beschikbaar gesteld.

De bijdragen worden alleen gegeven voor middenstandswoningen, waarvan de huurprijs niet overschrijft een bedrag

¹⁾ Abonnementen à f 1.25 per kwartaal bij Fa. van Staal & Co. Rotterdam, Schiekade 180.

door onze voornoemde minister vast te stellen voor de gemeente, die eene bijdrage uit 's rijks kas vraagt.

Art. 2. De bijdragen van het rijk en de gemeente te zamen voor een bepaald bouwplan mogen niet meer bedragen dan het verschil tusschen de werkelijke bouwkosten en anderhalfmaal het bedrag van de kosten, die de uitvoering van het bouwplan in 1914 zou hebben gevorderd.

Onze minister van arbeid kan in zeer bijzondere gevallen eene bijdrage tot een hooger bedrag toestaan.

Art. 3. Eene bijdrage uit 's rijks kas wordt niet verleend, indien het gemeentebestuur met betrekking tot het plan, waarvoor de bijdrage wordt gevraagd, niet de goedkeuring van onzen minister van arbeid heeft verkregen op:

1o. het bouwplan;

2o. de regeling van de huren;

3o. de regeling van de financiële verhouding tusschen de gemeente en hen die de woningen bouwen of doen bouwen, en van het toezicht, dat van gemeentewege op de naleving van die regeling zal worden geoeftend;

4o. de regeling van de bepaling van het bedrag van den voor de gemeente te verleenen steun.

Art. 4. Aan eene bijdrage zijn, behalve de voorwaarden, die onze minister van arbeid voor ieder voorkomend geval noodig acht, verbonden de voorwaarden:

1o. dat de woningen gedurende ten minste 15 jaren voor verhuuring bestemd blijven;

2o. dat de woningen verhuurd worden alleen aan hen, die op grond van hun inkomen als huurders van die woningen in aanmerking komen;

3o. dat, indien de gemeente een recht van voorkoop of aansluiting heeft bedongen, de beslissing of zij van dat recht gebruik zal maken, wordt onderworpen aan de goedkeuring van onzen minister voornoemd;

4o. dat de rijksbijdrage zal worden terugbetaald, voor zoover mocht blijken, dat zij te hoog is geweest;

5o. dat, in geval van latere verrekening van de bijdrage der gemeente, ook de bijdrage van het rijk worde verrekend;

6o. dat de gemeente zorg draagt, dat hetgeen Onze voornoemde minister ingevolge artikel 3 heeft goedgekeurd en de voorwaarden worden nageleefd;

7o. dat de gemeente de rijksbijdrage geheel of ten deele, naar gelang onze voornoemde minister dat noodig acht, terugbetaalt binnen zes maanden na de dagteekening van de beschikking, waarbij onze voornoemde minister, onder vermelding van redenen, verklaart, dat de gemeente de voorwaarden, verbonden aan de bijdrage, niet behoorlijk naleeft.

Art. 5. Ons besluit van 18 Juli no. 92 blijft van kracht met betrekking tot overeenkomstig dat besluit verleende bijdragen.

(St. et.)

Middenstandswoningen.

De Min. van Arbeid brengt ter kennis van gemeentebesturen, die nog voor het loopende dienstjaar voor steun voor den bouw van middenstandswoningen krachtens het K. B. van 6 Nov. in aanmerking wenschen te komen en die nog niet een verzoek met teekeningen en exploitieraming indienden, dat zij hun verzoek onverwijld moeten indienen. Verzoeken, die na 1 Dec. inkomen, kunnen voor het loopende jaar niet meer worden behandeld.

Commissie Loonregeling Architecten-Personeel.

De heer Paul J. de Jongh heeft het Bestuur bericht, zijn benoeming tot lid van bovengenoemde Commissie, — welke geschiedde op de jongste ledenvergadering — niet te kunnen aannemen.

Het Bestuur, genoodzaakt een ander lid te benoemen, heeft den heer G. Versteeg bereid gevonden in de Commissie zitting te nemen.

De Commissie is thans samengesteld uit de heeren M. Meyrink en G. Versteeg, vertegenwoordigers van den B. N. A., C. J. B. Brayer en C. v. d. Linde, vertegenwoordigers van de Fede-

ratie van samenwerkende organisaties en den heer J. M. de Groot, vertegenwoordiger van den Bond van Technici.

Bouw van een nieuw Raadhuis te Amsterdam.

Kort geleden kwam het Handelsblad met het ook in onze courant overgenomen bericht, dat er een voorstel van B. en W. aan den raad is te verwachten, om tot den bouw van een nieuw raadhuis over te gaan. Naar wij thans vernemen heeft het concept-voorstel daartoe dezer dagen de afdeling Publieke Werken verlaten en wij zijn in staat gesteld, daaruit verschillende bijzonderheden mee te deelen.

Uitgangspunt van B. en W. zijn geweest, zooals men zich herinneren zal, de motie-Hendrix en het als amendement op die motie te beschouwen voorstel van de toenmalige raadsleden Zwart, van Hamel en van Os. In de motie (van 12 December 1918) werden B. en W. uitgenoodigd voorstellen in te dienen om tot den bouw van een nieuw raadhuis te geraken, terwijl het amendement (van 29 Januari 1919) B. en W. uitnoodigde advies uit te brengen over de vraag, of het gebouw aan den Dam geschikt is te achten om te worden ingericht tot het gebruik voor den gemeentedienst, en zoo ja, de noodige stappen te doen, om met de regeering tot een gemeenschappelijk schikkingsvoorstel te komen, waardoor het Paleis op den Dam weder ter beschikking van de gemeente worde gesteld, het Prinsenhof voor zooveel noodig ter onderbrenging van gemeentediensten in gebruik blijve en tegelijkertijd voor een passend Koninklijk verblijf te Amsterdam worde gezorgd.

Naar reeds spoedig bekend werd, hebben B. en W. toen een onderzoek ingesteld, ten einde zich een denkbeeld te vormen van de ruimte, welke het voormalig stadhuis op den Dam biedt voor eene administratie als die van Amsterdam, ook met het oog op de toekomst.

De conclusie, waartoe B. en W. op grond van dat onderzoek komen, is tegenovergesteld aan dat van de Raadhuis-Damcommissie in 1910. Volgens B. en W. zouden niet alleen de voor den raad te bestemmen vertrekken onvoldoende zijn — de raadsaal zou te geringe afmetingen krijgen en ingericht moeten worden op eene wijze, welke de instemming van B. en W. niet kan wegdragen; ruimten voor wachtkamer, vestiaire en dergelijke zouden ontbreken — maar bovendien zou h.i. het gebouw slechts ruimte bieden, en dan nog op onvoldoende of zeer onvoldoende wijze, voor burgemeester, secretaris, vier wethouders, dienst van het raadhuis, provinciale griffie en de secretarie-afdeelingen, algemeene zaken, algemeene secretarie, archief, onderwijs, financiën, publieke werken, volkshuisvesting, gemeentebedrijven, gemeentebld en bibliotheek.

Eenige uitbreiding zou z.i. aan de ruimten voor de genoemde afdeelingen en diensten beschikbaar te stellen niet te geven zijn, zoodat, wanneer de binnenkort te verwachten vergrooting van het gebied der gemeente zal zijn tot stand gekomen en daardoor meer ruimte benodigd zal zijn, zelfs die afdeelingen en diensten niet alle meer in het gebouw gehuisvest zouden kunnen worden.

Vertrekken voor den vijften en zesden wethouder zijn, volgens B. en W. niet aan te wijzen, evenmin als voor de thans in het Raadhuiscomplex gevestigde afdeelingen Militaire Zaken, Arbeidszaken, Handelsinrichtingen en Statistiek, Precario en Kadaster en de thans buiten het Raadhuis gevestigde afdeelingen, Openbare gezondheid, Ziekenhuiswezen en Armenzorg, Pensioenen, Verkiezingen, Rentegevende Eigendommen en Levensmiddelen, terwijl ook geen woning voor den kamerbewaarder is te vinden.

Ook het bureau van den gemeenteontvanger zou niet in het voormalige stadhuis kunnen worden ondergebracht, terwijl er voorts geen ruimte zou zijn voor den dienst der Publieke Werken en den dienst der Handelsinrichtingen, om nog te zwijgen van het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, den Gemeentelijken Woningdienst en de secretarieafdeelingen Belastingen, Burgerlijke Stand en Bevolkingsregister.

(Wordt vervolgd.)

WINKELHUIS TE
AMSTERDAM

J. ROODENBURGH,
ARCHITECT.

der uitstekende scholen der hoofdstad vertoond werden. Wel waren door P. W. ingezonden de bekende houten huisscholen en verschillende kleinere houten gebouwtjes, waarvan voortreffelijke foto's de aandacht trokken. Mogelijk heeft P. W. juist met opzet alleen tijdelijke gebouwen willen laten zien op deze tentoonstelling, die geen algemeen architectonische was. Het schijnt moeielijk geweest te zijn de grens scherp te trekken, aangezien blijkbaar ook getracht is eenige hoofdpunten in de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst te doen zien, zooals bleek uit het vertoonen van Rijksmuseum, Beurs, nieuwe St. Bavo en meerdere moderne uitingen. Hoewel daardoor de inzending een heterogeen karakter kreeg was een en ander ten zeerste te waardeeren, omdat het blijkbaar een gevolg was van den wensch om den Belgen te toonen, hoever er den laatsten tijd bij ons gewerkt en gezocht is, waardoor resultaten bereikt werden, waar zij nog lang niet aan toe zijn.

Als een der hooldmomenten werd in een aparte vitrine de aandacht gevestigd op de Beurs van Berlage, die een manifest en een symbool genoemd werd, hetgeen was toegelicht door de volgende niteenzetting:

un manifeste; c'est le premier monument public d'Architecture moderniste, construit en Europe,
un symbole; A son caractère foncièrement neerlandais et vierge de tout alliage, la Bourse ajoute l'immense mérite de s'apparenter merveilleusement, sans rien lui emprunter pourtant, à l'architecture obstinée des vieux „Pakhuyzen", ces entrepôts d'autrefois, surgis des eaux comme ceux de Venise, et qui recèlent encore aujourd'hui dans leurs flancs relourdis les richesses renouvelées d'un Orient colonial, auquel

rève Rembrandt. La Bourse d'Amsterdam symbolise l'aspect moderne de la puissance économique incessamment développée de la grande cité marchande.

Mij dunkt, wij mogen erkentelijk zijn voor het enthousiasme, waarmee deze Hollandsche kunst in België is toegelicht en ik geloof niet mis te tasten — omdat ik hem, onopgemerkt eens een beschouwing heb hooren geven aan bezoekers van onze afdeling, wanneer deze erkentelijkheidsbetuiging, behalve aan den Secretaris der Hollandsche afdeling, den architect Jan Pauw, speciaal gericht wordt tot M. L. van der Swaelmen, dien wij kennen uit den tijd, dat hij hier de beweging heeft gevolgd.

Bovendien was getracht den Belgen te toonen, dat onze bouwkunst meer en meer tot de geheele maatschappij doordringt, hetgeen te zien was in de verschillende gebouwen van Holl. en Staatsspoor, en bijv. van de Heidemaatschappij. Als allerlaatste uitingen van dezen tijd hing daar de Academie van Duiker en Bijvoet, terwijl een aparte ruimte was ingericht voor de Ecole dite d'Amsterdam.

De hootdschotel der Nederlandsche afdeling vormde intusschen de volkswoningbouw en de uitbreidingsplannen. Het wordt waarlijk tijd, dat in ons eigen land eens een tentoonstelling tot stand komt, die alles vereenigt, wat deze onderwerpen betreft: zoo overzichtelijk als nu te Brussel, is het hier nooit vertoond.

Vooral de wijze, waarop de Amsterdamsche Woningdienst voor den dag is gekomen, was voorbeeldig. Verschillende fraaie overzichtskaarten maakten orientering mogelijk, terwijl een gedrukt staasje verschillende gegevens verschafte, welke zeker ook hier niet

algemeen bekend zijn en waarvan ik zoo vrij ben het volgende over te nemen.

Op het einde van Juli 1919 waren in Amsterdam 30 woningwet-vereeningen, waarvan 13 reeds woningen gereed hadden. Bovendien waren er nog 2 andere woningbouwvereeningen, welke gebouwd hebben met Rijks- of geleend Gemeentegeld.

Aantal woningen van bovengenoemde vereeningen: in exploitatie 5472, in aanbouw 1682, gereed voor uitvoering 6482 en in voorbereiding pl. m. 6000.

Voorschotten verstrekt aan Woningwet-vereeningen door de Gemeente en het Rijk f 43.703.701.23 en voorloopig door de Gemeente f 31.714.000. — dus in totaal door de Gemeente f 75.417.201.23.

Door de Gemeente waren gebouwd 537 semi-permanente woningen, 306 houten noodwoningen en 102 barakwoningen en nog in aanbouw 2790 permanente woningen en 1000 semi-permanente woningen.

Deze cijfers spraken duidelijke taal en dat deden ook de vele teekeningen, ook die ingezonden door den Haag en Rotterdam.

Het eenige andere land, dat ook goede voorbeelden van volkswoningbouw gaf, was Denemarken, dat in vele teekeningen, ingezonden door de stad Kopenhagen, vertoonde hoe daar de woningnood bestreden wordt. Ook bij deze inzending was een schriftelijke toelichting gevoegd.

Frankrijk was vertegenwoordigd door de gegevens voor de prijsvraag der uitbreiding van Parijs en door een goede inzending van La Renaissance des Cités, en Les Cités Jardins du Grand Paris. Ook waren er de plannen voor den wederopbouw van Chauny, welke ook in Parijs vertoond waren.

Engeland vertoonde slechts eenige volksgebouwen te Greta gemaakt door het Ministerie van Munitie en eenige Colleges te Bullwark, een geheel onvoldoende inzending. Spanje viel geheel uit den toon met eenige wanstaltigheden, terwijl Zwitserland alleen eenige villa's uit de omgeving van Genève en Lausanne had ingezonden.

België zelf had een zeer omvangrijke inzending, waarbij alle valsche schaamte was afgelegd en het zich gehavend en chaotisch vertoonde, zooals het na dezen rampzaligen oorlog geworden is. Zoowel in stoffelijken als in geestelijken zin. De meeste steden hadden alleen foto's der verwoestingen en schetsen van typeerende architectuur. Deze laatste werden vaak gemaakt tijdens de bezetting met allen hinder van aangemelden en willekeurige verbodsbepalingen alleen uit angst, dat straks ook dat alles nog verwoest zou kunnen worden.

Het werk van den wederopbouw is nauwelijks begonnen. Er zijn hiervoor 5 regeeringscommissarissen benoemd, welke die steden behandelen, die zich door den staat laten adopteeren, omdat zij zelf niet de middelen kunnen vinden om een resultaat te bereiken. Met dezen maatregel is het ook mogelijk door het ingrijpen van den staat slechte bebouwingen te verhinderen. En dat dit noodig is bewijst deze tentoon-

stelling maar al te duidelijk. Voor een stad als Leuven bijv. zijn plannen gemaakt waar geheele stadsdeelen „in den ouden stijl“ zijn opgetrokken. Wij zijn hier langzamerhand zoover om te begrijpen tot welke absurditeiten dit leidt, doch zoover is men in België nog lang niet. Nu zijn er in België ongetwijfeld enkele gevallen, die te vergelijken zijn met het vraagstuk, waarvoor men indertijd in Venetië stond, toen er een nieuwe vischhal in het Canal Grande gebouwd moest worden, die men toen maar zoo'n beetje gothiseerend gemaakt heeft, waardoor natuurlijk het gebouw volslagen onbelangrijk werd, maar waardoor men tenminste voorkwam, dat een wonderlijke noot de onvolprezen harmonie van deze tooverstad kwam verstoren, hetgeen ongetwijfeld het geval was geweest als het moderne Italië haar stemgeluid had doen hooren. Maar in het algemeen is de verwoesting van België van dien aard dat er gelegenheid geboden is om nieuwe centra te scheppen, die de taal spreken van dezen tijd. Dat men die taal niet wenscht te spreken, blijkt uit de plannen voor Leuven, blijkt ook uit de plannen voor Mechelen, waar de baillies de *fer* bij de Grand Place verwoest zijn en waar men dit geheele gedeelte wenscht op te bouwen in quasi 18de en 17de eeuwse architectuur.

Daartegenover denkt men goed te doen door enkele gedeelten niet op te bouwen en zodoende belangrijke monumenten vrij te leggen. Dat dit een zeer gevaarlijk werk is weten wij architecten langzamerhand wel. Maar de publieke opinie heeft een onmiskenbare neiging om een en ander als op presenteerblaadjes te vertoonen. Er zijn ook in België enkele moderne architecten, als Bodson, die met moeite tegen deze leekenbegrippen vechten, waardoor men zou willen profiteren van de verwoestingen om bijv. de Notre Dame te Dinant, die gekoesterd werd door de huisjes er om heen, koud en eenzaam te isoleeren. Van dit voorbeeld was een groot model door Bodson aanwezig, waarvan te hopen is, dat het helpen zal. Al deze vraagstukken van stedenbouw en van woningbouw zijn van internationaal belang, zij raken alle menschen. En het Congres te Parijs evenals deze tentoonstelling georganiseerd door de Union des villes et communes belges, heeft bewezen dat de verschillende volken veel van elkander kunnen leeren, om daardoor de oplossing der verschillende vraagstukken te bespoedigen. België heeft voor de studie daarvan haar Instituut supérieur d'Urbanisme et de Hautes Études civiques te Brussel. Bovendien is er een Comité Neerland-Belge d'art civique gevormd. De Union des Villes heeft op haar programma staan een Musée permanent d'Urbanisme. Het wordt hoog tijd, dat in Nederland de krachten op dit gebied zich organiseeren en nu reeds moge de wenschelijkheid worden uitgesproken, dat, wanneer eenmaal hier het architectuurmuseum tot stand zal komen, ook daaraan een afdeling voor stedenbouw verbonden zal wezen.

D. F. S.

DE AMSTERDAMSCH E SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Met gelijke deelen belangstelling en verwondering, nam ik kennis van het artikel van den heer Slot-houwer, onder bovenstaand hoofd verschenen in het Bouwk. Wbl. van Zaterdag 8 Nov., en den avond van dienzelfden dag in eenige dagbladen opgenomen, met de niet overduidelijke introductie: „Ic. D. F. Slot-houwer schrijft ons voor den Bond van Nederl. Architecten“; wat wel een lapsus van de krant zal zijn. Maar daarover niet.

Mijn verwondering betrof meer de in bedoeld artikel uitgesproken wenschelijkheid, om de werkwijze van de Schoonheidscommissie aldus te regelen, dat voor het geval een advies omtrent een belangrijk bouw-werk, dat van invloed is op het karakter der stad, afwijzend zou luiden, daaraan het verzoek te verbinden aan B. en W. om, vóór dit college mocht besluiten dit afwijzend advies der S.-C. *niet* op te volgen, het oordeel van den Raad te vragen, ten einde aldus de burgerij, wier vertegenwoordiger de Raad heet te zijn, zelve verantwoordelijk te stellen voor het bederven van het schoon onzer stad.

Daargelaten nog de vraag bij wie de beoordeeling moet berusten omtrent de belangrijkheid van een bouw-werk, als door den heer S. bedoeld; daargelaten nog het zonderlinge denkbeeld, om bij een advies van de S.-C. aan B. en W. *bij voorbaat* reeds de mogelijkheid aan te nemen, en deze schriftelijk vast te leggen, dat B. en W. dat advies zullen *afwijzen*, en voor dit geval het College den weg te wijzen in welke richting het zich eenigermate van de verantwoordelijkheid zou kunnen ontdoen, vraag ik mij af wat voor belang er voor de S. C. in gelegen is, wanneer het niet opvolgen van een harer adviezen door B. en W., (wat nog wel eens voorkomt) door den Raad al of niet wordt gesanctionneerd; door den Raad, die, de heer S. is het daarmee eens, in gevallen welke verband houden met het verleenen of weigeren eener bouwvergunning, en die maken wel het grootste deel uit van de werkzaamheden der S. C., onbevoegd is, en de beslissing ten slotte toch bij B. en W. berust, wat maar goed is ook.

Ja, maar zegt de heer S., de Raad vertegenwoordigt de burgerij, en deze kan dus bij monde van dien Raad, van haar inzicht in 't openbaar doen blijken.

Maar dan vraag ik alweer, welk belang heeft de S. C. erbij, nadat zij haar weloverwogen advies uitbracht, een uitspraak van den Raad uit te lokken, wanneer er toch niets mee kan worden bereikt; en buitendien welk een waarde kan zij aan zulk een uitspraak hechten voor zich, en voor de schoonheid die zij dient, wanneer ze nagaat hoe zonderling dikwijls daar over aangelegenheden, het stadsbeeld rakende wordt gesproken.

In dit verband breng ik hier slechts in herinnering de discussies indertijd gevoerd o. m. over het door de S. C. afgekeurde gevelontwerp voor het gebouw

der Kon. Holl. Lloyd. (gaat dat zien!); over het ontwerp voor den aanbouw van den Schreierstoren, waarbij de Raad, op weinig-zeggende overwegingen, tegen het advies van B. en W. en van de S. C. in, het voorstel van eerstgenoemd College, meende te moeten verwerpen; en, van meer recenten datum, de behandeling van het advies-de Bazel omtrent de Vijzelstraatbebouwing, tegen welke behandeling de B.N.A. m. i. terecht heeft geprotesteerd.

Dergelijke ervaringen geeft de S. C. niet den minsten houvast, om van die zijde constante medewerking te verwachten inzake de verzorging van het stadsschoon. Laat vooralsnog de verantwoordelijkheid voor het afwijzen der adviezen van de S. C. (totdat zij er genoeg van krijgt,) maar blijven berusten bij het kleine College van B. en W., daar is zij, naar mij voorkomt, althans beter te dragen, dan bij het veelhoofdfig monster (cum grano salis!) dat Gemeenteraad heet, en waar, naar men beweert, de (niet altijd even klare, noch melodieuze) geluiden van het nog grooter monster: de burgerij, weerklank vinden.

En laat de Schoonheidscommissie maar voortwerken volgens de in de laatste jaren, met eenig succes, maar zonder het gevoel van echte bevrediging, gevolgde methode; nu eens streng, dan weer milder in haar oordeel, al naar gelang van de gesteltenis, de inzichten, en het goed humeur harer periodiek komende en verdwijnende leden. Zij moge bedenken, dat er al wat goeds bereikt werd, wanneer zij het opvallend leelijke en beneden-middelmatige buiten onzer stedenbouw wist te houden; en laat zij voor het overige het dragelijk betere, tot het schoone toe, dat aan haar oordeel onderworpen wordt, met een dankbaar hart, en een breed gebaar aanvaarden, zonder zich al te zeer te laten drukken door het bewustzijn, dat het ware schoon ontstond buiten haar toedoen, reeds was geconcepieerd, vóór het haar ter „keuring“ werd geboden. Zóó zal het voorloopig met het werk der S. C. wel moeten blijven gaan; immers het laat zich aanzien, dat, bij de thans geldende regelingen, verhoudingen en verordeningen, en onder de gegeven omstandigheden, waarbij het mogelijk blijkt, dat de onbevoegde bouwer voor een zeer groot deel het aspect van den groeienden stedenbouw beheerscht, de Schoonheidscommissie met den besten wil van de wereld, tot een radicaal en vruchtbaar ingrijpen in het belang van de schoonheid in aanleg en bebouwing onzer stad, niet zal kunnen komen.

PAUL J. DE JONGH.
Oud-lid der S. C.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Leerboek der Beschrijvende Meetkunde door K. H. W. Visser, ten dienste van 't M. T. onderwijs en voor de M. B. akten M^d en M^l. 2e vermeerderde druk. Tekst 81, bladz. atlas 217 figuren.

Een aardig werkje, geschreven voor hen welke dit gedeelte der wiskunde als hulpvak nodig hebben. Een enkele opmerking: De scheeve projectie wordt voor bovengenoemde examens geeischt doch ontbreekt in dit leerboek, daar men, zooals bekend, om hiervan een verklaring te geven moet uitgaan van de rechthoekige, doch om deze laatste te demonstreeren maakt men gebruik van schetsen in scheeve positie. Men kan dus tegelijkertijd de regels daarvan bespreken, eenige constructies laten uitvoeren, en later de verklaring geven, de rechte zou alzoo als een bijzonder geval van de scheeve projectie zijn op te vatten.

Ook 't zoo lang mogelijk uitstellen van 't derde projectievlak en dit op te vatten als een bijzonder staand hulpvlak 1 op de as, voorkomt moeilijkheden. 't Boek is zeer geschikt voor zelfstudie.

Polytechnische Bibliotheek No. 20. Beknopt leerboek der Hoogere Wiskunde, door C. Wafelbakker. 164 bladz., 63 figuren. Prijs f 3.25. Uitgever N. V. Uitgevers Mij. v. h. Van Mantgem & De Does.

Hoewel een voorbericht ontbreekt, is dit werkje blijkbaar voor a.s. technici bedoeld, doch dan had m.i. de inleiding uitgebreider moeten zijn, hetgeen eenigszins was te bereiken door de §§ 28, 57 en 58 daarin te verwerken.

Bladz. 18 (17) had men kunnen aanvragen, waarom moeten de formules 9 e.v. „van buiten geleerd worden“, bladz. 25 (4) beter onder de Diff. rek: te behandelen, bladz. 96 (2), bladz. 98 (5), bladz. 100 (e) zijn niet gemakkelijk, op bladz. 104 is 't duidelijker $f(x)$ als een opp. in te voeren $\frac{b}{2}$ is dan 't opp. tusschen de absissen a en b, terwijl c als aanvangswaarde kan beschouwd worden. Eenige drukfouten komen voor op de bladz. 83, 105, 115, 117 en 120.

De collectie voorbeelden op werktuig- en natuurkundig gebied zijn zeer mooi, met behulp van een leeraar is 't werkje met succes te gebruiken, doch voor zelfstudie lijkt 't mij te moeilijk.

Zwaarte van Houten en Ijzeren balken voor Woonhuizen, Fabrieken, Werkplaatsen enz. bij diverse belasting, samengesteld in verband met de Bouwverordening der gemeente A'dam, door F. N. Scheephorst en G. J. Tak, 2e druk. Prijs f 1.90.

Uitgever L. J. Veen, A'dam.

Een zestal tabellen, waar men direct de afmetingen kan opzoeken welke vereischt worden voor houten balken bij een belasting van resp. 190—230—250—

280—400 en 500 KG. per M² en een tabel waar men de toe te laten belasting op ijzeren balken vindt bij een max. doorbuiging van $\frac{1}{1000}$ der overspanning. De tabellen zijn zeer praktisch ingericht en zullen op bureaux goede diensten bewijzen.

Verder ontvangen: het jaarverslag over 1918 van Bouw- en Woningtoezicht der gem. Amsterdam en de registers van de werken van het Kon. Instituut van Ingenieurs over 1916 en 1917. *Schb.*

De Inrichting van de bedrijfsgebouwen voor achterbouw en veeteelt in Nederland door Ir. A. M. Kuysten. Tekst en atlas met 47 platen. Uitg. Gebr. J. en H. van Langenhuisen. Op last van de Directie van den Landbouw. Prijs f 17.50.

Een hoogst nuttig werk, dat werkelijk in een behoefte voorziet, aangezien het, zoover ons bekend, het eerste werk in de Nederlandsche literatuur over dit onderwerp is.

Achtereenvolgens worden behandeld: Constructies en Gebouwen, voor het bergen van hooi, granen en verdere oogstproducten bestemd, loods en opslagplaatsen, het bewaren van groenvoeder, de inrichting van stalgebouwen, constructies welke in nauw verband staan met stalgebouwen en schuren, Groot bedrijven, boerderijgebouwen voor middelmatig en klein bedrijf.

De beschrijving van deze onderwerpen is aan den heer Kuysten, voorheen als ingenieur verbonden aan het Instituut voor Landbouwwerktuigen en gebouwen te Wageningen, volkomen toevertrouwd, en zal voor menig architect, die vreemd is in deze materie, een doelmatige wegwijzer zijn.

De platen zijn duidelijk. Opvallend is de totale afwezigheid van alles, wat op de architectuur betrekking heeft. Dit is van groote beteekenis. Daardoor blijft het boek een handleiding en wegwijzer voor iedereen, er kan geen kwaad gesticht worden door ben. die van voorbeelden alras misbruik zouden maken. De uitvoering is degelijk. *M.*

DE VIJZELSTRAATADVISEUR.

Naar wij vernemen zal bij het a.s. begrotingsdebat in den Raad uit de kringen der raadsleden een poging worden gedaan om alsnog den heer De Bazel als Vijzelstraat-adviseur te behouden. De omstandigheid dat nog over de ontslagaanvraag moet worden beslist zal worden aangegrepen om terug te komen op de beslissingen, in deze quaestie door den Raad in zijne oude samenstelling genomen. Ook van de zijde van B. en W. zal op het nemen van een besluit in de een of andere richting worden aangedrongen, want de Vijzelstraatbebouwing, die thans rust, moet weder worden ter hand genomen. *H.bld.*

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
 Redacteur: J. P. MIERAS
 Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
 Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buiteni. bij vooruitbet. f 11.— Afr. Nos. f 0.20 fr.p.p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels f 1.80, elke regel meer f 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 22 NOV. 1919. = No. 47.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Woningblok te Amsterdam. — Veranderingen in het Architectenberoep, door J. P. M. — Ambtenaar-Architect, door A. H. van Rood. — Het aanvaarden van Commissarissen door architecten, door Joseph Th. J. Cuypers. — Ambtenaar-Architecten in den Bond, door Joseph Th. J. Cuypers. — Jan F. Grollé, door W. A. Lensvelt. — Tentoonstelling Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht, door J. P. M. — Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap“, Prijsvragen uitgeschreven in 1919. — Boekwerken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden te **UTRECHT** op **ZATERDAG 29 NOVEMBER 1919**, in Hotel „l'Europe“ des voormiddags **11 uur**. De beschrijvingsbrief van de agenda is aan de leden toegezonden.

De bureaux der gewestelijke kringen worden verzocht een vergadering der kringen uit te schrijven ter bespreking van de agenda.

Agenda:

1. Notulen.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Benoemingen.
5. Het aanvaarden van commissarissen door architecten.
6. Het uitvoeren van particulier-werk door ambtenaar-architecten.
7. Statutenwijziging.
8. Rondvraag.

Er zal gelegenheid zijn in de pauze gezamenlijk de lunch te gebruiken in Hotel „l'Europe“.

Met het oog op de belangrijke punten van deze agenda, wordt een groote opkomst van de leden verwacht.

Bond Heemschut. Belangstellenden en belanghebbenden maken wij hier attent op de volgende aankondiging van een vergadering van den Bond Heemschut:

Een Algemeene Vergadering van den Bond Heemschut, zal, ingevolge Artikel 2 van het Huishoudelijk Reglement, gehouden worden op Dinsdag den 25sten November 1919, des namiddags drie uur, in het kantoorgebouw Heerengracht 260—266 te Amsterdam.

- I. Opening en notulen.
- II. Behandeling van de reglementen voor den Schoonheidsraad en het Adviesbureau.
- III. Rondvraag.

Bouw van een nieuw Raadhuis te Amsterdam. (Vervolg.)

Uitsluitend rekening houdende met de oogenblikkelijke behoefte, is er, volgens B. en W., in het voormalige stadhuis voor het onderbrengen van alle thans in het Raadhuis gehuisveste leden van het gemeentebestuur en secretariaatdeelingen een tekort van 30 kamers met 1184 M² vloeroppervlakte, en wanneer bovendien de thans aldus geïnstalleerde afdelingen mede in het gebouw opgenomen zouden worden en op uitbreiding in de naaste toekomst gerekend wordt, 110 kamers met 4166 M² vloeroppervlakte.

Zouden bovendien in hetzelfde gebouw worden ondergebracht de dienst der Publieke Werken, de dienst der Handelsinrichtingen, het Gemeentelijke Bouw- en Woningtoezicht, de Gemeentelijke Woningdienst, het bureau van den gemeente-ontvanger en het giro-kantoor — diensten welke in nauw verband staan met het gemeentebestuur en de secretarie — benevens de overige elders gevestigde afdelingen als Belastingen, Bevolkingsregister en Burgerlijke Stand, dan stijgt het tekort in het voormalige stadhuis, wanneer met de noodige uitbreiding rekening wordt gehouden, volgens B. en W., tot 424 kamers met 17.044 M² oppervlakte.

In de tweede plaats hebben B. en W. onderzocht of het voormalig stadhuis kan strekken tot „representatief raadhuis“, waarin behalve de zetel van het gemeentebestuur slechts gehuisvest zou worden de „kern van de gemeente-secretarie“, terwijl dan de overige bureau's elders een plaats zouden moeten vinden. B. en W. meenen, dat onder die kern niet slechts moeten worden verstaan de ambtenaren, wier aanwezigheid in de meer onmiddellijke omgeving van B. en W. en den secretaris bepaald noodzakelijk is, doch ook die afdelingen

der secretarie in haar geheel, welke niet zonder schade voor den geregelde dienst van het hart der administratie kunnen worden gescheiden. En deze consequentie durven zij niet te aanvaarden. Zij wijzen er op, dat men zich ook te Rotterdam en te 's-Gravenhage op dat standpunt stelt. En zij concludeeren op grond van een en ander, dat zij ook voorstellen om het voormalig stadhuis als representatief stadhuis aan te wijzen en de eigenlijke bureau's elders te vestigen, achterwege te moeten laten.

Rest dus de bouw van een nieuw stadhuis, want B. en W. verklaren nog eens, dat ook h. i. het tegenwoordige raadhuis-complex onvoldoende is en niet strookt met de waardigheid van de hoofdstad des lands. Zoodra de omstandigheden het toelaten, moet h. i. worden overgegaan tot het stichten van een nieuw en waardig gebouw, hetwelk op den naam van modern stadhuis aanspraak kan maken en voldoende ruimte biedt om geheel en naar behooren te voldoen aan de steeds toenemende behoeften van den dienst. Bepaalde voorstellen dienen zij niet in, aangezien de vraag: welke plaats voor een zoodanig gebouw gekozen zou moeten worden — een vraag, welke wellicht bijken zal alleen te kunnen worden beantwoord in verband met verbeteringen van verkeers- en woningtoestanden — een nader onderzoek noodig maakt, waarbij uit den aard der zaak ook de financiële zijde van het vraagstuk onder de oogen zal zijn te zien. *Corresp. N. R. C.*

De arcadenbouw in de Vijzelstraat te Amsterdam.

Nadat de heer De Bazel zijn plannen betreffende den arcadenbouw in de Vijzelstraat aan den Gemeenteraad uiteengezet had, is met overgrote meerderheid de arcadenbouw aangenomen. Hoogstwaarschijnlijk zal nu de heer De Bazel zijn ontslag-aanvraag als Vijzelstraat-adviseur intrekken.

Plebisciet

Candidus dicht in de „Bonwereld“:

Plebisciet.

De Schoonheidscommissie te Amsterdam
Gaf vele afwijkende adviezen
En daar die niet werden opgevolgd
Was zij bang, haar gezag te verliezen.
Toen vroeg zij aan 't volk van Amsterdam,
Die verworpen adviezen te keuren;
Maar dit zei: „de woningnood is groot,
Geef mij huizen en verder geen zeuren!“

Een lezer zendt ons hierop tot vervolg:

En toen kwamen er aan d'overkant van 't IJ
Heele groote woningblokken bij,
En die werden, zooals ze daar stonden
(Met alle respect en deferentie)
Door 't volk van Amsterdam tamelijk leelijk gevonden.
Toen riep het: „Wat zegt nu de Schoonheidscommissie?“
Die zei: „Berouw komt na de zonde(n)“.

Voordrachten „Architectura et Amicitia“.

Gedurende dezen winter zullen vanwege dit Genootschap de volgende voordrachten worden gehouden:
1 December 1919 H. Th. Wijdeveld. Het groote Volkstheater. (Kunstbeschouwing); 11 December 1919 H. C. Verkruijsen. Kunst en Maatschappij. (Debat om 9^h uur); 5 Januari 1920 Prof. R. Roland Holst. Aesthetische en Sociale Parallelen; 22 Januari 1920 Mr. Clara Wichman. De vergankelijkheid der burgerlijke Mij; 12 Februari 1920 Dr. M. Schoonmaekers. Over Bewust zijn; 27 Februari 1920 Ir. A. Keppler. Moderne stedenbouw in verband met het Woningvraagstuk.

Moderne Zweedsche architectuur. (Vervolg).

De moderne Zweedsche architecten zijn in den laatsten tijd, zowel op het gebied der kerkelijke als der profane bouwkunst, met belangrijke werken voor den dag gekomen. Als karakteristieke voorbeelden voor de kerkelijke bouwkunst

noem ik de Openbaringskerk van Ferdinand Boberg en de Engelbrechtkerk van Prof. Wahlman, terwijl het nieuwe raadhuis van Westman en het stadhuis van Ragnar Östberg typische voorbeelden van modern Zweedsche profaanarchitectuur genoemd kunnen worden. De openbaringskerk, te Saltsjöbaden bij Stockholm gelegen, kwam in 1913 gereed. Architect Boberg heeft hier de vrije hand gehad, dank zij de liberaliteit van den maecenas bankier Wallenberg die hem bij den bouw en de inrichting der kerk „carte blanche“ gaf.

De kerk is georiënteerd: het koor ligt in het Oosten, de hoofdingang in het Westen. Het karakteristieke van het gebouw is wel dit, dat men bij het binnentreden onmiddellijk de mooi verlichte ruimte voor zich heeft, daarbij niet gebinderd door de zoo vaak gevaarlijke en irriterende lichtbronnen, welke de aandacht alleiden. Het schip is nitsluitend verlicht door vensters, aangebracht in het Westen, alzo boven en achter den binnentredende. De kerk is gebouwd van baksteen en donker graniet op een hoog onderbasement van graniet, terwijl het dak bedekt is met ongeglazuurde dakpannen en koper. Inwendig zijn alle wanden tot een hoogte van 2 à 3 meter met marmer, graniet of kalksteen bekleed, de vloer is van marmer of kalksteen en al het houtwerk bestaat uit geboend eikenhout. Het gewelf en het schip, evenals de muren en het gewelf in het koor zijn „al secco“ geschilderd, terwijl de versiering van het gewelf in de grafkapel der echtgenooten Wallenberg, onder den toren, in overeenstemming met het inlegwerk van marmer der wanden, uitgevoerd is in glasmozaïek; de beide sarcophagen zijn van zwart geslepen graniet. Het doopvont is van zwart graniet, het altaar van wit marmer, de preekstoel eveneens van marmer met inlegwerk, de hoofddeur van brons. Het beslag van de verlichtingstoestellen is van koper en glas. Het crucifix op het altaar is van zilver en gedegen goud, versierd met emailleeringen, robijnen, granieten en rozensteenen.

Wanneer men de kerk binnentreedt, concentreert zich het gezicht onmiddellijk op een punt: het triomfkruis van het altaar. Met dit het uitgangspunt is de geheele compositie van het interieur der kerk doorgevoerd, zowel in vorm, als in kleur en keuze van het materiaal. Het is de bedoeling van den architect geweest bij het enkele en sobere uiterlijk van de kerk een interieur te verkrijgen, dat, ofschoon zeer rijk, toch eenheid bood, en waarbij zich de belangstelling onmiddellijk naar het hoofdpunt richt, en stemming geeft.

Ook van kerkelijk ritueel standpunt is in deze kerk naar eenheid gestreefd, door in de absis en op den triomfboog een wand-schildering aan te brengen, die in rijke kleuren en vormen het alles omvattende, aarde en hemel, tegelijk symboliseert. Zooals de muur zelf uit den grond groeit, en zijn bovenste bogen symbool worden van het hemelgewelf, werden tegen de muurwanden de bewoners van het universum geschilderd, die naar gemeenschap met God streven. God wordt gesymboliseerd door trappen, hoog in dezen triomfboog aangebracht; van links naderen de schepselen der aarde, die hun ballast wegwerpen: kronen, boeken, geld, krukken (onder de figuren herkent men bekende Zweedsche persoonlijkheden uit dezen tijd). Van rechts naderen de geesten van het universum: aartsengelen enz.; ook zij laten de glanzende attributen hunner waardigheid voor de trappen vallen, waarboven, onzichtbaar voor de menschen, God zetelt.

Had Boberg in den schilder Hjortzberg een talentvollen „al fresco“ schilder, hij kreeg in den bekenden beeldhouwer Milles een intelligenten steun voor het beeldhouwwerk. Milles voerde de symbolieke versiering der bronzen deuren uit, verder het doopvont, het figurenrelief van het altaar, en de verder in de kerk voorkomende beelden van apostelen en engelen.

(Wordt vervolgd).

WONINGBLOK TE AMSTERDAM. ARCHITECT G. F. LA CROIX.

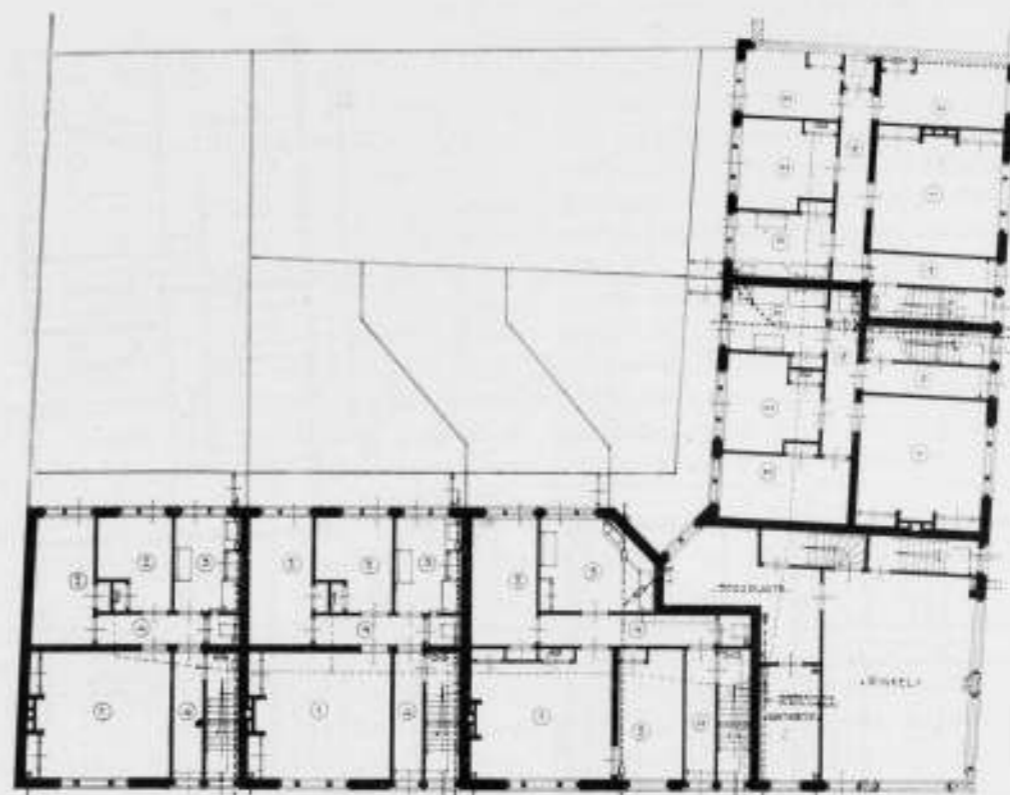
Het in dit nummer afgebeelde woningblok is gelegen aan de Bellamystraat op den hoek van de Van Effenstraat. Het bevat 6 perceelen, waarin 23 woningen en één winkel. Het is gebouwd voor de „Coöperatieve Bouwvereniging Rochdale“. De gevelsteen is

donker paars, de versieringen in de fries zijn van roode Groningsche steen. Het houtwerk is groen en wit geschilderd. De schaal van de gereproduceerde plattegronden is iets minder dan 1 à 200. Hieruit kan men de ruimte der woningen beoordeelen.

WONINGBLOK TE
AMSTERDAM.

G. F. LA CROIX
ARCHITECT.

WONINGBOUW TE
AMSTERDAM.

PLAN BEGANE GROND.

G. F. LA CROIX,
ARCHITECT.

VERANDERINGEN IN HET ARCHITECTENBEROEP.

Er is den laatsten tijd een beweging gaande, vooral onder de met volkswoningbouw belaste architecten, om ingrijpende veranderingen aan te brengen in de uitoefening van het architectenvak. Reeds zijn verschillende publicaties hieromtrent verschenen en bij wijze van documentatie zullen zij in het kort in het Bouwkundig Weekblad worden opgenomen.

Alvorens hier echter toe over te gaan, zal een kleine beschouwing voorafgaan, om het inzicht in het overzicht te verduidelijken en vooral om te trachten een verkeerd begripen van de betekenis van het nieuwere streven te voorkomen.

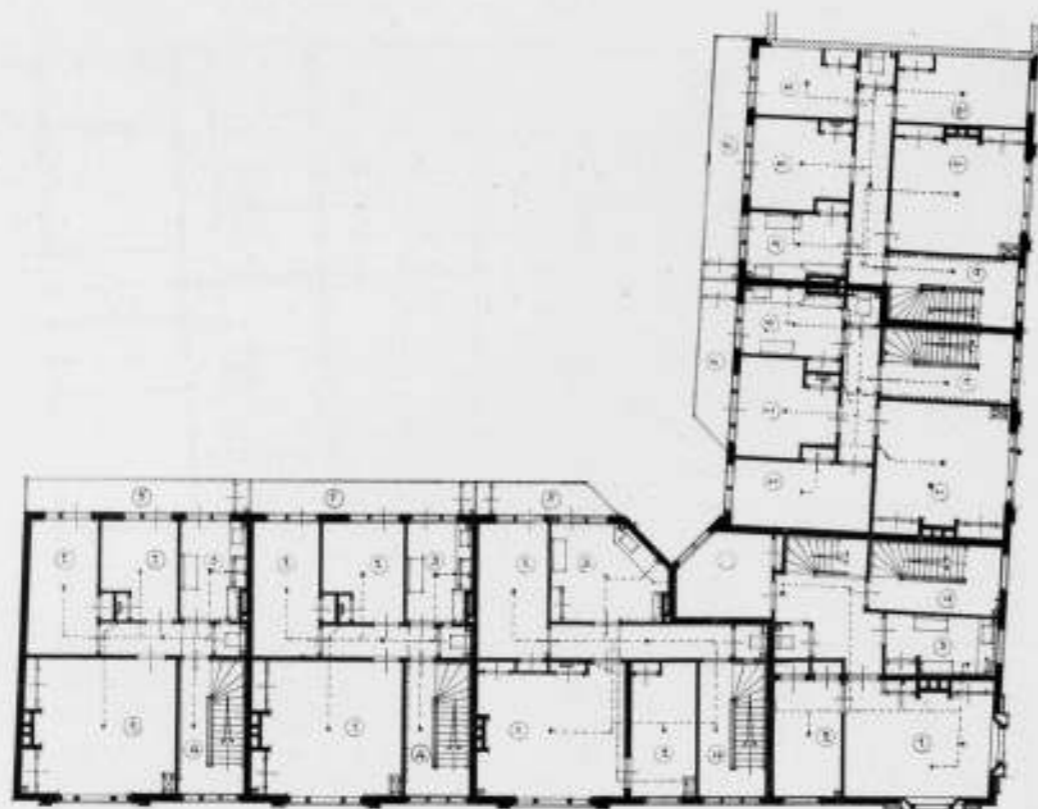
De eerste vraag, die wij te stellen hebben, is deze: „Is het arbeidsveld van den architect sinds het laatste tiental jaren veranderd?“ In het stellen van deze vraag, ligt tevens haar bevestigend antwoord. Het arbeidsveld van den architect is inderdaad veranderd, het is uitgebreid. Het is een gelukkig teken. Tal van bouwwerken, waarvoor een jaar of tien geleden niemand of weinigen dachten, de hulp van een architect in te roepen, waarvoor men den praktischen timmerman, aannemer, alleszins capabel achtte, komen nu tot stand onder leiding van een architect. Het is het gevolg, in de eerste plaats, van het stellen van strengere eischen door de overheid, waardoor de deskundigheid van een architect vaak als een reddingsboei in den nood werd gevoeld, in de tweede plaats,

omdat het fatsoen het langzamerhand gaat meebrengen aan redelijke eischen van „uiterlijken welstand“ te voldoen en ten slotte van het besef bij een toenemend aantal opdrachtgevers, dat ook de schoonheid een woordje heeft mee te spreken. Dit alles moest reeds een vermeerdering geven van de bemoeingsfeer van den architect.

Gedurende de oorlogsjaren is er echter een omstandigheid bijgekomen, die den zich reeds uitbreidenden werkring van den architect nog enorm zal vergrooten. Het is het overal in de beschaafde wereld voorkomende gebrek aan woningen.

Er is woningnood. Doch dat niet alleen. Er is ook een woningvraagstuk, behelzende een bevordering en verbetering van de woningtoestanden. Dit woningvraagstuk geeft de voorziening in den woningnood groote extra moeilijkheden, gekoppeld als het is aan maatschappelijke inzichten, aan sociale verlangens. En zou wellicht nog het bouwen van woningen, waarmede slechts in nood-behoefte zou worden voorzien, zonder eenige verhooging van het woningpeil, aan anderen dan aan architecten kunnen worden opgedragen, voor het woningvraagstuk is dit bijkans onmogelijk te achten.

Bij de bovengenoemde vermeerdering van de taak van den architect komt dus in de naaste toekomst de daadwerkelijke aanpak van het vraagstuk van de volkshuisvesting.

WONINGBLOK TE
AMSTERDAM.

PLAN VERDIEPING.

G. F. LA CROIX,
ARCHITECT.

Door gebrek aan organisatie zijn de opdrachten voor woningbouw gekomen in handen van slechts enkelen. Door goede organisatie zal, moet hierin verbetering komen, en al stuit men bij het vraagstuk van een betere verdeling van den volkswoningbouw op nog zooveel bezwaren, en schijnbaar onoverkomelijke moeilijkheden, de huidige toestand zal niet kunnen worden bestendig.

Stond tot vóór een vijftiental jaren de architect zoo goed als geheel buiten den woningbouw — die resorteerde onder den eigenbouwer, die het zonder architect meende te kunnen stellen — het maken van den woningbouw tot een deel van zijn taak, moet voor hem groote gevolgen hebben. Want behalve de onbekendheid met de nieuwe materie, zal ook haar geweldige omvang moeilijkheden geven. Werden bouwwerken van enkele tonnen in 1910 reeds als omvangrijk aangeduid, nu spreekt men hier eerst van, als de bouwsommen in de miljoenen loopen; en de grootte van verschillende complexen stelt menig belangrijk bouwwerk van vroeger in de schaduw. En in de toekomst, men weet door welken reusachtigen aanbouw men eerst aan den woningnood eenigermate het hoofd zal kunnen bieden, zullen dan deze bouwwerken komen in handen van de architecten. Deze conjunctuur teekent zich reeds af. Daarbij komt nog iets, dat het arbeidsveld van den architect noodzakelijk vergroot. Het is de snelle vorderingen van de techniek, van de constructie. Was het eenige tientallen van jaren mogelijk

voor een architect, de technische uitwerking van zijn plannen van a tot z zelf te leiden, — zijn theoretische en praktische kennis van de toen meest gebruikelijke materialen en constructies maakten dit mogelijk — een der voornaamste materialen van tegenwoordig, het gewapend beton is hem en als materiaal en als constructie, nieuw en nog niet bekend. Hij kan er nog niet mee werken als met hout, ijzer, steen. Wel geeft de empirie hem wat steun, om hem een globaal oordeel mogelijk te maken, maar de meeste architecten en daarbij behorende toonaangevende, zullen eerlijk moeten bekennen dat zij zich zonder wetenschappelijke helpers, zeer onzeker, zeer weifelend zouden voelen. Zeker heeft de architect verontschuldigingen voor zijn tekort schieten in kennis van dit materiaal, en het menselijk vernuft heeft stelsels genoeg uitgedacht en toegepast, waardoor het bezwaar uit den weg kan worden geruimd, het feit blijft echter, dat de architecten een der voornaamste materialen, bij het hedendaagsche bouwen, niet grondig kennen. Ook deze omstandigheid brengt haar moeilijkheden mee. De nieuwe materialen en constructie-methoden belemmeren hem nog in zijn willen en kunnen. Hij voelt er zich in 't algemeen nog geen meester over. Het is van belang hier nog eens te verwijzen naar het voortreffelijk artikel van den heer Dwars over de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den architect in No. 50 en 51 van het B. W. Jaargang 1917, waarin de houding van den architect tegenover den gewapend betonbouw uitvoerig wordt omschreven.

Het arbeidsveld van den architect zal dus ruimer worden, en zijn bemoeiingen grooter, zowol kwalitatief als kwantitatief in technischen, sozialen en aesthetischen zin. Dit alles is te verwachten, en met het vlugge tempo, waarmede de tijd thans voortsneelt, is dit alles spoedig te verwachten. En wie zijn oor te luisteren legt op die plaatsen van het sociale leven, waar de pols het eerste klopt, zal gewaar worden dat de tijd er nú al is. Dat het maatschappelijke leven nú reeds voor zijn enorme opgaven, voor z'n verbijsterend aantal moeilijkheden die zich op bouwgebied gaan voordoen, de beste krachten kiest, om zich daarmee een kader te vormen. Want voor het groote werk des vredes, is evenals in den oorlog, kader noodig. De sociale behoeften zijn te groot, te veeleischend, dat nog één oogenblik verloren kan gaan aan experiment. De heele maatschappij dwingt tot organisatie, tot selectie, tot uitsluiting van de meest geschikte krachten voor elk doel. En niet alleen voor industriele en commercieele doeleinden, maar ook voor technische en voor aesthetische doeleinden. Het zal tot het uiterste beperkt worden dat aan aesthetisch minder begaafden, een groote aesthetische verantwoordelijkheid wordt opgedragen; er zal geen plaats meer zijn voor technisch minder ontwikkelden voor groote technische problemen.

Doch omgekeerd zullen den aesthetisch hoog begaafde alleen de aesthetisch moeilijkste vraagstukken worden voorgelegd en zullen technische moeilijkheden alleen ter oplossing gegeven worden aan de daartoe berekende technici. Wanneer zóó de meest geschikte krachten zullen worden benut, wanneer zoo de menschen zullen kunnen werken om als de right men on the right place hun aandeel te hebben in den zich ontwikkelenden staat, eerst dan zal men bij machte

AMBTENAAR-ARCHITECT.

Architect v. Zeggeren schrijft in het B. W. van 8 Nov. 1919 o.m.: „Het denkbeeld van de kringvergadering om aan te dringen bij de verschillende officiële lichamen tot verbod van particulier werk door technische ambtenaren komt mij met het oog op de meerdere bestaanszekerheid van den particulieren architect *alleszins gemotiveerd* voor”.

Dat is de quintessens van deze quaestie. En daarin zijn wij het geheel oneens. In het B. W. van 1 Nov. 1919 heb ik gezegd waarom ik dat verbod onrechtvaardig, niet-doeltreffend en niet-bevorderlijk voor de Bouwkunst vond; collega v. Z. heeft deze mijne motieven onbesproken gelaten, maar tegen particulier werk, verricht door Ambt.-Arch. aangevoerd dat de gemeenschap hun reeds „een bestaan verzekerde” en de Honorarium-tabel voor hen niet meer geldig zou kunnen geacht worden, met het gevolg dat zij zelf zich aan deze tabel onttrekken en „onder de markt” gaan werken.

zijn de enorme opgaven van de toekomst te beheerschen en uit te voeren.

Stellen we hier als tegenstelling tegenover hoe de toestand nu is. Het is schering en inslag, dat aan een technisch minder begaafd architect, een bouwwerk met groote technische moeilijkheden wordt opgedragen. Bouwwerken van groote algemeene aesthetische beteekenis komen in handen van soms knappe technici, die het op het gebied van aesthetiek niet verder hebben gebracht dan tot een zeker dilettantisme. En ieder architect loopt maar mee in 't gareel, aanvaardt opdrachten, waarvoor noch zijn aanleg, noch zijn ontwikkeling past, experimenteert op beide gebieden en op beide gebieden is het resultaat slecht of middelmatig. Zoo is het huidige systeem.

De vraag is nu: „Hoe zal het architectenvak in de toekomst moeten worden beoefend, om daarin een volledige *bevrediging* te vinden.”

Want wordt het in den aanhef van dit artikel genoemde verlangen naar verandering van het architectenberoep primair beheerscht door een drang om zich aan te passen aan de zich zeer wijzigende maatschappelijke samenleving en haar eischen, een diepere en meer idiële beteekenis krijgt dit verlangen door er de mogelijkheid van bevrediging aan vast te knopen. Het werken van een architect is daarom zoo idiël, omdat het slechts groeien en bloeien kan, door een kracht van binnen, door een geloof, door een overtuiging, door een lust, door een hartstocht. Het verlangt bevrediging. En het is goed en juist de mogelijkheid van bevrediging vooraf te overwegen. Daartoe is het echter eerst noodig te bepalen wat tot het *essentieële* behoort in het architectenberoep.

J. P. M.

(Wordt vervolgd).

Deze meening acht ik niet juist.

In onze tegenwoordige Maatschappij worden we voor ons werk betaald met geld; als we ambtenaars-werk en bovendien particulier werk doen, is het redelijk dat we voor beiden betaald worden volgens de voor beide soorten van werk geldende tabellen. De voorstelling alsof een mensch een zekere, gelijkblijvende, afgepaste hoeveelheid energie heeft, bestrijd ik; ik geloof dat een Ambt.-Arch., door een zich in hem ontwikkelende levendige belangstelling zeer veel meer goed werk kan verrichten indien hij naast zijn Ambtenaarswerk ook particuliere opdrachten te vervullen krijgt.

Dit meerdere nu moet ook extra betaald worden. Indien hem die gelegenheid wordt ontnomen, en deze belangstelling dus niet werd geboren, zou de Maatschappij veel goed werk derven. Verder wil ik met nadruk verklaren dat de voorstelling van collega v. Z. alsof ik geen einde wilde gemaakt zien aan het

uitvoeren van bouwk. werken tegen te laag honorarium geheel onjuist, en in volstrekte tegenspraak is met wat ik bedoeld, gezegd en geschreven heb! Wel degelijk wil ik werken onder de Hon. Tabel bestrijden; alleen acht ik het paardemiddel van b.g. verbod niet oirbaar.

HET AANVAARDEN VAN COMMISSARISSCHAPPEN DOOR ARCHITECTEN.

Op de volgende algemeene vergadering zullen de leden zich uit te spreken hebben hoe of zij staan tegenover de bestuursmotie; dat het niet wenschelijk wordt geacht dat architecten commissariaten aannemen in N.V. die in eenig verband tot de practijk van den bouw staan.

Bij de beoordeeling vraag ik de aandacht voor de volgende punten.

Is het gewenscht onze Eerecode, die voor tien jaar met vlag en wimpel werd binnengehaald — die in duidelijke groote lijnen omschrijft wat wij als goede zeden voor architecten beschouwen, — is het gewenscht de breede allure dier eerecode te ontnemen door tal van in onderdeelen omschreven bijzondere gevallen.

Laat ons eens rondzien om ons heen.

De oudste eerecode is die van 't R.-Inst.-Brith. Arch. Die is ruim vijftig jaar oud en werd nooit aangevuld. Welke vereeniging van Adviseerende Ingenieurs bezit zulk een in artikelen omschreven eerecode? En zou de goede trouw van een Nederlandsch Ingenieur daarom lager staan dan die van de Nederl. Architecten?

Mijns inziens scheppen wij door vele kleine voorschriften meer moeilijkheden die niet kunnen opwegen tegen de te bereiken voordeelen. In 't onderhavige geval passen wij de practijk toe op dit voorschrift. Een commissariaat is een openlijk bekend feit. De bouwheer die in 't commissariaat van zijn architect bezwaar mocht zien, is dus gewaarschuwd. De architect weet dat hij in de kijkaten loopt! En aan welke groote verleiding staat de Architect-Commissaris bloot? Om zijne maatschappij voor te trekken? Zal het financieel voordeel hem daartoe nopen? Als hij de kracht niet heeft om aan onredelijke voorkeur

AMBTENAAR-ARCHITECTEN IN DEN BOND.

Indertijd werd in den ouden B.N.A. als bezwaren tegen de aanwezigheid van ambtenaren in ons samenzijn hoofdzakelijk aangevoerd, dat daardoor speciaal de plaatselijke acties tegenover de Gemeentebesturen werden verlamd. aangezien die ambtenaren verplicht zijn wethouders te onderrichten van wat de architecten-vereeniging in 't schild voert. Aldus kwam

Op de overige, minder belangrijke, meeningsverschillen van collega v. Z. en mij wil ik nu liever niet ingaan; ze zouden de hoofdzaak waarschijnlijk vertroebelen, tot een lang debat aanleiding kunnen geven.

En ik ken weinig dingen die duivelscher zijn dan lange debatten.

A. H. VAN ROOD.

weerstand te bieden op dien grond, dan zal die architect, nog veel minder weerstand bieden aan de groote verleiding om door duurderbouw, meer werk enz. zijn honorarium te vergrooten! Dit percentage is zeker 10 maal grooter!

Als de bouwheer hem op het punt van 't honorarium vertrouwt, en dat vertrouwen bestaat bij onze methode van honorariumberekening algemeen, zal hij hem ook op dit technisch gebied van zijn commissariatschap ook wel kunnen vertrouwen.

En wat nu onze positie tot andere maatschappelijke elementen betreft is het gewenscht, dat wij zooveel mogelijk verband daarmee houden! Door zulke organisatorische posities wordt het verband ontwikkeld — wordt over en weer geleerd. De N.V. heeft niet alleen juristen noodig, maar ook technici, en zoo goed architecten als ingenieurs.

* * *

Zeker er moet steeds flink gewerkt worden tegen misbruik.

Maar ik weet, dat er wel meer leden zijn, die zoo nu en dan van personen die buiten B.N.A. staan moeten hooren, dat die buitenstaanders nog maar altijd blijven beweren, dat er steeds nog leden zijn van den B.N.A. die toch wel procenten op leveranciers aanvaarden. De bewijzen zijn niet te geven. Maar het geeft ons toch te denken. Laat ons eerst vooral die allernoodzakelijkste zuivering trachten te bereiken, laat ons nog vele goede elementen in den B.N.A. inlijven, voordat wij verdwalen in minder overwegende aangelegenheden! De Nederlandsche Natie heeft haar goeden naam in zaken toch nog niet verloren!

JOSEF TH. J. CUYPERS.

Amsterdam, 12 November 1919.

B. en W. of de betreffende wethouder in de gelegenheid door snel handelen, dikwerf de actie van onze vakgenooten ijdel te maken.

In de meeste andere gevallen die ik mij kan denken, is het gewenscht den zelfstandig optredenden ambtenaar in ons midden te zien.

Maar dan mogen wij niet vergeten, dat als wij de

leuze willen doorvoeren: „Geen particulier werk door den ambtenaar als architect“, dat wij dan als vak-vereeniging van bouwkundigen tegelijk moeten werken om de salarissen van die ambtenaren, in hoogere of lagere rangen te brengen op zulk peil, dat hun bestaan ook in evenwicht kan komen met hun positie, hun verantwoordelijkheid.

Wij zien eenerzijds, dat leiders van zeer belangrijke rijksbureaux, waar voortdurend voor miljoenen bouwwerken op stapel staan, beneden redelijke grenzen gehonoreerd (of gesalarieerd) worden; anderzijds zijn er dozijnen Gemeenten aan te wijzen, waar de gemeentebouwkundige in 't jaar 1910 met vijfhonderd gulden

per jaar werd betaald! Die ontvangen thans wellicht nog minder dan een flinke timmerman! Van particulierwerk moeten zij dus leven. Laat ons dus niet aliën mooie beginselen verkondigen, maar die maatregelen, voorstellen en stemmen, waarbij „door de gemeenschap aan den technischen ambtenaar dan werkelijk een behoorlijk bestaan wordt verzekerd“, aannemende dat het ambtelijk werk ook den persoon geheel in beslag neemt; dat hij zich daaraan geheel dient te wijden.

Amsterdam, 12 November 1919.

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

JAN F. GROLL. †

Het zij mij vergund over dezen kunstenaar, die den 7^{en} November te Londen op 71-jarigen leeftijd gestorven is, een enkel woord mede te deelen.

Geboren te Tjilatjap in Ned. Oost-Indië in het jaar 1849, studeerde hij te Delft aan de Polytechnische School en behaalde in het jaar 1871 zijn diploma als bouwkundig ingenieur.

Daarna heeft hij twee jaar bij architect Baron Theophilus von Hanse te Weenen gewerkt. In 1873 werd hij benoemd tot ingenieur bij den Radja van Cutch, Britsch Indië. In die functie bouwde hij „Bhoej Castle“ een zomerpaleis en het mausoleum voor den Radja. In combinatie met den Majoor C. Mant maakte hij het nieuwe paleis voor Cuicowar of Barodah, ook in Britsch Indië.

Na zijn terugkeer in Europa vestigde hij zich te Londen, waar hij met architect J. Bull verscheidene

werken maakte, o.a. „Faraday House“ „Tower Bridge Hotel“ en Droste Manor bij Richmond.

Hij behaalde verscheidene prijzen met prijsvragen o.a. „De Beurs“ te Amsterdam, welke hij met Ohman samen gedaan heeft, St. George Klokketoren te Londen, hetgeen hij ook uitgevoerd heeft.

Als mensch was hij een zeer eigenaardig persoon, die zich niet goed in deze Maatschappij thuis voelde. Hij leefde zeer sober en werkte steeds zeer hard, aan het beantwoorden van prijsvragen, waarvan hij als optimist de beste verwachtingen had.

Vele avonden en nachten hebben wij samen doorgebracht met teekenen en hij was een prettige collega, die altijd met grappen den moed in het werk wist te houden.

W. A. LENSVELT.

TENTOONSTELLING VEREENIGING VOOR VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT.

Deze belangrijke tentoonstelling in de Rijks Academie te Amsterdam gehouden, duurde zeer kort en behoort alweer tot het verleden. We zouden er dus over kunnen zwijgen. Want wat geweest is, is geweest. Niettemin hoort hier, al is het achteraf, een woordje van hulde aan de heeren B. J. Boeyinga en J. Zietsma, voor het verdienstelijke werk waarmede ze, na volledig afgelegden cursus, het diploma ervan hebben behaald.

In het laatste studiejaar wordt ook bij dit onderwijs-instituut de aandacht gevraagd voor een groot project. Daarin ligt veel goeds. Bij de studie der bouwkunst heeft het uitwerken van een uitgebreid ontwerp veel waarde. Het is voor jonge enthousiaste menschen verfrisschend eens groot te kunnen doen, de grenzen van het alledaagsche eens te kunnen overschrijden, eens in gedachten te leven in een geheel van groote

hallen, koepels, torens, ruime terrassen, opritten, fonteinen, al het aangeleerde, al de kennis van maat, verhouding, van vorm, van kleur, van rythme eens zonder belemmering, te kunnen geven aan één schepping, versmaad daarbij bovendien niet het genot te kunnen smijten met geld, dat er niet is, en te kunnen tooveren in alle, alle materialen, tot de kostbaarste toe, die er ook niet zijn. Dat is alles even aantrekkelijk. Hierbij komt dat, met zoo'n groot project de vervaardiger zich geheel bloot moet geven, hij moet zich uiten, hij moet zijn kracht, zijn beheersching toonen, en de beoordeeling ervan is bij een dergelijk project eenvoudiger, al is het misschien niet zuiverder dan bij kleine ontwerpen.

Maar is er niet een grens? Deze vraag kwam in mij ook toen ik op de bovengenoemde tentoonstelling de opgaaf zag aan bovengenoemde heeren gegeven.

Het betrof hier namelijk het ontwerp voor een complex regeeringsgebouwen, ministeries, parlamentsgebouw, volkshuis, musea, alles gelegen te midden van een grootschen parkaanleg, en het geheel ter grootte van naar schatting 240 H.A. ($\pm 2000 \times 1200$ M.). Men denke zich eens in; een ontwerp te leveren voor een dergelijk complex, waarin, deze bedoeling ligt kennelijk aan de opgaaf ten grondslag, de sfeer van grootscheheid op elk punt van het plan moet worden doorgevoerd.

Wat het doel is van een dergelijke opgaaf, is mij niet duidelijk kunnen worden. Elk gebouw van dit complex apart is als een opgaaf; een parlamentsgebouw, een volkshuis! Of is het dat zij, die zich voor deze eindopgaaf aanmelden, het ontwerpen van dergelijke gebouwen, al in voorafgaande studiejaar hebben behandeld, en dit onder de knie hebben. Inkrimping van het aantal studiejaar is dan wel noodig.

Men schimpt hier te lande op de „concours" aan de Fransche academie. Terecht. De gevraagde projecten gaan verre boven de krachten der ontwerpers; er ontstaat nu hier leeg paradewerk.

Men gaat hier denzelfden kant op. Door groote knaapheid is het den bovengenoemden heeren gelukt van het gevraagde een globaal idee te geven dat door middel van zeer fraaie en bijzondere teekeningen frappeert. Echter niet meer dan dit. Grootsche architectuur zal echter wel meer moeten doen.

Mogelijk is deze degelijke reuzenopgaaf een proef geweest. Als zoodanig is zij volkomen geslaagd, want zij bewijst volkomen het onnutte ervan.

Van den heer Zietsma lagen nog enkele voortreffelijke aquarellen geëxposeerd, waarvan vooral die van den koepel van het Paleis op den Dam uitblinkt door juiste, mooie kleur.

Er was behalve van de beide genomde heeren nog werk van leerlingen van verschillende studiejaar. Sterk sprak uit dit werk het streven van den cursus, om de leerlingen in de bouwkunst en haar vraagstukken in te voeren.

Mooier toch dan de meeste uitwerkingen, was het karakter van de opgaven der verschillende behandelde onderwerpen.

J. P. M.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1919.

Ingekomen motto's.

Studenten-Woonhuis. Aantal 25.

Motto: Drie streepjes; Bijenkorf; Woonkast; Kruis met 4 puntjes; „Home"; Sans Souci; Io Vivat; Onder Ons; „Sage"; „Ons Huis"; Onder Ons II; Semper Talis; „Adriana"; „B. en V."; „Heim"; „Studie"; Herfstzon; Iraijs; H.; „Voorwaarts"; Kwadraat

overhoeks; B. O. B.; Zwastika kruis; „Hok"; Eenvoud.

Raam Glas in Lood. Aantal 10.

Motto: „Kniertje"; „Gri"; „Oost"; „Pauwenveer"; „Ejotij"; „Zeshoek"; A. D.; M. L.; „Onrust"; „Heilo"; Stadstuin. Aantal 5.

Motto: Tjaarda; Clematis; „Rust"; Zomerweelde; „Heijm".

BOEKWERKEN.

Fritz Schumacher, Baudirector in Hamburg, *Grundlagen der Baukunst*. Studien zum Beruf des Architekten. Dit boekwerkje is in Nederland nog niet genoeg bekend. En toch is het zoo nuttig voor vele jonge en beginnende architecten het te lezen en te leeren kennen. De begaafde architect behandelt het onderwerp zeer grondig en uitgebreid. De stof heeft hij verdeeld over de volgende hoofdstukken: Architectur und Begabung, Architectur und Charakter, Architectur und Bildung, Architectur und Nationalität, vom Hochschulstudium, vom Entwerfen, vom Stil und Stilisieren, vom Reisen, von der Praxis, vom Erforg.

Natuurlijk is er veel, wat Deutsche vaktoestanden raakt. Niettemin blijft dit werkje een algemeen karakter houden. Het mooie ervan is de alzijdigheid, waarmee hij het beroep bezielt. Hij heeft alles zelf ondervonden, zelf doorleefd. Het lezen van dit boek zal menigeneen, die half gedesillusionneerd is, door de zich dag in, dag uit opstapelende moeilijkheden en beslommeringen, waarin hij de liefde tot zijn vak voelt dooven, een verlichting, een steun vinden.

Het werkje is opgedragen aan de afdeling Hochbau van de Dresdener Technische Hochschule.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPIJ VV BOND VAN
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST NEDERLANDSCHE
ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, Jhr. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20, fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1-6 regels f 1.80, elke regel meer f 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG, — 29 NOV. 1919, — No. 48.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Twee ontwerpen voor normalisatie van woningen, door J. B. — Veranderingen in het architectenberoep (vervolg van pag. 287).

OFFICIEEL GEDEELTE.

Derde Heemschutz-Conferentie.

Het Bestuur van den Bond Heemschutz tot behoud der schoonheid van Nederland heeft de eer, U uit te noodigen tot het bijwonen der Derde Heemschutz-Conferentie, welke gehouden zal worden op Maandag 29 en Dinsdag 30 December 1919 in de zaal van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De belangstelling, die de vorige Heemschutz-Conferenties mochten ondervinden, doet het Bestuur vertrouwen, dat ook thans het getal der deelnemers groot zal zijn.

Evenals bij vroegere Conferenties is nu ook het Doel, om op populaire wijze in ruimen kring propaganda te maken voor de beweging tegen de ontsiering van ons land. Ook thans wenschte het Bestuur de Heemschutz-beweging in haar vollen omgang op het programma te brengen, dat als volgt werd vastgesteld:

Maandag 29 December 1919.

3 uur n.m. Opening der Conferentie door Prof. Dr. H. Brugmans, Voorzitter van den Bond Heemschutz.

Voordracht met lichtbeelden door den heer A. W. Weissman: „Heemschutz van 1913 tot 1919".

8 uur n.m. Voordracht met Lichtbeelden door den heer A. H. Wegerif Gz.: „Gebouwen voor de Nijverheid en Heemschutz".

Voordracht door den heer H. P. J. Bloemers: „Volkshuisvesting en Heemschutz".

Dinsdag 30 December 1919.

10 uur v.m. Voordracht met lichtbeelden door den heer J. W. Gerhard: „Onderwijs en Heemschutz".

Voordracht met Lichtbeelden door den heer A. van Erven Dorens: „Openlucht Museum".

2 uur n.m. Voordracht met Lichtbeelden door den heer K. P. C. de Bazel: „Ambachtsgunst en Heemschutz".

Voordracht met lichtbeelden door den heer A. Keppler: „Advies-Commissies".

6 uur n.m. Gemeenschappelijke Maaltijd.

De Contributie bedraagt:

Voor Deelnemers f 3.—
Voor deelnemende Vereenigingen, aangesloten bij den Bond Heemschutz, die het recht hebben, drie afgevaardigden te zenden. 5.—
Voor deelnemende Vereenigingen of Corporaties, niet aangesloten bij den Bond Heemschutz, die het recht hebben, drie afgevaardigden te zenden. 10.—
Voor Donateurs minstens 10.—
Er verschijnt een uitvoerig Geïllustreerd Verslag der Conferentie.

In het bijzonder wordt gewezen op het nut, dat de Conferentie voor Bestuurscolleges heeft.

Het Bestuur is er van overtuigd, dat het behoud der Schoonheid van Nederland velen ter harte gaat, en dat zij door het deelnemen aan de Derde Heemschutz-Conferentie daartoe zullen willen medewerken.

Deelnemers kunnen zich opgeven aan het Secretariaat van den Bond Heemschutz, Heerengracht 247 te Amsterdam.

Prof. Dr. H. BRUGMANS, te Amsterdam, Voorzitter.

D. F. TERSTEEG te Naarden, Onder-Voorzitter.

A. W. WEISSMAN te Haarlem, te Secretaris.

J. H. W. LELIMAN te Baarn, 2e Secretaris.

G. A. POS te Baarn, Penningmeester.

A. VAN ERVEN DORENS te Arnhem.

K. P. C. DE BAZEL te Bussum.

Mr. W. B. BUMA te Huizum.

W. CROOCKERWIT W.A.Z. te Amersfoort.

EDO J. BERGSMA te Enschedé.

Jhr. Mr. J. W. H. RUTGERS VAN ROZENBURG te Baarn.

Dr. JAN KALF te 's-Gravenhage.

C. R. T. BARON KRAIENHOFF te Utrecht.

Jhr. Mr. F. J. J. M. VAN RUCKEVOERSEL te 's-Hertogenbosch

Mr. P. G. VAN TIENHOVEN te Amsterdam.

Moderne Zweedsche architectuur. (Vervolg).

Men voelt in dezen tempel onmiddellijk, dat hij gebouwd is in den geest van een nieuwe godsdienstopvatting, meer gebaseerd op het intellect en de ethiek, in de plaats tredende van de streng dogmatische leer. Is de Openbaringskerk van Boberg een merkwaardig verschijnsel in de hedendaagsche Zweedsche kerkelijke bouwkunst, en tevens vertolkster eener

nieuwere godsdienstige opvatting, zoo verdient de Engelbrechtkerk van professor Wahlman in niet geringer mate de aandacht. De Engelbrechtkerk ligt in het noordelijk gedeelte der stad in een geheel nieuw stadsgebied. Waar men zich te Norrmalm bevindt, ziet men de elegante gebroken silhouet dezer nieuwe kerk tegen de lucht afteekenen. Zij staat daar in voorname eenzaamheid boven op een rotskop, die haar isoleert van de er omheen liggende, waar zij zich een veilige plaats schijnt te hebben verzekerd tegen de opdringerigheid van latere geslachten. Wat dit laatste zeggen wil, daarvan kunnen verschillende oude kerken in ons Holland een woordje meespreken. De Engelbrechtkerk heeft weinig aantakingspunten met het oude Stockholm, met de koopkerken der 18de eeuw of met de 19de-eeuwse gothische kerken, waarvan helaas ook in Holland zooveel geestelooze fabrieksspecimina aan te wijzen zijn. De Engelbrechtkerk werd geconspieerd in het brein van een modern architect, die evenals Böberg, doordrongen was van de moderne religieuze ethiek, die ook zijn werk bezielde. Wahlman kon hier vrij zijn fantasie laten werken: hij was niet gebonden aan een historische omgeving, die hem noodzaak daarmede ook rekening te houden. Hij kon daarom iets nieuws, iets origineels scheppen met zijn modern begrip van schoonheid, en aan zijn bouwwerk het karakter geven, dat onzen tijd bevredigt, dat de ideeën van onzen tijd vertolkt. Zoowel de architect der Engelbrechtkerk, als die der Openbaringskerk trachtten voor alles een kerkrum te scheppen; maar terwijl de laatste een intiem karakter aan het zijne wist te geven, waarbij hij kwistig een rijke decoratieve versiering toepast, bereikt de eerste een machtiger effect met eenvoudiger middelen. Professor Wahlman heeft gebruik gemaakt van het verschillend bouw materiaal, dat zijn land voortbrengt: warmroode baksteen, roode zandsteen, violet gennanceerd graniet, donker gebeitst hout. Waar hij het noodig oordeelde, ter versterking van het decoratieve effect, gebruikte hij mat-grauwe bepleistering, donker beschilderd houtwerk, onderbroken met geel van vergulde partijen, en de matte messingkleur der statige lichtkronen. De coloristische toon van het interieur der kerk is grijs, dat op enkele bepleisterde wanden tot een koud blauwachtigen toon daalt, en weer stijgt tot een schitterend violet kleurspel van het Noorlandsche graniet. Daar boven rust het dak in rood ornaat, en donker-blauw doorvlamd met rood en goudachtige tonen; maar het oog wordt onmiddellijk naar het koor getrokken, door de schilderingen, die daar aangebracht zijn, kunstwerken der schilders Hjortzberg en Mansson. De eerste heeft de figurale beschrijving voor zijn rekening genomen, terwijl de laatste zich met het ornamentale gedeelte van het werk belast heeft. Te zamen bereikten zij een rijk effect in hun vast doorgevoerde compositie. Een Christus aan het kruis vormt de centrale figuur in de compositie, en tegelijk ook het centrum voor de geheele kerk. Terwijl de figuren meer als silhouetten behandeld zijn, heeft de kunstenaar om de aandacht op het centrale, de Christusfiguur, de vestigen, daaraan een sterk model gegeven, wat voor een wandschildering niet rationeel lijkt; maar waardoor het doel bereikt wordt. Onmiddellijk, wanneer men van onder het orgel, dat laag geplaatst is, naar voren treedt, wordt men getroffen door het hooge centrum der kerk, waar van alle kanten gewelbogens opstijgen van een eigenaardigen opspringenden ovaal afgeronden vorm, een overgangstype van spits naar rondgebogen. Deze ovale hoog is het motief, dat wij telkens rhythmisch in een aantal onderdeelen terugvinden: in de smalle afgeronde bogen der vensters, in de zwakke ronding van het dak, die eveneens buiten waar te nemen valt. Verschillende moderne Zweedsche kunstnijveren hebben verder bij de versiering der kerk hun medewerking verleend. Zoo werd het geheele altaarstel door Olga Lanner in zilver gedreven, eveneens voerde zij de zilveren „cuppa” van het doopvont uit, staand op een voetstuk van graniet, en verder

de ijzeren gesmede kandelabers in het koor. Het antependium is een werk uit de ateliers van „Handarbetets väner”. Het sculpturale gedeelte van de kerkversiering is uitgevoerd door Toro Strindberg; de drie in pleisterkalk uitgevoerde reliefs van de altaarabsis, en de twee reliefs boven een der portalen in het zuidelijk deel der kerk. Deze werken vertolken een primitieven ernst; maar van nabij beschouwd doen zij wat zwak aan van werking, en missen den vasten en zelfbewusten stijl van de decoratieve beeldhouwwerken van Milles en Eriksson. Hoe schoon ook gevoeld, en hoe intelligent ook doordacht, zoo ontbreekt aan deze kerk nog de geniale greep, de machtige conceptie, die sommige architectonische scheppingen der antieke of middeleeuwse bouwmeesters en ook der renaissance kenmerken. De nieuwe tijd met zijn revolutionneerenden geest en met zijn zoeken naar geestelijk en sociaal evenwicht werkt onrustig op de scheppende kunstenaars en drukt het stempel van onzekerheid op hun werk. Hun liefde voor de details verleidt hen soms wel eens te veel van het geheel daarvoor te offeren. N. R. Ct.

Prijsvraag Raadhuis te Sliedrecht.

De Redactie bericht dat het programma van bovengenoemde prijsvraag, (zie de annonce in Bouwkundig Weekblad No. 47) geheel is opgemaakt in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie en haar goedkeuring geheel wegdraagt.

Voor zoover noodig, een dragelijk niterlijk.

In het Handelsblad van 26 Nov. j.l. staat een bericht over een bij den dienst van P. W. aangehangig gemaakt verzoek van de directie van de Rotterdamsche Bankvereniging om, daar uitbreiding van hare bankruimte op andere wijze niet mogelijk blijkt, tijdelijk het Rokin te mogen overbouwen.

Men leest: „De bedoeling der Bankdirectie is om voor het Bankgebouw een houten hulpgebouw te plaatsen ter lengte van omstreeks tachtig meter, dat de breedte van het Rokin-water van den eenen tot den anderen kademuur zal overspannen, en waaronder een doorvaart vrij moet blijven. In het hulpgebouw zullen worden ondergebracht die afdelingen, waarvan het personeel niet terstond met het publiek in aanraking komt, dus meer speciaal de zuiver administratieve afdelingen.

De architecten, de gebroeders Van Gendt, zullen, voor zoover dit noodig mocht zijn, het hulpgebouw een dragelijk niterlijk geven. Het zal worden uitgevoerd in witte en groene kleuren. De ingang komt tegenover den hoofdingang van de bestaande Bank.”

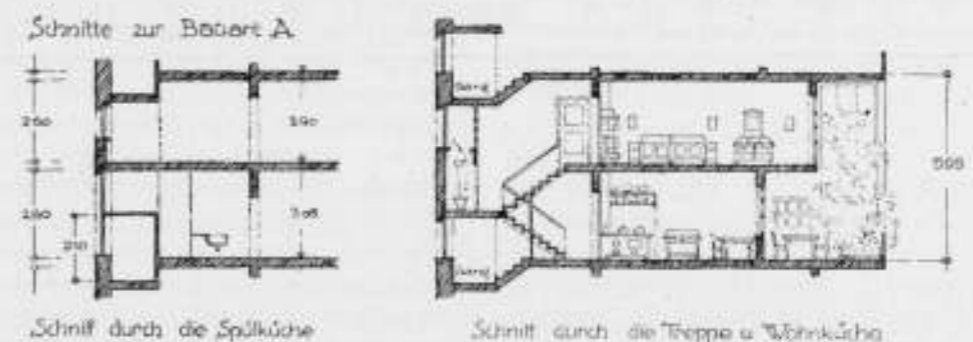
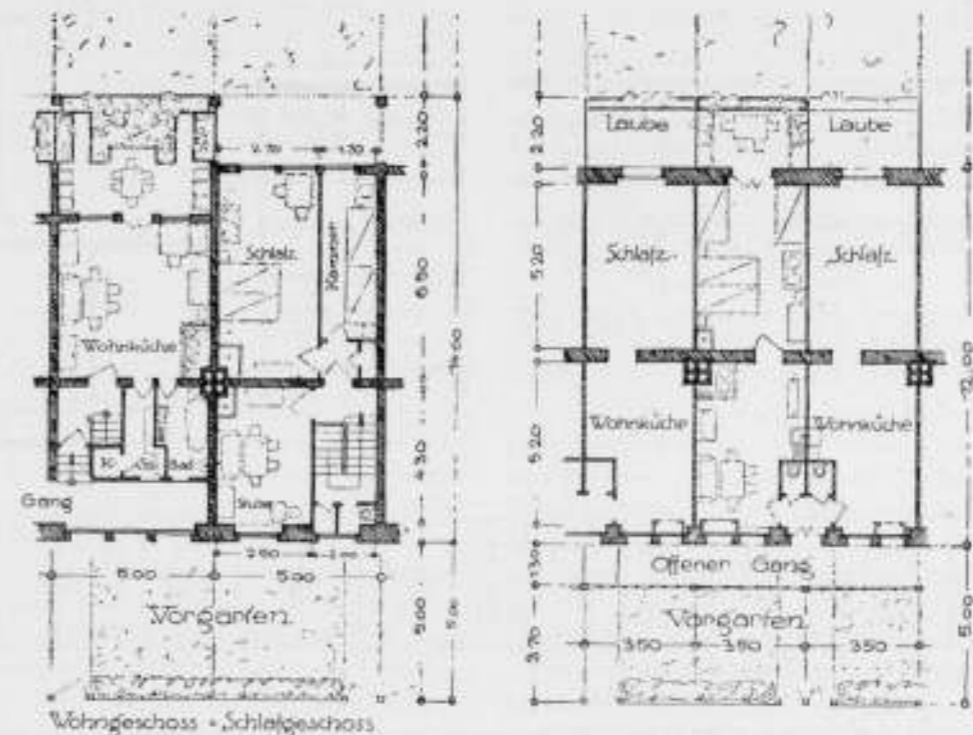
Tot zoover het bericht. Het plan verzoent ons geheel, door de welwillende bedoeling om dit gebouw dat minstens vijf of zes jaar in het centrum van Amsterdam, op een der drukste punten, zal staan, voorzoover het noodig mocht zijn, een dragelijk niterlijk te geven!

Schoonheid van stad en land.

Gedeputeerde Staten van Gelderland hebben bij de Provinciale Staten een voorstel ingediend om aan het Geldersch genootschap tot de bevordering van de schoonheid van stad en land een jaarlijksch subsidie te verlenen van ten hoogste / 5000 gedurende de jaren 1920-22. (Hbd.)

Personalia.

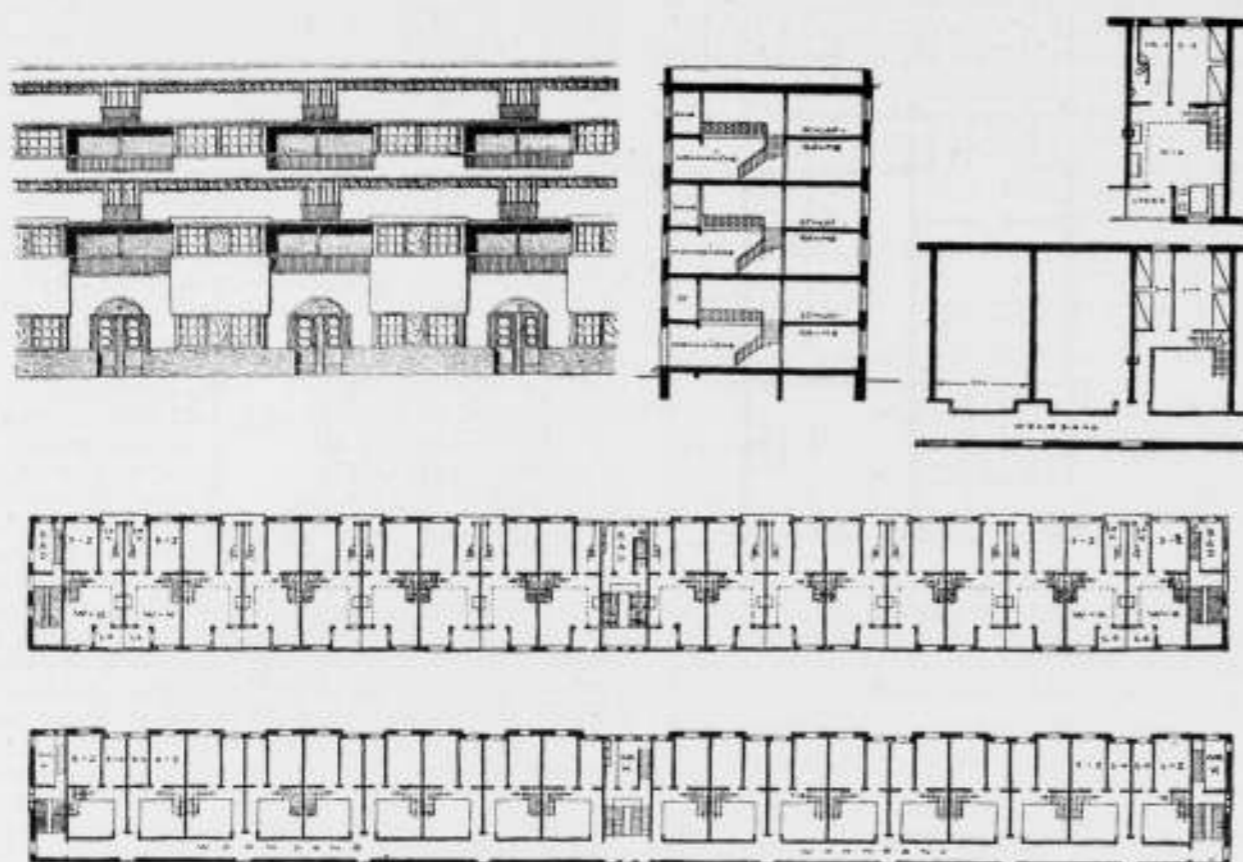
Naar we vernemen, is de heer A. M. Kuijsten, inspecteur van de volksgezondheid te Wageningen, benoemd tot secretaris van het voor enkele weken opgerichte „Geldersche Genootschap ter bevordering en instandhouding van de schoonheid van stad en land”.

TWEE ONTWERPEN VOOR NORMALISATIE VAN WONINGEN.

Het jongste van die twee ontwerpen werd kort geleden gepubliceerd in een boekje „Die Wohnstädte der Zukunft” en is van de hand van H. de Fries. Het andere komt voor in de December-aflevering 1917 van „Der Städtebau” (gepubliceerd in de tweede helft van 1918) als ontwerp van Prof. Bruno Möhring. Beoogt dit laatste in hoofdzaak de verbetering van de volkswoning op zich zelf, het tweede is meer direct op normalisatie gericht; doch wat de behandeling van de plannen betreft, vertoonen beide ontwerpen veel overeenkomst met elkaar. Daar normalisatie een brandend vraagstuk is, lijkt het mij goed, de aandacht op deze beide belangrijke publicaties te vestigen. Prof. Möhring is van meening, dat de arbeiderswoning nog te veel den vorm heeft van de burgerlijke, zoo-

als die zich de laatste jaren ontwikkeld heeft, waardoor veel ruimte verloren gaat aan trappenhuizen en verdiepinghoogte. In zijn projecten worden dan ook slechts enkele trappen ingebouwd, en de woningen toegankelijk gemaakt door lange gangen op de verdiepingen. Verder meent Professor, dat het streven bij den bouw van grootstadswoningen er in de eerste plaats op gericht moet zijn, het gemis aan tuin zooveel mogelijk te vergoeden, nu wel afdoende gebleken is, dat het om economische en verkeersredenen niet mogelijk is, voor iederen stadsbewoner eigen huis op eigen stukje grond te hebben, zelfs niet bij het krachtigste streven in die richting. Twee mogelijkheden worden in plan ontwikkeld, beiden „Laubenhausbauweise” genoemd. In type B is wel op de meest primitieve wijze tegemoet ge-

ONTWERP. H. DE FRIES.

komen aan bovengenoemde eischen. Vanuit het trappenhuis leiden op de verschillende verdiepingen open gangen — in den vorm van balcon, tegen den voorgevel aangehangen — naar de woningen; aan den achtergevel is een dergelijk balkon, als „Laube” ingericht, dat voor elke woning een kleinen tuin vormt. De indeeling van de woning is, als plan aangeeft, uiterst eenvoudig. De nadeelen van de open gang springen evenwel te zeer in het oog; langs tochtige trappenhuisen zijn ze te bereiken, en zelfs wanneer tocht te vermijden zou zijn, zal in gure jaargetijden het gaan van buitenlucht naar besloten trap, en vandaar weer in de buitenlucht, een voor de gezondheid gevaarlijk experiment blijven. Een open gang, zoo vlak langs den gevel gelegd, moet m. i. alle gevoel van huiselijkheid uit de woningen wegnemen.

Type A komt aan die bezwaren tegemoet; de woongang is hier binnen het gebouw gehouden en zóo laag, dat de ventilatie van ondergeschikte ruimten, als bad en spoelruimte, er overheen plaats kan hebben. De vertrekken zijn zoo gegroeped, dat elke woning over twee verdiepingen beschikt, onderling verbonden door smalle trapjes, waardoor voor elke woning slechts een kort stuk woongang aanwezig behoeft te zijn. Voor de woonkamer-keuken (een bouwelement, dat in Duitschland meer in trek schijnt te zijn dan bij ons) is de „Laube” aangebracht, hier werkelijk een tuintje met een oppervlakte van circa 20 M.²; de slaapkamers zijn er gedeeltelijk overheen

gebouwd, zoodat een minimum ruimteverlies ontstaat. De verdiepinghoogten zijn naar onze begrippen vrij groot, wat zeker niet overbodig is, daar aan de „Laube” wel wat al te veel van het invallende daglicht opgeofferd wordt. Toch moet het voor de bewoning prettig zijn, zoo op elke verdieping een tuintje te hebben; zoo'n stukje natuur voor elke woning vormt in idiëelen zin een scherm, waarachter het rustig wonen moet zijn; vanuit het woonvertrek door het groen gezien moeten de grauwe muurvlakken van de overzijde minder eentonig worden, gesteld dat deze nog niet met een dergelijke „Laube” zijn toegerust. Professor Möhring heeft tot nu toe niet veel succes gehad met zijn ontwerp. In een samenkomst met den president van de Berlijnsche bouwpolitie o. a. werden de projecten, als geheel onverenigbaar met de bestaande voorschriften, verworpen.

Het ontwerp van de Fries is, zoodat opgemerkt, van jongeren datum, van den tijd, toen het begrip normalisatie meer vorm begon te krijgen. De Fries ziet zijn woning dan ook in de eerste plaats als element in de toekomststad, die hij zich denkt. Als in het ontwerp Möhring, wordt hier een lange woongang toegepast; de „Laube” is evenwel teruggebracht tot loggia, doch daarnaast is een ruimte als erker gewonnen. De verdiepinghoogte van het woonvertrek is vrij aanzienlijk. Dit is hier eigenlijk meer alshal behandeld; van de woongang daalt men er in af langs een open trapje. De slaapvertrekken hebben slechts de halve

hoogte van de woonhal d. w. z. 2.20 M. tusschen vloer en plafond. De sterkste zijde van het ontwerp is m. i. de ligging van de woongang, die, hoewel aan den voorgevel gelegen, toch niet belet, dat de woonkamer van dien gevel licht ontvangt. Met echte Duitsche „gründlichkeit” zijn verder de mogelijkheden ontwikkeld, die het plan biedt, met perceelbreedten van 4.00 M., 4.50 M., 5.50 M., 6.00 M. en 6.50 M., allen met vier tot vijf woonvertrekken waarbij ook gevallen zijn uitgewerkt, waar het binnentrapje, vanuit de woonkamer gezien, aan het oog onttrokken is.

Maar de architect heeft niet meer of minder dan de woonstad der toekomst op het oog. Hij bespreekt de toepassing van het gegeven plan, tot bouwblokken verwerkt. Deze blokken zijn met hun korte zijden naar verkeersstraten gekeerd, die Oost-West loopen. Ter besparing van kostbaren straatanaleg is tusschen de blokken in, tuinaanleg gedacht met alleen smalle grindpaden. De gevels, waar de woonvertrekken tegenaan liggen, begrenzen een tuin, die vrij breed gehouden is, en dan ook plaats moet bieden voor het lokale verkeer plus de noodige speelplaatsen voor kinderen. De gevels, waaraan de slaapvertrekken zijn gelegen, komen uit op binnentuinen, waaraan een minimum breedte is gegeven en die geheel aan het verkeer onttrokken zijn, en in het plan dan ook „Ruhe Höhe” genoemd worden. Zeker een voortreffelijke gedachte, een dergelijke gereguleerde rust, waardoor enerveerend gerucht van volkrijke wijken, in elk geval van bepaalde plaatsen, geweerd kan worden. Tusschen de einden van de bouwblokken worden lagere bouwmassa's aangebracht, die de winkels en werkplaatsen van het kwartier bevatten. Vanaf de verkeersstraten, geven de blokeinden markante massa's te zien, zooals ze hoog opsteken boven den lageren bouw uit. De architect meent verder, dat het goed zal zijn nu eens eindelijk met de bestaande gevelverdeling te breken, die, hoe er ook tegen gestreden

werd, het nooit verder gebracht heeft, dan tot een repeteeren van bepaalde geledingen, die geen functie hebben ten opzichte van het inwendige, terwijl de gegeven projecten met groote eerlijkheid de elementen van het plan naar voren brengen.

Het valt niet te loochenen, dat de maatschappelijke verhoudingen na den oorlog zóo afwijken van die wij van voor dien tijd kennen, dat men zich onwillekeurig afvraagt, waarheen nu? Op den ouden weg voortgaan, waar alles om ons heen zich gewijzigd heeft, gaat toch niet aan; daarvoor dringen de veranderingen in de economische verhoudingen zich te veel aan ons op. Velen stellen zich die vraag, maar daar blijft het bij; deze beide architecten kwamen verder, trachtten een antwoord te geven, de nood der tijden werkte hier bevruchtend.

Zij moeten zich afgevraagd hebben, of in de nieuwe constellatie geen kiemen aanwezig zijn, die nieuwe functies geboren kunnen doen worden, welke dan weer dwingen tot het scheppen van nieuwe organen, tot nu toe onbekend in de burgerlijke samenleving.

Het valt niet te loochenen, dat wanneer het mogelijk is een duidelijke voorstelling van die dingen te krijgen, de nieuwe bouwkunst al een heel eind op weg is. Hoe eerlijk en eenvoudig is hier al niet de gevel een weerspiegeling van wat er achter ligt. Is het niet voor alles plicht van iederen gewetensvollen bouwmeester, alle elementen op te sporen, die leiden kunnen tot deze verjonging. Een weg is hier aangegeven. Men moog denken over de ontwerpen op zich zelf, hoe men wil, en de fouten, die de kwaliteiten aankleven, meer zien dan de kwaliteiten zelf, het doelbewuste streven dwingt sympathie af.

De meeste bouwverordeningen zullen het tot stand komen van deze of dergelijke plannen onmogelijk maken; het bovenstaande moge dus een aanwijzing zijn, om te trachten bij eventueele verordening-wijziging hieraan tegemoet te komen.

J. B.

VERANDERINGEN IN HET ARCHITECTENBEROEP.

(Vervolg van blad 287.)

Het essentiele in het architectenberoep is het maken van ontwerpen van gebouwen en het leiden van de uitvoering ervan. Want een architect kan zich eerst dan alleen den architect van een bouwwerk noemen, wanneer dit bouwwerk in al zijn deelen tot stand is gekomen door zijn geestesarbeid. Dit lijkt vanzelfsprekend, maar het neemt niet weg, dat talloze architecten in de door hen gebouwde huizen vele details zullen moeten aanwijzen, die er gekomen zijn zonder hun geestesarbeid; waarin hun geest, — verondersteld dat men dien ergens ziet — daár toch geheel zoek is.

Zij kunnen dan strikt genomen niet meer de architecten van die bouwwerken zijn.

Is het dus een allereerste eisch, dat het geheele bouwwerk tot stand komt door den geestesarbeid van den

architect, het is onverschillig, hoe die geestesarbeid wordt aangewend. Men moet hem verdeelen over de verschillende werkzaamheden, die voor het tot stand komen van een bouwwerk noodzakelijk zijn, zooals het maken van het schetsontwerp, het ontwerp, het leiden van de uitvoering. Men kan zijn geestesarbeid op één der werkzaamheden in hoofdzaak concentreren. Waarop hij wordt geconcentreerd, is echter van groot belang, het hangt samen met de algemeene methoden, waarop de architecten hun vak beoefenen. Er is te onderscheiden de methode, waarbij de architect het zwaartepunt legt op de uitvoering. De ontwerp-arbeid bepaalt zich dan tot het strikt noodzakelijke. Voorts de methode om het groote accent te doen vallen op het ontwerp, waardoor dit in omvang, nauwkeurigheid, volledigheid zal winnen.

Veel, wat anders aan de uitvoering zou worden overgelaten, wordt dan reeds vastgelegd in het ontwerp, de leiding van de uitvoering wordt minder omvangrijk, gemakkelijker.

Er is nog een derde methode, waarbij het maken van een ontwerp, in den gewonen zin, vervalt en de architect zijn denkbepelden direct door de materie verwezenlijkt. Men denke aan Dom Bellot, genoemd in „Bouwkunst” Jaargang No. 5, pag. 40, die het klooster te Oosterhout bouwde.

Deze methode kan uit den aard der zaak buiten beschouwing blijven.

Stellen wij de twee andere methoden eens tegenover elkaar. Het is een feit dat de eerste, waarbij de architect het zwaartepunt legt op de uitvoering het meest in zwang is. De heele praktijk van het bouwvak werkt deze methode in de hand. Misschien kan men hier wel van een vicieuze cirkel spreken, en heeft deze methode van werken de tegenwoordige heerschende toestanden in het leven geroepen.

Het ontwerp van de meeste architecten is eigenlijk een vreemdsoortig ding, en meestal slechts de aanvulling van het nog niet doordachte.

Dit niet doordachte wordt dan in vage termen in een bestek geschreven en tijdens de uitvoering verder ontwikkeld.

Als proces zit hier in beginsel geen gevaar in.

Ook Beethoven moest zoeken en tasten, neerschrijven en weglakken, vóór hij eindelijk zijn ontworpen symphonieën voltooid had. Maar voor den architect levert deze methode wel een bezwaar op.

Hij heeft meer werken en spoedig wordt de uitvoering van zijn ontwerpen, aan welke uitvoering hij zelf nog grooten geestesarbeid moet geven, omdat hij dit achterwege liet in zijn ontwerp, hem een te groote taak, waarbij hij al spoedig geneigd is, een en ander aan anderen over te laten. En nog zou zijn methode niet falen, als hij die anderen bevruchten kon met zijn geest. Maar helaas zijn dezulken slechts zeer schaarsch, hetgeen te begrijpen is.

Omdat het accent op de uitvoering werd gelegd, nam deze ook langzamerhand een grooten omvang en daardoor veel tijd van den architect in beslag. Hij miste daardoor zijn rust, zijn concentratie, om zich in te werken in de hem nieuw opgedragen opgaven, hij ontwende meer en meer de sfeer, die hem tot formulering van zijn gedachten kon aanzetten, en werd de spoortreinarchitect met de bekende tasch en rol. Het is duidelijk dat de arbeidsprestatie van deze menschen moet verminderen en dat deze vakbeoefening voor hen, die het vak door aanleg en uit liefde kozen, geen bevrediging zal kunnen schenken.

De tweede methode wordt niet door veel architecten gevolgd. Er is een zekere sterkte voor noodig en niet iedereen heeft die sterkte. Die sterkte ligt in de concentratie van een geheel complex gedachten in een concreet ontwerp, in een teekening. De moeilijkheid schuilt hier in de bij den ontwerpenden architect zich opdringende vage gedachten, vage mogelijkheden, die

alleen een sterk bouwkundig talent kan fixeeren en onmiddellijk vastleggen in een teekening. Zwakkeren stellen uit dit te doen tot later, endosseeren het desnoods aan de uitvoering.

Het verschil in beide methoden komt nu neer op een gedeeltelijk verschuiven van den geestesarbeid van den architect. De arbeid dien de meeste architecten aan de uitvoering denken te besteden, wordt hier besteed aan het ontwerp.

Wat zijn hiervan de gevolgen? De noodwendige beslommeringen, verbonden aan de overwegende leiding bij de uitvoering worden aanmerkelijk gereduceerd. De architect wint tijd en lust, arbeidslust, scheppingslust. Hij heeft minder gevaar, de teugels bij de leiding uit zijn handen te verliezen. Het werk is eerder, makkelijker zijn werk. In plaats van versnippering van krachten, zal deze methode leiden tot concentratie van zijn krachten en zullen ingesteld kunnen blijven op krachtigen, levenwekkenden arbeid.

Dit systeem zal bevrediging geven.

Het is duidelijk dat door het jaren lange volgen van het eersaangeduide systeem door de meeste architecten, de bouwwijzen zich daarnaar hebben gevoegd. Tevoren wees ik hier reeds op. In het werken der architecten, — in collectief verband gezien — ontbrak daarvoor een groote lijn, een bewust karakter. Het collectief geheel valt uiteen in honderden verschillende inzichten, werkmethodes, en veroordeelingen. En zolang de aan de architecten gestelde opgaven dit gedooinden, bleef de tredmolen wel draaien. Het woningvraagstuk echter heeft de vraag gesteld of nu het oogenblik niet daar is, ingrijpend te veranderen.

Natuurlijk is het aanlokkelijk de bovengeschetste werkmethode, die voor de sterke geesten reeds lang zoo'n heerlijk en vruchtbaar werken had mogelijk gemaakt, ook thans toe te passen en het is wel verklaarbaar, dat het streven om de uitoefening van het architectenberoep in die banen te leiden, in de lucht zit.

Dat streven is dus: concentratie van den krachtigen geest van enkelen op het ontwerpen, dat grootere beteekenis zal krijgen, reductie van den arbeid verbonden aan de uitvoering, met het doel: vrijmaking van den productieven geest voor nieuwen scheppingsarbeid.

Het ligt voor de hand dat dit streven niet overal met enthousiasme zal worden begroet. Bedenkingen van socialen, van collegialen aard zullen niet uitblijven. Het is wellicht nuttig op een der mogelijke bedenkingen bij voorbaat te wijzen, n.l. op het verwijt, dat enkele architecten, deze nieuwe richting zouden toejuichen om zich te kunnen ontlasten van den voor hen onaangename last van de leiding der uitvoeringen; en dadelijk wordt hieraan vastgekoppeld dat deze splitsing hoogst nadeelig voor een gezonde ontwikkeling van de bouwkunst zou kunnen zijn.

(Wordt vervolgd).

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGaan VAN DEN
MAAT/SCHAPPY BOND VAN
TOT BEVORDERING NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRE MOLIERE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIJRES
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

40STE JAARGANG. = 6 DEC. 1919. = No. 49.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE.
Houten huizen en woningnood, door W. J. M. van de Wijnperse. — Van bestuurders die weten te besturen, door H. F. — Boekbespreking.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Buitengewone Ledenvergadering.

Ter voldoening aan art. 14 § 31 der Statuten van den B. N. A. zal op Maandag 29 December des v. m. 11 uur in het Gebouw van den B. N. A. een buitengewone ledenvergadering worden gehouden, in verband met de voorgestelde statuten-wijziging, voor wier behandeling op de jongste ledenvergadering niet het vereischte aantal leden aanwezig was, toen het onderwerp aan de orde was.

De wijziging betreft art. 9 § 21 sub e, te veranderen in: *de Commissie van Geschieden, tusschen architecten en hante werkgevers.*

Voorgesteld wordt voorts door het Bestuur de examengelden voor het Examen Diploma Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, thans f 15.—, te verhoogen tot f 25.—

Toezending Declaraties.

Ter vergemakkelijking der boekhouding en het vlugge samenstellen van het financiële jaaroverzicht verzoekt ondergeteekende namens den Penningmeester, den leden, hun declaraties van onkosten, in verband met werkzaamheden ten behoeve van den B. N. A., ten spoedigste te zenden aan het Bureau van den B. N. A. Marnixstraat 402 Amsterdam.

Kort verslag van de ledenvergadering van den B. N. A. op 29 November te Utrecht in Hotel l'Europe.

De B. N. A. hield Zaterdag 29 November een drukbezochte ledenvergadering te Utrecht onder Voorzitterschap van den Heer Ir. A. Broese van Groenou. De presentielijst meldde de aanwezigheid van 59 leden. In zijn openingswoord herdacht de Voorzitter den heer Jac. van Gils, architect B. N. A., wiens plotseling overlijden door zoo velen is betreurd. De Voorzitter wees verder op de groote levendigheid die in het bouwvak begint te ontstaan en bracht hulde aan de opdrachtgevers die den moed hebben ondanks de hooge prijzen tot het geven van opdrachten over te gaan.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 (fr. p. p. f 0.21) — ADVERTENTIËN: v. 1 6 regels f 1.80, elke regel m. er f 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

De notulen van de vergadering van 13 September 1919 werden zonder voorlezing goedgekeurd en gearresteerd.

Thans deed de Voorzitter allereerst eenige mededeelingen. In de eerste plaats over de Commissie voor de Loonregeling, waarin thans zitting hebben de heeren Meyerink en Versteeg voor den B. N. A., de Heer v. d. Linde en Breyer voor de Federatie en J. M. de Groot voor den Bond van Technici. De Commissie van Onderwijs is uitgebreid met 2 leden vertegenwoordigers van de Federatie en den Bond van Technici respectievelijk de Heeren M. Vrijenhoek en C. Broerse Jr. Naar aanleiding van het artikel in het Bouwk. Weekblad van den Heer de Bie over het houden van een bouwkunsttentoonstelling heeft het Bestuur een Commissie ingesteld bestaande uit de Heeren Broese, de Bie, Fels en Panuw om de mogelijkheid van een dergelijke tentoonstelling te overwegen.

Hierop gaf de Voorzitter het woord aan den Heer Gratama die een verslag gaf van de werkzaamheden van de Commissie voor de wijziging van het Honorarium bij Volkswoningbouw, ingesteld in September 1918. Direct na haar benoeming is de Commissie overgegaan tot het behandelen van de vraag: „Moet de toeslag van 25 pCt. op het honorarium, berekend volgens de bouwsommen van 1914 verhoogd worden”. De Commissie maakte zeer uitvoerige berekeningen, waarin de invloed van den levensstandaard, van de verschillende onkosten op het honorarium werden nagegaan en op grond waarvan een verhoging tot 45 pCt. billyk werd geacht. In deze regeling werd aangenomen een loonsverhoging van opzichters en teekenaars van 50 pCt. In December 1918 was het rapport waarin zij deze berekening opnam, gereed. Kort daarna gaven de heeren Directeuren van de Woningdiensten van Amsterdam, den Haag en Rotterdam te kennen een andere honorering te prefereren waarbij de schommelingen verbonden aan de bouwprezjzen konden worden geëlimineerd; een typhenonoreering waarbij men ook het bezwaar vermeed, dat bij groote complexen en weinig typen het honorarium onevenredig opgevoerd werd. De architectencommissie heeft hoewel zij er bezwaar tegen had dat de verhoging tot 45 % werd uitgesteld, het principe der typhenonoreering daarna volledig uitgewerkt in een nieuwe regeling die in Juli voor publicatie gereed was. Door verschil van inzicht in de te volgen werkwijze tusschen de architectencommissie en den Woningraad is publicatie vertraagd. Nader is gebleken dat de Directeuren van de Woningdiensten te den Haag en Rotterdam zich met deze regeling, die overeen-

kwam met de oude plus 45 %, niet kon vereenigen. Het Bestuur van den Nationalen Woningraad had zich echter reeds in Juni in beginsel met de verhooging van den toeslag tot 45 % accoord verklaard. Bij schrijven van 27 November bevestigde het zijn meening hieromtrent doch bepaalde de geldigheid van de verhooging van 45 % tot die opdrachten die na 1 Juli 1919 zijn verleend. De heer Gratama meende dat het billijk was de regeling geldig te verklaren voor alle betalingen na 1 Januari, terwijl anderen het juist achtten de terugwerkende kracht te verlenen voor de opdrachten na 1 Januari. Hierover ontspan zich een uitvoerig debat, waarna met meerderheid van stemmen door de vergadering de wensch werd uitgesproken de regeling geldig te verklaren voor de betalingen na 1 Januari 1919. Bovendien werd met op een na algemeene stemmen (en één stem onder voorbehoud) verklaard, dat het billijk kan geacht worden de regeling geldigheid te verlenen voor de opdrachten ontvangen na 1 Januari 1919. In het debat werd de wensch te kennen gegeven het rapport van December 1919 te publiceeren.

De ingekomen stukken alle van de bureaux der Gew. Kringen werden behandeld bij de verschillende agenda-punten. Overgaande tot de benoemingen kwam eerst die voor de Commissie voor de herziening van de Honorarium Tabelaan de orde. Verschillende Gew. Kringen hadden op uitnodiging van het Bestuur candidaten gesteld. Gekozen werden de heeren Ir. J. Gratama, C. N. v. Goor, B. J. Onëndag, H. van der Kloot Meyburg en Ir. W. P. C. Knüttel. Tot afgevaardigde van den B. N. A. in de door den Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid ingestelde Commissie tot onderzoek van Gewapendbetonwerken werden bij acclamatie gekozen de heeren M. Brinkman en Ir. A. H. van Rood, nadat de heeren C. N. van Goor en Ir. A. R. Hulshoff verklaard hadden een eventuele benoeming niet te aanvaarden.

Na de pauze komt aan de orde punt 5, het aanvaarden van commissarisschappen door architecten. Uit de brieven der Gew. Kringen blijkt, dat het grootste gedeelte van hen zich verklaart voor de conclusie van het Bestuur. De secretaris leest de bij het Bestuur ingekomen brieven voor, die in het Bouwk. Weekblad zullen worden opgenomen. Het meerendeel der sprekers was tegen de conclusie van het Bestuur. De inzichten omtrent het karakter der functie van commissaris, als dit wordt waargenomen door een architect, liepen uiteen. De heer Slothouwer stelde tegenover het commissarisschap de functie van aesthetische adviseur. Bij deze functie blijft het n.l. uitgeschakeld dat de architect in de verhoudingen komt die het bestuur in zijn preadvies noemt. Spr. wijst daarbij op de positie van Peter Behrens bij de A. E. G. Na uitvoerige bespreking stelt de heer Kruisweg voor, de beraadslaging over dit onderwerp te staken en met de aanneming van het Bestuursvoorstel te wachten, totdat eventuele minder gelukkige verhoudingen het vraagstuk dringender aan de orde stelt. De heer Kruisweg formuleerde dit in de volgende motie: „De vergadering behoort de mededeelingen van het Bestuur inzake punt 5 van de agenda en de daarover gehouden bespreking van de vergadering van heden meent dat de beslissing in deze alsnog niet genomen kan worden en gaat over tot de orde van den dag“. Deze motie werd aangenomen met 32 van de 48 stemmen.

Hierna behandelt de vergadering punt 6, het uitvoeren van particulier werk door ambt. architecten. Het bestuur had de bespreking van dit punt gekoppeld aan het rapport van de Commissie van punt 15 van het Werkprogramma, waarin de Commissie zich in punt 4 verklaarde vóór het verrichten van particulier werk door den ambt.-architect. Het Bestuur preadviseerde deze conclusie niet aan te nemen. De heer Hulshoff, lid der Commissie, achtte dit preadvies en de motivering ervan niet juist en inconsequent. Onder ambt.-architect dient men ook te verstaan die aan Rijk, Provincie, Spoorwegmaatschappijen en ook Onderwijskrachten enz. daarvan spreekt het Bestuur niet. Door de aanneming van conclusie 2 en het opnemen ervan in de statuten is het Bestuur niet gerechtigd

de belangen van den ambt.-architect te veronachtzamen. De categorieën leden zijn gelijk gerechtigd.

Het concurrentiegevaar tusschen particuliere architecten en ambt. architecten is hetzelfde als tusschen particuliere architecten onderling. De consequentie van het Bestuursvoorstel is dat de ambt.-architecten den B.N.A. zullen moeten verlaten. Ook de heer Bremer en de heer v. Bilderbeek verdedigden het rapport van de Commissie. Na het uitvoerig debat waarin zoowel ambt.-architecten en particuliere architecten hun meening te kennen gaven, werd geen besluit genomen. Ook het laatste punt van de agenda: de wijziging der Statuten, werd nog aan de orde gesteld. Aangezien echter het vereischte aantal leden voor de stemming niet meer aanwezig was, werd deze verdaagd tot de volgende vergadering, die statuair binnen één maand gehouden zal worden.

Tegen half zes sloot de Voorzitter deze belangrijke vergadering.
De Directeur, MIERAS.

Het aanvaarden van Commissarisschappen.

Ingevolge den wensch van de ledenvergadering, van 29 November 1919 j.l. de bij het Bestuur ingekomen brieven betreffende bovengenoemd onderwerp in het Weekblad af te drukken, worden deze brieven, voorzover de schrijvers toestemming geven tot publicatie, achtereenvolgens opgenomen:

M. E. H. P. Rosenboom schreef:

Gaarne geef ik gevolg aan de uitnodiging in het B. W. van 4 Oct. jl. tot de leden gericht, om hunne meening te doen kennen over de conclusie van uw Bestuur in zake het aanvaarden door architecten van commissariaten bij eene industriële onderneming omdat, naar mijne meening, hier een voor de Bouwkunst en hare beoefenaars zeer belangrijk punt is aangevoerd.

De strekking van uwe conclusie is, den leden de aanvaarding te ontraden, ten einde den schijn te vermijden, als zouden de architecten van deze positie misbruik maken, om de ondernemingen, waarbij zij betrokken zijn, te bevoordeelen. Het verwondert mij in de eerste plaats, dat alleen de aandacht gevestigd is op het commissariaat bij industriële ondernemingen en niet tevens op dat bij commerciële ondernemingen of het aandeelhouderschap bij beide categorieën. Immers, vooral in laatstgemelde qualiteit heeft men gewoonlijk een grooter rechtstreeksch belang bij de finantieele resultaten eener onderneming dan als commissaris. Acht men dus het commissariaat bij eene industriële of commerciële onderneming verderfelijker voor het zieleheil van den architect, dan zal dit a fortiori gelden voor het aandeelhouderschap, en dient de B.N.A. derhalve een lijst vast te stellen van fondsen, waarin de architect zijn spaarduitjes beleggen mag, zonder den schijn op te wekken, dat hij bepaalde ondernemingen tracht te bevoordeelen.

Het komt mij voor, dat de thans voorgestelde conclusie een nieuwe stap is op den ongelukkigigen weg, dien de architecten met het instellen van de Eerecode hebben betreden. De uitwerking van een dergelijk besluit naar buiten kan niet anders zijn, dan dat de indruk gewekt wordt, dat de architect in moreel opzicht een soort weekdier is, welks zwakke lichaam aan alle kanten door geboden en verboden gepantserd dient te worden, wil het zijn beroepseer intact kunnen houden. Het verwondert mij, juist bij architecten, die zich tot de kunstenaars rekenen, eenen dergelijken benepen, hofjesjufferachtigen angst voor de kwaadkendheid van het publiek aan te treffen. Als er één menschensoort is, die maling moet hebben aan „den schijn“, dan zijn het toch juist de kunstenaars. Hierboven wees ik er reeds op, dat de consequentie dwingt, de conclusie niet alleen te beperken tot commissariaten bij industriële ondernemingen. Door deze „schijn“vrees gejaagd, zal de architect echter verder moeten gaan en zich principieel moeten onthouden van het bekleeden van „publieke ambten als raadslid, enz. enz., immers, ook hier kan „de schijn“ worden gewekt, dat hij eigen voordeel zoekt en niet dat der gemeenschap.

Wordt vervolgd.

HOUTEN HUIZEN (BOERENWONINGEN) BIJ ENGELBERG-ZWITSERLAND.

HOUTEN HUIZEN EN WONINGNOOD.

Het vraagstuk der houten huizen als een middel ter bestrijding van den woningnood is ontstaan als een gevolg van de hooge prijzen der woningen van steen; het wordt o.a. beheerscht door twee factoren: de mogelijkheid van snelbouwen aan de eene zijde, de grotere terreinoppervlakte aan de andere zijde; bij dit laatste voegt zich nog het brandgevaar. Als de evenaar op de balans, waarmede deze voor- en na-deelen tegen elkaar worden gewogen, staat de prijs. Laten we de verschillende zaken nader bezien. De mogelijkheid om bij toepassing van hout sneller dan bij enig ander materiaal een bewoonbaar verblijf op te richten, wordt door niemand betwist. Het hout heeft boven steen en beton het voordeel van droge verwerking. Bij deze laatste materialen vordert niet alleen het maken meer tijd maar bovendien is er een drogingsperiode van eenige maanden nodig vóór het gebouw in gebruik kan worden genomen.

Echter staat met deze snelheid ook in verband de eisch van een grooter terrein. Bij houtbouw is toch het aantal verdiepingen geringer dan bij baksteenbouw, terwijl meer openingen tusschen de woningcomplexen moeten worden gespaard, waarin beplantingen van opgaand loofhout moeten kunnen opschieten om het overslaan van vuur tegen te gaan. Dit meerdere terrein kan aanleiding zijn van vertraging indien — zooals te Amsterdam — het weiland eerst door aanmerkelijke zandophooging tot bouwterrein moet worden

gemaakt, en de zandtoevoer niet over voldoende hulpmiddelen of brandstoffen beschikt. Intusschen heeft het systeem der verspreide bouwblokken ook voordeelen uit sociaal oogpunt boven de bijenkorbouw, die ontstaat als het streven naar terreinbesparing consequent wordt doorgevoerd.

Niet in alle steden is de gereedmaken van het natuurlijke terrein tot bouwterrein zoo bewerkelijk als te Amsterdam. De toestanden zijn zeer verschillend en waar die voorbereiding grootendeels kan worden gemist, is ook die voor-de-snelheid-van-bouwen nadeel-lige factor niet aanwezig.

In den tegenwoordigen tijd speelt de kolenschaarschte de gewichtigste rol; kolen zijn er nodig voor het afgraven, aanvoeren en storten van het zand der ophooging. — kolen beheerschen eveneens de portlandcementfabricage, het kalkbranden, het steenbakken en den aanvoer van hout van overzee. Welk materiaal men ook voor huizen kiest, steeds is het kolengebrek van invloed: voor den houtbouw door den aanvoer van hout en het machinale bedrijf der timmerfabrieken, voor den baksteenbouw door het bedrijf der steenovens en der fabrieken van mortelmateriaal, voor den betonbouw door de zand- en grindbaggering en de cementfabricage. Toch is met groote waarschijnlijkheid vast te stellen dat de houtbouw het minst onder den druk der kolenschaarschte verkeert.

De brandbaarheid van het hout vormt een der ernstigste bezwaren tegen de algemeene toepassing. Men kan zich daartegen wapenen door het bezit van een goed geëfende, modern-geoutilleerde brandweer. Met het oog op de aanwezigheid van zoodanige brandweer in de grotere steden gaat het niet aan, de traditionele onzekerheid der houten gebouwen in onze moderne tijden van zoo groote beteekenis voor te stellen, als wel eens door de tegenstanders van houtbouw geschiedt. De groote vrees voor brand was bij de houten huizen niet zoozeer gelegen in de mogelijkheid van het ontstaan van brand als wel in de vrij groote zekerheid van snelle verbreiding. Dit laatste is te keeren door verspreide opstelling der woningblokken, opgaande beplantingen daartusschen en afdekking met onbrandbare materialen.

Op dit punt bestaat een groote ervaring; zowel de Nieuwe Wereld als Zweden en Zwitserland leveren daartoe de noodige stof. Het is echter moeilijk daarover betrouwbare gegevens te verkrijgen. Een bericht van „Daily Mail” spreekt van kilometers lange straten van houten huizen te Chicago, waar nimmer brand voorkomt; dit is hetzelfde Chicago, waarvan in 1871 geheele wijken (17450 huizen) in asch werden gelegd. Wanneer men in Zwitserland reist, spreken de opschriften op de typische houten huizen van den angst voor „Feuerbrunst”, — van den anderen kant wijst het verschijnsel, dat die huizen een respectabelen ouderdom hebben op het feit, dat branden van beteekenis niet zoo heel dikwijls voorkomen. Was dit vroeger het geval, dan vergete men niet dat de zwietersche woning is afgedekt met dunne plankjes die in meerdere lagen over elkaar heen steken. Bij die constructie is het hollandsche begrip van „vuurmaker” moeilijk dicht te benaderen. Wil hout vlam vatten, dan zal in den regel de vonk op het hout moeten rusten; de vlakke of flauwhellende oppervlakken leveren gevaar op, niet de vertikale. In de zwietersche hôteldorpen vindt men een uitgebreid stelsel van brandkranen.

Men kan over dit punt met zekerheid vaststellen, dat het bezwaar meer of minder gewicht zal hebben al naar gelang de inzichten der plaatselijke overheid, — en dat het vanzelf sprekend zou moeten zijn, dat dit inzicht zich zal wijzigen naarmate de overige eigenschappen van den houtbouw dezen meer zullen aanwijzen als de beste oplossing van het vraagstuk der voorziening in den woningnood.

In de Haagsche bouwverordening, op 20 November j.l. door den Gemeenteraad aangenomen, komt de bepaling voor, dat de afstand tusschen houten huizen ten minste 10 M. moet bedragen. Waarschijnlijk bedoelt men hier ééngesinswoningen, geen woningcomplexen, en dan is daarmede het houten huis als volkswoning te 's-Gravenhage onmogelijk gemaakt. Het ware eenvoudiger geweest houten buitenwanden te verbieden.

Er is nog een andere omstandigheid, die met de brandbaarheid verband houdt en waartegen de beste

brandweer niets vermag. Het is het feit, door de ervaring aangetoond, dat er bewoners zijn met zoo weinig égard voor hun verblijf, dat zij bij gebrek aan brandstof zich niet ontzien het binnenwerk en de betimmeringen te sloopen. Het lijkt mij echter twijfelachtig toe, dat deze factor van beteekenis zou zijn; voor zoover mij bekend is het slechts voorgekomen in legerbarakken en zelden in woningen van arbeiders.

Het vraagstuk der houten woning zal dus slechts in tweede linie moeten worden beoordeeld naar het brandgevaar; vóórop staat de eisch van kostenbesparing. Dit is de toets waarmede de toepassingen van de drie hoofdmaterialen; hout, baksteen en beton zullen moeten onderzocht.

En dan treedt het eerst op den voorgrond de afwezigheid van onderheijng der houten gebouwen in veenachtige streken, indien men ter verbetering van den grondslag een zandbed stort. Want de houtconstructie alleen bezit een zekere mate van plooibaarheid. Wie bouwt in *slap* terrein moet onvermijdelijk van drieën één kiezen: een diepgaande fundeering bij gebruik van bros materiaal zooals bij metselwerk het geval is, — eene constructie op verbeterden grondslag, waarbij het geheele gebouw een weerstandbiedende doos wordt, die wel kan zakken maar niet breken, — waartoe het gewapend beton zich eigent, — of een plooibare constructie, die zettingen verdraagt zonder te breken, hetgeen bereikt wordt bij toepassing van hout als materiaal voor de staande wanden. Van deze drie methoden is de laatste dikwijls de minst kostbare. Daaraan is het toe te schrijven, dat de houtbouw voor woningen in sommige streken, voornamelijk in Noord-Holland zich heeft kunnen handhaven, omdat de onvoldoend-weerstandbiedende constructie der fundeering een bovenbouw kreeg te dragen, die weliswaar eenigszins scheef en onooglijk van vorm zou worden, maar toch de bruikbaarheid intact liet.

Nu is het weliswaar geen fraai gezicht, — een zaansch boerenhuis, dat een beetje gewerkt heeft, — het is wat ongelijk verzaakt, de vloeren liggen niet zuiver waterpas en de deuren en ramen zijn niet altijd rechthoeken meer; het regelwerk is scheef afgenomen en aan de andere zijde bijgespijkerd. Maar zoover behoort het in de steden niet te komen, omdat daar grondverbetering in den vorm van een zandlaag van een paar meters dikte wordt toegepast. Het is hier niet zoo moeilijk ook uit een welstandsoogpunt met geringe middelen bevredigende resultaten te verkrijgen. Hiermede zijn we gekomen op de meest gewenschte wijze van constructie van het houten huis.

Het houten huis is zoo oud als de wereldgeschiedenis en nog ouder.

De praehistorische mensch heeft reeds van paalwoningen gebruik gemaakt. Wat is er eenvoudiger dan een houten huis te timmeren? De eerste de beste timmerman is in staat deze taak te volbrengen. En,

wil men de zaak wat breeder bekijken; gegevens zijn daarvoor te vinden te kust en te keur. Vanaf het russische boomstammenhuis, waarbij de balken op elkaar gelegd, de naden met mos gedicht, op de hoeken halfhouts ingekeept en waarbij het hout als nagenoeg waardeloos materiaal in de nabijheid beschikbaar is, — naar het noorsche type van bezaagd hout eveneens met massieve wanden, — langs het bij ons gebruikelijke type van een stijl- en regelwerk bekleed met planken, waarbij het streven om met zoo min mogelijk materiaal toe te kunnen reeds krachtig is doorgevoerd, — tot het japansche type, waarbij de houthoeveelheid tot een minimum is teruggebracht en de binnenwanden en -deuren uitgevoerd worden als een raamwerk van latten bekleed met papier, — al deze typen staan ons ten dienste, zonder dat daarbij iets nieuws onder de zon behoort te worden gebracht.

En toch schijnt het mij toe, dat voor het moderne groote vraagstuk van den aanstaanden houten-woningbouw nieuwere gezichtspunten overwogen zullen dienen te worden.

Zooals de engelsche minister van gezondheidsdienst het uitdrukte, lijkt de algemeene eisch aan een woning te stellen zeer juist omschreven, namelijk dat geen bepaald materiaal wordt voorgeschreven, maar dat een geschikt huis wordt gebouwd, *waarin het publiek genegen is te wonen* en dat een redelijke mate van duurzaamheid bezit. („Times” van 16 October 1919). M. a. w. tusschen de verschillende materialen is de competitie vrij, en het komt er slechts op aan een juiste keuze te doen en de werkwijzen te perfectioneeren. En dan geloof ik dat er op het gebied van den houtbouw nog wel een en ander valt te verbeteren en te vereenvoudigen.

In de eerste plaats door aanbouw in het groot van een zelfde of van een gering aantal verschillende typen. Hierdoor wordt het mogelijk alle onderdeelen als massaproduct in de timmerfabrieken gereed te maken, zoodat de opstelling meer het karakter van montage dan van opbouw verkrijgt. Zoodoende vervallen voor een groot deel de enorme kosten der brute werkkrachten, die thans op zoo buitensporige wijze de prijzen der steenen huizen drukken.

Zal dit mogelijk zijn, dan moet gezorgd worden, dat de houtvoorraden toereikend zijn. En deze overweging brengt ons nader tot een ander gezichtspunt, nl. dat overleg met den houthandel geschiedt. Deze moet zorgen voor tijdigen aanvoer van de meest voordelige afmetingen en soorten; niet zooals thans, moet de constructie zich richten naar de handelsmaten, maar de aanvoer moet geschieden in de maten, zooals de houtbouw die het geschiktst oordeelt. Dan zal het tevens mogelijk zijn voor elk onderdeel die kwaliteit te benutten, die bij een minimum van prijs daarvoor nog geschikt is: hout voor ramen, deuren en betimmering beter dan dat voor vloeren en dat laatste beter dan dat voor het stijl- en regelwerk en het dakbeschot. Dan zal het ook mogelijk zijn den afval te

beperken en desnoods de voornaamste onderdeelen geheel gereed uit het buitenland te betrekken, indien de binnenlandsche markt de prijzen te hoog zou stellen.

Een ander punt betreft de constructie zelf. Van af den voetmuur tot aan de nok zal elk onderdeel aan een revisie dienen te worden onderworpen.

De oude opvatting, dat een fundament vorstvrij moet worden aangelegd, heeft afgedaan; de voetmuur heeft geen andere bestemming dan het laagst geplaatste houtwerk te beschermen tegen optrekkend vocht. Een zeer poreuse betonsoort zal daartoe het best geschikt zijn, omdat de capillaire werking daarin het geringst is. Naar deze eigenschap zal de hoogte van den voetmuur moeten worden bepaald, zoodat een betonsoort met z.g. onvoldoende hoeveelheid mortel te verkrijgen is boven solide gevuld beton. Geschikt zand uit de hei zal het lekzand vervangen. Horizontale verankeringen zullen aan het houtwerk de noodige stijfheid verzekeren. De houten wanden moeten voldoende isolatie van de atmosferische temperatuurswisselingen en van neerslag opleveren. In het houten huis waarin schrijver dezes eenige aangename jaren heeft gewoond, bestond de buitenwand uit een dubbele beplanking ter weerszijden van een stijl- en regelwerk waartusschen een opvulling met slakkenwol. Aan deze constructie valt bij de thans geldende prijzen niet te denken; om dezelfde mate van isolatie te verkrijgen moet van goedkoopere middelen worden gebruik gemaakt. Dan doet zich in de eerste plaats de vraag voor, in hoeverre de binnenbeplanking is te vervangen door een der moderne materialen: eterniet, houtgraniet, papier; de vulling tusschen de 2 platen of planken te verkrijgen door houtkrullen, zaagsel, papiersnippers, turfmul of door een poreuze beton van baksteenpuin; waarbij een dunne kalktrasmortel als bindmiddel. Het is slechts de vraag welke materialen bij redelijke eischen van geschiktheid voor het gebruik het billijkst zijn en of de aldus gevormde wand voldoende isolatievermogen bezit. Daarbij zou met de papierindustrie moeten worden te rade gegaan, om een voldoende stijve en taai bekleeding te verkrijgen, die beter dan het gewone stroocarton bestand waren tegen wisselende vochtigheid, bestemd voor de wandvlakken boven lambrizeerhoogte.

Intusschen zal dit streven slechts succes kunnen hebben, indien de industrie het algemeene belang stelt boven het persoonlijke. Zooals het thans gaat is er in de toepassing van een nieuw materiaal weinig voordeel gelegen; de fabrikanten stellen de prijzen slechts even lager dan die van het artikel waarvoor het in de eerste plaats kan komen onafhankelijk van de lagere productiekosten. Het zou noodig zijn, dat de handel zich met een behoorlijke winstmarge tevreden stelde, en niet er naar streefde de prijzen zoo hoog mogelijk op te voeren. Zoolang dat zoo blijft is alleen van massa-aankoop op de buitenlandsche markt heil te verwachten.

Ook de constructie van het geraamte, het karkas, zou moeten worden herzien. Als er één gebied is, waarop de ambachtsman zijn verouderde, materiaal-verspillende methodes blijft toepassen, zonder eenig vermoeden dat besparing mogelijk is, dan is het de wijze, waarop de timmerman zijn kappen timmert. In dezen zin komt aan den revolutiebouw, indien men daaronder verstaat den bouw van woningen in de laatste tijden dat dit nog voor particulieren mogelijk was, lof toe. Van zelf worden niet de excessen ten koste van de duurzaamheid hieronder bedoeld, maar de van de traditie-afwijkende constructies, waarbij de logica en het financieele belang hand aan hand gingen. Het is mogelijk met minimumafmetingen weerstandbiedende constructies uit te voeren, indien met de voortreffelijke eigenschappen en met de zwakheden van het materiaal hout op behoorlijke wijze wordt rekening gehouden. Maar dit vereischt inzicht, dat op heden nog geen algemeen eigendom is geworden.

Een woning is, evenals elk gebruiksvoorwerp, een organisme dat hooge eischen stelt aan de verzorging der onderdeelen: de bescherming tegen koude, regen, infectie door ongedierte, gehoorigheid, doorstuiving, tocht, condensatie enz., dat alles eischt overleg en hoe meer zorg aan elk wordt besteed, hoe meer kans, dat met een minimum van kosten een maximum van resultaat wordt bereikt.

Nu is het vanzelfsprekend dat een gedifferentieerd onderzoek van de moderne materialen als bovengeschetst niet geschiedt op een architecten-bureau, welk ook, — noch bij eenig particulier, — noch bij een fabriek (tenzij voor een speciaal artikel, waarbij de uitkomsten nog niet betrouwbaar zijn), maar dat zulks zou moeten uitgaan van dezelfde overheid, die bevoegdheid bezit de resultaten van dat onderzoek op een groot aantal woningen toe te passen. Het streven der Haagsche bouwpolitie dat leiding tracht te geven bij het werk der woningbouwverenigingen is in deze zelfde lijn; het bovenbedoelde is echter van ruimere strekking.

De keuze van de materialen die een snelle uitvoering en ingebruikneming mogelijk maken, — een wetenschappelijk onderzoek betreffende het isoleerend vermogen van wanden, — een systematische indeeling van het geraamte, zóó dat eventueele zettingen in den grondslag zoo min mogelijk het goede gebruik zullen benadeelen, — de samenstelling van een type, dat zoowel de verlangens der bevolking bevredigt als aan de eischen van economie, hygiëne, welstand, en zekerheid tegen brandgevaar beantwoordt, — een breed opgezet overleg met de verschillende materiaalproducerende organisaties of technieken, — dit

alles is gewenscht om den volkswoningmassabouw tot een zoo goed mogelijk einde te brengen.

En wanneer, nadat aan al deze eischen is voldaan het blijkt dat de houten woning slechts eene geringe kostenbesparing zou teweeg brengen, dan zou daarmee het pleit ten voordeele van de steenen woning beslist zijn, want bij de kosten der houten woning dient nog opgeteld te worden de gekapitalizeerde rente van het meerdere onderhoud tengevolge van periodiek te vernieuwen verwerk en de in de eerste jaren noodige voorzieningen tengevolge van krimpen. Voorzoover mij bekend bestaat in dit opzicht in onze naaste omgeving geen ervaring, massa houtbouw is nog niet voorgekomen. De noodwoningen door de Gemeente Amsterdam aan de overzijde van het IJ gebouwd dragen te zeer het karakter van noodverblijven, van tijdelijke bergplaatsen van menschen opgericht in een minimum van tijd, met achterstelling van de eischen die bij behoorlijken houtbouw gelden, (zooals ook de naam aanduidt) — om daarop eenige conclusie ten opzichte van het vraagstuk der houten woningen te bouwen.

Wanneer men den indruk, dien een bezoek aan dat complex teweeg brengt, laat gelden, dan is deze beslist ongunstig ten opzichte van houtbouw. Het is vermoedelijk op dit type van verblijven dat de engelsche minister doelde toen hij betoogde, dat vier wanden en een dak nog geen woning vormen.

Het huis moet een „thuis” zijn.

Ook is het houten huis reeds als confectieartikel in den handel verkrijgbaar: de laatste aanbiedingen bepalen den prijs van een arbeiderswoning op f 2600, — als minimum. Wanneer men dit cijfer vergelijkt met den prijs van een steenen huis, dan zou men de conclusie kunnen trekken, dat aan dat minimum nog heel wat kan worden verbeterd vóór de prijs dien van het steenen huis benadert.

In de „Times” van 18 October 1919 komt een bericht voor, dat de prijs van een houten huis te Londen, bevattend één zitkamer, drie slaapkamers, een badkamer, bijkeuken en bergplaats met inbegrip van rioleering, licht en watervoorziening £ 721.10 s. bedraagt. Deze opgave heeft slechts betrekkelijke waarde, men zou de grootte der vertrekken dienen te kennen. De sterke verdeling van een geringe oppervlakte maakt een pijnlijken indruk; de grens tusschen een kamer en een hokje wordt dikwijls zeer eng getrokken.

Zooals hierboven uitvoerig is betoogd, komt tenslotte de zaak daarop neer, dat een betrouwbare kostenvergelijking gemaakt wordt tusschen 2 door en door bestudeerde typen van hout en steen. Een zoodanige studie schijnt tot dusver nog niet te zijn verricht.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

VAN BESTUURDEREN DIE WETEN TE BESTUREN.

In de Raadsvergadering der Gemeente Nijmegen van 6 Nov., waarvan een verslag mij zeer toevallig in handen kwam, is onder meer behandeld de bouw van 280 arbeiderswoningen.

Een der Raadsleden besprak de wenschelijkheid om de opdracht voor dezen bouw te stellen in andere handen dan in die waarin deze tot nu was toevertrouwd en wel omdat het steeds herhalen van een, nu al zoo veel malen gecopieerd type woningen op den duur eentonig wordt en het stadsschoon niet bevordert. De Wethouder beantwoordt dezen spreker met de volgende woorden: „Wat de architectuur aangaat; het Bestuur der woningver. heeft zich in verbinding gesteld met de Ver. van Architecten om te komen tot een ander aspect van de woningen, maar ook die verandering van het aspect zou de kosten hooger maken, terwijl bovendien honorarium aan den architect zou moeten worden betaald. De tegenwoordige architect heeft langzamerhand heel wat ondervinding opgedaan en denkt bij den bouw om allerlei; ook heeft er overleg plaats met den Directeur van Gemeentewerken omtrent eene andere indeeling. Spreker heeft in verschillende deelen van het land nieuwe arbeiderswoningcomplexen gezien, maar heeft slechts zeer geringe afwijkingen, wat de indeeling aangaat, waargenomen. Verandering d.i. verfraaiing van het aspect zou de kosten zeer doen stijgen?”

Een merkwaardig geval hier. In Nijmegen schijnt een architect den woningbouw te leiden, zonder hiervoor te worden gehonoreerd, voorwaar voor de Nijm. Woningver. „Nijmegen” een buitenkansje.

Jammer, zeer jammer echter, dat dit buitenkansje voor de Ver. er schijnbaar toe voert, dat de Gemeente eene vermenigvuldiging van één, alzo dikwijls herhaald, minder fraai, type woning zal hebben te aanvaarden. Voor zóó’n mooie stad als Nijmegen dubbel jammer omdat zelfs het stadsschoon door dezen altruïstischen architect in gedrang wordt gebracht.

Wanneer men daar in het schoone Nijmegen gaat bemerken, dat de zuinigheid, de schoonheid heeft bedrogen, zal het wellicht te laat zijn en zullen meerdere honderdtallen van deze weinig fraaie, eentonige woningen voor tientallen jaren de stad ontsieren. Tenslotte zal het Gemeentebestuur alleen hiervan de verantwoording hebben te dragen, maar wat mij echter in dit alles trof, dat is die merkwaardige mededeeling van den heer Wethouder, dat eene verandering van het aspect, de kosten van bouw zoo veel hooger zal maken en dat men bovendien honorarium zal moeten betalen wanneer een ander architect een opdracht wordt gegeven.

Dat het bestuur van de Ver. van Architecten dit eerste zou hebben beweerd lijkt mij, ten spijt van de pertinente verklaring van den Edelachtbaren Heer Wethouder onmogelijk en daarnaast is hier een opmerkelijk feit te constateeren.

Voor de woningver. Nijmegen wordt door een architect gewerkt, die óf geheel niet óf al zeer slecht wordt betaald, maar door dezen stumper schijnt dan ook al heel leelijk te worden gebouwd.

Zelfs het bestuur der Bouwver. heeft dit laatste gevoeld, want zij is te rade gegaan bij de Ver. voor Architecten om te komen tot eene verfraaiing van het aspect harer woningen.

Toen is haar gebleken, dat de arbeider zijn loon waard is en dat men een architect die arbeiderswoningen bouwt, óók moet betalen. Dat was te veel — dan maar liever verder gaan met die, weinig fraaie bouw wijze, dan maar liever het stadsschoon verwaarloosd.

Merkwaardig bestuur van de Nijmeegsche Bouwver., merkwaardig bestuur der Gemeente Nijmegen, die dit alles slikt. Merkwaardig voorwaar, maar uiterst kortzichtig en diep bedroevend.

Haag, 28 Nov. '19.

H. F.

BOEKBESPREKING.

Elementaire berekeningen van Bouwkundige constructie's, deel III Waterbouwkundige constructies door P. W. Scharroo en C. A. Hoogterp. 304 bladz. 67 tabellen en de gew. betonvoorschriften '18 en 108 figuren prijs f 5.90. Uitgever v. Mantgem en De Does.

Inhoud: Hoofdstuk I. Algemeene beschouwingen over gronddruk, 1—54; II. Liggers met veranderlijke belasting 55—113; III. Constructies in Hout, ijzer en steen 114—269; IV. Constructies in gew. beton 270—300; V. Dijken 301—303.

De hoofdstukken I, II en III zijn duidelijk behandeld, voor de resteevende is 't te wenschen dat de schrijvers voor den eventueelen 2en druk meer tijd beschikbaar hebben, daar deze zeer onvolledig zijn, b.v. sluizen, kaai en keermuren, dijken enz. ontbreken. Een enkele opmerking: No. 139, blz. 280; 't lijkt mij onjuist om de bestrating (11 c.M. dik) als drukverdeelende laag aan te nemen daar derzelver samenhang al zeer gering is; fig. 160 geeft alleen de bewapening van de plaat (en zoo zoo) de beide landhoofden zijn een bespreking en berekening ten volle waard daar de hierop werkende krachten zeer aanzienlijk kunnen zijn terwijl

een krimpnetje veel goeds zou doen; No. 143. Hetgeen schr. beweert over de houten palen is nog zoo zeker niet, vermoedelijk zouden dergelijke resultaten wel gepubliceerd worden.

Verder ga ik niet accoord om $\pm 1/4$ gedeelte van het boek met tabellen te vullen waarvan bovendien verschillende reeds in deel I (ook rijk voorzien) zijn afgedrukt. Daar dit met vele werken, door bovenstaande firma uitgegeven, 't geval is, deed men beter een tabellen boekje saam te stellen of naar een vademecum te verwijzen: een boekmaker: de wetenschap = een boekmaker: de sport. De tekst is goed, de figuren zijn keurig geteekend.

IJzerbouw door P. Bakker Nzn. 194 blz. 280 figuren 13 platen.

Prijs f 4.90.

Uitgever als boven.

Inhoud: Hoofdstuk I. IJzer als bouw materiaal 3-42; II. Verbindingsmiddelen; III. Verbindingen van ijzer en staal 71-73; IV. dito ijzer en steen 74-75; V. Eenvoudige verbindingen 76-84; VI. Balkconstructies 85-105; VII. Heiconstructies 106-108; VIII. Trappen 109-114; IX. Balcons 115-122; X. Kolommen 122-134; XI. Kapspanten 135-160; XII. Dakbedekkingen 161-168, Aanslagel: Constructies in den Bruggenbouw 169-194.

Door, uitgezonderd in I-II-III, hoofdzakelijk een explicatie van de figuren te geven, is de schrijver er in geslaagd de stof beknopt saam te stellen, al draagt deze methode een suggestief, dus eenzijdig karakter. De figuren 104 en 105 correpondeeren niet met den tekst, de constructies gegeven in fig. 248-251 en 252 niet met 'theden (deze ontbreken), terwijl 't aanslagel uitgezonderd § 104 zeer oppervlakkig is. De indeeling, evenals de figuren, zijn goed, al zijn deze laatste veelal te klein gereproduceerd.

Het gewapend beton en zijn eigenschappen. Lezing van Prof. Ir. J. A. Bakker. 35 bladz. 14 uitslaande platen.

Mede door de proeven van Ovnum, gepubliceerd in de Proceedings of the American Soc of Civ. Eng. '06 is de schr. niet bevreesd voor vermindering der aanhechting tusschen beton en ijzer door herhaalde belasting.

Uit de genomen proeven blijkt duidelijk 't groote nut van 't nathouden van 't gestorte beton gedurende eenigen tijd; de schr. is zeer optimistisch ten opzichte van dit materiaal. SCHB.

Nederlandsche Ambachts- en Nijverheidskunst. Jaarboek 1919. Uitgave W. L. en J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij. Prijs geb. f 5.75.

Dit eerste jaarboek is op initiatief van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst uitgegeven met steun van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Een redactie-commissie bestaande uit W. Penaat, Corn. van der Sluys en A. P. Smits met W. F. Gouwe als toegevoegd secretaris stelde het werk samen. S. H. de Roos teekende den bandstempel en hield toezicht op de typographische verzorging.

Het jaarboek is met groote zorg samengesteld. Het is heel juist geweest, om, ofschoon later ieder jaarboek afzonderlijk een beeld van een afgerond 4 jaar-tijdperk zal moeten geven, dit eerste nummer ook een meer historisch karakter te geven. Het jaarboek als geheel valt niet zoo met de deur in huis. In verband hiermede is het platenmateriaal zeer zorgvuldig en met takt gekozen. De rangschikking van een dergelijke chaotische massa zal wel altijd moeilijk blijven; in het jaarboek blijken deze moeilijkheden niet overal overwonnen.

Tekstbijdragen leverden Prof. R. N. Roland Holst met zijn inaugurale rede, P. M. Cochius met een bijdrage over Nijverheid en Kunst, A. P. Smits, J. M. van der Mey, Dr. H. P. Berlage, M. J. Granpré Molière, met artikelen resp. over „Het ontstaan van het meubel, „Moderne Meubelkunst, „De restauratie in ambachts- en nijverheidskunst, en „De hedendaagsche meubelstijl“.

De opname van de mooie rede van Prof. Roland Holst in dit boek verhoogt de waarde ervan.

Immers, werken de daarin uitgesproken gedachten na, bij het doorbladeren van het jaarboek, dat er, door de groote strenge rust van dit betoog, vastigheid door krijgt.

Het boek is zorgvuldig uitgevoerd, in den bekenden trant van de Uitgevers-Mij. W. L. en J. Brusse.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN MAATSCHAPPIJ **BN** BOND VAN TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIERE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr. p. p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1 6 regels f 1.80, elke regel m. er f 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 13 DEC. 1919. = No 50.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De rechtspositie van den architect. — Algemeene regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever. — Groot-Parijs, door S. — Veranderingen in het architectenberoep (Vervolg van blz. 294), door J. P. M. — De Ideal Home Exhibition, door H. Fels.

OFFICIEEL GEDEELTE.

BUITENGEWONE LEDENVERGADERING.

Ter voldoening aan art. 14 § 31 der Statuten van den B.N.A. zal op Maandag 29 December des v.m. 11 uur in het Gebouw van den B.N.A. een buitengewone ledenvergadering worden gehouden, in verband met de voorgestelde statuten-wijziging, voor wier behandeling op de jongste ledenvergadering niet het vereichte aantal leden aanwezig was, toen het onderwerp aan de orde was.

De wijziging betreft art. 9 § 21 sub e, te veranderen in: de Commissie van Geschillen, tusschen architecten en hunne werkgevers.

Voorgesteld wordt voorts door het Bestuur de examengelden voor het Examen Diploma Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, thans f 15.—, te verhoogen tot f 25.—

TOEZENDING DECLARATIES.

Ter vergemakkelijking der boekhouding en het vlugge samenstellen van het financiële jaaroverzicht verzoekt ondergeteekende namens den Penningmeester, den leden, hun declaraties van onkosten, in verband met werkzaamheden ten behoeve van den B.N.A., ten spoedigste te zenden aan het Bureau van den B.N.A. Marnixstraat 402, Amsterdam.

Tentoonstelling Prijsvraag-Programma Groot Parijs.

De kaarten en bescheiden behoorende bij dit programma — het artikel „Groot Parijs“ in dit nummer, zijn voor belangstellenden te bezichtigen in de tentoonstellingszaal in het Gebouw van den B.N.A. van Maandag 15 December tot en met 18 December, van des morgens 10 uur tot des n.m. 3 uur.

Het opzetkontraht. In de nummers 45-46 en 47 van „de Aannemer“ geeft Mr. H. een uitvoerige beschouwing over het opzetkontraht, naar aanleiding van het artikel van Ir. Verhey in „Gewapend Beton“, overgenomen in het Bouwk. Weekbl. No. 41 en de daaruit ontstane polemiek, waartoe wij het volgende mededeelen:

Mr. H. acht de opzetovereenkomst al zeer oud, en dagteekend uit den tijd van het ontstaan van het huidige systeem van aanbesteding. Dit opzette is langen tijd in Directiekringen eenparig als een ergerlijk misbruik veroordeeld, welke uitspraak zelfs in rechterlijke en arbitrare beslissingen steun vond. Nochtans is in den laatsten tijd ten opzichte van het al of niet geoorloofde van opzetcontracten eenige kentering te bemerken, er zijn thans uitspraken van onze hoogste rechtscolleges, waarin opzetcontracten, welke duidelijk een uitkeering beoogden, de gemaakte kosten der inschrijvers op het desbetreffende werk belangrijk tebovengaande, als volkomen geoorloofd werden erkend.

Mr. H. behandelt ten aanzien van dit onderwerp de twee volgende vragen:

1. Is het opzetcontract in economischen en juridischen zin te beschouwen als een geoorloofde, bestaansbare overeenkomst?
2. Zoo ja, hoever mogen de krachtens de overeenkomst, uit te keeren vergoedingen zich dan uitstreken? Moeten deze beperkt blijven tot de werkelijke onkosten der inschrijvers veroorzaakt door hunne berekeningen en verdere bemoeiingen om hun inschrijverscijfers te kunnen bepalen — of kunnen zij deze kosten overschrijden, zoodat de deelnemers aan het opzetcontract, ook al wordt hun het werk niet opgedragen, daarmede toch eenig voordeel genieten.

De eerste vraag wordt allereerst van den economischen kant gezien, waarbij als algemeen erkend en aanvaard verschijnsel wordt geconstateerd, dat ieder individu bij zij. e handelingen en gedragingen geleid wordt door een zeker natuurlijk egoïsme daarop gericht voor zichzelf met zoo weinig mogelijk opoffering van geld en goed zooveel mogelijk voordeel te behalen,

dat het streven om bij al zijn doen en laten zich daarmede zooveel mogelijk voordeel, winst te verzekeren. Uitingen van dit algemeene streven, gelden natuurlijk ook voor het bouwbedrijf als onderdeel van het onafzienbare veld van economische gedragingen. Het streven van den bouwheer om den door hem voorgenen bouw zoo goedkoop mogelijk tot stand te brengen, uit zich in het bestaande stelsel van aanbesteding: publieke of z.g. onderhandsche besteding.

Door de scherpe concurrentie, wordt de economische positie der aannemers al zeer zwak en de mogelijkheid om hun streven naar winst te verwezenlijken, wel uiterst gering.

Hoe onbillijk dit ook moge schijnen, daarmede alleen is het nog steeds gehandhaafde stelsel van aanbesteding, althans van economisch standpunt beschouwd, niet te veroordeelen. De aanbesteding heeft, gezien het menschelijk streven hoven genoemd, het recht te trachten zijn bouwwerk zoo goedkoop mogelijk aanbesteed te krijgen.

Echter — ook deze conclusie ligt voor de hand — ook de aannemer met zijn tegenwoordige belangen, heeft het recht zich, indien daartoe de mogelijkheid bestaat, aan dit stelsel van nitbuiting te onttrekken en te trachten de winst ten koste van den aanbesteder te vergrooten. Het is duidelijk, dat het opzetcontract inderdaad een middel is waardoor de economisch zwakke positie van den aannemer kan worden versterkt. Komt tusschen de gegadigden voor een bouwwerk een overeenkomst tot stand, waarbij zij zich onderling verbinden hunne berekeningen van de aannemsom, alvorens deze bij den aanbesteder in te leveren, aan elkander over te leggen, en eventueel het laagste inschrijvingscijfer te verhoogen met een bedrag waaruit aan hun allen een behoorlijke winst kan worden uitgekeerd, ten koste van den bouwheer, dan wordt de bedoeling welke deze met de door hem toegepaste wijze van aanbesteding gehad heeft, ten eenenmale gemist.

Het wapen keert zich dan tegen hemzelf: hij moet waarschijnlijk meer betalen dan wanneer hij zich reeds reeks met slechts een der gegadigden in verbinding had gesteld. Ook hier derhalve dus weer de vraag van macht een factor welke bij alle economische verhoudingen beslissend is. Het opzetcontract is dus geen *strijdmiddel*, doch een verweermiddel, uitgelokt door het systeem van aanbesteding zelf, dat door dezelfde neigingen bij anderen, de aanbesteders zelve, werd in het leven geroepen.

Daarbij komt nog dat er naast het algemeen erkend streven naar winst, een even sterke neiging bestaat om nadeelen zooveel mogelijk te ontgaan. Uitvoerig zat Mr. H. uiteen hoe dit streven de geheele verhouding tusschen aanbesteder en aannemer typeert, omdat in deze verhouding het risico de nadeelen uit onvoorziene of zelfs onvoorzienbare omstandigheden voortspuitende, geheel ten laste van één partij: den aannemer vallen. In dit verband geeft hij een gedetailleerde beschouwing van de eigenaardige gebruiken of liever misbruiken, welke in het bouwbedrijf van invloed zijn en waaruit de ongunstige positie van den aannemer naar voren treedt. Achtereenvolgens noemt hij de ver doorgevoerde specialisatie, de steeds groter wordende afwisseling der voorgeschreven materialen en constructies, de steeds hooger opgevoerde technische eischen, de huidige onrust in de arbeiderswereld, de loonsstijgingen, de invoering van sociale wetten, de geringe rechterlijke bescherming van den aannemer, de geringe tijd en de onvolgende inlichtingen den aannemer veelal voor het opmaken van zijn begrooting gegeven, de absolute gebondenheid aan het inschrijvingscijfer, (ook al kunnen gemaakte fouten aannemelijk gemaakt worden), onvolledigheid en onnauwkeurigheden van het bestek. Deze objectieve en subjectieve schadebrengende of met schadedreigende omstandigheden waardoor het gevaar voor ernstig nadeel uitermate groot is, terwijl de mogelijkheid om winst te maken gering stellen de vraag: Is het dan zoo immoreel of onzedelijk dat de aannemer tracht zich daartegen zooveel mogelijk te beveiligen? Het opzetcontract biedt ook hier weer nagenoeg het eenige middel. Door openlegging van ieders berekeningen door

de gegadigden, wordt hun gelegenheid gegeven deze onderling te vergelijken. Den laagsten inschrijver wordt het aldus mogelijk na te gaan of zijn begrooting niet al te laag was, of hij niet verzuimde rekening te houden met factoren, welke op de kosten van het werk van grooten invloed zijn. Blijkt dat, dan kan hij alsnog zijn inschrijvingscijfer met een redelijk bedrag verhoogen, waardoor het gevaar voor nadeel wordt verminderd. Dat hij de medegegadigden, welke hem hiertoe in staat stellen, als belooning voor hun bereidwilligheid een vergoeding, zij het ook van eenige honderden guldens, uitkeert, het is niet meer dan billijk.

Als men vraagt waar liggen de misbruiken bij aanbesteding dan is het antwoord: bij de huidige wijze van aanbesteding, bij de aanbesteders en Directies zelf.

Ten slotte behandelt Mr. H. den juridischen kant van de kwestie. Uitgaande van art. 1356 van het Burgerlijk Wetboek, dat tot de bestaanbaarheid van een overeenkomst o.m. als voorwaarde een *geoorloofde oorzaak* vereischt, is het na het bovenstaande duidelijk dat Mr. H. in het doel van het opzetcontract — de oorzaak derhalve — niet iets onzedelijks of ongeoorloofs ziet. Immers het opzetcontract heeft niet ten doel den aanbesteder op minderwaardige wijze geld uit den zak te kloppen, doch dient slechts als verweermiddel, tegen de gevaren der huidige wijze van aanbesteding, en voorts om den aannemer verhaal te geven voor de door hem gemaakte onkosten, verbonden aan het vaststellen van zijn inschrijvingscijfers, welke kosten hem immers door den bouwheer niet vrijwillig worden terugbetaald.

Mr. H. treedt hier in een vergelijking met een architect, die voor het berekenen van zijn uit den aard der zaak slechts globale begrooting $\pm 1\frac{1}{2}\%$ der aannemsom honorarium ontvangt.

Hoeveel meer kennis, inspanning en berekening eischt daarbij vergeleken, het werk van den aannemer, om zijn bindend inschrijvingscijfer vast te stellen.

Onze huidige jurisprudentie toont duidelijk aan, dat het opzetcontract als een volkomen geoorloofde en rechtsgeldige overeenkomst wordt erkend, omdat het dient als middel om:

1. Zich een vergoeding te verzekeren voor de ter vaststelling van hun inschrijvingscijfer door de aannemers gemaakte kosten.
2. Zich te beveiligen tegen de groote risico's, aan het aannemersbedrijf bij het geldende systeem van aanbesteding en de talrijke technische en sociale moeilijkheden verbonden.
3. De scherpe concurrentie, door dit systeem van aanbesteding uitgelokt, te verminderen en de kans op winst te vergrooten.

Ten aanzien van elk dezer punten behandelt Mr. H. beslissingen van verschillende rechtscollages.

Mr. H.'s conclusie is deze: Het opzetcontract is, zels al beperkt het zich niet alleen tot de kosten, door de gegadigden ter vaststelling van hun begrooting gemaakt, volkomen geoorloofde en rechtvaardig.

Men kan alleen van een misbruik spreken, als aan een opzetcontract deelgenomen wordt, door lieden, die zich aannemer gelieven te noemen, doch een schijnbegrooting maken, zonder eenige serieuze bedoeling het werk te willen maken. Dergelijke praktijken worden ook door het Hoofdbestuur van den N.A.B. veroordeeld.

Algemeene Architecten-Associatie.

De heeren Theo Rueter en Sijmons zonden het volgende schrijven aan het Bestuur:

In „het Volk“ van 4 November '19 komt een ingezonden stuk voor, ondertekend door de Heeren Gratama, de Klerk, Staal, Versteeg, Vorkink en Wormser, waarin een zaak behandeld wordt welke naar het inzicht van ondergeteekenden een zeer groot belang voor de Bouwkunst en voor de architecten inhoudt. Dit stuk is eenigszins als protest bedoeld tegen de handelingen van den heer Arn. H. Jansen, secretaris van den Bond van Arb. Woning-bouw vereenigingen, doch

stelt ons tevens in kennis met de aspiraties van bovengenoemde heeren. Deze heeren toch hebben onderhandelingen gevoerd met dezen heer Jansen welke moesten leiden tot oprichting van een *Architecten-associatie* — welke niet alleen op het gebied van Volkswoningbouw maar ook op het gebied van particuliere bouw zou optreden, voor het uitvoeren van de den-architect-in-de-zuivere-uitoefening-van-zijn-vak-belemmerende-werkzaamheden.

Voor ondergeteekenden is het echter de vraag of leden van den Architecten-Bond het initiatief tot zulk een ingrijpenden maatregel behooren te nemen zonder de sanctie van hun vereeniging. Wij meenen daarin een zekere geringschaffing van hun mede-leden te moeten zien.

Wij verwijzen naar de eerste poging in de richting van een *Architecten-associatie* door ons gedaan in een leden-vergadering van Architectura op 14 April 1919, waar wij getracht hebben het belang daarvan en voor de Bouwkunst in het algemeen en voor den Volkswoningbouw in het bijzonder uiteen te zetten en meenen, zooals wij toen zeiden, dat wanneer werkelijk de mogelijkheid van een dergelijke associatie zou vastgesteld worden, dit niet het werk van enkelen mag zijn maar van alle erkende architecten-vereenigingen. (In bovengenoemde vergadering waren vier onderteekenaars van bovenbedoeld ingezonden stuk aanwezig, n.l. de h.h. Staal, de Klerk, Vorkink en Versteeg).

Wij willen er nog de aandacht op vestigen dat, ofschoon op bovengenoemde vergadering, de adhaesie-betuigingen ons niet hebben bedolven (drie dezer vier h.h. stemden tegen het voorstel tot onderzoek onzer denkbeelden), toch ons oorspronkelijk idee zoo spoedig aanleiding heeft gegeven tot de boven geannonceerde poging.

Wij wijzen er op, dat de pogingen van meergemelden heer Jansen blijken het stuk in „het Volk“ hebben geleid tot oprichting van een „Centraal bureau voor Volkshuisvesting“, waarvan de leiding schijnt in handen te zijn gegeven van den heer Z. Gulden, waardoor onzes inziens de Bond van A.N.B.V. zich een recht verschafft dat hem niet toekomt, doch hetwelk moet worden uitgeoefend door de erkende architecten-vereenigingen.

Zoo zullen de architecten lijdelijk moeten aanzien dat de B. v. A.N.B.V. op advies van den heer Z. Gulden den baas speelt over Rijksvoorschotten, daar hij, zij het op advies van den heer Gulden, toch niet bevoegd geacht kan worden tot het uitdeelen van opdrachten en aanwijzen van architecten. Overwegende dit gevaar, — en constateerende dat blijkens de door den B. v. A.N.B.V. gevoerde actie en de daaraan verleende medewerking van zes bovengenoemde heeren, de idee van architecten-associatie in het groot begint veld te winnen. — noodigen wij het Bestuur uit:

a. van de bovenbehandelde kwestie een punt van behandeling op de eerstvolgende leden-vergadering te maken;

b. datgene te doen dat kan leiden tot een breedvoerig onderzoek naar de mogelijkheid eener Algemeene Architecten-Associatie in den geest als door ondergeteekenden vroeger werd ontwikkeld.

Ondergeteekenden zijn bereid voor hun Bond een uiteenzetting, schriftelijk of mondeling van bovenbedoeld onderwerp te geven.

Wij bieden dit schrijven tevens aan ter plaatsing in Uw blad tot inleiding onzer leden.

Met de meeste hoogachting,

Uw dw.

THEO RUTER,
SIJMONS.

Het aanvaarden van Commissarisschappen.

(Vervolg.)

Mr. Rosenboom vervolgt:

„Wij zullen dan het wonderlijke schouwspel beleven, dat de architect, de beoefenaar der naatschappelijke kunst bij uitnemendheid, zich angstvallig terugtrekt voor iedere aanraking met die maatschappij.

Er wordt zooveel gezegd en geschreven, dat de kunst het geheele leven moet doordringen. Hoe denken de kunstenaars dit echter te bereiken, als zij zich zooveel mogelijk opsluiten in hun eigen bejert kringetje?

Insteede hiervan dienen zij juist dankbaar iedere gelegenheid aan te grijpen, om kennis te maken met andere kringen der samenleving. Daartoe biedt het commissariaat van industriële of commerciële ondernemingen — mits niet opgevat als sinecure met als eenige aantrekkelijkheid een tantième, — juist eene goede gelegenheid. De architecten leeren daar andere levensbeschouwingen dan de hunne kennen en waardeeren, hetgeen slechts strekken kan tot verrijming van hun gezichtskring en aldus indirect ook de bouwkunst ten goede moet komen.

Ook van aesthetisch-propagandistisch standpunt verdient de deelneming van architecten aan het bedrijfsleven in den vorm van de bekleeding van commissariaten bij commerciële of industriële ondernemingen volle toejuicing. Juist in deze functies biedt zich vaak de gelegenheid, aan het aesthetische element een plaats te verschaffen naast de technische en commerciële.

Hoewel mijne commissoriale ervaring niet van grooten omvang is, heeft zij mij toch wel dit geleerd, dat de stiefmoederlijke behandeling der aesthetische belangen in het bedrijfsleven in het algemeen niet te wijten is aan eigenwijsheid of onverschilligheid bij onze kooplieden of industrielen doch aan het tekort aan kunstgevoel, dat onzen tijd kenmerkt. Dit tekort kan de architect door zijne deskundige voorlichting vaak opheffen en aldus nuttig werkzaam zijn voor de kunst in het algemeen of de bouwkunst in het bijzonder.

Indien eene onderneming blijf geeft, door een architect een commissariaat aan te bieden, deze voorlichting op prijs te stellen, moeten wij zulks toejuichen als blijk van stijgende waardeering voor onzen stand, doch niet met een hooghartig gebaar zulk een aanbod weigeren, als waren wij bevreesd, door het te aanvaarden, ons wapenschild te bezoedelen.

Het spreekt vanzelf, dat ik met het bovenstaande geenszins wil zeggen, dat de architecten nu ieder hun aangeboden commissariaat aanstonds met beide handen moeten aanpakken. Voor elk geval zal zorgvuldig nagegaan dienen te worden, welk motief de onderneming had, om haar aanbod te doen, om daarnaar de houding te bepalen. Een algemeene uitspraak der vakvereeniging echter, om in beginsel nimmer een commissariaat te aanvaarden, zou ik ten seerste betreuren, als zijnde tot schade van de bouwkunst en hare beoefenaren.“

De heer H. van der Vijgh schreef:

Naar aanleiding van het door U ter ledenvergadering van 13 September ter tafel gebrachte punt van behandeling, n.l. de Vergadering de wenschelijkheid te doen uitspreken, dat geen Architect lid der B.N.A. een commissariaat in eenige Naamlooze Vennootschap zoude mogen aanvaarden als zijnde dit in strijd met de eer of positie van den Architect of Ingenieur en de daarop gevolgde gedachtenwisseling, heb ik bij dezen de eer tengevolge het verzoek onder meer ook aan mij daartoe door den Voorzitter gedaan, U mijn meening daaromtrent uiteen te zetten.

Voorop gesteld zij dat ik niet in eenige Industriële of Handelsvennootschap commissaris ben.

Het door mij ter Vergadering gezegde herhaal ik U bij dezen en wel dat ik niet slechts ben tegen het beginsel om een afkeuring in bovenbedoelden zin uit te spreken doch in tegendeel het wenschelijk acht, dat Ingenieurs en Architecten zich als commissaris zullen beschikbaar stellen en liefst het meest daar, waar het geldt industrieën en ondernemingen, die het bouwvak raken.

Het leven en werken van den modernen Architect of Ingenieur-Architect, in deze bij vroeger zoo veranderde tijden, waar alles streeft naar vlugheid en soberheid in hoofdzaak zich de oplossing van het probleem voor oogen stellende waarbij belaa's voor 't idee Kunst niet veel meer overblijft dan voor een Ingenieur die een locomotief, een vliegtuig of een onder-

zeeboot bouwt is niet meer te vergelijken met het leven ten tijde van een Michelangelo, die bouwmeester, beeldhouwer en schilder tegelijk was.

Als deze kunstenaar eens had gehoord dat zich in onzen tijd vooraanstaande kunstenaars hadden verklaard voor het uitvoeren van woonhuizen zoo fabriekmatig mogelijk als massa artikel met veelvoudige herhaling zoowel van dezelfde Architectuurmotieven als constructiedeeelen hoe zou zijn oordeel zijn geweest?

Mij met deze opvatting te vereenigen heeft tijd gekost, doch ik zie er thans ten volle het nut van in, en zoo ziet men steeds den bouwmeester door de tijdsomstandigheden meer en meer in andere banen geleid dan die welke hij zich op de Academie of welke andere opleidingschool hij bezocht heeft zich toenmaals dacht. 't Gaat niet aan hier uitvoerig te worden over wat men onder kunst en techniek verstaat, hoever deze te splitsen of wel te verbinden zijn, doch naar mijn inzicht moet de bouwmeester zich een algemeene positie in het sociale leven verwerven, zijn kennis en invloed daarbij ten beste gevende op allerhande werkzaamheden, industrieën en ondernemingen, dus mede leiding nemen.

Ingenieurs op Scheeps-waterbouw- en machine-gebied zijn ons daarin reeds voor, en om niet slechts van technici te spreken, hoeveel advocaten hebben zitting in allerlei colleges. Daar behooren ook bouwmeesters.

De invloed van wijlen den Heer Jurriaan Kok als wethouder van openbare werken te den Haag is ons allen bekend, en het benoemen van een bouwkundig Ingenieur tot burgemeester van Amsterdam verwekte groote vreugde bij den B. N. A. omdat men daarin niet alleen zag de promotie van een vakgenoot, doch ook van dien invloed in zijn nieuwe positie veel goeds verwachtte voor de bouwwereld.

Die echter door het aannemen van een commissariaat zijn positie en eer in gevaar denkt te brengen en zich niet krachtig gevoelt aan verkeerde invloeden, die zich eventueel ook tegenwoordig zouden kunnen doen gelden het hoofd te bieden, ontboudt zich beter daarvan en late het aan anderen over. Een verbodsbepaling echter in 't algemeen ter aanvulling van de statuten wordt een uitbreiding der wet, waarmee men toch niets bereikt, want er blijft altijd nog genoeg wat tusschen de mazen door kan glippen, met vrijheid van bewegen kan men minstens even opvoedend werken als wel 'n Pruisisch Militairisch met strafopalingen. Men vergeet niet dat de verboden vrucht het zoetst smaakt.

Overtuigd dat velen deze mijn denkbeelden zullen bestrijden, hoop ik echter niettemin aan het mij ter vergadering gedane verzoek voldaan te hebben.

De heer Ir. D. Rosenberg schreef:

De kapitalistische samenstelling der maatschappij blijft bij dit praesadvies voorop gezet. Veranderingen in de samenstelling zullen als direct gevolg met zich brengen, dat de architecten tegenover de ondernemingen een andere stelling innemen. Bij de beschouwing van dit vraagstuk lijkt het mij wenschelijk, de bedoelde ondernemingen te splitsen in twee categoriën:

1o. Die ondernemingen, wier doel met de bouwnijverheid niets uitstaande heeft.

2o. Die ondernemingen, die daarmede wel uitstaande hebben, om vervolgens het voor en tegen van het commissariatschap in beide gevallen te overwegen.

Bij beide categoriën lijkt mij de functie van commissaris voor de bona-fide architect niet alleen vereenigbaar, maar zelfs aanbevelenswaardig; het komt mij voor, dat de M.B.V.A. een aanvaarden dezer functie sterk moet aanraden. Als algemeene aanbeveling voor deze stelling diene het volgende: Bij alle deze ondernemingen komen bij de leiding vele en zeer groote vraagstukken van bouwtechnische aard voor en het is werkelijk bedroevend, hoe in zeer vele, laat ik zeggen bijna de

meeste gevallen, de voorlichting bij de leiding der ondernemers geheel ontbreekt. In de meeste gevallen, dat architecten- of ingenieursadvies wordt ingewonnen, ontdekt de adviseur, dat zijn raad veel te laat wordt gevraagd. Het begrip, dat het maken van een ver vooruitziend plan een vak op zich zelf is, is niet tot de leiders van ondernemingen doorgedrongen, gemeenlijk treft men een betweterij aan, die dan nog wordt versterkt door het motief van het niet op de hoogte zijn van het bedrijf. Een bona-fide architect als commissaris kan in de vergaderingen met de Directie door zijn invloed op de keuze van geschikte adviseurs in zaken van bouwtechnische aard en door zijn vakkundig beschouwen van plannen van dien aard, een zeer ingrijpenden invloed uitoefenen. Ik meen zelfs zoover te kunnen gaan, dat men bij vele bestaande ondernemingen zulk een invloed het bedrijf had kunnen behouden voor eindelooze tegenvallers en voor invloeden, die remmend kunnen werken op het productievermogen.

Iedereen zal het met mij eens zijn, dat de meest wenschelijke wijze van voorbereiding van nieuwbouw is, dat de Directie daarbij wordt geadviseerd door vakkundige, bouwtechnische adviseurs en specialiteiten in het vak der bedrijfsleiding. Wil men deze opvatting verbreiden en ingang doen vinden, dan dient men den architect het commissariatschap niet te ontraden, doch het tegenovergestelde. Het algemeene moraliteitsprincipe wijst hier den architect-commissaris den weg. Immers zijn functie is controleren der Directie; hij spreekt van zelf, dat hij, wil hij de plannen der Directie onpartijdig beoordeelen, nooit zelf het adviseurschap mag aanvaarden.

Beschouwen wij nu de economische zijde van dit standpunt, dan zie ik hierin voor de gemeenschap ook het voordeel, dat wij architecten beoogen. Een belangrijke invloed kan door bekwaame architecten op de productie uitgeoefend worden, en daarmede kan de concurrentie van minder bekwaame krachten bestreden worden. Kortsichtigheid, het belust zijn op direct, onmiddellijk voordeel (denk aan Piet Hein, de Duinkerker kapers, de Zilvervloot) twee verderfelijke eigenschappen van oud Hollandsch ras, worden door dit standpunt grondig aangetast.

Wat nu de eerste categorie ondernemingen aangaat, zoo kan ik tegenover dit groote voordeel niet het minste nadeel stellen. Wanneer de producten niets met de bouwnijverheid te maken hebben, zal de architect nooit in strijd komen te staan tusschen de belangen der onderneming en de moraalregelen van zijn vak.

En bij de beschouwing der tweede categorie kan zulks wel het geval blijken te zijn. Ik vermoed dat de meeste tegenstanders hun argumenten daaruit zullen putten. Maar niet genoeg kan ik bij de beoordeeling dezer quaestie wijzen op de gevaren van het regelen van het moraliteitsprincipe door de vakvereniging. Geloof de vereniging door het instellen van een Eerecode-verbod van commissariatschap werkelijk gedaan te krijgen, dat de moraliteit levend zal zijn, onder hare leden? De zich voordoende gevallen zijn voor de meesten onzer, ik hoop voor allen, van zelf sprekend en wanneer de goede trouw bij een onzer er niet is, zal dan een dergelijke regeling hem dwingen? Neen, het zal leiden tot schijnheiligheid. Het lijkt mij gunstig, dat het moraliteitsbegrip vele malen een bespreking ter vergadering zal uitlokken en laat de vergadering hare meening geven, maar laat het moraliteitsbegrip levend in ons zijn en zich niten in onze daden, niet in onze wetten. Zoo zal ook bij ieder lid altijd op den voorgrond moeten staan, dat hij bona-fide architect is en zijn eigen moraliteitsbegrip zal hem leiden in alle moeilijke gevallen; het geval ons ter vergadering voorgelegd door den Heer J. Cuypers c. en b. 1. illustreert genoeg.

Waar het economische leven ons meer dan vroeger geheel zal opscheppen, acht ik een dergelijke regeling, die uitingen zijn van onderling wantrouwen, in de vakvereniging misplaatst.

DE RECHTSPOSITIE VAN DEN ARCHITECT.

RAPPORT van de Commissie tot afwikkeling van punt 14 van het Werkprogramma.

Amsterdam, 29 November 1919.

Aan

het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Bond van Ned. Architecten. Alhier.

Weled. Geb. Heeren,

Toen wij in den loop van het vorige jaar van U de opdracht ontvingen tot het samenstellen van een Rapport over punt 14 van het Werkprogramma, „De Rechtspositie van den Architect“, en de vraag bij ons rees, op welke wijze wij deze opdracht zouden uitvoeren, kwamen wij reeds spoedig tot de overtuiging, dat wij daarbij nimmer uit het oog dienden te verliezen, dat deze opdracht gegeven werd door architecten en ten doel had, iets te verkrijgen, wat inderdaad van practisch nut voor architecten zou zijn.

Hoe belangwekkend het op zichzelf wellicht ware, eene uitzetting te geven van de verschillende vraagstukken, waartoe de gebrekkige wettelijke regeling der rechtspositie van den architect aanleiding geeft, en daarbij na te gaan, welke meeningen over die vraagstukken door schrijvers en rechtscolleges zijn geuit, een dergelijk geschrift van uitgesproken juridisch karakter zou wellicht voor juristen welkome lectuur vormen, doch bij architecten onvermijdelijk een gevoel van teleurstelling en ontevredenheid wekken, daar het practisch nut van dergelijke theoretische beschouwingen zeer problematiek zoude zijn.

Wij hebben dan ook gemeend, uwe bedoeling bij het geven der opdracht aldus te mogen opvatten, dat het niet uw wensch is geweest, de reeds bestaande literatuur over de rechtspositie van den architect met eene nieuwe bijdrage te verrijken, doch dat van onze werkzaamheid verwacht werd een meer direct practisch resultaat ter voorziening in de boven aangeduide wettelijke leemte.

Hoe die voorziening zal dienen te geschieden, daardoor geven analoge toestanden op ander gebied waardevolle aanwijzingen, terwijl tot op zekere hoogte ook de architecten zelf door hun honorariumtabel c. a. reeds in die richting werkzaam zijn geweest. Op een steeds toenemend aantal gebieden, waar de wettelijke regeling de belanghebbende niet langer bevredigt, en ons trage wetgevende apparaat in gebreke blijft, tijdig de bestaande voorschriften aan te passen aan de gewijzigde toestanden, of regelingen te scheppen voor verhoudingen, die tot dusver ongeregeld bleven, openbaart zich het verschijnsel, dat in plaats van den wetgever, de belanghebbenden zelf als rechtscheppers optreden en hunne opvattingen omtrent hetgeen als recht in hun kring moet gelden, nederleggen in „Algemeene Regelen of Voorwaarden“, welke gedeponcerd worden ter Griffie van een of

meer rechtbanken, zoodat een ieder in de gelegenheid is, daarvan kennis te nemen en bij het sluiten van overeenkomsten volstaan kan worden met eene verwijzing naar die „Algemeene Regelen of Voorwaarden“ zonder dat het noodig is, deze in extenso in de overeenkomst op te nemen.

Zooals hierboven met een enkel woord werd herinnerd, vindt men op het gebied der rechtspositie van den architect reeds een begin van eene dergelijke regeling, die zich echter in hoofdzaak bepaalt tot voorschriften, betreffende den omvang en de wijze van het honorarium voor architectonischen arbeid, terwijl zij tal van even gewichtige vraagpunten onbeantwoord en ongeresgeld laat.

Als uitgangspunt voor onze besprekingen bleek de honorariumtabel c. a. echter waardevolle elementen voor eene meer uitgebreide en volledige regeling te bevatten, zoodat het resultaat dier besprekingen hetwelk wij hierbij Uw Bestuur en den leden van den B. N. A. aanbieden, niet als een volkomen nieuwbouw doch als eene verbouwing en uitbreiding van de bestaande tabel en regelen beschouwd kan worden. Uit den aard der zaak zal het slechts mogelijk zijn, op deze wijze de civielrechtelijke positie van den architect op vastere basis te stellen. Waar evenwel van strafrechtelijke aansprakelijkheid slechts sprake kan zijn in die gevallen, waarin door den architect een rechtsplicht is geschonden, zal, door het vaststellen van die rechtsplichten in Algemeene Regelen, ook bij strafvolgingen een vastere basis geschapen zijn, ter beoordeeling, of in een bepaald geval de architect strafrechtelijk aansprakelijk is. De bestaande onzekerheid daaromtrent toch spruit grotendeels voort uit de onzekerheid, die bij den rechter bestaat, omtrent den omvang der rechtsplichten van den architect, omtrent de vraag, waar de grenzen liggen tusschen die plichten van den architect en van de andere bij den bouw betrokken personen als aannemer, opzichter, adviseurs voor bepaalde onderdeelen, enz.

Bij de toelichting tot de ontworpen bepalingen meenen wij groote soberheid te mogen betrachten. De meeste voorschriften spreken voor zich zelve, waarmee echter niet gezegd is, dat de daarin vervatte regelingen door alle leden ook als vanzelfsprekend zullen worden beschouwd. Integendeel, wij verhehlen ons niet, dat waarschijnlijk enkele artikelen bij sommige leden bezwaar zullen ontmoeten.

Vooral de ontworpen regeling der aansprakelijkheid zal wellicht velen bij eerste kennismaking gevaarlijk voorkomen. Bij nadere beschouwing echter en na overweging, dat alleen hij vertronwen kan eischen, die de verantwoordelijkheid niet schuwt, zal, naar wij verwachten, de overgrote meerderheid zich met deze bepalingen wel kunnen vereenigen.

Wij hebben ons den gang van zaken thans zoo gedacht, dat het door ons ontworpen concept in extenso opgenomen zal worden in het Bouwkundig Weekblad, teneinde den leden gelegenheid te geven, nauwkeurig kennis te nemen van een plan, dat zoo nauw hunne eigen belangen raakt.

Daar wij er van overtuigd zijn, dat ons werk voor verbetering vatbaar is en de Regelen zoo juist mogelijk de communis opinio der architecten omtrent hunne rechten en verplichtingen dienen weer te geven, spreken wij den wensch uit, — al is deze wensch onder architecten wellicht overbodig —, dat de leden van den B. N. A. hunne kritiek niet zullen sparen. Deze critische opmerkingen zullen wij gaarne binnen een termijn van bijv. drie weken na de publicatie, aan het adres van den laatsten onderteekende ontvangen, teneinde aan de hand daarvan te kunnen overwegen, of wijziging van het ontwerp ons aldan niet gewenscht voorkomt. Nadat dit ontwerp vervolgens definitief door ons is vastgesteld, dient het behandeld te worden in eene algemeene ledenvergadering van den B. N. A. en in gemeenschappelijk overleg

ALGEMEENE REGELEN

betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever.

Art. 1. Onder „architect” verstaan deze Algemeene Regelen den beoefenaar der Bouwkunst, die, als beroep, zich bezighoudt met het, voor rekening van een opdrachtgever ontwerpen van bouwwerken (daaronder begrepen stedenbouw, tuinaanleg of meubilering) en of het onder zijne leiding en toezicht doen uitvoeren dier werken, zoodat het verstrekken van adviezen in bouwkunstige aangelegenheden.

Art. 2. Onder „opdrachtgever” verstaan deze Algemeene Regelen den natuurlijke of rechtspersoon, die een architect belast met het maken van een ontwerp voor een bouwwerk (daaronder begrepen een ontwerp op het gebied van stedenbouw, tuinaanleg of meubilering) en of het onder diens leiding en toezicht doen uitvoeren dier werken, of het verstrekken van advies in eene bouwkunstige aangelegenheid.

Art. 3. Een opdracht tot het verrichten van architectuurwerkzaamheden wordt geacht gegeven te zijn, indien een opdrachtgever of diens gemachtigde de voorlichting of de hulp van een architect inroept ten behoeve van eenig bouwplan, in den ruimen zin, als in de artt. 1 en 2 aangenomen, of diens advies vraagt in eene bouwkunstige aangelegenheid.

Een opdracht wordt geacht te zijn aanvaard, indien de architect de daarbij aangegeven of daaruit voortvloeiende werkzaamheden aanvangt te verrichten.

de eindredactie te worden vastgelegd. Daarna worde de regeling gedeponereerd ter Griffie van de Arrondissementen-Rechtbank te Amsterdam en in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd, waarnaevens zij verkrijgbaar worde gesteld op dezelfde wijze als thans met de bestaande Honorariumtabel het geval is. Ten slotte zal het aanbeveling verdienen, wanneer de leden op hun briefpapier of eene bijlage vermelden, dat alle opdrachten worden aanvaard en uitgevoerd overeenkomstig de gedeponereerde Algemeene Regelen. Op deze wijze zal, naar wij vertrouwen, voor de architecten grooter rechtszekerheid worden verkregen, dan zij tot dusver de hunne mochten noemen.

De Commissie voor Punt 14 van het Werkprogramma B. N. A.

A. W. C. DWARS.
C. N. VAN GOOR.
I. VAN CREVELD.
FOEKE KUYPERS.
E. H. P. ROSENBOOM.

Opdracht en aanvaarding behoeven niet schriftelijk te geschieden.

Art. 4. Uit de verstrekking en aanvaarding van eene opdracht spruit voort, eenerzijds de verplichting tot nakoming van het bij de opdracht aanvaarde, anderzijds tot betaling van een honorarium, een en ander overeenkomstig deze Algemeene Regelen en de daarin vervatte Honorariumtabel.

Art. 5. De opdracht tot het maken van een ontwerp omvat, zoo de partijen niet anders overeenkomen, het maken van een voorloopig ontwerp met globale begroting van kosten, berekend per M² bebouwd grondvlak of per M³ inhoud van het bouwwerk. Een „voorloopig ontwerp” bestaat uit de schetsteekeningen van de plattegronden, een doorsnede en de voornaamste gevel(s) van het bouwwerk, op kleine schaal.

Art. 6. Wanneer door den opdrachtgever meer dan twee varianten van het voorloopig ontwerp, gebaseerd op het oorspronkelijk schriftelijk of mondeling programma van eischen, worden verlangd, moeten deze meerdere schetsen, desverlangd, afzonderlijk worden gehonoreerd volgens den maatstaf der Honorariumtabel.

Art. 7. Indien, na goedkeuring van een voorloopig ontwerp, de opdrachtgever den architect het maken van het ontwerp opdraagt, omvat deze opdracht het maken van een definitief ontwerp, zoodanig uitge-

werkt, dat daarnaar het bestek kan worden opgemaakt, het leveren der voorgeschreven bescheiden tot het verkrijgen der bouwvergunning, het maken van het bestek, bestaande uit eene nauwkeurige omschrijving van het te maken werk en de voorwaarden, waaronder dit uitgevoerd moet worden, eene gedetailleerde begroting, opgemaakt naar de berekende hoeveelheden materialen en de daarbij behorende eenheidsprijzen, en de verdere kosten, aan de uitvoering verbonden, benevens de algemeene details, waaronder zijn te verstaan de ten behoeve van de aanbesteding opgemaakte teekeningen op grooter schaal dan de bestekteekeningen, noodig om een algemeen overzicht van den aard van het werk en van de uitvoering daarvan te verkrijgen waarnaar de werkteekeningen en uitslagen op ware grootte kunnen worden gemaakt, hetzij op het bureau van den architect, hetzij op het bouwwerk of elders.

Art. 8. Indien in het vastgestelde definitieve ontwerp en of bestek door den opdrachtgever ingrijpende wijzigingen worden verlangd, waarvan het opmaken van geheel of gedeeltelijk nieuwe teekeningen en/of bestek het noodzakelijk gevolg is, zal hiervoor een afzonderlijk honorarium zijn verschuldigd in verhouding tot den omvang van den meergevorderden arbeid.

Art. 9. Het voorloopig en het definitief ontwerp moeten voldoen aan het, schriftelijk of mondeling, programma van eischen, door den opdrachtgever gesteld, en aan de algemeen erkende technische regelen der bouwkunde. Indien het ontwerp volgens deze regelen als niet-uitvoerbaar moet worden beschouwd, heeft de architect geen recht op eenig honorarium. Hetzelfde geldt, indien niet voldaan is aan het programma van eischen, tenzij deze eischen niet voor verwezenlijking vatbaar gebleken zijn en de architect den opdrachtgever tevoren daarop heeft gewezen. De aesthetische qualiteiten van het ontwerp komen bij de bepaling van het recht op honorarium niet in aanmerking.

Art. 10. Indien door den opdrachtgever tevoren geen bouwsom aan den architect is genoemd, heeft deze voor zijn arbeid recht op honorarium, indien aan de eischen van het programma is voldaan, ook al overschrijdt het cijfer der begroting het bedrag, dat de opdrachtgever zich als bouwsom had gedacht. Indien daarentegen door den opdrachtgever tevoren wel een bepaalde bouwsom is genoemd en het schetsontwerp dit cijfer met meer dan 20 pCt., of het definitief ontwerp dit cijfer met meer dan 10 pCt. overschrijdt, is de architect verplicht, zonder daarvoor eenig honorarium in rekening te kunnen brengen, het ontwerp zoodanig te wijzigen, dat dit uitvoerbaar wordt voor de gestelde bouwsom, rekening houdende met de voormelde speling, behoudens de in de laatste alinea van dit art. vermelde uitzondering.

Blijkt eene dergelijke wijziging niet mogelijk, dan is de opdrachtgever voor het ontwerp geen honorarium verschuldigd, tenzij de architect aantoonde, dat de

overschrijding het gevolg is van omstandigheden, welke hem niet kunnen worden toegerekend.

Art. 11. Indien de opdrachtgever den architect opdraagt, het werk, hetzij onderschands, hetzij in het openbaar, aan te besteden, omvat deze opdracht het uitnodigen van gegadigden, het plaatsen van advertenties, het verkrijgbaar stellen van bestek en teekeningen, het geven van inlichtingen en het, zoo noodig, houden van aanwijzing, het in ontvangst nemen der inschrijvingen en het den opdrachtgever dienen van advies omtrent de gunning van het werk en het opmaken van het contract van aanbesteding.

Art. 12. Alle bestedingskosten komen ten laste van den opdrachtgever. Hieronder worden verstaan: Alle kosten, benodigd voor de aanbesteding van een bouwwerk, als: het vermenigvuldigen van het bestek en voorwaarden, event. bijlagen en staat van aanwijzing, en van de besteksteekeningen, het uitnodigen van inschrijvers of het op andere wijze bekendmaken van de aanbesteding, advertenties, enz., lokaaluur tot het houden der aanbesteding, het opmaken van contracten en verdere uitschotten, als: zegels, event. deurwaarders-exploiten aan belendenden, leges, voorloopige opmetingen, reizen, onderzoek van den bodem en van bestaande constructies op eigen of belendend terrein, onderzoek naar servitutens enz. Deze bestedingskosten worden niet opgenomen in de aannemingsom, doch zij worden den opdrachtgever afzonderlijk door den architect in rekening gebracht, of door den architect direct met den opdrachtgever verrekend.

Art. 13. Indien de opdrachtgever een architect met de uitvoering van een ontwerp belast, omvat deze opdracht: de hoofdleiding, het toezicht en de afrekening, waaronder te verstaan is: het in hoogste instantie geven van aanwijzingen aan aannemers of uitvoerders, toezichthoudend en uitvoerend personeel en verdere bij de uitvoering betrokken personen omtrent de wijze, waarop het ontwerp moet worden verwezenlijkt, het voeren der correspondentie en administratie op den bouw betrekking hebbende, respectievelijk het controleeren daarvan en het houden van toezicht daarop; het regelen der betalings-termijnen van de bouwsom en het opmaken of doen opmaken en controleeren van de afrekeningsbescheiden voor de oplevering van het werk.

Art. 14. Het opzichthoudend personeel, belast o.a. met het dagelijksch toezicht, de keuring der aangevoerde materialen, de dagelijksche leiding van den bouw, alsmede de administratie, wordt aangesteld en ontslagen door den architect en staat bij hem in dienstbetrekking.

Het aan dit personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den opdrachtgever. Het salaris, benevens de kosten van verzekeringen, e.d., komen niet ten laste van den architect, doch van den opdrachtgever. Het salaris wordt maande-

lijks namens den architect door den opdrachtgever betaald.

De kosten, vallende op het maken der werktekeningen en uitslagen op ware grootte voor de uitvoering zijn mede voor rekening van den opdrachtgever; zij worden hem door den architect afzonderlijk in rekening gebracht. Bij kleine en weinig omvangrijke werken kan dit tekenwerk — ter beoordeeling van den architect — door den opzichter, belast met het dagelijksch toezicht, verricht worden.

Art. 15. De oorspronkelijke teekeningen, alle detailteekeningen, het bestek en de begroting blijven het eigendom van den architect, terwijl eene kopie der revisie-bestek-teekeningen (waarin de eventueel aangebrachte wijzigingen), de teekeningen der uitgevoerde leidingen, met alle daarbij benoodigde inlichtingen (als putten, richting- en doorsnede-veranderingen, inspectieluiken, enz.) aan den opdrachtgever worden verstrekt. De architect is gerechtigd voor de ingeleverde teekeningen een ontvangstbewijs te vorderen.

Art. 16. Ingevolge de Auteurswet 1912 heeft de architect het uitsluitend recht van veeleelvoudiging van zijne architectonische schepping in haar geheel en van hare onderdeelen, alsmede van zijne ontwerpen, teekeningen, schetsen, plastische modellen, enz., een en ander met de beperking in art. 17 dezer Algemeene Regelen vervat.

Door het ter hand stellen ten dienste van den bouw van een of meer kopieën dezer ontwerpen, teekeningen, enz., aan den eigenaar, wordt noch aan dezen, noch aan den aannemer of aan anderen, de bevoegdheid gegeven om daarvan een ander gebruik te maken dan dat, waarin de architect door het aanvaarden zijner opdracht heeft toegestemd.

De veeleelvoudiging (in welken vorm ook) van de bedoelde ontwerpen, alsook de uitvoering naar die ontwerpen van een ander, niet in de opdracht begrepen, gebouw of onderdeel daarvan, is dus niet geoorloofd zonder uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van den architect. Evenmin is zonder voorafgaande toestemming van den architect geoorloofd het veeleelvouden, door den eigenaar of een ander, van het gebouw, ook nadat dit is voltooid en afgeleverd.

De architect heeft het recht, de materiele verwerking van zijn werk te voorzien van zijn naam of naamteekening op een zichtbare plaats aan den gevel, mits dit het uiterlijk van het gebouw niet schaadt, noch het praktische gebruik belemmert.

De architect kan eischen, dat zijne naamteekening van het gebouw wordt verwijderd, indien door wijzigingen zonder zijne goedkeuring aangebracht, het bouwwerk van karakter is veranderd.

Art. 17. De architect heeft niet het recht, zonder toestemming van den opdrachtgever, een door hem vervaardigd en voor dien opdrachtgever uitgevoerd ontwerp, uitgezonderd de plattegronden, voor een tweeden of verdere opdrachtgever nogmaals uit te

voeren, zij het ook met geringe wijzigingen. Bij overtreding van dit voorschrift verbeurt de architect aan den oorspronkelijken en den nieuwen opdrachtgever te zamen, ieder voor de helft, het bedrag, dat hij volgens den honorariumtabel voor den aldus bespaarden arbeid zoude hebben genoten.

Indien de veeleelvoudiging heeft plaats gevonden met medeweten van den nieuwen opdrachtgever, komt de voormelde vergoeding geheel aan den oorspronkelijken opdrachtgever.

Art. 18. Het belast zijn met de leiding der uitvoering van een ontwerp brengt voor den architect de bevoegdheid mede, den aannemer afwijkingen van het bestek en de teekeningen te gelasten, zonder dat daartoe de toestemming van den opdrachtgever wordt vereischt, voor zoover deze afwijkingen inhouden wijziging van constructievoorschriften of uit aesthetisch oogpunt gewenschte veranderingen in de vormgeving, een en ander, mits door deze wijzigingen hogere kosten voor den aanbesteder ontstaan, dan ingevolge de bepalingen dezer Algemeene Regelen omtrent bijwerk den architect vrijstaan.

Art. 19. Onder „bijwerk“ verstaan deze Algemeene Regelen alle niet in het bestek genoemde of uit de teekeningen voortvloeiende leveringen en/of werkzaamheden ten behoeve van het werk, welke binnen de grenzen van bestek of teekeningen voor een behoorlijke uitvoering van het werk alsnog door den architect nodig of gewenscht geoordeeld worden en waartoe de aannemer krachtens de met hem gesloten overeenkomst zonder bijbetaling niet gehouden is. Onder „bijgekomen werk“ verstaan deze Algemeene Regelen die leveringen en/of werkzaamheden, welke eene uitbreiding vormen van het werk, zooals dit aanvankelijk was beoogd.

Art. 20. De opdracht tot leiding van de uitvoering van een ontwerp, brengt voor den architect mede, de bevoegdheid, om aan den aannemer zelfstandig bijwerk op te dragen, zonder dat daartoe de toestemming van den opdrachtgever wordt vereischt, mits het totaal van dit bijwerk niet overschrijdt een in het bestek en de begroting opgenomen post voor onvoorziene uitgaven of, bij gebreke daarvan, 1% van de bouwsom.

Art. 21. Voor het opdragen van bijgekomen werk heeft de architect steeds de goedkeuring van den opdrachtgever noodig.

Art. 22. Indien hij zonder deze goedkeuring den aannemer bijgekomen werk opdraagt, of het hierboven aangegeven bedrag voor bijwerk overschrijdt, is hij, zoo de opdrachtgever de betaling weigert, deswege persoonlijk tegenover den aannemer verbonden, tenzij deze bij het uitvoeren van de last geweten heeft, dat de opdrachtgever den architect geen toestemming had gegeven, om dit bijwerk of bijgekomen werk op te dragen, ingeval deze toestemming ingevolge bovengestelde bepalingen noodig was.

Art. 23. De opdracht tot leiding der uitvoering van een ontwerp brengt voor den architect mede de bevoegdheid, om, met uitsluiting van den opdrachtgever, te beoordeelen, of de aannemer aan zijne verplichtingen volgens bestek en/of contract van aanbesteding heeft voldaan en hem deswege een betalingscertificaat af te geven, behoudens zijne aansprakelijkheid tegenover den opdrachtgever, indien blijkt, dat hij ten onrechte heeft geoordeeld, dat de aannemer aan zijne verplichtingen had voldaan, en de opdrachtgever diensgevolge schade heeft geleden.

Art. 24. Voor de vaststelling van het honorarium van den architect en de wijze van betaling gelden de navolgende bepalingen.

Art. 25. Het honorarium van den architect is de beloning voor de werkzaamheden, door hem verricht in de uitoefening van zijn beroep.

Het is evenredig aan den aard en de hoedanigheden van het bouwwerk, dat de architect heeft ontworpen en waarvan hij c.q. de uitvoering heeft geleid, en aan den omvang der bewezen diensten.

Het wordt berekend volgens de na te noemen tabel, die met deze omstandigheden rekening houdend, is ontworpen naar de twee volgende hoofdbeginselen: a. het honorariumprocent stijgt in verhouding tot de belangrijkheid der studies en van de werkzaamheid, die het ontwerp c.q. de leiding der uitvoering van den architect vorderen. In verband daarmee zijn de werken gerangschikt in 3 klassen (zie tabel).

b. het honorariumprocent daalt in alle klassen in omgekeerde verhouding tot het bedrag der som, die voor de materiele uitvoering van het werk gevorderd wordt. In verband hiermede zijn de werken gerangschikt in groepen met op limmende bouw-sommen (zie tabel).

De honoreering volgens de Tabel moet als een billijk minimum worden beschouwd; de kunstwaarde van het werk oefent op deze honoreering geen invloed uit.

HONORARIUMTABEL EN GROEPSVERDEELING DER WERKEN.

Art. 26. Als bedrag, waarover het honorarium-percentage wordt genoten, wordt genomen de totale som der bouwkosten, waaronder wordt verstaan de samen-voeging van:

a. de al of niet door aanneming bepaalde hoofdsom voor den bouw;

b. de kosten van bijwerken en bijgekomen werken;

c. de kosten van eventueel door of vanwege den opdrachtgever geleverde materialen of onderdeelen van het werk met de verwerking daarvan;

d. de kosten van aanwezige oude materialen met de verwerking daarvan, als nieuwe materialen te berekenen;

e. de kosten van eventueelen aankoop van gemeenschappelijke muren, heiningen en andere terreinscheidingen;

f. de kosten van alle werken en installaties voor zoover deze niet reeds in de hoofdsom zijn opgenomen,

en met dien verstande, dat van die kosten slechts de helft in rekening wordt gebracht, indien de projecten voor die werken en installaties niet door den architect, doch door adviseerende specialiteiten op dat gebied zijn gemaakt, welke de verantwoordelijkheid daarvan dragen en afzonderlijk door den opdrachtgever worden gehonoreerd.

Art. 27. Indien in een gebouw of op een bouwplaats gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, die tot verschillende klassen behooren, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend volgens de klasse, waartoe ze behooren; met dien verstande, dat voor den aanvang van den bouw uitdrukkelijk worde bepaald, of en zoo ja, welke onderdeelen van den bouw in aanmerking komen om in eene andere klasse dan die door den bouw in zijn geheel, gerangschikt te worden.

Art. 28. Het honorarium voor verbouwingen of herstellingen van of aan gebouwen wordt berekend volgens het tarief van de opvolgend hogere klasse dan die, waarin deze gebouwen volgens deze Regelen zouden vallen.

Art. 29. Voor werkzaamheden, waarvan het bedrag blijft beneden het aanvangscijfer, in de Tabel genoemd, wordt het honorarium berekend naar den omvang der werkzaamheden en den aard van het werk, zoodanig naar den tijd daaraan besteed. Dezelfde bepaling is van toepassing op bemoeiingen bij sloping. In het algemeen is het honorarium voor werkzaamheden, die niet naar den grondslag van de Tabel kunnen worden berekend, zoodanig van die, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, als volgt: Voor conferentiën, adviezen, berekeningen of andere werkzaamheden van den architect:

a. op het bureau van den architect, per uur minstens f
b. buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect, per uur minstens f
onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht.

Behalve dit honorarium kan de architect in rekening brengen salaris van door hem bij de voormelde werkzaamheden gebezigt personeel, zoodanig een bedrag voor bureaustkosten, bedragende ten hoogste % van het berekend personeelsalaris.

Voor reizen, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten, voor personen en bagage en verblijfskosten:

a. voor een dag, zonder overnachten, minstens f

b. voor een dag, met overnachten, minstens f
Voor reizen naar, of betrekking hebbende op, een bij den architect in uitvoering zijnd werk, worden de werkelijke reis- en verblijfskosten aan den opdrachtgever in rekening gebracht, waarbij gerekend wordt, dat de architect 1e klasse en personeel 2e klasse reist.

Art. 30. Indien de opdrachtgever meer dan één architect met de uitvoering der opdracht wenscht te belasten, welke architecten niet samen in een firma verbonden zijn, dan zal het honorarium verhoogd worden volgens eene vooraf te sluiten overeenkomst, bij gebreke waarvan die verhooging een derde gedeelte van dat honorarium zal zijn.

Art. 31. Het honorarium voor een in uitvoering zijnd werk wordt den architect betaald als volgt:

45% van het honorarium bij de gunning aan den aannemer of de opdracht a.d. uitvoerder, en verder geleidelijk overeenkomstig de betalingen der termijnen aan den aannemer of uitvoerder van het werk.

De laatste termijn van het honorarium, bedragende 5%, wordt uitbetaald bij het verstrijken van den onderhoudstermijn, van den aannemer of uitvoerder, als de eind-afrekening is ingediend en de teekeningen onder art. 16 vermeld, zijn ingeleverd.

Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk uitbetaald na afloop der werkzaamheden, waarvoor dat honorarium verschuldigd is.

De architect heeft het recht de door hem gedane verschotten dadelijk terug te vorderen.

Art. 32. Indien een volgens opdracht door den architect geleverd ontwerp niet wordt uitgevoerd of de bouw wordt uitgesteld, is hij, die deze opdracht heeft gegeven, verplicht uiterlijk binnen een maand na het indienen van het ontwerp aan den architect een honorarium te voldoen voor diens reeds verrichte werkzaamheden, berekend in de klasse, waartoe het werk volgens zijn aard behoort, en volgens de gedetailleerde begroting, of, bij ontbreken daarvan, volgens de globale raming van kosten; alsmede te vergoeden de door den architect gedane verschotten, eventueel reeds gemaakte bestedingskosten, e.a.

Indien de opdracht aan den architect alleen omvatte het maken van een ontwerp, doch de leiding van de uitvoering van het werk aan een ander wordt opgedragen, en daarbij in hoofdzaak gevolgd wordt het oorspronkelijk ontwerp van den eersten architect, dan is de opdrachtgever verplicht, de helft van het volle honorarium, hetwelk genoten zoude zijn indien het werk door hem ware uitgevoerd, aan eerstbedoelden architect te voldoen, tenzij de opdrachtgever aantoonde, dat hij door handelingen of eigenschappen van den eerstbedoelden architect gedwongen was aan een ander de leiding van de uitvoering op te dragen.

Art. 33. De opdrachtgever kan, desverkiezende, ten allen tijde een gegeven opdracht herroepen, al ware de architect, reeds met de uitvoering daarvan begonnen, mits hij dezen betaalt, behalve het volle honorarium voor de reeds verrichten arbeid, het volle honorarium, waarop de architect voor de verdere uitvoering van de opdracht recht zou hebben gehad. Indien echter de opdrachtgever aantoonde, dat ingevolge persoonlijke eigenschappen van den architect of bijzondere, van den wil des opdrachtgevers on-

afhankelijke omstandigheden, van hem in gemoede niet kan worden verlangd, dat hij de opdracht verder laat uitvoeren, kan hij volstaan met betaling van, behalve het honorarium voor den reeds verrichten arbeid en de door den architect bereids gedane uitgaven voor de verdere uitvoering der opdracht, de helft van het honorarium, waarop de architect voor de verdere uitvoering van de opdracht recht zoude hebben gehad.

Indien de opzegging der opdracht het gevolg is van het feit, dat de architect zijne verplichtingen jegens den opdrachtgever niet is nagekomen, vervalt zijn recht op laatstgemeld bedrag, onverminderd zijne verdere aansprakelijkheid jegens den opdrachtgever, indien daartoe gronden bestaan.

Art. 34. De rechten en verplichtingen van den opdrachtgever gaan, na diens overlijden, over op zijne erven. De aan den architect gegeven opdracht vervalt door dat overlijden niet, behoudens de in art. 33 vervatte bepalingen, welke ook voor de erven gelden.

Art. 35. De architect kan eveneens ten allen tijde de aanvaarde opdracht nederleggen, zelfs wanneer hij met de uitvoering daarvan reeds een begin heeft gemaakt. Ingeval hij van dit recht gebruik maakt, is hij verplicht aan den opdrachtgever alle schade te vergoeden, die deze lijdt tengevolge van het feit, dat hij genoodzaakt is de opdracht door een anderen architect te doen uitvoeren of voltooien, en verbeurt hij bovendien het voor den reeds verrichten arbeid, hem toekomende honorarium.

Indien de architect echter aantoonde, dat ingevolge persoonlijke eigenschappen of handelingen van den opdrachtgever, of bijzondere, van des architecten wil onafhankelijke omstandigheden, van hem in gemoede niet kan worden verlangd, dat hij de aanvaarde opdracht verder uitvoert, heeft de architect in het eerstgemelde geval recht op honorarium, als ware de opdracht opgezegd door den opdrachtgever, cfr. art. 33, eerste lid; in het tweede geval, recht op honorarium voor den reeds verrichten arbeid, voor zoover deze den opdrachtgever nog van nut kan zijn bij de verdere uitvoering der opdracht door een anderen architect.

Art. 36. De verplichtingen van den architect gaan na diens dood niet over op zijne erven. Door dit overlijden vervalt de hem gegeven opdracht.

Echter moet aan zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde gedeelte, het nog niet vervallen gedeelte van het honorarium worden uitbetaald, berekend naar den stand van het werk, de reeds geleverde materialen, de reeds gemaakte teekeningen en in het algemeen naar den door den architect verrichten arbeid.

Art. 37. De architect is tegenover den opdrachtgever aansprakelijk voor alle schade, die deze lijdt als rechtstreeksch gevolg van, aan de schuld van den architect, of van de door dezen in zijn dienst ge-

bezigde personen te wijten fouten in het ontwerp, of bij het met inachtneming der volgende bepalingen.

Art. 38. De omvang van deze aansprakelijkheid verschilt, naarmate de architect was belast:

1. met ontwerp, bouwleiding en toezicht;
2. met het ontwerp alleen;
3. met de bouwleiding en het toezicht alleen.

Art. 39. De architect is voor fouten van bij hem in dienstbetrekking zijnd personeel niet aansprakelijk, indien hij aannemelijk maakt, dat hij de fout, bij normale oplettendheid zijnerzijds, niet heeft kunnen voorkomen of ontdekken.

Art. 40. Indien de architect belast is, zowel met het maken van het ontwerp, als met de bouwleiding, is hij aansprakelijk voor die fouten, welke, rekening houdende met normale omstandigheden en verhoudingen en met inachtneming van de algemeen erkende technische regelen der bouwkunde, en van eene normale oplettendheid, vermeden hadden kunnen en moeten worden.

Art. 41. Indien de architect alleen is belast met het maken van een ontwerp, is hij aansprakelijk voor de in het vorig art. genoemde fouten, tenzij hij aannemelijk maakt, dat hij, indien hij ook met de uitvoering ware belast, deze fouten zoude hebben opgemerkt.

Art. 42. Indien de architect alleen met de bouwleiding en het toezicht is belast, is hij aansprakelijk voor de daarbij gemaakte fouten, als omschreven in art. 40, en bovendien voor de in het ontwerp voorkomende fouten, mits de opdrachtgever aannemelijk maakt, dat bij eene normale oplettendheid deze fouten door den uitvoerenden architect bemerkt hadden moeten worden.

Art. 43. Bij de bepaling van den omvang der schadevergoeding, door den architect krachtens de voorafgaande artikelen verschuldigd, zal rekening worden gehouden met de navolgende factoren:

- 1e. of de aannemer of uitvoerder bij normale oplettendheid en vakkennis zijnerzijds de fout in het ontwerp had moeten merken,
- 2e. of hij, indien hij de fout heeft bemerkt, den architect daarop opmerkzaam heeft gemaakt,
- 3e. of de keuze van aannemer of uitvoerder door den opdrachtgever op aanbeveling van den architect is geschied,
- 4e. of, zoo de keuze door den opdrachtgever geheel zelfstandig is geschied, deze heeft plaatsgevonden al dan niet-overeenkomstig het advies van den architect.

Art. 44. De architect is alleen aansprakelijk voor schade, voortspuitende uit vertraging in de uitvoering van de hem gegeven opdracht, indien zulks uitdrukkelijk tusschen partijen is overeengekomen.

Art. 45. De architect is aansprakelijk voor het bij het maken van zijn ontwerp of het voeren der bouwleiding niet-inacht nemen van publiekrechtelijke en

privaatrechtelijke voorschriften, welke van algemeene bekendheid bij architecten moeten worden geacht. Overigens is hij voor de niet-inachtneming van dergelijke voorschriften niet aansprakelijk, tenzij de opdrachtgever hem daarop opmerkzaam heeft gemaakt. De opdrachtgever is verplicht, den architect volledig in te lichten omtrent publiek- of privaatrechtelijke eigenschappen van het bouwterrein.

Art. 46. Indien de architect bij het maken van ontwerp of het uitvoeren van het werk, gebruik maakt van de diensten van speciale adviseurs of ontwerpers voor bepaalde gebieden der bouwkunde, is hij voor door hen begane fouten alleen aansprakelijk, indien de keuze dier adviseurs of ontwerpers niet met de noodige zorgvuldigheid door hem is geschied, of die fouten het gevolg zijn van door hem verstrekte onjuiste inlichtingen of gegevens, of van fouten, door hem zelf in zijn ontwerp gemaakt, een en ander behoudens zijn verhaal op die adviseurs of ontwerpers indien bij normale oplettendheid hunnerzijds die fouten in het ontwerp of de onjuistheid dier inlichtingen of gegevens bemerkt hadden moeten worden.

Art. 47. Indien de in het vorig art. bedoelde adviseurs of ontwerpers door den opdrachtgever rechtstreeks zijn aangewezen, is de architect aansprakelijk voor door hem verstrekte onjuiste inlichtingen of gegevens, of van fouten, door hem zelf in zijn ontwerp gemaakt, tenzij bij normale oplettendheid hunnerzijds zij die fouten in het ontwerp of de onjuistheid dier inlichtingen of gegevens hadden moeten merken.

Art. 48. De aansprakelijkheid van den architect is beperkt tot den duur van drie jaren na de eindoplevering van het werk. Eventuele acties tot schadevergoeding moeten worden ingesteld binnen een jaar na het eindigen van den termijn der aansprakelijkheid.

Art. 49. Nimmer zal een der partijen, noch hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden, over eenig tusschen hen, naar aanleiding van den aan den architect gegeven opdracht gerezen geschil, of daarmede direct of indirect samenhangende, de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen. Indien eenig geschil, als in het vorig lid bedoeld, tusschen partijen, hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden mocht ontstaan, zal dit geschil beslecht worden door een scheidsgericht, bestaande uit drie leden, of, zoo partijen hieromtrent overeenkomen, door een scheidsman, gekozen uit de Commissie van Geschillen, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, en waarvan een wordt aangewezen door den opdrachtgever, een door den Architect en de derde door den Voorzitter der Commissie van Geschillen. Indien een der Partijen, daartoe door de wederpartij opgevorderd, nalatig is, om binnen 14 dagen na die opvordering zijnerzijds een scheidsman te benoemen, zal ook deze scheidsman worden aangewezen door den Voorzitter der Commissie van Geschillen.

Een geschil wordt geacht aanwezig te zijn, wanneer een der partijen dit als zoodanig beschouwt.

Art. 50. Deze Commissie bestaat uit twaalf leden, te kiezen dóór de algemeene ledenvergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten. Ook niet-leden van den B.N.A., mits architecten, kunnen tot lid der Commissie worden gekozen. De helft der leden treedt om de twee jaren af, met dien verstande, dat de aftredende Commissieleden ten aanzien der aanhangige geschillen hunne bevoegdheid behouden. De Commissieleden zijn herkiesbaar. De Commissie heeft haren zetel te Amsterdam, aan het bureau van genoemde Maatschappij.

De Commissie benoemt uit haar midden een Voorzitter en een plaatsvervangend Voorzitter. Het bureau der Maatschappij stelt de voor de Commissie ingekomen stukken terstond in handen van den Voorzitter of diens plaatsvervanger. Aan de Commissie wordt verbonden een vast, rechtsgeleerd Secretaris, die de zittingen der scheidsgerechten bijwoont en hen van juridische voorlichting en hulp bij het opstellen van hunne uitspraken dient.

Art. 51. Indien de Voorzitter van de Commissie of diens plaatsvervanger zulks wenschelijk acht, zal de eischende partij bij dezen Voorzitter een nader door hem te bepalen bedrag storten, tot waarborg van salaris en kosten van het scheidsgerecht. Zoolang dit bedrag niet is gestort zal aan de aanvraag om benoeming van scheidrechters geen gevolg behoeven te worden gegeven.

De in het ongelijk gestelde partij, (of voor het geval beide partijen ten deele in het ongelijk zijn gesteld, partije) zal (of zullen) het bedrag, waartoe zij wegens salaris en kosten aan het scheidsgerecht veroordeeld is (of zijn) terstond na de uitspraak van het scheidsgerecht aan den Voorzitter doen toekomen. Bij de vaststelling der kosten is het scheidsgerecht niet gebonden aan het bedrag der waarborgsom. Zoodra de kosten zijn voldaan, is de waarborgsom ter beschikking van de partij, welke haar heeft gestort. Het scheidsgerecht is bevoegd het bedrag der aan de scheidrechters verschuldigde salarissen en verdere eventueel door het scheidsgerecht gemaakte kosten, van de waarborgsom af te houden, behoudens verrekening tusschen partijen. Is de waarborgsom hiertoe niet voldoende, dan kan het scheidsgerecht bijstorting vragen, terwijl, vóór deze bijstorting heeft plaats gehad, het scheidsgerecht niet behouden is zijne uitspraak te geven.

Het scheidsgerecht kan trachten, partijen te verzoenen. Ook in dat geval kan het salaris en kosten in rekening brengen, op de wijze als hierboven omschreven.

Art. 52. Het geschil wordt schriftelijk niteengezet en kan mondeling worden toegelicht. Het geschil wordt aanhangig gemaakt bij Memorie van eisch, door de eischende partij aan het scheidsgerecht in te leveren, welke moet bevatten de gronden van den eisch met een duidelijke en bepaalde conclusie. Het scheidsgerecht stelt deze Memorie in handen van de wederpartij, welke bij Memorie zal moeten antwoorden. Het scheidsgerecht kan het indienen eener tweede Memorie door elk van beide partijen toestaan. De Memoriën moeten binnen 14 dagen na ontvangst der Memorie van de wederpartij worden beantwoord. Het scheidsgerecht kan deze termijnen verlengen. Partijen zenden aan het scheidsgerecht een geteekend exemplaar der Memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken.

Alle Memoriën worden door partijen in vijfvoud ingediend, indien het scheidsgerecht uit drie leden bestaat, in drievoud, indien een scheidsman uitspraak zal doen.

Na de wisseling der Memoriën, is het scheidsgerecht bevoegd ambtshalve of op verzoek van partijen:

1. Partijen of hunne gemachtigden te hooren;
2. Getuigen en deskundigen te hooren;
3. Al datgene te doen, wat het tot een goede beslissing van het geding nuttig oordeelt.

Art. 53. Partijen hebben de bevoegdheid zich te doen vertegenwoordigen; bij eventuele pogingen tot verplicht persoonlijk aanwezig te zijn, eveneens wanneer het scheidsgerecht zulks wenschelijk acht.

Art. 54. Het scheidsgerecht geeft zijne uitspraak, waarbij tevens over het salaris der scheidslieden en over de kosten wordt beslist, als goede mannen naar billijkheid. Deze algemeene regelen zijn in hun geheel op elk geschil van toepassing, zoodat beslechting van eenig geschil niet anders zal mogen geschieden dan met inachtneming van deze algemeene regelen.

Art. 55. Zoo spoedig het scheidsgerecht naar zijn oordeel voldoende ingelicht is, deelt het zijne meening aan partijen bij eenvoudigen aangeteekenden brief mede.

Binnen zes weken nadat een der partijen den wensch hiertoe aan het scheidsgerecht heeft kenbaar gemaakt, geeft dit zijne uitspraak in den vorm van een arbitraal vonnis, hetwelk met de andere eventueel daarbij benoodigde stukken ter griffie der door de wet aangewezen rechtbank wordt gedeponerd.

A. W. C. DWARS.
C. N. VAN GOOR.
I. VAN CREFELD.
FOEKE KUYPERS.
E. H. P. ROSENBOOM.

GROOT-PARIJS.

Naar aanleiding van onze vertegenwoordiging op het Stedenbouwkundig congres te Parijs in Juni van dit jaar, heeft de Prefectuur van het Departement van de Seine aan den Secretaris onzer Vereeniging doen toekomen de stukken van het programma voor de prijsvraag betreffende de verbetering en uitbreiding van Parijs en omgeving, die dit jaar werd uitgeschreven en 1 Augustus geopend werd. Aangezien de termijn van inzending bepaald is op 31 Januari 1920 kan er, naar aanleiding van deze zending, van mededinging van onze zijde geen sprake meer zijn; bovendien is deze alleen opengesteld voor geallieerden of geassocieerden en voor natiën, welke zijn aangesloten bij den Volkerenbond. Intusschen kan de kennismaking met dezen omvangrijken arbeid toch ten hoogste gewaardeerd worden, omdat deze prijsvraag ongetwijfeld van buitengewoon belang voor de geheele ontwikkeling van den stedenbouw zal zijn. De verbetering en vergrooting van Parijs is niet alleen voor Frankrijk, maar voor de geheele wereld van belang. Bovendien is de wijze, waarop deze prijsvraag is opgezet zeer de aandacht waard, omdat de problemen, waar Parijs voor staat in wezen dezelfde zijn voor alle groote steden, al is het dan in andere verhoudingen. En waar binnen niet al te langen tijd ook voor Groot-Amsterdam nadere beslissingen zullen moeten worden genomen is een nadere bestudeering van deze belangrijke gegevens zeker de moeite waard. De prijsvraag is in vier klassen verdeeld naar gelang van den omvang van het project; de mededingers kunnen zelf kiezen of zij in de meest uitgebreide klasse, die ook de geheele omgeving, zelfs buiten het Departement, behandelt, willen mededingen, dan wel zich willen beperken tot een enkel onderdeel van de stad. Ten duidelijkste is in het programma uitgesproken, dat het geheel als een ideeënprijsvraag is te beschouwen, zoodat de stad zich ook niet verplicht de bekronde denkbeelden uit te voeren. Ook voor onze Permanente Prijsvraag Commissie is

het van belang den opzet van deze prijsvraag te leeren kennen, die „rigoureulement anonyme” zal zijn. Behalve de vereischte teekeningen en staten zijn de inzenders vrij in de verschillende klassen twee tot vier stukken in te zenden volgens aangegeven maximum grootten. Voor de behandeling der teekeningen worden bepaalde kleuren voorgeschreven, teneinde de vergelijking te vergemakkelijken. Er is een jury van 85 leden, waarvan 10 gekozen door de inzenders. Hiervan vormen 16 leden de commissie van onderzoek, die het rapport opstelt. Voor prijzen is een bedrag van 173.500 francs beschikbaar. Buitengewoon is het aantal kaarten en stukken, bij het programma behoorende, dat in totaal voor 100 francs verkrijgbaar is, een bedrag, dat gerestitueerd wordt bij eenaan het programma voldoende inzending. Buitengewoon door het aantal en door de zorgvuldige uitvoering. Behalve 9 groote kaarten op schalen van 1 op 50.000 tot 1 op 5000 van Parijs en omgeving is een dossier met statistische gegevens over de historische ontwikkeling, dichtheid van bevolking, verkeersmiddelen enz. zijn er de verschillende wetten van dit jaar betreffende uitbreidingsplannen, verder bouwverordeningen, onteigeningswetten, hygiënische voorschriften, lijsten van beschermde bouwwerken en natuurmonumenten enz. Bovendien wordt te Parsy, gedurende den geheelen duur van het concours, een openbare tentoonstelling gehouden van verdere documenten, waarvan de bestudeering van belang kan zijn. De toegezonden stukken zullen voor belangstellenden in de zalen van ons gebouw worden tentoongesteld.
S.

De bovengenoemde kaarten en verdere bescheiden zullen in de tentoonstellingzaal van het Gebouw van den B. N. A. ter bezichtiging worden gesteld van Maandag 15 December tot en met Donderdag 18 December van des morgens 10 uur tot des n.m. 3 uur.

VERANDERINGEN IN HET ARCHITECTENBEROEP.

(Vervolg van bladz. 294.)

Waar ik hierboven de voorwaarden omschreef waar onder een architect een bouwwerk zijn bouwwerk mag noemen, is het vanzelfsprekend dat ook bij het veranderd systeem van werken aan deze voorwaarden zal moeten worden voldaan. Er zal van de ontwerpende architecten zelfs zeer veel praktische en constructieve kennis gevegd worden, want deze moet zeer intensief gebruikt worden

bij het ontwerpen, op een wijze, waarvan in dit systeem sprake is. Het gaat niet om de bevoorrechtiging van den artist-architect. Deze zullen in het nieuwe systeem, wil het werkelijk voor het gestelde doel resultaten opleveren, niet op hun plaats zijn. Het is de meest gangbare opvatting dat er naast de „algemeene groep” van architecten, een „bijzondere”

groep is van aesthetisch meer begaafde. Deze beide groepen vullen elkaar aan.

Het algemeene kan niet zonder het bijzondere, want zou dan even levenloos zijn als het bijzondere zonder het algemeene.

Deze groepeerding wordt nu meestentijds zoo opgevat dat de „bijzondere“ groep wordt gekenmerkt door iets, wat de „algemeene“ groep ontbreekt. Daarentegen mist zij, waarin „de algemeene“ groep zich zoo sterk denkt te voelen.

De „algemeene“ groep van architecten voelt zich namelijk wat hun vak betreft praktisch en technisch bekwaam, in de „bijzondere“ groep zien wij deze eigenschappen, verzwakt of verdwenen, en vervangen door een artistieke begaafdheid.

Door deze opvatting suggereert de „algemeene“ groep zich een zekere sterkte.

Deze gangbare opvatting is echter niet juist.

Immers een mensch is niet een complex van een groot aantal naast elkaar optredende elementen en de hogere of lagere intellectuele, of zedelijke ontwikkeling in niet het aanwezig zijn van een groot of kleiner aantal van die elementen.

De begaafdheid van een architect is niet de summatie van technische ontwikkeling en artistiek gevoel, waarbij mindere begaafdheid eenvoudig zou betekenen een gebrek aan het een of aan het ander.

Het architect zijn sluit in zich, de macht, om een bouwwerk samen te stellen. En aangezien van een bouwwerk, doelmatigheid, veiligheid en schoonheid verlangd wordt of verlangd kan worden, moet een architect praktisch zijn, constructieve kennis hebben en aesthetische begaafdheid.

Deze drie eigenschappen worden in een goed architect voorondersteld, en in ieder architect zal men ze in zekere mate moeten kunnen onderkennen.

De „bijzondere“ groep vormen dan zij, waarbij op één of meer dezer eigenschappen een bijzonder accent valt.

Nu is het wel zeker dat deze onderscheiding eenigszins theoretisch is. In de algemeene groep kunnen helaas niet de drie genoemde eigenschappen steeds aanwezig geacht worden. Toch is het voor de waarde-bepaling van een bouwwerk noodig, de drie eigenschappen werkelijk te vooronderstellen en in verband met de waardeering van het bovengenoemde streven van enkele toonaangevende bouwmeesters is het van belang, die veronderstelling te aanvaarden.

Want vooral van het nieuwe streven is de genoemde karakteristiek een ideeële. Dit moet wel omdat men in alle concrete pogingen, waarop dit streven zich zal uiten, een ideeëlen tendenz moet zoeken.

Het is juist om dit te stipuleren, dat deze korte inleiding werd geschreven.

Deze uitingen van het menselijk willen of gevoelen, zitten vast aan de bestaande maatschappelijke verhoudingen. Dit belemmert al in de eerste instantie een juiste waardeering.

Nu echter het woningvraagstuk de architecten tot

het volgen van andere banen schijnt te dwingen, moet het zoeken van de banen, terwille van het grootte belang hierbij voor bouwkunst en maatschappij, kunnen geschieden met onbevengden blik.

In welke richting men de banen thans praktisch zoekt moge blijken uit de hieronder volgende publicaties, die wij, zooveel mogelijk in chronologische volgorde rangschikken.

Allereerst vestigen wij hier de aandacht op een voordracht van den heer Theo Rueter, gehouden voor de leden van het genootschap A. et A. op 14 April 1919, en getiteld: *Inleiding tot een bespreking over de noodzakelijkheid van een moderne bedrijfsorganisatie van architecten.*

Hieruit nemen we het volgende over:

De gestadige groei onzer maatschappij, welke groei van zelf veranderingen met zich brengt, maakt — dat ook in het architecten-vak groei en veranderingen noodig zullen blijken. Een der voornaamste veranderingen in ons vak — als direct gevolg van den groei der maatschappij zelf — is zeer zeker het feit — dat, waar vroeger het bouwen meer in het klein plaats vond — elk huis afzonderlijk tot stand kwam — dit in den laatste tijd meer in 't groot gebeurt — vele huizen tot een complex te gelijk worden gebouwd, gansche bouwblokken, ja, geheele straten in eens als uit den grond verrijzen.

Uit het systeem van huizen verhuuren, het welk vroeger onbekend was — is langzamerhand een groote, geheel nieuwe industrie voortgekomen. Waren het oorspronkelijk de bouw-ondernemers, bouw-speculanten — welke deze huurhuizen — deze huurkazernes deden oprichten — zich op deze industrie wierpen als een gier op zijn aas — louter uit winstbejag — welke industrie absoluut niets met bouw-kunst uitstaande had — het in ondeskundig bouwen bracht zulke misstanden met zich mede — zulke wan-toestanden en gevaar voor het algemeen belang — dat de overheid er zich mede ging bemoeien en voor het geheele land nieuwe of verscherpte bouw-verordeningen tot stand kwamen — waarvan het gevolg was dat langzamerhand deze huurhuis-bouw in handen kwam van meer bevoegden — van de architecten.

De totstandkoming der Woningwet bracht met zich, dat over het geheele land bouw-vereenigingen worden opgericht — welke alom trachten te voorzien in den heerschenden woning-nood — gevolg van den snellen groei der bevolking en het zich verplaatsen dikwijls bij massa's van den arbeidenden stand van het land naar de steden en ook omgekeerd — al naar nieuwe bedrijven of industrieën worden opgericht of verplaatst.

Welke bouw-vereenigingen gedurende de vier oorlogsjaren, vaak worden overladen met werkzaamheden en vele nieuwe worden opgericht — met dit gevolg — dat particulieren zoo goed als niet meer bouwden, tengevolge der hoge prijzen der bouw-materialen.

En het is te voorzien dat het werk dezer bouw-vereenigingen zich nog aanmerkelijk zal moeten uitbreiden — wil in den bestaanden woning-nood om het geheele land naar behooren worden voorzien.

Zoodat — in betrekkelijk korten tijd — een geheel nieuw bedrijf zich in de bouw wereld een plaats heeft veroverd; een plaats, die het zeer zeker toekomst. Want het wordt inderdaad hoog tijd dat de bouw-speculanten, boven bedoeld, die der bouwkunst volkomen onbevoegd waren — uit een zoo gewichtig bed. i. f. als het huizen-bouwen zonder twijfel is — worden uitgeschakeld.

Langzamerhand toch kreeg het geheele land, en al onze dorpen en steden — waar zij worden vernieuwd of uitgebreid — het aanzien van iets troosteloos dors prozaisch en leelijks — omdat u t al dien huizenbouw *de kunst* absoluut was verbannen. Waar nu — met het tot stand komen der bouw-vereenigingen

in zeer korten tijd, de bouw-kunstenaars — de architecten — als het ware worden overrompeld — daar dienen dezen dit gevaar wel goed onder de oogen te zien en dit moeilijke vraagstuk te bestudeeren — opdat zij dit kunnen beheerscher — zoodat aan hun werk niet te zien zal zijn dat zij dit vraagstuk niet behoorlijk meester zijn — zooals nu — laten wij het ronduit bekenen, maar al te dikwijls het geval is.

Immers, geheel onvoorbereid als de architecten voor de opdrachten der bouw-vereenigingen waren — onvoorbereid in dien zin — dat zij het onderwerp niet grondig bestudeerd hadden, wijl het een geheel nieuw gegeven was, met zeer hooge en moeilijke eischen — moesten zij dikwijls groote opdrachten uitvoeren in zeer korten tijd.

De gevolgen hiervan — de gebreken, moeten wij helaas zeggen — vallen dan ook duidelijk in het oog — doch zijn niet in de eerste plaats aan de betrokken architecten te wijten, maar veel eer aan de tot heden steeds door hen gevolgde werkwijze.

Deze werkwijze — als gevolg van het vroegere, nu vrijwel verouderde systeem van bouwen, waarbij de architect het ontwerp van het gebouw maakt — en bij de detaillering al of niet door teekenaars ter zijde wordt gestaan — zal zich geleidelijk wijzigen — en heeft zich, bij groote bouwwerken ook reeds gewijzigd. De architect wordt dan min of meer de organisator — de man die de leiding aangeeft — in de steeds ingewikkelder wordende bouwwijze, die conferenties moet bijwonen, veel op reis is, enz.; maar die het eigenlijke architecten-werk, het ontwerpen, het scheppen, moet overlaten aan zijn ondergeschikten, aan teekenaars die in zijn dienst zijn — of die met dit ontwerpen z.g. „de hand lichten“ — het weinig serieus behandelen.

In beide gevallen ten koste van het werk zelf. Het is duidelijk, dat, waar dit reeds gebeurt bij de meeste groote bouwwerken, deze soort van werken bij de steeds grooter wordende opdrachten der bouw-vereenigingen, meer en meer zal moeten worden gevolgd.

Het kleine, individualistische werken der architecten — zooals wij dit allen tot heden kenden — was het gevolg van de wijze van bouwen — het afzonderlijk tot stand brengen van gebouwen of van enkele kleine complexen.

Wordt nu deze wijze van bouwen gewijzigd — het stichten van enkele gebouwen vervangen door het tot stand brengen van groote bouwblokken, geheele straten, tuinsteden en wat dies meer zij — zooals de loop der tijden ons dit aantoon — en waarschijnlijk nog grootere verrassingen voor ons verborgen houdt — dan spreekt het van zelf — dat in de tot heden gevolgde werkwijze der architecten ook een grondige omkeer zal moeten plaats vinden.

Deze omkeer — wil hij goed zijn, goede vruchten dragen — verband houden met de veranderde bouwwijze — boven bedoeld — en tevens verband houden met snellen groei en ontwikkeling onzer maatschappij.

Zullen de architecten niet kunnen verkrijgen — alleen door hun staf van ondergeschikten, van hun eigenlijke „werkkrachten“, steeds uit te breiden — in verhouding tot de grootte en het aantal hunner opdrachten.

Een fabrikant — een groot-industrieel moge zoo handelen — hoewel zelfs daarvan nog niet bewezen kan worden dat deze werkwijze de beste is — de bouwkunst mag nimmer tot fabriekswerk — tot industrie — afdalen.

Het bouwen zelf moge anders gaan dan voorheen — meer en meer in 't groot — we kunnen den groei der tijden niet stop zetten — machine-arbeid niet tegenhouden, niet beletten dat zware handarbeid wordt vervangen door onze vernuftig bedachte ijzeren helpers. Maar het werk der architecten — het ontwerpen — het scheppen, moet worden hooggehouden.

En dit kan — als het architectenvak niet wordt beschouwd als groot-industrie — als broodwinning — dochhoofdzakelijk als kunst-vak.

Zonder gegevens aan te voeren, kunnen wij zeker wel zeggen

dat het aantal architecten in verhouding staat tot het benoedigde werk, wat van hen vereischt wordt.

Immers — het is van algemeene bekendheid — dat het geven van opdrachten door de bouw-vereenigingen aan enkele architecten — die zich, ten rechte of ten onrechte als de meest geschikt daarvoor achten — maakt — dat tal van andere — dikwijls niet minder bekwame vakbroeders uitgeschakeld — en daardoor vroeg of laat broodeloos zullen worden.

Want niet alleen dat deze, met groote en vele opdrachten overbelaste architecten er de voorkeur aan geven — liever met „ondergeschikten“, z.g. teekenaars — te werken — dan met min of meer werkloze vakbroeders, deze laatsten hebben meestal — ten juiste of ten onjuiste — te veel gevoel van eigenwaarde — dan dat zij hun geestes-arbeid willen geven onder den naam van den bureau-regelaar, den organisator-zakenman, den architect met opdrachten belast.

Want het is volstrekt niet juist, dat deze laatste omdat hij vele en groote opdrachten krijgt — daarom ook de man zou zijn die zijn medewerkers zou bezielen en beïnvloeden tot het scheppen van hoogstaanden arbeid. Ware dit zoo, dan zou tegen zulk een werkwijze niets zijn aan te voeren. Maar wij weten allen beter! Dergelijke bezielende organisators zijn er slechts zeer enkelen. De meeste bureau-regelaars vatten hun werk anders op — geheel in den geest van een groot-bedrijf, waarin de kunst ver te zoeken is.

Deze foutieve, scheeve toestanden in de architectenwereld — het overladen zijn met groote, moeilijke opdrachten (moeielijk althans voor hen, die hun werk consciëntieus opvatten) van enkele bevoorrechte architecten — welke veelal moeite hebben goed geschikt personeel te krijgen, aan wie zij het overvullige werk moeten overlaten — aan de ééne zijde — en het meer en meer uitstooten van vele vakbroeders aan de andere zijde —

kunnen niet nalaten haar nadeelige invloed uit te oefenen op het werk zelf.

Het droge — dorre, fabriekmatige — het geestlooze — onbezielde van dat werk is het gevolg van deze foutieve werkwijze. Als tijdelijke maatregel, ter voorziening in een noodtoestand ware deze werkwijze te dulden. Maar als blijvend systeem van werken kan — en mag dit niet langer bestendig worden, noch in het belang van het uitgevoerde werk — noch voor de eerstbedoelde — met dat werk belaste architecten — noch voor de uitgeschakelde, broodeloos wordende collega's — noch ook, ten laatste, voor de werkrachten der eerste architecten — die werk moeten verrichten, 't welk ver boven hunne krachten gaat.

De bouwkunst is afhankelijk van en nauw verbonden aan ons maatschappelijke leven. Zij is er de afspiegeling van — meer dan eenige andere kunst. Het is dus duidelijk dat zij — de bouwkunst — nauw verband moet houden met dat maatschappelijke leven zelf.

Wetse al zou zij trachten zich hieraan te onttrekken — dan zou ze er van zelf toe gedwongen worden zich hiernaar te schikken — of het zou haar ondergang wezen. Want voegt zij zich niet naar de maatschappij — waarvan zij afhankelijk is — die voor haar het leven zelf is — ze zou worden verdrongen uit het maatschappelijk verband en als kunst worden uitgestooten.

De groei — de ontwikkeling der maatschappij: d. i. de gemeenschap — is niet tegen te houden, niet te keeren en ook niet in het oude gareel te houden. Waar de mensch zelf groeit en ontwikkelt — groeit en ontwikkelt zich ook de gemeenschap. De oude banden worden langzamerhand verbroken — de boeien, de wikkels vallen weg — de gemeenschap bevrijdt zich, kort nadat de mensch zich eerst bevrijd heeft. Het despotisch beginsel: het macht uitoefenen ten eigen bate van één over vele anderen — wordt geleidelijk vervangen door het democratisch begrip, het werken en leven dóór en vóór elkander.

En waar dit in het maatschappelijk leven, in onze maatschappij

gebeurt — daar moet dit zeer zeker vroeg of laat ook geschieden in de bouwkunst — de kunst, die direct verband houdt met de maatschappij.

Aan ons, architecten, dus is de taak, dezen groei, deze ontwikkeling langs geleidelijken weg nog voor te bereiden en te brengen daar waar ze wezen moet en komen zal vóórdat de gemeenschap, de staat of gemeente, zich eertlang hiermee bemoeit, en ons, van af haar ambtelijk standpunt de richting voorschrijft, die wij te gaan hebben.

Was dus, tot voor kort, vóór de totstandkoming der woningwet en der verscherpte bouwverordeningen, de woningbouw vrijwel in handen van onbevoegden, van woningspeculant en dergelijken, waardoor uit het bouwen de kunst was verbannen — een nieuw gevaar is aanwezig in den massabouw dier bouwverenigingen, namelijk: dat ook daar de aanblik dikwijls nog vervelend, niet geestverheffend is. Uit technisch, praktisch en hygiënisch oogpunt mogen die woningen ver staan boven

die der vroegere bouwspeculant, de kunst in het bouwen eischt echter meer. En het is een feit dat vele dier nieuwe woningen de toets der kritiek niet kunnen doorstaan. De tot heden gevolgde werkwijze der architecten bracht deze fout van zelve mee, door de overlading met, en de haast van de opdrachten, kunnen zij hun werk, het ontwerpen, niet naar behooren verrichten, moeten zij dit veelal overlaten aan hunne werkrachten. En deze ondergeschikten — er mogen soms talentvolle krachten onder zijn, zijn voor het meeren-deel nog onbekwaam om zulk gewichtig werk te verrichten. De meesten hunner toch zijn of jonge nog studeerenden: of alleen technisch goed onderlegden, maar niet artistiek aangelegden. Het spreekt vanzelf dat aan zulke halve of onbevoegde krachten het belangrijkste werk: het vormen van den aesthetischen aanblik onzer steden, dorpen en van ons land, niet mag worden toevertrouwd.

Wordt vervolgd.

DE IDEAL HOME EXHIBITION.

Men bericht ons, dat de Koningin door den Earl of Athlone aangezocht is om een ontwerp voor een kinderkamer in te zenden op de Ideal Home Exhibition, welke in de maand Februari van het volgende jaar wederom, evenals vóór den oorlog, te Londen zal worden gehouden.

In een achtstal geheel gelijke vertrekken zullen op deze tentoonstelling acht kinderkamers worden ingericht naar de ontwerpen welke worden ingezonden door de daartoe uitgenoodigde Koninginnen en Koninklijke prinsessen. Hare Majesteit heeft de uitnodiging aangenomen en droeg aan den heer N. le Grand te Amsterdam op, het ontwerp voor een kinderkamer te maken.

De heer le Grand zal de kinderkamer voor de Ideal Home Exhibition in oud-Frieschen stijl ontwerpen.

Bovenstaand bericht deed mij van verwondering de handen ineen slaan.

Hoe is het mogelijk, dat in dezen tijd van intens leven, van werken en vechten voor de moderne inzichten vooral ook op gebied van kunst, in dezen tijd waarin een ieder bijkans is, of althans moest zijn, doordrongen van de gedachte en van het streven, den eigen tijd, met alle emoties, strijd en nieuw ontluikend leven, vast te leggen in den scheppenden arbeid, hoe is het mogelijk, dat juist nu onze eerste Landsburgeres

een opdracht geeft zoo geheel in strijd met deze zoo sterk doordrongen en alom erkende gevoelens. Is dan inderdaad aan onze Landsvrouw en aan de haar terzijde staande raadsliden het gehele streven van de sinds jaren en jaren strijdende kunstenaars voor deze idee, voor dit ideaal, geheel voorbij gegaan? Is dan geheel onopgemerkt gebleven, de waardeering, en de erkenning, die zich manifesteerde voor onze moderne kunst en kunstnijverheid, en de zuivere weerklank die deze beiden in het buitenland vinden? Meent men werkelijk, ook nu nog, dat een door onze Koningin in te zenden Kinderkamer in Oud-Frieschen stijl daar in Engeland op de Ideal Home Exhibition, eenigszins de aandacht of belangstelling zal trekken. Vermoedt men *nog* niet, dat men in het buitenland verder is dan hier in sommige kringen van ons land, en dat men daar de overtuiging bezit, dat de Hollandsche kunstenaar meer vermag, dan te teren op den roem der voorvaderen. Inderdaad gaat ons hier een schoone gelegenheid voorbij om in het buitenland te doen hooren, dat wat de Hollandsche kunst te zeggen heeft, en tevens om te laten voelen, dat Neerland's Koningin medeleeft met haar volk ook daar, waar het betreft onze Nederlandsche kunst van heden.

Den Haag, 10 Dec. 1919.

H. FELS.

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOUHOUWER
Redacteur: J. P. MIKRAAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitend. bij vooruitbet. f 11.— Afz. Nos. f 0.20 fr.p.p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1 6 regels f 1.80, elke regel m. er f 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 20 DEC. 1919. — No. 51.
INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Moderne tuinplastic (Bloemenvaas), door Theo van Doesburg. Veranderingen in het architectenberoep (Vervolg van blz. 312), door J. P. M. — Ontvangen Boekwerken, door J. P. M. — Ingezonden, door Guernonprez.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Aan de leden van den B. N. A.

Dezer dagen zullen de postkwitanties ter inning van nog niet betaalde contributie 1e en 2e helft 1919 aan de leden worden aangeboden. Waar deze kwitanties reeds tweemaal, sommige reeds vier maal zijn aangeboden en meestal door afwezigheid bij aanbieding werden teruggezonden, geeft ondergeteekende in overweging bij 1ste aanbieding het bedrag door personeel of huisgenooten te doen noteren, de som daarna gereed te leggen opdat bij de 2e aanbieding de post niet genoodzaakt zal zijn mij de kwitanties weer onvoldaan terug te zenden. Ter vermijding van onnoodige onkosten en tijdbesparing doe ik in deze een dringend beroep op de medewerking der leden.

De Penningmeester.

Aan de leden van den B. N. A.

Bij het innen der contributie bleek mij herhaalde malen dat eenige leden van adres veranderd zijn, terwijl dat niet aan ons bureau was opgegeven. Ter voorkoming van abuizen en vertraging in de administratie verzoekt ondergeteekende den leden dringend adresverandering geregeld aan ons bureau op te geven. Formulieren voor adreswijziging zijn á 1 cent inclusief postzegel aan de Postkantoren verkrijgbaar.

De Penningmeester.

Aan de Bureau's van de Gewestelijke Kringen.

De Bureau's van de Gewestelijke kringen worden herinnerd aan de volgende bepalingen uit het Huishoudelijk Reglement van den B. N. A.

Art. 6 § 26. Deze functionarissen (Voorzitter, Secretaris, Penningmeester en 3e lid) treden jaarlijks in de maand December af, zijn direct herkiesbaar, doch mogen niet meer dan 3 achter-eenvolgende jaren zitting hebben. Hij, (de Secretaris-Penningmeester) regelt de ontvangsten en uitgaven van den Kring.

geeft daarvan jaarlijks een verantwoording, en maakt een kort verslag der werkzaamheden van den kring op, zóó tijdig dat een en ander in eene vergadering van den Kring behandeld en vóór den 15en December aan het Bestuur van den B. N. A. kan worden toegezonden.

Prijsvraag.

De redactiecommissie van het tijdschrift „Klei” schrijft een prijsvraag uit voor een ontwerp ten behoeve van de voorpagina van een omslag.

Zij stelt daarvoor beschikbaar een 1e prijs van f 100.—; een 2e prijs van f 60.— en een 3e prijs van f 40.—

De ontwerpen moeten geteekend zijn in zwart op wit papier en zoo ingericht zijn, dat daarnaar een goed lijn-cliché te maken is voor één kleur op de papiertint van den omslag. De afmetingen van het tijdschrift zijn 32 c.M. hoog en 22 c.M. breed. De tekening mag echter grooter zijn, mits de verhouding bewaard blijft.

Als tekst wordt verlangd de naam: „Klei” (duidelijk sprekend), verder (kleiner): „Organ van den Bond van Baksteenfabrikanten en den Bond van Dakpannenfabrikanten”.

Tenslotte als verwisselbare tekst: „... Jaargang, No. ... en jaartal”.

Naar keuze van den ontwerper kan al dan niet toegevoegd worden: „Redactie en Administratie: St. Jorisstraat 28, Nijmegen”.

Alleen het met den 1sten prijs bekroonde ontwerp zal voor het aangegeven doel gereproduceerd worden. De beide andere bekroonde ontwerpen blijven eigendom van de redactiecommissie. Wanneer eventueel tot reproductie van een dezer beide besloten zou worden, ontvangt de ontwerper een overeenkomstig honorarium.

De niet bekroonde ontwerpen worden na de uitspraak der jury den inzenders teruggezonden aan hun correspondentie-adres.

De inzenders zullen aan den rechterbovenkant van hun ontwerp een motto plaatsen en hun inzending vergezeld doen gaan van eene enveloppe, bevattende hun naam en adres, terwijl een correspondentie-adres benevens het motto buiten op de enveloppe geplaatst moet worden.

Deze naambrieven worden door de jury eerst na de bekroning geopend.

De ontwerpen moeten vóór 1 Februari 1920, plat verpakt

gezonden worden aan: Redactie-Commissie „Klei“, St. Jorisstraat 28, Nijmegen.

Getracht zal worden, bij voldoende deelname, de ontwerpen ten toon te stellen in enkele voorname steden.

De Jury bestaat uit de heeren: Ir. Jan Gratama, arch., Amsterdam; G. Versteeg, arch., Amsterdam; André Vlaanderen, Sierkunstenaar, Amsterdam; J. C. Renckens, Nijmegen en E. D. Wijngaarden, Utrecht, beiden leden der Redactie-Commissie.

Toelichting: „Klei“ is een half-maandijksch vakblad der Baksteen- en Dakpannenfabrikanten. Het stelt zich ten doel goede toepassingen van Baksteen en Dakpannen — als bouwmaterialen — naar buiten te doen kennen, en bovendien het verenigingsleven te bevorderen.

Het bevat als zoodanig enerzijds reproducties en besprekingen van moderne bouwwerken, anderzijds artikelen over fabricatie en Bondnieuws.

Buiten den opgegeven tekst en de maatverhouding, wordt den ontwerper algeheele vrijheid gelaten. (Klet.)

Het aanvaarden van Commissariisshappen.

De heer P. G. Baskens schrijft:

In verband met het verzoek aan de leden van den B.N.A. welke tegenstanders zijn van de conclusie van den heer v. d. Valk in zake het aanvaarden van commissariaten in de laatste vergadering ter tafel gebracht, ben ik zoo vrij U mede te deelen, dat ik me onder die tegenstanders reken en ik U de redenen daarvan in de volgende regelen zal ontvouwen.

Allereerst moet me echter van het hart, dat het mij ontoelaatbaar voorkomt, dat een dergelijk gewichtig punt rauwelings in de vergadering gebracht wordt, nog wel door een bestuurslid en daar een punt van diepgaande discussie vormt, zonder dat de agenda daarvan gewag maakt, terwijl toch volgens een mededeeling van den heer Slothouwer „het Bestuur het anoniem met deze conclusie eens was“ (zie verslag) en daaruit dus volgt dat het punt op de bestuursvergadering besproken is.

Doch ter zake.

Ik ben een tegenstander van de conclusie van den heer v. d. Valk omdat ik meen, dat het aanvaarden van een commissariaat in een of andere industriële onderneming geenszins tot practijken behoeft te leiden, welke in eenig opzicht den architectenstand kunnen schaden.

Integendeel. Waar toch de architect altijd als vertrouwensman optreedt, ligt het in de lijn, dat men in hem ook zooveel vertrouwen stelt, dat men hem een commissariaat aanbiedt, hetgeen in mijn oog niet anders dan een eervolle aanbieding kan zijn. En nu zou men daarvoor moeten bedanken, omdat de „schijn“ gewekt wordt, dat men de onderneming bevoordeelen zou ten koste van zijn principaal. Dat lijkt me toch al te dwaas. Wanneer we als architect steeds voor den „schijn“ uit den weg moeten gaan, dan kunnen we het bijltje er bij neerleggen. De ondervinding heeft mij geleerd, dat het

commissariaat van een onderneming welke zeer nauw aan het bouwvak verbonden is, mij nooit of nimmer in tweestrijd gebracht heeft met hetgeen mijn eer en geweten in mij, als het belang van mijn principaal, vastnagelde.

Maar daarenboven, wanneer men als jong architect succes heeft en niet met de ideeën van collega De Haas sympathiseert, doch jaarlijks wat overlegt voor den ouden dag, waarin moet men dan die gelden beleggen? In „Amerikaantjes“ wellicht? Heeft men de laatste jaren niet van alle kanten gehoord, dat men de nationale industrieën moest steunen en daarin zijn gelden beleggen. Welnu, wanneer men daaraan gevolg geeft zijn het niet alleen de militaire karakters, welke medezeggenschap willen hebben in het bedrijf waarin zij hun fondsen beleggen, doch ligt het ook weer in de lijn van het vak, dat men leidend en controleerend optreedt, zij het hier dan ook slechts in groote lijnen.

Het zou mij weinig moeite kosten een aantal voorbeelden aan te halen, in tegenstelling met hetgeen de heer Cuijpers op de leden-vergadering mededeelde, waaruit U zou blijken, dat men als commissaris wel degelijk werkzaam kan zijn ter verbetering van het materiaal door de onderneming vervaardigd, doch ik zal daartoe thans niet overgaan; wellicht is op de vergadering daartoe nog gelegenheid.

Ik wil daarom eindigen met een waarschuwend woord en wel dit; dat we als Bond van Ned. Architecten toch uiterst voorzichtig moeten wezen met besluiten te nemen, welke ten doel hebben het vak zoo ideëel en zuiver mogelijk te maken, doch waarvan het groote publiek de strekking niet begrijpt, zelfs verkeerd uitlegt en waardoor veel grootere schade aan den „stand“ gedaan wordt, dan wanneer een enkele commissaris eener vennootschap die zijn positie niet begrijpend, verkeerde dingen doet.

Laat mi, de Bond trachten van alle leden zoo hoog staande persoonlijkheden te maken, dat men het in de industriële wereld als een eer en een voorrecht beschouwt een architect als commissaris eener vennootschap te doen fungeeren.

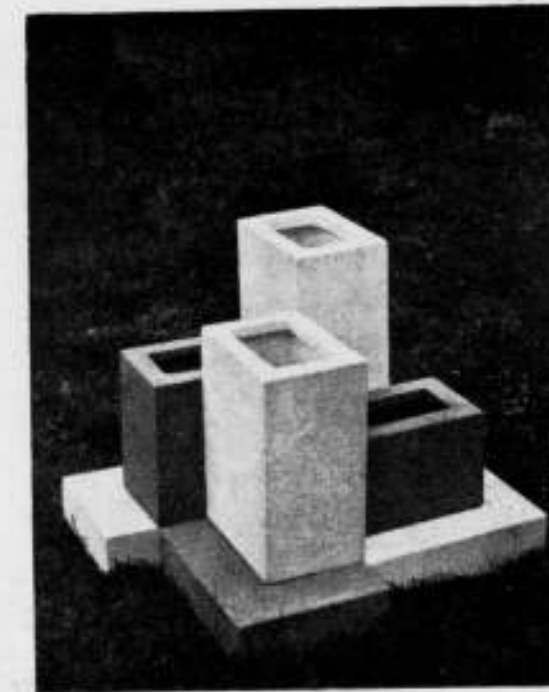
Dengene, die dan meent met den „schijn“ te moeten scherm en, wordt dan vanzelf de mond gesnoerd.

De heer A. van de Sandt schrijft:

Aan de leden B.N.A. bij wetsbepaling te verbieden om een Commissariisshappen te aanvaarden of Commissaris te blijven, acht ik niet gewenscht. In deze richting voortgaande zouden wij dan ook het niet te controleeren aandeelhouderschap moeten verbieden.

Aan de architecten B.N.A. moet zooveel mogelijk de gelegenheid worden gelaten zich in de wereld te bewegen zonder de vakbelangen te benadeelen. Wij kunnen toch niet tusschen de muren van het tekenbureau blijven en het werk overlaten aan architecten, die geen lid zijn van den Bond.

Daarenboven meen ik, dat geen lid van den B.N.A. ten nadeele van een bouwheer, aan een Maatschappij, waarvan hij commissaris of aandeelhouder is, een opdracht zal doen, alléén om die Maatschappij te bevoordeelen.

MODERNE TUINPLASTIEK. (BLOEMENVAAS).

Het besef, dat de onmiddellijke omgeving van onze moderne architectuur naar beeldende vormen vraagt, die zich met deze architectuur harmonisch en in alle opzichten klaar uitspreken, — wat nimmer het geval kan zijn met de rudimentaire vormen van vroegere stijlen, — doet op elk gebied het *verantwoordelijkgevoel* voor zuivere vormen toenemen.

Tegenover de smakelooze barokrestantjes van vroegere tijden, staan wij hier tegenover een vorm, die uit het nieuwe stijlgevoel ontspringt, een vorm waarbij er met ernst en overtuiging naar gestreefd is het geheel zóó te maken, dat het uit zich zelf, *zonder bijkomstigheid*, zonder versiering, doch alleen van harmonische verhoudingen uit, *beeldt*.

Deze vorm, als elke *verhoudingsvorm*, wil niet behagen en het kan zijn, dat hij op het eerste gezicht zelfs nuchter aandoet. Bij aandachtiger beschouwen, zal hij zich evenwel rhythmisch in de ruimte uitdrukken. De vier bakken in maat, stand en kleur steeds wisselend, vormen *één* rhythmisch geheel, zoowel als plastisch ruimtelichaam op zichzelf, als *beeld*, dan als

vaas op helder groen gras-vlak geplaatst, gevuld met *roode, gele, blauwe* en *witte* bloemen geeft deze tuinvaas naar *alle zijden* een verrassende werking.

De plastische vormgeving en de onberispelijke uitvoering, in gebakken klei, geschiedde in de nog jonge kunstardewerk-fabriek „*De Rijn*“ van de firma Zaalberg en Co. te Zoeterwoude (bij Leiden) terwijl schrijver dezès daarbij als aesthetisch adviseur betrokken was.

De verhoudingen van deze vaas — met een tegeltableau geëxposeerd op de jongste Jaarbeurs voor Kunstnijverheid in het Stedelijk Museum te Amsterdam — verlopen zeer regelmatig en laten zich in getallen als volgt uitdrukken: 16-12-10-8-6-4-2.

De kleuren, die elkaar gedurig overnemen, zijn wit-grijs en zwart-grijs.

Leiden, Nov. 1919.

THEO VAN DOESBURG.

¹⁾ Waar zij abusievelijk als een inzending van mij vermeld werd.

VERANDERINGEN IN HET ARCHITECTENBEROEP.

(Vervolg van bladz. 312.)

Hierna bespreekt de heer Rueter het karakter van den modernen woningbouw, dat geheel nieuw is, en dat maar al te veel gedacht wordt te kunnen worden verkregen door aanéénrijgen van talloze gelijkvormige woningtypen, maar waardoor, volgens hem een architectonische leegheid en goedkope ontstaat, die den schoonheidsgevoelige geen bevrediging kan brengen. Hij vervolgt:

„Het stelsel, waaronder de architecten werken, is verkeerd. Om meer dan één reden is dit stelsel foutief; aesthetisch is het foutief, omdat de groote verscheidenheid der bewoners — hun aard — hun karakter — zich niet uitsprekt in den bouw hunner woningen — het doel van deze woningen, het gebruik, moet zich manifesteren in den stijl van den woningbouw. Dit zal dus van zelve reeds het karakter hebben te bepalen.

Verliezen wij niet uit het oog, dat ook arbeiders individuen zijn. Voor de slaven der oudheid — die aan hunne meesters onderworpen waren met lijf en ziel — voor de slaven van het kapitaal en voor de militaire onderworpenen uit onze dagen — tot zeer kort geleden — die blindelings te gehoorzamen hadden aan arbeids- of krijgswetten, op straffe van honger of cachot,

voor al dezen moge de massa-bouw het kazerne-systeem der huidige volkswoningbouw het ideaal schijnen; maar wie onze moderne arbeiders kent, den geest die in hen te ontwakken begint, heeft leeren begrijpen — die weet dat het allerminst aangaat om hen te vereenzelveren met de lijf-eigenen van het verleden, of met de militaire- en de loon-slaven uit ons heden.

Maar dat de arbeider der naaste toekomst — hij moge dan hoofd- of handenarbeid verrichten — evengoed aanspraak maakt op het begrip: Mensch — als ieder onzer.

En deze mensch eischt het recht op van eerbiediging zijner persoonlijkheid, ook als deel der gemeenschap, want — al weet hij zich onderdeel dier gemeenschap, al vormen velen te zamen één groot, machtig geheel, toch zal elk dezer onderdeelen afzonderlijk zijn individualiteit als Mensch moeten behouden — zooals in een waarlijk groot orkest ieder musicus daarin een eigen — onmisbare plaats heeft te vervullen, om te zamen één grootsch en schoon geheel te vormen — zoo eischt het moderne leven — dat zich in onze maatschappij alom begint te ontwikkelen — dat ook al hare onderdeelen, waaruit zij tot één geheel is opgebouwd — toch elk zijn eigen waarde moet hebben.

Het bouwen nu van vele volkswoningen, honderden, weldra duizenden naar één algemeen type, waarin moeilijk een gewenschte variatie zal zijn te brengen, gelijk op het in 't gelid staan van vele duizenden soldaten — allen gehoorzaamend aan één zelfde bevel, zonder onderscheid — als waren het geen menschen, geen persoonlijkheden, met eigen aard, eigen talent, eigen geest en ziel, verstand en gevoel — maar werktuigen, waarmee ieder bevelvoerende hetzelfde resultaat kan bereiken.

Maar even zoo als het monopolie van het militarisme aan het tanen is — omdat dit stelsel slechts bestaanbaar is door de onwetendheid en de berusting der groote meerderheid des volks — evenzoo moet de toekomstige volkswoningbouw berusten — niet op de geknechtetheit van hare bewoners aan het kapitaal, waaraan zij beginnen te ontworstelen, maar op zijn wezen als vrijen Mensch in de Gemeenschap — en dus hierop moet de aesthetische idee der toekomstige volkswoning berusten, te zamen één geheel vormend — doch met dien verstande dat ieders persoonlijkheid geëerbiedigd wordt en tot haar recht kan komen.

Wanneer nu één architect wordt opgedragen om honderden of duizenden woningen te bouwen, ligt het voor de hand dat hij deze veler persoonlijkheid niet in den bouw tot uitdrukking kan brengen. Want zoekt hij naar variatie, naar afwisseling — honderd tegen één dat hij dan iets gekunstelds, iets gewrongens, iets rammelends bereikt — omdat dit niet van zelf gegroeid, niet spontaan ontstaan is. Maar deze gewenschte natuurlijke variatie kan slechts ontstaan door samenwerking van vele architecten; juist dus, zooals ons leven zelf ook uit vele persoonlijkheden is opgebouwd.

En economisch is dit stelsel bovengenoemd, foutief omdat het uit den aard der zaak, niet aangaat, dat enkele onzer collega's worden belast, beladen soms, met dezen woningbouw in 't groot — en hierdoor dus vele andere collega's totaal van dit werk uitgesloten worden. Wordt het werk op de schouders van enkelen opgetast — dan hebben vele anderen niets te doen. En ook dezen hebben recht op het ontplooiën hunner talenten en daardoor kans op 'n bestaan. Of zijn deze eerste, met den woningbouw belaste architecten, ook altijd de knapste? Wij weten, dat het meer aan het huidige stelsel van opdrachten — aan protectie en reclame ligt — dan aan de capaciteiten der betrokken architecten.

Bij deze zijde van het vraagstuk van den Volkswoningbouw komt nog iets van geheel anderen aard — doch dat evenmin over het hoofd gezien mag worden.

Het feit n.l. dat voor den volkswoningbouw het Rijk en de Gemeenten de gelden verschaffen — maakt dat deze stichtingen van gansch ander karakter zijn dan die, welke tot heden door particulieren of door combinaties daarvan, werden tot stand gebracht.

De bouw-vereeningen, werkende met gelden der gemeenschap — dragen reeds hierdoor een sociaal karakter. En zij doen dit ook door het tot stand gebrachte werk zelf: het stichten van woningen ten behoeve van de leden van de gemeenschap.

Het bouwen voor die gemeenschap — staat of gemeente, moet dus onzes inziens op anderen grondslag geschieden dan wanneer het 't bouwen van particuliere huizen betreft. Het ligt voor de hand, dat het bouwen en voor de gemeenschap als bezitter — en ten behoeve der gemeenschap als bewoner — dus ook gemeenschappelijk moet geschieden — doch zeker niet op zoo'n particuliere wijze mag geschieden als tot heden toe gebeurt.

Niet alleen de sociale en praktische zijde van het vraagstuk — ook de ethische en aesthetische zijde ervan wordt hierdoor opgelost — als de zaak in alles gemeenschappelijk wordt ten uitvoer gebracht.

Het is alleen reeds om bovengenoemde redenen — dat de weg die tot de oplossing van het vraagstuk van den Volkswoningbouw moet leiden, onzes inziens is: *Samenwerking der vele particuliere architecten in één hecht verband — een architecten-organisatie op coöperatieve grondslag.*

Werkend volgens een vast beginsel, voor één algemeen doel: *het dienen der Bouwkunst* — opgebouwd uit de ervaringen van andere vereeningen in dergelijk verband — lijkt het ons toe, dat zulk een nauwe samenwerking de oplossing is, ook van de vele andere kwalen, waaronder de uitoefening van ons beroep thans te lijden heeft.

De praktijk van ons vak eischt zooveel verschillende bekwamen en eigenschappen — die met de voortschrijdende ontwikkeling der maatschappij steeds groter en verscheidener worden — welke velerlei bekwamen en eigenschappen onmogelijk alle in één persoon kunnen worden aangetroffen, noch geëischt.

De steeds ingewikkelder wordende samenstelling van onze maatschappij — en de velerlei benodigde bouw-werken vragen van den modernen architect dikwijls de meest mogelijke verscheidenheid, waaraan onmogelijk door één persoon kan worden voldaan.

De vele onvolkomenheden in ons vak en de dikwijls aangetroffen dorre eenzijdigheid — de eentonigheid bij grootere bouw-werken, zijn daarvan het noodwendig gevolg. De praktische, technische en economische eischen waaraan moderne groote bouw-werken moeten voldoen, gevoegd bij de groote haast, die meestal een eisch is, maakt dat van een ideale verwerking van het droombeeld van het gebouw — van een ware bezieling, geen sprake kan zijn.

Terwijl — als al die verschillende talenten en eigenschappen, die wij bij onze vele verschillende architecten aanwezig weten — in één harmonisch verband samenwerken — er dan één groot-innig geheel verkregen kon worden, waarin ieder zijn speciale werk kon verrichten en er dus volle gelegenheid was dat ieder zijn individuele eigenschappen ten volle kon ontplooiën zonder dat dit een aanleiding behoeft te zijn om het innig verband van het geheel te verstoren.

De moeielijkheden, die zich zullen voordoen om tot het komen van bovengenoemd verband te geraken, zullen vele zijn en moeten niet worden onderschat. Maar aanvaardt men het in beginsel, ziet men er de oplossing van vele gebreken in het architecten-vak van in — dan moet een weg worden gevonden om dit doel te bereiken.

Voorbeelden, waarin het particuliere bedrijf zich — door de eischen van het maatschappelijk leven — omzette in een gemeenschappelijk bedrijf — zijn er voldoende aanwezig. Men behoeft dus — om tot een hechten grondslag van een zoodanig verband te komen, de oogen slechts op te slaan naar die bedrijven, welke zich reeds zoodanig hebben gewijzigd — die zich hebben ontwikkeld en die in dat verband zijn gegroeid, gelijk op met den gang der tijden.

Men verlies niet uit het oog, dat de bouwkunst tweedelig is: het allereerst betreft het nuttigheidsvraagstuk het voldoen aan de stoffelijke eischen — en in de tweede plaats gaat het er om — deze zoo mooi mogelijk op te lossen, waardoor de bouwkunde, het technisch, constructief beheerschen der stoffelijke eischen — wordt verheven tot bouwkunst.

De werkelijke bouw-kunstenaar echter kent geen grenzen tusschen de technische en de aesthetische eischen van het bouwen. Voor hem moet alles in één hecht-harmonisch verband staan. Zoomin als in de natuur onderscheid wordt gemaakt tusschen nuttigheid en schoonheid, immers, een boom, een plant, een vrucht, de aarde die ons graan voortbrengt, de rots die onze steen verschaft, de zon die ons verwarmt en het geheel doet leven en groeien, dit alles is tegelijk schoon en ons tot nut.

Evenmin mag in de kunst, de menselijke schepping, die niet ten achter mag staan bij de goddelijke schepping, dit onderscheid worden gemaakt, noch te zien zijn.

Nu door de steeds vlugger zich voltreckende evolutie onzer maatschappij, steeds meer bedrijven worden beheerd door Staat en Gemeente — daar wordt het particuliere bouwen steeds meer en meer ingekrompen. Wellicht lijkt de tijd niet ver meer dat het bouwen door particulieren tot een minimum zal zijn beperkt. En dus — wil de bouwkunst geen gevaar loopen geheel te worden uitgeschakeld en te worden verdroogen door de ambtelijke bouw-kunde, in dienst van Staat en gemeente — dan wordt het werkelijk meer dan tijd dat de nu nog particuliere bouw-kunstenaars de handen ineen slaan om gezamenlijk dit gevaar af te wenden en den groei — ook van het bouwkunstvak — in de goede richting te leiden. De Staat en de gemeenten, ja ook de bovengenoemde bouw-vereeningen, die met haar gelden werken, moeten de bouw-kunstenaars gereed vinden, de meer en meer omvangrijker wordende bouwwerken ten uitvoer te brengen. En dit zal

niet het geval zijn als deze immer individueel, geheel los van elkander blijven werken, en even zooveel Bedrijfs- en individualiteiten vormen als er architecten zijn.

Het komt ons voor dat slechts in een hechte samenwerking — werkend in een harmonisch verband, zooals boven werd genoemd — de oplossing ligt voor dit vraagstuk. In het klein beginnend zal zoo'n organisatie van architecten zich kunnen ontwikkelen tot een machtig groot lichaam, in staat de vele en verschillende voorkomende opgaven, groote zoowel als kleine, eenvoudige zoowel als ingewikkelde, volkomen te beheerschen en tot alleszins bevredigende oplossingen te brengen en alle werkzaamheden, de bouwkunst en aanverwante vakken betreffende, over te nemen van lichamen als staat, gemeente en verschillende bouw-vereeningen zoo goed als particulieren. Want men bedenke goed dat deze bouw-vereeningen eigenlijk geen goed recht van bestaan hebben; haar leden toch zijn veelal geheel leek in het bouwvak en toch laten zij zich in met arbeid het bouwvak betreffende. Het ligt dus voor de hand dat de arbeid van deze bouw-vereeningen eerlang moet worden overgenomen door de architecten-organisatie — die niet alleen zal bestaan uit bouwkunstenaars, maar aan wier hoofd bewaarde leiders met organisatorisch-zaakkundig-administratief en financieel inzicht moeten staan.

De architecten moeten zelf ook meer te beschikken hebben over de opdrachten die zij moeten uitvoeren. De tegenwoordige opdrachtgever — die toevallig de middelen: het kapitaal — daarvoor bezit — kan hierdoor den architect dwingen om werk te verrichten, dikwijls tegen zijn eigen smaak en overtuiging in.

Want wij weten het allen wel uit onze praktijk — dat de huidige opdrachtgever absoluut geen kennis van de bouwkunst — noch smaak of zelfs schoonheidsgevoel behoeft te bezitten, om eenige opdracht te geven, welke hij nochtans door eigen persoonlijkheid kan beheerschen en overheerschen. De architecten moeten dus meer te beschikken hebben over de opdrachten — zei ik zoo even.

Want — doordat de bouwkunst de meest „stoffelijke” kunst is — de kunst — die het meest gebonden is aan maatschappelijke banden — is zij — als kunst — de minst vrije. Ook dit is een der redenen waarom onze kunstgrootendeels zoo weinig verheffend — zoo plat en laag bij den grond is. De hooge vlucht — die andere kunstenaars kunnen nemen, die hun rijkste fantasie — hun weelderigste verbèeldingen kunnen uitleven — die hun schoonste inspiraties kunnen werkelijken, hun visioenen, hun idealen in vorm en kleur, klank of beeld kunnen brengen — dit alles is bij de meeste bouwkunstenaars — van heden althans — uitgesloten.

De schoone bouwwerken — die de bouwmeesters uit het grijsje verleden tot stand konden brengen, gedragen door de meest fantastische opdrachten van imperatoren, sultans of bisschoppen en mogelijk gemaakt door een rijke bron van materialen en arbeidskrachten, waaruit zij vrij konden putten — doen ons, hedendaagsche architecten, dikwijls waterlanden wij, die aan handen en voeten gebonden zijn door de meest nuchtere, prozaïsche opgaven!

Moest onze tijd — met zijn veel grooter rijkdommen, aan uitvindingen op allerlei gebied — met onze ontzettend uitgebreide techniek en industrie, met onze machines en arbeidsverdeeling — ons internationale verkeer over de geheele wereld — eigenlijk niet veel rijker zijn aan groote bouwkunst-uitingen dan welk vroeger tijdperk ooit gekend heeft? Maar helaas! met al ons vernuft en onze heerschappij over de natuurkrachten — hebben wij iets ingeboet, waardoor het scheppen van groote, hooge gemeenschapskunst onmogelijk werd: n.l. onze natuurlijke fantasie, ons verbèeldingseven, onze visie, kon niet meer bloeien kon niet ontplooiën en tot ontwikkeling komen in een tijd, zoo materialistisch als de onze, waarin de stof heerscht over den geest!

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Bouw van Middenstandswoningen door A. H. Wegerif Gzn. Architect B. N. A. te Apeldoorn, N. V. Uitgevers Maatschappij „De Zonnebloem“. Apeldoorn 1919. Prijs f 3.25.

Dit boekje is een overzicht van de oorzaken, die tot den noodtoestand hebben geleid, waarin de betersituatieden met betrekking tot hunne huisvesting verkeerden.

De vraagpunten, die bij de oplossing van dit deel van het woningvraagstuk naar voren komen, en de oplossingen die elders reeds zijn gegeven, worden aangevoerd en beschouwd, en verschillende nieuwe oplossingen overwogen.

Voor degenen, die zich op dit gebied willen oriënteren, is daarom dit boekwerkje wel handig, voor hen, die zich op het terrein van de volkshuisvesting reeds bewogen, biedt het echter weinig nieuws.

De stof is verdeeld over 10 hoofdstukken.

Hoofdstuk I behandelt de vraag „voor wie zijn de z. g. middenstandswoningen noodig?“ Waarschijnlijk om niet dadelijk den lezer af te schrikken met een theoretisch sociaal-economisch betoog over het wezen van den middenstand, somt de schrijver een aantal groepen op, die wel tot den middenstand te rekenen zouden zijn, terwijl daarbij nog komen „allen, die zich krachtens inkomen en levenspeil tot den middenstand meenen te moeten rekenen.“

Hoofdstuk 2: „Hoe voorzorg men tot heden in den woningnood“ geeft een overzicht van de getroffen regelingen, waaruit blijkt, dat van officieele zijde voor den bouw van betere dan arbeiderswoningen tot nu toe niets gedaan is.

Hoofdstuk 3, behandelt de „verhouding tusschen Inkomen en Huur“. Dit is een belangrijk hoofdstuk, waarin veel wetenswaardige opmerkingen worden gemaakt. De heer Wegerif concludeert dat op den middenstand relatief te hooge kosten voor huisvesting rusten. „Is overheidssteun noodig?“ luidt het volgende hoofdstuk. Hierin wordt de directe steun besproken, dien de overheid moet verleenen, terwijl de indirecte steun van haar verkregen zal kunnen worden door het invoeren van woningstatistiek, door het verschaffen van goedkope bouwterreinen, bouwmaterialen, door het bevorderen van een goedkope samenstelling en door normalisatie. Deze punten worden in Hoofdstuk VI door den schrijver uitvoerig toegelicht, dat hij eindigt met de volgende „slotbeschouwing“:

„Bij de hier ontwikkelde maatregelen wordt een omvangrijke taak op de schouders van de overheid gelegd. Het is te hopen, dat hierbij een frisse wind door de bureaux zal waaien, dat gebroken zal worden met conservatisme, sleur en bureaucratie, dat integendeel een kloeke ondernemingsgeest de overheid zal bezielen. Wanneer voor dezen tak van dienst leidende ambtenaren worden aangesteld, moge er voor

gezorgd worden, dat hun salarisregeling van dien aard zij, dat deze de beste krachten uit het particuliere en vrije bedrijf blijvend aantrekt. Anderzijds is het zeer wenschelijk dat hier geen starregeeringsbedrijf kome, maar in ruime mate samengewerkt wordt met groepen belanghebbenden (bouwnijveren, architecten en bewoners), samengebracht in één centrale organisatie, waaraan, onder oppertoezicht der regeering, een groot deel van voorbereiding en uitvoering gedelegeerd zou kunnen worden.“

Hoofdstuk VII draagt tot titel: „Separate en Groeps-woningen.“

Dit hoofdstuk is voor den architect het belangrijkste. Het beschrijft de verschillende eischen waarin de woningen van den middenstand zullen moeten voldoen, en al is niet alles nieuw, wat hierin staat, het zal heel nuttig zijn voor menig bouwkundige, een en ander in dezen vorm te herlezen. De hoofdstukken VIII en IX behandelen den goedkoopsten vorm, (vergelijking tusschen hellend en plat dak) wijze van bebouwing, enz., waarin menig behartenswaardige wenk wordt gegeven.

De heer Wegerif eindigt zijn boek met aan te geven op welke wijze verwezenlijking van zijn plannen mogelijk zal kunnen zijn. Er moet volgens hem worden opgericht een centrale organisatie, een centrale raad, samengesteld uit belanghebbenden (bewoners), economen, architecten en stedenbouwers. Deze raad moet een deel van de taak welke nu in handen is van gezondheidsdienst, gezondheidsinspecties, woningdienst, woninginspecties, enz., enz., opgedragen worden. Verder zal deze raad alle vraagstukken, welke zich op het gebied van dezen woningbouw voordoen, in studie moeten nemen.

Het boek is voorzien van een vrij groot aantal illustraties, waarvan enkele in wat verwijderd verband met den tekst staan.

J. P. M.

INGEZONDEN.

Prijsvraag Gemeentehuis Sliedrecht.

Onder de aanvragen voor het programma van boven-aangehaalde prijsvraag zijn er een tiental waaraan ik geen gevolg kan geven daar het mij absoluut onmogelijk is naam en adres te ontcijferen.

Laten die Heeren wien het onmogelijk schijnt leesbaar te schrijven dan toch een stempeltje aanschaffen met hun naam en adres.

Dan zullen ze zich zelf en anderen heel wat ergernis besparen.

Met dank voor de plaatsing.

Hoogachtend,

De Directeur van Gemeentewerken,
GUERMONPREZ.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAN VAN DEN
MAATSCHAPPY **BN** BOND VAN
TOT BEVORDERING NEDERLANDSCHE
DER BOUWKUNST **BY** ARCHITECTEN

40STE JAARGANG. = 27 DEC. 1919. = No. 52.
INHOUD: BOUWKUNDIG GEDEELTE. Buitengewone Ledenvergadering. Aan de abonnees van het Bouwkundig Weekblad. Toezending declaraties. Aan de leden van den B. N. A. Aan de leden van den B. N. A. Aanteekeningen over Bouwkundsonderwijs, door J. B. — Ontvangen Tijdschriften. De Klooster gang van St. Marie te Utrecht, door S.

BUITENGEWONE LEDENVERGADERING.

Ter voldoening aan art. 14 § 31 der Statuten van den B. N. A. zal op Maandag 29 December des v.m. 11 uur in het Gebouw van den B. N. A. een buitengewone ledenvergadering worden gehouden, in verband met de voorgestelde statuten-wijziging, voor wier behandeling op de jongste ledenvergadering niet het vereischte aantal leden aanwezig was, toen het onderwerp aan de orde was.

De wijziging betreft art. 9 § 21 sub e, te veranderen in: *de Commissie van Geschillen, tusschen architecten en hunne werkgevers.*

Voorgesteld wordt voorts door het Bestuur de examen-gelden voor het Examen Diploma Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, thans f 15.—, te verhoogen tot f 25.—

AAN DE ABONNÉS VAN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

In verband met de vermeerdering van de drukkosten, porti. enz. enz., ziet het Bestuur van den B. N. A. zich genoodzaakt den prijs van het Bouwkundig Weekblad te verhoogen.

De prijs is bepaald op f 10.— per jaargang, franco per post binnen Nederland en op f 12.— per jaar bij vooruitbetaling, franco per post, voor Indië en het Buitenland.

De prijs van afzonderlijke nummers is vastgesteld op f 0.25 per nummer.

TOEZENDING DECLARATIES.

Ter vergemakkelijking der boekhouding en het vlugge samenstellen van het financiële jaaroverzicht verzoekt ondergeteekende namens den Penningmeester, den leden, hun declaraties van onkosten, in verband met werkzaamheden ten behoeve van den B. N. A., ten spoedigste te zenden aan het Bureau van den B. N. A. Marnixstraat 402, Amsterdam.

AAN DE LEDEN VAN DEN B. N. A.

Dezer dagen zullen de postkwitanties ter inning van nog niet betaalde contributie 1e en 2e helft 1919 aan de leden worden aangeboden. Waar deze kwitanties reeds tweemaal, sommige reeds viermaal zijn aangeboden en meestal door afwezigheid bij aanbidding werden teruggezonden, geeft ondergeteekende in overweging bij 1e aanbidding het bedrag door personeel of huisgenooten te doen noteeren, de som daarna gereed te leggen opdat bij de 2e aanbidding de post niet genoodzaakt zal zijn mij de kwitanties weer onvoldaan terug te zenden. Ter vermijding van onnoodige onkosten en tijdsbesparing doe ik in deze een dringend beroep op de medewerking der leden.

De Penningmeester.

AAN DE LEDEN VAN DEN B. N. A.

Bij het innen der contributie bleek mij herhaalde malen dat eenige leden van adres veranderd zijn, terwijl dat niet aan ons bureau was opgegeven. Ter voorkoming van abuizen en vertraging in de administratie verzoekt ondergeteekende den leden dringend adresverandering geregeld aan ons bureau op te geven. Formulieren voor adreswijziging zijn à 1 cent inclusief postzegel aan de postkantoren verkrijgbaar.

De Penningmeester.

AANTEKENINGEN OVER BOUWKUNSTONDERWIJS.

„Die Kunst kennt nur einen Herrn, das Bedürfnis“.

Het gereguleerde kunstonderwijs is steeds een veel aangevochten zaak geweest. Welke voordeelen er ook aan verbonden mochten zijn, het zou, aldus de tegenstanders, op den duur de onbevangeheid van het eigen kunnen doodden; en het hoogst bereikbare in de kunst, de eindelijke verklaring na moeizaam pogen, culmineerende in een geslaagd werk, wordt door formalisme slechts vertroebeld, niet gesteund. Wanneer het voortbouwt op de tradities van een bestaande school, zou dit onderwijs zin hebben, als brug over een aan kunst armen tijd; doch waar geen traditie krachtig genoeg meer is, om een stervende kunst in leven te houden, noemt men ze overbodig, omdat het ontstaan van een nieuwe kunst dan toch niet gedecreteerd kan worden door schoolsche of academische vorming.

Niemand zal ontkennen, dat die beschouwingen een groote bekoring hebben, de kunst zelf op een hooger plan brengen, het accent leggen op de kracht van den kunstenaar zelf, en voor de zuivere uiting van diens, tot het uiterste gespannen vermogens, de meeste plaats laten. Doch die kunst, geboren uit den bevruchten wil van enkelingen, zal er een van die enkelingen blijven. Het beste gedeelte van de samenleving zal dit dankbaar aanvaarden; maar de maatschappij als geheel voelt er zich niet mee voldaan, heeft nu eenmaal een zeker kwantum kunst nodig, dat ze niet missen wil, zelfs niet in tijden zonder werkelijk gevoel voor kunst en zal dus in de breedte zoeken, wat niet in de diepte te vinden valt.

Het is hieraan, dat kunstacademiën, waar ze hun doel niet uitsluitend richten op het in leven houden van bepaalde tradities, hun goed bestaansrecht ontleenen. Het zijn kinderen van een maatschappij, die bepaalde eischen stelt, een maatschappij evenwel, die zich aan den anderen kant zeer bewust is, dat ze het uiterste zal moeten beproeven om iets, waarvan ze voelt dat het 't beste is van die samenleving, een vruchtbaren bodem te bereiden.

Maar het „beseffen“ van die zelfde maatschappij kan niet diep gaan; economische aangelegenheden nemen te veel haar aandacht in beslag; de samenleving, als geheel, kan nauwelijks voelen, wat de kunst voor haar zijn kan. Bemoeiingen van de maatschappij met wat nog niet eens kunst is, maar het misschien worden kan, moeten dan ook beschouwd worden als een zelfverloochening, die haar moeilijk te hoog kan worden aangerekend, juist omdat het kunststreven voor haar een vrij onbestemd ideaal blijft. Onder het licht van deze „lamp of sacrifice“ gezien, kan overheidssteun dan ook niet genoeg gewaardeerd worden bij het kunstonderwijs. De groote zedelijke waarde, die deze steun hierdoor krijgt, dwingt tot zoo groot mogelijke tegenprestatie van alles, wat zich bij dit kunstonderwijs ontwikkelt; en zoo zal het zaak zijn, de basis voor dit onderwijs zoo solide mogelijk te maken.

„Die Kunst kennt nur einen Herrn, das Bedürfnis“. Hoe dit ook beschouwd wordt, in practischen of ideeëlen, in stoffelijken of in geestelijken zin, aan die behoefte moet en zal een kunstwerk op de een of andere manier voldoen en dit geldt zeker niet in de laatste plaats voor een bouwwerk. Het heeft altijd een kerngezonde

bestaansbasis noodig; het moet altijd staan, het heeft altijd een vlak noodig, waarop het rust; de mogelijkheden zijn gebonden aan de materie, ja erger — naar men wil — aan voorop gezette eischen, waardoor hier die „noodzaak“ zich wel aan alle kanten doet gelden. Dit mag de bouwkunst als een verwijt worden aangerekend, zij wordt er niet minder om, en te loochenen valt die noodzaak tóch niet. En nu is het jammer, dat men zelfs bij het bouwkunstonderwijs al, zoo bang is voor het despotisme van bovengenoemden „Herrn“, dat men er zich een spookgestalte van maakt, die bangelijk ontvlucht wordt. De groote projecten, die men kort geleden in de Amsterdamsche Academie tentoongesteld zag, drukken zij geen volslagen aan den haal gaan uit voor die schim? Maar, en dat is de geheime macht van dit heer, waar men tracht hem te „verneinen“, wordt men het meest aan hem herinnerd; juist door den opzet, hem te negeren, die uit alles blijkt, doet hij het meest aan zich denken; ziet men hem lachend om den hoek van een gebouw naar voren schieten of sarcastisch grinnkend vanaf een toren naar beneden kijken.

Zal de vlucht voor dit waanbeeld straks voortgezet worden, los van alles wat nog aan grondslag herinnert, de onmetelijke ruimte in van de vrije fantasie? Dit zou jammer zijn, daar er op die manier prachtige praktische vraagstukken over het hoofd gezien zouden worden.

In dit verband zal het goed zijn er op te wijzen, hoe elders dergelijke open vragen worden benut, en verwerkt tot mooi studiemateriaal.

In die richting werkt Prof. Jan Kotera te Praag met zijn meest gevorderde leerlingen; de bodem blijft zoodoende betrouwbaar, en alles wordt tot zijn ware afmetingen teruggebracht.

Hoe mooi is daar dan ook niet gebruik van te maken; er is geen stad, groot of klein, waar niet een verkeersprobleem valt op te lossen. Leerlingen uit Amsterdam b.v. kunnen zich wijden aan een nieuw door te breken straat, of, als dat niet bevredigt, een plan uitbreiding-West uitwerken; leerlingen uit Alkmaar bebouwen den nieuwen verkeersweg langs de Kaasmarkt, terwijl iemand uit Naarden zich zeker graag zal geven aan een ontwerp voor de ontmanteling van die stad. Prof. Kotera behandelt zoo met zijn leerlingen onderwerpen uit hun geboorteland. Aan het hier afgebeelde project, dat de Heer Meischke op die

manier maakte, valt te zien, dat dit tot heel interessante oplossingen aanleiding geven kan. Het betreft hier de verkeersverbetering, gekoppeld aan een project voor de nieuwe zalen van de Staten-Generaal, een opgave dus van dien aard, dat ze de belangstelling voor elk detail levendig houdt, wat zeker bij een ideaal project van buitengewone afmetingen uiterst moeilijk zal zijn.

Bestaat er beter middel voor de leerlingen, om hun warme, jonge belangstelling, kennis en wellicht talent te toonen, dan door die te toetsen juist aan dergelijke opgaven? De belichaming van de eischen, die zoo'n project stelt, vragen toch zooveel meer bouwkunstig inzicht bij de oplossing, dan een ideaalproject, waarbij men floep de ruimte inspringt, zoodra men te kort schiet in een of anderen zin.

Het is maar de zaak zich geen waanvoorstelling te maken van dien „Herrn der Kunst“, maar in hem te zien een liberaal en verlicht despoot, waarmee te praten valt.

De waarde van ideaalprojecten valt niet te onderschatten; maar in aanmerking genomen de bijzondere plaats, die het kunstonderwijs in de samenleving inneemt, is het een eerste plicht, den vasten grond hierbij niet onder de voeten te verliezen, waar er nog zoo veel dankbare ontwerpen te vinden zijn, die wortelen in de werkelijkheid.

Trouwens in groote steden als Amsterdam bestaat nog een andere manier om aan de werkelijkheid ontleende programma's te verkrijgen, die rijke vruchten af kan werpen; maar deze manier vraagt eenige medewerking uit de bouwwereld zelf. Elke twee of drie jaar, ziet b.v. Amsterdam op de mooiste punten van de stad, een kerk of kantoorgebouw verrijzen, waarvan elk onderdeel plechtig de getuigenis aflegt van de gedoopte belangstelling van zijn bouwmeester.

Welnu, zou het geen genereus idee van dien bouwmeester zijn, wanneer hij als studiemateriaal een volledig program van eischen van een dergelijk gebouw ter beschikking wilde stellen van de Academiën? Het mes snijdt dan van twee kanten, ten eerste wordt er prachtig studiemateriaal verkregen, en ten tweede kan het nog een lichtstraaltje geven in het somber leven van den bouwmeester in kwestie, wanneer hij op een tentoonstelling aan werk van leerlingen ziet, dat het nog niet zoo wanhopig met de bouwkunst gesteld is, als hij dacht, en dat er met warme ambitie uit een zelfde program nog best wat te maken valt ook. J. B.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

The Architectural Review. Decembernummer 1919. Peace Commemoration Number.

Bouwkunst en deze Vrede. Het is merkwaardig hoe deze aflevering van de Review den geest uitdrukt van

een deel van het Engelsche publiek, dat de glorie van Versailles onverbleekt wil zien in alles, waarin het zich uiten kan. Dit nummer is een Versaillesnummer, waar de bouwkunst is bijgesleept, voor het grootste deel met de haren.

Het is een tableau, met de bouwkunst als achtergrond. Frank Branguyn teekende den omslag, die even onbenullig en lawaaiig werd als de roem des meesters groot. Het hoofdartikel is gewijd aan the Peace Decorations, die in de mooiste maanden van dit jaar Londen hebben ontsierd, en waaraan ook Lutgens het zijne bijdroeg.

Volgt een artikel waarin Viscount Grey en Lord Robert Cecil, hun opinie zeggen over den Volkenbond. Tengevolge hiervan zijn hun voortreffelijke portretten in dit bouwkunstboek terecht gekomen. Het effect is te beoordeelen door zich de beeltenis te denken van Min. Bosboom in dit blad of van Min. Posthuma in de kolommen van b.v. „Wendingen”.

Dan komt het plan van Andersen en Hébrard voor een wereldcentrum, waarna vervolgens wordt nagegaan welke stad het meest geschikt is voor den zetel van den Volkenbond. Sir Aston Webb acht daarvoor Malta, uit architectonisch oogpunt het meest geschikt. Voortreffelijke illustraties begeleiden het

artikel over Versailles. The scene of the Peace Congress, waaruit blijkt dat de tafel, waarop het Vredesverdrag is geteekend, inderdaad een meubelstuk van groote waarde is.

Een facsimilé van een brief van Lloyd George aan den Koning, kon niet gemist worden. Dat hij geschreven is in de Spiegelgalerij, is het treffende verband tusschen hem en de bouwkunst.

Voorts heeft Ernest Newton zich laten verleiden te schrijven over Vrede en Bouwkunst.

De lijvige aflevering, (prijs 51, Net) wordt verder gevuld met allerlei vredelievende mededeelingen, o.a. die, dat de abonnementsprijs in 1920 verhoogd wordt. Dit boek is het Kerstgeschenk aan de Engelsche architecten en de meeste zullen er blij mee zijn.

Maar er zijn er toch, die pijnlijk zullen worden aangedaan als dit gebrek aan sentiment en innerlijke beschaving hun Christmas zal willen wijden.

J. P. M.

DE KLOOSTERGANG VAN ST. MARIE TE UTRECHT.

Het eenig overblijfsel van de Mariakerk ligt daar nu achter het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen een zeer verweerde en vervallen kloostergang in eenvoudige Romaansche vormen.

Men kan deze van de straat af zien, liggende achter in een armoedig tuintje, maar er zijn weinig menschen, die tijd en belangstelling daarvoor hebben. De gemeente droeg, naar aanleiding der restauratieplannen van het Rijk, een onderzoek op aan den toenmaligen architect der gemeentewerken, Ir. S. F. Loeb, die dit onderwerp met zijn gewone gevoeligheid behandelde. Na zijn dood heeft Ir. L. S. S. Scheffer, die zoozeer met hem beviend was, zijn studie in een verzorgde kleine uitgave bewaard.*

* Drukkerij Mouton & Co. Den Haag.

Het geheele onderzoek met talrijke teekeningen en foto's wordt hierin behandeld, waardoor de conclusie de kloostergang niet te overbouwen, aannemelijk wordt gemaakt.

Uit de oplossing door Loeb aangegeven spreekt duidelijk de gezonde moderne gedachte om niet ter wille van eenige oude overblijfselen een quasi-oude omgeving erbij te maken, maar deze op te nemen in een modern geheel. Over de wijze, waarop dat gebeurd is, kunnen de meeningen verschillen, speciaal in dit geval als men de situatie goed kent; in ieder geval is het principe volkomen zuiver.

S.